శ్రీ బ్రహ్మసూత్ర తాత్పర్యదీపిక

శ్రీ తైత్తిరీయకవల్లి అర్థదీపిక

వేదాంతగ్రంథాలు

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానందతీర్థ శిష్య
శ్రీ అద్వైతానందతీర్థ విరచితేయం

శ్రీబ్రహ్మసూత్రతాత్పర్యదీపికా-

శ్రీతైత్తిరీయకవల్లీతాత్పర్యదీపికా

సహితా ముముక్షుజనస్య సకృచ్ఛ్రవణమాత్రేణ
పరమపురుషార్థప్రదాయినీ.

తదంతేవాసిభి స్తెనాలి వాస్తవ్య
పిల్లలమఱ్ఱి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిప్రభృతిభి
ర్ముముక్షుజనోపకారాయ.

శ్రీవిజయవాడవాస్తవ్య
మహారాజశ్రీ దాసు కేశవరాయప్రతిష్ఠాపిత
వాణీ ముద్రాక్షరశాలాయాం
బి. కే. స్వామినా
సంశోధ్యముద్రాపితా జేజీయతేతరాం.

1913.

ఏతద్గ్రంథార్థినో ముముక్షవః పోష్టీజీప్రేషణేన
బెజవాడవాస్తవ్య
బ్రహ్మశ్రీ పైడిమఱ్ఱి బుచ్చి వేంకటరామశాస్త్రి
ప్లీడరునికటాత్.
తెనాలివాస్తవ్య
బ్రహ్మశ్రీ పిల్లలమఱ్ఱి గోపాలకృష్ణశాస్త్రినికటా
ద్వాలబ్ధుం శక్నువంతి.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానందతీర్థ శిష్య

శ్రీ అద్వైతానంద తీర్థ విరచితేయం

శ్రీ బ్రహ్మసూత్రతాత్పర్యదీపికా

శ్రీ తైత్తిరీయకవల్లీతాత్పర్యదీపికా

సహితా ముముక్షుజనస్య సకృచ్ఛ్రవణమాత్రేణ
పరమపురుషార్థప్రదాయినీ.

తదంతేవాసిభి స్తెనాలివాస్తవ్య
పిల్లలమఱ్ఱి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిప్రభృతిభి
ర్ముముక్షుజనోపకారాయ.

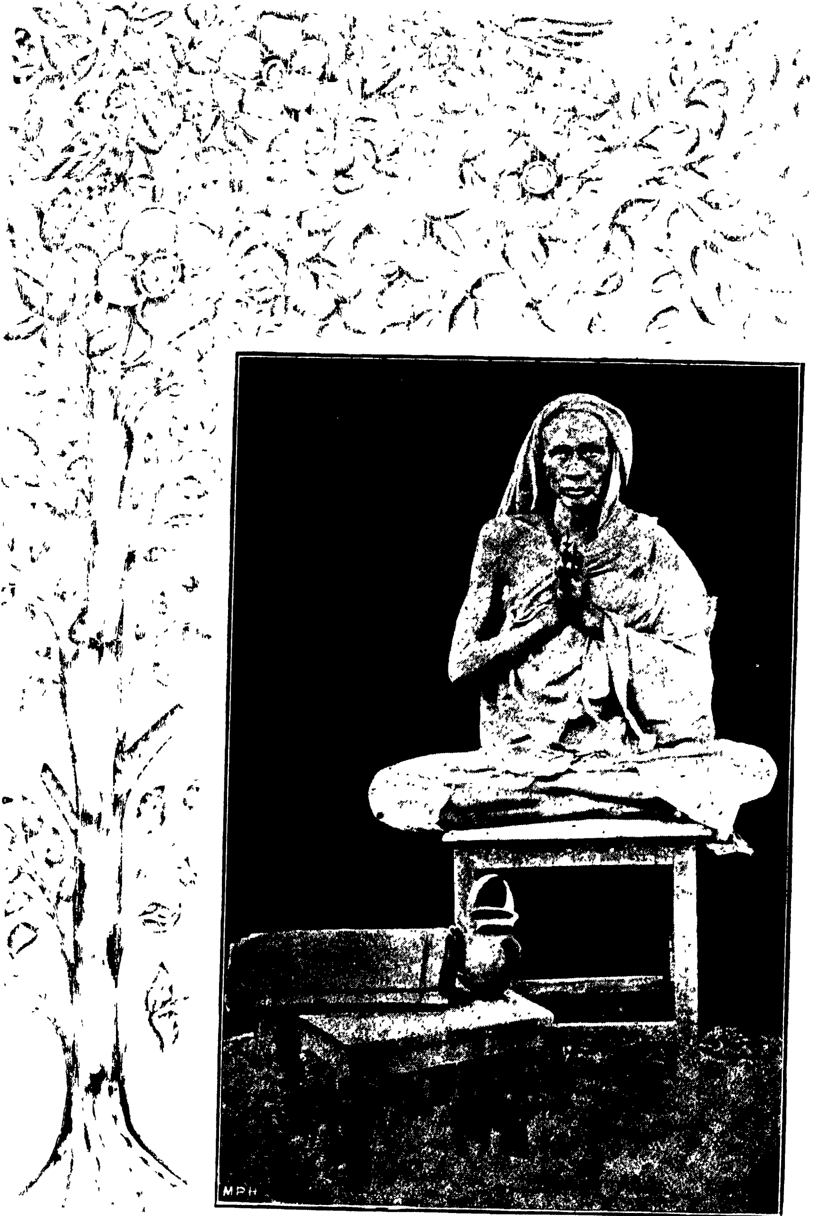
శ్రీవిజయవాడవాస్తవ్య
మహారాజశ్రీ దాసు కేశవరాయప్రతిష్ఠాపిత
వాణీ ముద్రాక్షరశాలాయాం
బి. కే. స్వామినా
సంశోధ్యముద్రాపితా జేజీయతేతరాం.

ఏతద్గ్రంథార్థినో ముముక్షవః పోస్టేజీ ప్రేషణేన
బెజవాడవాస్తవ్య
బ్రహ్మశ్రీ పైడిమఱ్ఱి బుచ్చి వేంకట రామశాస్త్రి
ప్లీడరునికటాత్ .

తెనాలివాస్తవ్య
బ్రహ్మశ్రీ పిల్లలమఱ్ఱి గోపాలకృష్ణశాస్త్రినికటా
ద్వాలబ్ధుం శక్నువంతి.

శ్రుతి బాదరాయణ భగవత్పాదానాం తాత్పర్యం సమ్యఙ్నిరూ
ప్య- బ్రహ్మప్రత్యక్పరాగ్దృష్టిభేదేన- కల్పితపాదభేదేనచ- నిర్విశేషం స
విశేషంచ- తత్ర- సవిశేషం సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి- సర్వైశ్వర్యయుతం
చ- జీవన్ముక్తిగమ్యం- నిర్విశేషంతు విదేహముక్తివిషయం- ప్రపంచో
ద్వివిధః- చిన్మయో జడరూపశ్చ- చిన్మయస్సత్యఏవ- ఏకపాద్విభూతిరూ
పః- బుద్ధిపూర్వకం పరమాత్మసృష్టత్వాత్- జడప్రపంచో మిథ్యాభూ
తః- నేశ్వరసృష్టోనాపి జీవసృష్టః- కింతు- జీవావిద్యాధ్యస్తః- అద్వితీయే
చిదాత్మని భ్రాంతింవినా జాడ్యాద్యయోగాత్ - జీవానాం బ్రహ్మమ
యం భ్రాంతిమయంచేతి జన్మ ద్వివిధం- తత్ర భ్రాంతిమయజన్మప్రబంధ
నిరాకరణేన బ్రహ్మభావబోధనాయ మోక్షశాస్త్రం ప్రవృత్తమిత్యాది
శాస్త్రీయ వ్యవస్థయా బ్రహ్మాద్వైతనిరూపణాయ ప్రవృత్తేయం
బ్రహ్మసూత్రతాత్పర్యదీపికా- నాపూర్వ స్వకపోలకల్పితేతి తుష్యంతు
తత్రభవంతస్సంతః- ఉక్తంహి వాసిష్ఠే- అర్ధప్రబుద్ధమతయః కేచిత్
జ్ఞానావలేపతః- పరిత్యక్త క్రియాచారా ఉభయభ్రష్టతాంగతా ఇత్యా
ది- శ్రౌతస్మార్తప్రచార ప్రథితగుణ లసత్పూర్వవృత్తం నివృత్తం
పశ్చాదష్టాంగయోగ ప్రశమితనయన ప్రాణచిత్తప్రవృత్తం- వేదాం
తార్థైకసంశీలన గళితమృషాఽనాద్యనర్థం కృతార్థం హ్యద్వైతానం
దతీర్థం మునిమనుసరతా మాచతుర్థం పుమర్థః- ఇతిశ్రీః.

వాణీ ప్రెస్, బెజవాడ.

విశ్వాధిష్ఠాన సన్మాత్ర చిత్సుఖానంత తా ష్ఠయే
అద్వైతానంద తీర్థాఖ్య గురుపాదాబ్జమాశ్రయే.

ఓం.

శ్రీమదుమామహేశ్వరాభ్యాంనమః.

శ్రీలక్ష్మీనారాయణాభ్యాంనమః.

శ్రీమహాగణపతయేనమః.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమోనమః.

బ్రహ్మసూత్ర తాత్పర్య దీపికా.

ప్రథమాధ్యాయః.

ఓంనమోస్త్వనంతాయ సహస్రమూర్తయే సహస్రపాదాక్షి శిరోరుబాహవే- సహస్రనామ్నే పురుషాయశాశ్వతే సహస్రకోటీ యుగధారిణేనమః.

సూత్రభాష్యకృతౌనత్వా బాదరాయణశంకరా - తాత్పర్యం బ్రహ్మసూత్రాణాం సంక్షేపేణేహకథ్యతే॥

అథ ఖలు ముముక్షూణాం పరమపురుషార్థ సంబోధనాయ ప్రవృత్తాస్సర్వా ఉపనిషదస్తాత్పర్యగత్యా సచ్చిదానందైకరస మద్వితీయం బ్రహ్మాభిన్న మవిద్యాతిరోహిత మాత్మానంబోధయంతి- తత్తాత్పర్యసమ్యక్ప్రతిపత్తయే భగవద్భిశ్శ్రీమద్బాదరాయణాచార్యైర్బ్రహ్మ మీమాంసాన్యాయ సూత్రాణి ప్రణీతాని జేజీయంతే- తదర్థశ్చ శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాదిభిర్భాష్య తత్సంక్షేపవిస్తరవ్యాఖ్యానైః ప్రపంచితస్తథాపి శ్రేయోవిషయే శతశోపివక్తవ్యమేవేతి కించిదుదాహ్రియతే.

తత్ర బ్రహ్మాదీనాం తృణాంతానాం ద్వివిధాభవతిసంభవః- ఏకో బ్రహ్మమయోన్యస్తు భ్రాంతిజస్తావిమౌశ్రుతావితి వాసిష్ఠవచనానుసారేణ- యే ఉపాధిమాలిన్యజనిత భ్రాంత్యాస్వస్మిన్ జీవభావం విశ్వరూపే పరమాత్మని జగద్భావం చారోప్య మిథ్యాభూత దేహాది పరిచ్ఛిన్నాత్మభావ మనుభవంతో మిథ్యాకర్మ పరతంత్రాస్సంసరంతి - తన్మధ్యే యే అనేకజన్మ సంసిద్ధస్తతోయాతి పరాంగతి మితి స్మృత్యనుసారేణాతీత బహుజన్మ సు నిష్కామ కర్మోపాసనాదిభి రుపాధి మాలిన్యపరిపాకే సాధనచతుష్టయ సంపన్నా భవంతి తాన్ ప్రతి తత్త్వజ్ఞాన సమర్పణేన భ్రాంతిజసంభవ నిరాకరణాయ బ్రహ్మ జసంభవస్మృతయేచ ఆత్మావాఅరేద్రష్టవ్య శ్రోత్రవ్య ఇత్యాది మోక్షశాస్త్రం ప్రవృత్తం- మనఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః బంధాయవిషయాసక్తం ముక్త్యై నిర్విషయం స్మృత మితి శ్రుతేః.

అతః.

ఓం అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ౧.

ఇతి శాస్త్రమారబ్ధం- అథ సాధనచతుష్టయ సంపత్త్యనంతరం అతః భ్రాంతిజన్య సంభవస్య దేహాత్మభావస్య జన్మజరామరణరోగాద్యనర్థ సహస్రదుష్టత్వాత్తతో విరజ్యపూర్వసిద్ధ పరమకల్యాణ బ్రహ్మభావస్మృతయే బ్రహ్మజిజ్ఞాసా వేదాంతార్థశ్రవణమననాది ప్రయత్నః కర్తవ్య ఇతి తదర్థః.

ఇతి జిజ్ఞాసాధికరణం ౧.

జిజ్ఞాస్య బ్రహ్మస్వరూప తన్మహిమ్నో రుపదేశాయ ద్వితీయం సూత్రం.

జన్మాద్యస్యయతః ౨.

అస్య బ్రహ్మవిద్గమ్యస్య విద్యా ప్రపంచస్య జన్మాది- ఉత్పత్తి స్థితిభంగా యతో భవంతి తద్బ్రహ్మ ఆత్మభూతం విదుష ఇతి తదర్థః-

యత ఇతి సర్వనామ్నా సత్యం జ్ఞానమనంత మితి స్వరూపలక్షణలక్షి
తం కూటస్థ చిన్మాత్ర పరమపురుషార్థస్వరూపం పరామృష్టం శేషేణ
సూత్రభాగేన యతోవా ఇమానిభూతానిజాయన్తే ఇత్యాది శ్రుతిసి
ద్ధం మాయికం తద్వైభవంచ తటస్థలక్షణరూపం- స్వరూప పరిచయ
పర్యంతం తటస్థలక్షణమేవహ్యాలంబనం ముముక్షూణాం సృష్టిప్రాక్కా
లే సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవా ద్వితీయం ఆత్మా వేదమగ్రఆసీత్-
బ్రహ్మావేదమగ్ర ఆసీదిత్యాది శ్రుతిభిస్సజాతీయాదిభేద శూన్యాఖండ
చిన్మాత్రస్వరూపత్వేనావ ధృతాత్కూటస్థాదసంగాచ్చ బ్రహ్మణః-
మాయాంతు ప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వర మితి శ్రుత్యా
మాయామాత్రసహాయా చ్ఛిద్రూపస్య విద్యా ప్రపంచస్యైవోత్ప
త్త్యాద్యా చిత్యాత్- తదైక్షత సోకామయత- సతపోతప్యత. ఇదగ్ం
సర్వమసృజతేత్యాది శ్రుతిభిరీక్షణకామనాతప ఆదిపూర్వకమద్వితీయే
స్వస్మిన్ కల్పనారూపేణ సృష్టస్య ప్రపంచస్య భ్రాంతిమూలకత్వా
భావాత్- అనర్థకర్తృత్వా నుపపత్తేః- స్వరూపవిస్మృత్యభావాచ్చ
నజడదృశ్య దుఃఖాదిరూపత్వం- ఏవం ముముక్షుజన బోధాయ స్వరూ
పవైభవయో ర్విభాగేన ప్రదర్శితయోరపి నద్వైత ప్రసంగః- పురుష
ఏవేదగ్ం సర్వమిత్యవధృతత్వాత్- నాపికౌటస్థ్యహానిః- యదాచింతా
మణికల్పద్రుమాదీ న్యచేతనాన్యపి సంతి- యదనుగ్రహేణ స్వయమవి
కృత్యైవ అన్యచింతిత సర్వకామసంపాద నసామర్థ్యవంతి తదా పర
మార్థచిన్మణేః పరమాత్మన ఉక్తవైభవం కి మాశ్చర్యమితి- ఏతేన
విద్యా ప్రపంచస్య మాయాకల్పితత్వేపి బుద్ధిపూర్వకత్వాత్ భ్రాంత్య
భావాచ్చ న మిథ్యాత్వం కింతు సత్యత్వమేవ- చింతామణ్యాదికల్పితా
నాం- బుద్ధిపూర్వకత్వాభావేపి భ్రాంత్యభావమాత్రేణ సత్యత్వదర్శ
నాదితిబోధ్యం - అవిద్యాప్రపంచస్తు బహుస్యామితికామనయా పర
మాత్మకల్పితానామౌపాధిక సమష్టివ్యష్టి చిదాభాసరూపాణాం ఉపాధి
మాలిన్యదోషాదవిద్యాధ్యస్త ఇతి మరుజలద్విచంద్రాది వదసన్నేవ-
తద్దృష్టిదోషకల్పితో న పరమేశ్వరసృష్టః తథాపి పరమార్థదశా
యాం ద్వితీయాభావాత్సర్వం జగత్పరమాత్మసృష్ట మిత్యుచ్యతే-

యస్య జీవస్య యదా భాగ్యోదయాదుపాధిశుద్ధ్యా అవిద్యా నివృత్తి స్త దానివర్తతే చేతి.

ఇతి జన్మాద్యధికరణం -౧.

లక్షణప్రమాణాభ్యాం వస్తుసిద్ధి రితి- ద్వితీయసూత్రేణ ద్వివిధ మపిలక్షణ ముపప్రదర్శ్య ప్రమాణ జిజ్ఞాసాయాం తృతీయం సూత్రం.

శాస్త్రయోనిత్వాదితి 3

శాస్త్రం ఋగ్వేదాదిలక్షణం యోనిరవగతిసాధనం ప్రమాణం యత్ర తత్వాదిత్యర్థః.

శాస్త్రంతు - అనేజదేకం మనసోజవీయః - తదేజతితన్నైజతి. కస్తం మదామదం దేవం మదన్యోజ్ఞాతు మర్హతీత్యాదికం పరమాత్మనోరూపద్వయం సమర్పయతి- సమదం మాయికం రూపం- అమదంతు స్వరూపమితి- పురుషసూక్తేతావత్ - సహస్రశీర్షా పురుష ఇత్యుపక్రమ్య ఏతావా నస్యమహిమా అతోజ్యాయాగ్ంశ్చ పూరుష ఇత్యాదినా తతో విష్వజ్ వ్యక్రామత్ -సాశనానశనే అభిత్యం తేన పురుష స్వరూపం తద్వైభవంచ- విస్తరేణోపపాదితం- వ్యాఖ్యాతంచ సమ్యగస్మాభి స్తత్తాత్పర్య దీపికాయాం- నారాయణేతు- అంభస్యపారే ప్రళయకాలీనే అపారే అంభసి - ద్వాదశాదిత్యావిర్భావసమయే మధ్యే దేవస్య సవితుర్వరేణ్యా భర్గరూపేణ గాయత్రీమంత్రార్థభూతేన- తథా కాళీదేవ్యాసహానంద తాండవవిలాసినా రుద్రరూపేణచ- సృష్ట్యనంతరంతు భువనస్యమధ్యే ఆదిత్యమండలే అర్ధనారీశ్వర రూపేణ- యద్యద్విభూతి మత్సత్వం శ్రీమదూర్జితమేవవా- తత్తదేవావగచ్ఛత్వం మమతేజోంశ సంభవ మిత్యంత భగవద్గీతా దశమాధ్యాయోక్త విభూతి విస్తరరూపేణచ- నాకస్యపృష్ఠేతు- దివినాకో నామాగ్ని రితి- అథ యదతః పరోదివోజ్యోతిర్దీప్యతే విశ్వతః పృష్ఠేషు సర్వతః పృష్ఠేష్విత్యాది ప్రతిపాదితేనరూపేణ- అధ్యాత్మంతు- అంభస్యపారే- తత్తచ్ఛరీరోత్పత్తేః పూర్వం శ్రద్ధాసోమవృష్ట్యన్నాదిరూపే చిదగ్నిరూపేణ-

భువనస్య శరీరస్య మధ్యేతు మూలాధారస్థానే మూలాగ్నిరూపేణ-
గణపతిరూపేణచ- నాభిస్థానే జఠరాగ్నిరూపేణ- లక్ష్మీనారాయణ
రూపేణచ- హృదయచక్షురాది ప్రదేశేషు దర్శనాగ్నిరూపేణ- భవా
నీశంకరరూపేణచ- మూర్ధస్థానే పరంజ్యోతి స్స్వరూపేణచ- మహ
తః మహత్త్వా త్కార్యరూపాద్ధిరణ్య గర్భాదపి మహీయాన్ పూ
ర్ణః పూజ్యశ్చ పరమేశ్వరో విరాజమానస్సన్ శుక్రేణస్వతేజసా శుద్ధ
సత్వప్రకాశేన కారణగతేన- జ్యోతీగ్ంషి- అధిభూతం సూర్యచంద్రా
గ్ని నక్షత్ర విద్యుదాది కార్యరూపాణి- అధ్యాత్మం చక్షురాదీనిచ సమ
నుప్రవిష్టః ఘటాదిషు మృదివసమ్యగనుగతస్సన్ ప్రజాపతిః పరమేశ్వ
రశ్చరతిగర్భే అంతః- బ్రహ్మాండశరీరే వ్యష్టిశరీరేషుచ- కారణరూపేణ
సత్తాస్ఫూర్తిప్రదస్సన్ చరతి దర్శన శ్రవణాది కర్తాభవతీత్యర్థః-
యస్మిన్నిదగ్ం సంచవిచైతిసర్వం- యస్మిన్ పరమేశ్వరే ఇదం సర్వం
జగత్ సమేతి ఆవిర్భవతి- వ్యేతి- తిరోభవతిచ- సముద్రేతరంగ బు
ద్బుదాదివత్- మరీజలప్రవాహవచ్చ- యస్మిన్ దేవా అధి విశ్వేని
షేదుః- యస్మిన్ పరమేశ్వరే విశ్వే సర్వదేవాః బ్రహ్మాదయో మనః
శ్చక్షురాదయశ్చ- అధినిషేదుః ఆశ్రిత్యస్థితవంతః- ఉక్తంహి- అధఊ
ర్ధ్వం చతుర్దిక్షు విదిక్షుచ నిరంతరం- బ్రంహ్మేంద్ర హరి రుద్రేశ
ప్రముఖామర మండిత మితి- తదేవభూతం తదు భవ్యమాఇదం భూతం
భవ్యం భవిష్యచ్చ- ఆసమంతాదిదం జగత్- తదేవ- సర్వం ఖల్విదం
బ్రహ్మేతి శ్రుత్యంతరాత్- ఏవంమాయాశక్త్యా జగద్వ్యవస్థిత మపిత
ద్బ్రహ్మ- అక్షరేపరమే వ్యోమన్ కాలత్రయాబాధ్యకూటస్థనిష్ప్రపంచ
చిదాకాశ స్వరూపమేవేతి పరమాత్మనో రూపద్వయం సమర్పితం-
ఏవం సర్వాసూపనిషత్సు పరమాత్మనో రూపద్వయం సమర్పితమేవ-
శ్రుతేస్తు శబ్దమూలత్వా దితిసూత్రే రూపద్వయస్య శ్రుతి ప్రమాణ
కత్వం నిర్ధార్యతే- పటవచ్చేతిసూత్రే- సంవేష్టిత ప్రసారిత చిత్రపట
వద ద్వితీయం బ్రహ్మ సప్రపంచం నిష్ప్రపంచంచేతి సదృష్టాంతముప
పాద్యతే- రూపోపన్యాసాచ్చేతి సూత్రే భగవతా భాష్యకృతా- పురు
ష ఏవేదం విశ్వం కర్మ తపో బ్రహ్మ పరామృతమిత్యాది ముండక శ్రు

త్యుదాహరణేన- కార్య బ్రహ్మస్వరూపా ద్వికారగోచరాత్పరం కారణం సర్వాత్మకంచ పరమాత్మనోరూపం మాయికం వ్యుత్పాదిత మితి నాత్రవి ప్రతిపత్తవ్యం- అస్య సూత్రస్య వర్ణకాంత రేతు- శాస్త్రస్య ఋగ్వేదాదేర్మహత స్సర్వజ్ఞ కల్పస్యయోనిః కారణం తత్వాదిత్యర్థః అస్య మహతోభూతస్య నిశ్వసితమేవై తద్య దృగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేద ఇత్యాది శ్రుత్యంతరాత్- పరమాత్మ నస్సర్వజ్ఞత్వం సర్వశక్తిమత్వం చ తటస్థ లక్షణాంతర ముపదర్శితం భవతి.

ఇతి శాస్త్రయోనిత్వాధికరణం 3.

ఏవం పరమాత్మనో రూపద్వయంతు సర్వాసా ముపనిషదా ముపక్రమాది లింగై శ్రుతిలింగాదిభిశ్చ సమ్యగన్వయాదేవ విదితం భవతినాఽన్యథేత్యాహ.

తత్తు సమన్వయాత్ ౪.

తత్ రూపద్వయం సమన్వయాత్ - సమ్యగన్వయా దేవసిధ్యతి- అన్యథాతు తత్త చ్ఛబ్దానాం తత్త ద్వాది పరికల్పిత విరుద్ధార్థసంశయేనతత్త్వజ్ఞానం కలుషితమేవభవేత్ - నపురుషార్థపర్యవసాయి - దర్శితంచ భగవతా భాష్యకృతా - ద్విరూపం హి బ్రహ్మావిభాతీతి - తత్ర ద్వైరూప్యం కార్యకారణ రూపేణేతి- కార్యశుద్ధరూపేణేతి వానశంక్యం - తదాహిద్వే బ్రహ్మణీవిభాతఇతిస్యాత్ - శుద్ధం కారణంవానాస్తీత్యుక్తంచస్యాత్- కార్యంహి బ్రహ్మసమష్టిజీవరూప మవిద్యా పరికల్పితం జడం త్రివృత్కృత స్థూలసూక్ష్మభూత భౌతిక రూపమితి మిథ్యా భూతమేవ- తస్మాద్విరాడజాయత విరాజో అధిపూరుష ఇత్యుపదిష్టం- పరంబ్రహ్మతు చిదేకరసంకూటస్థ మవికల్పితైకదేశేమాయాశక్త్యా సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి సర్వాత్మకం సర్వకారణంచేతి- సహస్రశీర్షా పురుషఇత్యారభ్యసాశనానశనే అభీత్యంతగ్రంథ ప్రతిపాదితం పరమార్థభూతం- తత్రసవిశేషరూపం మాయికమపినభ్రాంతిసిద్ధం- అస్మదుద్ధారాయ పరమాత్మనా బుద్ధి పూర్వకకల్పితత్వాత్-

ఉపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణోరూపకల్పనేత్యభియుక్తవచనాత్-
అవ్యక్తాత్తుపరః పురుషః- నారాయణః పరోఽవ్యక్తాదిత్యాది శ్రుతి
స్మృత్యుక్తస్య పరమాత్మన ఏవవాచ్యలక్ష్య భేదేనద్వైరూప్యాత్-
వాచ్యమిథ్యాత్వే లక్షస్యాపి మిథ్యాత్వాపత్తేః- శక్యసంబంధోహి లక్ష
ణేతి- అతస్సర్వేషు వేదాంతేషుకాని చిద్వాక్యాన్యుభయవిధస్యాపి
బ్రహ్మణోవ్యుత్పాదకాని- కానిచిదుపాస్తి విధిపరాణిచేత్యుభయవిధ
వాక్య సమ్యగన్వయప్రదర్శనాయోత్తరాణి ప్రథమాధ్యాయే సూ
త్రాణి- ఉపక్రమోపసంహారావభ్యాసోఽపూర్వతాఫలం- అర్థవా
దోపపత్తీచషడ్భిః స్తాత్పర్యనిర్ణయః- శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణస్థానస
మాఖ్యానాం సమవాయే పారదౌర్బల్యమర్థవిప్రకర్షాదితిమీమాం
సాన్యాయాభ్యాం తత్తద్వాక్యతాత్పర్య నిర్ణయః క్రియతే- యత్పర
శ్శబ్దస్స శబ్దార్థ ఇత్యుపనిషదాంసిద్ధ బ్రహ్మబోధకత్వ సంభవాత్- రజ్జు
రియంనాయం సర్పఇతివత్-ప్రకృష్టప్రకాశశ్చంద్ర ఇత్యాదివాక్యవచ్చ.

బ్రహ్మైవేదం సర్వమిత్యాదౌ బాధాసామానాధికరణ్యేన అభే
దసామానాధికరణ్యేనచ- సిద్ధవస్తుబోధనేప్యనర్థ నివృత్త్యాది మహాఫ
లసంభవాచ్చ-

అత్ర కానిచిద్వాక్యాన్యుపాస్య బ్రహ్మపరాణి- కానిచిజ్జ్ఞేయబ్ర
హ్మపరాణిచేతి విభాగకరణం ఉపాస్యబ్రహ్మణః కార్యత్వమిథ్యాత్వ
యోః కథనం ఉపాసనమణిమాద్యావిద్యకఫల కమితివర్ణనంచ వ్యా
ఖ్యాతౄణామసమంజసమేవ- సమష్టిస్థూలసూక్ష్మ త్రివృత్కృతభూతభౌ
తికాత్మకస్య కార్యబ్రహ్మణఃకారణేఽధ్యస్తత్వాత్- నేతరోఽనుపపత్తే
రిత్యాదినా ఉపాస్యత్వ నిషేధాచ్చ- తదేతత్సత్యం యథాసుదీప్తాత్పా
వకాద్విస్ఫులింగాః- ఏతత్సత్యం బ్రహ్మపురం- మృత్తికేత్యేవ సత్యమి
త్యాదిశ్రుతిభిః- వైధర్మ్యాచ్చన స్వప్నాదివదితి న్యాయేనచకారణస్య
సత్యత్వావధారణాత్- తఇమేసత్యాః కామాః- త్రీణిరూపాణీత్యేవస
త్యం- ఇత్యాదిశ్రుతిభిః పరమేశ్వరసృష్టవిద్యా ప్రపంచస్యాపిసత్యత్వ
బోధనాత్- ఈక్షణాది ప్రవేశాంతా సృష్టిరీశేనకల్పితా- జాగ్రదాది

విమోహాత్మాంత స్సంసారో జీవకల్పిత ఇత్యభియుక్తవచన ప్రసిద్ధంవిద్యా విద్యాప్రపంచభేదం- జీవేశావాభాసేనకరోతిమాయాచా విద్యాచస్వ యమేవభవతీతి సిద్ధమాయావిద్యాభేదంచానాదృత్య సర్వం జగద్బ్ర హ్మాసృష్టమితి- సర్వంమిథ్యేతి- బ్రహ్మనిర్విశేషమేవేతి- దేహపాతప ర్యంతమేవ జీవన్ముక్తిరితి- అపంచీకృతాన్యపి భూతానిజడానీత్యాతి తా త్పర్యవర్ణనంచ వ్యాఖ్యాతౄణామసంగతమేవ- ఈక్షణ కామనాది పూర్వకం పరమేశ్వరసృష్టస్య జీవతత్త్వజ్ఞాన బాధ్యత్వాసంభవాత్- విశేషవిజ్ఞాననివృత్తిమాత్ర నివర్త్యత్వాచ్చ- దేహపాతోత్తరం విశే షవిజ్ఞానస్థితి పర్యంతం తత్త్వజ్ఞస్య జీవన్ముక్తినైభవ ప్రతిపాదకబహుల శ్రుతిసూత్రవిరోధాత్- అగ్నిహోత్రాదితు తత్కార్యాయైవతద్దర్శ నాదితి సూత్రేకర్మణాముపాసనానాంచ ఫలాభిసంధిరహిత ముముక్ష్వ నుష్ఠితానాం జ్ఞానార్థత్వ నిర్ధారణవిరోధాచ్చేత్యలం ౪.

ఇతి సమన్వయాదికరణం- ౪.

తత్రసదేవసోమ్యేత్యాది ఛాందోగ్యషష్ఠప్రపాఠకవాక్యే సచ్ఛ బ్దస్యసాంఖ్యైరచేతన ప్రధానవరత్వేశంకితే తన్నిరస్య- ఈక్షత్యధికర ణే బ్రహ్మపరత్వం సమర్థితం.

ఈక్షతేర్నాశబ్దం- ౫-
గౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాత్- ౬-
తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్- ౭-
హేయత్వావచనాచ్చ- ౮-
స్వాప్యయాత్- ౯-
గతిసామాన్యాత్- ౧౦-
శ్రుతత్వాచ్చ- ౧౧- ఇతి-

కథం- అశబ్దం వేదాంతశబ్దావాచ్యం- సాంఖ్యపరికల్పితం ప్ర ధానం- సచ్ఛబ్దవాచ్య జగత్కారణంన భవతి- కుతః- ఈక్షతేః- తద్ధై

క్షతేతి ఈక్షితృత్వ శ్రవణాత్- అచేతనస్య ప్రధానస్యేక్షితృత్వాసంభవాత్- ఈక్షణపూర్వకం జగత్స్రష్టా పరమేశ్వరఏవేత్యర్థః- ౫-

కూలంపిపతిషతీతివదచేతనస్యాపి ప్రధానస్యగౌణమీక్షితృత్వముచ్యత ఇతి శంకితే- పరిహరతి- శ్రుత్యుక్తమీక్షణం గౌణంనభవతి- కుతః- ఆత్మశబ్దాత్- ఉత్తరగ్రంథే- అనేనజీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్యేతి - తత్సత్యంస ఆత్మాతత్త్వమసీతిచ- ప్రకృతేసచ్ఛబ్దవాచ్యే జగత్కారణే- ఆత్మశబ్దప్రయోగాత్- అనాత్మని ప్రధానే తదయోగాత్ ఆత్మని చేతనే ముఖ్యస్యైవేక్షణస్య సంభవాదితి- ౬-

ఆత్మశబ్దోపి స్వరూపశబ్దపర్యాయత్వాత్ భూతాత్మా ఇంద్రియాత్మేతివత్ అచేతనే గౌణస్సంభవతీతి శంకితే- తన్నిష్ఠస్య- సచ్ఛబ్దవాచ్యకారణ నిష్ఠస్యమోక్షయితవ్యస్య శ్వేతకేతోశ్చేతనస్య తత్త్వమసీతి నవకృత్వస్తన్నిష్ఠతాముపదిశ్య- ఆచార్యవాన్ పురుషోవేద- తస్యతావదేవచిరం యావన్నవిమోక్ష్యే అథసంపత్స్య ఇతి మోక్షోపదేశాత్- యదిహ్యచేతనం ప్రధానం సచ్ఛబ్దవాచ్యంభవేత్- ముముక్షుం శ్వేతకేతుంచేతనం ప్రతితత్త్వమసీతి శాస్త్రం గ్రాహయేత్- అచేతనోసీతి- తదాశాస్త్రమున్మత్త ప్రలాపోభవేత్- తథాధ్యానాత్ - మోక్షవిఘాతశ్చస్యాత్- ప్రధానాభేదనిష్ఠయా మోక్షోభవతీతి సాంఖ్యైరప్యనభ్యుపగమాచ్చ- తస్మాదాత్మశబ్దోపి ఈశ్వరపరఏవేతి- ౭.

యద్యనాత్మైవ ప్రధానంసచ్ఛబ్దవాచ్యంస ఆత్మాతత్త్వమసీతి స్థూలారుంధతీన్యాయేనోపదిష్టమిత్యుచ్యేత- తదాతదుపదేశశ్రవణాదనాత్మజ్ఞతయాతన్నిష్ఠోమాభూదితి ముఖ్యమాత్మానముపదిదిక్షుశాస్త్రం తస్యహేయత్వం బ్రూయాత్- తథాహేయత్వావచనాత్- ప్రధానం న సచ్ఛబ్దవాచ్యమిత్యర్థః- చకారాత్- యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతీత్యాదినా కారణ విజ్ఞానాత్కార్య విజ్ఞానంభవతి- కార్యస్యవాచారంభణమాత్రత్వేన కారణానన్యత్వాత్- మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి- కారణస్యైవ సత్యత్వాదిత్యేక విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం యత్ప్రతిజ్ఞాతం- త

స్వప్రధాన విజ్ఞానాత్తద్వికారజ్ఞానేపి భోక్తృవర్గజ్ఞానాసంభవాత్ సర్వాత్మకబ్రహ్మజ్ఞానాత్తత్సంభవాచ్చ- నప్రధానం సచ్ఛబ్దవాచ్యం కింతు- బ్రహ్మైవసర్వకారణమితి హేత్వంతరం సముచ్చితం- ౮

ఏవముత్తరత్ర - యత్రైతత్పురుషస్స్వపితినామసతాసోమ్యతదా సంపన్నోభవతి స్వమపీతోభవతి తస్మాదేనం స్వపితీత్యాచక్షతే స్వంహ్యపీతో భవతీతి పురుషస్య లోక ప్రసిద్ధం స్వపితీతినామ నిర్వక్తి- స్వశబ్దేన సచ్ఛబ్దవాచ్యం పరామృశ్యతే- స్వంప్రత్యపీతో భవతీ తల్లీనో భవతీత్యర్థః- సుషుప్త్యవస్థాయాం చిదాభాసస్యోపాధికృతవిశేషాభావాత్స్వాత్మని బింబస్థానీయే ప్రలీన ఏవేతి స్వంహ్యపీతోభవతీత్యుచ్యతే- తథాచసూత్రార్థః- స్వస్మిన్ ప్రకృతసచ్ఛబ్దవాచ్యాత్మని సుషుప్తికాలే జీవస్యాప్యయాల్లయ శ్రవణాదితి- తత్రయదిప్రధానమేవ స్వశబ్దేనోచ్యేత తదాచేతనోఽచేతన మప్యేతీతి విరుద్ధంస్యాత్- శ్రుత్యంతరంచ- ఏవమేవాయం పురుషః ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసంపరిష్వక్తో నబాహ్యంకించన వేదనాంతర మితి సుషుప్త్యవస్థాయాంచేతనేఽప్యయం దర్శయతి- అతోయస్మిన్నప్యయ స్సర్వేషాంచేతనానాంతచ్చేతనం బ్రహ్మ సచ్ఛబ్దవాచ్యం జగత్కారణమితిభావః- ౯-

తథా గతిసామాన్యాత్ - గతేః సర్వేషువేదాంతేషుచేతన కారణత్వావగతేస్సామాన్యాత్సమానత్వాదిత్యర్థః- నహిక్వచిదపి విరుద్ధముపలభ్యతే- కుత్రచిద్వాక్యేచేతనం కారణం కుత్రచిదచేతనమితికింతు సర్వత్రచేతనమేవకారణముపలభ్యతఇతి- ౧౦.

శ్రుతత్వాచ్చ- స్వశబ్దేనైవ సర్వజ్ఞేశ్వరో జగతః కారణమితిశ్రూయతే- శ్వేతాశ్వతరోపనిషది-జ్ఞఃకాలకాలోగుణీ సర్వవిద్య- ఇతి సర్వజ్ఞమీశ్వరం ప్రకృత్య సకారణం కరణాధిపాధిపోనచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిప ఇతి- ౧౧-

ఏవమత్రఛాందోగ్యషష్ఠ ప్రపాఠకే ద్వాదశవర్షగురుకులవాస శిక్షితాయ అతస్సర్వశాస్త్రజ్ఞత్వేప్య నాత్మజ్ఞతయాస్తబ్ధాయ పు

త్రాయ పిత్రామృల్లోహాది దృష్టాన్తైః కారణవిజ్ఞానేన సర్వకార్యవిజ్ఞానం తత్సిద్ధయే కార్యస్య కారణాభేదం కారణసత్యత్వం చ దర్శయిత్వా సదేవ సోమ్యేత్యాదినా ఆత్మనస్సర్వకారణత్వం- తజ్జ్ఞానా త్సర్వజ్ఞత్వం చ ప్రతిజ్ఞాతం- తత్ర శూన్యకారణవాదః కంఠతః ప్రధానాదికారణవాదా అర్థాచ్చ నిరాకృతాః- తేన సదేవ సోమ్యేతి సచ్ఛబ్దేన మాయాశబలం సర్వకారణం పరమేశ్వర ముల్లిఖ్య తదైక్షత బహుస్యామితీక్షణకామనాదిపూర్వకం లోహితశుక్లకృష్ణరూప తేజోబన్న సృష్టిం తేభ్య ఆండజాదిభేదేన త్రివిధజీవబీజభవనం- ఇమా స్తిస్రో దేవతా ఇతి చేతనవాచకేన దేవతాశబ్దేన తేజోబన్న పరామర్శా త్స్వసాక్షాత్సృష్టస్య విద్యాప్రపంచస్య చిదేకరసత్వం- ఏకమేవా ద్వితీయమితి విశేషణైః పూర్వం సజాతీయాది భేద శూన్యే స్వస్మిం శ్చిత్రపట ఇవ రూపత్రయస్య కల్పనామాత్రత్వం- అనేన జీవేనేత్యాదినా పునరీక్షిత్వా స్వస్యాభాసరూపేణ ప్రవేశానంతరం చిన్మయే విశ్వరూపే తద్వ్యష్ట్యధ్యస్తస్యా విద్యాప్రపంచస్య త్రివృత్కృతస్య అధ్యాత్మాదిభేద భిన్నస్య జడస్య స్థూలస్య దుఃఖరూపస్య కర్మపరతంత్రస్య మిథ్యాత్వం- తత్రాధిష్ఠానత్వేనానుగతస్య రూపత్రయస్య త్రీణి రూపాణీత్యేవ సత్యమితి సత్యత్వం చోక్తం.

ఏతద్ధస్మవై తద్విద్వాంస ఇత్యాద్యుదాహరణేన తత్త్వవిదామవిద్యాప్రపంచే సర్వత్ర కారణభూత విద్యాప్రపంచగత రూపత్రయానుగతిదర్శనం- తేన తేషాం సర్వం విదితమితి ప్రాథమికప్రతిజ్ఞాం విద్వదనుభవ ప్రదర్శనేన సంసాధ్య- వాఙ్మనః ప్రాణాదీనా మన్నపానాద్యధీనత్వం ఆభాసరూప జీవస్యా విద్యయాతన్మయత్వం చ దర్శయిత్వా తన్నివృత్తయే ఉత్తరగ్రంథేన నవకృత్వస్స య ఏషోణిమా ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం- తత్సత్యం- స ఆత్మా తత్త్వమసీతి బహుదృష్టాన్తైశ్చిదాభాసరూప జీవస్య సదాత్మక సర్వకారణ బ్రహ్మణా అఖండైక్య ముపదిష్టం- తేన జీవస్య సర్వజ్ఞత్వం సిధ్యతీతి ఫలితం- మహాశాలా ఇత్యాది విద్వద్విశేషణై గృహస్థా అపి బ్రహ్మవిదో భవంతీతి సంసూచితం తాదృశఫలప్రాప్తయే తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే-

అథసంపత్స్య ఇతిప్రారబ్ధాధీనదేహపాతపర్యంత మేవా విద్యాప్రపంచా భాస దర్శన నివృత్తయే విలంబఇతి అథదేహపాతానంతరం విద్వాన్ సర్వకారణం బ్రహ్మ సంపత్స్యత ఇతి దర్శితం- యఏషసంప్రసాదో అస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్యేత్యా ద్యష్టమ ప్రపాఠక ప్రజాపతి వాక్యేష్వేతదేవ జీవన్ముక్తి విదేహముక్తి రూపఫలద్వయం దర్శితం- ఏవం శబలస్య సత్యత్వప్రతిపాదనేన శుద్ధస్య త్రికాలాబాధ్యత్వరూప సత్యత్వం కైముతిన్యాయసిద్ధం- తస్మాచ్ఛాందోగ్య షష్ఠప్రపాఠక స్సర్వోపనిషద్వేద్యే బ్రహ్మణిస్సర్వకారణే సమన్విత ఇతిసిద్ధం.

ఇతీక్షత్యధికరణం ౫.

ఏవం తైత్తిరీయ కానందవల్ల్యాం తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్- అన్యోంతర ఆత్మానందమయ ఇతివాక్యే ఆనందమయ శబ్దస్య జీవపరత్వాశంకాయాం తన్నిరసాయానంద మయాధికరణే బ్రహ్మపరత్వం సమర్థితం- తద్యథా.

ఆనందమయోఽభ్యాసాత్ ౧౨.

వికారశబ్దాన్నేతిచేన్న ప్రాచుర్యాత్ ౧౩.

తద్ధేతు వ్యపదేశాచ్చ ౧౪.

మాంత్రవర్ణికమేవచగీయతే ౧౫.

నేతరోఽనుపపత్తేః ౧౬.

భేదవ్యపదేశాచ్చ ౧౭.

కామాచ్చనానుమానాపేక్షా ౧౮.

అస్మిన్నస్యచతద్యోగం శాస్తి ౧౯ ఇతి.

తత్రానందమయో బ్రహ్మైవ- కుతః- అభ్యాసాత్- ఉత్తరగ్రంథే రసోవై సః- రసగ్గ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతి- కోహ్యేవాన్యాత్కః

ప్రాణ్యాత్ - యదేష ఆకాశ ఆనందోనస్యాదిత్యా ద్యానందాభ్యాసా దిత్యర్థః- అభ్యాసోపి తాత్పర్యలింగమితి- ౧౨.

వికారశబ్దాన్నేతిచేన్న ప్రాచుర్యాత్ ౧౩.

ఆనందమయ ఇతి వికారార్థక మయట్ సంయోగాన్న బ్రహ్మపరత్వమితిచేన్న- కుతః- ప్రాచుర్యాత్ మయటః ప్రాచుర్యార్థకత్వాత్- అత్రాన్న మయాద్యానంద మయాంతసర్వపర్యాయేషు మయటః ప్రాచుర్యార్థకత్వైవ- నకార్యపరత్వం- చిదాభాసరూపస్య జీవస్య అన్నప్రాణ మనోబుద్ధిష్వ నాత్మసు భ్రాంత్యా ఆత్మత్వాభిమానేన తన్మయత్వేపి నతత్కార్యత్వం- ఆనందమయేత్వానందస్య స్వరూపత్వాచ్చిన్మాత్రత్వాచ్చనోపాధిత్వం నాపి భ్రాంతిసిద్ధత్వమితివైలక్షణ్యం- స్వరూపేఆనందే అన్నమయోయజ్ఞ ఇత్యాదావివవికల్పా నవతారాదానందఘున ఇతిభావః-౧౩.

తద్ధేతువ్యపదేశాత్ - కించ - కోహ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ యదేష ఆకాశ ఆనందోనస్యాత్ ఏషహ్యేవానందయాతీత్యుత్తరవాక్యే ఉపాధ్యభిభూతత్వేనాసీశాగ్రస్తానాం జీవానాం తద్ధేతువ్యపదేశాత్- ఆనందహేతుత్వకథనాద్బింబ భూత ఆనందో బ్రహ్మైవేత్యర్థః- చకారాత్ ప్రియమోదాదీనామర్థాంతరత్వాభావాత్ సుఖబోధాయ శిరఆదిరూపేణ కల్పనేపి నాఖండత్వక్షతిరితిభావః- ౧౪-

కించ- బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమిత్యుపక్రమ్య- సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మయోవేదనిహితంగుహాయామిత్యస్మిన్మంత్రే యత్సర్వాంతరం బ్రహ్మజ్ఞేయత్వేనోక్తం- తన్మాంత్రవర్ణికమేవ అన్యోంతర ఆత్మానందమయ ఇతిగీయతే- అస్యవాక్యస్య మంత్రోక్తార్థ వివరణరూపత్వాత్- యద్యపిమంత్రవర్ణోక్తం బ్రహ్మప్రకృతే బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దేన ఝుడితిప్రత్యభిజ్ఞాయతే- తథాప్యానందమయస్యనతతోన్యత్వం- ఆనందో బ్రహ్మేతివ్యజానాత్- అయమాత్మాబ్రహ్మ- తత్త్వమసీతివత్ ప్రత్యగ్బ్రహ్మణోరఖండైక్యబోధనోక్తివైచిత్ర్యమాత్రత్వాత్- ౧౫-

నేతరః- ఈశ్వరాదితరోజీవోనానందమయః- కుతః- అనుపపత్తేః- సోకామయతేతి పుంలింగే నానందమయ మనుకృష్యస్రుష్టేః పూర్వం బహుస్యామిత్యాదినోక్త కామనాతప ఆదికం యత్తస్య సర్వస్యానుపపత్తేరితి- సృష్ట్యనంతరంహి- తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదిత్యాభాసరూపేణానుప్రవేశాజ్జీవభావస్సిధ్యతి-నప్రాగిత్యనుపపత్తిః-౧౬.

భేదవ్యపదేశాచ్చ- కించ- రసోవైసః- రసగ్గ్ హ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీ భవతీత్యానందమయస్య లబ్ధవ్యత్వేన- జీవస్యలబ్ధృత్వేనచ భేదవ్యపదేశాత్- నహిలబ్ధైవలబ్ధవ్యో భవతి- అతో నానందమయోజీవః- ౧౭-

కామాచ్చనానుమానాపేక్షా- నన్వానందమయశబ్దేన ప్రధానముచ్యతాంతత్రాహ- కామాచ్చేతి- సోఽకామయత బహుస్యామితి కామయితృత్వశ్రవణాత్- అనుమీయత ఇత్యనుమానం- అనుమానైకగమ్యం ప్రధానంతస్య ఆనందమయత్వేన కారణత్వేనవా నాపేక్షానస్వీకారః- పూర్వవదిత్యర్థః చకారాత్ పరమాణ్వాదీనామపినస్వీకారఇతి- గతిసామాన్య ప్రదర్శనాయ పునర్నిషేధః- ౧౮.

అస్మిన్నస్యచతద్యోగం శాస్తి.

ఇతశ్చనజీవే ప్రధానేవా ఆనందమయశబ్దః- యస్మాదస్మిన్నానందమయే ప్రకృత ఆత్మని అస్యప్రబుద్ధస్య జీవస్యతద్యోగం- తదాత్మనా యోగస్తద్యోగస్తద్భావాపత్తిర్ముక్తిరిత్యర్థః- తం శాస్తిశాస్త్రం- యదాహ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనే అభయం ప్రతిష్ఠాంవిందతేఽథసోభయంగతో భవతీత్యాదికం తస్మాదిత్యర్థః- యద్యప్యుక్తం తే- ఏతమానందమయమాత్మాన ముపసంక్రామతీత్యుపసంక్రమితవ్యత్వ ముక్తంకోశాంతర సాధారణ్యేనానందమయస్య తథాప్యానందమయే కేవలావిద్యైవహ్యుపాధిః-జీవత్వసంవేదికాస్వరూపానందాచ్ఛాదనేన విషయానందాభిలాషోత్పాదికాచ- నత్వన్నమయాదిష్వివ భౌతికరూపా- కారణరూపత్వాత్ - తత్త్వజ్ఞానేన తదపగమేతుపూ

ర్వం యత్రజీవత్వం తత్రైవ బ్రహ్మభావః పూర్వోతర ఆవిర్భవతీతి- బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్తదాత్మానమేవావేత్- అహం బ్రహ్మాస్మీతి- తస్మాత్త త్సర్వమభవదితి శ్రుత్యంతరాత్- తస్మాదానందమయో బ్రహ్మేతిసిద్ధం- ఏవమస్యామానందవల్ల్యాం- పూర్వత్ర శిక్షావల్ల్యుపదిష్టహార్ద బ్రహ్మో పాసనాది సాధనసంస్కృతం ముముక్షుం- బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితి సూత్రవాక్యేన బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానాత్పూర్వోక్తకార్య బ్రహ్మవైభవా పేక్షయా పరంనిరతిశయం వైభవంలభ్యత ఇతి ప్రరోచ్య- మంత్రవా క్యేన సంక్షేపతస్తత్స్వరూపంతజ్జ్ఞానప్రకారంతత్ప్రాప్తిం తత్ఫలంచ యుగపత్సర్వకామావాప్తిరూపం వ్యుత్పాద్య ఉత్తరగ్రంథేన విస్తరత స్తద్వైభవమాకాశాద్యానందమయాంత సర్వకారణత్వరూపం- తత్ర కామనాతప ఆదిపూర్వకం సర్వస్యచిన్మయప్రపంచస్యైవ సాక్షాద్బ్ర హ్మణాసృష్టత్వం- తదుపాధిషు బ్రహ్మణఆభాసరూపేణ ప్రవేశానంతరం ఆభాసరూప జీవదృష్ట్యా తస్యైవ చిన్మయవిద్యా ప్రపంచస్య పంచీకృత భూతభౌతికరూపభవనం- అసద్వా ఇదమగ్రఆసీదిత్యాదినా జీవభ్రాంతి సిద్ధజడ ప్రపంచస్య పూర్వమసత్వం- బ్రహ్మసత్తయైవసదివభాసమాన త్వం ప్రతిబోధ్య- పరమార్థస్థితౌ ఆనందమయోరసస్వరూప ఇతి తదీ యానందరసలాభాదేవ సర్వేషామాభాసానామానందిత్వమితి యదా బింబభూతే ఆనందమయే ఆభాసరూపస్యజీవస్యతత్త్వజ్ఞానాదఖండైక్య స్థితిస్తదా అభయప్రతిష్ఠేతి- అన్యథా ఈషదపిభేదదర్శనే సంసారభ యంనాంతరీయకమితిచ సంబోధ్య- మానుషానందాదిహిరణ్యగర్భాన దాంతాస్సర్వే బ్రహ్మానందాంతర్భూతా ఏవేతి తత్త్వజ్ఞప్రాప్య బ్రహ్మా నందస్య యుగపత్సర్వకామావాప్తిరూపత్వం మంత్రవాక్యోక్తం సంప్ర సాధ్య సమష్టివ్యష్ట్యుపాధిస్థిత ఆనందమయఏకఏవేతి మహావాక్యేన పూర్ణతామద్వితీయతాంచ దర్శయిత్వా ఏవంతత్త్వజ్ఞో జీవభావాత్ప రావృత్య అవిద్యాకల్పిత మన్నమయాద్యాత్మభావం ప్రవిలాప్యవాఙ్మ నసాగోచర బ్రహ్మానందానుభవేనాభయస్థితో భవతీత్యేవమానందవల్లీ సర్వకారణే బ్రహ్మశిక్షయే సమన్వితా- ౧౬-

ఇత్యానందమయాధికరణం- ౬.

ఏవంఛాందోగ్య ప్రథమప్రపాఠకే- అథయ ఏషోంతరాదిత్యేహిరణ్మయః పురుషోదృశ్యతే హిరణ్యశ్మశ్రుర్హిరణ్యకేశ ఆప్రణఖాత్సర్వ ఏవసువర్ణ స్తస్య యథాకప్యాసం పుండరీకమేవమక్షిణీ తస్యోదితినామ సఏషసర్వేభ్యః పాప్మభ్య ఉదితఉదేతిహవై సర్వేభ్యః పాప్మభ్యోయ ఏవం వేదేత్యధిదైవత మథాధ్యాత్మమథయఏషోంతరక్షిణిపురుషోదృశ్యత ఇత్యుపాస్తి పరవాక్యస్థానద్వయాస్థం పురుషమధికృత్యరూపవత్వ శ్రుత్యాసర్వపాపాస్పర్శశ్రుత్యాచకిమయం పురుషో విద్యాకర్మాతిశయవశాత్ ప్రాప్తోత్కర్షః కశ్చిత్సంసారీ ఉతనిత్యసిద్ధః పరమేశ్వర ఇతి సంశయే- అంతరధికరణే- పరమేశ్వర ఏవేతినిర్ణయః క్రియతే-

అంతస్తద్ధర్మోపదేశాత్ - ౨౦-

భేదవ్యపదేశాచ్చాన్యః- ౨౧-

యఏషోంతరాదిత్యే యఏషోంతరక్షిణీతిచాదిత్యాక్ష్ణోరంతరుపదిశ్యమానః పురుషః పరమేశ్వరఏవ- నసంసారీకుతః తద్ధర్మోపదేశాత్ తస్యపరమేశ్వరస్యయేధర్మాస్సర్వపాప్మవిముక్తత్వ ఋక్సామగేష్ణత్వ సర్వగానగీయమానత్వాదయ స్తేషా ముపదేశాదిత్యర్థః.

తద్యథాతస్యోదితినామేత్యాదినా సర్వపాపవిరహేణాదిత్య పురుషస్యనామోక్త్వా యన్నామతన్నామేతి తదేవనామాక్షి పురుషస్యాప్యతిదిశతి- తథాసైవ ర్క్తత్సామేత్యాదినాఋగాద్యాత్మకత్వం.

తత్రతచ్ఛబ్దేన పురుషపరామర్శః- విధేయాపేక్షయాఽన్యలింగనిర్దేశః- ఏవంతద్యఇమేవీణాయాంగాయంత్యేతంతే గాయంతీత్యాది సర్వగానగీయమానత్వ మిత్యాదయో ధర్మాస్సర్వాత్మకస్య పరమేశ్వరస్యైవోపపన్నా నాన్యేషామితి-

హిరణ్యశ్మశ్రుకేశాదికంతు మాయికంరూపం- తం యథాయథోపాసతే తథైవ భవతీతి- ఉపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణోరూప

కల్పనేతిచ శాస్త్రోపదిష్ట ముపాసనార్థం- సర్వై స్సర్వదా సర్వ థాచోపాస్య ఏవహి పరమేశ్వరః-

యేచాముష్మాత్పరాంచో లోకా స్తేషాం చేష్టే దేవకామానాం చేత్యధిదైవతం-యేచైతస్మాదర్వాంచో లోకా స్తేషాంచేష్టేమనుష్యకా మానాం చేత్యధ్యాత్మకంచ ఫలే మర్యాదాశ్రవణముపాసనానుసారే ణేత్యవిరుద్ధమీశ్వరేపి- ౨౦-

కించయ ఏషోంతరాదిత్యేయ ఏషోంతరక్షిణీతిచ ఆదిత్యాక్ష్యోరం త స్త్వేన శ్రూయమాణః పురుష స్తదుభయాభిమాని జీవాభ్యాం ఉదేతి హావాఇత్యాదినాయ ఏవం వేదేత్యంతేనోక్తాభ్యాం భేదేనవ్యపదేశాత్ అన్యఏవపరమేశ్వరఇతినిశ్చీయతే చకారాత్ యఆదిత్యేతిష్ఠన్నాదిత్యా దంతరో యఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోంతర ఇత్యాద్యంతర్యామి బ్రాహ్మణే జీవాదన్యస్య పరమాత్మనోంతర్యామిత యా ప్రతిపాదనసంవాదస్సూ చిత ఇతి సర్వకారణేధ్యేయే పరమేశ్వరే ఛాందోగ్య ప్రథమప్రపాఠక వాక్యం సమన్వితం- ౨౧-

ఇత్యంతరధికరణం- ౭.

తథాఛాందోగ్యత్రైవ ప్రథమప్రపాఠకే- అస్యలోకస్యకాగ తిః- కిమధిష్ఠానమితిశాలావత్యప్రశ్నస్య- ఆకాశఇతిహోవాచేతిరా జ్ఞోజైబలేః ప్రతివచనం దృశ్యతే- తత్రాకాశశబ్దస్య లోకరూఢిమనుసృ త్యపంచీకృత జడాకాశపరత్వ సంశయె. తన్నిరస్య ఆకాశాధికరణే ద హరాకాశ పరత్వం సమర్థితం.

ఆకాశ స్తల్లింగాత్ - ౨౨.

అత్రాకాశశబ్దోన భూతాకాశపరః- కింతు చిదాకాశరూపబ్రహ్మ పరఏవ- కుతః తల్లింగాత్ - జగజ్జన్మాది కారణత్వం హిబ్రహ్మలింగం- ఉత్తరగ్రంథే- సర్వాణిహవా ఇమానిభూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్యం త ఆకాశం ప్రత్య స్తం యంత్యాకాశోహ్యేవైభ్యోజ్యాయానాకాశః పరాయణమితి బ్రహ్మలింగదర్శనాత్ - మూలకారణస్య బ్రహ్మణో౽ పరిగ్రహే ఆకాశాదేవేత్యవధారణం- సర్వాణీతి భూతవిశేషణం- ఆకా

శం ప్రత్యస్తంయంతీతిలయాధారత్వంచాననురూపంస్యాత్- జ్యాయాస్త్వం పరాయణత్వంచ బ్రహ్మణ్యేవసమంజసం- రాతేర్దాతుః పరాయణమితి శ్రుత్యంతరాత్- యదేషఆకాశ ఆనందోనస్యాదితి శ్రుత్యంతరే బ్రహ్మణ్యప్యాకాశశబ్దప్రయోగాత్- ఆసమంతాత్కాశత ఇతివ్యుత్పత్తేః- ఆకాశాద్వాయురిత్యత్ర ఆకాశభావాపన్నాద్బ్రహ్మణ ఏవవాయూత్పత్తిరిత్యేవం బహులింగదర్శనా ద్భూతాకాశప్రసిద్ధిరకించిత్కరీత్యాకాశ శబ్దం బ్రహ్మైవోద్గీథ ఉపాస్యమితిసిద్ధం- ౨౨.

ఇత్యాకాశాధికరణం- ౮.

ఏవం తత్రైవ- ప్రస్తోతర్యాదేవతా ప్రస్తావమన్వాయత్తాతాం చేదవిద్వాన్ ప్రస్తోష్యసిమూర్ధాతే విపతిష్యతీ త్యుషస్తి వాక్యాద్భీతస్యకతమాసాదేవతేతి ప్రస్తోతుః ప్రశ్నే- ప్రాణఇతిహోవా చేత్యుషస్తిప్రతివచనం- తత్ర ప్రాణశబ్దస్య పంచవృత్త్యాత్మకే ముఖ్యప్రాణే లోకప్రసిద్ధేః- యదావై పురుషస్స్వపితి ప్రాణం తర్హి వాగప్యేతిప్రాణం చక్షురిత్యాది శ్రుత్యంతరే స్వాపకాలే ప్రాణేపి వాక్చక్షురాద్యప్యయశ్రవణాచ్చ ప్రాణశబ్దో ముఖ్యప్రాణపర ఇతి సంశయే-ప్రాణాధికరణే బ్రహ్మపరత్వం నిర్ణీతం.

అత ఏవ ప్రాణః ౨౩.

ప్రాణశబ్దో బ్రహ్మపరఏవ- నముఖ్యప్రాణవచనః - కుతః - అత ఏవ- పూర్వాధికరణవదనన్యథా సిద్ధ బ్రహ్మలింగదర్శనా దేవేత్యర్థః- ఉత్తరగ్రంథే- సర్వాణిహవా ఇమాని భూతాని ప్రాణమేవాభి సంవిశంతి ప్రాణమభ్యుజ్జిహతేసైషా దేవతా ప్రస్తావమన్వాయత్తేతి- సర్వమహాభూత సంవేశనాదికం బ్రహ్మలింగం- ప్రాణస్య ప్రాణమితి శ్రుత్యంతరే బ్రహ్మణ్యపి ప్రాణశబ్దః ప్రయుక్తః నహితత్ర స్వాపవాక్యే మహాభూత సంవేశనాదికం శ్రూయతే- కింతు ప్రాణే వాగాదీంద్రియ సంవేశనాదిక మేవేతి- లోకే ముఖ్యప్రాణే ప్రాణశబ్దప్రసిద్ధిః శ్రుత్యర్థనిర్ణయే నకించిత్కరీతిచ ప్రాణశబ్దవాచ్యం బ్రహ్మైవ ప్రస్తుతే ప్రస్తావదేవతేతి సిద్ధం.

ఇతి ప్రాణాధికరణం ౯.

ఏవం తత్రైవ తృతీయప్రపాఠకే- అథయదతః పరోదివోజ్యోతిర్దీప్యత ఇత్యాదిజ్యోతిర్వాక్యే- జ్యోతిశ్శబ్దస్య లోకవేద ప్రసిధ్యనుసారేణ సూర్య చంద్రాదిరూపభౌతికజ్యోతిః పరత్వసంశయే- జ్యోతిరధికరణే జ్యోతిశ్శబ్దో బ్రహ్మపర ఏవేతి నిర్ధార్యతే.

జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ ౨౪.

ఛందోభిధానాన్నేతిచే న్నతథాచేతోర్పణ

నిగదా త్తథాహి దర్శనం ౨౫.

భూతాదిపాదవ్యపదేశోపప త్తేశ్చైవం- ౨౬

ఉపదేశభేదాన్నేతిచేన్నోభయస్మిన్నప్య విరోధాత్ ౨౭.

శ్రుతి స్తు- అథయదతః పరోదివోజ్యోతి దీప్యతే విశ్వతః పృష్ఠేషు సర్వతః పృష్ఠేష్వను త్తమే షూ త్తమేషు లోకేష్విదంవావ తద్యది దమంతః పురుషేజ్యోతిరితి- అస్యార్థః గాయత్ర్యుపాధిక బ్రహ్మోపా స్త్యనంతరం ఉపాసనాంతరోక్త్యర్థోఽథశబ్దః - యత్ దివ్యాద్యలోకాత్పరః- పరస్తాద్యజ్జ్యోతి దీప్యతే తదిదమితి - మూర్ధన్యజ్యోతిష్యధ్యవస్యతే ఏవం మానుష బుధ్యాపూర్వ వ్యాఖ్యాతృప్రక్రియానుసారేణ మంత్రార్థోఽదర్శితః అనంతర మనంతవరగ్రామేచతుః పంచదివసానంతరరాత్రౌ శ్రీమద్రుక్మిణీ గోపాలకల్యాణోత్సవానంతరం పంచ దక్షిణావర్త దివ్యశంకప్రేషణ పూర్వకం జాగ్రద్భిన్నకక్ష్యాయాం పరమేశ్వరోద్బోధితార్థ స్తు.

అథ జీవన్ముక్త స్య విశ్వరూప - విహారానంతరం- అతోదివః- ఏకపాద్విభూతి రూపాచ్ఛిన్మయా ద్విశ్వరూపాన్మాయికాత్ - యత్పరం అకృత్రిమం జ్యోతిర్నిష్ప్రపంచ చిన్మాత్రసత్తా సామాన్యరూపం త్రిపాదమృతం విదేహాముక్తగమ్యం దీప్యతే- తదేవపురుషే అంతర్యా

ర్థన్య జ్యోతిరితి- శిష్టం యథా వ్యాఖ్యాతమేవ- ఏతల్లేఖనం దృష్ట్వా యద్యపి పామరా అనాశ్వాసా దుపహసంతి- తథాపి ముముక్షుజన ప్రోత్సాహనాయోదాహృతం- కుత్రతద్దీప్యతేతదాహ- విశ్వత ఇతి- వి శ్వస్మాత్ప్రాణివర్గా దుపరీత్యర్థః- విశ్వశబ్దస్య కతిపయార్థకత్వం వ్యావర్తయతి సర్వతఇతి- సర్వస్మాద్బ్రహ్మాదిలోకా త్సర్వ సంసార మండలా దుపరీత్యర్థః- ఉత్తమానవిద్యంతే యేభ్య స్తేఽనుత్తమా స్తేషు- ఇదం శబ్దార్థం స్ఫుటయతి- యదితి- సూత్రార్థ స్తు- అత్ర జ్యోతి శ్శబ్దగ్రాహ్యం బ్రహ్మైవ- కుతః- చరణాభిధానాత్ పాదాభిధా నా దిత్యర్థః తథాహి జ్యోతిర్వాక్యా త్పూర్వవాక్యే చతుష్పాద్బ్ర హ్మనిర్దిష్టం- ఏతావానస్యమహిమా అతోజ్యాయాగ్‌శ్చ పూరుషః- పాదోస్య సర్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీతి- సర్వాణిభూతా న్యస్యబ్రహ్మణ ఏకః పాదః- తస్యైవ త్రిపాదమృతం దివిద్యోతనవతి స్వాత్మనిస్థితమితి- ఏవంచయదతః పర ఇత్యత్ర యచ్ఛబ్దస్య సర్వనా మ్నః ప్రసిద్ధార్థ వాచకత్వేన పూర్వవాక్యే ద్యుసంబంధిత్వేన ప్రసి ద్ధం త్రిపాద్బ్రహ్మత్రాపి ద్యుసంబంధాద్యచ్ఛబ్దేన ప్రత్యభిజ్ఞాయతే- న త్వ ప్రకృతం భౌతికంతేజ ఇతి- బ్రహ్మణో మర్యాదాదిక ముపాసనా ర్థ మిత్యుక్తమేవ- తచ్ఛుభ్రం జ్యోతిషాం జ్యోతిరిత్యాదౌ బ్రహ్మ ణ్యపి జ్యోతిశ్శబ్దః ప్రసిద్ధ ఏవేతి ౨౪.

ఛందోభిధానాన్నేతిచే న్నతథాచేతోర్పణ

నిగదా త్తథాహి దర్శనం ౨౫.

ఛందోభిధానాత్ - పూర్వవాక్యే గాయత్ర్యాఖ్య ఛంద సఏవ ప్రకృతత్వాత్ న బ్రహ్మణః ప్రకృతత్వ మితిచేన్న- కుతః-తథాఛందో ద్వారేణ తదనుగత బ్రహ్మణిచేతోర్పణస్య చిత్తసమాధానస్య నిగ దాత్ అభిధానాత్ - తత్రదృష్టాంత స్తథాహిదర్శన మితి- అన్యత్రా పి ఏతంహ్యేవ బహ్వృచామహత్యుక్థే మీమాగ్ంసంత ఇత్యాదౌకా ర్యద్వారా బ్రహ్మణ ఉపాసనం దృశ్యత ఇతిదర్శనం దృష్టమిత్యర్థః- ఏవంచ గాయత్రీశబ్దో బ్రహ్మలక్షక ఇతి పూర్వవాక్యే బ్రహ్మాసద్దిష్టం.

యద్వా గాయత్రీశబ్దో బ్రహ్మణిగౌణః- తథాచసూత్రే సిద్ధాంత భాగస్యాయమర్థః- యథాగాయత్రీ షడక్షరైః పాదైశ్చతుష్పదా ఏవం బ్రహ్మాపి చతుష్పాదితి గాయత్రీశబ్దే నాభిధీయతే చతుష్పాత్వ గుణయోగాత్- తథాగాయత్రీ సాదృశ్యేన బ్రహ్మణిచేతోర్పణస్య ధ్యానస్య నిగదాత్ అభిధానాదితి.

తథాహిదర్శనమితి- ఛందోభిధాయిశబ్దస్య సాదృశ్యాదన్యత్ర ప్రయోగే దృష్టాంతః- తేవాఏతే పంచాన్యేపంచాన్యే దశసంత స్తత్కృత మిత్యుపక్రమ్యాహ సైషా విరాడితి యథాతథాబ్రహ్మణి చతుష్పాత్వ సామ్యాద్గాయత్రీ శబ్దప్రయోగ ఇతి- తస్మాత్పూర్వవాక్యే బ్రహ్మైవనిర్దిష్టం నఛందఇతి- ౨౫.

భూతాదిపాదవ్యపదేశోపపత్తేశ్చైవం- ౨౬-

ఇతశ్చగాయత్రీవాక్యే బ్రహ్మైవ ప్రతిపాద్యమిత్యభ్యుపగంతవ్యమిత్యేవంశబ్దార్థః- కుతః- భూతాదిపాదవ్యపదేశోపపత్తేః- భూతపృథివీశరీరహృదయైశ్చతుష్పదా గాయత్రీతి వ్యపదేశస్య బ్రహ్మణ్యేవోపపత్తేరిత్యర్థః- నహ్యక్షర సన్నివేశరూప గాయత్ర్యాం భూతాదిపాద వ్యపదేశస్సంభవతి-

చకారాత్- తేవాఏతే పంచబ్రహ్మపురుషా ఇతి శ్రుతిఃపూర్వం బ్రహ్మణః ప్రకృతత్వేసంగచ్ఛతే- తస్మాద్గాయత్రీవాక్యే బ్రహ్మైవప్రతిపాద్యమితిజ్యోతిర్వాక్యేద్యు సంబంధాత్తదేవప్రత్యభిజ్ఞాయతఇతి- ౨౬.

ఉపదేశభేదాన్నేతిచేన్నోభయస్మిన్నప్య విరోధాత్- ౨౭.

నను పూర్వస్మిన్వాక్యేత్రిపాదస్యామృతందివీతిసప్తమ్యాద్యౌరాధారత్వేన- అథయదతఃపరోదివోజ్యోతిర్దీప్యత ఇత్యత్రతు పంచమ్యాఅవధిత్వేనద్యౌర్నిర్దిశ్యతే- తథాచవిభక్తిభేదేనోపదేశభేదాత్ జ్యోతిర్వాక్యేప్రత్యభిజ్ఞానం నసంభవతీతిచేన్న- కుతః ఉభయస్మిన్నప్యవి

రోధాత్- విభ క్తిభేదేనోపదేశద్వయేపి ప్రత్యభిజ్ఞాయా అవిరోధాత్ ప్రధాన ప్రాతిపదికార్థేన ప్రత్యభిజ్ఞాయాం గుణభూతవిభ క్త్యర్థోఽన ప్రతిబంధక ఇతి భావః- తస్మాత్పరం బ్రహ్మైవమూర్ధన్యజ్యోతిష్యుపా స్యం జ్యోతిశ్శబ్దం నభౌతికం తేజఇతిసిద్ధం- ౨౭-

ఇతిజ్యోతిరధికరణం- ౧౦.

ఏవం కౌషీతకి బ్రాహ్మణే ఇంద్రప్రతర్దనాఖ్యాయికాయాం ప్రాణశబ్దస్య జీవముఖ్యప్రాణపరత్వ శంకాయాం తన్నిరస్య బ్రహ్మప రత్వం సమర్థితం.

ప్రాణ స్తథానుగమాత్- ౨౮.

నవ క్తురాత్మోపదేశాదితిచేదధ్యాత్మ సంబంధ భూమాహ్యస్మిన్- ౨౯-

శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశో వామదేవవత్ ౩౦.

జీవముఖ్య ప్రాణలింగాన్నేతి చేన్నోపాసా త్రై విధ్యాదాశ్రితత్వాదిహతద్యోగాత్- ౩౧.

ఇతి ప్రథమాధ్యాయే-

ప్రథమః పాదః॥

తద్యథా- సహోవాచ- ప్రాణోస్మిప్రజ్ఞాత్మాతం మామాయుర మృతముపాస్వేతి- తథో త్తరత్రాపి- అథఖలుప్రాణఏవ ప్రజ్ఞాత్మా ఇ దగ్ం శరీరం పరిగృహ్యోత్థాపయతీతి- తదను- నవాచం విజిజ్ఞాసీతవ క్తారం విద్యాదితి- అ తేచ- సఏషప్రాణఏవ ప్రజ్ఞాత్మానందోఽజరోఽ మృతఇత్యాదిదృశ్యతే అస్యార్థః- ప్రాణోస్మీతి- ముఖ్యప్రాణంవ్యావ ర్తయతి ప్రజ్ఞాత్మేతి -తంమామిత్యనేననిర్విశేష చిన్మాత్రం వ్యావ రయతి.

అత్రేదంచ ప్రాణస్యేంద్ర స్వరూపదేవతాత్వే లింగం- అథఖల్వి త్యాదిదేహధారణం నవాగాదికృతమిత్యుక్త్వానంతర్యమథ శబ్దార్థః- ప్రాణవాయోర్దేహధారణం తదుద్ధాపనంచ కార్యమితి ప్రసిద్ధమితి ఖల్వీత్యుక్తం- నవాచం విజిజ్ఞాసీతవక్తారం విద్యాదితి ప్రాణస్య జీవత్వే లింగం ప్రాణస్య పరమాత్మత్వేతు అంతె సఏష ఇత్యాద్యుక్తలింగం-

ఏవంచ- ప్రాణశబ్దస్యేంద్రవాయు జీవపరమాత్మపరత్వ లింగానాం విద్యమానత్వా త్సంశయే- సిద్ధాంతయతి భగవాన్ సూత్రకారః- అత్ర ప్రాణశబ్దః పరమాత్మపరఏవేతి- కుతః- తథానుగమాత్- తథా బ్రహ్మపరత్వేనానుగమాత్- అవగమాదిత్యర్థః - తథాహి - ప్రతర్దనః ఖలు హితతమం పురుషార్థం వరత్వేనవవ్రే- తస్యాముముక్షోః ప్రాణ ఉపాస్యత్వే నోపదిశ్యతే ప్రాణోస్మీత్యాదినా-ఏవంపరమపురుషార్థత్వే నోపదిశ్యమానః ప్రాణః కథం ప్రాణవాయ్వాదికం స్యాత్ - తథా యోహమాం వేద నహవై తస్య కేనచ కర్మణాలోకోమీయతే న స్తేయేన నబ్రహ్మహత్యయేత్యాది బ్రహ్మపరిగ్రహే ఘటతే- క్షీయంతే చాస్యకర్మాణి తస్మిన్ దృష్టేపరావర ఇత్యాది శ్రుత్యంతరాత్- ఏవం ప్రజ్ఞాత్మత్వంచ బ్రహ్మణఏవయుక్తం- ఏవముపసంహారే ఆనందోఽజర ఇత్యపి బ్రహ్మపరత్వే ఘటతే - ఏవం పూర్వాపరపర్యాలోచనయా బ్రహ్మపరఏవ ప్రాణశబ్దఇతి- ౨౮.

నను యదుక్తం ప్రాణో బ్రహ్మేతి తదయుక్తమితి నత్వర్థః- కుతః- వక్తురాత్మోపదేశాత్ - వక్తురింద్రస్యాత్మత్వే నోపదేశాదిత్యర్థః- వక్తాహీంద్రోనామ కశ్చి ద్విగ్రహవాన్ దేవతావిశేషస్స్వమాత్మానం ప్రతర్దనాయోపదిశతి మామేవ విజానీహీ త్యుపక్రమ్య ప్రాణోస్మి ప్రజ్ఞాత్మే త్యహంకారవాదేన.

కించ దేవతాయాః ప్రాణత్వే అరున్ముఖాన్ యతీన్ సాలావృకేభ్యః ప్రాయచ్ఛమితి లింగాంతరంచ దృశ్యతే- నహీదం బ్రహ్మణో యుక్తం- ఏవమింద్రపరత్వే ఇతరద్వ్యథాసంభవం యోజనీయమితిచేత్

అత్రోచ్యతే- అధ్యాత్మసంబంధ భూమాహ్యస్మిన్నితి- హి యస్మాదస్మి న్నధ్యాయే అధ్యాత్మసంబంధస్య పరమాత్మసంబంధస్య భూమాబాహుళ్యం ఉపలభ్యత ఇత్యర్థః- తద్యథాయావదస్మిన్ శరీరే ప్రాణోవస తి తావదాయురితి ప్రాణస్యైవ ప్రజ్ఞాత్మనః పరమాత్మభూతస్యాయుః ప్రదానోపసంహారయోః స్వాతంత్ర్యం దర్శయతి- నపరాచీనస్యేంద్ర స్య- ఏవం- అస్తిత్వేచప్రాణానాం నిఃశ్రేయసమితి శ్రుతిగాత్మాన మిం ద్రియాశ్రయం ప్రాణం దర్శయతి- ప్రాణస్యాస్తిత్వే స్థితౌ ప్రాణానా మింద్రియాణాం నిఃశ్రేయసం స్థితిరితి శ్రుత్యర్థః- ఏవమేవ నవాచం విజి జ్ఞాసీతవక్తారం విద్యాదితి పరమాత్మానం వక్తారముపక్రమ్య తద్య థారథస్యారేషు నేమిరర్పితానా భావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూత మాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఅర్పితాః- సఏ షప్రాణఏవ ప్రజ్ఞాత్మాఽనందోఽజరోఽమృత మృతఇతివాక్యం విష యేంద్రియవ్యవహారా రణాభిభూతంప్రత్యగాత్మానమేవోప సంహరతి- తస్మాదధ్యాత్మసంబంధబాహుళ్యాత్ప్రాణాత్మక బ్రహ్మోపదేశ ఏవా యం నదేవతాత్మోపదేశ ఇతిసిద్ధం. ౨౯.

కథంతర్హీంద్రవక్తురాత్మోపదేశఇత్యాశంక్యాహ- శాస్త్రదృ ష్ట్యేతి- ఇంద్రస్యవక్తుర్మామేవ విజానీహీత్యుపదేశ శ్శాస్త్రదృష్ట్యైజ్ఞా తవ్యః- అహమేవపరంబ్రహ్మేతి శాస్త్రదృష్ట్యాపశ్యన్నేవముక్తవాని త్యర్థః- అత్రదృష్టాంతో వామదేవవదితి- యథావామదేవ శ్శాస్త్రదృ ష్ట్యాఽహం మనురభవం సూర్యశ్చేత్యాహతద్వదితి- యదుక్తమిం ద్రోయతీసిత్యాది దేవతాపరత్వేలింగ మిత్యాదితన్న- యద్వేదాంత వా క్యోత్థజ్ఞాన ప్రభావాదహమేవం భూతోస్మితాదృశవేదాంతవాక్యాన్య థ్యేయాని నోచేదరణ్యాశ్వేభ్యః ప్రాయచ్ఛమిత్యేతదర్థకత్వేనావిరో ధాత్ - తస్మాత్ప్రాణాత్మక బ్రహ్మపరమేవై తద్వాక్యమితి సిద్ధం- ౩౦.

నను యదుక్తమధ్యాత్మ సంబంధబాహుళ్యాన్న దేవతాత్మా ప్రాణఇతి తత్సత్యం- తథాపిన బ్రహ్మపరమేవేదంవాక్యం కింతు జీవ ముఖ్యప్రాణవాయు పరమపి- కుతః- జీవలింగాన్ముఖ్యప్రాణలింగాచ్చ-

వక్తృత్వం జీవలింగమేవ- దేహధారణం ప్రాణలింగమేవ- ప్రాణవాయోః ప్రజ్ఞాత్మత్వంకథమితిచేత్ జ్ఞానేంద్రియాశ్రయత్వాదితి బ్రూమః- తస్మాదుపక్రమాది పర్యాలోచనయా బ్రహ్మరూపైకవాక్యార్థప్రతీతా- వపితస్యాః జీవముఖ్యప్రాణరూపపదార్థ ప్రతీతిజన్యత్వేన గుణత్వాత్పదార్థ ప్రతీతేశ్చ తజ్జనకతయా ప్రధానత్వా దేకవాక్యార్థప్రతీతి మపో ద్యవాక్యభేదఏవన్యాయ్య ఇతి జీవముఖ్యప్రాణబ్రహ్మణాంత్రయాణాము పాస్యానాం ప్రత్యేకం స్వాతంత్ర్యేణవాక్యార్థత్వమితి త్రీణివాక్యాని నైకం బ్రహ్మవాక్య మితిచేన్న- ఉపాసాత్రైవిధ్యాత్- త్రీణ్యుపాసనాని ప్రసజ్యే రన్నిత్యర్థః- ఉపక్రమోపసంహారాభ్యాం బ్రహ్మపరత్వే నైకవాక్యత్వే సంభవతి వాక్య భేదోనయుక్తః- నచ పదార్థ ప్రతీతే ర్ముఖ్యత్వం తస్యాః వాక్యార్థ ప్రతీతి శేషత్వేన అప్రధానత్వాత్- నహిజనకత్వ మాత్రేణ ప్రాధాన్యం యుక్తం- సన్నిపత్యోపకారకాణా మపి ప్రధానత్వాపత్తేః- అన్యత్ర బ్రహ్మ లింగవశాత్- ప్రాణశబ్దస్య బ్రహ్మణివృత్తే రాశ్రితత్వాదిహాపి హితతమోపన్యాసాది బ్రహ్మలింగ యోగాద్బ్రహ్మణ ఏవాయముపదేశ ఇతి.

యత్తు జీవాదిలింగ మస్తీతి తత్పరమితితన్న - ప్రాణవ్యాపారస్యాపి పరమేశ్వరాయత్తత్వేన దేహధారణస్యాపి బ్రహ్మణ్యుపచరితుం శక్యత్వేనానన్యథాసిద్ధ ప్రాణవాయులింగాభావాత్ తథాచ శ్రుతిః- న ప్రాణేన నాపానేన మర్త్యో జీవతికశ్చన- ఇతరేణతు జీవంతి యస్మిన్నేతావుపాశ్రితావితి- నాపినవాచంవిజిజ్ఞాసీతేత్యాది జీవలింగవిరోధః- జీవస్యబ్రహ్మనన్యత్వేన సర్వోపాధి పరిత్యాగేన జీవస్య స్వరూపం బ్రహ్మ దర్శయితుం నవాచంవిజిజ్ఞాసీతేత్యాదిః ప్రత్యగాత్మాభి ముఖీ కరణార్థ ఉపదేశోనవిరుధ్యతే- యద్వాచానభ్యుదితం యేనవాగభ్యుద్యతే- తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధీతిశ్రుత్యంతరే- వాగాదివ్యావృత్తస్య వక్తు బ్రహ్మత్వం దర్శయతి తస్మాద్బ్రహ్మ పరమేవేదం వాక్యం న ప్రాణాది త్రయ పరమితిసిద్ధం.

ఏకదేశినస్తు- నోపాసాత్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాది త్యస్య అర్థాంతరమాచక్షతే- తథాహి- న బ్రహ్మవాక్యే జీవముఖ్య ప్రాణలింగయో ర్విరోధః- కుతః- ఉపాసాత్రైవిధ్యాత్ జీవధర్మేణ ప్రాణధర్మేణ బ్రహ్మధర్మేణ చ సహితస్య త్రివిధస్యోపాస నస్యైకస్య వివక్షితత్వా దిత్యర్థః- అతో నవాక్యభేద ఇతి- అన్యత్రాపి మనోమయః ప్రాణశరీర ఇత్యాదావుపాధి ధర్మేణ బ్రహ్మోపాసనస్యాశ్రితత్వాదిహాపి తద్యుజ్యతే- తస్మాద్బ్రహ్మవాక్య మేతది త్యేకదేశి మతమయుక్తం తథాహి కిమత్రోపాసనాత్రయ విశిష్టం బ్రహ్మవిధేయం ఉతబ్రహ్మణి విశిష్టోపాసనాత్రయం.

కిం వా బ్రహ్మానువాదేన తదాశ్రితోపాసనాత్రయం- నాద్యః-బ్రహ్మణః సిద్ధత్వేనవిధ్యయోగాత్ - నాపిద్వితీయః- వాక్యాంతరేణ బ్రహ్మణో ఽజ్ఞాతత్వాత్ - నాపితృతీయః బ్రహ్మానువాదేనోపాస్తి విధావేక విశేష్యావశీకారా దుపాస్తీనాం మిథోఽసంబంధాత్ప్రత్యుపాస్తి విధ్యావృత్త్యా వాక్యభేదస్య దురపహ్నవత్వాత్ తస్మాద్యథావ్యాఖ్యాత మేవరమణీయం ౩౧.

ఇతీంద్రప్రాణాధికరణం ౧౧.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద తీర్థశిష్య శ్రీమదద్వైతానంద తీర్థవిరచితాయాం
బ్రహ్మసూత్రతాత్పర్యదీపికాయాం ప్రథమ
స్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః
ఓంతత్సత్ .

ఓమ్.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

శ్రీమహాసరస్వత్యైనమః.

ప్రథమాధ్యాయే- ద్వితీయః-పాదః.

ఏవం ప్రథమపాదే స్పష్టబ్రహ్మలింగవాక్యానాం సర్వకారణే పరమేశ్వరే సమన్వయోదర్శితః- అథేదానీం ద్వితీయ తృతీయపాదయోరస్పష్టబ్రహ్మలింగానాం వాక్య ప్రకరణాదిభిర్యథాయోగం తత్రైవ పరమేశ్వరే సమన్వయః ప్రదర్శ్యతే.

తత్ర ఛాందోగ్య తృతీయప్రపాఠకే శ్రూయతే- మనోమయః ప్రాణశరీరోభారూప స్సత్య సంకల్ప ఇత్యాది- తత్ర మనోమయ ఇత్యాది శేషణాజ్జీవస్య మన ఆదిసంబంధస్య ప్రసిద్ధత్వా జ్జీవ ఉపాస్య ఇతి సంశయే- తన్నిరస్య సర్వత్ర ప్రసిద్ధాధికరణే పరమేశ్వర ఏవోపాస్య ఇతి నిర్ధార్యతే.

సర్వత్రప్రసిద్ధోపదేశాత్ - ౧.

వివక్షితగుణోపపత్తేశ్చ- ౨.

అనుపపత్తేస్తు న శారీరః- 3.

కర్మకర్తృ వ్యపదేశాచ్చ- ౪.

శబ్దవిశేషాత్ - ౫.

అర్భకౌకస్త్వాత్తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతిచేన్న
నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్చ. ౭.

సంభోగప్రాప్తి రితిచేన్న వైశేష్యాత్ - ౮.

అత్ర సర్వత్ర సర్వాసూపనిషత్సు- ఉపాస్యత్వేన ప్రసిద్ధస్య బ్రహ్మణ ఏవోపాస్యత్వేనోపదేశాత్ న శారీర ఉపాస్య ఇతి- అత్రహి మనోమయత్వాదివిశేష్యా కాంతశౌయాం- యత్సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేతి ప్రస్తుతం తదేవాన్వేతి- ప్రకరణాత్ నాప్రకృతోజీవః- ప్రకృత హాన ప్రసంగాత్- ఉపక్రమేహి సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాంత ఉపాసీతేతి ప్రకృతం। పరమార్థస్థితౌ ఇదం సర్వం జగద్బ్రహ్మైవ ఖలు- ఖల్వితివిద్వదనుభవ ప్రసిద్ధిం సంవాదయతి- కుతః- తజ్జలానితి- సర్వం జగత్ తజ్జం తస్మాజ్జాతమితి- తథా- తల్లం తస్మిన్నేవలీయత ఇతి- తదనంచ- తస్మాదనితి ప్రాణితీతి- తజ్జలాని త్యవయవలోప శ్ఛాందసః- ఇతి శబ్దోహేత్వర్థే- అతస్తదనన్యత్వాత్- విద్యా ప్రపంచస్య తదభిన్నత్వాత్- అవిద్యా ప్రపంచస్య తద్వ్యతిరేకేణాభావాచ్చ సర్వం జగత్ బ్రహ్మైవేత్యర్థః అతశ్శాంతస్సన్నుపాసీత తదేవబ్రహ్మేతి- బ్రహ్మవా కిమర్థ ముపాస్యమిత్యాశంకాయామాహ- అథ ఖలు క్రతుమయః పురుషోయథాక్రతు రస్మిన్ లోకే పురుషోభవతి- తథేతః ప్రేత్య భవతి సక్రతుం కుర్వీతేతి- పురుషః ఖలుసత్వ మాలిన్య దోషాజ్జీవభావాపన్నః క్రతు మయోబహుళ సంకల్పవాన్ భవతి- తస్మాద్యథా క్రతురస్మిన్ లోకే పరిచ్ఛిన్న సంకల్పః పరిపూర్ణసంకల్పోవాభవతి- తథైవ సంకల్పానురూపమేవ ఉచ్చమవచం వా పరత్రజన్మలభతే- తస్మాత్సక్రతుం బ్రహ్మభావభావనాం అపరిచ్ఛిన్నాం కుర్వీతేతి- కథముపాసన మిత్యాశంకాయామాహ- మనోమయః ప్రాణశరీరోభారూపస్సత్యసంకల్ప స్సర్వకర్మా సర్వకామ స్సర్వగంధ స్సర్వరస ఇత్యాది- సబ్రహ్మభావో మనోమయః శుద్ధసత్వమయః యత్సంకల్పగశ్చాసంకల్పగశ్చనవ్యథతే- తథాప్రాణశరీరః- క్షుత్పిపాసాద్యనుపహత దివ్యప్రాణః- యస్సంచరగశ్చాసంచరగశ్చనవ్యథతే- ఏవంభారూపః నతు భూ

తభౌతికరూపః అత ఏవ సత్యసంకల్పః- సత్యా అమోఘాస్సంకల్పా యస్యేతి- సంకల్పానేవదర్శయతి- సర్వకర్మేత్యాదినా- నహ్యేవం విధం సార్వాత్మ్యం కార్యబ్రహ్మణోస్తి- యోబ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మా ఇత్యాది శ్రుతేః- ఏవం పరమక ళ్యాణ బ్రహ్మభావభావనే ఉత్తరకాలే తద్భావ ఏవపూర్వసిద్ధః పార మార్థికస్సిధ్యతీతి భావః- ౧.

ఏవ ముపాసనార్థ ముపాదేయత్వే నోపదిష్టాయె గుణాః నైవివక్షితాః-సత్యసంకల్పాదయస్తేషాం సర్వాత్మకె బ్రహ్మణ్యేవోప పత్తేరిత్యర్థః- ౨.

యద్యపిమనోమయత్వాది జీవస్యాసాధారణం లింగం- తథాపి సత్యసంకల్పాద్యనురోధేన సర్వాత్మకే బ్రహ్మణ్యేవవివక్షిత మనోమయ త్వాద్యుపపత్తే బ్రహ్మైవాత్రోపాస్యం నశారీరః- కుతః- అనుపపత్తేః- సత్యసంకల్పాదీనాం జీవే ఆంజస్యానుపపత్తేః-తు రవధారణార్థః- అత్ర మనశ్శబ్దేన శుద్ధసత్వముచ్యతే. ౩.

కర్మకర్తృవ్యపదేశాచ్చ- నశారీర ఇత్యనుషంగః- ఏతమితఃప్రే త్యాభి సంభవితాస్మీతి- ఏతమితిప్రకృతం మనోమయత్వాది గుణకము పాస్యంకర్మత్వేన- అభిసంభవితాస్మీతి శారీరముపాసకంకర్తృత్వేనచ వ్యపదేశాత్- నచసత్యాంగతౌ ఏకస్మిన్ శారీరేఉభయమాంజస్యేనోప పద్యతే- తస్మాన్న శారీర ఉపాస్యః- ౪.

మనోమయత్వాదిగుణకః పరమాత్మైవ- నశారీరః- కుతః- శ బ్దవిశేషాత్- మనోమయః ప్రాణశరీర ఇత్యాది ప్రథమాంత శబ్దవిశేష స్య సత్వాదిత్యర్థః- సమాన ప్రకరణే వ్రీహిర్వా-యవోవేత్యాదినా-ఏ వమయ మంతరాత్మన్ పురుషోహిరణ్మయ ఇత్యాదినాచ ప్రథమాంత శబ్దేన పరమాత్మాభిధానం దృష్టమితి- ౫.

నను కర్మకర్తృవ్యపదేశో నసంభవతి- జీవబ్రహ్మణోరభేదాది త్యాశంక్యాహ- స్మృతేశ్చేతి- ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జు

నతిష్ఠతీతి స్మృతౌ జీవపరమాత్మనోర్భేదవ్యపదేశాత్కల్పితోభేదో స్తీతిభావః. ౬.

ననునాత్ర పరమాత్మోపాస్యః- కుతః- అర్భకౌకస్త్వాత్- అర్భకం అల్పంఓకః స్థానం యస్యతత్త్వాత్- ఏషమ ఆత్మాంతర్హృదయ ఇతి- హృదయరూపపరిచ్ఛిన్నాయతనత్వాత్- తథాతద్వ్యపదేశాచ్చ- తస్యస్వశబ్దేనైవ- అణీయాన్ వ్రీహేర్వా యవాద్వేత్యాద్యణీయస్త్వస్య వ్యపదేశాచ్చ- ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరోపి దృష్టఇతిశ్రుత్యనుసారేణ జీవఇహోపాస్యః- నసర్వగతః పరమాత్మేతిచేన్న- నిచాయ్యత్వాదేవం- ఏవమర్భకౌకస్త్వాదివిశిష్టత్వేనరూపేణ పరమాత్మన ఇహాపికృష్ణతారాగ్రభాగేనిచాయ్యత్వాదుపాస్యత్వాదిత్యర్థః- సర్వగతస్యాప్యల్పదేశగతత్వంకయాచిదపేక్షయా సంగచ్ఛతే- యథాసకలలోకాధిపః పరమాత్మా శ్రీరామచంద్ర అయోధ్యాధీశఇతి- ఏవంహృదయ పుండరీకే కృష్ణతారాగ్రభాగే పరమాత్మా అర్భకౌకస్త్వాదిగుణక ఉపాసనాపేక్షయా నవిరుధ్యతే- నైతావతాసర్వగతత్వహానిః- తత్రదృష్టాంతో వ్యోమవదితి- యథాసర్వగతమపివ్యోమసూచీపాశాద్యవచ్ఛేదే అర్భకోఽణీయోపి వ్యపదిశ్యతే తద్వద్బ్రహ్మాపీత్యర్థః- చకారాత్- ఏషమ ఆత్మాంతర్హృదయేజ్యాయాన్ పృథివ్యాజ్యాయా నంతరిక్షాదిత్యాదినా అర్భకత్వాపవాదాచ్చేత్యర్థః- ౭.

నన్వీశ్వరస్యవ్యోమవత్సర్వగతత్వే చేతనత్వావిశేషాజ్జీవవత్సుఖదుఃఖానుభవరూప సంభోగప్రాప్తి స్సర్వశరీరేష్వితిచేత్- న వైశేష్యాత్- జీవపరమాత్మనోరత్యంతవిశేషాత్- వైలక్షణ్యాదిత్యర్థః- జీవః కర్తాభోక్తాధర్మాదిమాంశ్చావిద్యయేతి తస్యసుఖదుఃఖసంబంధో యుక్తః- పరమాత్మాతుతద్విలక్షణ ఇతి నతస్య సంభోగప్రాప్తిరితివిశేషోఽస్త్యేవ- నచజీవపరమాత్మనోరభేదాద్భోక్తృత్వా భోక్తృత్వాది వైలక్షణ్యమపినస్యాదితివాచ్యం- బింబప్రతిబింబయోః పరస్పరధర్మాసాంకర్యస్యాబాలం సిద్ధత్వాదితి- తస్మాన్మనోమయత్వాది గుణకః పరమాత్మైవోపాస్యో నశారీరఇతిసిద్ధం- ౮.

ఇతిసర్వత్రప్రసిద్ధాధికరణం- ౧.

పూర్వాధికరణే **సుఖదుఃఖభోక్తాజీవఏవ**- నపరమాత్మేత్యుక్తం పరమాత్మని తతో విశేషజ్ఞాపనాయేద మధికరణం.

అత్తా చరాచరగ్రహణాత్- ౯.

ప్రకరణాత్ ౧౦.

కఠవల్లీషుశ్రూయతే-యస్యబ్రహ్మచ క్షత్రంచోభేభవతఓదనః- మృత్యుర్యస్యోపసేచనంక ఇత్థా వేదయత్రసఇతి- అస్యార్థః- యస్యపరమాత్మనో బ్రహ్మచ క్షత్రం-చోభే జాత్యాప్రసిద్ధే అన్నవదోదనస్థానీయే భవతః- యస్యచమృత్యుస్సర్వమారక ఉపసేచనంఘృతస్థానీయం భవతి- తత్సర్వస్యాత్తా- సపరమాత్మా కారణరూపేణావర్తతే- తమాత్మానం యథాసంప్రదాయంశిక్షితస్సాధన చతుష్టయ సంపన్నో వేద- తథా నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాంతో నాసమాహిత ఇత్యాదిమంత్రోక్తో బహిర్ముఖో నవేదేతి వాక్యార్థః.

అత్రకఠవల్ల్యాంవరత్రయరూపేణాగ్ని జీవ పరమాత్మనాంత్రయాణాం ప్రస్తుతత్వేన ప్రకృతమంత్రోక్తోఽత్తా- అగ్నిరన్నాద ఇతి శ్రుత్యా అగ్నిర్వా- తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తీతి శ్రుత్యాజీవోవాస్యాత్- నపరమాత్మా- అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి పరమాత్మనఅభోక్తృత్వశ్రుతే రితిసంశయే- అత్రాత్తాపరమాత్మైవ- నాగ్నిర్జీవో- కుతః- చరాచరగ్రహణాత్- చరాచరయోః స్థావరజంగమయోరద్యత్వేన గ్రహణాత్ శ్రవణాదిత్యర్థః- మృత్యోరుపసేచనత్వేన- సర్వస్యప్రాణిమాత్రస్యాద్యత్వేనచ ప్రతీయమానత్వాత్- బ్రహ్మక్షత్రగ్రహణముపలక్షణార్థం- నహిసర్వసంహర్తుః పరమాత్మనోఽన్యస్యజీవాదేశ్చరాచరాత్తృత్వం- తస్మాదీశ్వర ఏవాత్తా.. ౯.

ఇతశ్చేశ్వర ఏవాత్తా- కుతః- ప్రకరణాత్- నజాయతే మ్రియతేవావిపశ్చిదిత్యాదినా పరమాత్మనః ప్రకృతత్వాత్- కఇత్థా వేదయత్రసఇతిచ-దుర్విజ్ఞేయత్వం బ్రహ్మణోఽసాధారణంలింగంద్రష్టవ్యం-౧౦.

ఇత్యత్త్రధికరణం- ౨.

ఏవంకఠవల్ల్యామేవ- అత్రవాక్యానంతరం- ఋతంపిబంతౌ సుకృతస్యలోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమేపరార్ధే- ఛాయాతపౌ బ్రహ్మవిదోవదంతి పంచాగ్నయోయేచత్రిణాచికేతా ఇతివాక్యే- గుహాంప్రవిష్టౌ బుద్ధిజీవౌ- కుతః- యేయంప్రేతే విచికిత్సామనుష్యే ఇతిజీవస్యబుద్ధిభిన్నత్వేన జ్ఞానార్థం ప్రశ్నదర్శనాత్- వరాణామేషవర స్తృతీయ ఇతి పితృసౌమనస్యాగ్నివిద్యా ద్వయాపేక్షయా జీవప్రశ్నస్యైవ తృతీయత్వాత్- గుహాప్రవేశస్యఋతపానస్యచ బ్రహ్మణ్యసంభవాదిత్యాదిసంశయే- తన్నిరస్యగుహాధికరణేజీవబ్రహ్మపరత్వం నిర్ధారితం.

గుహాంప్రవిష్టావాత్మానౌహి తద్దర్శనాత్- ౧౧.

విశేషణాచ్చ ౧౨.

గుహాం- కోశపంచకాంతరక్షిముఖం ప్రవిష్టౌ- ఆత్మానౌ- జీవపరమాత్మానౌ- నతుబుద్ధిజీవౌ- కుతః హి యస్మాదాత్మానౌ- తస్మాదిత్యర్థః- ఏకస్తావత్కర్మఫలభోక్తా ఆత్మా ఋతం పిబంతావిత్యనేన సిద్ధః_తస్య ద్వితీయాన్వేషణే ఆత్మైవద్వితీయోన్వాయ్యః- నత్వనాత్మరూపాబుద్ధిః- తత్రహేతుమాహ- తద్దర్శనాదితి- సంఖ్యాశ్రవణే సంఖ్యేయయోరేకరూపత్వస్యలోకే దర్శనాదిత్యర్థః తద్యథా- తస్యగోర్ద్వితీయోఽన్వేష్టవ్య ఇత్యత్రగౌరేవద్వితీయో అన్వేష్టవ్యః- నాశ్వోనవామనుష్య ఇత్యేవం- ఇహాపిచేతనత్వసామాన్యాజ్జీవ పరమాత్మానావేవగ్రాహ్యౌ- నబుద్ధిజీవౌ- బుద్ధివిలక్షణజీవప్రశ్నస్యాస్యదేవ్యోత్తరం- నైతద్వాక్యం- తృతీయప్రశ్నవిషయస్య జీవస్యైవ తత్త్వబుభుత్సయాప్రశ్నసామర్థ్యలాభానంతరం- అన్యత్రధర్మాదన్యత్రా ధర్మాదిత్యాదినా పరమాత్మనః పృష్టత్వేన- తృతీయవర ఏవాంతర్భావాత్- నాపిపరమాత్మనోగుహాప్రవేశానుపపత్తిః- యోవేదనిహితం గుహాయామిత్యాదౌ బహుశో గుహాప్రవేశ శ్రవణాత్- నాప్యృతపానానుపపత్తిః- ఛత్రిన్యాయేనోక్తత్వాత్- తస్మాద్గుహాప్రవిష్టౌజీవ పరమాత్మానావేవేతి- మంత్రార్థస్తు

ఋతం ఆవశ్యకం కర్మఫలం పిబంతౌ భుంజానౌ-జీవపరమాత్మానౌ-ఛ త్రిన్యాయేనైకస్యజీవస్య భోక్తృత్వే బ్రహ్మణోపితద్వ్యపదేశః- సుకృత- సుకృతస్య- స్వయంకృతస్యకర్మణః కార్యేదేహరూపేలోకే వర్తమానౌ- తత్రాపిపరమే ఉత్కృష్టే- తథా-పరార్థ్యే- పరస్య పరమాత్మ నః అర్ధం స్థాన మర్హతీతి పరార్థ్యం చక్షు స్తస్మిన్ యాంగుహానభోలక్షణా అతిసూక్ష్మాం తాం ప్రవిశ్యస్థితౌ బింబప్రతిబింబా వివ- తస్మాత్తౌ బ్రహ్మవిదః- పంచాగ్నయఉపాసకాః- తథా యే త్రిణాచి కేతాః కర్మిణ స్తేచ- ఛాయాతపౌ తత్సదృశౌవదంతీతి- ౧౧-

కించ- జీవపరమాత్మనో రస్మిన్ప్రకరణే గంతృగంతవ్యభావేన- మంతృమంతవ్యభావే నచ- విశేషణాత్ - కథం- ఆత్మానంరథినం విద్ధి శరీరంరథమేవచేత్యాదినాజీవాత్మానం రథిత్వేన సంసారమోక్షయో ర్గం తృత్వేనచ కల్పయతి- సోధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమంపద మితి పరమాత్మానం గంతవ్యత్వేన దర్శయతి- తథా- తందుర్దర్శంగూఢ మనుప్రవిష్టం గుహాహితంగహ్వరేష్టం పురాణం అధ్యాత్మయోగాధిగ మేన దేవం మత్వాధీరో హర్షశోకౌ జహాతీతి పూర్వస్మిన్ గ్రంథే మం తృమంతవ్యత్వేన తావేవ విశేషితౌ- చకారాత్ - సమానే వృక్షే పు రుషోనిమగ్నో ఽనీశయా శోచతి ముహ్యమానః- జుష్టంయదా పశ్యత్య న్యమీశ మస్య మహిమానమితి వీతశోకఇతి మంత్రాంతరేపి జీవపర మాత్మానావేవవిశినష్టి- తస్మాత్పూర్వస్మిన్ పరస్మింశ్చగ్రంథే జీవపర యోరేవ విశేషితత్వాత్తావేవ గుహాంప్రవిష్టావితి జీవత్వాది ధర్మనిర్ము క్తః పరమాత్మాజ్ఞేయ ఇతిసిద్ధం- ౧౨-

ఇతి గుహాధికరణం- ౧౨-

తథా ఛాందోగ్యే ఉపకోసలవిద్యాయాం- యఏషోఽక్షిణిపురుషో దృశ్యత ఏష ఆత్మేతిహోవాచేతి శ్రూయతే- తత్ర దృశ్యతఇతి ప్రత్య క్షత్వోక్త్యా అక్షిప్రతిబింబాత్మావగత్యనురోధా చ్చరమశ్రుతామృత త్వాదయ స్తుత్యర్థేన కథంచిన్నేయాఇతి సంశయే- తన్నిరస్యాంతరధిక

రణే_ అక్ష్యంతరుపదిశ్యమానః పురుషః పరమాత్మైవేతి సిద్ధాంతితం-
తద్యథా-

అంతరఉపపత్తేః_ ౧౩_

స్థానాదివ్యపదేశాచ్చ- ౧౪-

సుఖవిశిష్టాభిధానాదేవచ- ౧౫-

శ్రుతోపనిషత్క గత్యభిధానాదేవచ- ౧౬-

అనవస్థితే రసంభవాచ్చనేతరః- ౧౭-

తత్రాక్ష్ణ్యంతరః- అక్షిమధ్యగతః పురుషః పరమాత్మైవ- నప్ర
తిబింబాదిః- కుతః ఉపపత్తేః- ఏతదమృత మేతదభయ మేతద్బ్రహ్మేతి
వాక్యశేషగతామృతత్వా భయత్వాదీనాం పరమాత్మన్యేవోపపత్తే రి
త్యర్థః- నచ దృశ్యత ఇత్యనేనవిరోధః _ దర్శనస్యశాస్త్రీయత్వేనావి
రోధాత్ - తద్యద్యప్యస్మిన్ సర్పిర్వోదకంవాసించతి వర్త్మనీహ్యేవ గ
చ్ఛతీత్యక్షిస్థానస్య పరమాత్మానురూపత్వార్థం నిర్లేపత్వేన స్తుతత్వాత్;
కించ- ఏవంహి సంయద్వామ ఇత్యాచక్షతే_ ఏతంహి సర్వాణివామా
న్యభిసంయంతి_ ఏషఉఏవవామనీరేషహి సర్వాణివామానినయతి- ఏష
ఉఏవభామనీరేషహి సర్వేషులోకేషు భాతీత్యుపాసనార్థ ముక్తానాం
సంయద్వామత్వాదిగుణానాం పరమాత్మన్యేవోపపత్తేః- వామాని
కర్మఫలాని- ఏవం అక్షిపురుషం హేతుమాశ్రిత్య అభిసంయంతి- ఉత్ప
ద్యంతే- సంయంతివామాన్యస్మాదితి సంయద్వామః- సర్వఫలోదయహే
తురిత్యర్థః- వామాని శుభానిజనం ప్రాపయతీతివామనీః- తథా భామా
ని భానాని నయతీతి భామనీః- సర్వప్రకాశకఇత్యర్థః- ౧౩_

కించ- ఈశ్వరస్యాల్పస్థానాది వ్యపదేశోనానుపపన్నః _ తథా
స్థానాదివ్యపదేశాత్ _ యశ్చక్షుషితిష్ఠ న్నిత్యాదావీశ్వరస్య చక్షుస్థాన
వ్యపదేశస్య దృష్టత్వాదిత్యర్థః- ఆదిపదేన రూపవత్త్వపరిగ్రహో దృ
ష్టాంతత్వేనోక్తః- హిరణ్యశ్మశ్రు రిత్యాదౌరూపవత్త్వస్య ఉపాసనార్థ

త్వే నోపాదానాదిహో ప్యుపాసనార్థ మల్పస్థానాదివ్యపదేశో నవిరుద్ధ్యత ఇతిభావః- ౧౮-

కించ- అక్షిపురుషః పరమాత్మైవ_ కుతః-సుఖవిశిష్టాభిధానాత్_ ఏవకారేణ నాత్రసంశయః కార్యఇతిసూచ్యతే- సుఖవిశిష్టం బ్రహ్మవాక్యోపక్రమే శ్రూయతే తస్యైవేహాభిధానాదిత్యర్థః- తథాహి- ఉపకోసలం ప్రత్యగ్నయఊచుః- ప్రాణోబ్రహ్మ కంబ్రహ్మ ఖంబ్రహ్మేతి_ తత్ర కం శబ్దో నిద్రాసుఖే వైషయికసుఖేచరూఢః_ ఖంశబ్దశ్చాకాశేఇతి పరస్పరభేదే ప్రాప్తే శ్రుతిరాహ_ యద్వావకం_ తదేవఖం - యదేవఖం తదేవకమితి- ఏవం పరస్పరవైశిష్ట్య ప్రతిపాదనా త్సుఖవిశిష్టం బ్రహ్మవాక్యోపక్రమే శ్రుతమితి తస్యైవాత్రగ్రహణం యుక్తం- నాప్రకృత ప్రతిబింబాదే రిత్యక్ష్యంతరః పరమాత్మా- ౧౫_

ఇత శ్చాక్ష్యంతరః పరమాత్మా_ కుతః- శ్రుతోపనిషత్క_గత్యభిధానాచ్చ- శ్రుతాఅభ్యస్తా- ఉపనిషత్ బ్రహ్మవిద్యాయేనసః శ్రుతోపనిషత్కః_ తస్య యాగతిరర్చిరాదిరూపా తస్యాః ప్రకృతే అభిధానాదిత్యర్థః_ అథోత్తరేణతపసా బ్రహ్మచర్యేణశ్రద్ధయా విద్యయాఽఽత్మాన మన్విష్య ఆదిత్యమభిజయంతే_ ఏతద్వై ప్రాణానామాయతన మేతదమృత మేతదభయ మేతత్పరాయణ మేతస్మా న్నపునరావర్తంత ఇతి- స్మృతావపి- అగ్నిర్జ్యోతిరహాశ్శుక్ల షణ్మాసా ఉత్తరాయణం_ తత్ర ప్రయాతాగచ్ఛంతిబ్రహ్మ బ్రహ్మవిదోజనాఇతి యాగతిర్బ్రహ్మవిదో దర్శితా సైవాక్షి పురుషవిదః శ్రూయతే_ అథ యదుచైవాస్మిం చవ్యం కుర్వంతి యదుచనార్చిష మేవాభిసంభవంతీ త్యుపక్రమ్య- ఆదిత్యాచ్చంద్రమసం చంద్రమసోవిద్యుతం తత్పురుషో అమానవస్సఏనాన్ బ్రహ్మగమయ త్యేషదేవ పథో బ్రహ్మపథఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవమావర్తం నావర్తంతఇతిచ- అత్రోక్తాయా విద్యాయా స్తత్పదార్థరూప పరమాత్మవిషయకత్వే ప్యఖండవాక్యార్థాపర్యవసానా దవిద్యాలేశానువృత్యా ఆదిత్యాదిగమనం ఫలంభ్రాంతిరూప మనురూపమేవోక్తం_ అవిద్యానివృత్తౌతు విదుషో గమనాదిభ్రమోపి నివ

ర్తతే- నతావతా ముముక్షోరుత్తరమార్గశీలన మేవానావశ్యక మి
తి యుక్తం.

అత్రహి పరిపూర్ణమద్వితీయంబ్రహ్మ సర్వేషా మక్షిస్థానే ని
రావృత చిద్రూపేణ సన్నిహితమేవ- తత్త్రైకపా ద్విభూతిరూపేణ చి
ద్రూపం విశ్వరూపమస్త్యేవ- తస్మింత్సర్వం ప్రతిష్ఠిత మితిశ్రుతేః- త
థా ప్యవిద్యాముగ్ధదృష్టీనాంతదేవ భ్రాంత్యా పరలోకఇవ- భూతభౌతి
కరూపమివ- శత్రుమిత్రాదిరూపమివ- గమనాగమనాదిరూపమివ- సు
ఖదుఃఖరూపమివచ స్వప్నవత్ప్రతిభాతి- స్వప్నే హిచిదాత్మైకఏవాస్తి
నతతోన్యద్వ్యాఘ్ర్యాదికం పర్వతాదికంవా- నాడీఛిద్రే అసంభవాత్-
తథాపి మోహాదృష్ట్యా సర్వమనుభూయత ఇత్యవివాదం- తద్వైవ పర
లోకేపీతి నిశ్చేతవ్యం- కుతః- అద్వితీయే చిదాత్మన్యన్యస్యా సంభవా
దేవ- అతోనబహిస్స్వర్గ నరకాదయస్సంతి- కింతు- బ్రహ్మాణ్యేవసర్వం
బ్రహ్మైవచసర్వం- పురుషఏవేదగ్ంసర్వ మితిశ్రుతేః- అయమర్థోభా
ష్యకృతానోక్త ఇతి కేచన ముగ్ధమృగాస్సందిహ్యంతే- విశ్వం దర్పణ
దృశ్యమాననగరీ తుల్యం నిజాంతర్గతం పశ్యన్నాత్మని మాయయా బ
హిరివోద్భూతం యథానిద్రయా-యస్సాక్షాత్కురుతే ప్రబోధసమయే
స్వాత్మానమేవా ద్వయమితి దక్షిణామూర్త్యష్టక ప్రథమశ్లోకఏవ భా
ష్యకృద్భిర్నిజాంతర్గతం చిన్మయం విశ్వరూపమాత్మన్యేవ- నిద్రయేవా
విద్యయా బహిరుద్భూతమివ పశ్యన్నితి వ్యక్తముక్తం- అతః ప్రకృతే
తపఆదిసాధనైః క్రియారూపైః పరబ్రహ్మోపాసనే హ్యుపాసకచిత్త
స్యా విద్యాముగ్ధత్వా దాదిత్యాద్యుపలక్షితోత్తరమార్గేణా మానవ
పురుషాధీనస్సన్ కార్యం భూతభౌతికరూపం బ్రహ్మగచ్ఛతీత్యుక్తం-
నహ్యవిద్యాముగ్ధం చిత్తం చిదాత్మానం తద్రూపం విశ్వరూపంవా స
ర్వాత్మక మనుభవితుం సమర్థమితి- తథాపి ప్రకృతోపాసనస్య సర్వో
త్కృష్టత్వాత్ - ఇమం మానవం మనోస్సంబంధినం ఆవర్తం సంసారం
ప్రతినావర్తంతఇత్యుక్తం- తత్ర బ్రహ్మలోకేవా తత్సాక్షాత్కారే
ముక్తిస్తదభావే మన్వంతరే సృష్ట్యంతరేవా పునరావృత్తిర పరిహారే
త్యభిప్రాయః- ౧౬-

ఇతగత్ ఛాయాపురుషాదిరక్షిగత ఇతినయుక్తం- కుతః- అనవస్థితేః- ఉపాసకస్య సర్వత్రాక్షిణిఛాయా సంపాదకపురుషాంతరస్యానవస్థానాదిత్యర్థః- అసంభవాచ్చామృతత్వాదిగుణానాం ఛాయాపురుషే అసంభవాదిత్యర్థః- తస్మాత్పరమాత్మైవ చక్షుస్థానఉపాస్యఇతిసిద్ధం- ౧౭

ఇత్యంతరధికరణం- ౪.

పూర్వాధికరణేపరమాత్మనః స్థానాదివ్యపదేశార్థం యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్నితివాక్య మంతర్యామి బ్రాహ్మణస్థిత మంతర్యామిణో బ్రహ్మత్వం సిద్ధవత్కృత్యోదాహృతం- తదేవకథం- అంతర్యామీతత్తదభిమాని దేవతా- ప్రాప్తాణిమాద్యైశ్వర్యః కశ్చిద్యోగీ వా కిం నస్యాదిత్యాశంకాయాం తన్నిరస్యాంతర్యామ్యధికరణే- అంతర్యామీ పరమేశ్వర ఏవేతి నిర్ధారితం.

అంతర్యామ్యధిదైవాదిషు తద్ధర్మవ్యపదేశాత్ ౧౮.

నచస్మార్తమతద్ధర్మాభిలాపాత్ ౧౯.

శారీరశ్చోభయేపిహి భేదేనైనమధీయతే ౨౦.

బృహదారణ్యకే పంచమాధ్యాయే శ్రూయతే- య ఇమంచ లోకం పరంచలోకం సర్వాణిచభూతాని యోంతరో యమయతీత్యుపక్రమ్య యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్ పృథివ్యాఅంతరో యం పృథివీనవేద యస్య పృథివీశరీరం- యః పృథివీమంతరో యమయత్యేషత ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇత్యాద్యధిదేవత- మధిలోక మధిభూత మధ్యాత్మంచ కశ్చిదంతరో యమయితా అంతర్యామీత్యవగమ్యతే - తదర్థః స్ఫు- పృథివ్యాం తిష్ఠన్నిత్యత్ర పర్వతాది శంకా నివృత్తయే పృథివ్యా అంతర ఇతి- తదభిమాని దేవతావ్యావృత్తయె- యం పృథివీనవేదేతి- అశరీరస్య కథం నియంతృత్వ మిత్యత ఆహ- యస్యేతి-నియమ్యకార్యకరణ సంఘాతే నైవ నియంతృత్వమిత్యర్థః పురితమాంహ - ఫలితమాహ- యః పృథివీమితి - తస్యభిన్నత్వ భ్రమం వారయతి- ఏషత ఆ

త్మేతి- తవ- మమచేత్యర్థః సూత్రార్థ స్తు- అధిదైవాదిషు శ్రూయ మాణోం తర్యామీ పరమాత్మైవ- నాన్యః- కుతః- తద్ధర్మ వ్యపదే శాత్ - తస్య పరమాత్మనోయేధర్మాః- సర్వాంతర్యామిత్వం - సర్వా త్మత్వం- అమృతత్వం- అదృష్టత్వం- సర్వ ద్రష్టృత్వం చేత్యాదయ స్తే షా మిహావ్యపదేశా దిత్యర్థః- ౧౮.

నచ స్మార్తం- స్మార్తం- సాంఖ్య స్మృతి కల్పితం ప్రధానం- చకారాదన్యద్వా మతాంతర కల్పితం నాంతర్యామీ కుతః అతద్ధర్మా భిలాపాత్ - తచ్ఛబ్దేన ప్రధానాదిక ముచ్యతే- నతత్- అతత్- ప్ర ధానాదిభిన్నం పరమాత్మేత్యర్థః తస్యైవచేతనస్యయే ధర్మాః పూ ర్వోదాహృతా స్తేషా మభిలాపాత్ - అభిధానాదిత్యర్థః అదృష్టో ద్రష్టేత్యాదిభిరు క్తేషు ధర్మేషు- అదృష్టత్వాదీనాం ప్రధానే సంభవే పి- ద్రష్టృత్వాదీనామ సంభవాదితిభావః- ౧౯.

తర్హిచేతనో జీవో- యోగీ దేవతాత్మావా భవత్వం తర్యా మిత్యత ఆహ - శారీరశ్చేతి - శారీరోనాం తర్యామీతి నకారస్యపూ ర్వసూత్రా దనుషంగః- కస్మాత్ - ఉభయేపికాణ్వా- మాధ్యందినాశ్చ అంతర్యామిణో భేదేన ఏనం శారీరం- పృథివ్యాదివ దధిష్ఠానత్వేన నియమ్యత్వే నచాధీయతే- యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్నితికాణ్వాః- విజ్ఞానపదం జీవపరం- యఆత్మని తిష్ఠన్నితిమాధ్యందినాః- తస్మా త్పృథివ్యాదివన్ని యమ్యత్వమేవ జీవస్య- ననియంతృత్వమితి అతోంతర్యామీ పరమే శ్వర ఏవేతి సిద్ధం- ౨౦.

ఇత్యంతర్యామ్యధికరణం- ౫.

ఏవమాథర్వణే ముండకోపనిషది శ్రూయతే- అథపరాయయా తదక్షర మధిగమ్యతే- య త్తదద్రేశ్య మగ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణ మచక్షు శ్శ్రోత్రంతదపాణిపాదం నిత్యం విభుం సర్వగతంసు సూక్ష్మం తదవ్యయం యద్భూతయోనిం పరిపశ్యంతిధీరా ఇత్యాది- అస్యార్థః- పూర్వం- అపరావిద్యా ఋగ్వేదాదిలక్షణా ఉక్తా- తదానం తర్యమథ

శబ్దార్థః- యయా తదక్షర మధిగమ్యతే సాపరా ఉత్కృష్టఫలకా- విద్యేత్యర్థః అక్షరస్య వర్ణత్వం వారయతి యదితి- అద్రేశ్యమదృ స్యం- జ్ఞానేంద్రియాగమ్యం అగ్రాహ్యం- కర్మేంద్రియా విషయం- అ గోత్రం- వంశశూన్యం- అవర్ణం జాతిహీనం- అచక్షుశ్శ్రోత్రమిత్యాది జ్ఞానకర్మేంద్రియ రహిత మిత్యర్థః- నిత్యం- అనాశోపలక్షితం విభుం- వివిధంభవతీతి- ప్రభుమితివా- సర్వగతం సర్వకల్పనాధిష్ఠానం - సుసూ క్ష్మం- దుర్విజ్ఞానత్వాత్- తదవ్యయం- నాశాభావాత్- యత్ య ధోక్తమక్షరం - తత్ భూతయోనిం యయాపరి పశ్యంతి ధీరాః సాపరావిద్యేతి - అత్ర పూర్వాధికరణవ త్ప్రధానవిరోధి ద్రష్టృ త్వాది ధర్మాభావాత్ అదృశ్యత్వాది గుణకోభూతయోనిః ప్ర ధానమస్త్వితి సంశయే తన్నిరస్య బ్రహ్మపరత్వం- నిర్ధారితం.

అదృశ్యత్వాది గుణకోధర్మోక్తేః- ౨౧.

విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాంచనేతరౌ ౨౨.

రూపోపన్యాసాచ్చ ౨౩.

అదృశ్యత్వాదిగుణకోభూతయోనిః పరమాత్మైవ- కుతః- ధ ర్మోక్తేః యస్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిద్యస్యజ్ఞానమయంతపః- తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నంచజాయత ఇతీశ్వరధర్మస్యసర్వజ్ఞత్వాదేః ప్రకృత భూతయోనౌ నిర్దేశాదిత్యర్థః- సామాన్యత స్సర్వజ్ఞత్వం-విశేషతస్సర్వ విత్త్వం- యస్యజ్ఞానమేవతపః- తస్మాదీశ్వరాదేవతత్కార్యరూపం బ్ర హ్మహిరణ్యగర్భనామకం సూక్ష్మభూతాత్మకం- నామ- స్థూలభూ తాత్మకం- రూపంచవ్రీహియవాది సర్వం భౌతికం అన్నంచజాయత ఇత్యర్థః- నన్వక్షరాత్పరతః పరఇత్యక్షరాద్భూతయోనేః పరస్యేశ్వర స్య సర్వజ్ఞత్వం శ్రూయతే- నభూతయోనేరితిచేన్న- యేనాక్షరం పు రుషంవేదేతియేనజ్ఞానేనాక్షరం ప్రకృతంభూతయోనింసర్వజ్ఞంపురుషం- సత్యంవేద- తాంబ్రహ్మవిద్యాంప్రోవాచేత్యుపక్రమ్య- అక్షరాత్పరతః పరఇత్యుచ్యమానః పరోనభూతయోనేరతిరిచ్యతే- కింత్వక్షరాదిత్య

విద్యానిర్దేశః_ తతఃపరఇతినవిరోధః_ కించవిషయవాక్యే అక్షరాత్మకభూతయోని పరమాత్మవిద్యాయాః పరత్వం శ్రూయమాణంభూతయోనే బ్రహ్మత్వంగమయతి- తస్మాద్భూతయోనిరక్షరంబ్రహ్మైవ- ౨౧.

అపిచ- అదృశ్యత్వాదిగుణకః పరమాత్మైవ- నచేతరౌప్రధానజీవౌ- కుతః- విశేషణాత్ - దివ్యోహ్యమూర్తః పురుషఇతివిశేషణాత్ - భేదవ్యపదేశాచ్చ- అక్షరాత్పరతః పరఇత్యవిద్యా ప్రపంచోపాదానాదక్షరాదవిద్యాశబలాజ్జీవాత్ - పరతః స్వకార్యప్రపంచాపేక్షయా పరస్మాత్పరఇతి పరమేశ్వరస్య నిర్దేశాదిత్యర్థః- ౨౨.

కించ- రూపోపన్యాసాత్ - పురుషఏవేదం విశ్వంకర్మేత్యాదినా సర్వాత్మకరూపోపన్యాసాత్ - సర్వకర్మసాధ్యంతపోజ్ఞానంచ పురుషఏవేత్యర్థః- నన్వగ్నిర్మూర్ధాచక్షుషీచంద్రసూర్యౌ విత్యాదినారూపాంతరముపదిష్టమితిచేన్న- తస్యజాయమానవిషయకార్య మధ్యపాతాజ్జాయమానహిరణ్యగర్భరూప కార్య బ్రహ్మపరత్వాన్న పరమాత్మ పరత్వమితి_ తస్మాదదృశ్యత్వాది గుణకోభూతయోనిః పరమాత్మైవ ఇతి సిద్ధం- ౨౩.

ఇత్యదృశ్యత్వాధికరణం- ౬.

ఏవం ఛాందోగ్య పంచమప్రపాఠకే_ కోనఆత్మాకిం బ్రహ్మేతీత్యాత్మానమేవేమం వైశ్వానరం సంప్రత్యధ్యేషితమేవనోబ్రూహీత్యుపక్రమ్య- ఆమ్నాయతే- యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభివిమానమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్తే సస ర్వేషు లోకేషు సర్వేషుభూతేషు_ సర్వేష్వాత్మ స్వన్నమత్తి_ తస్యహవా ఏతస్యాత్మనోవైశ్వానరస్యమూర్ధైవసుతేజాశ్చక్షుర్విశ్వరూపః ప్రాణఃపృథగ్వర్త్మాత్మాసందేహో బహులోవస్తిరేవ రయిః పృథివ్యేవపాదావుర ఏవవేదిర్లోమాని బహిర్హృదయంగార్హపత్యోమనోన్వాహార్యపచన ఆస్యమాహావనీయ ఇత్యాద్యామ్నాయతే_ తత్రపూర్వాధికరణే పరమాత్మనోరూపోపన్యాసప్రసంగాత్త్రైలోక్యదేహో వైశ్వానరస్స్మృతో విచార్యతే_

అస్యార్థః- ఆత్మన అసంసారిత్వార్థం బ్రహ్మపదం- బ్రహ్మణోఽపరోక్ష త్వార్థ మాత్మపదం- అభిముఖ్యేనవిశ్వంమిమీతేజానాతీత్యభివిమానం మూర్ధాదిచుబుకాంతప్రాదేశపరిమాణం- సుతేజస్త్వగుణాద్యాః- విశ్వరూపత్వగుణకస్సూర్యః- ఏషలోహితఏషశుక్లఏష నీలఇతిశ్రుతేః- పృథక్ నానావర్త్మగమనం ఆత్మా స్వభావోయస్యవాయోస్సపృథగ్వర్త్మాత్మా- బహులత్వగుణ ఆకాశస్సందేహోమధ్యకాయ ఇత్యర్థః-రయిర్ధనంతద్గుణా ఆపోఽస్యవస్తిమూత్రస్థానం- వైశ్వానరస్యహోమాధారత్వ సంపాదనార్థమురఏవేత్యాదిః-

అత్రవైశ్వానరశబ్దస్య- అయమగ్నిర్వైశ్వానరో యోఽయమంత పురుష ఇత్యాదౌజాఠరే- విశ్వస్మా అగ్నింభువనాయ దేవా వైశ్వానరంకేతు మహ్నామకృణ్వ న్నిత్యాదావగ్ని సామాన్యే- వైశ్వానరస్య సుమతౌ స్యామరాజాహికం భువనానామభి శ్రీరిత్యాదావగ్ని శరీరాయాంచ దేవతాయాం ప్రయోగదర్శనా త్సందేహే వైశ్వానరాధికరణే వైశ్వానరః పరమాత్మైవేతి నిర్ధారితం.

వైశ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాత్ ౨౪.

స్మర్యమాణమనుమానం స్యాదితి ౨౫.

శబ్దాదిభ్యోఽంతః ప్రతిష్ఠానాచ్చ నేతిచే న్నతథాదృష్ట్యుపదేశాదసంభవాత్పురుషమపిచైనమధీయతే ౨౬.

అత ఏవ నదేవతాభూతంచ ౨౭.

సాక్షాదప్యవిరోధంజైమినిః ౨౮.

అభివ్యక్తేరిత్యాశ్మరథ్యః ౨౯.

అనుస్మృతేర్బాదరిః ౩౦.

సంపత్తేరితిజైమినిస్తథాహి దర్శయతి ౩౧.

ఆమనంతిచైనమస్మిన్ ౩౨.

ఇతి వైశ్వానరాధికరణం ద్వితీయపాదః

వైశ్వానరః పరమాత్మైవ- నాగ్న్యాదిః కుతః- సాధారణశబ్దవిశేషాత్- సాధారణ శబ్దయోరపి విశేషస్సాధారణశబ్ద విశేష స్తస్మాదిత్యర్థః జాఠర అగ్నిసామాన్య తద్దేవతా సుసాధారణో వైశ్వానరశబ్దః జీవపరయో స్సాధారణ ఆత్మశబ్దః- తయోర్వైశ్వాన రాత్మశబ్దయోః జాఠరాదౌ జీవాదౌచ సాధారణత్వేపి- పరమాత్మ పరత్వ ఏవ విశేషోఽవగమ్యతే- తస్య హవా ఏతస్య వైశ్వానరస్య మూర్ధైవసుతేజా ఇత్యాదావుక్తద్యు మూర్ధత్వాదే స్సర్వాత్మక పరమేశ్వర పరిగ్రహ ఏవోపపన్నతరత్వాత్- తస్మాద్వైశ్వానరః పరమాత్మా ౨౪.

కించ॥ వైశ్వానరపదస్య పరమాత్మ పరత్వే స్మర్యమాణం స్మృత్యుక్తం రూపం అనుమానం అనుమాపకం లింగం స్యాదిత్యర్థః- యస్యాగ్నిరాస్యం ద్యౌర్మూర్ధా ఖం నాభిశ్చరణౌ క్షితిః - సూర్యశ్చక్షుర్దిశశ్శ్రోత్రం తస్మై లోకాత్మనే నమ ఇత్యస్యా స్మృతేశ్శరీరాత్మ రూప ప్రతిపాదనపరాయా ఉదాహృత శ్రుతిరేవమూలం- మూలాంతరకల్పనే మానాభావాత్- తథాచస్మృతౌ పరమేశ్వరస్యైవోక్తత్వాత్తన్మూల శ్రుతౌ విద్యమాన వైశ్వానరశబ్దః పరమాత్మ పరఏవేతి తాత్పర్యం- సూత్రే ఇతి శబ్దో హేతౌ- ౨౫.

నను వైశ్వానరో నపరమాత్మా- కుతః- శబ్దాదిభ్యోఽంతః ప్రతిష్ఠానాచ్చ- శబ్దస్తావ ద్వైశ్వానర ఇతి న పరమాత్మపరః- జాఠరాగ్నౌ రూఢత్వాత్- ఆదిశబ్దాత్- హృదయం గార్హపత్య ఇత్యాద్యగ్నిత్రేతాకల్పనం- తద్యద్భక్తం ప్రథమ మాగచ్ఛే త్తద్ధోమీయ మిత్యాదినా ప్రాణాహుత్యాధారతా సంకీర్తనంచ సంగృహ్యతే తేభ్యో హేతుభ్యో జాఠర ఏవ వైశ్వానరః- కించ- అంతః- ప్రతిష్ఠానాత్- పురుషే అంతః ప్రతిష్ఠితం వేదేతి వైశ్వానరస్యాంతః ప్రతిష్ఠాన శ్రవణాత్ - ఇదంచ జాఠరే సంభవతి- నచ ద్యుమూర్ధత్వా ద్యనుపపత్తిః- అగ్నిసామాన్యాత్మక భూతాగ్ని పరిగ్రహేతస్యోపపత్తేః- ద్యులోకాది సంబంధస్యాస్మిన్నగ్నౌ మంత్రేణావగతత్వాత్ - యోభానునా పృథివీం ద్యాముతేమామాతతానరోదసీ అంతరిక్షమితి- తస్మాన్న వైశ్వానరః

పరమాత్మేతిచే న్నాయం దోషః- తథా దృష్ట్యుపదేశాత్ తథా జాఠర రూపేణ పరమేశ్వరస్యదృష్టే రుపాసనాయా ఉపదేశాదిత్యర్థః- మనోమయః ప్రాణశరీరో భారూప ఇతివత్- యద్వా తథా తస్మిన్ జాఠరే పరమేశ్వరదృష్టే రుపదేశాత్- మనో బ్రహ్మే త్యుపాసీతేతి వదిత్యర్థః నను జాఠర ఏవముఖ్యో వైశ్వానరోస్తు- తత్రాహ- అసంభవాదితి మూర్ధైవసుతేజా ఇత్యాదే ర్జాఠరేఽసంభవా దిత్యర్థః నచ భూతాగ్నే తత్సంభవ ఇత్యుత్తరసూత్రే వక్ష్యతే- అపిచ॥ పురుషమపి చైనం- వైశ్వానరం వాజసనేయిన అధీయతే- సఏషోగ్ని ర్వైశ్వానరోయ త్పురుషః సయోహ్యేతమేవ మగ్నిం వైశ్వానరం పురుష విధం పురుషేంతః ప్రతిష్ఠితం వేదేతి- పరమేశ్వరస్య సర్వాత్మకత్వా త్పురుషవిధత్వం పురుషేంతః ప్రతిష్ఠితత్వం చ సర్వమప్యుపపద్యతే- నహి జాఠరాగ్నే పురుషవిధత్వం సంభవతి- పరమాత్మనస్తూ పాస్త్యర్థమ విరుద్ధం- ౨౬.

అత ఏవ నదేవతాభూతంచ- దేవతాచభూతంచ దేవతాభూతం- ఏకవద్భావః- ఉభయమపి న వైశ్వానరః- కుతః- అతఏవ- ఉక్తేభ్యో హేతుభ్యః నహి వికారస్యాగ్నే ర్వికారాంతర ద్యులోకా ద్యాత్మకత్వం సంభవతి- అగ్నిశరీరాయా దేవతాయా అపిన సంభవతి ఈశ్వరాయత్తైశ్వర్య త్వాత్- తస్మాత్సర్వాత్మకః పరమాత్మైవ వైశ్వానరః ౨౭.

సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః- పూర్వం జాఠరార్థకత్వం అగ్న్యాది శబ్దస్యాభ్యుపేత్య జాఠరోపాధికం వా జాఠరప్రతీకం వా బ్రహ్మోపాస్య మిత్యుక్తం ఇదానీం వినైవోపాధ్యాది కల్పనాం సాక్షాదేవ పరమేశ్వరోపాసన పరిగ్రహేవిరోధాభావం జైమిని రాచార్యో మన్యతే- పూర్వాపర పర్యాలోచనయా వైశ్వానరశబ్దస్య బ్రహ్మత్వే నిర్ణీతే- వైశ్వానరశబ్దోఽగ్ని శబ్దశ్చ కేనచిద్యోగేన- బ్రహ్మపరతయా నేతవ్య ఇతి తాత్పర్యం- విశ్వశ్చాసౌనరశ్చేతి విశ్వానరః- సర్వాత్మకత్వాత్- విశ్వేషాంనరః కర్తేతివా- సర్వకారణత్వాత్ విశ్వేనరా

నియమ్యా అస్యేతివా- సర్వేశ్వరత్వాత్ - విశ్వనరఏవ వైశ్వానరః-రాక్షసవాయసాదివత్ తద్ధితస్స్వార్థే ఏవమగ్నిః పరమాత్మా అగిధాతోర్గత్యర్థకస్యజీ ప్రత్యయాంత స్యాగ్నిరితి రూపం- తత్ర అగయతిగమయతిజగతా మగ్రేజన్మ ప్రాపయదిత్యగ్ని రగ్రణీరుక్తః- ఏవంచ పరమాత్మనోఽగ్రణీత్వా దగ్నిత్వమితి- తస్మా ద్వైశ్వానరః పరమాత్మా ఉపాస్య ఇతి సిద్ధం- ౨౮.

నను పరమాత్మ పరిగ్రహే కథం ప్రాదేశమాత్ర శ్రుతిరిత్యాశంక్య- తాం వ్యాఖ్యాతు మారభతే- అభివ్యక్తే రిత్యాశ్మరథ్యః అనవచ్ఛిన్నస్యాపి పరమాత్మనః ప్రాదేశమాత్రత్వ ముపపద్యతే- కథం- అభివ్యక్తేః- ఉపాసకానామనుగ్రహాయ పరమేశ్వరో హృదయాద్యుపాసనాస్థానేషు ప్రాదేశ పరిమాణోఽభివ్యజ్యతే కిలేత్యాశ్మరథ్య ఆచార్యో మన్యతే- ౨౯.

అను స్మృతేర్బాదరిః- ప్రాదేశమాత్రహృ త్పుండరీకస్థేనమనసా అనుస్మృతేర్వా నాత్ప్రాదేశమాత్ర ఇత్యుచ్యత ఇతి బాదరిరాచార్యో మన్యతే- యథాప్రస్థపరిమితా స్తండులాః ప్రస్థా ఇత్యుచ్యంతే తద్వదితి- ౩౦.

మూర్ధ ప్రభృతి చుబుకాంతే ప్రాదేశమాత్రే వైశ్వానరస్య ఉపాస్యత్వ ప్రతిపాదనా త్పరమేశ్వరస్య ప్రాదేశమాత్రత్వం సంపన్నం తతః ప్రాదేశమాత్రత్వ సంపత్తేః ప్రాదేశమాత్రత్వ శ్రుతి రుపపద్యత ఇతి జైమినిరాచార్యో మన్యతే అస్మిన్నర్థే శ్రుత్యంతర సంవాదమాహ సూత్రకార స్తథాహి దర్శయతీతి- వైశ్వానరస్య ప్రాదేశమాత్రత్వం సంపత్తిద్వారా శ్రుత్యంతరమపి దర్శయతీత్యర్థః తథాహి సమాన ప్రకరణం వాజసనేయిబ్రాహ్మణం- ద్యుప్రభృతీన్ పృథివీపర్యంతాన్ త్రైలోక్యాత్మనో వైశ్వానరస్య అవయవాన్-అధ్యాత్మం మూర్ధాది చుబుకాంతేషు ప్రసిద్ధపురుషావయవేషు సంపాదయత్ పరమాత్మనో వైశ్వానరస్యప్రాదేశమాత్రత్వ సంపత్తిం దర్శయతి ఏవంచ

పురుషావయవేషు వైశ్వానరస్య సంపాదనా త్పురుషవిధత్వం తత్ర స్థితేః పురుషేంతః ప్రతిష్ఠి తత్వంచ వ్యపదిశ్యతఇతి బ్రాహ్మణంపఠ్యతే ప్రాదేశమాత్రమివ వైదేవాస్సువిదితా అభిసంపన్నా ఇత్యాది- ౩౧.

ఆమనంతిచైనమస్మిన్- అస్మిన్ ప్రాదేశపరిమాణే చుబుకమూర్థాంతరాళే ఏనం పరమేశ్వరం జాబాలా ఆమనంతి - యఏషోఽనంతోఽవ్యక్త ఆత్మాసోఽవిముక్తే ప్రతిష్ఠిత ఇత్యాది తస్మాత్పరమాత్మపరమిత్వపరం వైశ్వానరవాక్య మితి సిద్ధం ౩౨.

ఇతి వైశ్వానరాధికరణం ౭.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థశిష్య శ్రీ అద్వైతానంద తీర్థవిరచితాయాం
బ్రహ్మసూత్రతాత్పర్య దీపికాయాం ప్రథమ
స్యాధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః
హరిః ఓంతత్సత్.

ఓమ్.

శ్రీమహాగణపతయేనమః.

శ్రీమహాసరస్వత్యైనమః.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

ప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

ఏవమాథర్వణే ముండకే శ్రూయతే- యస్మిన్ ద్యౌః పృథివీచాంతరిక్షమోతం మనస్సహ ప్రాణైశ్చ సర్వైః- తమేవైకం జానథ ఆత్మానమన్యా వాచో విముంచథామృతస్యైష సేతురితి- అస్యార్థః- లోకత్రయాధిష్ఠానత్వోక్త్యా పంచీకృతభూతాధిష్ఠానత్వమాహ- యస్మిన్నితి- కార్యబ్రహ్మరూప సమష్ట్యంతఃకరణస్య- తత్కారణస్య శుద్ధసత్వస్య చాత్మన్యేవకల్పితత్వమాహ- మనఇతి- ఇంద్రియసమష్టిదేవతానాం తత్రైవ కల్పితత్త్వం సూచయతి- సహేతి- ప్రాణైరింద్రియాధిష్ఠానదేవైః- చకారేణ భూతసూక్ష్మవిద్యా జీవాంతర్యామిణా మధ్యస్తత్వం ధ్వనితం- సవిలాసాం ప్రకృతిమవిద్యాఖ్యాం శ్రుత్యుక్త తర్కాగ్నినావిలాప్యతమేవాధిష్ఠానభూతం సర్వాత్మకంచాద్వయాత్మానం విజానథేతి ముముక్షూన్ ప్రత్యాహ సహస్రమాతృసమా శ్రుతిః- తమేవేతి- వాచ్యలక్ష్యవాచకాదివికల్పానామైక్యసాక్షాత్కారా ద్బాధమాహ- అన్యా ఇతి- ఏషసాక్షాత్కారః- సవిలాసావిద్యానివృత్తిలక్షణామృతత్వస్య సేతుః- వ్యవస్థాపక ఇత్యాహ- అమృతస్యేతి- విజానథేత్యనేనోక్త స్సాక్షాత్కార ఏష ఇత్యుచ్యతే- అత్రద్యుభ్వాదీనాం విద్యావిద్యాప్రపంచగతానామోతత్వశ్రవణాత్కించిదాయతనం ప్రతీయతే- తత్కిం ప్రధానముత

జీవః పరమాత్మా వేతి సంశయే తన్నిరస్య ద్యుభ్వాద్యధికరణే బ్రహ్మపరత్వం నిర్ధారితం.

ద్యుభ్వాద్యాయతనం స్వశబ్దాత్ - ౧.

ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాచ్చ - ౨

నానుమానమతచ్ఛబ్దాత్ - ౩.

ప్రాణభృచ్చ - ౪.

భేదవ్యపదేశాత్ - ౫.

ప్రకరణాత్ - ౬.

స్థిత్యదనాభ్యాంచ - ౭.

ద్యుభ్వాద్యాయతనం- ద్యౌశ్చ భూశ్చ ద్యుభువౌ- ద్యుభువావాదిర్యస్య- ద్యౌః పృథివ్యంతరిక్షమిత్యేవమాత్మకస్య- తద్ద్యుభ్వాది- తదాయతనం బ్రహ్మైవ- కుతః- స్వశబ్దాత్- స్వస్య బ్రహ్మణో వాచకోయమాత్మశబ్దస్తస్మాదిత్యర్థః- తమేవైకం జానథ ఆత్మానమిత్యాత్మశబ్దశ్రవణాదితి- నను పూర్వాధికరణే త్రైలోక్యాత్మా వైశ్వానరః పరమాత్మేత్యుక్తః- తర్హి త్రైలోక్యాయతనం తతోఽన్యదేవ ప్రధానాదికం యుక్తం- న తదేవ బ్రహ్మ తద్రూపస్య తదాయతనత్వాసంభవాదితి చేన్న- పూర్వాధికరణోక్తవైశ్వానరస్య చిన్మయవిశ్వరూపత్వాత్- తత్ర జీవావిద్యాధ్యస్తద్యుభ్వాది జడప్రపంచం ప్రతి తస్యాయతనత్వసంభవాత్- అన్యథా జడరూపత్వే సార్వాత్మ్యాసంభవాత్- సర్వలోకాశ్రయఫలాసంభవాచ్చ రూపోపన్యాసాచ్చేతి సూత్రే వృత్తికారోక్తం- అగ్నిర్మూర్ధేత్యాదిరూపం- జాయమానవిషయవాక్యమధ్యపాతాజ్జాయమానకార్యబ్రహ్మపరమితి తన్నిరస్య- భగవతా భాష్యకృతా- పురుష ఏవేదం విశ్వమిత్యాదినోక్తం చిన్మయం సర్వాత్మకం సర్వాధిష్ఠానంచ పారమేశ్వరం రూపం

వృత్త్యాదితమితి- తదేవైకపా ద్విభూతిరూపం బ్రహ్మ- ద్యుభ్వాది జడప్రపంచాయతనం- నతు ప్రధానాదికం- బహుశో నిరస్తత్వాత్ ఏవం సత్యప్యజావిపాలా ఇవ కేచన- పరమాత్మనోరూపం వైభవంచనాస్త్యేవ కింతు తత్సర్వం కార్యబ్రహ్మణఏవ- తథైవ భాష్యకృదభిప్రాయ ఇతిచ విప్రతిపద్యంతే- అన్యేతు- వైశ్వానరస్యోక్తం రూపమచేతనమేవ- న చేతనః ప్రపంచః కశ్చిదస్తి- కుత్రాప్యశ్రుతత్వా దితిచ- అహో అప్రతిపత్తి రన్యథా ప్రతిపత్తిశ్చ- యదాజీవానామపి తాత్త్వికం రూపం చిన్మయమేవ- జడరూపంతు దేహాదికం భ్రాంతిసిద్ధమేవచ- తదా కింవక్తవ్యం పరమాత్మనోరూపం చిన్మయమితి- జడరూపత్వే అనీశ్వరత్వాపాతాత్- నచైవం శ్రుతితాత్పర్యవిషయస్య రూపస్య నాస్తిత్వం మిథ్యాత్వంవా వక్తుంశక్యం- తదేతత్సత్యమితి- ఏతత్సత్యం బ్రహ్మపురమితి- తఇమే సత్యాః కామాఇతి- ప్రాణావై సత్యం తేషా మేషసత్య మిత్యాదినా శ్రుత్యైవ కంఠోక్త్యాసత్యత్వ ప్రతిపాదనాత్- భగవతానూత్రకృతా పీక్షత్యధికరణే- సర్వకారణం సచ్ఛబ్దవాచ్యం బ్రహ్మనిర్ధార్య తస్య- ఆకాశాధికరణే చిన్మయాకాశాత్మకత్వం- ప్రాణాధికరణే చిన్మయ వాయ్వాత్మకత్వం- జ్యోతిర్దర్శనాదిత్యత్ర చిన్మయ జ్యోతీరూపత్వం- ఆనందమయాధికరణేరసోవైసఇతి చిన్మయరసాత్మకత్వం- అత్త్రధికరణేఽత్తృత్వం- అంతర్యామ్యధికరణే అంతర్యామిత్వం- ఇంద్రప్రాణాధకరణే ప్రాణస్యరూపత్వం- శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమిత్యాదా- ఇంద్రియాత్మకత్వంచేత్యేవం సర్వాత్మకత్వం బహుభవనకామనయాకల్పితభేదం- తథాపి యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూదితిశ్రుత్యా పారమార్థికమేకత్వంచ సవిశేషరూపస్య- ఏవం జ్యోతిశ్చరణాభిధానాదిత్యాదిషు త్రిపాద్విభూతిరూప నిర్విశేషరూపస్య నిష్ప్రపంచకూటస్థరూపత్వంచ వృత్త్యాదితమితి పరమాత్మనోరూపద్వయం శ్రుతిప్రమాణసిద్ధం విద్వద్గమ్యంచేతి వేదితవ్యం- ౧.

కించ- ద్యుభ్వాద్యాయతనం బ్రహ్మైవ- కుతః- ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాత్- ముక్తైరుపసృప్యం ముక్తోపసృప్యం- భావప్రధానోనిర్దేశః

ముక్తోపసృప్యత్వ వ్యపదేశాదిత్యర్థః - భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః_ క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే- తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యమితిచ_ ముక్తోపసృప్యత్వం బ్రహ్మణఏవ శ్రుత్యంతరే ప్రసిద్ధం_ ఇహాచ తమేవైకం జానథ ఆత్మానమన్యావాచో విముంచథేతి వాగ్విమోకపూర్వకం విజ్ఞేయత్వం బ్రహ్మలింగం_ శ్రుత్యంతరే తథాదృష్టత్వాత్ - తమేవధీరో విజ్ఞాయప్రజ్ఞాం కుర్వీతబ్రాహ్మణః- నానుధ్యాయాద్బహూంచ్ఛబ్దాన్ వాచోవిగ్లాపనం హితదితి- హృదయగ్రంథి ర్మిథ్యాజ్ఞానం రాగద్వేషాదికంచ- తద్రహితో భూత్వేత్యర్థః_ ౨.

నానుమానం అనుమీయత ఇత్యనుమానం _ సాంఖ్యపరికల్పితం ప్రధానం నద్యుభ్వాద్యాయతనం- కస్మాత్ - అతచ్ఛబ్దాత్ - తస్య ప్రధానస్యానుమానస్య శబ్దస్తచ్ఛబ్దః- సనేత్యతచ్ఛబ్దః తస్మాత్ ప్రధానప్రతిపాదకశబ్దస్యాశ్రవణాదిత్యర్థః- ప్రత్యుతతద్విరోధిశబ్దాఏవ_ యస్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిదిత్యాదయోవర్తంత ఇతిభావః- ౩.

ప్రాణభృచ్చ- ప్రాణభృజ్జీవోపి నద్యుభ్వాద్యాయతనం కుతః అతచ్ఛబ్దాదేవ- యద్యప్యాత్మశబ్దస్సాధారణః- తథాపి జీవస్య సర్వజ్ఞత్వం ద్యుభ్వాద్యాయతనత్వం చాంజసా నసంభవతీత్యాత్మశబ్దస్యాతచ్ఛబ్దత్వమేవ- ౪.

జీవనిరాసే హేత్వంతరమాహ- భేదవ్యపదేశాత్ -నప్రాణభృత్ ద్యుభ్వాద్యాయతనం- కుతః- భేదవ్యపదేశాత్ - తమేవైకం జానథేతి జ్ఞాతృజ్ఞేయభావేన భేదేన వ్యపదేశాదిత్యర్థః- ౫.

తత్రైవ హేత్వంతరమాహ- ప్రకరణాత్ _కస్మిన్ భగవో విజ్ఞాతే సర్వమిదం విజ్ఞాతంభవతీత్యుపక్రమాత్ _ పరమాత్మనఏవేదంప్రకరణం_ నహి జీవజ్ఞానాత్సర్వజ్ఞానంభవతి _ తస్మాత్ప్రకరణాదపి-నప్రాణభృదిత్యర్థః- ౬.

స్థిత్యదనాభ్యాంచ- అపిచ నప్రాణభృత్ ద్యుభ్వాద్యాయతనం కుతః స్థిత్యదనాభ్యామితి- పంచమీద్వివచనం-ద్వాసుపర్ణేతిమంత్రే జీవస్యాదనం- పరమాత్మన ఔదాసీన్యస్థితిరితి- ద్వేనిర్దిశ్యేతే- తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తీత్యదనం- అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీ త్యౌదాసీన్యేనస్థితిశ్చేతి- ఇదంచ ద్యుభ్వాద్యాయతనస్య బ్రహ్మత్వే ఘటతే నాన్యథేతి- తస్మా ద్యుభ్వాద్యాయతనం పరబ్రహ్మైజ్ఞేయమితిసిద్ధం- ౭.

ఇతిద్యుభ్వాద్యధికరణం_ ౧.

ఏవం ఛాందోగ్యే స ప్తమప్రపాఠకే శ్రూయతే_ శ్రుతంహ్యేవమే భగవద్దృశేభ్యః స్తరతి శోకమాత్మవిదితి- సోహం భగవశ్శోచామి తంమా భగవాం చ్ఛోకస్య పారంతారయత్వి త్యుపక్రమ్యనామాది ప్రాణపర్యంతంభూయః ప్రశ్నోత్తరే దర్శయిత్వా ప్రాణోపదేశానంతరం ప్రశ్నం వినై వేదం శ్రూయతే - భూమాత్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్య ఇతి- భూమానంభగవోవిజిజ్ఞాసఇతి- యత్రనాన్యత్పశ్యతినాన్యచ్ఛృణోతి-నాన్యద్విజానాతి సభూమా - అథయత్రాన్యత్పశ్యత్యన్యచ్ఛృణోత్యన్యద్విజానాతితదల్పమిత్యాది- అస్యార్థః- నాల్పేసుఖమస్తి- భూమైవసుఖం- తస్మాన్నిరతిశయం సుఖమిచ్ఛతాభూమైవవిజిజ్ఞాసితవ్యఇతి- వ్యవహారాతీతం పూర్ణంవస్త్వేవభూమేత్యర్థః- అత్రకింప్రాణోభూమా- ఉతపరమాత్మా- ప్రాణోవాఆశాయాంభూయానితిపూర్వం ప్రాణస్యసన్నిధానాత్ ప్రాణోభూమేతిసంశయె- భూమాధికరణే- భూమాపరమాత్మైవేతినిర్ధారితః.

భూమాసంప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్ - ౮

ధర్మోపపత్తేశ్చ-

భూమాపరమాత్మైవ- కుతః_ సంప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్_ సమ్యక్ప్రసీదత్యస్మిన్ జీవస్వరూపమితి సంప్రసాదస్సుషుప్త్యవస్థా_ తస్యాంచావస్థాయాం ప్రాణోజాగర్తీతి సంప్రసాదశబ్దేనప్రాణఉచ్యతే -

ప్రాణాదధిఉర్ధ్వం భూమ్న ఉపదేశాదిత్యర్థః- ప్రాణోపదేశానంతరం- ఏ పతువా అతివదతి యస్సత్యేనాతివదతీతి - తుశబ్దేన ప్రాణవాదస్య అ నతివాదత్వముక్త్వా- సత్యశబ్దవాచ్య పరమాత్మవాదస్య-అతివాదత్వం బ్రువన్ - భూమాన ముపదిదేశ- అతోభూమ్నః ప్రాణాదూర్ధ్వముపదే శఇతిగమ్యతే- కించ- తరతిశోకమాత్మవిదిత్యాత్మ ప్రకరణాత్ భూ మాపరమాత్మా- నచప్రకరణాసిద్ధిః- ఆత్మోపదేశార్థం నామాద్యుపదే శాత్ - నామాదిప్రాణాంతమతీత్య సచ్ఛబ్దవాచ్య ఆత్మాఉత్కృష్టఇతి యోపదతి - ఏషఅతివదతీతి శ్రుత్యర్థః- తస్మాత్ భూమాపరమా త్మైవ- ౮

ధర్మోపపత్తేశ్చ- యత్రనాన్యత్పశ్యతీత్యాదినా ఉక్తానాం సర్వ వ్యవహారాభావాది ధర్మాణాం పరమాత్మన్యేవోపపత్తేః- పరమాత్మై వభూమా- యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేనకంపశ్యేదిత్యాది శ్రుత్యంతరాత్ -యోవై భూమాతత్సుఖం-నాల్పేసుఖమస్తి- భూమైవ సుఖమితి- దుఃఖమిశ్రసుఖనిరాకరణేన భూమ్నస్సుఖత్వం దర్శితం- బ్ర హ్మధర్మః- ఏవంయోవై భూమాతదమృతమితి శ్రూయమాణ మమృత త్వం బ్రహ్మధర్మః- ఏవంస్వేమహిమ్ని ప్రతిష్ఠితత్వం- సర్వగతత్వం స ర్వాత్మకత్వంచ ఏతేధర్మాః బ్రహ్మణ్యేవోపపద్యంతే- తస్మాత్ప్రాణో నోపాస్యః కింతు భూమాపరమాత్మాజ్ఞేయ ఇతిసిద్ధం- ౯.

ఇతిభూమాధికరణం- ౨.

ఏవం బృహదారణ్యకే పంచమాధ్యాయే- కస్మిన్ ఖల్వాకాశ ఓతశ్చప్రోతశ్చేతి- సహోవాచైత దక్షరంగార్గి బ్రాహ్మణా అభివదం త్య స్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమిత్యాద్యామ్నాయతే - అస్యార్థః - యదూర్ధ్వం యాజ్ఞవల్క్యదివోయదర్వాక్పృథివ్యాయేచోభేద్యావా పృథివ్యాయదంతరిక్షం యద్భూతం యద్భవిష్యచ్చతత్సర్వం కస్మిన్నో తం ప్రోతంచేతిగార్గి ప్రశ్నేయాజ్ఞవల్క్యేన ఆకాశేతత్సర్వమోతం ప్రోతంచేతినిరస్తేగార్గీపునరపృచ్ఛత్ - ఆకాశోఽవ్యాకృతాఖ్యః జీవా

విద్యాకల్పితః కస్మిన్నోత ప్రోతభావేనతిష్ఠతీతి- యాజ్ఞవల్క్యస్త్వాహ- హేగార్గిత్వయాయత్పృష్టం ఆకాశస్యాధికరణంతదేతదక్షరమస్థూలాది విశేషణం బ్రహ్మవిదోవదంతీతి- తత్రయేనాక్షరసమామ్నాయ ఇత్యాదా అక్షరశబ్దస్యవర్ణే ప్రసిద్ధత్వా దోంకారోఽక్షరశబ్దవాచ్య ఇతి సంశయే అక్షరాధికరణే బ్రహ్మపరత్వం నిర్ధారితం.

అక్షరమంబరాంతధృతేః- ౧౦.

సాచప్రశాసనాత్- ౧౧.

అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ ౧౨.

అత్రాక్షరం బ్రహ్మైవ- నవర్ణః- కుతః- అంబరాంతధృతేః- పృథివ్యాదేరాకాశాంతస్య వికారజాతస్యధారణాదిత్యర్థః- ౧౦.

నన్వంబరాంతధారణం ప్రధానేపి సంభవతీత్యత ఆహ- సాచప్రశాసనాత్-

సాచధృతిః పరమేశ్వరస్యైవకర్మ- నాన్యస్యాచేతనస్య- కుతః- ప్రశాసనాత్- ఏతస్యవాఅక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గిసూర్యాచంద్రమసౌ విధృతౌతిష్ఠత ఇత్యాదినా ప్రశాసన శ్రవణాదిత్యర్థః- ప్రశాసనం నామ ఆజ్ఞా- సాచచేతనస్యైవ- నాచేతనస్య ప్రధానస్యేతి తస్మాదక్షరం బ్రహ్మ- నప్రణవః- ప్రధానాదివా- ౧౧.

ఇతశ్చపరమాత్మైవాక్షరశబ్దవాచ్యః- తస్యైవేశ్వరస్య ప్రశాసనంకర్మ- కుతః- అన్యభావవ్యావృత్తేః- అన్యస్య ప్రధానాదేర్యాభావో ధర్మః- అన్యభావః- తద్వ్యావృత్తేః-తద్విపరీతధర్మశ్రవణాదిత్యర్థః- తద్వా ఏతదక్షరం గార్గ్యదృష్టం ద్రష్టృ అశ్రుతం శ్రోతృ- అమతంమంతృ- అవిజ్ఞాతం విజ్ఞాత్రితి ద్రష్టృత్వాదయోనాచేతనే సంభవంతి- తస్మాద్ద్రష్టృత్వాది సమానాధికరణ ప్రశాసనవాక్యాత్పరమాత్మైవాక్షరం- నాన్యదతోఽస్తి ద్రష్టృ- నాన్యదతోఽస్తి శ్రోతృ- నాన్యదతోఽస్తి మంతృ- నాన్య

దన్యో౽స్తి విజ్ఞాత్రితి ద్రష్టాద్యంతరనిషేధాచ్చ- నజీవ్రాప్యక్షరమితి- తస్మాదక్షరంపరం బ్రహ్మైజ్ఞేయమితిసిద్ధం- ౧౨.

ఇత్యక్షరాధికరణం- 3.

ఏవమాథర్వణే ప్రశ్నోపనిషది శ్రూయతే- ఏతద్వై సత్యకామ పరం- చాపరంచ బ్రహ్మయదోంకార స్తస్మాద్విద్వానేతే నైవాయతనే నైకతరమన్వేతీతి ప్రస్తుత్య- ఏతంత్రిమాత్రేణో మిత్యేతేనైవాక్షరేణ పరం- పురుషమభిధ్యాయీతేత్యాది- హేసత్యకామ-పరంశుద్ధం అపరం_ కారణంచ బ్రహ్మయ త్తదేతదేవ- యో౽యమోంకారః_ సహిప్రతిమేవ విష్ణో స్తస్య ప్రతీక స్తస్మాత్ప్రణవం బ్రహ్మాత్మనా విద్వానేతేనోంకార ధ్యానేనాయతనేన ప్రాప్తిసాధనేన పరాపరయోరేకతరమన్వేతి- యదా ఏకమాత్రేవాద్విమాత్రేణా పరమేశ్వరోపా స్తింకుర్యాదితిదర్శయిత్వా బ్రవీతి_ ఓమిత్యక్షరం త్రిమాత్రమితి తృతీయాద్వితీయాత్వేననేయా బ్రహ్మోంకారయోరభేదూపక్రమా త్తథావిధమక్షరమక్షి సూర్యాంత స్థం పరంధ్యాయీతేతి_సఉపాసకస్సూర్యం ప్రాప్తస్సామభిర్బ్రహ్మలోకం ప్రతినీయత ఇతి- అత్రకిమపరంధ్యాతవ్యముపదిశ్యతే_ కిం వాపరం బ్రహ్మేతి సంశయే- ఈక్షతికర్మాధికరణేతం నిరస్య పరమాత్మైవధ్యాయితవ్య ఇతి నిర్ధారితః.

ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాత్సః_ ౧౩.

వాక్యశేషే ధ్యాతవ్యస్యేశ్వరస్యేక్షతికర్మత్వవ్యపదేశాదిత్యర్థః స ఏతస్మాజ్జీవఘనాత్పరాత్పరం పురిశయం పురుషమీక్షతఇతిసధ్యాతా_జీవఘనశబ్దేనకార్య బ్రహ్మలోక ఉచ్యతే- సకలజీవాభిమాని హిరణ్యగర్భాధారత్వాత్- తథాచ బ్రహ్మలోకాత్ లోకాంతరాపేక్షయాపరాత్ పరం పురుషం పరమాత్మానం ఈక్షతే సాక్షాత్కరోతీత్యర్థః - ఈక్షతిపదార్థస్య దర్శనస్య- లోకేయథార్థ విషయకత్వాత్- యథార్థ స్వరూపపరమాత్మైవేక్షతికర్మేతి- తత్సమానవిషయకధ్యానస్యాపి పర

మాత్రైవ విషయః- నకార్యం బ్రహ్మ- ధ్యానేక్షణయోరేకవిషయత్వ నియమాత్- యథాపాదోదర స్త్వచావినిర్ముచ్యత ఏవగ్ంహ వై సపాప్మనావినిర్ముక్త ఇతిపాపనిర్మోకఫలవచనం పరమాత్మానంధ్యేయంసూచయతి- ప్రణవస్యావస్థాత్రయాత్మకత్వాత్ ఏకద్విమాత్రారూపేణోంకారేణ జాగ్రదాద్యేక ద్విత్రికక్ష్యాసు పరమేశ్వరధ్యానేష్వ విద్యానివృత్తి పర్యంతం సాంసారికమేవఫలం కార్య బ్రహ్మలోకాత్మకమేవలభ్యత ఇతిభావః- తస్మాత్ క్రమేణ సాక్షాత్కారద్వారాముక్త్యర్థమోంకారే ధ్యాతవ్యః పరమాత్మేతి సిద్ధం- ౧౩.

ఇతీక్షతికర్మాధికరణం- ౪.

ఏవం ఛాందోగ్యాష్టమప్రపాఠకేశ్రూయతే- అథయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురేదహ్రం పుండరీకం వేశ్మదహరోస్మిన్నంతరాకాశ స్తస్మిన్ యదంత స్తదన్వేష్టవ్యంతద్వావవిజిజ్ఞాసితవ్య మిత్యాది- అస్యార్థః- ప్రపాఠకాంతరారంభార్థోఽథశబ్దః యదిదమితి ప్రసిద్ధం పరామృష్టం- అస్మిన్నితి ప్రత్యక్షతోక్తేః- బ్రహ్మపురం శరీరం- అస్మిన్ యద్దహరం సూక్ష్మం పుండరీకం- పుండరీకదళ సదృశం నేత్రకమలం నతుహృదయకమలం- తస్యసుషుప్తిస్థానత్వాత్- తస్యవేశ్మత్వం సంపాదయతి- దహరఇతిదహరస్సూక్ష్మః తస్మిన్నంతరాకాశః పరమాత్మా అనావృతస్సదాత్విష్ఠతీత్యర్థః- తస్మిన్ చిదాకాశే- యదంతశ్ఛిన్నయోవిద్యాప్రపంచ స్తత్సర్వమన్వేష్టవ్యం విచార్యం- విజిజ్ఞాసితవ్యం జ్ఞేయంచేతి- ఏకపాద్విభూతిరూపత్వాత్ -

తత్రదహరపుండరీకే- యోదహరాకాశ శ్శ్రుతస్సభూతాకాశః- యద్వాశరీరసంబంధా త్తత్స్వామీజీవ ఇతి సంశయే- తం నిరస్యదహరాధికరణే చిదాకాశ ఏవపరమాత్మేతి నిర్ధారితః.

దహరఉత్తరేభ్యః ౧౪.

గతిశబ్దాభ్యాంతథాహి దృష్టంలింగంచ ౧౫.

ధృతేశ్చమహిమ్నోఽస్యాస్మిన్నుపలబ్ధేః ౧౬.

ప్రసిద్ధేశ్చ- ౧౭.

ఇతరపరామర్శాత్స ఇతిచేన్నాసంభవాత్ - ౧౮.

ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు- ౧౯.

అన్యార్థశ్చ పరామర్శః- ౨౦.

అల్పశ్రుతేరితిచేత్తదుక్తం- ౨౧.

దహరాకాశః పరమాత్మైవ- కస్మాత్ - ఉత్తరేభ్యో వాక్యశేష గతేభ్యోహేతుభ్యః- తథాహి- జిజ్ఞాస్యత్వేనాభిమతస్యదహరస్యాకాశస్యాల్పత్వంచేద్బ్రూయురిత్యుపక్రమ్య కిం తదత్రవిద్యతే యదన్వేష్టవ్యం యద్వావవిజిజ్ఞాసితవ్యమిత్యాక్షేపపూర్వకం సమాధానం-స బ్రూయాద్యావాన్వాఅయమాకాశస్తావానేషోఽంతర్హృదయ ఆకాశఉభే అస్మిన్ద్యావాపృథివీ అంతరేవసమాహితే ఉభావగ్నిశ్చవాయుశ్చ సూర్యాచంద్రమసావుభౌ ఇత్యాదినా ఆకాశస్యదహరత్వమపోద్య చిన్మయద్యావాపృథివ్యాద్యధిష్ఠానత్వం దర్శయతి- తస్మాద్ద్యావాపృథివ్యాద్యధిష్ఠానమాకాశోపమితం బ్రహ్మైవ- ఏషమేషఆత్మాఽపహతపాప్మావిజరోవిమృత్యుర్విశోకోవిజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసంకల్ప ఇతి చాత్మత్వాపహతపాప్మత్వాదయోగుణా భూతాకాశేజీవేనాసంభవంతి- సత్యాశ్చకామాః కామ్యంతఇతివ్యుత్పత్త్యాద్యావాపృథివ్యాదయఏవ చిన్మయా ఆత్మభూతాశ్చ- జడత్వే సత్యత్వాసంభవాత్ - హృదయేఽలమానాచ్చ- ఏవం స్వప్నావస్థాగతాః పరలోకగతాశ్చ- అస్యాపి పూర్వజన్మాపేక్షయా పరలోకత్వావిశేషాదత్రత్యాశ్చద్యావాపృథివ్యాదయః కాష్ఠలోష్ఠపాషాణాదయశ్చ చిన్మయా ఆత్మభూతాశ్చ- తథాపి- యత్రహిద్వైతమివభవతీత్యవిద్యావస్థాయాం బహిర్దృష్టౌ జడరూపా అనాత్మభూతాశ్చానుభూయంతే- ఏవం చిదాకాశే అంతరం

తరనంతః ప్రపంచ విలాస ఆత్మవిదామాత్మ మాత్రమేవభవతి- య
త్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూదితిశ్రుతేః- అహోచిద్విలాసః- అతస్త
త్సర్వమన్వేష్టవ్యం విజిజ్ఞాసితవ్య మిత్యుక్తం- ఉక్తంహి- చిదిహాస్తీతి
చిన్మాత్రమిదం చిన్మయమేవచ - చిత్త్వంచిదహమేతేచలోకాశ్చిదితి
భావయేతి- తథాతద్యథేహ కర్మజితోలోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర
పుణ్యచితోలోకః క్షీయత ఇతికర్మణా మంతవత్ఫలముక్త్వా అథయఇ
హాత్మాన మను విద్యవ్రజంత్యేతాంశ్చ సత్యాన్ కామాం స్తేషాం సర్వే
షులోకేషుకామచారోభవతీతి ప్రకృతదహరాకాశ తత్స్థకామవిజ్ఞాన
స్యానంతఫలత్వంవదన్- దహరాకాశస్యతత్స్థకామానాంచ చిద్రూప
త్వం పరమాత్మత్వంచ దర్శయతి- కామాంశ్చేతిచకారేణ తేషామపి
జ్ఞేయత్వముక్తం- తథాచ సత్యకామాదిగుణకమాత్మాన మనువిద్య
అనుభూయపరలోకంగతానాం సర్వేషులోకేషు కామచారః అప్రతి
హతమనంతం చైశ్వర్యం భవతీత్యర్థః- తస్మాదేతేభ్య ఉత్తరేభ్యో
హేతుభ్యః పరమాత్మాదహరాకాశః- ౧౪.

ఉత్తరేభ్య ఇత్యస్య ప్రపంచోయం- కించేమాస్సర్వాః ప్రజా
అహరహర్బ్రహ్మగచ్ఛంత్య ఏతం బ్రహ్మలోకం నవిందంతీతిదహరవా
క్యే ప్రకృతం పరమేశ్వరం బ్రహ్మలోకశబ్దే నాభిధాయ ప్రజాశబ్దవా
చ్యానాం జీవానాం ప్రత్యహంతద్విషయాగతిరుచ్యమానాగంతవ్య ద
హరాకాశస్య బ్రహ్మతాంగమయతి- గతిం బ్రహ్మలోకశబ్దంచాభిప్రే
త్యగతిశబ్దాభ్యా మిత్యుక్తం సూత్రకారైః- ప్రత్యహం సుషుప్త్యవస్థా
యాం జీవస్య బ్రహ్మగమనం- తథాహిదృష్టం శ్రుత్యంతరే- సతాసో
మ్యతదాసంపన్నోభవతీత్యాది- తథాచదహరాకాశగమనం బ్రహ్మ
గమనమేవేతి దృఢీకృతం తథాహిదృష్టమిత్యనేన- ఏవంసత్యపి- బ్రహ్మ
విదాం మోక్షమార్గభూత సుషుమ్నా పరిశీలనమేవానావశ్యకమితి -
కార్యబ్రహ్మగంతౄణామేవ తదావశ్యకమితి చ కేషాం చిద్వ్యాఖ్యానం
కలికాలానుసార్యేవేతి నిశ్చేతవ్యం- ప్రత్యహం హిరణ్యగర్భ బ్రహ్మ
లోకగమనా సంభవాత్- బ్రహ్మైవలోకో బ్రహ్మలోక ఇతి కర్మధార

యఏవ గ్రాహ్యా ఇత్యస్మిన్నర్థే అహరహర్గమనమేవలింగమితిలింగమి త్యనేనోక్తం- చశబ్దేననిషాదస్థపత్యధికరణన్యాయోపికర్మధారయగ్రహ ణే సూచితః- ౧౫.

ధృతేశ్చమహిమ్నోస్యాస్మిన్నుపలబ్ధేః- ధృతేరపిహేతోః పరమే శ్వరఏవదహరాకాశః- అనతిక్రాంత ప్రకరణం దహరాకాశం నిర్దిశ తి- అథయ ఆత్మాససేతుర్విధృతిరేషాం లోకానామసంభేదాయేతి- వి ధృతిరితిక్తిజం తత్వాద్విధారక ఉచ్యతే- సేతుశబ్దేనవర్ణాశ్రమాద్య సంకరహేతుత్వ ముచ్యతే- నహిసర్వలోక విధారకత్వం బ్రహ్మణో అ న్యస్య సంభవతి- అస్యచవిధారణలక్షణ మహిమ్నోఽస్మిన్ పరమా త్మన్యన్యత్రాపిశ్రుత్యంతరే ఉపలబ్ధేః పరమాత్మ లింగత్వమేవ- ఏతస్య వాఅక్షరస్య ప్రశాసనేగార్గిసూర్యాచంద్రమసౌవిధృతౌతిష్ఠతఇతి- త థాఏషసర్వేశ్వర ఏషభూతాధిపతిరేషభూతపాలఏషసేతుర్విధరణ ఏ షాం లోకానామసంభేదాయేతి- ౧౬.

ప్రసిద్ధేశ్చ- దహరాకాశశబ్దోపి పరమాత్మన్యేవ ప్రసిద్ధః- నజీవే ఆకాశోహవై నామనామరూపయోర్నిర్వహితా- తేయదంతరాతద్బ్ర హ్మ- సర్వాణిహవాఇమానిభూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్యంతే- యఏ షోక్షిణి పురుషోదృశ్యతే- ఇత్యాదిదర్శనాత్- యద్యప్యాకాశశబ్దస్య భూతాకాశేపి ప్రసిద్ధిరస్తి- తథాపి- యావాన్వాఅయమాకాశఇతి త స్యోపమానత్వేనగ్రహణాత్- నోపమేయదహరాకాశత్వం సంభవతీ తి- దహరాకాశః పరమేశ్వర ఏవేతి- ౧౭.

ఇతరపరామర్శాత్స ఇతిచేత్ - యఏషసంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛ రీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతఏష ఆత్మేతిహోవాచేతి సంప్రసాదశబ్దేనేతరస్యాపి జీవస్య అస్మిన్ ప్రకర ణే పరామర్శాత్సజీవోదహరాకాశోస్త్వితిచేన్న- అసంభవాత్- జీవే ఆకాశోపమేయత్వాపహతపాప్మత్వాదీనామ సంభవాదిత్యర్థః- సం ప్రసాదశబ్దేన సుషుప్త్యవస్థావాచకేనావస్థావానుచ్యతే- తస్మాదభి

మానద్వయవిషయాచ్ఛరీరాత్ స్థూలాత్సూక్ష్మాచ్చ సముత్థాయేత్యర్థః- ౧౮.

ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు - నన్వపహతపాప్మత్వాదీనామసంభవాన్న జీవో దహరాకాశ ఇత్యసంగతం- శ్రుతిబలేనజీవస్యాప్యపహత పాప్మత్వాది సంభవాత్ - తథాహి- దహరవిద్యాయా ఉపరి ప్రజాపతివాక్యే- యఏషోఽక్షిణి పురుషోదృశ్యత ఏష ఆత్మేతిహోవాచేతి జాగ్రదవస్థాపన్నం ద్రష్టారంజీవముపక్రమ్య ఏతంత్వేవతేభూయోఽను వ్యాఖ్యాస్యామీతి జీవమేవపరామృశ్యయఏషస్వప్నే మహీయమానశ్చరతి- తద్యత్రైతత్సుప్తస్సమస్తస్సంప్రసన్నస్స్వప్నం నవిజానాత్యేష ఆత్మే వ్యవస్థాత్రయవిశిష్టం జీవమేవప్రతిపాద్యతస్యైవ జీవస్యాపహతపాప్మత్వాది దర్శయతి- ఏతదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మేతి- నాహఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్మానంజానాత్యయ మహమస్మీతి- నో ఏవేమానిభూతానీతి- సుషుప్త్యవస్థాయామింద్రేణోక్తం దోషమంగీకృత్య ప్రజాపతిఃపునరేతంత్వేవతే భూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామి-నో ఏవాన్యత్రైతస్మాదిత్యుపక్రమ్య శరీరనిందాపూర్వకం యఏషసంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే సఉత్తమః పురుషఇతిజీవమేవశరీరాత్సముత్థితముత్తమం పురుషం దర్శయతి- తస్మాదపహతపాప్మత్వాదీనాం శ్రుతిబలాజ్జీవే సంభవాజ్జీవో దహరాకాశ ఇతి - ఉత్తరాచ్చేదితి సూత్రావయవార్థః- ఉత్తరాత్ - యఏషోఽక్షిణీత్యాది వాక్యాత్ - యోయమాద్య ద్వితీయతృతీయపర్యాయే ష్వక్షిస్వప్నసుషుప్తి ష్వనుస్యూతోఽపహత పాప్మత్వాదిగుణకో దర్శిత స్తమేవభూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామినై తస్మాదన్యమిత్యుపక్రమ్య మఘవన్ మర్త్యంవా ఇదంశరీరమిత్యాదినా శరీరత్రయం నిందిత్వా తస్మాదుద్ధితం జీవమేవోత్తమం పురుషం దర్శయతి ప్రజాపతిః- యఏష సంప్రసాదోఽస్మాదిత్యాదినా - తస్మాదపహత పాప్మత్వాదీనాం జీవేసంభవాదితిచేత్ - ఆవిర్భూతస్వరూపస్తు- తుశబ్దేన శంకావ్యావృత్తిః- ఉత్తరాత్ప్రజాపతివాక్యాదపి నజీవ

శంకాయు క్తేత్యర్థః - యత ఆవిర్భూతస్వరూపోత్రజీవో వివక్షితో న తు జీవత్వేన రూపేణ- పరంజ్యోతిరుపసంపద్యే త్యుపసంహారదర్శనాత్ యదపహత పాప్మత్వాదిభిః ప్రతిపాద్యం బ్రహ్మత్వమేవజీవస్య పారమార్థికంస్వరూపం- నతుజీవత్వం- తథాచావిర్భూతస్వరూపస్య జీవస్య బ్రహ్మత్వే నాపహత పాప్మత్వాదిక ముపపద్యతే- నతు జీవత్వేన రూపేణేతి- నాసంభవాదితిపూర్వసూత్రస్థ హేతురాసిద్ధ ఇతిభావః- అత్రోత్తరాచ్చేత్యాది సూత్రద్వయ మధికరణాంతరమితి కేచిత్- తన్న- చేదితిసూత్రానయవేనైవ తేషాం పూర్వాధికరణశేషత్వసూచనాత్- అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే ఇత్యుపక్రమవాక్యస్యోపాస్తిపరత్వాభావాత్- అష్టమప్రపాఠకస్య సర్వస్యాప్యేక ప్రమాపకవాక్యత్వ మితి చతుర్థాధ్యాయ చతుర్థపాదే- సంకల్పాదేవతు తచ్ఛ్రుతేరితి సూత్రే అస్మాభిరక్ష్యత ఇతిసర్వం సమంజసం- ౧౯.

అన్యార్థశ్చపరామర్శః- అన్యార్థోఽయం జీవపరామర్శః- నజీవప్రతిపాదనాయ- పరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యుపసంపత్తవ్య పరమాత్మ పరఏవాయం జీవపరామర్శః- జీవోపసంపత్తవ్యత్వేనవాపరమాత్మోపదిశ్యతే-నచోపదేశో జీవపరామర్శంవినా నసంభవతీతి- తదర్థం జీవపరామర్శో నజీవప్రతిపాదనార్థమితి- ౨౦.

అల్పశ్రుతేరితిచే త్తదుక్తం - ననుదహరోఽస్మిన్నంతరాకాశ ఇత్యాకాశస్యాల్పత్వశ్రవణాన్న పరమాత్మత్వం కింత్వారాగ్రమాత్రజీవత్వం యుక్తమితిచేత్తదుక్తం- తత్ర సమాధానముక్తమిత్యర్థః- అర్భకౌకస్త్వాత్తద్వ్యపదేశాచ్చేత్య త్రౌపాధికమల్పత్వం పరమేశ్వరే ప్యవిరుద్ధమితి- తస్మాద్దహరాకాశః పరమాత్మాజ్ఞేయఇతిసిద్ధం- ౨౧.

ఇతిదహరాధికరణం- ౫.

పూర్వత్ర పరంజ్యోతిరుపసంపద్యేతి ప్రసంగసంగత్యాపరస్య జ్యోతిషఃపరమాత్మత్వనిర్ణయాయ- నతత్ర సూర్యోభాతీతి ముండకవాక్యముదాహృత్యవిచార్యతే-ముండకేశ్రూయతే-నతత్రసూర్యోభాతి

నచంద్రతారకంనేమావిద్యు తోభాంతికుతో ఽయమగ్నిః- తమేవభాం తమనుభాతిసర్వం- తస్య భాసాసర్వమిదంవిభాతీతి - అత్ర తత్రేతిస ప్త మ్యా తత్రశబ్దవాచ్యస్య తేజోంతరాభిభావకత్వ ప్రతీత్యనురోధాత్ న భాతీత్యస్య వర్తమానార్థత్వాగేన యస్మిన్ సతి సూర్యాదికం నభాతి స్మ స తేజోధాతురుపాస్యత్వే నోచ్యత ఇతిసంశయే అనుకృత్యధికర ణే తేజః పరమాత్మైవేతి సిద్ధాంతితం.

అనుకృతేస్తస్యచ- ౨౨-

అపిచస్మర్యతే- ౨3.

అత్ర తథాప్రతీయమానం బ్రహ్మైవ- కుతః- అనుకృతేః- అను కృతిరనుకరణం- యత్ - తమేవభాంతమనుభాతి సర్వమిద్యనుభానం త దనుకృతిశబ్దేనోచ్యతే- నహి తేజ స్తేజోంతరే భాసమానేభాసతే-తస్మా త్స్వప్రకాశతయా భాసమానం చైతన్య మనుసృత్యసూర్యాదికం భాస తఇతియుక్తం- సూత్రేతస్యచేత్యనేన ఉదాహృతవాక్యే చతుర్థపాదో ఽభిప్రేతః- తస్యభాసాసర్వమిదం విభాతీతి- సర్వభాసకత్వం తేజోంత రస్య ప్రసిద్ధం విరుద్ధంచ- భాసమానస్యాపి తేజస స్తేజోంతరాభిభావ కత్వేనభాసకత్వాభావాత్ - బ్రహ్మణస్తూపపన్నం సర్వభాసకత్వం- త ద్దేవా జోతిషాం జ్యోతిరిత్యాదా ప్రసిద్ధత్వాత్- నత్రేతి తచ్ఛబ్దేన- హిరణ్మయేపరేకోశ ఇతిప్రకృతిబ్రహ్మగ్రహణమేవ యుక్తమితి- తచ్ఛ విదుషా మనుభవసిద్ధం- ౨౨.

అపిచ - బ్రహ్మణస్సూర్యాద్యప్రకాశ్యత్వం తత్ప్రకాశకత్వంచ భగవద్గీతాసుస్మర్యతే- నతద్భాసయతే సూర్యోనశశాంకో నపావకః - యద్గత్వానినివర్తంతే తద్ధామపరమంమమేతి- యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఖిలం- యచ్చంద్రమసి యచ్చాగ్నౌ తత్తేజోవిద్ధిమామ కమితిచ-తస్మాదనన్యప్రకాశ్యఃసర్వజగద్భాసకః పరమేశ్వరఇతిసిద్ధం-౨3.

ఇత్యనుకృత్యధికరణం- ౬.

ఏవంకఠవల్లీషుపఠ్యతే_ అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్యఆత్మనితిష్ఠతీతి_ తథా అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో జ్యోతిరివాధూమకః_ ఈశానో భూతభవ్యస్య సఏవాద్యసఉశ్వఇతి - స్వాభావికం పరిచ్ఛేదంవారయతి- పురుషఇతి- పూర్ణత్వేన సర్వత్రోపలభ్యమాన ఇత్యర్థః_ తర్హి కథమంగుష్ఠమాత్రత్వ మిత్యాశంక్య అభివ్యక్తిస్థానద్వారా తదాహ _ మధ్యఇతి ఆత్మనిదేహమధ్యే- అతఃసద్మనీత్యర్థః- అత్రాంగుష్ఠమాత్రఇతి పరిమాణలింగా జ్జీవమాదాయ ఈశానోయమితి ధ్యాయేదితి విధ్యధ్యాహారేణోపాస్తిపరత్వ శంకాయాంతాం నిరస్యప్రమితాధికరణే బ్రహ్మపరత్వం నిర్ణీతం.

శబ్దాదేవప్రమితః_ ౨౪.

హృద్యపేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్ _ ౨౫

ప్రత్యగభిన్నః పరమాత్మావాక్యప్రతిపాద్యః ప్రమితః- కస్మాత్ శబ్దాదేవ- ఈశానో భూతభవ్యస్యేత్యత్ర ఈశానశబ్దాత్ - నహిజీవే ఈశానశబ్దఆంజసః- నచాంగుష్ఠపరిమాణలింగాజ్జీవః ప్రతిపాద్యఇతియుక్తం లింగశ్రుత్యోర్విరోధేశ్రుతే ర్బలవత్వాత్ - ఏతత్సూచనార్థ మేవకారః_ నను వాక్యస్య పరమాత్మపరత్వే కథ మంగుష్ఠమాత్రత్వోపపత్తిరితి చేత్ - త్వంపదవాచ్యాంగుష్ఠమాత్రజీవానువాదేన బ్రహ్మభేదపరేవాక్యే అనుపపత్త్యభావాదితి_ ౨౪.

హృద్యపేక్షయాతు మనుష్యాధికారత్వాత్ - తుశబ్దశ్శంకానిరాసార్థః- వస్తుత స్సర్వగతస్యాపి జీవభావమాపన్నస్య పరమాత్మనోంగుష్ఠపరిమాణహృదయావచ్ఛిన్నతయా అంగుష్ఠమాత్రత్వ ముపపద్యత ఇత్యర్థః_ ననుగజపుత్తికాదిశరీరేషు హృత్పుండరీకస్యాని యతపరిమాణత్వాత్కథం జీవస్యాంగుష్ఠపరిమాణత్వనియమ స్తత్రాహ- మనుష్యాధికారత్వా చ్ఛాస్త్రస్యేతిశేషః- ఏవ మంగుష్ఠమాత్రజీవానువాదేన విరుద్ధాంశం పరిత్యజ్య అభేదోబోధ్యతే- అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోంతరాత్మా సదాజనానాం హృదయేసన్నివిష్టః- తంస్వాచ్ఛరీరా త్ప్రవృహే

స్ముంజాదివేషీ కాంక్షైర్యేణేతి- తం విద్యాచ్ఛుక్రమమృతమితిచైత దేవదర్శ యతి- తదేవం కారకవాక్యం ప్రత్యగ్బ్రహ్మణిజ్ఞాతవ్యే సమన్విత మితి సిద్ధం- ౨౫.

ఇతిప్రమితాధికరణం- ౭-

పూర్వసూత్రే మనుష్యాధికారం శాస్త్రమిత్యుక్తే తహీత్రమ ముక్తార్థాభిరుపాసనాభి ర్మనుష్యాణాం దేవత్వం ప్రాప్తానాం అనధికా రస్యాదిత్యాశంకాయాం తన్నిర్ణయాయాంహ.

తదుపర్యపి బాదరాయణస్సంభవాత్ - ౨౬.

విరోధఃకర్మణీతిచేన్నానేకప్రతిపత్తేర్దర్శనాత్ - ౨౭.

శబ్దఇతిచేన్నాతఃప్రభవాత్ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం- ౨౮.

అతఏవచనిత్యత్వం- ౨౯.

సమానసనామరూపత్వాచ్చావృత్తావప్యవిరోధోదర్శనా త్స్మృతేశ్చ- 3౦.

మధ్వాదిష్వసంభవాదనధికారంజైమినిః- 3౧.

జ్యోతిషిభావాచ్చ- 3౨.

భావంతుబాదరాయణోస్తిః- 33.

తదుపర్యపి- తేషాం మనుష్యాణాముపరి- ఉపదిష్టాత్ యేదేవా దయస్తేషామపి బ్రహ్మవిద్యాయాం మధికారోస్తీతి బాదరాయణ ఆ చార్యోమన్యతేస్మ- కస్మాత్ - సంభవాత్ - అర్థిత్వసామర్థ్యవిద్వత్త్వా ద్యధికారకారణ సంభవాదిత్యర్థః - శ్రూయతేహి - తద్యోయోదే వానాం ప్రత్యబుధ్యతసఏవ తద భవత్తథర్షీణాం తథామనుష్యాణా మిత్యాది ౨౬.

విరోధః కర్మణీతిచేత్- ననుదేవాదీనాం విగ్రహవత్త్వం వినా బ్రహ్మవిద్యాయా మనధికారా త్తదంగీకరణీయం- తథా సతి- కర్మణ్యపి శరీరితయా ఋత్విగాది వత్సన్నిధానే నైవోపకారకత్వం స్యాత్తచ్చన సంభవతి- ఏకస్య శరీరస్య యుగపదనేకత్రసన్నిధానా సంభవాదితిచేన్నైషదోషః- కస్మాత్ అనేక ప్రతిపత్తేర్దర్శనాత్- ఏకస్య దేవస్యయుగపదనేకేషాం శరీరాణాం ప్రాప్తేశ్శ్రుతౌ దర్శనాదిత్యర్థః తథాహి బృహదారణ్యకే కతిదేవా యాజ్ఞవల్క్యే త్యుపక్రమ్య - త్రయశ్చత్రీచ శతాత్రయశ్చత్రీచ సహస్రేత్యుక్త్వా- కతమేత ఇతి ప్రశ్నే- మహిమాన ఏవైషామేతే- త్రయస్త్రిగ్ంశత్వేవదేవా ఇతి ప్రతిపాదనాత్- యద్వా అనేక ప్రతిపత్తే దర్శనాత్- అనేకత్ర కర్మణ్యేకస్య ప్రతిపత్తిరంగభావ స్త స్యలోకే దర్శనాదిత్యర్థః- యథా బహుభిర్నమస్కుర్వాణైర్యుగపదేకో బ్రాహ్మణో నమస్క్రియమాణో దృశ్యతే- ఏవమేకాం విగ్రహవతీందేవతా ముద్దిశ్య యుగపత్సర్వాణి హవీంషిత్యజ్యంత ఇతి నకశ్చిత్కర్మణి దేవతాయా ఉపకారకత్వేవిరోధఇతి ౨౭.

శబ్ద ఇతిచేత్-ననుమాస్తు కర్మణివిరోధ స్తథాపి శబ్దేవేదవాక్యే విరోధస్స్యాదేవ- అనిత్యవిగ్రహవద్దేవతాయా నిత్యవేదార్థత్వాంగీకారే- శబ్దస్యార్థేన నిత్యసంబంధాభావేన నిత్యానిత్య సంయోగ విరోధాదితిచేత్- నాయమప్యస్తి విరోధః- కుతః- అతః ప్రభవాత్- దేవాదినిష్ఠ చిన్మయ నిత్యాకృతి వాచకాద్వేదరాశేరేవ- దేవాదిజడ ప్రపంచస్య ప్రభవాత్- ఉత్పన్నత్వ శ్రవణాదిత్యర్థః- తథాహిస్మృతిః- అనాదినిధనా నిత్యావాగుత్సృష్టా స్వయంభువా- ఆదౌ వేదమయీదివ్యా యతస్సర్వాః ప్రవృత్తయః- నామరూపంచ భూతానాం కర్మణాంచ ప్రవర్తనం వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ నిర్మమే సమహేశ్వరఇతి- శ్రుతిరపి ఏత ఇతివై ప్రజాపతిర్దేవా నసృజత- అసృగ్రమితి మనుష్యానిందవ ఇతిపితౄన్ తిరః పవిత్ర మితి గ్రహానాశవ ఇతిస్తోత్రం విశ్వా నితిశస్త్ర మభిసౌభగేత్యన్యాః ప్రజా ఇతి- తథా- సమనసావాచం మిధునం సమభవదితిచ- అత్రహి స్వయంభూర్హిరణ్యగర్భః పరమేశ్వర ఇతి

ప్రజాపతిరితిచోక్తః-సమష్టిజీవః- సమనసావాచం త్రయీరూపామాలో చ్యత త్ప్రకాశిత చిన్మయసృష్టిం- విగ్రహావద్దేవాది జడ ప్రపంచత్వే నాధ్యస్య వ్యవహృతవా నితిదృశ్యతే తథాచ ప్రత్యాక్షానుమానా భ్యాం శ్రుతి స్మృతిభ్యాం చిన్మయ వేద ప్రభవత్వం జడసృష్టేః- తస్మా ద్య థాగవాదిశబ్దానాం నిత్యచిన్మయా కృతివాచకత్వమేవం చిన్మయా నాం వైదికశబ్దానాం చిన్మయ నిత్యాకృతి వాచకత్వమేవేతి నశబ్దేపి విరోధ శ్శంకఽఇతి- ౨౮.

అత ఏవచ నిత్యత్వం- అతఏవనిత్య చిన్మయాకృతే శ్శబ్దార్థ త్వా దేవ వేదస్య నిత్యత్వం నానుపపన్న మిత్యర్థః- యజ్ఞేనవాచః పద వీయమాయన్- తామన్వవిందన్నృషిషు ప్రవిష్టామితి- యజ్ఞేన పుణ్యక ర్మణా వాచః వేదస్య చిన్మయస్య పదవీయం గ్రహణయోగ్యత్వం ఆ యఽ ప్రాప్తవంతః- అతస్తామృషిషు విద్యమానాం వాచం యాజ్ఞికా అన్వవిందన్ ఉపలబ్ధవంత ఇత్యర్థః- పూర్వం చిద్రూపేణ స్థితామేవ వాచం సర్వేజ్ఞాతవంత ఇత్యర్థః- ౨౯.

సమాన నామరూపత్వాచ్చా వృత్తావప్య విరోధోదర్శనా త్స్మృతేశ్చ- సృష్టిప్రళయా వృత్తావపి నశబ్దేనాప్యర్థే విరోధః-కస్మాత్ సమాన నామరూపత్వాత్- నహి ప్రళయే సరన్వయనాశోస్తిజగతః- యెనోత్పద్యమానం జగత్తద్విలక్షణం స్యాత్- కింతు విద్యా ప్రపంచా త్మనా అవిద్యావృతం తిష్ఠత్యేవ- నచ సృష్టి ప్రళయయో స్సద్భావే మానాభావః- యదాసుప్తస్స్వప్నం నకంచ నపశ్యత్యథాస్మి ప్రాణ ఏవైకథాభవతి తదైనంవాక్స ర్వైర్నామభిస్సహాప్యేతి- చక్షుస్సర్వై రూపైస్సహాప్యేతి-శ్రోత్రం సర్వైశ్శబ్దైస్సహాప్యేతి మనస్సర్వైర్ధ్యా నై స్సహాప్యేతి- సయదాప్రతిబుధ్యతే- యథాగ్నేర్జ్వల తస్సర్వాది శో విస్ఫులింగా విప్రతిష్ఠేరన్నేవమేవై తస్మాదాత్మ నస్స ర్వేప్రాణాయ థాయతనం విప్రతిష్ఠంతే- ప్రాణేభ్యో దేవాదేవేభ్యో లోకా ఇత్యాది శ్రుతేః- ౩౦.

మధ్వాదిష్వసంభవాదనధికారం జైమినిః- దేవానాం బ్రహ్మవిద్యాయామనధికారం జైమినిరాచార్యో మన్యతే కస్మాత్-మధ్వాదిష్వసంభవాత్- ఏవం హి మధువిద్యా శ్రూయతే- అసౌ వా ఆదిత్యో దేవమధు దేవానాం మోదనాన్మధ్వివ మధు- తస్య మధునో ద్యులోక ఏవ తిరశ్చీనవంశః అంతరిక్షే ఆదిత్యాఖ్యమధునోఽవస్థానాత్తద్దేవమధ్వాధారాపూపః- లోహితం శుక్లం కృష్ణం పరః కృష్ణం గోప్యం చేతి పంచలోహితాదీన్యమృతా సిత్యాదినా- ఏవం చింతయతాం ఫలం వస్వాద్యాప్తిరుచ్యతే- వస్వాదీనాం సమానానాం మధ్యే ఏకో భూత్వా యశ ఆద్యమృతం ప్రత్యక్షానుమానాదిభిః కరణై రుపలభ్య తృప్యతీతి- న హ్యేవం భూతమధు విద్యాయాం సూర్యవస్వాదీనాం పఠితానామధికారస్సంభవతి- ఏకస్యైవోపాస్యోపాసకభావప్రాప్యప్రాపకభావయోర్విరోధాత్ సూత్రస్థాదిశబ్దేన యాసు విద్యాసు- ఆదిత్యో బ్రహ్మేత్యేవమాద్యాసు దేవానాముపాస్యత్వం తా విద్యా గృహ్యంతే- తథా ఇమావేవ గౌతమ భరద్వాజావయమేవ గౌతమోఽయం భరద్వాజ ఇత్యాద్యాసు చ విద్యాసు ఋష్యుపాస్యకాసు న తేషామేవ ఋషీణామధికారస్సంభవతీతి- ౩౧.

జ్యోతిషి భావాచ్చ- భ్రమణవత్తయా పరిదృశ్యమానజ్యోతిర్మండల ఏవ సూర్యచంద్రాది దేవతా శబ్దానాం లోకే ప్రయోగ సద్భావాత్- మండలస్య మృత్పిండాది వదచేతనత్వేన విగ్రహాభావాత్ - అగ్నివాయ్వాదీనామపి తత్తుల్యత్వేన సామర్థ్యాదేశ్చేతనధర్మస్యాభావాత్- న దేవానామధికారః- న చ మంత్రార్థవాదేభ్యో దేవానాం విగ్రహవత్త్వసిద్ధేస్సర్వం సుస్థమితివాచ్యం- తేషామన్యపరత్వేన స్వార్థే ప్రామాణ్యాభావాత్ తస్మాద్దేవాదీనాం బ్రహ్మవిద్యాయామధికారాభావం జైమినిర్మన్యత ఇతి పూర్వపక్షసూత్రయో రభిప్రాయః- ౩౨.

సిద్ధాంతయతి- భావంతు బాదరాయణోఽస్తి హీతి- తుశబ్దశ్శంకానిరాసార్థః- బాదరాయణ ఆచార్యో బ్రహ్మవిద్యాయాం దేవాదీనామధికారస్యభావం సద్భావం మన్యతే- యద్యపి దేవతా మిశ్రోపాసనా

ష్వనధికార స్తథాపి బ్రహ్మవిద్యాయాం దేవాదీనా మప్యధికారో స్తి పూర్వోక్తస్య విద్యా త్వాదిత్యనుమానస్య- జ్యోతిష్టోమాది నబ్రాహ్మణకర్తవ్యం కర్మత్వాత్ రాజసూయాది వదిత్యాభాస సామ్యం ద్రష్టవ్యం.

యద్వా జ్యోతిషిభావాచ్చేత్యస్యో త్తరం అ స్తిహీంతి- యద్యపి దేవతాశబ్దాః జ్యోతిరాదా ప్రయుజ్యంతే- తథాపితదభిమాని దేవతా పరాఏవసంభవంతి- అ స్తిహ్యైశ్వర్యయోగాత్ జ్యోతిరాదిరూపేణావ స్థాతుం విగ్రహం గృహీత్వా వ్యవహర్తుంచ సామర్థ్యం తథాహి శ్రూయతే- మేధాతిథేర్మేషేతి- మేధాతిథిం- కాణ్వాయనం మేషోభూత్వా ఇంద్రోజహారేత్యర్థః తథా స్మర్యతేచ- ఆదిత్యః పురుషోభూత్వా కుంతీ ముపజగామహేతి-మంత్రార్థవాదాదీనాం మానాంతరవిరోధానువాదయోరభావే- తేభ్య ఏవ విగ్రహసిద్ధిర స్తీతి తస్మాత్సమూలేతిహాస పురాణాదిభ్యో విగ్రహవ త్త్వసిద్ధా వర్థిత్వాది సంభవా ద్దేవాదీనాం బ్రహ్మవిద్యాయామధికారోస్తీతిక్రమముక్త్యర్థాసూపాసనాసు ముముక్షు ప్రవృత్తి రవికలేతి సిద్ధం 33.

ఇతి దేవతాధికరణం ౮.

పూర్వం యథాతద్యోయో దేవానామితి దేవశబ్ద శ్రుత్యా ఋషిశబ్ద శ్రుత్యాచ మనుష్యాధికార నియమాపవాదేన దేవాదీనామధికార ఉక్త స్తథా ముముక్షొజాన శ్రుతౌ శూద్రశబ్ద శ్రుత్యాలింగేన ద్విజాత్యధికార నియమమపోద్య శూద్రస్యా ప్యధికారోఽ స్త్వితి దృష్టాంత సంగత్యా ఇదమారభ్యతే.

శుగస్యతదనాదర శ్రవణా త్తదాద్రవణా

త్సూచ్యతేహి- 3౪.

క్షత్రియత్వగతేశ్చో త్తరత్ర చైత్రరథేన లింగాత్- 3౫.

సంస్కార పరామర్శాత్తదభావాభిలాపాచ్చ- ౩౬.

తదభావనిర్ధారణేచ ప్రవృత్తేః- ౩౭

శ్రవణాధ్యయనార్థ ప్రతిషేధాత్స్మృతేశ్చ- ౩౮.

శుగస్య తదనాదర శ్శ్రవణాత్॥ జానశ్రుతేర్న జాతి శూద్రత్వం కుతః- క్షత్రియత్వాత్ కథం తర్హి తస్మిన్ శూద్రశబ్దప్రయోగ ఇతి చేత్- అస్యాన్న దాతృత్వాది బహుసద్గుణత్వేపి బ్రహ్మవిద్యా శ్రద్ధో త్పాదనాయరాత్రౌ హంసరూపేణాగతౌ దేవఋషయ ఏన మనాదర వాక్యైః రైక్వాపేక్షయా అతిజఘన్యత్వేనూచుః- తదనాదరశ్రవణాత్తే షా మనాదరవాక్య శ్రవణాచస్యజానశ్రుతే శ్శుగుత్పన్నా- తదాద్రవ ణాత్ తయాశుచా ప్రాతరాచార్యం రైక్వం ప్రత్యాద్రవణాత్ వేగేన గమనాత్ - శుచా ఆద్రవణాచ్ఛూద్ర ఉక్తః - తద్వృత్తాంతో దివ్య దృష్ట్యామయాజ్ఞాత ఇతి- శూద్రశబ్దేన సంబోధ్య - రైక్వేణాచార్యేణ సూచ్యతేహి- ౩౪.

జాన శ్రుతిర్జాతి శూద్రోనేతి కథం నిశ్చయస్తత్రాహ క్షత్రి యత్వగతేః- క్షత్రియత్వావధృతే రిత్యర్థః- సాపికుతః ఉత్తరత్ర సంవ ర్గ విద్యావాక్య శేషే చైత్ర రథేన ప్రసిద్ధ క్షత్రియేణాభిప్రతారినామ కేన సహాసమభివ్యవహార రూపలింగా దిత్యర్థః సజాతీయా నామేవ ప్రాయేణ సహాచారో భవతీతిభావః ౩౫.

సంస్కార పరామర్శాత్త దభావాభిలాపాచ్చ- ననుజాన శ్రుతి ర్జాతిశూద్రోమాస్తు- ఇతరస్యజాతిశూద్రస్య వేదాంగోప నయనా భావేతి- బ్రహ్మవిద్యాంగోప నయన సంస్కారేణ బ్రహ్మవిద్యాయా మధికారోస్త్విత్యాశంక్యాహ- సంస్కారేతి - విద్యాప్రదేశేషు - తం హోపనిన్యే- అధీహిభగవఇతిహోపససాద బ్రహ్మపరా బ్రహ్మనిష్ఠాః పరంబ్రహ్మ న్వేషమాణాః ఇత్యాది సంస్కార పరామర్శాత్ - నను శూద్రస్యా ప్యుపనయనం కల్ప్యతాంత త్రాహ - తదభావాభిలా

పాచ్చేతి- నశూద్రేపాతకం కించిన్నచ సంస్కారమర్హతీత్యుపనయ నాది సంస్కారాభావాభిలాపాదిత్యర్థః- ౩౬.

తదభావనిర్ధారణేచ ప్రవృత్తేః- కించ- మృతపితృకస్య జాబాలస్యోపనయన సంస్కారసమయే గోత్రవిచారే- నాహంతద్వేద- నాపి మన్మాతేతి సత్యవచనేన తదీయేన- నైతదబ్రాహ్మణోవివక్తు మర్హతీతి- తస్య శూద్రత్వాభావం నిశ్చిత్యప్రవృత్తేః॥ సమిధం సోమ్యాహరోపత్వానేష్యే నసత్యాదగా ఇత్యుపనయనార్థం గురో ర్గౌతమస్య ప్రవృత్తేః- ౩౭.

శ్రవణాధ్యయనార్థప్రతిషేధా త్స్మృతేశ్చ- ఏవంస్మరంతి- అథాస్య వేదముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రపూరణమితి- శ్రవణస్యనిషేధః॥ పద్యుహవాఏతచ్ఛ్మశానం యచ్ఛూద్ర స్తస్మా చ్ఛూద్రసమీపే నాధ్యేతవ్య మిత్యధ్యయననిషేధః- నశూద్రాయమతిం దద్యాదితి తదర్థజ్ఞాననిషేధః- ద్విజాతీనా మధ్యయనమిజ్యాదానమితి తదర్థానుష్ఠాననిషేధః- దానశబ్దేనాత్రనిత్యం దానముచ్యతే- నైమిత్తికదానే శూద్రస్యాప్యధికారాత్- ఏవం వేదశ్రవణస్య తదధ్యయనస్య- తత్ప్రయోజనయో రర్థజ్ఞానానుష్ఠానయో రర్థయోః ప్రతిషేధాదిత్యర్థః - ఏవం- శూద్రశ్యోపనయనాదిసంస్కారాభావా ద్వేదపూర్వక కర్మనిష్ఠాయాం బ్రహ్మవిద్యాయాం చాధికారాభావేపి- విదురధర్మవ్యాధాదీనాం తత్త్వజ్ఞానదర్శనాత్ - స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీనశ్రుతిగోచరా- తస్మా ద్భారతమాఖ్యానం మునినాకృపయాకృతమితి- స్త్రియోవైశ్యాస్తథాశూద్రా స్తేపియాంతిపరాంగతిమితి- జనశ్చ శూద్రోపిమహత్వమీయాదితి- వైశ్యో ధనసమృద్ధస్స్యా చ్ఛూద్రస్సుఖమవాప్నుయా దితిచ- శ్రావయేచ్చతురోవర్ణాన్ కృత్వాబ్రాహ్మణమగ్రత ఇతిచ బహుప్రమాణసద్భావా చ్ఛూద్రాణాం నైమిత్తికేకర్మణిదానాదా-ఇతిహాసపురాణభాషా ప్రబంధాదిభి స్తత్త్వజ్ఞానే చాధికారోస్త్యేవ-తథా మనుష్యేష్వితిశ్రుతౌ మనుష్యాధికారత్వాదితి సూత్రేచాధికారస్య సామాన్యతః ప్రాప్తత్వాత్ - బ్రహ్మవిద్యాంగోపనయనంవినావిద్యోపదేశ

స్య ప్రతిలోమ గురుశిష్యభావస్య దృష్టత్వాచ్చేత్యలం విస్తరేణ- 3౮
ఇత్యపశూద్రాధి కరణం_ ౯.

సమాప్తః ప్రాసంగికోధికార విచారః_ ఇదానీం ప్రకృతంవా క్యార్థవిచారం ప్రవర్తయిష్యామః- కఠవల్ల్యాం శ్రూయతే- యదిదంకించజగత్సర్వం ప్రాణఏజతినిస్సృతం_ మహద్భయం వజ్రముద్యతం. య ఏతద్విదురమృతాస్తే భవంతీతి_ అత్రఏజతీతికంపనార్థక ఏజృధాతుశ్రవణాత్ ప్రాణశబ్దేన ముఖ్యప్రాణవాయుం_వజ్రశబ్దేనాశనిహేతుం వాయుంచలక్షణయాగృహీత్వా - ఉభయవిషయకమేకముపాసనమితి సంశయే- కంపనాధికరణే- తంనిరస్యబ్రహ్మప్రమితి పరత్వం సమర్థితం.

కంపనాత్ - 3౯.

శబ్దాదేవప్రమితఇతి సూత్రాత్ మండూకప్లుత్యా ప్రమితశబ్దో త్రానువర్తతే- అస్మిన్ వాక్యే ప్రాణాదిశబ్దాత్పరమాత్మైవప్రమితః-కుతః- కంపనాత్ - సర్వశబ్దవాచ్యస్యసవాయుకస్య జగతఃకంపనాత్ - జీవనాదిచేష్టాహేతుత్వాదిత్యర్థః- బ్రహ్మణ్యపిప్రాణశబ్ద ప్రయోగోబహుశం వేదేదృష్టః- ప్రాణస్య ప్రాణమిత్యాదౌ_ వజ్రశబ్దోపిభయహేతుత్వసామ్యాదుపపద్యతే- కంపనహేతుత్వం బ్రహ్మణశ్శ్రుత్యంతరేప్రసిద్ధం- నప్రాణేననాపానేనమర్త్యోజీవతికశ్చన- ఇతరేణతుజీవంతి యస్మిన్నేతావుపాశ్రితావితి- ఉత్తరగ్రంథే - భయాదస్యాగ్నిస్తపతిభయాత్తపతి సూర్యః॥ భయాదింద్రశ్చవాయుశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమఇతి శ్రవణాచ్చ- తస్మాదనేనవాక్యేన సర్వప్రశాస్తృ బ్రహ్మప్రమితమితి సిద్ధం- 3౯.

ఇతి కంపనాధికరణం- ౧౦.

ఏవం బృహదారణ్యకషష్ఠాధ్యాయే- కిం జ్యోతిరేవాయం పురుషఇతి జనకప్రశ్నే-ఆత్మైవాస్యజ్యోతిర్భవతీతియాజ్ఞవల్క్యస్యోత్తరం

దృశ్యతే- తత్రసంశయః- కిం జ్యోతిశ్శబ్దేన జీవ్యోగ్రాహ్య ఉత పర మాత్మేతి- తత్రోత్తరగ్రంధే కతమఆత్మేతి ప్రశ్నే యోయం విజ్ఞానమ యః ప్రాణేషుహృద్యంతర్జ్యోతిః పురుషఇతి - ససమానస్సన్నుభౌ లోకావను సంచరతిధ్యాయతీవలేలాయతీవ- సహిస్వప్నోభూత్వా ఇ మం లోకమతిక్రామతీత్యాదినా జాగ్రదాద్యవస్థాత్రయవతో జీవస్యైవ ప్రతిపాదన దర్శనాజ్జీవఏవేతి ప్రాప్తే ఆహ భగవాన్ సూత్ర కారః.

జ్యోతిర్దర్శనాత్ - ౪౦.

అత్రజ్యోతిశ్శబ్దః పరమాత్మైవ నజీవః- కుతః- దర్శనాత్ - జాగ్రదాద్యవస్థాత్రయానువాదేన జీవస్వరూపం సంశోధ్యయత్రవా అన్య దివస్యాదిత్యాదినా సంసారస్యావిద్యాకృతత్వం నిరూప్య- తన్నివృత్తౌ- సలిలఏకోద్రష్టా అద్వైతో భవతీతితస్య బ్రహ్మత్వం సంబోధ్య ఏష బ్రహ్మలోకస్సమ్రాడిత్యనుశాసనదర్శనాత్ - బ్రహ్మైవలోకో బ్రహ్మలోక ఇతివ్యుత్పత్త్యావిద్యాదశాగమ్యం విశ్వరూపమేవజ్యోతిశ్శబ్ద వాచ్యమితిసిద్ధాంతితం- అస్యాధికరణస్య- యఏష సంప్రసాదోఽస్మా చ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్యేత్యాది ఛాందోగ్య సంప్రసాదవాక్యం విషయఇతి పూర్వైరుదాహృతమసమంజసం- తత్రపరం జ్యోతిరితి పరత్వవిశేషణాదేవ సంశయాఽనుపపత్తేః- ఇతరపరామర్శాత్సఇతిచేన్నాసంభవాదితిసూత్రేవిచారితత్వాత్ - చతుర్థాధ్యాయ చతుర్థపాదేవిస్తరతో విచార్యమాణత్వాచ్చేత్యలం- ౪౦.

ఇతి జ్యోతిర్దర్శనాధికరణం- ౧౧.

ఏవం ఛాందోగ్యేఽష్టమప్రపాఠకేశ్రూయతే- ఆకాశోహవై నామనామరూపయోర్నిర్వహితా తేయదంతరాతద్బ్రహ్మతదమృతం స ఆత్మేతి- తేనామరూపేయస్మాద్బ్రహ్మణోఽభిన్నేతదిత్యర్థః- యద్వా తేనామరూపేయస్య బ్రహ్మణో అంతరామధ్యేతదిత్యర్థః- అత్ర

లోకరూఢ్యనుసారేణభూతాకాశసంశయే- అర్థాంతరత్వాధికరణే ఆకాశశబ్దస్య బ్రహ్మపరత్వం నిర్ధారితం.

ఆకాశోఽర్థాంతరత్వాదివ్యపదేశాత్ _ ౪౧.

అత్రపరమాత్మైవాకాశశబ్దవాచ్యః- కస్మాత్ - అర్థాంతరత్వాదివ్యపదేశాత్ - తే యదంతరేత్యాకాశస్య నామరూపాభ్యామర్థాంతరత్వేన వ్యపదేశాత్ - నహినామరూపాద్యంతఃపాతిన ఆకాశస్య స్వస్మాదర్థాంతరత్వం యుక్తం- ఆదిశబ్దేనతద్బ్రహ్మేత్యాదినా బ్రహ్మత్వాది వ్యపదేశోద్రష్టవ్యః - తస్మాదాకాశః పరమాత్మాసర్వ నిర్వోఢ్రథుజ్ఞేయ ఇతిసిద్ధం- ౪౧.

ఇత్యర్థాంతరత్వాధికరణం_ ౧౨.

ఏవం బృహదారణ్య షష్ఠాధ్యాయే- కతమ ఆత్మేతి- యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యంతర్జ్యోతిః పురుష ఇత్యుపక్రమ్య సుషుప్త్యాద్యవస్థాః మధ్యే ఉపన్యస్య- సవాఏషమహానజ ఆత్మాయోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేష్వితి- యఏషోంతర్హృదయ ఆకాశస్తస్మింఛ్ఛేతే సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశాన స్సర్వస్యాధిపతి రిత్యుపసంహారో దృశ్యతే- తస్యాయమర్థః- దేహాదీనామన్యతమోవాతదతిరిక్తోవా ఆత్మేతి జనకస్యప్రశ్నే యాజ్ఞవల్క్యస్యోత్తరం- యోఽయమితి- విజ్ఞానం బుద్ధిస్తన్మయః తత్ప్రాయః- ప్రాణేషుహృదీతివ్యతిరేకార్థే సప్తమ్యౌ- ప్రాణబుద్ధివ్యతిరిక్త ఇత్యర్థః- బుద్ధివృత్తేర్వివిక్తి- అంతరితి- అజ్ఞానాద్భిన్నత్తి జ్యోతిరితి-పురుషః పూర్ణః యోఽయమేవం భూతస్స ఆత్మేత్యర్థః- అత్రవాక్యసందర్భే జీవప్రాపపాదన మితి సంశయే - తదనువాదేనాసంసారిస్వరూప బ్రహ్మ ప్రతిపాదన మితి సుషుప్త్యుత్క్రాంత్యధికరణే నిర్ణీతం- తద్యథా.

సుషుప్త్యుత్క్రాంత్యోర్భేదేన ౪౨.

పత్యాదిశబ్దేభ్యః ౪3.

ఇతి ప్రథమాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.

సుషుప్త్యాద్యవస్థావజ్జీవానువాదేన బ్రహ్మాభేద ప్రతిపాదన పరోఽయం వాక్యసందర్భః- నజీవోపపాదకః- కస్మాత్ - సుషుప్త్యుత్క్రాంత్యోరవస్థయో శ్శారీరాద్భేదేనేశ్వరస్య ప్రాజ్ఞశబ్దేన వ్యపదేశాత్- అత్రవ్యపదేశాదితి పూర్వసూత్రా దనువర్తతే- తథాహి సుషుప్తావద్వ్యపదేశోదృశ్యతే- తద్యథాప్రియయాస్త్రియా సంపరిష్వక్తో నబాహ్యం కించన వేదనాంతర మేవమేవాయం పురుషః ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో నబాహ్యం కించన వేదనాంతరమితి- ఉత్క్రాంతావపి- అయంశారీర ఆత్మాప్రాజ్ఞేనాత్మనాఽన్వారూఢ ఉత్సర్జన్యాతీతి శారీరాద్భేదేన పరమాత్మానం ప్రాజ్ఞశబ్దేనవ్యపదిశతీతి ౪౨.

ఇతశ్చ జీవస్యాసంసారిత్వ ప్రతిపాదన పరమిదం వాక్యజాతం కుతః- పత్యాది శబ్దేభ్యః- యతోఽస్మిన్వాక్యే పత్యాదయశ్శబ్దా అసంసారిత్వ ప్రతిపాదన పరాస్సంసారిత్వ నిషేధపరాశ్చ దృశ్యంతే ససర్వస్యవశీత్యాదయ స్తస్మాత్ బృహదారణ్యక షష్ఠాధ్యాయవాక్యం బ్రహ్మణి సమన్విత మితిసిద్ధం ౪౩.

ఇతి సుషుప్త్యుత్క్రాంత్యధికరణం ౧౩.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థశిష్య శ్రీఅద్వైతానందతీర్థవిరచితాయాం
బ్రహ్మసూత్ర తాత్పర్యదీపికాయాం ప్రథమస్యా
ధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః
హరిః ఓంతత్సత్.

ఓమ్.

శ్రీగణేశాయనమః.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

ప్రథమాధ్యాయస్య- చతుర్థఃపాదః.

ఏవం శాస్త్రారంభే జిజ్ఞాస్యత్వేన ప్రతిజ్ఞాతే బ్రహ్మణి ద్విరూపే సర్వాధిష్ఠానే సర్వాత్మకేచ వేదాంతానాం స్పష్ట బ్రహ్మలింగానామ స్పష్ట బ్రహ్మలింగానాంచ సమన్వయోదర్శితః బ్రహ్మలక్షణస్య ప్రధానేఽతివ్యాప్తిమాశంక్య అశబ్దత్వేన నిరాకృతమీక్షత్యధికరణే. ఇదానీంతు ప్రధానస్యాశబ్దత్వమయుక్తం- క్వచిచ్ఛాఖాసు తత్పరశబ్దానామపి దర్శనాదిత్యాశంక్య తేషామన్య పరత్వ ప్రతిపాదనార్థం చతుర్థః పాద ఆరభ్యతే.

ఓం. ఆనుమానిక మప్యేకేషామితిచేన్న శరీరరూపక
విన్యస్తగృహీతేర్దర్శయతిచ ౧.

సూక్ష్మంతు తదర్హత్వాత్ ౨.

తదధీనత్వాదర్థవత్ 3.

జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ ౪.

వదతీతిచేన్న ప్రాజ్ఞోహి ప్రకరణాత్ ౫.

త్రయాణామేవచైవముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ ౬.

మహద్వచ్చ ౭.

పూర్వస్మిన్ సూత్రసందర్భే బ్రహ్మైవజగత్కారణం వేదాంత ప్రతిపాద్యం నప్రధానాదీత్యుక్తముయుక్తం బ్రహ్మవత్ప్రధానస్యాపి జగత్కారణత్వేన వేదాంతబోధ్యత్వాత్- నచకారణద్వయస్యైకార్యం- కల్పభేదేనోపాదాన నిమిత్తభేదేనవా వ్యవస్థోపపత్తేరితి బ్రహ్మకారణత్వాంగీకారేణాక్షేప ఇతి- పూర్వగ్రంథేనాస్యాఽగతార్థతా సూత్రకారైరేవాప్యేక శబ్దా ప్రయుంజానైస్సూచితా- ప్రధానస్యాశబ్దత్వసమర్థనేన బ్రహ్మణి వేదాంతానాం సమన్వయదార్ఢ్య సంపాదనాద స్తి శ్రుత్యధ్యాయ సంగతిః- అత్రన్యాయానాం సర్వేషాం పదవిచారాదాపాదం చతుర్థపాద సంగతిః.

కఠవల్ల్యాం శ్రూయతే- ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవతు- బుద్ధింతు సారథిం విద్ధిమనః ప్రగ్రహమేవచ- ఇంద్రియాణిహయానాహుర్విషయాంస్తేషు గోచరాన్- ఆత్మేంద్రియ మనోయుక్తం భోక్తేత్యాహుర్మనీషిణః- సోధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమితి - అనియతేంద్రియాదేః పునస్సంసారిత్వం - నియతేంద్రియస్యాధ్వనః పారంవిష్ణోః పరమంపద మితిశ్రావయిత్వా- కింత దధ్వనః పారం విష్ణోః పదమిత్యాకాంక్షాయాం తేభ్య ఏవేంద్రియాదిభ్యః పరత్వేన పరమాత్మానం విష్ణోః పదందర్శయతి - ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరంమనః- మనసశ్చపరాబుద్ధి బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పరః- మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః పరః పురుషాన్న పరంకించిత్సాకాష్ఠాసాపరాగతి రితి-అత్రాత్మనోభోక్తృత్వేనప్రాధాన్యాద్రథిత్వం రథస్వామిత్వం- స్థూలశరీరస్య భోగాయతనత్వేన గుణతయారథసామ్యాం వివేకావివేక వృత్తిభ్యాం బుద్ధిరేవశరీరద్వారా భోక్తారం సుఖే దుఃఖే వా ఉపనయతీతిసారథిః మనసా అశ్వరశనాస్థానీయే నవివేకినావిషయేభ్య ఇంద్రియాణి నిగృహ్యంతే- తేనావివేకినావిషయేషు ప్రవర్త్యంతే- తేనయుక్తం మనసః ప్రగ్రహత్వం ఇంద్రియాణి సంయతాని ముక్తిద్వారం ప్రాపయంతి అసంయతాన్యనర్థం సంసారమితి హయత్వం తేషాం- ఇత్యాద్యూహ్యం.

అత్రావ్యక్తశబ్దేన ప్రధానముచ్యతే- సాంఖ్యస్మృతౌ మహదవ్యక్త పురుషశబ్దానాం తంత్రీయార్థేషు ప్రసిద్ధత్వాదవ్యక్తం ప్రధానమేవేత్యాశంకాం దర్శయతి - ఆనుమానికమప్యేకేషామితిచేదితి - అనుమాన గమ్యం ప్రధాన మప్యేకేషాం శాఖినాం ప్రత్యక్షమవ్యక్తశబ్దేన పఠ్యతఇత్యశబ్దత్వ మసిద్ధమితిచేదితి సూత్రావయవార్థః- పరిహారతి నేతి- కుతః- శరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతేః - శరీరస్య పూర్వవాక్యే రథరూపేణ విన్యస్తస్య కల్పితస్య అవ్యక్తశబ్దేనగృహీతేః- గ్రహణాదిత్యర్థః- రూపకాత్మనా రథాత్మనా విన్యస్తం రూపకవిన్యస్తం శరీరంచ తత్ రూపకవిన్యస్తంచ తథోక్తం- తస్యగృహీతేరితి విగ్రహః - కథం శరీరపరో అవ్యక్తశబ్దస్తత్రాహ - దర్శయతిచేతి- పూర్వాపరవాక్యసందర్భః పర్యాలోచ్యమాన ఔచిత్యేన ప్రకృతం పరిశిష్టంచ శరీరమేవావ్యక్తశబ్దబోధ్యం దర్శయతీత్యర్థః-అవ్యక్తకార్యే శరీరే లక్షణయా అవ్యక్తశబ్దోనానుచిత ఇతిభావః- ౧.

నను స్థూలశరీరస్య వ్యక్తశబ్దార్హస్య కథమవ్యక్తకార్యత్వమిత్యత ఉత్తరంపఠతి- సూక్ష్మంతుతదర్హత్వాదితి- తుశబ్దశ్శంకానిరాసార్థః- స్థూలశరీరారంభకం భూతసూక్ష్మం కారణరూపమవ్యక్తశబ్దేన కథ్యతే- కుతః తదర్హత్వాత్ అవ్యక్తశబ్దార్హత్వా దిత్యర్థః- ౨.

నను భూతసూక్ష్మావ్యక్తాంగీకారే ఆగతః ప్రధానకారణవాదః సాంఖ్యైస్తస్యైవ ప్రధానత్వాంగీకారాత్ - తార్కికైస్తస్యైవ పరమాణుత్వాంగీకారాదిత్యపి యోజ్యం- అతఆహ - తదధీనత్వాదర్థవదితి- తచ్ఛబ్దేని వేదాంతప్రసిద్ధం బ్రహ్మోచ్యతే - తదధీనత్వాత్ బ్రహ్మాధీనత్వాత్ తత్రాధ్యస్తత్వాత్ అర్థవత్ రజతసర్పాద్యర్థవదిత్యర్థః- తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదితి స్వసృష్టజీవబీజేషు చిద్రూపేష్వాభాసరూపేణ పరమాత్మనః ప్రవేశానంతరం కేషాం చిదాభాసానాముపాధిమాలిన్యదోషాత్ - యత్రవేత్తితు జీవత్వం తత్రావిద్యేతితిష్ఠతీతి- నాహంబ్రహ్మ- కింతు జీవోహమిత్యవిద్యాపారవశ్యేన సర్వాత్మకే చిద్రూపే పరమాత్మని శుక్తిరజతాదివదధ్యస్తం భూతసూక్ష్మమవ్యక్త

మిత్యుచ్యతే స్వయమస్ఫుటత్వాత్ - సుషుప్తావివ జీవదృష్ట్యావరకత్వా చ్చ- నతు స్వతంత్రం స్వతస్సిద్ధంచప్రధానాది- అద్వితీయే చిదాత్మని వేదాంతరాజప్రమితే భ్రాంతింవినా జడపదార్థాఘటనాత్ - 3.

జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ ప్రకృతిపురుషవివేకాన్మోక్ష ఇతివదద్భిః సాంఖ్యైః ప్రకృతిరపి తదర్థం జ్ఞేయేత్యుక్తం- నచ జ్ఞేయత్వేన ప్రకృతే అవ్యక్తముచ్యతే- అవ్యక్తశబ్దమాత్రశ్రవణాత్ -తస్మాజ్జ్ఞేయ త్వావచనాచ్చ నావ్యక్తంప్రధానం- ౪.

అత్రాహు స్సాంఖ్యాః- జ్ఞేయత్వావచనాదిత్యసంగతం - అవ్యక్తశబ్దవాచ్యస్యైవోత్తరత్ర- అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయంతథారసం నిత్యమగంధవచ్చయత్ - అనాద్యనంతం మహతఃపరంధ్రువం నిచాయ్య తం మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యత ఇతిజ్ఞేయత్వమవ్యక్తస్య- వదతీతిచేన్న ప్రాజ్ఞోహిప్రకరణాత్ - అత్రమంత్రే ప్రాజ్ఞోహిపరమాత్మా జ్ఞేయత్వే నోచ్యతే నప్రధానం- కుతః- ప్రకరణాత్ - పురుషాన్న పరంకించిత్సా కాష్ఠాసాపరాగతిః- ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోత్మానప్రకాశత ఇత్యాదినా పరమాత్మప్రకరణాత్ - మంత్రే నిత్యశబ్దస్సర్వత్రసంబధ్యతే- ౫

కించ- త్రయాణామేవ చైవముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ - నప్రధాన మవ్యక్తశబ్దవాచ్యం జ్ఞేయంవా- యస్మాత్త్రయాణామేవాగ్ని జీవపర మాత్మనామేవ- ఏవముత్తరవాక్యపర్యాలోచనయా వక్తవ్యత్వేనోపన్యా సః- తద్విషయఏవ ప్రశ్నశ్చ దృశ్యతె కఠవల్లీగ్రంథే- నాన్యస్య- అత్ర సత్వమగ్నిం స్వర్గ్యమిత్యాదినా అగ్నేః- యేయంప్రేతే విచికిత్సేత్యా దినా జీవస్య- అన్యత్రధర్మాదిత్యాదినా పరమాత్మనశ్చప్రశ్నః- ప్రతే బ్రవీమితదుమేనిబోధస్వర్గ్య మగ్నిమిత్యాదినా అగ్నేః- హంతతఇదం ప్రవక్ష్యామి గుహ్యంబ్రహ్మసనాతనం- యథాచమరణంప్రాప్యాత్మా భవతిగౌతమేత్యాదినా జీవస్య- సర్వే వేదాయత్పదమామనంతీత్యాది

నా పరమాత్మనశ్చోపన్యాసశ్చ - తస్మాన్నప్రధాన మవ్యక్తశబ్ద
వాచ్యం- ౬.

కించ_ మహద్వచ్చ.

యథాబుద్ధేరాత్మామహాన్ పరఇతివేదే శ్రుతోమహచ్ఛబ్దో స
మష్టిబుధ్యాఖ్యద్వితీయతత్త్వవాచీ - నతు తంత్రకల్పిత మహత్తత్త్వ
వాచీ_ తస్యా ప్రామాణికత్వాత్_ తథా వైదికావ్యక్తశబ్దోపి శరీరకా
రణభూతసూక్ష్మవాచీ- నాప్రకృతాప్రామాణిక ప్రధానవాచీత్యశబ్దత్వం
ప్రధానస్యేత్యర్థః_ మనోమహాన్ మతిర్బ్రహ్మపూర్బుద్ధిః ఖ్యాతిరీశ్వరః_
ప్రజ్ఞాసంవిచ్చితిశ్చైవస్మృతిశ్చ పరిపఠ్యతఇతి సర్వేప్రథమాంతా స్స
మష్టిబుద్ధిరూప కార్యబ్రహ్మపరాః_ తద్వదవ్యక్తశబ్దోపి శరీరకారణభూ
త సూక్ష్మపర స్తదుభయమవిద్యాఖ్యస్తమేవే త్యద్వయత్వం బ్రహ్మణ
స్సిద్ధం- ౭.

ఇత్యానుమానికాధికరణం- ౧.

పూర్వం అవ్యక్తశబ్దమాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానేనప్రధానస్యార్థతో౽
ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ అవ్యక్తపదావాచ్యత్వేపి - అజామంత్రే త్రిగుణ
త్వాదినా అర్థతః ప్రత్యభిజ్ఞానాదజాపదం ప్రధానపరమస్త్విత్యాశంకా
యాం చమసాధికరణేతాన్నిరస్యతి.

చమసవదవిశేషాత్ - ౮.

జ్యోతిరుపక్రమాతు తథాహ్యధీయతఏకే_ ౯.

కల్పనోపదేశాచ్చమధ్వాదివదవిరోధః_ ౧౦.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషది శ్రూయతే_ అజామేకాం లోహిత శుక్ల
కృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీగ్ంసరూపాం- అజోహ్యేకో జుష
మాణోనుశేతే-జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోన్యఇతి- అస్యార్థః- ఛాం

ధోగ్యషష్ఠ ప్రపాఠకే సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదిత్యుపక్రమ్య తత్తేజో సృజతేత్యాదినా తేజోబన్నసృష్టిం చిన్మయీముక్త్వా తేభ్యస్త్రీణ్యేవ బీజాని భవంత్యాండజం జీవజముద్భిజ్జంచేతి జీవబీజత్రయభవనం- తత్రా నేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీత్యుక్త్వా జీవప్రవే శానంతరం తదీయాం విద్యయానామరూప వ్యాకరణం త్రివృత్కరణం చ యదుక్తం- తతో నిష్పన్నం జడం భూతసూక్ష్మం తత్స్థూలశరీరా రంభకం వ్యష్టిసమష్ట్యుషిపాత్రేషురోహిత శుక్లకృష్ణపర కృష్ణగోప్య రూపేణ విద్వత్ప్రసిద్ధమవ్యక్తశబ్దవాచ్యం ప్రకృతమంత్రే అజాశబ్దేన నిర్దిశ్యవర్ణయత్యజామిత్యాదినా - అజామివాజాం లోహితశు క్లకృష్ణాం రూపత్రయవైశిష్ట్యేన పరిదృశ్యమానామేకాం కాంచన- సరూపాం స్వయమివరూపత్రయవిశిష్టాం అతఏవసరూపాం సమానరూ పాం బహ్వీం ప్రజాందీపాద్విపాంతర మివజనయంతీ మవాంతరప్రకృతిం- అజోహ్యేకః- అజ్ఞత్వాదజసదృశో జీవః ఏనాం జుషమాణస్సే వమానస్తదాసక్తోఽనుశేతే- సంసారనిద్రానిద్రితో భవతి - అజోఽన్య స్తువివేకీ ఏనాం బహుజన్మసుభుక్తభోగాం విరక్తస్సన్ జహాతితావతా సంసారాదుత్తీర్ణో భవతీత్యర్థః.

అత్రాజాశబ్దేన సాంఖ్యాభిమతం ప్రధానముచ్యతే ఉత తేజోబ న్నాత్మికాఛాందోగ్యసిద్ధా అవాంతరప్రకృతిరితిసంశయే- తత్రనజాయత ఇత్యజాసాంఖ్యపరికల్పితా స్వతంత్రప్రకృతిః- రజస్సత్త్వతమోగుణాత్మక త్వాల్లోహితశుక్లకృష్ణాచభవతీత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమః-నప్రధానస్యాత్రా సాధారణ్యేనాత్రప్రత్యాయకమస్తి-నజాయతఇత్యజేత్యన్యత్రాపి యోజ యితుంశక్యత్వాత్ - లోహితాదిశబ్దాశ్చ రూపవిశేషేషురూఢాః- నర జఆదౌ- యథాకథంచిన్నయనమన్యత్రాపితుల్యం- సాధారణస్థలే ఇద మేతత్పదవాచ్యమితి నిర్ధారణాభావే దృష్టాంతః-చమసవదితి- యథా అర్వాగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబుధ్న ఇత్యస్మిన్మంత్రే అయంచమసఇత్యవ ధారణంనసంభవతి- కథంచిదర్వాగ్బిలత్వాదేరస్యత్రాప్యవిశేషాత్ - ఏవమజామంత్రేప్యజాత్వాదేరవిశేషాన్న ప్రధాననిర్ణయ ఇత్యజాశబ్దం ప్రధానమిత్యర్థః- ౮.

నన్విదంతచ్ఛిరఏషహ్యర్వాగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబుధ్న ఇతివాక్య శేషాచ్ఛిరశ్చమసఇతి నిర్ణయోభవతి - ఇహత్వజామంత్రే కేయమజా ప్రతిపత్తవ్యేత్యాశంక్య- సజాతీయశ్రుత్యంతరా త్తేజోబన్నలక్షణా అ జాప్రతిపత్తవ్యేత్యాహ-

జ్యోతిరుపక్రమాతుతథాహ్యధీయతఏకే.

జ్యోతి స్తేజఉపక్రమేయస్యా స్తేజోబన్న లక్షణాయాస్సాజ్యోతి రుపక్రమా- తురవధారణే- సైవహ్యజానిర్ధారణీయానప్రధానం క స్మాత్ - తథాహ్యధీయత ఏకే- హియస్మాదేకే ఛందోగా స్తేజోబన్నా త్మికాయాః- భౌతికకార్యప్రకృతే స్తథాలోహితాదిరూపతామధీయతే- ఆమనంతి- యదగ్నే రోహితంరూపం తేజస స్తద్రూపం యచ్ఛుక్లంతద పాం యత్కృష్ణంతదన్న స్యేతి తథారోహితాది శబ్దసామ్యాత్తాన్యేవతే జోబన్నానీహ ప్రత్యభిజ్ఞాయంతే- ౯.

నన్వజాశబ్ద స్తేజోబన్నాత్మికావాంతర ప్రకృతావపినరూఢః ఛా గవదజాత్వజాత్యాధారత్వాభావాత్- నాపియౌగికః జనిమత్వాదిత్య తఆహ- కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్వాదివదవిరోధః చశ్శంకానిరాసార్థః తే జోబన్నాత్మికాయాం ప్రకృతౌనాజాశబ్దస్యానుపపత్తిః- కుతః కల్పనో పదేశాత్ యథాలోకే ప్రసిద్ధామజాం భుక్తభోగానేకోఽజ స్త్యజతి. అన్య స్తామనువర్తతే- ఏవంత్యాగభోగయోః కార్యకరణసంఘాతాద్యు పాదానభూతాయా స్తేజోబన్నాత్మికాయాజడప్రకృతేస్సామ్యద్యోతనా ర్థంకల్పనయా అజాత్వస్యోపదేశాదిత్యర్థః- యథామధుభిన్నస్యాదిత్య స్య అసావా ఆదిత్యోదేవమధ్వితి మధుత్వోపదేశః యథాధేనుభిన్నా యావాచోధేనుత్వవ్యపదేశః వాచంధేనుముపాసీతేతి ఏవమజాభిన్నా యాః ప్రకృతేరజాత్వోపదేశే-నకశ్చిద్విరోధః. ౧౦.

యద్వాఇదం సూత్రత్రయం మూలప్రకృతావపియోజయితుం శక్యం మూలప్రకృతిహి చిన్మయీ పరమాత్మశక్తిః- మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వరమితివాక్యశేషాత్- చిచ్ఛక్తి

శ్చేతనారూపాజడశక్తిర్జడాత్మికేతి- దైవీహ్యేషా గుణమయీమమ మాయాదురత్యయేతి స్మృతేశ్చ- అత్రదేవస్యేయం దైవీ చిన్మయీ త్యర్థః-

చమసవదవిశేషాత్ - అజామంత్రేఽజాశబ్దస్య సాంఖ్యపరికల్పితేజడే స్వతంత్రేచ ప్రధానేచమసశబ్దవత్ విశేషనిర్ణయకారణాభావాత్ దృష్టాంతవదేవ- పూర్వాఽపరపర్యాలోచనే మాయాయాం జగత్కారణత్వప్రతీతేః- అత్రైవశ్వేతాశ్వతరోపనిషది- కింకారణం బ్రహ్మేత్యుపక్రమ్యతేధ్యానయోగానుగతా అపశ్యన్ దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైర్నిగూఢామితి- దేవస్య పరమాత్మన ఆత్మభూతాం మాయాశక్తింజగన్నిర్మాణసాధనత్వేన ప్రతిపాదనాత్- మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాదితివాక్యశేషే. అజాశబ్దార్థస్య మాయాత్వేన విశేష నిశ్చయాచ్చ- అస్మిన్పక్షే శ్రుత్యర్థస్తు- నజాయతఇత్యజాం- ఏకాం- లోహితశుక్లకృష్ణాం- సత్వరజస్తమోరూపాం-సరూపాంచిద్రూపామేవబహ్వీంప్రజాం- తేజోబన్నాదిలక్షణాం జనయంతీం మాయాం- అజోహ్యేకోజీవన్ముక్తః పరాగ్దృష్ట్యాజుషమాణస్సేవమానోఽనుశేతే మాయికభోగభుగ్భవతి - ఏనాంభుక్తభోగామన్యస్త్వజోవిదేహాముక్తః ప్రత్యగ్దృష్ట్యాజహాతి- సుషుప్తావివ- విశేషవిజ్ఞానాభావాదితిభావః- ౮.

చిన్మయ్యాః పరమాత్మశక్తేర్మాయాయాః ప్రజాకేత్యాకాంక్షాయామాహ - జ్యోతిరుపక్రమాతుతథాహ్యధీయత ఏకే - జ్యోతిరుపక్రమా- తేజః ప్రభృతి కాతు- ఈక్షణాదిప్రవేశాంతా సృష్టిరీశేనకల్పితేతి చిద్రూపైవ- చిదాభాసానాం చిద్రూపత్వం సిద్ధమేవ- తేజోబన్నానాంచేమాస్తిస్రోదేవతా ఇతిదేవతాశబ్దప్రయోగాచ్చిద్రూపత్వమితిబోధ్యం- జడ ప్రపంచస్య జీవావిద్యాధ్యస్తత్వాత్- ఏకే ఛందోగా స్తథాహ్యధీయతే- ౯.

నన్వద్వితీయే నిరవయవే- అసంగే- కూటస్థే పరమాత్మని జీవజగద్భేదాంగీకారో విరుద్ధ ఇత్యాశంకాయామాహ- కల్పనోపదేశాచ్చ

మధ్వాదివదవిరోధః- ౧౦- చిన్మణేః పరమాత్మన ఉన్మేష రూపపరా
గ్ద్రష్టౌ మాయిక భేదకల్పనాయా బహుస్యామిత్యాదినా ఉపదేశాదద్వై
తేనకశ్చిద్విరోధః- చతుర్థాధ్యాయ చతుర్థపాదే- ఏవమప్యుపన్యా
సాత్పూర్వభావాద విరోధంబాదరాయణ ఇతిజీవన్ముక్తవ్యవహారేమా
యికకల్పనా సద్భావేప్య విరోధం బాదరాయణో మన్యతఇతి దర్శి
తః- భాష్యకృతా అంగీకృతశ్చ- స్వాప్యయసంపత్త్యోరన్యతరాపేక్ష
మావిష్కృతంహీతి సూత్రేఅద్వితీయ నిర్విశేషకూటస్థరూపంవిదేహ
ముక్తవిషయమితిచ వ్యవస్థాప్యత ఇతి ద్రష్టవ్యం- సూత్రస్థచకారాద్య
దాసావయవేసముద్రేచలనక్రియయాతరంగ బుద్బుదాది భేదభానేపి -
తరంగాదిషు జలస్వభావానతిరేకాత్- ఏకస్సముద్ర ఇతి వ్యవహారోఽ
క్షత స్తదానిరవయవే పరమాత్మనిమాయిక చరాచరకల్పనాయాం కా
క్షతిః- కల్పితస్యాపిచిదేకరసత్వాత్- స్వరూపవిస్మృత్యభావాత్- ఛేద
భేదాద్యఘటనాత్- యుగపత్సర్వ కామావాప్తిరూప పురుషార్థ
త్వాత్- ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానరూపత్వాచ్చేతి సూచ్యతే- అత్రదృ
ష్టాంత ప్రదర్శనం- మధ్వాదివదితి- యథా అమధుత్వాదిత్యే అసా
వా ఆదిత్యోదేవమధ్విత్యాదినామధుత్వాది కల్పనం- యథావాఽధేనౌ
వాచిధేనుత్వకల్పనంచ ఫలవదుపాసనార్థం- తథాజీవన్ముక్త సర్వజ్ఞ
త్వ సర్వకామావాప్త్యర్థం నిష్ప్రపంచే పరమాత్మని- చిన్మయ ప్ర
పంచకల్పన మవిరుద్ధమితి - తస్మాన్నాత్రప్రధానస్యావకాశ ఇత్యశబ్దం
ప్రధానమితి సిద్ధం- ౧౦.

ఇతి చమసాధికరణం- ౨.

ఏవం యస్మిన్ పంచపంచజనా ఇతి మంత్రే- పంచజనశబ్దేన
ప్రసిద్ధ మనుష్యగ్రహణాయోగాదవయవవ్యుత్పత్త్యాసాంఖ్యాభిమత పం
చవింశతితత్త్వానాం గ్రహణమస్త్విత్యాశంకాయాం సంఖ్యోపసంగ్ర
హాధికరణే తదన్య పరత్వం సమర్థితం-

నసంఖ్యోపసంగ్రహాదపి నానాభావాదతిరేకాచ్చ- ౧౧.

ప్రాణాదయోవాక్యశేషాత్ - ౧౨.

జ్యోతిషైకేషామసత్యన్నే - ౧౩.

బృహదారణ్యకేషష్ఠాధ్యాయే శ్రూయతే- తద్దేవాజ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్హోపాసతేఽమృతమిత్యనంతరం- యస్మిన్ పంచపంచ జనాఆకాశశ్చ ప్రతిష్ఠితః- తమేవ మన్య ఆత్మానం విద్వాన్ బ్రహ్మామృతోఽమృతం - ప్రాణస్య ప్రాణముత చక్షుషశ్చక్షురుత శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసోయేమనోవిదు_స్తేనిచిక్యుర్బ్రహ్మపురాణమగ్ర్యమితి- పరమార్థతోఽస్యార్థః- జ్యోతిషాం సూర్యాదీనాం జ్యోతిర్భాసకంతద్బ్రహ్మ- దేవా ఉపాసతే- ఆయుష్ట్వేనామృతత్వేనచ- తేనోపాసనే నాయుష్మంతో జాయంతఇతిపూర్వవాక్యార్థః- సూర్యాదిజ్యోతిరేకం పూర్వోక్తం- ప్రాణస్య ప్రాణమితివాక్యశేషగతాశ్చత్వారః ప్రాణాదయశ్చేతి మిళిత్వాపంచజనాఃపంచ- పంచజనశబ్దోఽవయవార్థమనపేక్ష్యపురుషమాత్రం వక్తిలోకే - అతఏవ - స్యుఃపుమాంసః పంచజనా ఇత్యమరోజగాద- ప్రకృతేచ పురుషగ్రహణే వాక్యస్య నిష్టాత్పర్యాపత్త్యా తత్సంబంధినః ప్రాణాదయో గృహ్యంతే పంచజనశబ్దేన- తేకతీత్యాకాంక్షాయాం పంచేతిసంఖ్యాపూరణం- తథాచ పంచజనా ఆకాశశ్చావిద్యాఖ్యో యస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత_స్తదేవ నిష్ప్రపంచబ్రహ్మాత్మక మమృతమాత్మానం మన్యఇతి మంత్రదృశా యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తో జనకః పృచ్ఛతి- బహిరేవత్వం కిం విద్వాన్మంతవ్యాదన్యో మర్త్యఇతి నేత్యాహ- విద్వానమృతఇతి- అస్మీతి శేషః - అవిద్యయాకల్పితం మర్త్యత్వమితిభావః- ప్రాణాదీనాం జీవనాదిప్రదం- త్వంపదలక్ష్యంయేవిదు_స్తస్యస్వరూపం పురాణం చిరంతనం- అగ్రేకార్యదశాయామప్యలుప్తత్వేనభవం అగ్ర్యం బ్రహ్మనిచిక్యుః- నిశ్చయేనజ్ఞాతవంతఇతి - సూత్రార్థ_స్తు- నసంఖ్యోపసంగ్రహాదపి- అస్మిన్ మంత్రే శ్రూయమాణాయాః పంచవింశతిసంఖ్యాయాః స్మృతిసిద్ధానాం పంచవింశతితత్త్వానాముపసంగ్రహాత్ - ప్రధానస్య శబ్దవత్త్వ మిత్యపిన- కుతః- నానాభావాత్ - అస్మిన్మంత్రే సర్వనామ్నా ఆకాశశబ్దేనచాత్మాకాశయోః పృ

థక్ ప్రయూయమాణత్వాత్ - తౌవిహాయగుణాత్రయో మహదాదయో ద్వావింశతిరితిసంభూయ పంచవింశతిసంఖ్యయా వక్తవ్యా స్తథాచ పంచానాం పంచకానాం పరస్పరవ్యావృత్తధర్మవత్త్వాభావేన నానాభావాత్ - పంచపంచజనా ఇత్యనేన పంచానాం పంచకానాం గ్రహణమితి ప్రతిపాదనమశక్యసమర్థనం- ఆత్మాకాశావప్యతిరిక్తౌ ప్రయూయేతే తథాచ సప్తవింశతితత్త్వప్రాప్త్యా వపసిద్ధాంతాపాతః - వస్తుతస్త్వత్ర పంచవింశతిసంఖ్యా ప్రతీతిరేవనాస్తీత్యపి శబ్దేన సూచయతి- పంచజనశబ్దస్యైకత్వేన పురుషేషురూఢత్వాత్ - తేకతీత్యాకాంక్షాయాం పంచసంఖ్యాన్వయాత్ - పదభేదాంగీకారే- ప్రధానజనాన్ ప్రతిగుణత్వేనాన్విత పంచత్వస్యాన్య పంచకేనాన్వయాయోగాత్ - ఉభయోః పంచత్వయోః ప్రధానజనాన్వయసంభవేపి దశత్వసంఖ్యాప్రతీతిరేవ - న పంచవింశతిసంఖ్యా ప్రతీతిరితి- నశబ్దవత్ప్రధానం- ౧౧.

నను తేపంచసంఖ్యాకాః పంచజనాస్తర్హి కే ఇత్యాకాంక్షాయామాహ- ప్రాణాదయో వాక్యశేషాదితి_ మాధ్యందినశాఖాయాం పంచజనమంత్రానంతరమంత్రే ప్రాణచక్షుశ్శ్రోత్రాన్నమనాం సిప్రయూయమాణాని పంచజనశబ్దేనోచ్యంతే- తస్మాద్వాక్యశేషా ప్రాణస్య ప్రాణముత చక్షుషశ్చక్షురుత శ్రోత్రస్య శ్రోత్రముతాన్నస్యాన్నం మనసో యేమనోవిదురితివాక్యశేష స్తస్మాదిత్యర్థః- ౧౨.

నను మాధ్యందినానాం ప్రాణాదిష్వన్నస్యామ్నానా ద్భవతు పంచసంఖ్యా- కాణ్వానాంత్వనామ్నానా త్కథం పంచసంఖ్యేత్యత ఆహ.

జ్యోతిషైకేషామసత్యన్నే.

ఏకేషాం కాణ్వానామసత్యన్నే- తద్దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్హోపాసతేఽమృతమితి పూర్వవాక్యస్థజ్యోతిషా పంచత్వం పూరణీయమిత్యర్థః- తస్మాదశబ్దం ప్రధానమితిసిద్ధం_ ౧౩.

ఇతిసంఖ్యోపసంగ్రహాధికరణం- 3.

పూర్వాధికరణత్రయే ప్రధానస్యాశబ్దత్వనిరూపణేన జగత్కారణత్వలక్షణం బ్రహ్మణ్యేవేతి నాతివ్యాప్తమితిచ సిద్ధం- సంప్రతిశ్రుతీనాం పరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదనశంకానిరాకరణేనాపి తద్దృఢీక్రియతే.

కారణత్వేనచాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః- ౧౪.

సమాకర్షాత్ - ౧౫.

చశబ్దస్తు శబ్దసమానార్థశ్శంకానిరాసంవక్తి- బ్రహ్మణః కారణత్వప్రతిపాదనే శ్రుతివిరోధోనాస్తి - కుతః- యథావ్యపదిష్టోక్తేః ఆకాశాదిషు యథాభూత ఈశ్వరః కారణత్వేన వ్యపదిష్టఏకస్మిన్ వేదాంతే- అన్యత్రాపి తథైవోక్తేః_ ౧౪.

నచ క్వచిత్సతః క్వచిదసతః_ క్వచిత్స్వభావాదుత్పత్తిశ్రవణాద్విరోధశ్శంక్యఇత్యాహ సూత్రకారః- సమాకర్షాదితి_ తథాహి- అసన్నేవ సభవతి అసద్బ్రహ్మేతి వేదచేదిత్యసద్వాదమపోద్యఅస్తి బ్రహ్మేతిచేద్వేదేతి సదాత్మానం నిర్ధార్యసోకామయతేతి- సదాత్మనస్సకాశాచ్చిన్మయసృష్టిముక్త్వా- తత్రాభాసరూపేణ- స్వస్యప్రవేశానంతరం ఆభాసరూపజీవదృష్టిదోషాత్తదేవ చిన్మయం సర్వాత్మకం విశ్వరూపం- సచ్చత్యచ్చేత్యాది బహుభేదభిన్న జడదృశ్య మిథ్యాప్రపంచరూప మభవదితి- తథాపి బాధాసామానాధికరణ్యేన బ్రహ్మవిదస్తత్సత్యమిత్యేవాచక్షత ఇతిసదాత్మాన ముపసంహృత్య- తదప్యేష శ్లోకోభవతీతి ప్రకృతసదాత్మని- శ్లోకముదాహరతి- అసద్వాఇదమగ్రఆసీత్తతో వై సదజాయతేతి- తత్రతతఇతి తచ్ఛబ్దేన- ఓంతత్సదితినిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృత ఇతిస్మృతేః- బ్రహ్మణస్సమాకర్షాత్ - తత్రహినాసతోవిద్యతేభావ ఇతిస్మృత్యనుసారేణ పూర్వంచిదేకరసే బ్రహ్మణి అసతోజడప్రపంచస్య సద్భావాయోగాత్ తతోవై పరమార్థసత్యబ్రహ్మణఏవ పూర్వమసదపి సదివాజాయతేతి జడప్రపంచస్యాధిష్ఠాన బ్రహ్మసత్తయైవసదివభానముచ్యతే- స్వతస్సత్త్వాఽసంభవాత్ - తస్మాన్నాసతః కారణత్వశంకేతిభావః- ఏవమసదేవేదమగ్రఆసీత్తత్సదాసీదిత్యత్రాప్య

పాధిమాలిన్యదోషాదాభాసరూపజీవా విద్యావృతం విశ్వరూపం సుషు ప్తావివ- పూర్వమసదివ పశ్చాత్స్వప్న ఇవ మిథ్యాభూతదృశ్యరూపేణ బ్రహ్మసత్తయా సదివచాసీదిత్యధిష్ఠానస్య బ్రహ్మణస్సమాకర్షాత్-నిర ధిష్ఠానభ్రమాఽనుపపత్తేః- ఏవం తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్త న్నామరూపాభ్యామేవ వ్యాక్రియతేత్యత్రాపి- సఏషఇహప్రవిష్ఠ ఆనఖా గ్రేభ్యఇతి- ప్రకృతపరామర్శినా- సఇత్యనేనాత్మనస్సమాకర్షాత్ అవి ద్యకమిథ్యాప్రపంచస్య నేశ్వరసృష్ఠత్వం నాపిజీవసృష్ఠత్వమితి-రజ్జుసర్ప వద్ద్విచంద్రవచ్చవ్యాక్రియతేతి కర్మణఏవకర్తృత్వప్రతిపాదనం నాసంగ తం- ఏవం బ్రహ్మణశ్చిన్మయప్రపంచకారణత్వే నకశ్చిద్విరోధః- నాపి సృష్టివిరోధాత్తత్కారణే బ్రహ్మణివిరోధః- సృష్టివాక్యానామద్వయ బ్రహ్మతాత్పర్యకత్వేన కల్పనారూపమాయికసృష్టౌతాత్పర్యాభావాత్ శ్రుతిరపి సృష్టేర్బ్రహ్మప్రతిపత్త్యర్థత్వం దర్శయతి- అన్నేనసోమ్య శుంగేన ఆపోమూలమన్విచ్ఛ- అద్భిస్సోమ్యశుంగేన తేజోమూలమన్వి చ్ఛ- తేజసాసోమ్యశుంగేన సన్మూలమన్విచ్ఛేతి- శుంగంకార్యం- తన్మూ లం సర్వాత్మకంబ్రహ్మ- తస్మాన్నకుత్రాపి కించిద్వినాగమితి సృష్టివా క్యానాం బ్రహ్మణిసమన్వయస్సిద్ధః- తత్- సత్- అసత్పదానాం బ్ర హ్మణివ్యుత్పత్తిప్రదర్శనాత్- వ్యాక్రియతేతి మిథ్యాదృశ్యపరత్వ బోధ నాచ్చ- నను జీవావిద్యాధ్యస్తస్య జడప్రపంచస్య మిథ్యాత్వమస్తు- మాయికచిన్మయప్రపంచస్య కథం సత్యత్వమితిచేత్- చిద్రూపస్య ని త్యత్వాత్స్వతస్సిద్ధత్వాచ్చేతి గృహాణ- తత్ర కాల్పనికస్య భేదస్యతు కల్పితత్వమేవ- తథాపి నమిథ్యాత్వం- బుద్ధిపూర్వం పరమాత్మసృష్ట త్వాత్- యుగపత్సర్వకామావాప్తిరూప పురుషార్థత్వాచ్చ- లోకేపి బుద్ధిపూర్వకృతస్య నమిథ్యాత్వం- భ్రాంతిసిద్ధస్య నబుద్ధిపూర్వకత్వ మి తి వ్యాప్తిదర్శనాత్- ౧౫.

ఇతి కారణత్వాధికరణం- ౪.

ఏవం కౌషీతకే బ్రాహ్మణే- బాలాక్యజాతశత్రుసంవాదే- యో వై బాలాకఏతేషాం పురుషాణాం కర్తాయస్యవైతత్కర్మేత్యత్ర కర్మ

శబ్దస్యచలనాత్మక క్రియాభోగాది క్రియార్థత్వ ప్రసిద్ధ్యావాక్యస్య జీవముఖ్యప్రాణ పరత్వసంశయే_ తన్నిరస్య జగద్వాచిత్వాధికరణే బ్రహ్మపరత్వం నిర్ణీతం_ తద్యథా.

జగద్వాచిత్వాత్ ౧౬.

జీవముఖ్యప్రాణలింగాన్నేతిచేత్తద్వ్యాఖ్యాతం ౧౭.

అన్యార్థంతుజైమినిః ప్రశ్న వ్యాఖ్యానాభ్యామపి చైవమేకే ౧౮.

అత్రహి_ బాలాకిర్నామ కశ్చిదృషిః_ అజాతశత్రుణారాజ్ఞా బ్రహ్మతే బ్రువాణీ త్యుపక్రమ్య ఆదిత్యాది పురుషాన్ జీవానుక్త్వా తూష్ణీం బభూవ- తమజాత శత్రుర్మృషావాదితయా అపోద్య బ్రహ్మోపదేశార్థం స్వయమిదమాహ_ యోవై బాలాక ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా_ యస్య వైతత్కర్మసవై వేదితవ్యఇతి- అస్యార్థః _ హేబాలాకే_ త్వయోపన్యస్తా నామాదిత్యాది పురుషాణాం యః కర్తా- న కేవలం జగదేకదేశపురుషకర్తా_ కింతు సర్వస్యైవ జగత ఇత్యాహ_ యస్యవైతత్కర్మేతి_ అత్రకర్మపదం-క్రియతఇతి వ్యుత్పత్త్యాజగద్వాచి- ప్రత్యక్షాద్యుపస్థితం సర్వం జగత్ - ఏతదితి _ సర్వనామ్నా పరామృశ్యతే- అతస్సర్వకర్తా పరమేశ్వరో వేదితవ్యఇతిభావః ౧౬.

జీవముఖ్యప్రాణలింగాన్నేతిచేత్_ నను వాక్యశేషే_ తద్యథా_ శ్రేష్ఠీస్వైర్భుంక్తే- యథావాస్వాః శ్రేష్ఠినంభుంజంత్యేవమేవైష ప్రజ్ఞాత్మా తైరాత్మభిర్భుంక్తే_ ఏవమేవైత ఆత్మాన ఏతమాత్మానం భుంజంతీతి- అయమర్థః- శ్రేష్ఠీప్రధానః పురుషస్స్వైః భృత్యైరుపకరణైర్భుంక్తే- భృత్యా అప్యశనాచ్ఛాదనాదిభిః ప్రధానముపజీవంతి_ ఏవంజీవోప్యాదిత్యాదిభిః ప్రకాశాదినా భోగోపకరణైర్భుంక్తే_ ఏవమాదిత్యాదయో దేవాః జీవం హవిర్గ్రహణాదినా ఉపజీవంతీతి_ ప్రాణభృత్త్వాచ్చ జీవస్యైవభోగ ఉపపన్నః_ ఏవంయస్యవైతత్కర్మేతి- చల

నాత్మకం కర్మ వాయ్వాత్మకస్య ప్రాణస్యైవోపపన్న మిత్యేవం జీవముఖ్యప్రాణలింగ దర్శనా న్నాత్రబ్రహ్మోపదిష్ట మితిచేత్ - తత్రోత్తరం తద్వ్యాఖ్యాతమితి- అయమభిప్రాయః పూర్వం ప్రతర్దనాధికరణే- ఉపాసాత్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహతద్యోగా దితిసూత్రే బ్రహ్మణి జీవముఖ్యప్రాణ లింగానామప్య విరోధేనసంభవా ద్వాక్యస్య బ్రహ్మపరత్వం వ్యాఖ్యాతం తద్వదత్రాపియోజ్యం- అన్యథా వాక్యస్యోపాస్తి త్రైవిధ్యపరత్వ దోష ప్రసంగ ఇతిభావః- తత్ర కర్మపదమ విచారిత మిత్యగతార్థం వాక్యం- ౧౭.

అన్యార్థంతు జైమినిః ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామపి చైవమేకే జైమిని స్త్వాచార్యోఽస్మిన్ ప్రకరణే జీవపరామర్శ మన్యార్థం బ్రహ్మప్రతిపత్త్యర్థం యతో మన్యతే- అతో బ్రహ్మపరమే వేదం వాక్యం- కుతో మన్యతే ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యాం- ఆత్మజిజ్ఞాసుం బాలాకిమాదాయాజాత శత్రుస్సుప్త పురుష సమీపంగత్వా- హేసోమరాజన్నితిసుప్త పురుషమాహూయ యాహ్వానశబ్దా శ్రవణాత్ప్రాణాదీనామభోక్తృత్వం ప్రతిపాద్య యష్టిఘాతోత్థాపనేన ప్రాణాదివ్యతిరిక్తేజీవే ప్రబోధితే పునర్జీవాతిరిక్తాధికరణ భవనాపాదానవిషయాన్ ప్రశ్నాన్ స్వయమేవ చకార- క్వైషఏత ద్బాలాకే పురుషోఽశయిష్ట- క్వవాఏతదభూత్ - కుతఏతదాగాదితి- ఏతత్ప్రశ్నోత్తరదానేఽసమర్థం బాలాకింమత్వా స్వయమేవో త్తరమాహ- యదాసుప్తస్స్వప్నం నకించన పశ్యత్యథాస్మిన్ ప్రాణఏవైకధా భవతీత్యాది- శయనభవనయోరాధార ఉత్థానాపాదానంచ ప్రాణశబ్దవాచ్యః పరమాత్మైవేత్యుత్తరార్థః- అపిచైకేవాజసనేయినః- బాలాక్యజాత శత్రుసంవాదే- ఏవం స్పష్టం- విజ్ఞానమయం జీవం తద్వ్యతిరిక్తం పరమాత్మానంచామనంతి- యఏష విజ్ఞానమయః పురుషః క్వైషతదాఽభూత్కుత ఏతదాగా దితి ప్రశ్నేయ యఏషోంతర్హృదయ ఆకాశ స్తస్మింఛ్ఛేత ఇత్యుత్తరేచాకాశః పరమాత్మేతి దహరాధికరణే నిర్ణీతః తస్మాత్పురుషకర్తరి వేదితవ్యే పరమాత్మని- కౌషీతకీ బ్రాహ్మణవాక్యం సమన్వితమితిసిద్ధం- ౧౮.

ఇతి జగద్వాచిత్వాధికరణం ౫.

ఏవం బృహదారణ్యకే మైత్రేయీ బ్రాహ్మణే - నవా అరేప
త్యుః కామాయపతిః ప్రియోభవత్యాత్మనస్తు కామాయపతిః ప్రియో
భవతీ త్యుపక్రమ్య- పతిజాయా పుత్ర పశువిత్తాది ప్రపంచస్యా
త్మార్థత్వేన ప్రియత్వముక్త్వాఽనన్యార్థతయా సత్యనిరతిశయానం
దాత్మనో జ్ఞాతవ్యతామాహ యాజ్ఞవల్క్యః ఆత్మావాఽరేద్రష్టవ్య
శ్శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిధిధ్యాసితవ్యో మైత్రేయ్యాత్మనోవా అరేద
ర్శనేన శ్రవణేన మత్యావిజ్ఞానేనేదం సర్వం విదితమితి- తత్ర పతిజా
యాదిభోగ్యజాతవతాభోక్త్రా ఉపక్రమాత్ - మధ్యేపీదం మహద్భూతమ
నంతమపారం విజ్ఞానఘన ఏవై తేభ్యోభూతేభ్యస్సముత్థాయ తాన్యే
వాను వినశ్యతి నప్రేత్య సంజ్ఞాస్తీతి జీవపరామర్శా ద్వాక్యం జీవప
రమితి సంశయే తన్నిరహస్య వాక్యాన్వయాధికరణే బ్రహ్మపరత్వం
సమర్థితం.

వాక్యాన్వయాత్ ౧౯.

ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లింగమాశ్మరథ్యః ౨౦.

ఉత్క్రమిష్యతఏవం భావాదిత్యౌడులోమిః ౨౧.

అవస్థితేరితికాశకృత్స్నః ౨౨.

పరమాత్మైవాత్ర ద్రష్టవ్యతయోపదిష్ట ఆత్మా-కుతః వాక్యా
న్వయాత్ - ఉపక్రమాది పర్యాలోచనయా వాక్యస్య బ్రహ్మణ్యేవా
న్వయాదిత్యర్థః- తథాహి- అమృతత్వ స్యతునాశాస్తివి త్తేనేతివి త్త
సాధ్యేనకర్మణామోక్షం ప్రత్యాశానాస్తీత్యుక్తే మోక్షమాశాసానా
మైత్రేయీతత్సాధనంపృచ్ఛతి- యేనాహం నామృతాస్యాం కిమహం
తేన కుర్యాం యదేవభగవాన్ వేత్థ-తదేవమేబ్రూహీతి- ఏవంపృష్టోయా
జ్ఞవల్క్య ఇతమాత్మజ్ఞాన ముపదిశతి- ఆత్మావా అరేద్రష్టవ్య ఇత్యాది
నా నహి జీవజ్ఞానాన్మోక్షః ఇతికశ్చిదభ్యుపైతి- అతోద్రష్టవ్యః పరమా
త్మా- తథా ఆత్మనోవా అరేదర్శనేనేతి యదాత్మజ్ఞానాత్సర్వజ్ఞానం

ప్రతిపాదితం తత్ దుందుభ్యాది దృష్టాంతై స్సాధయన్నస్య పరమాత్మత్వం గమయతి- యథాదుందుభేర్హన్య మానస్య నబాహ్యాంచ్ఛబ్దా౯ శక్నుయాదిత్యాదినా దుందుభి శంఖ వీణాశబ్దా దృష్టాంతత్వేనోక్తాః- అయమర్థః దుందుభి శంఖ వీణాపదై స్తజ్జన్య సామాన్య శబ్దాలక్ష్యంతే- తథాచ యథా దుందుభ్యాదిశబ్దసామాన్యా త్తద్విశేషా భేదేనాగృహ్యమాణాః శుక్తిగ్రహగ్రాహ్య రజతవత్తత్రకల్పితా స్తద్గ్రహణేన గృహీతాభవంతి- తథా చిద్రూపస్ఫురణం వినాస్థితికాలే స్ఫురణశూన్యం జగత్తత్రకల్పితం- తద్గ్రహణే గృహీతంభవేదితి- అతో నాతిరిచ్యతే- తథా ఏతావదరే ఖల్వమృతత్వ మిత్యుపసంహార దర్శనాచ్చ అత్రద్రష్టవ్యః పరమాత్మేతి- ౧౯.

నను పతిజాయాది భోగ్యజాతేన లింగేన జీవోపక్రమః ప్రతీయతే సకథ మిత్యతఆహ- ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లింగ మాశ్మరథ్యః - జీవబ్రహ్మణోర్హి కార్యకారణయోర్భేదాభేదావర్తేతే - అత్యంతభేదే ఏకవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞావిరోధ ప్రసంగాత్ - తథాచ తత్ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేరిదమ భేదాంశమాదాయ జీవోపక్రమణం లింగం మిత్యాశ్మరథ్య ఆచార్యోమన్యతే- ౨౦.

జీవస్య కార్యత్వం- అభేదసమసత్తాకభేదవత్వం చా సహమానః పక్షాంతరమాహ- ఉత్క్రమిష్యత ఏవంభావాదిత్యౌడులోమిః సంసారదశాయా మత్యంతం బ్రహ్మణోభిన్నస్య జీవస్య బ్రహ్మాత్మత్వసాక్షాత్కారాత్కార్యకరణ సంఘాదుత్క్రమిష్యత ఏవంభావాత్ పరమాత్మనైవభావా ద్భవిష్య దభేద మాదాయ జీవోపక్రమ ఇత్యౌడులోమిరాచార్యో మన్యతే- ౨౧.

నన్విదమప్యసంగతం- సత్యకార్యకరణ సంఘాతవత స్సంసారిణోఽత్యంతం బ్రహ్మభిన్నస్యముక్తిదశాయా మభేదాయోగాదిత్యరుచ్యాపరమం సమాధానమాహ- అవస్థితే రితికాశకృత్స్నః బ్రహ్మణ ఏవా విద్యాకల్పితభేదేన జీవరూపేణావస్థితేర్జీవోపక్రమావిరోధంకా

శకృత్స్న ఆచార్యశ్శ్రుతితాత్పర్యజ్ఞో మన్యతే- అతఏవ విజ్ఞానాత్మభావే న బ్రహ్మణోభూతేభ్యస్సముత్థానం జీవలింగత్వేన ప్రాగుపన్యస్తం నవిరుధ్యతే- అభేదాదేవ- తస్మాద్ద్రష్టవ్యే పరమాత్మని మైత్రేయీబ్రాహ్మణవాక్యం సమన్వితమితి సిద్ధం-౨౨.

ఇతివాక్యాన్వయాధికరణం- ౬.

శాస్త్రారంభే జన్మాద్యస్యయత ఇతి బ్రహ్మణో యజ్జగత్కారణత్వం లక్షణముక్తం సంక్షేపేణ తదత్ర సమన్వయాధ్యాయాంతే పునరుచ్యతే విస్తరేణ- అవిద్యాప్రపంచవైలక్షణ్య బోధనాయ- అవిద్యాప్రపంచోహినేశ్వరకృతోనాపి జీవకృతః- కింతు మరుజలద్విచంద్రాదివజ్జీవావిద్యాకృతః- ఆద్యంతద్వైతవికల్పరూపశ్చ- తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవదిత్యాదినా- తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యామేవవ్యాక్రియతేత్యాదినాచ-కర్మణఏవకర్తృత్వబోధనాత్- అయంతు విద్యా ప్రపంచః పరమేశ్వరసృష్టః పురుషార్థరూపశ్చ- యద్యపి జన్మాది సూత్రానంతర్యమేతస్య యుక్తం- తథాపిసిద్ధతతాత్పర్యైర్వేదాంతైర్నిమిత్తత్వ మాత్ర సాధకానుమిత్యోర్ధోక్తిస్సకరేతి సమన్వయావసానేలిఖితమిదమధికరణమితిబోధ్యం- నచజన్మాద్యధికరణవైయర్థ్యం- నిర్విషయక సమన్వయ ప్రదర్శనాసంభవేన జగత్కారణాత్మక విషయమాత్రస్యతత్రోక్తత్వాత్.

ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాత్- ౨౩.

అభిధ్యోపదేశాచ్చ- ౨౪.

సాక్షాచ్చోభయామ్నానాత్- ౨౫.

ఆత్మకృతేః పరిణామాత్- ౨౬.

యోనిశ్చహిగీయతే- ౨౭.

ప్రకృతిశ్చ బ్రహ్మ- చకారాన్నిమిత్తమపి- కుతః- ప్రతిజ్ఞా దృష్టాంతానుపరోధాత్ - ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతయోస్సామంజస్యాదిత్యర్థః- ప్రతిజ్ఞాహి- యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమితి- అస్యాంహి ప్రతిజ్ఞాయా మాత్మజ్ఞానేన సర్వజ్ఞానముచ్యమాన మాత్మన ఉపాదానత్వం గమయతి- నిమిత్తత్వేతదసంభవాత్- నహి కులాలేజ్ఞాతే ఘటాదికం జ్ఞాతమితిశక్యతేవక్తుం- ఉపాదానత్వేతూపాదానోపాదేయయోరవ్యతిరేకాద్యుక్తం తజ్జ్ఞానేతజ్జ్ఞానం- దృష్టాంతోపి- యథాసోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతంస్యాద్వాచారంభణం వికారోనామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యుపాదాన విషయ ఏవదృశ్యతే- నిమిత్తత్వమపి ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాదేవేతి ద్రష్టవ్యం- నిమిత్తస్యోపాదానాద్భేదే ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతయోరసామంజస్యమేవేతి.

తథాబృహదారణ్యకే ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతౌ దృశ్యేతే- ఆత్మనిఖల్వరేదృష్టేశ్రుతేమతే విజ్ఞాతఇదగ్ం సర్వం విదితమితిప్రతిజ్ఞా- సయథా దుందుభేర్హన్యమానస్యనబాహ్యాంఛబ్దాఞ్ శక్నుయాద్గ్రహణాయ దుందుభేస్తు గ్రహణేన దుందుభ్యాఘాతస్యవాశబ్దో గృహీతఇతి- దృష్టాంతః- అస్యార్థః- ఘటాద్యధిష్ఠానతయాऽనుగతోయః ప్రకాశస్స ఉపాదానమిత్యత్ర దృష్టాంతోయథాతథోచ్యతే- బాహ్యాఞ్ దుందుభిశబ్దసామాన్యబహిర్భూతాఞ్ దుందుభేఃతచ్ఛబ్దసామాన్యస్యేత్యర్థః.- తథాచహన్యమాన దుందుభిజన్యస్య శబ్దసామాన్యస్య గ్రహణమంతరేణకశ్చిత్పుమాఞ్ దుందుభిశబ్దసామాన్యబహిర్భూతాఞ్ శబ్దవిశేషాఞ్ గ్రహణాయ గ్రహీతుం నశక్నుయాదితి వ్యతిరేకః- అన్వయోపి దుందుభిశబ్దసామాన్య గ్రహణేన దుందుభ్యాఘాత సంజ్ఞకోవిశేషశబ్దో గృహీతో భవతి- దుందుభ్యాఘాతస్య విశేషశబ్దస్య గ్రహణేనవాతదవాంతరశబ్దవిశేషో గృహీతో భవతీత్యర్థః- ౨౩.

ఇతశ్చాత్మనః కర్తృత్వప్రకృతిత్వే- కుతః - అభిధ్యోపదేశాచ్చ- అభిధ్యోపదేశాత్ ధ్యానోపదేశాదిత్యర్థః- సోకామయతేతి-

ధ్యానోపదేశాత్కర్తృత్వం- బహుస్యామితిధ్యానోపదేశాత్ప్రకృతిత్వమితి ౨౪.

ప్రకృతిత్వే హేత్వంతరమిదం- సాక్షాచ్చోభయామ్నానాత్- సర్వాణిహవాఇమానిభూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్యంతే ఆకాశం ప్రత్యస్తంయంతీత్యాకాశశబ్దేన సాక్షాద్బ్రహ్మగృహీత్వా విద్యాప్రపంచోత్పత్తి ప్రళయయోరుభయోరామ్నానాత్ బ్రహ్మప్రకృతి రిత్యర్థః- ౨౫-

ఆత్మకృతేః పరిణామాత్- లోకేహికృతిమాన్ కర్తాకృతివిషయోమృదాదిరుపాదానమితి వ్యవస్థా- ప్రకృతేచవిద్యా ప్రపంచవిషయే పరమాత్మనః కృతిమత్త్వం కృతివిషయత్వంచ శ్రూయతే- తదాత్మానగ్ స్వయమకురుతేతి- ఆత్మానమితి ద్వితీయయాకృతి విషయత్వం స్వయమిత్యనేనకృది మత్త్వంచ- తథాచ బ్రహ్మనిమిత్తముపాదానంచ- కుతః- ఆత్మకృతేః- ఆత్మసంబంధినీకృతిరాత్మకృతిః - సంబంధోవిషయవిషయిభావః- ఆధారాధేయాదిభావశ్చ- తతోహేతోరిత్యర్థః- నను ఆత్మనః కర్తృత్వేన పూర్వసిద్ధస్యకథం కృతికర్మత్వమత ఆహ- పరిణామాదితి- పరిణామోవివర్తః- సిద్ధస్యాపినవివర్తాత్మనాసాధ్యత్వాత్తత్కర్మత్వోపపత్తిరిత్యర్థః- ౨౬-

యోనిశ్చహిగీయతే- యద్భూతయోనింపరిపశ్యంతిధీరాః- కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమితి ప్రకృతివాచకయోనిశబ్దేన ఆత్మాయతోగీయతే అతశ్చప్రకృతి బ్రహ్మేత్యర్థః- తస్మాద్బ్రహ్మణశ్చిన్మయ ప్రపంచప్రకృతిత్వం కర్తృత్వంచేత్యేవంపరమేశ్వరేణేక్షణకామనాతప ఆదిపూర్వకం సృష్టస్య విద్యాప్రపంచస్య మిథ్యాత్వం తత్త్వజ్ఞానబాధ్యత్వం దృశ్యత్వం జడత్వం వావక్తుం నోచితం యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూదితిశ్రుతేః- కింతు- అద్వితీయే చిదేకరసే పరమాత్మనికల్పితైక దేశేఉన్మేషరూపమాయాచమత్కార మాత్రేణతథాచిన్మయకల్పనారూపేణ విలసనం- విదుషాంజీవన్ముక్తిదశా

యాం యుగపత్సర్వకామావాప్తిరూపపురుషార్థోపయోగః నిమేషమాత్రేణనిష్ప్రపంచచిన్మాత్రసత్తాసామాన్యరూప విదేహముక్తత్వంచసదాసిద్ధమేవేతి-అజ్ఞానాంత్వవిద్యాప్రపంచఏవాద్యంతద్వైతగ్రహగ్రస్తః కర్మపాశబద్ధస్తత్త్వజ్ఞానబాధ్యో మిథ్యా భూతఇతి- సిద్ధం బ్రహ్మణః ప్రపంచస్యచద్వైరూప్యం- జీవానాం జన్మచ బ్రహ్మమయంభ్రాంతిమయంచేతిద్వివిధం తత్ర తత్త్వజ్ఞానేన భ్రాంతిమయం నివర్తతే బ్రహ్మాత్మకం పరిశిష్యతఇతి- ౨౭.

ఇతి ప్రకృత్యధికరణం- ౭.

ఏతావతా గ్రంథేన ఈక్షతేర్నాశబ్దమిత్యాదినా అశబ్దత్వాది హేతుభిః ప్రధానకారణవాదో నిరాకృతః నపునరణు స్వభావా సత్కారణవాదాః- తేషామపి- కారణత్వబోధక శ్రుతయోదృశ్యంతే- తథాహి ఛాందోగ్యషష్ఠ ప్రపాఠకే- న్యగ్రోధఫలమత ఆహరేతి- ఇదం భగవఇతి భింధీతి భిన్నం భగవఇతి- కిమత్రపశ్యసీతి- అణ్వ్యఇవేమేధానా భగవ ఇత్యణుకారణవాదస్య - తాసామంగైకాంభింధీతి భిన్నా భగవ ఇతి కిమత్రపశ్యసీతి- నకించన భగవఇతి శూన్య స్వభావకారణవాద యోశ్చ ప్రతీతిరస్తీతి శంకాయామాహ.

ఏతేన సర్వేవ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతాః- ౨౮.

ఏతేన ప్రధానకారణవాద నిరాకరణేనయే హేతవ్ఘాఽశబ్దత్వాచేతనత్వైకవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞానుపపత్త్యాదయ స్తేషామణ్వాది పక్షేపి సమానత్వేన సర్వే అణ్వాదికారణవాదా నిరాకృతత్వేన వ్యాఖ్యాతాః- కించ ఏతేన సందిగ్ధవాక్య నిర్ణయేన సర్వేవేదాంతా అష్టోత్తర శతోపనిషదో వ్యాఖ్యాతప్రాయాఇతి- ౨౮.

ఇతి సర్వ వ్యాఖ్యానాధికరణం- ౮.

ఏవం సమన్వయాధ్యాయే సర్వేష్వధికరణేషు ధ్యేయే జ్ఞేయేచ బ్రహ్మణి ఏకపాద్విభూతిరూపే సర్వాత్మకే సర్వజ్ఞే సర్వాధిష్ఠానే సర్వకారణే జీవన్ముక్తగమ్యే శ్రుతితాత్పర్యసమన్వయోదర్శితః - ముముక్షూణాం ప్రథమతో ధ్యాత్వాద్యత్వాత్ - నిర్గుణం నిర్విశేషం కూటస్థం విదేహముక్తగమ్యంతు - త్రిపాదస్యామృతందివి - త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుషః - అథయదతః పరోదివో జ్యోతిర్దీప్యతే - తద్విష్ణోః పరమంపదం - అక్షరాత్పరతఃపరః - పరతస్సర్వకారణాదక్షరాత్సర్వేశ్వరాత్పరశ్శుద్ధః - నమశ్శివాయచ శివతరాయచ - ఇత్యాదిశ్రుతిభిస్సంక్షేపత స్సూచితం - ఆథర్వణే త్రిపాద్విభూతి మహానారాయణే విస్తరతః ప్రతిపాదితం - వాశిష్ఠే నిర్వాణప్రకరణోత్తరార్ధే ఉపబృంహితంచ - నాత్రవిస్తరతో వివృతం - మనోవాగగోచరత్వాత్ - షష్ఠభూమికాపర్యంతానామగమ్యత్వాచ్చ.

సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతానిచాత్మని - సంపశ్యన్ బ్రహ్మ పరమం యాతినాన్యేన హేతునా - యస్తు సర్వాణిభూతాన్యాత్మన్యేవానుపశ్యతి - సర్వభూతేషుచాత్మానం తతోనవిజుగుప్సతే - యస్మింత్సర్వాణి భూతాన్యాత్మైవా భూద్విజానతః - తత్రకోమోహఃకశ్శోక ఏకత్వమనుపశ్యత ఇత్యాద్యాశ్శ్రుతయ ఏకపాద్విభూతిరూపమేవహిసర్వాత్మకం బ్రహ్మ - తన్నిష్ఠస్య జీవన్ముక్తస్య జుగుప్సాశోకమోహాద్యత్యయ హేతుత్వేన త్రిపాద్విభూతిరూప పరబ్రహ్మప్రాప్తిసాధనత్వేనచదర్శయంతి - త్రిపాద్విభూతిరూపే నిష్ప్రపంచేపి బ్రహ్మణినిరుపాధికసాకారోస్తి - సోపాధికసాకారస్త్వేకపాద్విభూత్యామేవేతి మహానారాయణే వ్యుత్పాదితం - సోపాధికస్త్రివిధః - స్థూలోపాధికస్సూక్ష్మోపాధికః కారణోపాధికశ్చేతి - కారణోపాధికశ్శుద్ధో మలినశ్చేతి ద్వివిధః - శుద్ధః పరమేశ్వరస్య జీవన్ముక్తానాంచ - మలినోజీవానామజ్ఞానామేవ - జీవోపాధిమాలిన్యమేవహి స్వప్రకాశే పరమాత్మనికార్యకారణాధ్యాసహేతుః - కారణంచా

వ్యాకృతమధ్యస్త మేవ- అజ్ఞాతరజ్జుస్థానీయం- అతఏవ- అన్యదేవతద్విది తా దథోఽవిదితాదధీతిశ్రుత్యా పరమేశ్వరస్య విదితావిదిత విలక్షణ త్వముక్తం.

నిర్విశేషం శుద్ధం బ్రహ్మోదాహృతశ్రుతిభిస్సర్వత్ర సర్వోత్కృ ష్టతయా స్తుతమేవ- ఏకపాద్విభూతిరూపం సవిశేషమపి- శివశ్శక్త్యా యుక్తో యదిభవతిశక్తః ప్రభవితుం నచేదేవం దేవోనఖలుకుశలః స్పంది తు మపీతి భగవత్పాదైః వ్యోమ్నః పరస్యగత జాడ్యమిదంహి రూప మితిమాంత్రికైః- నిర్వికల్పం పరంజాడ్యమితి మహానారాయణే వాసి ష్ఠేచ స్తుతమేవే త్యుభయం పురుషార్థరూపమేవ- బ్రహ్మణో రూపద్వ యకథనేపి నాద్వైతక్షతిః- విద్యాప్రపంచస్యాత్మమాత్రత్వా చ్చిదేక రసత్వాత్- భేదస్యకల్పనారూపేణ చమత్కారమాత్రత్వాత్- స్వరూ పవిస్మృత్యభావాచ్చ- అవిద్యాప్రపంచస్యతు మిథ్యాత్వేన తత్త్వజ్ఞాన బాధ్యత్వాచ్చేతి- ఈక్షణాదిప్రవేశాంతా సృష్టిరీశేనకల్పితే త్యయమేవ విద్యాప్రపంచ స్తత్త్వజ్ఞానా బాధ్యశ్చిన్మయః- ఓషధయస్సంవదంతే సోమేనసహరాజ్ఞేత్యాది కర్మకాండశ్రుతిష్వపి ప్రసిద్ధః- జాగ్రదాదివిమో క్షాంత స్సంసారోజీవకల్పిత ఇత్యయమేవావిద్యాప్రపంచఅవ్యక్తాది జడరూప స్తత్త్వజ్ఞానబాధ్యః- జీవభావ జగద్భావబాధే స్వాత్మైవశిష్య తఇతి.

అత్ర బహుస్యామితీశసృష్టభేద మనుసృత్యద్వైతసిద్ధాంతః- ఉపాధ్యనుపమర్దేనాభేదం గౌణమవలంబ్యవిశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతః- తా త్త్వికాభేదదృష్ట్యా అద్వైతసిద్ధాంతశ్చ సంగతఏవ- ఉక్తంహిహనూమ తా- దేహబుధ్యాతుదాసోహం జీవబుధ్యాత్వదంశకః - ఆత్మబుధ్యాత్వ మేవాహమితిమే నిశ్చితామతిరితి- జీవానామీశ సృష్టమాభాసరూపం జన్మ బ్రహ్మమయం- చిద్రూపత్వాదసంగత్వా దబాధ్యత్వాచ్చ- తత్ర జీవభావజన్మకర్మప్రబంధస్తు స్వోపాధిమాలిన్యదోషాదధ్యస్త ఇతి భ్రాం తిమయం జన్మేత్యుచ్యతే- తత్త్వజ్ఞానేన నివర్తతేచ- అతోబ్రహ్మనిర్గు ణమేవేతి సగుణమేవేతివా- సర్వంజగత్సత్యమేవేతి- మిథ్యేతివా- నిర్బం

ధ్యానయుక్తః- కింతు- అచింత్యమవ్యక్తమనంతరూప మిత్యాది శ్రుత్యు పదిష్టప్రకారేణ సర్వదా తన్మననమేవోచిత మిత్యలం.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థశిష్య శ్రీ అద్వైతానంద తీర్థవిరచితాయాం
బ్రహ్మసూత్రతాత్పర్య దీపికాయాం ప్రథమా
ధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః- అధ్యాయశ్చ
సమాప్తః.

హరిః ఓంతత్సత్.

ఓమ్.

శ్రీగురుభ్యోనమః.

శ్రీమహాగణాధిపతయేనమః.

ద్వితీయాధ్యాయస్య - ప్రథమఃపాదః.

ప్రథమేఽధ్యాయే సర్వజ్ఞే సర్వశక్తౌ జగజ్జన్మాదికారణే సర్వేషాం వేదాంతానాం సమన్వయః ప్రతిపాదితః- అశబ్దత్వాదిభిర్హేతుభిః ప్రధానాదికారణవాదాశ్చ నిరాకృతాః.

ఇదానీం ద్వితీయాధ్యాయే ప్రథమేపాదే సాంఖ్యాదిస్మృతితర్కాభ్యాం స్వపక్షేవిరోధః పరిహ్రియతే- ద్వితీయేపాదే సాంఖ్యాది మతానాం దుష్టత్వం ప్రతిపాద్యతే_ తృతీయే ఆద్యభాగేన పంచమహాభూతశ్రుతీనాం ద్వితీయభాగేన జీవశ్రుతీనాం - చతుర్థపాదే లింగశరీరశ్రుతీనాంచ విరోధః పరిహ్రియతే.

అతీతానాంతరాతిదేశాధికరణే - ప్రధానవదశబ్దత్వం పరమాణ్వాదీనా మప్యుక్తం- సంప్రతిప్రధానస్య వైదికశబ్దవత్వాభావేపి- స్మృతిరూపశబ్దవత్త్వ మస్తీత్యాశంక్యపరిహరతి.

స్మృత్యనవకాశదోషప్రసంగ ఇతిచేన్నాన్యస్మృత్యనవకాశదోషప్రసంగాత్ - ౧.

ఇతరేషాంచానుపలబ్ధేః- ౨.

ననుపూర్వాధ్యాయే సచ్చిదానందైకరసం బ్రహ్మైవజగత ఉపాదానం నిమిత్తంచేతి శ్రుతిసమన్వయో దర్శితస్సనయుక్తః- కుతః-

త్రిగుణం జడం స్వతంత్రంచ ప్రధానంజగతః కారణమితి కాపిలస్మృతి
విరోధాత్- నను అపౌరుషేయ వేదప్రతిపాదితసమన్వయే పౌరుషేయ
స్మృతివిరోధశంకానయుక్తా తత్ప్రామాణ్యస్యాసిద్ధత్వాదితిచేత్-ఋషిం
ప్రసూతం కపిలం యస్తమగ్రే జ్ఞానైర్బిభర్తి జాయమానంచ పశ్యే
దిత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధమహిమ్నః కపిలస్య సర్వజ్ఞత్వేన తత్ప్రణీతస్మృ
తేః ప్రమాణత్వా త్తదనుసారేణైవ శ్రుత్యర్థోనేయస్తథాచ నబ్రహ్మ
ణి కారణే సమన్వయః- ప్రధానకారణవాది స్మృతివిరోధాత్- అస్య
థా స్మృతే రనవకాశదోషప్రసంగాత్. నచ జగత్కారణే సిద్ధే వస్తుని
క్వచిత్ప్రధానం కారణంక్వచిద్బ్రహ్మేతివికల్పోయుజ్యతే- తస్మాత్ ప్ర
ధానానుగుణతయా శ్రుతయోనేయాఇతి చేదిత్యంతసూత్రావయవార్థః-
పరిహరతినేతి- కుతః- అన్యస్మృత్యనవకాశదోషప్రసంగాత్- తథాహి
చేతనంప్రకృత్య “తస్మాదవ్యక్తముత్పన్నం త్రిగుణం ద్విజసత్తమే”తి
స్మృతిరవ్యక్తాది జడప్రపంచస్యా విద్యాజన్యత్వమాహ. తథా భగవ
ద్గీతాస్వపి “అహంసర్వస్యజగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథే”త్యాదినా వి
ద్యాప్రపంచస్య సాక్షాత్స్వకార్యత్వం. అవిద్యాప్రపంచస్య జీవావి
ద్యాద్వారా కార్యత్వంచస్మర్యతే. తథాచ. ప్రధానకారణవాదాభ్యు
పగమే ఏతత్స్మృతీనా మనవకాశదోషః ప్రసజ్యేత- అతః స్మృతిద్వ
యవిరోధే శ్రుత్యవిరుద్ధా స్మృతిః ప్రమాణమిత్యప్రమాణ సాంఖ్య
స్మృత్యానవిరోధః- కపిలసర్వజ్ఞత్వంచ పూర్వపక్షరచనాతాత్పర్యవ
ర్ణనే సంగచ్ఛతే - శ్రుతిస్మృతిసిద్ధసిద్ధాంత ప్రతిభటపూర్వపక్షరచనా
యాః సర్వజ్ఞాదన్యత్రాసంభవాత్ - ఇతశ్చ సాంఖ్యస్మృతే రనవకాశో
నదోషఇత్యాహ. ఇతరేషాంచానుపలబ్ధేః- సాంఖ్యస్మృతిసిద్ధానా మిత
రేషాం మహదహంకారాదీనాం తత్త్వానాం లోకే వేదేచానుపలబ్ధే
శ్చ సాంఖ్యస్మృతే రప్రామాణ్యం నదోషః- తథాచ తదేకదేశ ప్రధా
నస్మృతే రప్యప్రామాణ్య మితిభావః- తత్త్వంతు బాదరాయణాదిత్యభి
యుక్తోక్తేః- ౨.

ఇతిస్మృత్యధికరణం- ౧.

ఏవం యోగినామపి ప్రధానాదిప్రక్రియాసమైవ- కిం త్వీశ్వరం సర్వజ్ఞం నిమిత్తకారణ మభ్యుపగచ్ఛంతి. తథాచ కాపిలమతనిరాసే నైవ పాతంజలమపి నిరస్తం భవతీత్యతిదిశతి.

ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః- 3.

ఏతేన కాపిలమతనిరాసేన యోగః పాతంజలోపి ప్రత్యుక్తః- నిరస్తో వేదితవ్యః- నచాతిదేశవైయర్థ్యంజ్ఞానసాధనత్వేన శ్రుతిసిద్ధయోగప్రతిపాదకత్వేన ప్రామాణ్యాశంకాయా మతిదేశసార్థక్యాత్ - తదప్రామాణ్యే కథం యోగప్రమేతిచేదుచ్యతే- తాత్పర్యవిషయ భూతార్థే అప్రామాణ్యం శాస్త్రస్యా ప్రామాణ్యమావహతి. యథా కాపిలస్మృతేః- నహి యోగస్మృతేః ప్రధానాదౌ తాత్పర్యం యేనాప్రామాణ్యాంభవేత్ - కింతు యోగఏవ- సచాబాధితః- శ్రుతిసిద్ధత్వాత్ - కించిదాలంబ్యయోగః ప్రతిపాదనీయఇతి ప్రసిద్ధప్రధానాదిక మాలంబనత్వేన గృహీతం. తత్రాపి ప్రామాణ్యాశంకాయామతిదేశఇత్యవిరోధః- ఏవం యదంశే సాంఖ్యయోగస్మృత్యో రవిరోధ స్తదంశేతయోః ప్రామాణ్యమేవేత్యధికరణద్వయస్య తాత్పర్యం- యోగస్యకథం శ్రౌతత్వమితి చేత్ శ్వేతాశ్వతరోపనిషదాదౌ "త్రిరున్నతంస్థాప్య సమంశరీర"మిత్యాదినాయోగః ప్రపంచిత ఇతి. తథా కాఠకేపి "తాం యోగమితి మన్యంతేస్థిరామింద్రియధారణా" మితి "విద్యామేతాం యోగ విధించకృత్స్నమితి" చయోగస్య పురుషార్థహేతుత్వ ప్రతిపాదనాత్ - 3.

ఇతి యోగప్రత్యుక్త్యధికరణమ్.

ఏవం స్మృతివిరోధః పరిహృత ఇదానీంన్యాయవిరోధః పరిహ్రియతే.

నవిలక్షణత్వాదస్యతథాత్వంచ శబ్దాత్ ౪.

అభిమాని వ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యాం ౫.

దృశ్యతేతు ౬.

అసదితిచేన్న ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ ౭.

అపీతౌతద్వత్ప్రసంగాదసమంజసమ్ ౮.

నతుదృష్టాంతభావాత్ ౯.

స్వపక్షదోషాచ్చ ౧౦.

తర్కాప్రతిష్ఠానాదప్యన్యథానుమేయ మితిచేదేవ మప్యనిర్మోక్ష ప్రసంగః ౧౧.

పూర్వం వేదవిరుద్ధస్మృతే ర్మూలాభావాదప్రామాణ్యముక్తం-తర్హితర్కస్య వ్యాప్తిపక్షధర్మతయోర్మూలత్వేన లోకసిద్ధత్వాత్-తేనవిరోధ ఇతి ప్రత్యుదాహరణసంగత్యా అయమాక్షేపః- ఆకాశాది కంనచేతనప్రకృతికం- ద్రవ్యత్వాత్- ఘటవదితి తర్కేణవిరుధ్యత ఇత్యాహ- నవిలక్షణత్వాదితి జగచ్చేతన ప్రకృతికమితియదుక్తం తన్న - కుతః విలక్షణత్వాత్- అస్యజగతశ్చేతనాద్విలక్షణత్వాత్- నను బ్రహ్మజగతోర్వైలక్షణ్యంకుత ఇత్యతఆహ- తథాత్వంచశబ్దాదితి. తథాత్వం వైలక్షణ్యం "విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచే" త్యాదిశ్రుతితో అవగతమిత్యర్థః- ౪.

నను బ్రహ్మవజ్జగదపిచేతనం శ్రూయతే "తేహేమేప్రాణా అహంశ్రేయసేవివదమానాః మృదబ్రవీత్ ఆపోబ్రువన్ ఓషధయస్సంవదంతే తేహివాచమూచుస్త్వంన ఉద్గాయే" త్యాదిశ్రుతిభిరిత్యతఆహ అభిమాని వ్యపదేశస్త్విత్యాది ఉక్త శంకానిరాసార్థస్తు శబ్దః ఉక్త శ్రుతిభిర్న జగతశ్చేతనత్వం ప్రత్యేతవ్యం యతోమృదాద్యభిమానినీనాం దేవతానాం తత్ర వ్యపదేశోభవతి - నమృదా

దిమాత్రస్య - కుతః విశేషానుగతిభ్యాం కౌషీతకీబ్రాహ్మణే బృహదారణ్యకేచ ప్రాణసంవాదే "ఏతాహవై దేవతా అహంశ్రేయసేవివదమానా" ఇతిశ్రుతప్రాణానాం దేవతాశబ్దేనవిశేషణాత్ - నప్రాణా ఇంద్రియాణి- కింతుతదధిష్ఠానదేవతాఇతి- నేంద్రియాది జగతశ్చేతనత్వం 'అగ్నిర్వాగ్భూత్వాముఖంప్రావిశ'దిత్యాదిమంత్రార్థవాదాదిషు సర్వత్ర తదభిమానిదేవతానామనుగతిశ్రవణాచ్చ- నచేతనం జగత్ - తేహివాచమూచురిత్యత్రాపి తేహిదేవాః వాచంవాగభిమానినీందేవతామూచురితి- తస్మాదచేతనస్య జగతోవైలక్షణ్యాన్నచేతన ప్రకృతికత్వమితి. ౫.

ఏవం ప్రాప్తేసిద్ధాన్తయతి- దృశ్యతేత్వితి- పూర్వపక్షనిరాసార్థస్తుశబ్దః యదుక్తంచేతనవిలక్షణం జగన్నచేతన ప్రకృతికమితి తన్న- చేతనాత్పురుషాత్తద్విలక్షణానాం నఖలోమాదీనాం అచేతనానాం అచేతనాచ్చగోమయాత్ చేతనానాం వృశ్చికాదీనా ముత్పత్తిర్యతోదృశ్యతే ప్రకృతివికారయో రత్యంతసాదృశ్యే ప్రకృతివికారభావానుపపత్త్యా యత్కించిత్సాదృశ్యం వాచ్యం- తచ్చ ప్రకృతేపి జగతిస్ఫురణాద్యనువృత్త్యా సమాన మితిభావః కించ బ్రహ్మణ్యుపనిషద్వ్యతిరిక్తతర్కాదేః ప్రమాణస్యాప్రవేశాన్న తేనవిరోధః తథాచశ్రుతిః నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయేతి- కోఅద్ధా వేదక ఇహ ప్రవోచదియం విసృష్టిర్యత ఆబభూవేతి - కఇహబ్రహ్మవ్యవహారభూవా అద్ధాసాక్షాద్వేద కోహితత్ప్రవోచత్- ప్రావోచదిత్యర్థః- యత ఆత్మనస్సకాశాదియం వివిధా సృష్టిర్బభూవ సఏవస్వరూపం వేదనాన్య ఇత్యర్థః- ౬.

అసదితిచేన్న- చేతనస్యనామాది హీనస్య అచేతననామాది మజ్జగద్ధేతుత్వే ఉత్పత్తేః పూర్వం జగదసదేవస్యాదితిచేన్న- కుతః ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ - అసదితియోయం ప్రతిషేధః తత్ప్రతిషేధమాత్రం నతు తస్య ప్రతిషేధ్యమస్తీత్యర్థః- అయంభావః- నహికార్యసత్తాకారణాద్భిద్యతే- కింతు- కారణమేవ- స్థితిదశాయామపి జగత్సత్తాబ్రహ్మైవ- తథాచ బ్రహ్మాత్మకం జగతస్సత్త్వ ముత్పత్తేః పూర్వమప్యవిశిష్టమితినా సజ్జగదితి. ౭.

ఆక్షిపతి- అపీతౌతద్వత్ప్రసంగాదసమంజసం- నను శుద్ధ్యాదిగుణకం బ్రహ్మజగదుపాదాన మిత్యసమంజసం- కుతః అపీతౌతద్వత్ప్రసంగాత్- అపీతౌ ప్రళయసమయే జాడ్యాశుద్ధ్యాదిగుణకం జగద్బ్రహ్మణి లీయమానం స్వనిష్ఠజాడ్యాది భిర్ధర్మైర్బ్రహ్మదూషయేత్ యథాశాకాదౌలీయమాన హింగ్వాదికంస్వనిష్ఠగంధాదిభిశ్శాకాదికం దూషయతి తద్వత్- కార్యవత్కారణస్యాపి బ్రహ్మణో అశుద్ధ్యాదిః ప్రసజ్యేతేత్యాక్షేపసూత్రార్థః- ౮.

పరిహరతి నతు దృష్టాంతభావాత్ -తుశేవకారార్థః పూర్వోక్తమసామంజస్యం నాస్త్యేవేత్యర్థః కుతః దృష్టాంతభావాత్ - కార్యంకారణేలీయమానం స్వధర్మేణకారణం నదూషయతీ త్యస్మిన్నర్థేశతశోదృష్టాంతానాం సత్త్వాదిత్యర్థః యథాఘటశరావాదికం కార్యం మృది లీయమానం మృదం స్వనిష్ఠధర్మై ర్నదూషయతి యథా స్వప్నప్రపంచో నస్వప్నధర్మైః కారణ మాత్మానం దూష యతి తథామాయిక జగదుత్పత్తి స్థితిలయాఖ్యావస్థా త్రయసాక్షిణా పరమాత్మానం న జగత్స్వనిష్ఠ జాడ్యాదిభిర్ధర్మైర్దూషయతి - పరమాత్మనో అవస్థాత్రయా సంబంధేవృద్ధ సమ్మతిరపి - " అనాదిమాయయా సుప్తోయదాజీవః ప్రబుధ్యతే అజమనిద్ర మస్వప్నమద్వైతం బుధ్యతేతదేతి" కించకార్యస్యకారణాత్మత్వేపిన కారణం కార్యాత్మకమితి నకార్యధర్మదూషణం కారణస్యేతి సమంజసంవేదాన్త శాస్త్రమితి- ౯.

"స్వపక్షదోషాచ్చ"- యేదోషాః విలక్షణత్వాత్ప్రకృతి వికారభావానుపపత్తిః- ఉత్పత్తేః ప్రాగ్జగతో అసత్వప్రసంగః- అపీతౌతద్వత్ప్రసంగ ఇతిసాంఖ్యేనోద్భావితాః తేసాంఖ్యపక్షేపిసమానాః- శబ్దాదిహీనప్రధాన స కాశాచ్ఛబ్దాదిమతో విలక్షణస్య జగతఉత్పత్త్యంగీకారాదిత్యర్థః- వస్తుతస్తు సర్వప్రపంచసత్యత్వవాదిన స్సాంఖ్యస్యైవైతే దోషానమమవిద్యాఽవిద్యా ప్రపంచభేదవాదిన ఇతి భావః- ౧౦.

తర్కాప్రతిష్ఠానాదపీతి- కేవలస్యతర్కస్యా ప్రతిష్ఠానాదపి అప్రతిష్ఠితత్వాచ్చ- న తేనవైదిక సమన్వయ విరోధాశంకేత్యర్థః- ఏకేన తార్కికేణయత్నే నానుమితోప్యర్థో అన్యేనశ్రేష్ఠతరేణాన్యథానీయతే ఏవమన్యేన శ్రేష్ఠతమేనాన్యథానీయత ఇతి తర్కస్యా ప్రతిష్ఠానంబోధ్యం- నను తర్కమాత్రస్యా ప్రతిష్ఠితత్వే ధూమాదినావహ్న్యర్థి ప్రవృత్త్యనుపపత్తేర్వ్యాక్యార్థే సందేహేతర్కేణ నిర్ణయ ప్రసంగాచ్చ కించ తర్కా ప్రతిష్ఠానాదిత్యయమపితర్కో అప్రతిష్ఠిత ఏవేతిన తేన పరమతనిరాకరణంస్యాత్తస్మాత్కస్య చిత్తర్కస్యా ప్రతిష్ఠితత్వేపి కస్యచిత్ప్రతిష్ఠితత్వసంభవాత్తేన సమన్వయవిరోధాశంకాయుక్తేత్యాశంక్యప తి అన్యథానుమేయమితిచేదిత్యం తేన అప్రతిష్ఠితతర్కాదన్యేన ప్రకారేణ ప్రతిష్ఠితతర్కేణ సమన్వయవిరోధాదికమనుమేయమితి శంకార్థః- తర్కస్యక్వచిత్ప్రతిష్ఠితత్వమంగీకృత్య సమాధత్తే- ఏవమపీతి- అన్యత్రతర్కస్య ప్రతిష్ఠితత్వేపి ప్రకృతే లింగాదిహీనే బ్రహ్మణి వేదనిరపేక్షస్య తర్కస్యా ప్రతిష్ఠితత్వదోషాదనిర్మోక్షప్రసంగఏవేతి సమాధానార్థః యద్వా మహాత్మకపిలకణాదాదీనాం పరస్పరవిప్రతిపన్నాగమనిరపేక్షైస్తర్కైస్తత్వ నిర్ణయాభావాదనిర్మోక్షప్రసంగ ఇత్యర్థః- తస్మాదాగమవిరోధితర్కో అప్రమాణమితిన తేన విరోధ ఇతి సిద్ధం- ౧౧.

ఇతినవిలక్షణత్వాధి కరణం- ౩.

బ్రహ్మనజగదుపాదానం- విభుత్వాత్ - వ్యోమవదిత్యాద్యనేన వైశేషికాద్యనుమానేన బ్రహ్మకారణత్వబోధకస్సమన్వయో విరుధ్యత ఇత్యాశంకాయామతిదిశతి.

ఏతేనశిష్టా పరిగ్రహాఅపివ్యాఖ్యాతాః- ౧౨.

ఏతేన మన్వాదిభిశ్శిష్టైః కేన చిత్సత్కార్యవాదాద్యంశేన పరిగృహీత ప్రధానకారణవాదనిరాకరణేన ప్రకారేణ శిష్టా అపరిగ్రహాః

శిష్టైః కేనచిదప్యంశేనా పరిగృహీతా అణ్వాదికారణవాదా అపివ్యాఖ్యాతా నిరస్తా ద్రష్టవ్యా ఇత్యర్థః- తర్కస్య వేదబాధితత్వాదితి భావః- ౧౨.

ఇతి శిష్టాఽపరిగ్రహాధికరణమ్- ౪.

అద్వితీయాద్బ్రహ్మణో జగత్సర్గం బ్రువన్ సమన్వయః- ప్రత్యక్షాదినావిరుధ్యతే నవేతి సందేహే బ్రహ్మణితర్కస్యా ప్రతిష్ఠితత్వేపి జగద్భేదేతస్య ప్రతిష్ఠితత్వా ద్విరుధ్యత ఏవేతి ప్రత్యుదాహరణేనాయమాక్షేపః- సమాధిశ్చ.

“భోక్త్రాపత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్” ౧౩.

అద్వితీయ బ్రహ్మణో జగదుపాదానత్వే భోక్తృభోగ్య ప్రపంచస్య సర్వస్య బ్రహ్మానన్యత్వేన భోగ్యశబ్దాదేర్భోక్త్రాత్మకత్వాపత్తేర్భోక్తుర్భోగ్యాత్మకత్వాపత్తేశ్చ ప్రత్యక్షసిద్ధః పరస్పరవిభాగోనస్యాదితి ప్రత్యక్షవిరోధః-భోక్తృభోగ్యప్రపంచోనాద్వితీయోపాదానకః పరస్పరం భిన్నత్వాత్- వ్యతిరేకేణ బ్రహ్మవదిత్యాది తర్కవిరోధశ్చ సమన్వయస్య విపక్షే హేతూచ్ఛిత్తిర్బాధికేతి శంకార్థః “సమాధత్తేస్యాల్లోకవదితి”-భోక్తృభోగ్య ప్రపంచస్యైక బ్రహ్మోపాదానకత్వేపి పరస్పరం విభాగః స్యాల్లోకవత్- యథామృదాత్మనా అభిన్నానాం ఘటశరావాదీనాంపరస్పరం భేదోస్తీతి చిన్మయవిద్యాప్రపంచదృష్టాంతః యథాఏకరజ్జూపాదానకానాందండసర్పాదీనాం పరస్పరంభేద ఇత్యవిద్యామయజడప్రపంచదృష్టాంతః కల్పితభేదసత్వాన్న ప్రత్యక్షవిరోధః దండాదావ్యభిచారాన్న తర్కః ప్రమాణమితిభావః- ౧౩.

ఇతిభోక్త్రాపత్త్యధికరణమ్- ౫.

ఏవంపరిణామవాదమాలంబ్య ఆపాతతస్స్యాల్లోకవదితి సమాధానముక్తం ఇదానీం వివర్తమాశ్రిత్య ప్రపంచద్వైవిధ్యాంగీకారేణ పరమం సమాధానముచ్యత ఇత్యేకఫలకత్వ సంగత్యాఇదమాహ.

తదనన్యత్వమారంభణ శబ్దాదిభ్యః ౧౪.

భావేచోపలబ్ధేః ౧౫.

సత్వాచ్చావరస్య ౧౬.

అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచేన్న ధర్మాంతరేణ వాక్యశేషాత్ ౧౭.

యుక్తేశ్శబ్దాంతరాచ్చ- ౧౮.

పటవచ్చ ౧౯.

యథాచప్రాణాదిః ౨౦.

తదనన్యత్వం తస్మాద్బ్రహ్మణ అనన్యత్వమభేదో విద్యాప్రపంచస్య చిదేకరసత్వాత్ - జలతరంగాదివత్ - అవిద్యాప్రపంచస్యతు జడదుఃఖాదినానారసస్య తదనన్యత్వం తద్వ్యతిరేకేణా భావఏవ- మరుజలద్విచంద్రాదివత్ - ఉభయత్ర పృథక్సత్తారాహిత్యం ద్రష్టవ్యం- కుతః ఆరంభణశబ్దాదిభ్యః- ఏకవిజ్ఞానాత్సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాసిద్ధ్యర్థం దృష్టాంతోదత్తః- యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వంమృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారంభణం వికారోనామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి- తత్ర కథం మృత్పిండే జ్ఞాతే ఘటాదిజ్ఞానమిత్యాశంక్యవికారో ఘటాదిర్వాగాలంబనమాత్రం- యతోనామధేయంవికారః- నతు నామాతిరేకేణ వికారోస్తీత్యుక్త్వా మృత్తికామాత్రమేవ వికారస్య ఘటాదేః పారమార్థికం రూపమితి తస్మిన్ జ్ఞాతే వస్తుతో ఘటాదిర్జ్ఞాతో భవతీత్యుక్త్వావికారః కల్పనామాత్రం కారణం సత్యమిత్యయమర్థో దృష్టాంతవాక్యేసిద్ధః. తథా దార్ష్టాంతికేపి చిద్రూపే బ్రహ్మణిజ్ఞాతే చిన్మయో విద్యాప్రపంచస్సర్వోవిజ్ఞాతో భవతీతిద్రష్టవ్యః- చిన్మాత్రసత్తా సామాన్యే విశ్రాంతస్య నిరంతరం సర్వేశస్యాహ సర్వత్వం సర్వాత్మత్వంచ సర్వదేతి. ప్రకృతిశ్చేతిసూత్రే చిత్ప్రకృతికస్య చిన్మయవిద్యాప్రపంచస్యైవ స్వీకారాత్ - అత్ర మృదాది దృష్టాంతో విద్యా

ప్రపంచవిషయఏవహి- ఘటాద్యుత్పత్తే ర్భ్రాంతిమూలకత్వాభావాత్ కులాలాదిబుద్ధిపూర్వకక్రియాజన్యత్వాత్ - ఘటాదీనా మధిష్ఠానమృజ్జ్ఞానా బాధ్యత్వాత్ - ముద్గరపాతాదిక్రియానాశ్యత్వాచ్చ- తత్ర మృదాదిసత్యత్వంనామ దీర్ఘకాలస్థాయిత్వమేవ- ఘటాదీనాం నామమాత్రత్వం చాల్పకాలస్థాయిత్వం వివేకదృష్ట్యా మృణ్మాత్రత్వంచేత్యంశే ద్రష్టవ్యః- నరజ్జుసర్పాదివత్ అలీకత్వబోధనే తాత్పర్యం- సూతసంహితాయాం బ్రహ్మగీతాద్వితీయాధ్యాయే తేషాం స్థాయుత్వా స్థాయిత్వవిషయత్వేన దృష్టాంతత్వమితి వ్యుత్పాదితమిత్యలం. నావిద్యాప్రకృతికస్య జడప్రపంచస్య ప్రతిజ్ఞావిషయత్వం- స్వరూపే నాలీకత్వాత్.

సూత్రస్థాదిశబ్దేన బ్రహ్మైవేదం సర్వమిత్యాది తదనన్యత్వప్రతిపాదకం సంగృహీతం- ౧౪.

తదనన్యత్వే హేత్వంతరమాహ- "భావేచోపలబ్ధేః" భావే విద్యావిద్యయో స్సద్భావే విద్యాసద్భావే విద్యాప్రపంచస్య- అవిద్యాసద్భావే అవిద్యాప్రపంచస్యచోపలబ్ధేః అనుభవాదిత్యర్థః- చకారాదుభయాభావే ఉభయస్యా ప్యనుపలబ్ధి రితిసూచితం- తథాహి- "యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూదిఀతిశ్రుత్యా విద్యాదశాయాం జీవన్ముక్తస్య చిన్మయవిద్యాప్రపంచస్యైవ బహుస్యామితి కల్పితభేద చమత్కారమాత్రేణ సర్వస్యాత్మమాత్రతయోపలబ్ధిః. పురుషఏవేదగ్ంసర్వం- ఆత్మైవేదం సర్వమిత్యాదిశ్రుతేః.

అవిద్యాదశాయాంతు జాగ్రత్స్వప్నయో రాత్మతిరోధానేన జడదుఃఖాదిరూపస్యైవా విద్యాప్రపంచస్య. యత్రహి ద్వైతమివభవతీతి- సచ్చత్యచ్చాభవదిత్యాదా తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ - తన్నామరూపాభ్యామేవ వ్యాక్రియతేత్యాదౌచ కర్మణఏవ కర్తృత్వప్రతిపాదనాన్నేశ్వరసృష్టత్వం నాపి జీవసృష్టత్వం. కింతు అవిద్యాసిద్ధత్వమేవ మరుజలాదివత్ - అద్వితీయేచిదేకరసే బ్రహ్మణి తద్విరుద్ధ జడధాతోరవిద్యాంవినా అసంభవాదేవ విద్యావిద్యాప్రపంచయోః కో

భేదఇతిచేత్- అద్వైతద్వైతమజ్ఞానాంతజ్ఞానాం తన్నవిద్యతఇతి. ఆగా ఉత్పత్తిసామగ్రీకల్పనా- మధ్యే జన్మకర్మాదికల్పనా అంతేనాశసామగ్రీ కల్పనా చేత్యేవం సర్వత్రద్వైతకల్పనైవావిద్యయా- విద్యాప్రపంచస్తు చిదేకరసః పరమాత్మస్వరూపభూతఏవ. ఏకపాద్విభూతిరూపః నతత్ర కార్యకారణకల్పనానాపి జన్మకర్మకల్పనా "సర్వంకర్మాఖిలంపార్థ జ్ఞానేపరిసమాప్యత" ఇతిస్మృతేః- "పురుషఏవేదగ్ంసర్వం యద్భూతం యచ్చభవ్యం" ఇత్యాదిశ్రుతేశ్చ- ఉభయాభావేతు సుషుప్తిప్రళయయోరివ నిష్ప్రపంచత్వైవనసావ్యవహారగోచరా.

వక్ష్యతిభగవాన్ సూత్రకాలఏవ స్వాప్యయసంపత్త్యోరన్యతరాపేక్షు మావిష్కృతం హీతి. చతుర్థాధ్యాయచతుర్థపాదే అతోయుక్తఏవ విద్యాప్రపంచస్య తదభేదః అవిద్యాప్రపంచస్యతు తద్వ్యతిరేకేణాభావఇతి. అత్ర ప్రపంచభేదమజ్ఞాత్వా క్లిష్టకల్పనయా కారణసత్త్వోపలంభానువిధాయిసత్త్వోపలంభవత్త్వాత్కార్యస్యేతి సూత్రార్థవర్ణనం భావాచ్చోపలబ్ధేరితి సూత్రవికల్పకల్పనంచ పూర్వవ్యాఖ్యాతౄణామసమంజసమేవ. వివర్తవాదే కార్యకారణయోరేకత్రజ్ఞానాసంభవాత్ నాసీదస్తిభవిష్యతీతిత్రైకాలికనిషేధప్రతియోగిన అవిద్యాప్రపంచస్య కారణాత్మనా సత్వప్రతిపాదనానౌచిత్యాచ్చేత్యలం- ౧౫.

నన్వద్వైతవాదే-కస్య విద్యా-కస్యా విద్యా-తయో స్సద్భావేక స్యోపలబ్ధిస్తయోరభావః - కదా. కథం కేనవాసిధ్యతీత్యాశంకాయామాహ.

"సత్త్వాచ్చాపరస్యేతి" "తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశదితి" అనేనజీవేనాత్మనా అనుప్రవిశ్యేత్యాదినా ప్రతిపాదితస్యా పరస్య చిదాభాసస్య సత్త్వాత్సర్వముపపద్యతే తథాహి- వేదాంతవాదే అద్వితీయే నిష్ప్రపంచే పరమాత్మని ఏకపాద్విభూతి రూపేణ మాయాచమత్కారేణ "ఇదగ్" సర్వమసృజతేతి సర్వవిద్యా ప్రపంచకల్పనం తత్రాభాసరూపేణ ప్రవేశనంచ ప్రసిద్ధం అంగీకృతంచ భాష్యకృతా ద్విరూపం హి బ్రహ్మావిభాతీతి నిరూపితంచ ద్వితీయం రూపం వికార గోచరా

త్కార్య బ్రహ్మస్వరూపాద్విలక్షణం సర్వాత్మకం "పురుషఏవేదం విశ్వంకర్మతపో బ్రహ్మపరామృతమితి" ముండక శ్రుతివ్యాఖ్యానావసరే- అదృశ్యత్వాధికరణే రూపోపన్యాసాచ్చేతి సూత్రే న్యాయేన నిర్ధారితంచేతినతస్య మిథ్యాత్వం కేన చిద్వక్తుం శక్యం శ్రుతి తాత్పర్యవిషయత్వాత్ తత్ర ఆండజంజీవజముద్భిజ్జ మితి కల్పితభేదే ష్వూపాధిషు ప్రవిష్టానామాభాసానాం కేషాంచిదుపాధిమాలిన్యాత్- బ్రహ్మభావవిస్మృతి జీవభావకల్పనం- తత్రా విద్యయాసంసరణం విద్యయాసత్వావశేషపర్యంతం జీవన్ముక్తి- స్తత్వలయే స్వభావాదేవ విదేహముక్తిశ్చేతి- 'యత్రవేత్తితుజీవత్వం తత్రావిద్యేతితిష్ఠతి - తత్ర సంసృతినామ్నాయం ధర్తేరూపం తథాస్థితం- స్వయమేనహికాలేన బుధ్వాస్వంరూపమాత్మనః- స్వయమేవస్వరూపస్థం భవతి బ్రహ్మనిర్మల 'మిత్యాద్యభియుక్తోక్తేః తత్రమాయావిద్యయోరేకత్వ వర్ణన మనాదిత్వ కల్పనంచ పూర్వవ్యాఖ్యాతౄణాం అభ్యుపగమవాదమాత్రం నాత్యంతం ముముక్షుజనభ్రాంతి నిరసనోపయోగి- మాయాచావిద్యాచ స్వయమేవభవతీతి శ్రుత్యాద్వయోర్భేదస్య సాదిత్వస్యచ ప్రతిపాదనాత్ - భగవతాభాష్యకృతాసూచితంచ - అంధపరంపరైవైషాఽనాదిత్వకల్పనేతి- బహుస్యామితి- బహుభవనకామనయా కల్పితానామాభాసానాం బద్ధముక్త నిత్యసిద్ధభేదస్య సర్వవేదాంతప్రసిద్ధత్వేపి తమనాదృత్య ఏకజీవవాదకల్పనం చాప్రామాణికమేవ-వస్తుదృష్ట్యా జీవస్యైవాభావాత్- ప్రకృతిశ్చేత్యధికరణ నిర్ణీత ప్రకారేణ చిదుపాదానకస్య ప్రపంచస్య చిన్మయత్వంచ సిద్ధమేవ కర్మకాండేపి చిన్మయ ప్రపంచ ప్రసిద్ధిరసందిగ్ధా - పూర్వపక్షిణాప్యనూదితా అభిమానివ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యా మితి సూత్రే తథాప్యవైదికానాం ప్రపంచద్వైవిధ్యకథనమపూర్వమివభాతి- ప్రపంచద్వైవిధ్యమనంగీకృత్య సర్వప్రపంచ మిథ్యాత్వంచ సిద్ధవత్కృత్య అస్మిన్సూత్రే అపరస్య కార్యస్య ఉత్పత్తేః పూర్వ మనంతరంచ కారణాత్మనా సత్వవర్ణనం విరుద్ధమేవేత్యలం విస్తరేణ- ౧౬.

అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచే న్నధర్మాంతరేణవాక్యశేషాత్_ "అస ద్వాఇదమగ్రఆసీ" దితి అవిద్యాప్రపంచస్యోత్పత్తేః పూర్వమసత్వప్రతి పాదనాదసతశ్శశవిషాణాదేః_ కదాపిసత్వా దర్శనాదిదానీం సత్వంనే తిచేత్ - నసంభవదీతిచేన్న - ధర్మాంతరేణసత్వా సత్వోభయవిలక్షణేన మరుజలద్విచంద్రాదివ దావిద్యకసత్వ ప్రతీతిరూపేణ "తతోవైసదజా యతే" తివాక్యశేషాత్- తతోవై సర్వసత్తానుస్ఫూర్తేః పదాద్బ్రహ్మ ణోవైసదివ అజాయత ఆవిర్భూతఇత్యంగీకారాత్ - ప్రాగసతోపి_మరు జలాదేస్సత్వేన భానదర్శనా దిత్యర్థః- ౧౭.

ననువిద్యా ప్రపంచస్య మాయికత్వ మంగీకృత్య మిథ్యాత్వం కిమితి నాంగీక్రియతే- అవిద్యా ప్రపంచస్యవాకిమితి మిథ్యాత్వం త త్రాహ.

"యుక్తేశ్శబ్దాంతరాచ్చ" నిర్వికారేకూటస్థే పరమాత్మనిమా యాంవినా ప్రపంచకల్పనాయా అసంభవాత్ - మాయికత్వేపీక్షణ కామనాతపఆదిపూర్వకం పరమాత్మసృష్టత్వాత్ స్వరూప విస్మృత్య భావాత్ - చిదేకరసత్వాత్ - తత్వజ్ఞానాబాధ్యత్వా త్పురుషార్థరూ పత్వాచ్చ- నమిథ్యాత్వం కింతు- భేదస్యకల్పనారూపత్వం- స్వరూప స్యసత్యత్వంచ- జలతరంగాదివత్ - అవిద్యా ప్రపంచస్యతు జడదుఃఖా దిరూపస్య అద్వితీయేచిదేకరసే అసంభవాత్ - తస్మాదవ్యక్త ముత్ప న్నమిత్యాదిశ్రుత్యా స్వప్రకాశే పరమాత్మని ప్రచండ మార్తాండ మండలే పేచకానుభవసిద్ధాంధకార వదవ్యక్తభావానంతర మజ్ఞాత ర జ్జౌసర్పవదధ్యస్తత్వాత్ - భ్రాంతిపూర్వకత్వా ద్విద్యానివర్త్యత్వా దపురుషార్థరూపత్వాచ్చ మిథ్యాత్వమితియుక్తేః సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీ దితివిద్యా ప్రపంచస్య సృష్టేః పూర్వంకారణాత్మనా సత్వప్రతి పాదనం అవిద్యాప్రపంచస్యతు- అసదేవేదమగ్ర అసీదిత్య సత్వబోధ నంచేతి శబ్దాంతరాచ్చ- సదసచ్ఛబ్దభేదాచ్చవిద్యా ప్రపంచస్య సత్య త్వ మవిద్యా ప్రపంచస్య మిథ్యాత్వమితిచయుక్త మేవేతిభావః- ౧౮.

ఇతశ్చ విద్యాప్రపంచస్య పరమాత్మాభేదః౭ విద్యాప్రపంచస్య తు పరమాత్మ వ్యతిరేకేణ అభావఇత్యాహ- పటవచ్చేతి- యథాదేవతిర్యఙ్మనుష్యాది నానాజీవత త్తద్విలక్షణ వ్యవహారసంకుల త్రైలోక్య చిత్రరంజితస్య పటస్య సంవేష్టనే ప్రసారణేచవివేకిదృష్ట్యా ' పటైకత్వమేవ చిత్రస్య సర్వస్య పటాదభేదఏవచ ఏవం విద్వద్దృష్ట్యా ప్రత్యక్ప్రరాదృష్టిభేదేన కల్పితపాదభేదేనచ నిష్ప్రపంచస్యసప్రపంచస్యచ పరమాత్మనఏకత్వమేవ ప్రపంచస్య పరమాత్మనోఅభేదఏవచ-తత్రవిలక్షణప్రతీతి విషయత్వం నాభేదబాధకం యథా తత్రైవ చిత్రపటేమంద ప్రజ్ఞస్య పటజ్ఞానహీనస్య చిత్రగత వ్యాఘ్రాదిమాత్రజ్ఞానవతః తత్సత్య తాభ్రాంత్యాభయకంప విషాదాదిమత్వం- తథా ఆత్మైకత్వ నిశ్చయహీనస్య చిదేకరసే విశ్వరూపే జడప్రపంచాధ్యా సవత స్తత్సత్యతా భ్రాంత్యాజన్మ కర్మస్వర్గ నరకాది సంసారానర్థవత్వ మితి తథావిధస్యావిద్యాప్రపంచస్యాధిష్ఠానవ్యతిరేకేణాభావ ఏవేతిచసుస్థం- ౧౯.

యథాచప్రాణాదిః- యథాప్రాణాయామాదినా నిరుద్ధప్రాణాపానాదిర్జీవనమాత్రకార్యం నిర్వర్తయతి-అనిరుద్ధస్త్వాకుంచన ప్రసారణాదికం-నైతావతా విలక్షణకార్య కారిత్వమాత్రేణ తస్య ప్రాణస్యభేదోస్తి- తథాకార్యకారణయోర్విద్యా ప్రపంచబ్రహ్మణో రనన్యత్వమభేదఏవ- తదనన్యత్వాచ్చైక విజ్ఞానాత్సర్వ విజ్ఞానప్రతిజ్ఞాసిద్ధాభవతి -అవిద్యాప్రపంచస్యతు మిథ్యాత్వేన తద్వ్యతిరేకేణాభావాత్ త్ద్యానమజ్ఞానామేవ నతత్త్వజ్ఞానామితి- ౨౦.

ఇతి తదనన్యత్వాధికరణం- ౯.

ఏవం కార్యకారణాభేదవజ్జీవబ్రహ్మణోరప్యభేదాజ్జీవధర్మాః హితాకరణాదయోబ్రహ్మణి ప్రసజ్యే రన్నిత్యాశంకతి.

ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిః ౨౧.

అధికంతు భేదనిర్దేశాత్ ౨౨.

అశ్మాదివచ్చతదనుపపత్తిః ౨౩.

ఇతరవ్యపదేశాత్ - ఇతరత్వవ్యపదేశాత్ - జీవస్యతత్వమసీతి బ్రహ్మత్వవ్యపదేశాత్ - ఇతరస్యబ్రహ్మణః అనేన జీవేనాత్మనా అనుప్రవిశ్యేతి జీవత్వ వ్యపదేశాచ్చ బ్రహ్మణస్స్రష్టృత్వం జీవస్యైవ స్రష్టృత్వం స్యాత్ తథాచ హితాకరణాది దోషప్రసక్తిః నఞ్ వ్యత్యాసేన అహిత జరామరణాది బహువిధానర్థకరణరూప దోషప్రసక్తిః ఆదిపదాజ్జీవస్య జ్వరాదికం మయాసృష్టమితిజ్ఞానం స్యాత్ తత్సంహర్తృత్వంచస్యాదిత్యాది దోషాగృహ్యంతే తస్మాజ్జీవాభిన్నబ్రహ్మణో నానిష్ట ప్రపంచజనకత్వం అభ్రాంతచేతనత్వాదితి నచేతనోపాదానకం జగదిత్యాక్షేప సూత్రార్థః- ౨౧.

సమాధత్తే.

అధికంతుభేదనిర్దేశాదితి తుః పూర్వపక్షవ్యావృత్త్యర్థః - యతశ్శారీరాదధికం సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి బ్రహ్మవిద్యాప్రపంచోపాదానంస్రష్టృ చేతిబ్రూమః- అతోనహితాకరణాదిదోష ప్రసక్తిః కుతః భేదనిర్దేశాత్- ఆత్మావా అరేద్రష్టవ్యః- సతాసోమ్య తదా సంపన్నోభవతీత్యాదినా కల్పితభేదస్య వ్యపదేశాదిత్యర్థః భేదనిర్దేశాత్ విద్యావిద్యాప్రపంచభేద నిర్దేశాదితిచార్థః బ్రహ్మ పరమకళ్యాణం చిన్మయం విశ్వరూపమేవసృజతి నావిద్యకంతస్యాళీకత్వాదితి అతోపినహితాకరణాదిదోష ప్రసక్తి రిత్యర్థః ౨౨.

ఏకరూపస్య బ్రహ్మణోజగత్కారణత్వే కార్యవైచిత్ర్యంనస్యాదిత్యా శంకాం దృష్టాంతేన పరిహరతి.

అశ్మాదివచ్చతదనుపపత్తిః యథా ఏక పృథివీజన్యానామశ్మనాం వజ్రవైడూర్యేంద్రనీల పద్మరాగాదిభేదేన వైచిత్ర్యం ఏవమేక బ్రహ్మకార్యాణాం స్వరూపవైచిత్ర్యం యుజ్యతే నన్వేకబ్రహ్మాశ్రితకార్యేషు కథం ధర్మవైచిత్ర్యం కథంవా అర్థక్రియా వైచిత్ర్యమిత్యా

శంక్య తన్నిరాసార్థ-మాదివచ్చేత్యుక్తం యథా ఏక పృథివ్యాశ్రితానాం బీజానాం బహువిధం పత్రపుష్పఫల గంధరసాదివైచిత్ర్యం యథాచైకస్యాన్నస్య కేశనఖాది విచిత్రార్థ క్రియాకారిత్వం తద్వత్సర్వముపపద్యత ఇతి తదనుపపత్తిః ఉక్తదోషానుపపత్తిరిత్యర్థః ౨౩.

ఇతీతరవ్యపదేశాధికరణమ్ ౭.

అసహాయస్య బ్రహ్మణోన జగత్స్రష్టృత్వ మిత్యాశంక్య పరిహరతి.

ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచేన్న క్షీరవద్ధి ౨౪.

దేవాదివదపిలోకే ౨౫.

లోకేకులాలస్యకర్తుర్దండ చక్రాద్యుపసంహారదర్శనాత్ ఉపాదానస్యమృదోవాస్యభిన్నకులాలాదిసహాయదర్శనాత్ తదుభయవిలక్షణస్య బ్రహ్మణోనజగత్కర్తృత్వముపాదానత్వంవాసంభవతీతి। చేదిత్యంతశంకార్థః. పరిహరతి నేతి. తత్రదృష్టాంతఃక్షీరవద్ధీతిహిశబ్దోహేత్వర్థః. యథాలోకేక్షీరంబాహ్యసాధనాన్యనపేక్ష్యదధ్యాకారేణ పరిణమతే. తద్వద్బ్రహ్మపీత్యర్థః. నచౌష్ణ్యసాపేక్షత్వం క్షీరస్యాస్తీతివాచ్యం. ఔష్ణ్యస్యదధిభావేత్వరమాత్రనిమిత్తత్వాదితి- శ్రుతిరప్యసహాయస్య బ్రహ్మణః కార్యకారిత్వం దర్శయతి- "నతస్యకార్యంకరణంచవిద్యతే నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞాన బల క్రియాచేతి"- ౨౪.

నను చేతనత్వే సత్యసహాయత్వంహేతుః అతోనక్షీరే వ్యభిచార ఇత్యాశంక్య చేతన దృష్టాంతమాహ.

దేవాదివదపిలోకే లోక్యతేఽనేనేతి లోకశబ్దో మంత్రార్థవాదేతిహాసాది స్తస్మిన్ యథా దేవాః పితరఋషయ ఇత్యేవమాదయశ్చేతనా స్వతస్సిద్ధసామర్థ్యాత్సాధనాంతరం బాహ్యమనపేక్ష్య సంకల్ప

మాత్రేణైవనానావిధకార్యకర్తారఉపలభ్యంతే. తద్వద్బ్రహ్మాపీత్యర్థః-అయంభావః- కులాలస్తావద్బాహ్యామాంతరంచ సంకల్పాదిక మపేక్ష్య కార్యకర్తాభవతి- దేవాదయస్తు ఆంతరం సంకల్పమాత్రమపేక్ష్య కార్యేషుసమర్థాః- తథాచ యథా ఏకస్య కార్యజననసామర్థ్యం తథా అన్యస్యేతి నియమాభావాన్న దృష్టాంతేన ప్రత్యవస్థానమితి- ౨౫.

ఇత్యుపసంహారదర్శనాధికరణం- ౮.

పూర్వోక్తక్షీరదృష్టాంతప్రసంగేన సావయవస్యైవ నానాకారపరిణామఇతి న్యాయమనుసృత్య పూర్వపక్షయతి.

కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వశబ్దకోపోవా- ౨౬.

శ్రుతేస్తుశబ్దమూలత్వాత్- ౨౭.

ఆత్మనిచైవంవిచిత్రాశ్చహి- ౨౮.

స్వపక్షదోషాచ్చ- ౨౯.

నను బ్రహ్మనిరవయవం జగదాకారేణ పరిణమతే- సావయవం వా- ఆద్యేకృత్స్నస్యబ్రహ్మణః కార్యాకారేణ పరిణామప్రసక్తిః- తతశ్చ కార్యాతిరిక్తం బ్రహ్మనస్యాత్- దుర్జ్ఞేయత్వ శ్రుతివిరోధశ్చ- కార్యస్య ప్రత్యక్షత్వాత్- ద్వితీయే కృత్స్నప్రసక్తిర్నాస్తి-ఏకాంశపరిణామేప్యపరాంశస్థితిసంభవాత్- కింతు నిష్కలమిత్యాది నిరవయవత్వ శబ్దకోపః పక్షద్వయే ప్యనిత్యత్వప్రసంగఇతి- బ్రహ్మణః పరిణామిత్వ భ్రమేణాయం పూర్వపక్షః- ౨౬.

సిద్ధాన్తమాహ- శ్రుతేస్తు శబ్దమూలత్వాత్- తురాక్షేప నిరాసంబ్రూతే- బ్రహ్మణో నిరవయవత్వేపి నతావత్కృత్స్నప్రసక్తిరస్తి- కుతః శ్రుతేః- యథా జగదుపాదానత్వం బ్రహ్మణః శ్రూయతే తథా కార్యవ్యతిరేకేణ బ్రహ్మణస్సత్వం శ్రూయతే-"ఏతావానస్యమహిమా"

త్యాదౌ- తథాచ వివర్తవాదశ్రుత్యైవ స్ఫుటీకృతః నహి పరిణామవాదే కార్యవ్యతిరేకేణసత్త్వం సంభవతి- తస్మాత్కార్యాతిరేకేణ బ్రహ్మణో అవస్థానశ్రుతేర్నోక్త దోషఇత్యర్థః- నను శ్రుతిర్వాకథం కార్యాతిరేకేణ బ్రహ్మణస్సత్త్వం బోధయేత్ - ఉక్తయుక్తిబాధితత్వా దిత్యత ఆహ- శబ్దమూలత్వాదితి బ్రహ్మణశ్శబ్దైకప్రమాణత్వాత్ - యథాశబ్దం కార్యోపాదానత్వం తదతిరేకేణసత్త్వంచావిరుద్ధమిత్యర్థః- ౨౭.

జగతో బ్రహ్మవివర్తత్వేన స్వప్నప్రపంచవన్మాయికత్వాత్ ఉపాదానత్వేపి బ్రహ్మణో నకృత్స్నప్రసక్త్యాదిదోషః స్వప్నసాక్షివదిత్యాహ- "ఆత్మనిచైవం విచిత్రాశ్చహీతి" ఏవం బ్రహ్మణీవ-హి యస్మాద్ధేతో రేతస్మిన్నాత్మని స్వప్నదృశినిరవయవేపి విచిత్రాస్సృష్టయశ్శ్రూయంతే నతత్రరథా నరథయోగా నపంథానో భవంత్యథరథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజతే ఇత్యాదౌ స్వప్నే రథాదీనామభావే కథం తదుపలబ్ధిరిత్యాశంక్యోక్తం శ్రుతౌ అథేత్యాది సూత్రస్థచశబ్దేన మాయావిదృష్టాంతం సముచ్చినోతి- యథాలోకే మాయావినిస్స్వరూపానుపమర్దేనైవ హస్త్యశ్వాదివిచిత్రా స్సృష్టయో దృశ్యంతే- తథా బ్రహ్మణ్యపి వివిధసృష్టిరిత్యర్థః- ౨౮.

యశ్చోభయోస్సమో దోషఇతిన్యాయేన కృత్స్నప్రసక్త్యాదీనా మనుద్భావ్యత్వం దర్శయతి- స్వపక్షదోషాచ్చేతి- సాంఖ్యాదయోపి నిరవయవం ప్రధానం జగత్పరిణామీత్యంగీచక్రుస్తథాచ కృత్స్నప్రసక్త్యాదిదోషాస్సమానాః- అణువాదినోపి పరమాణుద్వయసంయోగేన ద్వ్యణుకాదిసృష్టిమంగీచక్రుః- ససంయోగః కిం వ్యాప్యవృత్తిర వ్యాప్యవృత్తిర్వా ఆద్యేదృష్టవిరోధః కార్యప్రథిమానుపపత్తిశ్చ ద్వితీయే సావయవత్వంవినా అవ్యాప్యవృత్తిసంయోగానుపపత్తిర్నిరవయవత్వ వ్యాకోపఇత్యాదయో దోషాస్సమానాః - బ్రహ్మవాదేతేదోషానసంతితస్మా దత్యంతముపపన్నః పరమాత్మకారణవాదః- ౨౯.

ఇతి కృత్స్నప్రసక్త్యధికరణం- ౯.

ఏకస్యాపి బ్రహ్మణో విచిత్రకార్యశక్తిమత్త్వముక్తం తత్సమర్థయతి
సర్వోపేతా చ తద్దర్శనాత్ - ౩౦.

వికరణత్వాన్నేతి చేత్తదుక్తం_ ౩౧.

మాయాశక్తిమతో బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం అశరీరస్య న మాయేతిన్యాయేన నవిరుధ్యతే- కుతః సర్వోపేతా సర్వశక్తి యుక్తా పరాదేవతా తద్దర్శనాత్- తస్య సర్వశక్తి యోగ్యత్వస్య శ్రుతౌ దర్శనాదిత్యర్థః- "సర్వకర్మాసర్వకామ స్సర్వగంధ స్సర్వరస స్సర్వమిదమభ్యాత్త" ఇత్యాది శ్రుతిర్ద్రష్టవ్యా ౩౦.

వికరణత్వాన్నేతి చేత్తదుక్తం- సర్వశక్తియుక్తానామపి దేవానాం చక్షురాదికరణవతామేవ విచిత్రకార్యకర్తృత్వ మవగమ్యతే- "అచక్షుష్కమశ్రోత్ర"మిత్యాదినా బ్రహ్మణో వికరణత్వావగమాన్న కర్తృత్వ మతిచేత్ యదత్రోత్తరంవక్తవ్యం తత్పూర్వమేవ నవిలక్షణత్వా ద్దేవాదివదపి లోకఇత్యాదావుక్తం- శ్రుత్యైక సమధిగమ్యత్వాన్నతర్కేణవిరోధశంకా యథా ఏకస్య తథైవాన్యస్యేతి నియమాభావా దిత్యాదిక మిత్యర్థః- ౩౧.

ఇతి సర్వోపేతాధికరణం- ౧౦.

బ్రహ్మణో జగత్కర్తృత్వం హేత్వంతరేణాక్షిపతి.

నప్రయోజనవత్త్వాత్ _ ౩౨.

లోకవత్తు లీలాకైవల్యం- ౩౩.

అవాప్తసకలకామా ద్బ్రహ్మణో జగత్సృష్టి ర్నసంభవతి. నిత్యతృప్తత్వేన ప్రయోజనాభిసంధిరహితత్వాత్- ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తేః ప్రయోజనవత్త్వావగమాదితి_ ౩౨.

అత్రరాద్ధాంతః - లోకవత్తులీలాకైవల్యం - తు రుక్తశంకా నిరాసార్థః యథాలోకేరాజ తదమాత్యాదీనాం ఫలం వినైవకేవల లీలారూపాఃప్రవృత్తయోదృశ్యంతే యథాప్రోచ్ఛ్వాసాదయ స్స్వభావాదేవోత్పద్యన్తే- ఏవంబ్రహ్మణోపి విచిత్రకార్యరచనా- లీలాకైవల్యం- కేవలలీలామాత్రం నఫలసాపేక్షం కథం చిద్రాజాదీనాం లీలాయాం ఫలసంభవేపి నిత్యతృప్తస్య బ్రహ్మణో లీలామాత్రమేతదిత్యభిప్రాయ స్సూత్రకృతః స్వీయప్రయోజనాభావదృష్ట్యా విద్యాప్రపంచసృష్టౌ శ్రుతిస్సుజ్జప్రోద్ధారం ప్రయోజనం దర్శయతి సపురుషః నామరూపాద్యగోచరం సంసారినామతిదుర్విజ్ఞేయం విషయం విహాయక్లేశాదిభిస్సంక్లిష్టదేవాది జీహేంషణయా సహస్రకలావయవ కళ్యాణం దృష్టమాత్రేణ మోక్షదం వేషమాదదే- ఇత్యాదికం- ౩౩.

ఇతి నప్రయోజనవత్త్వాధికరణమ్- ౧౧.

సిద్ధాన్తాభిసంధి మజ్ఞాత్వా ప్రపంచైక్య బుధ్యాప్రకారాంతరేణాక్షేపాన్ దర్శయిత్వాసమాధత్తే.

వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్తథాహిదర్శయతి- ౩౪.

నకర్మావిభాగాదితిచేన్నానాదిత్వాత్ - ౩౫.

ఉపపద్యతేచాప్యుపలభ్యతేచ- ౩౬.

బ్రహ్మకింప్రాణి కర్మసాపేక్షం జగత్కర్తృ నిరపేక్షంవా- ఆద్యే అనీశ్వరత్వప్రసంగః- ద్వితీయేవైషమ్యనైర్ఘృణ్యే ప్రసజ్యేయాతాం.

యోవిషమ సృష్టికర్తా ససావద్య ఇతిన్యాయా ద్బ్రహ్మణో నిరవద్యత్వం నసిద్ధ్యేత్ తథాహి కాంశ్చిత్తిర్యగా దీనత్యంతదుఃఖినః కాంశ్చిన్మనుష్యాదీన్ సుఖదుఃఖసాధారణాన్ కాంశ్చిద్దేవాదీనత్యంత సుఖినశ్చ సృష్ట్వాకథం నిరవద్య ఇత్యాక్షేపః సమాధానంతు- బ్రహ్మవి

ద్వా ప్రపంచస్యైవ సాక్షాత్కర్తృత్వ తత్రసుఖదుఃఖాది వైషమ్యాభావా
న్నైతేదోషాః ప్రసజ్యంతే కర్మసాపేక్షత్వాభావాచ్చ నానీశ్వరత్వ
ప్రసంగ ఇతిలోకవత్తు లీలాకైవల్యమిత్యత్ర సమాహితం అవిద్యా
ప్రపంచసృష్టౌతు బ్రహ్మణోనసాక్షాత్కర్తృత్వం కింతు తత్తదవిద్యా
ద్వారా తథాచ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే బ్రహ్మణోనస్యాతాం కస్మాత్
సాపేక్షత్వాత్ ప్రాణికృతపుణ్యపాపరూప కర్మసాపేక్షత్వాత్ కర్మా
నపేక్షత్వేహి వైషమ్యాదిదోషస్స్యాత్ - నసాపేక్షత్వ ఇత్యర్థః- నచ
సాపేక్షత్వ ఇత్యర్థః - నచసాపేక్షత్వే అనీశ్వరత్వం భృత్యాదిసేవాను
సారేణఫలదాతూరాజ్ఞ అరాజత్వా దర్శనాత్ - నన్వీశ్వరస్య కర్మసా
పేక్షత్వం కుత ఇత్యతఆహ- తథాహి దర్శయతీతి శ్రుతి స్మృతిశ్చేత్య
ర్థః "ఏషహ్యేవసాధుకర్మకారయతి" ,,తం యమేభ్యోలోకేభ్య ఉన్నినీ
షతే" "ఏషఉఏవాసాధుకర్మకారయతితం యమధోనినీషతఇతి-" పు
ణ్యోవై పుణ్యేనకర్మణాభవతిపాపః పాపేనేత్యాద్యాశ్శ్రుతయః- యేయ
థామాం ప్రపద్యంతే తాంస్తథైవభజామ్యహమ్- ఇత్యాద్యాస్స్మృతి
శ్చద్రష్టవ్యా- అత్రోభయత్ర "సర్గాదౌ ప్రాక్తనం కర్మవిద్యతే నేహక
స్యచిత్ - సర్గాదౌసర్గరూపేణ బ్రహ్మైవప్రవిజృంభతఇతి- విద్యాప్రపం
చవిషయే కింతుయే బ్రహ్మణోన్యత్వం బుధ్యంతేఽసాత్వికోద్భవాః- తే
షాముత్తర కాలం తత్కర్మభిజన్మదృశ్యతే- యత్ర వేత్తితుజీవత్వం
తత్రావిద్యేతితిష్ఠతి- తత్ర సంసృతినామ్నాయం ధత్తేరూపంతథాస్థి
తమ్ పశ్చాత్స్వకర్మ నిర్మాయస్వకర్మఫలభాగ్భవేదిత్యాద్యవిద్యా ప్ర
పంచవిషయేచ వాసిష్ఠవచనాని నాదత్తేకస్యచిత్పాపం నచైవసుకృ
తం విభుః అజ్ఞానేనావృతంజ్ఞానం తేనముహ్యన్తిజంతవః- సర్వం కర్మా
ఖిలంపార్థ జ్ఞానేపరిసమాప్యత- ఇత్యాది గీతావచనానిచానుసంధేయా
ని అన్యథా ప్రపంచైక్యే తత్సృష్టిర్లీలామాత్ర మితి కర్మసాపేక్ష
మనర్థరూప మితిచ బహువిరోధాత్ - ౩౪.

నకర్మావిభాగాదితిచే న్నానాదిత్వాత్ - సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీ
దేకమేవాద్వితీయమిత్యాదినా సృష్టేః ప్రాగవిభాగావధారణా న్నతదా
నీం కర్మాస్తితతః కర్మాపేక్షయా విషమాసృష్టిరిత్యసంగత మితిచే దితి

ప్రపంచైక్యబుధ్యా ఆక్షేపః నానాదిత్వాదిత్యవిధ్యా ప్రపంచవిషయ విభాగేన సమాధానంచ- అనాదిత్వా త్సంసారస్య బీజాంకురవద్ధేతు హేతు మద్భావేనోపప త్తె రిత్యర్థః పూర్వసృష్టౌ సంపాదిత ధర్మా ధర్మ ప్రపంచస్యాత్యంతిక నాశాభావా త్త దపేక్షయో త్తరసృష్టౌ న కించిద్బాధక మితి సమాధానమావిద్యక నిశ్చయానువాదరూపమేవ హి నతత్వదృష్ట్యనుసారి కుతః అంధపరంపరై వైషా అనాదిత్వకల్పనేతి భాష్యకారవచనాత్.

సర్గాగ్ర ప్రాక్తనం కర్మవిద్యతేనేహకస్యచిత్ కింతుయే బ్రహ్మ ణోన్యత్వం బుధ్యంతే అసాత్వికోద్భవాః తేషాము త్తరకాలం తత్కర్మ భిర్జన్మదృశ్యత ఇత్యాదివాశిష్ఠ వచనాత్ నాద త్తేకస్య చిత్పాపం న చైవసుకృతం విభుదిత్యాదిగీతావచనాచ్చ పరమేశ్వర ఆదిమ ప్రపంచ సృష్టౌకస్యచిదపిపాపం సుకృతంవావిషమసృష్టి సహాయతయానాద త్తే స్వేనవిషమసృష్టె రేవాకృతత్వాత్ కథం తర్హి విషమసృష్ట్యనుభవో అజ్ఞానామిత్యాశంకాయామాహ "అజ్ఞానేనావృతంజ్ఞానం తేన ముహ్య న్తిజంతవ" ఇతి-ఏతాదృశం సూత్రకృత్ గూఢాభిసంధిమజ్ఞాత్వా ప్ర పంచైక్య మనుసృత్యక్లిష్టగత్యా సిద్ధాంతకథన ప్రవృ త్తిర్వ్యాఖ్యా తౄణాం మసమంజసైవ నపురుషార్థ పర్యవసాయినీత్యలం వి స్త రేణ- ౩౫.

ననుసంసారస్యానాదిత్వం కుత ఇత్యతఆహ- "ఉపపద్యతేచాప్యు పలభ్యతేచేతి" సంసారస్యానాదిత్వముపపద్యతే- అజ్ఞానాం తథైవాను భవాత్- చకారాదనం తత్వం చోపపద్యతే - తత్వజ్ఞానం వినానివృ త్యభావాత్- స్వప్నప్రపంచోపి తత్కాలే అనాదిత్వేనానంతత్వేనచా నుభూయత ఏవేత్యుపపద్యతే- ఉపలభ్యతేచ శ్రుతిస్మృత్యో స్సంసా రానాదిత్వా నంతత్వయో రనువాదః.

ధాతాయథాపూర్వమకల్పయ దిత్యాద్యాశ్రుతిః - నరూపమ స్యేహతథోపలభ్యతేనాంతో నచాదిర్న చసంప్రతిష్ఠేత్యాది స్మృతిశ్చ

అన్యథా పరమార్థతః కర్మనిర్మితత్వేజ్ఞాన మాత్రాన్నివృత్త్యయోగః అవిద్యాకల్పితస్యైవ జ్ఞానాన్నివృత్తిర్న కర్మ నిర్మితస్యేతివ్యాప్తేః- ౩౬.

ఇతి వైషమ్య నైర్ఘృణ్యాధికరణమ్- ౧౨.

పరపక్షప్రతిషేధప్రధానం పాదమారబ్ధుకామః స్వపక్షే నిర్దుష్టత్వ ముపసంహరతి.

సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ- ౩౭.

పూర్వాధికరణే కర్మవశాదీశ్వరస్య విషమసృష్టి హేతుత్వముక్తం తదస్తు- విషమసృష్టి ప్రయోజకకర్మణ స్సత్వాత్- తద్వదుపాదానత్వ ప్రయోజకగుణవత్వస్యాభావాన్నోపాదానత్వం యన్నిర్గుణం తన్నోపాదానం- యథాగంధ ఇతిన్యాయాదిత్యాశంకాయామాహ- సర్వధర్మోపపత్తేశ్చేతి సర్వజగత్కారణత్వ సర్వజ్ఞత్వాదయః కారణధర్మాయేవిద్యంతే తేషాం పూర్వోక్తప్రకారేణ బ్రహ్మణ్యుపపత్తే ర్బ్రహ్మైవ జగత్కారణమిత్యౌపనిషదం శాస్త్రం నిర్దోషమిత్యర్థః- అయంభావః.

యన్నిర్గుణం తన్నోపాదాన మితివ్యాప్తౌ కిం పరిణామిత్వాభావోవ్యాపక - ఉతవివర్తోపాదానత్వాభావః - నాద్యః ఇష్టత్వాత్- నద్వితీయః ఆరోపితానిత్యత్వోపాదానే జ్ఞానజాత్యాదౌ వ్యభిచారాత్ తస్మాన్నిర్గుణత్వేపి బ్రహ్మణో వివర్తజగదుపాదానత్వ మవిరుద్ధమితి- తస్మాన్నకథమపి సమన్వయస్య విరోధఇతిసిద్ధం- ౩౭.

ఇతి సర్వధర్మోపపత్త్యధికరణం- ౧౩.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద తీర్థశిష్య శ్రీ అద్వైతానందతీర్థ విరచితాయాం బ్రహ్మసూత్రతాత్పర్యదీపికాయాం ద్వితీయాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః

ఓంతత్సత్.

ఓమ్.

శ్రీమహాగణాధిపతయేనమః.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య - ద్వితీయఃపాదః.

ఇయతా ప్రబంధేన ముముక్షూణాం సమ్యగ్జ్ఞానోత్పత్తయే వాక్యానాం సమన్వయః ప్రతిపాదితః- తస్మిన్ సమన్వయే పరపరికల్పితదూషణనిరాసేన స్వపక్షఃస్థాపితః.

ఇదానీం ముముక్షూణా మద్వైతశాస్త్రే నిర్విచికిత్సప్రవృత్తినిమిత్త పరమతదూషణప్రధానఃపాద ఆరభ్యతే.

రచనానుపపత్తేశ్చనానుమానం- ౧.

ప్రవృత్తేశ్చ- ౨.

పయోంబువచ్చేత్తత్రాపి- 3.

వ్యతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్వాత్ - ౪.

అన్యత్రాభావాచ్చనతృణాదివత్ - ౫.

అభ్యుపగమేప్యర్థాభ వాత్ - ౬.

పురుషాశ్మవదితిచేత్తథాపి- ౭.

అంగిత్వానుపపత్తేశ్చ- ౮.

అన్యథానుమితౌచజ్ఞశక్తివియోగాత్- ౯.

విప్రతిషేధాచ్చాసమంజసమ్- ౧౦.

సాంఖ్యమతస్య శిష్టపరిగ్రహీతత్వే నాభ్యర్హితత్వాత్తదేవా గా నిరాక్రియతే- రచనానుపపత్తేరితిపూర్వం "ఈక్షతేర్నాశబ్ద" మిత్యాదినా ప్రధానపరత్వేన వేదాంతానాం వ్యాఖ్యానం నిరస్తం- ఇహ తు ప్రధానసాధకవేద నిరపేక్షయుక్తీ నామాభాసత్వ ముచ్యత ఇతి నపౌనరుక్త్యం- అత్ర సాంఖ్యాదిమతనిరాసేన శ్రుతిసమన్వయస్య తన్మతవిరోధనిరాసద్వారా దృఢీకరణాదస్య పాదస్య శ్రుత్యధ్యాయసంగతిర్బోధ్యా.

తత్రప్రధానమచేతనం జగదుపాదానమితి సాంఖ్యసిద్ధాన్తః - బాహ్యాధ్యాత్మికం జగత్సుఖదుఃఖమోహాత్మక సామాన్యోపాదానకం తదన్వితత్వాత్ - యద్యదన్వితం తత్తదుపాదానకం యథామృదన్వితం ఘటాదికం మృదుపాదానకమితి తథాచ యదేవసుఖదుఃఖ మోహాత్మకం కించిత్సిద్ధం తదేవసత్వ రజస్తమోగుణాత్మకం ప్రధానమితిప్రాప్తేబ్రూమః- అనుమానం. ప్రధానం నజగదుపాదానం కుతః రచనానుపపత్తేఃఅచేతనాత్స్రష్టవ్య జ్ఞానశూన్యాత్ప్రధానా దనేకవిధవిచిత్ర జగద్రచనానుపపత్తేరిత్యర్థః-లోకే విచిత్రప్రాసాదాది రచనాయా బుద్ధికుశలశిల్ప్యాది కార్యత్వదర్శనాదితిభావః సూత్రేచశబ్దేన హేతో స్స్వరూపాసిద్ధిం సముచ్చినోతి సుఖాదీనామాంతరత్వ ప్రతీతే స్తదన్వితత్వం జగతో అసిద్ధం తస్మాదప్రామాణిక స్సాంఖ్యసిద్ధాన్తఇతి- ౧.

ప్రవృత్తేశ్చ- సామ్యావస్థాపన్నా గుణాహిప్రధానం సామ్యావస్థాయాంచ నకించిత్కార్యం జాయతే కింతు సామ్యావస్థా ప్రచ్యవేన గుణానామంగాంగి భావేజాతే కార్యస్యోదయఇతిప్రక్రియా సానయుక్తా లోకే అచేతన రథాది ప్రవృత్తే శ్చేతనాధీనత్వ దర్శనాత్ తథాచ ప్రధానస్య సామ్యావస్థానాత్ప్రచ్యుతిరూప ప్రవృత్తే శ్చేతన ప్రేరణం వినా అనుపపత్తే రిత్యర్థః- ౨.

పయోంబువచ్చేత్తత్రాపి- నన్వచేతనస్య స్వయం ప్రవృత్తి ర్దృశ్యతే యథాక్షీరం వత్సవివృద్ధయే స్వయమేవప్రవర్తతే- యథా వాజలం స్వయమేవస్యందతే తథాపయోంబువత్ప్రధానం స్వయమేవ ప్రవర్తేత ఇతిచేన్న- యతస్తత్రాపి పరమాత్మాప్రేరక శ్శ్రూయతే- యోఽప్సుతిష్ఠన్నిత్యాదినా తథాచపక్షత్వాన్నదృష్టాంతత్వం పయోంబునో రితిభావః- 3.

వ్యతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్వాత్.

అపిచ న స్వతంత్రం ప్రధానం జగదుపాదానం_ కుతః వ్యతిరేకానవస్థితేః స్వతంత్రస్య తస్య కారణత్వే సర్వదాకార్యప్రసక్తౌ కదాచిదపికార్య వ్యతిరేకస్యావస్థిత్యభావ ప్రసంగాదితిభావః తదపికుతః అనపేక్షత్వాత్- స్వతంత్రస్య ప్రధానస్యచేతనాది సహకార్యంతరా నపేక్షత్వాభ్యుపగమాత్త్వయేత్యర్థః- ౪.

అన్యత్రాభావాచ్చనతృణాదివత్- నను తృణాదికం నిమిత్తాంతర నిరపేక్షమేవక్షీరాకారేణపరిణమతే తద్వత్ప్రధానమపేతిచేన్న కుతః_ అన్యత్రాభావాత్- ధేన్వాదేరన్యత్ర బలీవర్దాదౌతృణాదేః క్షీరభావస్యాభావాదిత్యర్థః- తథాచధేన్వాదిసాపేక్షమేవ తృణాదికంక్షీరీభవతి నిరపేక్షత్వే బలీవర్దాదావపిక్షీరీభావ ప్రసంగాదితి- ౫.

అభ్యుపగమేప్యర్థాభావాత్.

ప్రధానస్యస్వతః ప్రవృత్త్యభ్యుపగమే పురుషార్థస్యాపేక్షాభావ ప్రసంగాదిత్యర్థః- నచేష్టాపత్తిః- ప్రధానమచేతనం- చేతనస్య పురుషార్థంసాధయితుమేవ ప్రవర్తేత ఇతిస్వాభ్యుపగమ విరోధాదితి భావః- యద్వా అర్థాభావాత్ప్రయోజనాభావాదిత్యర్థః- తథాహి_ నతావత్ప్రధానప్రవృత్తిః- పురుషస్య భోగాపవర్గార్థా- భోగ్యానామానంత్యాదనిర్మోక్ష ప్రసంగాత్ - నాప్యపవర్గార్థా- భోగాభావప్రసంగాత్ - ప్రధానస్య ప్రవృత్త్యభావప్రసంగాచ్చ పురుషస్య స్వరూపే

ణావస్థితిలక్షణస్య మోక్షస్య ప్రధానాత్ప్రవృత్త్యైవసిద్ధేస్తస్మాత్ప్రయోజనాభావాన్న ప్రధానస్య జగద్ధేతుత్వం- ౬.

"పురుషాశ్మవదితిచేత్తథాపి" నను పురుషఏవ ప్రధానప్రవర్తకః- నను స్వయమప్రవర్తమానః కథం పరం ప్రవర్తయేదితిచేత్పురుషాశ్మవదితిబ్రూమః లోకేయథాపంగుః పురుషః స్వయమప్రవర్తమానోప్యంధం ప్రవృత్తి శక్తిమంతం ప్రవర్తయతి యథావా అయస్కాంతోశ్మాసన్నిధిమాత్రేణాయః ప్రవర్తయతి ఏవంపురుషః ప్రవర్తకఇతిచేన్న యతస్తథాపి దోషాణామనిర్మోక్షః తథాహి- ప్రధానస్యపురుష ప్రేర్యత్వే ప్రధానం స్వతంత్రమితిస్వాభ్యుపగమవిరోధః- పురుషస్య ప్రవర్తకత్వే కూటస్థత్వహానిః స్వస్యవ్యాపారం వినా ప్రవర్తకత్వాయోగాత్ పంగోరపి వాగ్వ్యాపారస్యసత్వాత్ అయస్కాంతస్య అనిత్యసన్నిధిరేవవ్యాపారః- ప్రధానపురుషసన్నిధేర్నిత్యత్వేన వ్యాపారాయోగః నిత్యస్యాపి వ్యాపారత్వే ప్రధానప్రవృత్త్యుచ్ఛేద ఇత్యాదయోదోషాద్రష్టవ్యాః బ్రహ్మణస్త్వావిద్యకం ప్రవర్తకత్వమితి నకౌటస్థ్యహానిః- ౭.

"అంగిత్వానుపపత్తేశ్చ" అపిచ గుణత్రయ సామ్యావస్థాప్రకృతిః- సామ్యావస్థాప్రచ్యుత్యాగుణానామంగాంగిభావే మహదాద్యుత్పత్తి రితివదతా సాంఖ్యేనేదంవక్తవ్యం ప్రకృతిః కిం కూటస్థా ఉతవికారిణీ- ఆద్యేపరస్పరానపేక్షాణాం గుణానాం సామ్యావస్థానప్రచ్యుత్యాంగాంగిభావానుపపత్తేః- కార్యానుదయప్రసంగః ప్రచ్యుత్యంగీకారే స్వరూపహాన్యాపత్తిః ద్వితీయే కిం స్వతః ప్రచ్యుతిరుతాన్యతః నాద్యః సదాకార్యప్రసంగాత్ నద్వితీయః పురుషస్యోదాసీనత్వాభ్యుపగమహానేశ్చ అతః ప్రచ్యుత్యభావే నాంగాంగిభావానుపపత్తేః కార్యాభావ ప్రసంగ ఇత్యర్థః- ౮.

"అన్యథానుమితౌచజ్ఞశక్తివియోగాత్" నన్వనపేక్షస్వభావాః కూటస్థాశ్చగుణాఃనానుమేయాః అస్మాభిః కింత్వన్యథాప్రకారాంతరేణైవ

యథాకార్యోత్పత్తిసంభవ స్తథానుమీయంతే కార్యానుమేయత్వాత్ ప్రధానస్యే త్యంగాంగీభావసంభవాత్కార్యోత్పాదస్సంభవతీతి చేన్న తథాపిజ్ఞశక్తివియోగాత్ గుణానాం జ్ఞానశక్తిరహితత్వాదిత్యర్థః అయం భావః అచేతనానాం గుణానాం సామ్యావస్థాప్రచ్యుత్యాది యోగ్యత్వేపి ప్రచ్యుత్యుత్పత్తే ర్నిర్నిమిత్తత్వా సంభవాత్కించి న్నిమిత్తం వక్తవ్యం తథాచాన్యస్య నిమిత్తస్యా సంభవేన స్వతోవైషమ్యే సదా వైషమ్యంస్యాత్ స్వతోప్యవైషమ్యే సర్వదాసామ్య ప్రసంగ ఇత్యంగాంగిత్వానుపపత్తి స్తదవస్తేతి కార్యానుత్పాదోపి తదవస్థఇతి- ౯.

విప్రతిషేధాచ్చాసమంజసమ్.

సాంఖ్యాహిక్వచిన్మహతః- పంచతన్మాత్ర సర్గంవదంతి క్వచిదహంకారాత్ - క్వచిదేకాదశేంద్రియాణి క్వచిద్బాహ్యేంద్రియాణి వాగింద్రియేంతర్భావ్య సప్తేంద్రియాణీతి స్థాపయంతి - తథాచపరస్పరవిప్రతిషేధాచ్చా సమంజసమ్- సాంఖ్యమతమిత్యర్థః-తస్మాత్సాంఖ్యమతస్య భ్రాంతిమూల కత్వాత్తదీయ యుక్తివిరోధ స్సమన్వయేనా స్తీతి సిద్ధం- ౧౦.

ఇతిరచనానుపపత్త్యధికరణం- ౧.

ప్రపంచస్య బ్రహ్మోపాదానకత్వే బ్రహ్మవచ్చైతన్యంస్యాత్ కారణగుణస్య కార్యే అవశ్యంభావనియమాదితి ప్రపంచైక్యదృష్ట్యావాదినామాక్షేపః- సిద్ధాన్తే ప్రపంచద్వైవిధ్యాత్- తత్ర విద్యాప్రపంచే చైతన్యానుగతిస్సిద్ధైవ- అవిద్యాప్రపంచే చావిద్యాగతజాడ్యాదయో బ్రహ్మగత చైతన్యాదయశ్చానుగతా ఏవేతి సిద్ధాంతనిర్దుష్టత్వం మనసి కృత్వా ఆక్షేప్తృమతస్యైవ నియమభంగా ద్దుష్టత్వం దర్శయతి.

మహద్దీర్ఘవద్వాహ్రస్వపరిమండలాభ్యాం- ౧౧.

సూత్రేవా శబ్దశ్చార్థో అనుక్తసముచ్చాయకః- తథాచ- ప్రధానకారణవాదే కార్యే ప్రధాననిష్ఠా శబ్దత్వాదిగుణానన్వయవత్- వైశేషికమతే కార్యే ద్వ్యణుకే కారణపరమాణుగత పారిమాండల్యగుణా నన్వయవత్- కార్యే త్ర్యణుకే కారణద్వ్యణుకగత హ్రస్వత్వాణుత్వగుణా నన్వయవచ్చ ద్రష్టవ్యమితి పరమతదుష్టత్వ ప్రదర్శనాత్పాదసంగతి ర్ద్రష్టవ్యా- సూత్రార్థస్తు హ్రస్వపరిమండలాభ్యాం- హ్రస్వాద్ద్వ్యణుకగతాత్- పరిమండలాచ్చ పరమాణుగతాత్- పరిమాణాత్- క్రమేణ మహతోదీర్ఘస్యచ త్ర్యణుకగత పరిమాణస్య అణోర్హ్రస్వస్యచ ద్వ్యణుకపరిమాణస్యోత్పత్తే ర్నియమోభగ్నః- వాశబ్దాత్ ప్రధానకారణవాదేపి నియమో భగ్న స్తద్వన్నస్మతేపీతి- ౧౧.

ఇతిమహద్దీర్ఘాధికరణం- ౨.

ప్రధానస్య చేతనానధిష్ఠితత్వా త్కారణత్వాభావేపి చేతనాధిష్ఠితాః పరమాణవః కారణం జగతఇతి వైశేషికా స్తద్దూషయతి-

ఉభయథాపి నకర్మాత స్తదభావః- ౧౨.

సమవాయాభ్యుపగమాచ్చ సామ్యాదనవస్థితేః- ౧౩.

నిత్యమేవచభావాత్- ౧౪.

రూపాదిమత్వాచ్చ విపర్యయోదర్శనాత్- ౧౫.

ఉభయథాచదోషాత్- ౧౬.

అపరిగ్రహాచ్చాత్యంతమనపేక్షా- ౧౭.

వైశేషికాః ఖలుకర్మణాస్పృష్టేః పూర్వంనిశ్చలయోః పరమాణ్వోస్సంయోగే ద్వ్యణుకాద్యుత్పత్తిరితి వదంతి. తస్య కర్మణః కించిన్నిమిత్తం అభ్యుపగమ్యతేనవా. ఆద్యే కర్మనిమిత్తత్వేన ప్రసిద్ధం జీవప్రయత్నాభిఘాతాదిక మంగీకర్తవ్యం- నహి తత్సంభవతి- తస్యస

త్రరకాలీనత్వాత్ ద్వితీయే కర్మానుపపత్తిః అతః ఉభయథాపిన కర్మ అదృష్టస్యాచేతనస్యన స్వతః కర్మాభిముఖ్యం- అతః కర్మాభావా త్తద భావః- ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ సృష్ట్యుత్పాదస్యాభావ ఇత్యర్థః - యద్వా జీవాదృష్టవశా దాద్యం కర్మపరమాణుష్వితితత్సిద్ధాంతః- తథాచ తత్ అదృష్టం జీవనిష్ఠం కింవా పరమాణునిష్ఠం- ఉభయథాపినకర్మ- అచేత నస్యాదృష్టస్య స్వతః కర్మాభిముఖ్యాయోగాత్ - తథాత్వే సర్వదా సృష్టిప్రసంగాత్ - నచ జీవోఽదృష్టస్య ప్రేరకః- తదానీం తస్య జ్ఞాన వత్వాభావాత్ - నచ వైశేషికాభిమతః ఈశ్వరః ప్రేరక ఇతి వక్ష్యతే- అత స్సర్గాభావా దిత్యర్థః- యద్వా పరమాణ్వోస్సంయోగోత్పత్తే సృష్టిః- విభాగోత్పత్తౌచ ప్రళయ స్తయోశ్చ సంయోగవిభాగయోః కర్మైవ హేతురితి తత్సిద్ధాన్తః- తథాచ సంయోగకారణం కర్మనాస్తీత్యుక్తం- ఏవం విభాగహేతురపి కర్మనాస్తి - నిమిత్తస్య దృష్టస్య నోద నాదేరసంభవాత్ - అదృష్టంచ భోగార్థమేవ- నప్రళయార్థ మిత్యుభయథాపి నకర్మ- అత స్సంయోగవిభాగహేతు కర్మాభావా త్తదభావ స్తయో స్సృష్టిప్రళయయో రభావ ఇత్యర్థః- తస్మా దనుపపన్నః పరమాణుకారణవాదః_ ౧౨.

"సమవాయాభ్యుపగమాచ్చ సామ్యాదనవస్థితేః" తదభావ ఇత్యనుషంగః- తస్య పరమాణుకారణవాదస్యా సంభవఇత్యర్థః కుతః పరమాణుద్వ్యణుకయో స్సమవాయాభ్యుపగమాత్ - అభ్యుపగమేకో దోష స్తత్రాహ- సామ్యాదనవస్థితేరితి- యథా ద్వ్యణుకంపరమాణుభ్యా మత్యంతభిన్నంసత్ సమవాయమపేక్షతే_ ఏవం సమవాయోపి సమవాయిభ్యా మత్యంతభిన్న స్సన్నన్య సమవాయేన సమవాయిభ్యాం సంబధ్యేత- భిన్నత్వసామ్యాత్ - అసంబద్ధస్య సంబంధత్వాదర్శనాత్ తథాచతస్యాపి భిన్నత్వ సామ్యాత్సమవాయాంతర మిత్యనవస్థాస్యాదిత్యర్థః - తథాచసమవాయాసిద్ధ్యాసమవేతద్వ్యణుకాది సృష్ట్య సిద్ధిస్స్యా దిత్యర్థః - ౧౩.

నిత్యమేవచభావాత్ - పరమాణూనాం ప్రవృత్తి స్వభావత్వే ప్రవృత్తేర్నిత్యమేవ భావాత్ప్రళయాభావప్రసంగః - నివృత్తిస్వభావత్వే నివృత్తేర్నిత్యమేవ - భావాత్సృష్ట్యభావప్రసంగ ఇత్యర్థః- ౧౪.

రూపాదిమత్వాచ్చ విపర్యయో దర్శనాత్ - చతుర్విధాః పరమాణవో రూపస్పర్శాది మంతోఽనిత్యా అణవశ్చేతి వైశేషిక సిద్ధాన్తః - సనోపపద్యతే- తథాహి-పరమాణవో అనిత్యాః- స్థూలాశ్చ - భవితుమర్హంతి- రూపాదిమత్వాత్పటాదివత్ - పటోహిరూపాది మత్వాత్స్వకారణ తంత్వపేక్షయా స్థూలోఽనిత్యశ్చ - తద్వజ్జగత్కారణస్యాపి రూపాదిమత్వే అనిత్య త్వప్రసక్తౌ కారణాపేక్షయా స్థూలత్వంస్యాదితి నజగత్కారణస్య రూపాదిమత్వమితి తాత్పర్యం - సూత్రార్థస్తు భవన్మతే జగత్కారణస్య రూపాదిమత్వా దణుత్వనిత్యత్వవిపర్యయః స్థూలత్వ మనిత్యత్వం చ ప్రసజ్యేత - లోకేరూపాదిమతః పటాదేస్తథాత్వ దర్శనాదితి- ౧౫.

ఉభయథాచదోషాత్ - రూపరసగంధ స్పర్శాత్మికాపృథివీ స్థూలాదృశ్యతే - రూపరసస్పర్శాత్మికా ఆపస్సూక్ష్మాః- రూపస్పర్శాత్మకం తేజస్సూక్ష్మతరం స్పర్శాత్మకోవాయు సూక్ష్మతమ ఇత్యనుభవాగమసిద్ధా అత్రప్రక్రియా- తత్ర పృథివ్యాదివ త్పరమాణవో ప్యుపచితానుపచితగుణాత్మకాః కల్ప్యంతేనవా ఆద్యే అణుత్వ వ్యాఘాతః- ఉపచితానుపచితగుణాత్మక పృథివ్యాదే స్వరూపోపచయదర్శనాత్ - గుణానాం ద్రవ్యాతిరిక్తత్వేపి తాదృశగుణకత్వేన పృథివ్యాదీనా ముపచయదర్శనా దణుత్వవ్యాఘాతఏవ- నహి గుణగుణినోర్భేదస్సంభవతి. భేదేగవాశ్వవ ద్గుణగుణిభావా నుపపత్తేః- ద్వితీయే తత్కార్యపృథివ్యాదిషు రూపాద్యనుపలంభప్రసంగ ఇత్యుభయథాపి దోషాదనుపపన్నః పరమాణుకారణవాదః- ౧౬.

“అపరిగ్రహాచ్చాత్యంతమనపేక్షా”- ప్రధానవాదోహి సత్కార్యత్వాద్యంశేనమన్వాదిభిశ్శిష్టైః పరిగృహీతః పరమాణుకారణవాదస్తు

కేనచిదప్యంశేన కైశ్చిదపిశిష్టైర్న పరిగృహీత ఇతిశిష్టా పరిగ్రహాచ్చా త్యంత మనపేక్షా పరమాణు కారణవాదే కర్తవ్యా వేద విద్భిరిత్యర్థః. సూత్రేచ శబ్దేన వైశేషికాభిమత షట్పదార్థా సంభవస్సూచితః సచా సంభవః ప్రతిపాదితో భగవతా భాష్యకృతా తస్మాద్భ్రాంత్యైకమూలవైశేషికాదిమతేన నసమన్వయస్య విరోధఇతిసిద్ధం- ౧౭.

ఇతివైశేషికాధికరణమ్- 3.

వైశేషికస్తావత్పరిణామభేదేన దేహాదేరాశుతర వినాశిత్వాంగీ కారాదాత్మనస్థాయిత్వాంగీకారాచ్చార్థ వైనాశికః సర్వక్షణికవాదినస్తుబౌద్ధాఃపూర్ణవైనాశికా ఇత్యర్థవైనాశిక వైశేషికమత నిరాకరణానంతరం పూర్ణవైనాశికమతంబుద్ధిస్థమిదానీం నిరాక్రియతే.

సముదాయ ఉభయహేతుకేపి తదప్రాప్తిః ౧౮.

ఇతరేతర ప్రత్యయత్వాదితిచేన్నోత్పత్తిమాత్ర నిమిత్తత్వాత్ ౧౯.

ఉత్తరోత్పాదేచపూర్వనిరోధాత్ ౨౦.

అసతిప్రతిజ్ఞోపరోధోయౌగపద్యమన్యథా ౨౧.

ప్రతిసంఖ్యా ప్రతిసంఖ్యా నిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్ ౨౨.

ఉభయథాచదోషాత్ ౨3.

ఆకాశేచావిశేషాత్ ౨౪.

అనుస్మృతేశ్చ ౨౫.

నాసతోదృష్టత్వాత్ ౨౬.

ఉదాసీనానామపిచైవంసిద్ధిః ౨౭.

సముదాయ ఉభయహేతుకేపి తదప్రాప్తిః తత్ర తావద్బుద్ధము
నినా ఆగమ ఉపదిష్టః సచాగమో వైభాషిక సౌత్రాంతిక విజ్ఞానవాదిసర్వ
శూన్యవాదాఖ్యచతుర్విధశిష్య ప్రతిపత్తివైచిత్ర్యాచ్చతుర్విధో భవతి
తత్ర వైభాషిక సౌత్రాంతికయోర్జ్ఞానం తదతిరిక్త పదార్థాశ్చ సర్వే క్ష
ణికాస్సత్యభూతాస్సంతి ఇయాంస్తు పరం భేదః వైభాషికస్య ఘటాదిపదా
ర్థాః ప్రత్యక్షాః- సౌత్రాంతికస్యతు జ్ఞానే ఘటాద్యాకారే ఉత్పన్నే తేనాకా
రేణ ప్రత్యక్షేణా ప్రత్యక్షఘటాదయోవగమ్యంత ఇతి తత్రాదౌ వైభాషి
కసౌత్రాంతికయోర్బాహ్యార్థాస్తిత్వావిశేషాత్తయోర్మతమేకీకృత్య ని
రాక్రియతే- తత్ర పృథివ్యప్తేజోవాయవశ్చత్వారి భూతాని చతుర్విధ
పరమాణుపుంజ స్వరూపాణి ఏవంభౌతికాని రూపాది విషయేంద్రి
యాణి పరమాణుపుంజస్వరూపాణి- నహి పరమాణు సమూహవ్య
తిరేకేణా వయవిభూతం కించిత్కార్యమస్తీతి పరమాణుహేతు
కఏవ పృథివ్యాదిసముదాయో బాహ్యః - ఆధ్యాత్మికశ్చ సముదా
యస్స్కంధహేతుకః - తథాహి - రూపవిజ్ఞానవేదనా సంజ్ఞాసం
స్కారాః- పంచైతే స్కంధాః తత్ర రూపస్కంధ స్సవిషయేంద్రియాణి
విషయాణాం రూపాదీనామాధ్యాత్మికత్వం ఆధ్యాత్మికేంద్రియ సం
బంధాద్ద్రష్టవ్యం- అహమిత్యాలయ విజ్ఞానప్రవాహో విజ్ఞానస్కం
ధః- సుఖాదిప్రత్యయో వేదనాస్కంధః- గౌరశ్వఇత్యాది శబ్దాది విశిష్ట
వస్తువిషయక సవికల్పకప్రత్యయ స్సంజ్ఞాస్కంధః- రాగద్వేష మో
హధర్మాధర్మా స్సంస్కారస్కంధః- తత్రచ విజ్ఞానస్కంధ శ్చిత్త మి
త్యాత్మేతిచగీయతే- ఇతరే స్కంధాశ్చైత్తాః- ఏతేషాం చిత్తచైత్తా
నాం స్కంధానాం సముదాయ స్సర్వవ్యవహారాస్పదః- ఆధ్యాత్మిక
స్కంధహేతుకశ్చేతి సర్వక్షణికత్వవాదినోర్వైభాషికసౌత్రాంతికయో
ర్మతం- తన్నిరాకరోతి సముదాయ ఉభయహేతుకేపి తదప్రాప్తిరితి-
ఉభయహేతుకేపి సముదాయే పరమాణుహేతుక బాహ్యసముదాయే
స్కంధహేతుకే ఆధ్యాత్మికసముదాయేచ తదప్రాప్తిః తస్య సముదా
యస్యాప్రాప్తిరిత్యర్థః-అచేతనానాం పరమాణూనాం స్కంధానాంచ

స్వతస్సముదాయారోగా దన్యస్యచ స్థిరస్య చేతనస్య సముదాయక ర్తురనభ్యుపగమాదితి సూత్రవాక్యశేషః- ౧౮.

"ఇత రేతరప్రత్యయత్వా దితిచే న్నోత్ప త్తిమాత్ర నిమి త్తత్వాత్"- నను సంహంతుశ్చేతనస్యాభావేపి సంఘాతఉపపద్యతే- తథాహి అవిద్యాసంస్కారో విజ్ఞానం నామరూపం షడాయతనం స్పర్శో వేదనేత్యేవం జాతీయకానా మవిద్యాదీనా మిత రేతరప్రత్యయత్వాత్- ఇత రేతరకారణత్వాత్ ఘటీయంత్రవదనిశ మావర్తమానేష్వవిద్యాది ష్వర్థాదాక్షి ప్త స్సంఘాత ఉపపద్యత ఇతి శంకార్థః కార్యంప్రత్యయ తేజనకత్వేన గచ్ఛతీతి వ్యుత్పత్త్యా ప్రత్యయశబ్దః కారణవాచకః- అవిద్యాదీనా మయమర్థః- క్షణికేషు స్థిరత్వ నిత్యత్వాదిభ్రాంతి రవిద్యా- సాచ విషయేషు రాగాద్యాత్మకసంస్కారహేతుః- సచ సంస్కారో గర్భస్థాద్యం విజ్ఞానం జనయతి- తస్మాచ్చాలయ విజ్ఞానాత్ పృథివ్యాది చతుష్టయం శరీరస్య సముదాయస్య కారణభూతం జాయతే- తదేవ నామాశ్రయత్వా న్నామేత్యుచ్యతే- తచ్చనామపీతాదిరూపవచ్ఛరీరం జనయతి- గర్భభూతస్యదేహస్యకలలబుద్బుదాద్యవస్థానామరూపశబ్దార్థ ఇతిపర్యవసన్నం పృథివ్యాదిచతుష్టయం నామరూపం శరీరం విజ్ఞానధాతుశ్చేతి షడాయతనాని యస్యేంద్రియజాతస్యతత్ షడాయతనం నామరూపేంద్రియాణాం మిథస్సంబంధస్స్పర్శః తత్సుఖాదికా వేదనాతదపి పునరవిద్యాదయ ఇతి నిరాకరోతి నేతి కుతః ఉత్ప త్తిమాత్ర నిమి త్తత్వాత్- అయమర్థః ద్వివిధోహికార్యోత్పాద స్తవాభిమతః హేత్వధీనః కారణసముదాయాధీనశ్చేతి తత్రహేత్వధీనో యథా బీజాదంకుర అంకురాత్పత్రం పత్రాత్కాండమిత్యాదౌకారణసముదాయాధీనో యథాపృథివ్య ప్తేజోవాయ్వాకాశ కాలవిశేషాణాం మేళనేసతి తేభ్య ఉపకృతాద్బీజాదంకురోజాయతే ఏవ మాధ్యాత్మిక కార్యోత్పాదోపిపూర్వవద్ద్వివిధః తత్ర ఆద్యోహేత్వధీనః- కార్యోత్పాదో అవిద్యాధీనో ద్వితీయస్తు పృథివ్య ప్తేజో వాయ్వాకాశాలయ విజ్ఞానానాం సముదాయాత్కార్యోత్ప త్తి రితికార్యే అంకురాదౌ కాఠిన్యస్నేహపాకాదీనాం

దర్శనాత్ - పృధివ్యాదీనాం కారణత్వమూహ్యతే ఉభయవిధేపికా ర్యోత్పాదే చేతనాపేక్షేతి- తత్రాద్యమంగీకృత్య ద్వితీయం కార్యోత్పా దం హేతుసముదాయాధీనం దూషయతి ఉత్పత్తిమాత్ర నిమిత్తత్వా దితి - అవిద్యాదీనామితరేతర కారణత్వేపి ఉత్పత్తిమాత్రే నిమిత్త త్వాన్న హేతు సంఘాతాధీనః కార్యోత్పాద స్సంభవతి సంహంతుః- స్థిరస్యచేతనస్యా నంగీకారా దిత్యర్థః- ౧౯.

సర్వక్షణికత్వవాదినాం హేత్వధీనోపి కార్యోత్పాదో నసంభవ తీత్యాహ ఉత్తరోత్పాదేచ పూర్వనిరోధాత్ కార్యకాలే విద్యమాన స్యైవ మృదాదేః కారణత్వం దృశ్యతే. నతునష్టస్య భవన్మతే తూత్త రస్య కార్యక్షణస్యోత్పాదే పూర్వస్య కారణక్షణస్య నిరోధాత్ - నా శాంగీకారాత్ నహేత్వధీనోపి కార్యోత్పాద స్సంభవతీత్యర్థః- ౨౦.

ననునిర్హేతుక ఏవకార్యోత్పాదో స్తుతథాచనోక్తదోష ఇత్యా శంక్యాహ- అసతిప్రతిజ్ఞో పరోధోయాగపద్యమన్యథా_అసతిహేతౌకా ర్యోత్పత్త్యంగీకారే పూర్వజ్ఞాన చక్షురాలోకవిషయేషు చతుర్షుహే తుషు సత్సుకార్యం నీలాదివిజ్ఞానంజాయత ఇత్యస్యాః ప్రతిజ్ఞాయావిరో ధః_ అన్యథాకార్యం సహేతుక మిత్యంగీకృత్య కార్యపర్యంతంహేతోస్థి త్యంగీకారే హేతుఫలయోర్యాగపద్యం ఏకస్మిన్ కాలేస్థితిస్స్యా దిత్యర్థః- తథాచ క్షణికత్వ ప్రతిజ్ఞాహానిరితిభావః- ౨౧.

ప్రతిసంఖ్యా ప్రతిసంఖ్యా నిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్ - వైనా శికాః ఖలుబుద్ధిపూర్వకనాశో భావానాం అబుద్ధిపూర్వకనాశ ఆకా శంచేతి త్రితయమప్యవస్తు సన్నిరుపాఖ్యం నిర్హేతుకం తుచ్ఛమితివద న్తి తత్రాకాశస్య నిరుపాఖ్యత్వ ముత్తరసూత్రే నిరశిష్యతే- అత్రతు బుద్ధిపూర్వకనాశా బుద్ధిపూర్వక నాశరూప నిరోధద్వయం నిరాక్రియ తే- ప్రతీపాప్రతికూలాసంతంఘటం అసంతంకరోమీత్యేవ మాకారికా సంఖ్యాబుద్ధిః ప్రతిసంఖ్యా తత్పూర్వకో నిరోధోనాశః ప్రతిసంఖ్యాని రోధః అతత్పూర్వకోనాశో అప్రతిసంఖ్యానిరోధః తయోర్నిరోధయో స్సంతానిషు సంతానేష్వప్య ప్రాప్తిరసంభవ ఇత్యర్థః కుతః అవిచ్ఛే

దాత్ - నతావన్నిరోధద్వయస్య సంతానగోచరత్వం సంతానస్యావిచ్ఛేదాత్ - సంతానవిచ్ఛేదోహిచరమసంతాని విచ్ఛేదాద్వాక్తవ్యః సనయుక్తః చరమసంతానినః కార్యాంతర జనకత్వే సంతానస్యా విచ్ఛేద ఏవ అజనకత్వే చరమసంతానినో అర్ధక్రియాకారిత్వరూప సత్వాభావేనాత్యంతా సత్వాత్ - పూర్వసంతానినాం సర్వేషాం శూన్యతా పరిశేషాపత్తేరర్ధక్రియాయా అభావాత్ - నాపి సంతాని ప్రతియోగికత్వం నిరోధద్వయస్య సంతానినాం ఘటాదీనాం క్షణికత్వేన బుద్ధిపూర్వకనాశాయోగాత్ నాప్యబుద్ధిపూర్వ సమూలనాశస్త్వదభ్యుపగతస్సంభవతి మూలస్య మృదాదేః ప్రత్యభిజ్ఞాయమానత్వాత్ తస్మాన్నిరోధద్వయస్యానుపత్తిః- ౨౨.

"ఉభయథాచదోషాత్" - స్థిరత్వాది భ్రాంతిరూపావిద్యాయాః కిం సమ్యగ్జ్ఞానాద్వానాశః ఉతస్వతోవా నాద్యః నిర్హేతుకనాశాభ్యుపగమ హాని ప్రసంగః ద్వితీయే సమ్యగ్జ్ఞానోపదేశానర్థక్య మిత్యుభయథాపి దోషాదసంగతం సౌగతం మతమిత్యర్థః- ౨౩.

ఆకాశస్య నిరుపాఖ్యత్వం దూషయతి ఆకాశేచావిశేషాదితి-ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇతి శ్రుత్యాశబ్దగుణత్వేన చాకాశేపి పృథివ్యాది వద్వస్తుత్వ ప్రతిపత్తేర విశేషాన్న నిరుపాఖ్యత్వ మిత్యర్థః- ౨౪.

ఆత్మనః క్షణికత్వం దూషయతి అనుస్మృతేశ్చ- అనుభవమను అనంతర ముత్పాద్యమానాస్మృతి రనుస్మృతిః తద్బలాదాత్మనో అనుభవితుర్న క్షణికత్వ మిత్యర్థః అన్యానుభూతేఽన్యస్య స్మరణాయోగాదితిభావః- ౨౫.

"నాసతోదృష్టత్వాత్" క్షణికాత్కార్యోత్పత్తి మిచ్ఛతా అర్థాదభావాన్నిరుపాఖ్యాదేవ కార్యోత్పత్తిరంగీకృతేతి ప్రతిభాతి పూర్వక్షణవినాశం వినాకార్యక్షణోత్పత్తేరయోగాత్ -సౌత్రాదభావాద్భావోత్పత్తిః స్వగ్రంథేనచ దర్శితా తథాచ అసతఅభావాన్నిస్వరూ

పాత్కార్యోత్పత్తిర్నయుక్తాకుతః అదృష్టత్వాన్నిరుపాఖ్యాన్నరవిషాణాదేః కార్యోత్పత్తిరదృష్టత్వాదిత్యర్థః- దృష్టత్వాదితివాపదచ్ఛేదః సతఏవమృదాదేః కార్యోత్పత్తేర్దృష్టత్వాదిత్యర్థః- ౨౬.

ఉదాసీనానామపిచైవం సిద్ధిః - కించ ఏవ మభావాద్భావోత్పత్త్యంగీకారే ఉదాసీనానాం తత్తత్కార్యసాధనేషు కృష్యాదిష్వప్రవర్తమానానాం స్వగృహేతూష్ణీముపవిష్టానాం పుంసామపి స్వస్వాభిమతకార్యసిద్ధిస్స్యాదిత్యర్థః-తస్మాద్బాహ్యైకమూలేన వైభాషికసౌత్రాంతికయోర్బాహ్యార్థవాదినోర్మతేన సమన్వయస్యన విరోధః- ౨౭.

ఇతి సముదాయాధికరణమ్.

ఏవంక్షణిక విజ్ఞానమాత్రవాది మతనిరాకరణాయాహ.

నాభావఉపలబ్ధేః- ౨౮.

వైధర్మ్యాచ్చ నస్వప్నాదివత్ ౨౯.

నభావోనుపలబ్ధేః ౩౦.

క్షణికత్వాచ్చ ౩౧.

సర్వథానుపపత్తేశ్చ ౩౨.

యోగాచారోహి విజ్ఞానాతిరిక్తస్యబాహ్యార్థస్యాభావం బ్రూతే తథాహి నీలాదివిజ్ఞానస్య స్వరూపతస్సర్వాత్ప్రత్యవిశిష్టత్వాద్బాహ్యార్థవాదినాపి తస్య నీలాదివిజ్ఞానత్వసిద్ధయే నీలాద్యాకారత్వమంగీకరణీయమ్ తథాచతే నైవాకారేణ సర్వవ్యవహారోపపత్తేః కింబాహ్యేనసీలాదినా వంధ్యాపుత్రాయమానేన తథాచ స్వప్రకాశ నీలాదివిజ్ఞానస్య క్షణికత్వాత్సాకారత్వాచ్చస్థాయి నిరాకారవిజ్ఞానరూపా ద్బ్రహ్మణో జగత్సర్గం బ్రువన్ సమన్వయో నసిధ్యతీతిప్రాప్తే

బ్రూమః విజ్ఞానవ్యతిరిక్తానామర్థానామభావో న సంభవతి-కుతః-ఉప లబ్ధేః విజ్ఞానాతిరిక్తానా మర్థానాం ఘటఃపట ఇత్యాద్యనుభవసిద్ధత్వా దిత్యర్థః- నచ విజ్ఞానాకారేణానుభవస్య అన్యథా సిద్ధిః బాహ్యార్థంవినా తత్సారూప్యాత్మకాకారస్య జ్ఞానే అసిద్ధేః- ఏవంచ ప్రతీయమానో బాహ్యార్థఏవేతి నజ్ఞానస్య సాకారత్వం నాపి క్షణికత్వం మానాభా వాత్- అనుమానస్య పక్షాద్యనేకజ్ఞానసాధ్యతయా స్థాయిన మను మాతారం వినాఽనుదయాత్- ఇతిస్థాయినిరాకార బ్రహ్మణి సమన్వ యో నవిరుధ్యతఇతి- ౨౮.

నను జాగ్రదవస్థాయా ముత్పన్నాస్సర్వే ప్రత్యయా నిరాలంబ నాః- ప్రత్యయత్వాత్- స్వప్నగంధర్వమాయావినిర్మిత మాయాదివ దిత్యాశంక్యదృష్టాంతే బాధితవిషయత్వ ముపాధిరిత్యాహ.

'వైధర్మ్యాచ్చ నస్వప్నాదివత్'- స్వప్నాదిప్రత్యయస్య జాగ్ర త్ప్రత్యయస్యచ బాధితాబాధితవిషయత్వరూప వైధర్మ్యాన్న స్వప్నా ది దృష్టాంతేన నిరాలంబనత్వం జాగ్రత్ప్రత్యయస్యేత్యర్థః- చ శబ్దేన దృష్టాంతే సాధ్యవైకల్యం సూచితం స్వప్నే ప్రాతిభాషికవిషయాణాం ధత్వాదితి- ౨౯.

కించ బాహ్యార్థానామభావే ఘటజ్ఞానం పటజ్ఞానమితిజ్ఞానే వైచి త్ర్యం నస్యాత్- నచ పూర్వపూర్వానాది విచిత్రవాసనాబలా ద్వైచి త్ర్యంస్యాదితివాచ్యం- బాహ్యార్థాభావే వాసనానామప్యభావా దిత్యా హ- 'నభావోఽనుపలబ్ధేః'- వాసనానాం నభావో నసంభవ ఇత్యర్థః- కస్మాత్ అనుపలబ్ధేః- త్వత్పక్షే బాహ్యార్థానా మనుపలబ్ధేరిత్యర్థః- వా సనానాం బాహ్యార్థానుభవవ్యాప్యత్వాత్- వ్యాపకాభావే వ్యాప్యా భావఇతి బాహ్యార్థానుభవస్యవాసనాం ప్రతికరణత్వా త్కారణాభావే కార్యాభావఇతివా తాత్పర్యం- కించ వాసనానాం సంస్కారాభిధానా నాం త్వత్పక్షే ఆశ్రయాసంభవా దనుపపత్తిః- ౩౦.

నన్వహ మిత్యాలయప్రత్యయ ఏవాశ్రయ ఇత్యత్రాహ- 'క్షణికత్వాచ్చ'- ఆలయవిజ్ఞానస్య క్షణికత్వాంగీకారాన్నాశ్రయత్వం- సంస్కారాశ్రయత్వేవా నక్షణికత్వం- సంస్కారసమానకాలీనస్యవా సంస్కారకాలే అసతోవా ఆశ్రయత్వా యోగాదితిభావః- ౩౧.

'సర్వథానుపపత్తేశ్చ' - పశ్యనేతి తిష్ఠనేత్యాద్యపశబ్దప్రయోగా ద్గ్రంథతోఽనుపపన్న మిదం మతం ఉక్తక్రమేణార్థతో ప్యనుపపన్న మేవేతి సర్వథానుపపత్తే ర్నాదరణీయం- శ్రేయోర్థిభి స్సౌగతం మతమిత్యర్థః- నను బాహ్యార్థవాదస్య కేవలవిజ్ఞానవాదస్యచోక్తరీత్యా అసంభవాచ్ఛూన్యం నిస్స్వరూపమేవ ప్రపంచతత్త్వం కిం నస్యాదిత్యాశంకాయాం పునర్నాభావ ఉపలబ్ధే రిత్యాది సూత్రాణి శూన్యమతనిరాసపరత్వేనయోజ్యంతే- ప్రపంచశూన్యత్వస్య సర్వప్రమాణ బాధితత్వేన తన్నిరాసాయ పృథక్ప్రయత్నా నపేక్షణాత్- తథాహి- జ్ఞానార్థయో ర్నాభావః ప్రమాణై రుపలబ్ధే రిత్యర్థః- వైధర్మ్యాచ్చేతి సూత్రం పూర్వవద్వ్యాఖ్యేయం - ప్రపంచస్య బాధ్యత్వే బాధాధిష్ఠానం సత్యం కించి ద్వక్తవ్యం- నిరధిష్ఠానబాధాయోగాత్ - తస్యచాధిష్ఠానస్యత్వన్మతే నభావః- నసత్వం ప్రమాణతః తదనుపలబ్ధేరితి నభావో నుపలబ్ధేరితి సూత్రార్థః- క్షణికత్వాచ్చేతి సూత్రే విభక్తేః పూర్వముపదేశే త్యధ్యాహారః- తథాచ క్వచిత్పదార్థానంగీకృత్య తేషాం క్షణికత్వోపదేశాత్ - శూన్యోపదేశాచ్చవ్యాహతార్థబోధక స్సుగతఇత్యర్థః- అంత్యంతు సూత్రం వ్యాకృతవ్యాఖ్యానం- తస్మాద్రాద్ధాంత్యైకశరణ బౌద్ధమతేన నసమన్వయస్య విరోధఇతిసిద్ధం- ౩౨.

ఇత్యుపలబ్ధ్యధికరణం- ౫.

ఏవముక్తకచ్ఛానాం బౌద్ధానాంమతే నిరస్తే వివసనానాం జైనానాంమతం బుద్ధిస్థంబుద్ధిసన్నిధిలక్షణసంగత్యా నిరాక్రియతే.

నైకస్మిన్నసంభవాత్ - ౩౩.

ఏవంచాత్మాకాత్స్న్యం- ౩౪.

నచపర్యాయాదప్యవిరోధో వికారాదిభ్యః- ౩౫.

అంత్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః-౩౬.

దిగంబరమతే- స్యాదస్తి- స్యాన్నాస్తి- స్యాదస్తిచనాస్తిచ- స్యాదవక్తవ్యః- స్యాదస్తిచావక్తవ్యః- స్యాన్నాస్తిచావక్తవ్యః-స్యాదస్తినాస్తిచావక్తవ్యశ్చేత్యేవం సప్తభంగీనయ మస్తిత్వ నాస్తిత్వాదివిరుద్ధ ధర్మద్వయమాదాయ సర్వేషు పదార్థేషు యోజయంతో వివసనాః పదార్థమాత్రస్యా నేకరూపత్వమాచక్షతే - ఉపాదానాది వ్యవహారసిద్ధయే- అన్యథా వస్తున ఏకరూపత్వేన సర్వాత్మనాఽస్తిత్వం నాస్తిత్వంవా నక్తవ్యమితి ప్రాప్త్యాత్మనాపి-సత్వాత్ వస్తుప్రాప్త్యర్థ ముపాదానాదివ్యవహారో నస్యాత్- అతః కేన చిద్ఘటాదిరూపేణాస్తి- కేన చిత్ప్రాప్త్యాదిరూపేణ నాస్తీ త్యనేకరూపత్వమేవ వస్తునః- సప్తభంగీనయోనామ సప్తస్వస్తీత్యాదిషు వస్తున్యేకత్ర విరోధోభంగః- అత్రయోనయో యుక్తిస్సఇత్యర్థః.

స్యాదస్తీత్యాదే రయమర్థః- స్యాత్పదం కథం చిదిత్యర్థే- కథం చిద్వస్తునోస్తిత్వ వివక్షాయా మాద్యోభంగః। అసత్వవివక్షాయాం ద్వితీయః- క్రమేణోభయవాంఛాయాం తృతీయః- యుగపదుభయవాంఛాయా మస్తిత్వ నాస్తిత్వయో ర్యుగపద్వాచావక్తుం అశక్యత్వాదవక్తవ్యత్వం వస్తున ఇతి చతుర్థోభంగః- ఆద్యచతుర్థయోర్భంగయోః క్రమేణవాంఛాయాం పంచమోభంగః- ద్వితీయచతుర్థయో ర్వివక్షాయాం షష్ఠః- ఆద్యద్వితీయచతుర్థానాం వాంఛాయాం సప్తమఇతి- తస్మాద్వస్తుమాత్రస్య సత్వమసత్వంచేత్యేవమాది విరుద్ధానేకధర్మవత్త్వమేవే త్యేకరూప బ్రహ్మసమన్వయో నసిధ్యతీతిప్రాప్తేబ్రూమః-

నైకస్మిన్నసంభవాదితి- ఏకస్మిన్ పరమార్థరూపే వస్తుని విరుద్ధధర్మాణా మసంభవాత్-వస్తునోఽనేకరూపత్వం నాస్తీత్యర్థః-యదస్తి

తద స్త్యేవ - ననా స్తి - యన్నిత్యం తన్నిత్యమేవ నానిత్యం- యథా ప్రత్యగాత్మా వస్తుభూతః- ఏవం ప్రపంచస్యాపి త్వన్మతే వస్తుభూతత్వాన్నా నేకరూపత్వసంభవః- అస్మన్మతేతు మాయికకల్పనారూపస్య విద్యాప్రపంచస్య లీలామాత్రత్వం- అవిద్యాప్రపంచస్య భ్రాంతిరూపత్వంచేతిభావః- 33.

ఏతేషా మార్హతానాం దేహపరిమాణవా త్మేతిమతం తద్దూషయతి- ఏవంచాత్మాకార్త్స్న్యం- యథా ఏకత్రవిరుద్ధధర్మాసంభవో దోషః - ఏవమాత్మనోఽకార్త్స్న్యం పరిచ్ఛిన్నత్వం దోషాంతరం- స్యాత్ - జీవస్య దేహపరిమాణత్వాంగీకారా దిత్యర్థః- తథాచ పరిచ్ఛిన్నత్వాదాత్మనో ఘటాదివద నిత్యత్వంస్యా దిత్యర్థః- కించ ఆత్మనో దేహపరిమాణత్వే మనుష్యాత్మనః-కర్మవశా ద్గజశరీరేకార్త్స్న్యేనప్రవేశోనస్యాత్ -పుత్తికాశరీరేవా కృత్స్నస్యాత్మనః ప్రవేశోనస్యాత్ - 34

నను జీవస్య సావయవత్వాంగీకారా త్పర్యాయేణ గజాదిశరీరప్రాప్తౌ కేచిదవయవా ఆగచ్ఛంతి- పుత్తికాశరీరప్రాప్తౌ కేచి దపగచ్ఛంతీతి మనుష్యాత్మన స్థూలసూక్ష్మశరీరప్రాప్త్యవిరోధ ఇత్యాశంక్య నిరాకరోతి- నచ పర్యాయాదప్యవిరోధో వికారాదిభ్యః - పర్యాయాదప్యవయవగమనా గమనాభ్యామపి తత్తత్స్థూలసూక్ష్మశరీర పరిమాణత్వ స్యాత్మన్యవిరోధ ఇతినచేత్యర్థః కుతః వికారాదిభ్యః- ఆత్మనస్సావయవత్వేన తత్తచ్ఛరీరప్రాప్త్యా వృద్ధిహ్రాసవత్వాంగీకారే వికారవత్త్వప్రసక్తౌ ప్రదీపాదివ దనిత్యత్వంస్యాత్ -తథాసతి బంధమోక్షా భ్యుపగమో బాధ్యేత- జలతుంబికాన్యాయేన సంసారసాగరే నిమగ్నస్య బంధవిచ్ఛేదా త్సంతతోర్ధ్వగమనం ముక్తిర్భవతీతిత్వయాఽభ్యుపగమాదితి యద్వా పూర్వసూత్రే పరిచ్ఛిన్నత్వాదాత్మనో ఽనిత్యత్వంస్యా దిత్యుక్తం- తదయుక్తం- అనిత్యత్వేపి పటవత్సంతాన నిత్యత్వోపపత్తేరిత్యాశంక్యాహ- నచేత్యాదిసూత్రం- పర్యాయాదపి సంతానరూపేణ నిత్యత్వస్యాత్మన్యవిరోధ ఇతినచేత్యర్థః- కుతః వికారాదిభ్యః- సంతానస్య సంతానివ్యతిరిక్తస్య సత్త్వేతస్యచ సంతానిజన్యత్వా ద్వికారిత్వంస్యాదేవ- అసత్త్వే నైరాత్మ్యవాదప్రసంగ ఇత్యర్థః- 35.

కించఅంత్యావస్థితేశ్చోభయ నిత్యత్వాదవిశేషః - ముక్తాత్మనో యత్పరిమాణం తదంత్యం తచ్చనిత్యం పరమాణుత్వా ద్యన్యతమ పరిమాణత్వేన వ్యవస్థితంచేతి జైనసిద్ధాన్తః_ తథాచాంత్యస్య పరిమాణస్య నిత్యత్వేనావస్థితేః తద్దృష్టాంతే నాత్మపరిమాణత్వేన హేతునోభయో రాద్యమధ్యపరిమాణయో ర్నిత్యత్వప్రసంగా త్త్రియాణా మాద్య మధ్యమాంత్య పరిమాణానామవిశేష స్సామ్యంస్యాదిత్యర్థః- నిత్యపరిమాణానాం త్రయాణామేకత్రాసంభవా న్నిత్యత్వ మాపాద్య తేన సామ్యమాపాదితమితిద్రష్టవ్యం- పరిమాణసామ్యేస్థూలసూక్ష్మశరీరప్రాప్తౌ పరిమాణవైషమ్యం నస్యాదితిభావః_ యద్వాసర్వదైకరూపమేవ పరిమాణంస్యాదితివక్తవ్యం తథాహి అంత్యపరిమాణస్యజన్యత్వే నిత్యత్వవిరోధాత్- ఆద్యమధ్యకాలావస్థానం వక్తవ్య మితియదంత్య పరిమాణం అణుర్మహద్వాతదేవైకం సర్వదాస్యాన్నాన్యత్ తథాచాంత్యస్య పరిమాణస్యావస్థితే రణుత్వాద్యన్యతమవత్వేన నియతత్వాదాద్యమధ్యమ కాలయోరుభ యోస్తస్య పరిమాణస్య నిత్యత్వా దవిశేషః- జీవోణుశ్చేదణురేవ- మహాంశ్చేన్మహానేవస్యా దిత్యర్థః తథాచ నశరీర పరిమాణత్వ నియమఇతిభావః దస్మాదయుక్త వివసనమతేన నసమన్వయస్య విరోధ ఇతిసిద్ధః- ౩౬.

ఇత్యేకస్మిన్నసంభవాధికరణమ్_ ౬.

ఇదానీం కేవలం నిమిత్తకారణమేవేశ్వరోనో పాదానమితి గేషాం సేశ్వర సాంఖ్యాదీనాం మతం తద్దూషయతి.

పత్యురసామంజస్యాత్ ౩౭.

సంబంధానుపపత్తేశ్చ ౩౮.

అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ ౩౯.

కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః ౪౦.

అంతవత్వమసర్వజ్ఞతా వా ౪౧.

పత్యురీశ్వరస్య జగదుపాదానప్రధానపరమాణ్వాది ప్రేరకత్వేన నిమిత్తమాత్రత్వం నసంభవతి కుతః- అసామంజస్యాత్ ఈశ్వరస్య జడదుఃఖాత్మక జగత్సర్జనే ప్రవృత్తౌ రాగాదిదోషప్రసంగా దసామంజస్యం- ప్రవృత్తేః రాగద్వేషాది పూర్వకత్వేన లోకదృష్టత్వాత్ - దృష్టానుసారిత్వా త్కల్పనాయాః- అస్మాకంతు శ్రుత్యనుసారిత్వా త్ప్రపంచవైవిధ్యవాదిత్వాచ్చ నదోషఇతిభావః- ౩౭.

"సంబంధానుపపత్తేశ్చ" ప్రేర్యప్రధానాదిభిః ప్రేరకస్యేశ్వరస్య సంబంధోవాచ్యః- అసంబంధస్య ప్రేరకత్వాయోగాత్ నచ సంబంధస్సంభవతి నిరవయవత్వా ద్యుతసిద్ధత్వాచ్చ - సంయోగసమవాయయోరనుపపత్తిరిత్యర్థః- సిద్ధాన్తేమాయావిద్యయోః ప్రేరకత్వం కల్పితతాదాత్మ్యేనోపపద్యత ఇతిభావః- ౩౮.

కించ కుంభకారస్య మృదాదిప్రేరకత్వం దృష్ట్వా తద్దృష్టాంతేనేశ్వరస్య ప్రధానాదిప్రేరకత్వం కల్పనీయం నహితత్సంభవతి ప్రధానస్యరూపాదిహీనత్వేన దృష్టమృదాది వైలక్షణ్యాత్ - ప్రధానాదివిషయకప్రేరణాయా ఈశ్వరస్యానుపపత్తేరిత్యాహ - అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చేతి అధిష్ఠానంప్రేరణా సిద్ధాన్తేతు నదృష్టాపేక్షా - శ్రుత్యేకశరణత్వాదితిభావః- ౩౯.

కరణవచ్చేన్న భోగాదిభ్యః-ననుకరణానీంద్రియాణిఅప్రత్యక్షాణ్యపిజీవేనప్రేర్యంతే- ఏవం ప్రధానాదిక మప్రత్యక్ష మపీశ్వరేణ ప్రేర్యత ఇతిచేన్న కుతః భోగాదిభ్యోదోషేభ్యః జీవోహీంద్రియగ్రామం భోగార్థం ప్రేరయతి తద్దృష్టాంతేనేశ్వరస్య ప్రేరకత్వే తద్వద్భోగాదయః ప్రసజ్యేరన్నిత్యర్థః- ౪౦.

యద్వాసశరీరస్యైవప్రేరకత్వ దర్శనాదీశ్వరస్యచ శరీరానుపపత్తేర్న ప్రేరకత్వ మిత్యాహ- అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చేతి భోగాధిష్ఠానం శరీరమధిష్ఠాన శబ్దార్థః- ౩౯.

కరణవదింద్రియాధిష్ఠానం శరీరమిత్యర్థః తదీశ్వరే అంగీక్రియత ఏవేతిచేన్న శరీరిత్వేభోగాది ప్రసంగాదనీశ్వరత్వమేవస్యాదిత్యర్థః- ४౦.

కించ అంతవత్త్వమసర్వజ్ఞతావా - ప్రధానజీవేశ్వరాణాంయాసంఖ్యా- యచ్చపరిమాణం తదుభయమీశ్వరేణ పరిచ్ఛిద్యతేనవా-ఆద్యే పరిచ్ఛిన్న సంఖ్యావత్వా త్పరిచ్ఛిన్న పరిమాణవత్వాచ్చ త్రయాణాం ప్రధానజీవేశ్వరాణాం ఘటాదివదంతవత్వం వినాశిత్వంస్యాత్ - ద్వితీయే ఈశ్వరస్యా సర్వజ్ఞత్వం స్యాదిత్యర్థః- తస్మాదసంగతేన తార్కిక పరికల్పితేశ్వర కారణవాదేన నిమిత్తోపాదాన బ్రహ్మసమన్వయావిరోధఇతిసిద్ధం- ४౧.

ఇతి పత్యురసామంజస్యాధికరణమ్- ౭.

ఏవం కేవలాధిష్ఠాతేశ్వర ఇతివేదాసంగతమతేనిరస్తే నిమిత్తం ప్రకృతిశ్చేశ్వర ఇతి భాగవతం మతముపస్థితం తస్యవేద సంగతార్థత్వేపి- జీవోత్పత్త్యంశే ప్రమాణమూలత్వం నేతిదూషయతి.

ఉత్పత్త్యసంభవాత్ - ४౨.

నచకర్తుఃకరణం- ४౩.

విజ్ఞానాదిభావేవా తదప్రతిషేధః_ ४४.

విప్రతిషేధాచ్చ- ४౫.

ఇతి ద్వితీయఃపాదః.

భాగవతేహిమతే- వాసుదేవః ఖలుపరమాత్మాపరమార్థతత్వం జగదుపాదానం నిమిత్తంచ- తస్మా ద్వాసుదేవా త్సంకర్షణాఖ్యో జీవఉదేతి- తస్మాజ్జీవా త్ప్రద్యుమ్నాఖ్యం మనోజాయతే- మనసశ్చానిరుద్ధాఖ్య ఉహంకారఇతి_ తథాచ జీవాభిన్నా ద్బ్రహ్మణో జగత్సర్గం బ్రువతస్సమన్వయస్యాసంభవ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః - వేదావిరుద్ధాంశ

మంగీకృత్య వేదవిరుద్ధజీవాద్యుత్పత్త్యంశం- దూషయతి- ఉత్పత్త్య సంభవాదితి- పరమాత్మనో వాసుదేవాత్ జీవస్యోత్పత్త్యసంభవాన్న తన్మతం సాధ్విత్యర్థః - అన్యథా జీవస్యోత్పత్త్యంగీకారే ఘటాదివద నిత్యత్వాపత్త్యా భగవత్ప్రాప్తిరూప మోక్షస్తదభ్యుపగతః- కస్యస్యా దితిభావః_ ౪౨.

నచ కర్తుఃకరణం- లోకే కర్తుర్దేవదత్తాదేస్సకాశాత్కరణస్య కుఠారాదే రుత్పత్త్యదర్శనాత్ - జీవాత్కర్తుఃకరణం మనోజన్యతఇత్యే తన్నయుక్త మిత్యతశ్చ తన్మతమసంగత మిత్యర్థః- అయంభావః- కిం జీ వోమనఃకరణాంతరమాసాద్య జనయతి- అనాసాద్యవా- ఆద్యే తత్కర ణాంతరం జీవజన్యం నవా ఆద్యే అనవస్థా - ఆద్యవికల్పావతారసంభ వాత్ - ద్వితీయే తదేవమనోస్త్వితిన మనసో జీవజన్యత్వం- ఆద్యద్వితీ యేకరణరహితస్యైవ జీవస్య కార్యజననసామర్థ్యాంగీకారే కిం మనః క ల్పనయేతి- ౪౩.

నను సంకర్షణాదయస్త్రయో నజీవాదిరూపాః- కింతు- వాసు దేవవద్విజ్ఞానస్వరూపా ఈశ్వరాఏవేత్యాశంక్యాహ- విజ్ఞానాదిభావేవా తదప్రతిషేధః- సంకర్షణాదీనాం త్రయాణాం వాసుదేవవద్విజ్ఞానాది భావేవా_ విజ్ఞానైశ్వర్య బలవన్నిర్దోష నిరవద్యస్వరూపత్వేపి తదప్రతి షేధః- తస్య ఉత్పత్త్యసంభవరూపదోషస్యప్రకారాంతరేణా ప్రతిషే ధ ఇత్యర్థః- తథాహి- నతావచ్చతుర్ణాం వాసుదేవాదీనా మీశ్వరా ణాంకించిత్ప్రయోజనమస్తి-ఏకైకేనైవకార్యసిద్ధేర్భగవానేవైకో వాసుదే వఃపరమార్థతత్వమితితత్సిద్ధాంతహానేశ్చ- నన్వీశ్వరాణాం సంకర్షణాదీ నాం త్రయాణాంవాసుదేవతుల్యానామేవవాసుదేవాదుత్పత్తి రభ్యుపగ మ్యత ఇతినోక్తదోషఇతిచేత్తర్హ్యాగతఉత్పత్త్యసంభవో దోషః. సంకర్ష ణాదీనాంఈశ్వరత్వావిశేషే వాసుదేవస్యతతోఽతిశయాభావేన త్రయా ణాం వాసుదేవజన్యత్వా నుపపత్తేః_ ౪౪.

విప్రతిషేధాచ్చ. క్వచిత్ జ్ఞానైశ్వర్య శక్తిబలవీర్యతేజాంసి వా సుదేవగుణాఇతి ప్రతిపాదయంతి. క్వచిచ్చోత్తగుణా ఏవాత్మానోవాసు

దేవాభగవంత ఇత్యభేదం గుణగుణినో ర్వర్ణయంతి_ తథాచ పరస్పరం విప్రతిషేధాచ్చాసంగత మిదం భాగవతం మతమిత్యర్థః- తస్మా న్నిరవద్యే బ్రహ్మణి వేదాంతానాం సమన్వయ ఇతిసిద్ధం- ౪౫.

ఇత్యుత్పత్త్యసంభవాధికరణం_ ౮.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థశిష్య శ్రీఅద్వైతానందతీర్థవిరచితాయాం
బ్రహ్మసూత్ర తాత్పర్యదీపికాయాం ద్వితీయస్యా
ధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః

హరిః ఓంతత్సత్.

ఓమ్.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

శ్రీమద్గణాధిపతయేనమః.

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య- తృతీయఃపాదః.

పూర్వస్మిన్ పాదే శ్రుతివిరుద్ధత్వాత్పరపక్షాణా మనపేక్షత్వ ముక్తం- తర్హి శ్రుతీనా మప్యన్యోన్య విరుద్ధత్వాత్ బ్రహ్మకారణవా దస్యా ప్యనపేక్షత్వంస్యాదితి శంకానిరాసార్థం పరంపాదద్వయ మారభ్యతే- పాదద్వయస్యాపి శ్రుతీనా మన్యోన్యవిరోధనిరాసేన సమన్వయ దృఢీకరణా చ్ఛ్రుత్యధ్యాయపాదసంగతి ర్ద్రష్టవ్యా.

నవియదశ్రుతేః- ౧.

అస్తితు- ౨.

గౌణ్యసంభవాత్ - 3.

శబ్దాచ్చ- ౪.

స్యాచ్చైకస్య బ్రహ్మశబ్దవత్ - ౫.

ప్రతిజ్ఞాఽహానిరవ్యతిరేకాచ్ఛబ్దేభ్యః- ౬.

యావద్వికారంతు విభాగోలోకవత్ - ౭.

అత్ర తావదాదౌ సృష్టివాక్యానామవిరోధం ప్రతిపాదయితు. మాకాశమాశ్రిత్య విచార్యతే- ఆకాశస్య కిముత్పత్తిరస్తి ఉతనాస్తీతి యదస్తి తర్హి విరోధస్తథాహి- ఛాందోగ్యే ఆకాశవాయూవినా

త_త్తేజో స్సృజతేతి తేజ ఆదికాస్సృష్టిశ్శ్రూయతే- తై_త్తిరీయకేతు ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాకాశాదికా- తథాచానయో ర్విరోధఇతిపూర్వ పక్షః- అఽథ్యాయా త్పూర్వపక్షే శ్రుతీనాం మిథోవిరోధాదప్రామా ణ్యంఫలం- సిద్ధాంతే విరోధాభావా త్ప్రామాణ్యమితిబోధ్యం - ఏవం ప్రా_ప్తే- ఏకదేశిమతేన సమాధ_త్తే- నవియదశ్శ్రుతేరితి- వియన్నోత్ప ద్యతే- కుతః- అశ్రుతేః వియత ఉత్ప_త్తిప్రతిపాదకవాక్యస్యా శ్రవణా దిత్యర్థః- యద్య ప్యాత్మన ఆకాశస్సంభూతఇతి శ్రుతిర_స్తి- తథాపి సా గౌణీతి గూఢోఽభిసంధిః- ౧.

ఆకాశస్యోత్ప_త్తే రనభ్యుపగమాదేవ నవిరోధఇతి గూఢాభిసంధి మజానానశ్శంకతే- అ_స్తిత్వితి- తుశబ్దః పక్షాంతరపరిగ్రహే- ఛాందో గ్యే ఆకాశోత్ప_త్తి శ్రుత్యభావేపి సాశ్రుతిస్తై_త్తిరీయకేఽ_స్తీత్యర్థః-తథా చ విరోధ_స్తదవస్థ ఇతిశంకితు రభిప్రాయః- ౨.

ఏకదేశీస్వాభిప్రాయం ప్రకటయతి- గౌణ్యసంభవాదితి - నహ్యా కాశోత్ప_త్తి శ్రుతిర్ముఖ్యా- కింతు- గౌణీ- కుతః- అసంభవాత్ - ఆకా శోత్పత్తౌ సమవాయికారణాదిసామగ్ర్యభావా ద్విభుత్వేన నిత్యత్వాను మానా చ్చాకాశోత్ప_త్తే రసంభవా దిత్యర్థః- 3.

శబ్దాచ్చ- వాయుశ్చాంతరిక్షం చైతదమృత మిత్యాకాశేఽ మృతశబ్దదర్శనా న్నాకాశస్యోత్ప_త్తి రిత్యర్థః- ౪.

నన్వాత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదివాక్యే సంభూతశబ్దస్యాకా శే గౌణత్వం తేజఆదౌతు ముఖ్యత్వ మిత్యేతద్విరుద్ధం ఏకస్మి న్వాక్యే ఏకస్య శబ్దస్య గౌణముఖ్యత్వాదర్శనాదిత్యతఆహ- స్యాచ్చైకస్య బ్ర హ్మశబ్దవత్ - యథా ఏకస్మిన్నేవప్రకరణే అన్నంబ్రహ్మేతివ్యజానా ది త్యాదౌ అన్నాదిషు బ్రహ్మశబ్దోగౌణః- ఆనందోబ్రహ్మేత్యత్ర ముఖ్యః విషయభేదాత్ - ఏవం ప్రకృతేపి విషయభేదాదేకస్య సంభూతశబ్దస్య గౌణత్వం ముఖ్యత్వంచస్యా దిత్యర్థః- ౫.

ఇదమేకదేశిమతం దూషయన్ సిద్ధాంతయతి- ప్రతిజ్ఞాఽహాని రవ్యతిరేకాచ్ఛబ్దేభ్యః- వేదజ్ఞేయాద్బ్రహ్మణః కృత్స్నస్యవస్తుజాతస్యా వ్యతిరేకాత్త త్త్వేకవిజ్ఞానా త్సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాయా అహానిర్భవతి- బ్రహ్మ భిన్నసత్తాకస్య నిత్యస్యాకాశస్యా భ్యుపగమేతు సా ప్రతిజ్ఞాబాధ్యేత- తస్మా దాకాశస్యోత్పత్తి మంగీకృత్య బ్రహ్మాధీనసత్తాకత్వాత్ బ్రహ్మ ణి జ్ఞాతే సర్వమాకాశాదికం విజ్ఞాతం భవతీతిసా ప్రతిజ్ఞాసమర్థనీయే త్యస్త్యాకాశస్యోత్పత్తి రిత్యర్థః- అత్ర వివర్తవాదే పరిణామారంభ వాద ప్రక్రియయోత్పత్తే రనంగీకారాత్ సంభూతశబ్దస్యావిర్భావమా త్రపరత్వాత్ ప్రపంచద్వైవిధ్యాచ్చ - తదనన్యత్వాధికరణోక్తన్యా యే నవిద్యాప్రపంచ స్థాకాశస్యా భేదఏవ బ్రహ్మణా- అవిద్యకస్యతు బ్రహ్మావ్యతిరేకేణాభావ ఏవేత్యభిసంధిః-

కించ-ప్రతిజ్ఞాయాస్సమర్థనంకార్యకారణాభేదపరేభ్యశ్శబ్దేభ్యోభవతి తథాహి- కార్యకారణాభేద ప్రతిపాదనపరైర్మృదాది దృష్టాంతైః ప్రతిజ్ఞాంసంసాధ్య- తత్సాధనాయైవసదేవ సోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవా ద్వితీయం తదైక్షత తత్తేజోఽసృజత- ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమిత్యాది శబ్దాః కార్యజాతం విద్యాప్రపంచగతం ప్రదర్శ్యతస్య బ్రహ్మాభేదం దర్శయంతి- ఇదం సర్వమాకాశస్యా కార్యత్వేబాధితం స్యాత్- అవి ద్యాప్రపంచస్యతు మిథ్యాత్వేన అభావఏవ- నతస్య సర్వవిజ్ఞాన ప్రతి జ్ఞాంతర్భావ ఇతిభావః.

నన్వేవముత్పత్తి మత్త్వేసిద్ధే పూర్వోక్తవిరోధపరిహారః కథమితి చేత్ ఉచ్యతే- ఛాందోగ్యేహి తేజస ఉత్పత్తిమాత్రం శ్రూయతే - నాద్యత్వమపి- తైత్తిరీయకేతు ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిరితి తేజ సస్తృతీయత్వం శ్రూయతే - తథాచతయోర్వాక్యయో రేకవాక్యత్వా దనవకాశ తైత్తిరీయక శ్రుత్యనుసారేణాకాశం వాయుంచసృష్ట్వా తద్బ్రహ్మ తేజోఽసృజ్యతేతిఛాందోగ్యశ్రుతిః పరిణమ్యత ఇతి నానయో ర్వాక్యయోర్విరోధ ఇతి- ౬.

యదుక్తం తైత్తిరీయకే వియదుత్పత్తిశ్రుతి గౌణీసామగ్ర్యభావాత్ విభుత్వేన నిత్యత్వానుమానాచ్చేతితన్న- శ్రౌతస్య బ్రహ్మణ ఏవవియతాస్సామగ్రేత్వాదిత్యభిప్రేత్య తదీయానుమానమను మానేనైవ దూషయతి- యావద్వికారంతు విభాగోలోకవత్ - తుశబ్ద ఆకాశోత్పత్త్యసంభవనా శంకానివృత్త్యర్థః యతోయావద్వికారజాతం విభాగోదృశ్యతే- నత్వవికారే బ్రహ్మణివిభాగాదర్శనాత్ లోకేషుఘటాదేర్వికారస్యైవ విభక్తత్వ దర్శనాదిత్యర్థః - తథాచాయం ప్రయోగః- ఆకాశదిక్కాలమనః పరమాణవః పరాధీనసత్తాకాః స్వసమానసత్తాకవిభాగవత్వాత్ ఘటశరావాదివదితి- ఆకాశోత్పత్తివాది నంప్రతివిభుత్వహేతోః పరోక్తస్యాసిద్ధిరపిబోధ్యా ఆకాశే అమృతశబ్ద ప్రయోగస్తు చిన్మయత్వ దృష్ట్యాస్యాతిదిసిద్ధం- బ్రహ్మకార్యంవియదితి ౭.

ఇతి వియదధికరణం- ౧.

నను ఛాందోగ్యేవాయో రుత్పత్తిర్నశ్రూయతే - తైత్తిరీయకేతు శ్రూయతే - తథాచ పూర్వవదనయోర్వాక్యయో ర్విరోధపరిహారార్థం వాయూత్పత్తి గౌణీతివాచ్యం- కించ - సైషాఽన స్తమితా దేవతా యద్వాయురితివాయోర్లయ ప్రతిషేధాచ్చ నిత్యత్వమిత్యాశంకామతి దేశేననిరాకరోతి - ఏతేనమాతరిశ్వా వ్యాఖ్యాతః- ౮-

ఏతేనవియత ఉత్పత్తిమత్త్వవ్యాఖ్యానేనవాయురపి వియదవచ్ఛిన్నబ్రహ్మజన్యత్వేన వ్యాఖ్యాత ఇత్యర్థః-వాయోర్నిత్యత్వే ఏకవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాహాన్యాదేస్సమానత్వా దితిభావః- వాయోర్లయ ప్రతిషేధశ్చ చిన్మయత్వదృష్ట్యా - అతిదేశత్వాన్న పృథక్సంగత్యపేక్షేతి మంతవ్యం- ౮.

ఇతి మాతరిశ్వాధికరణం- ౨.

పూర్వమసంభావితోత్పత్తికయోరపి వియత్పవనయో రుత్పత్తిరస్తి శ్రుతిబలాదిత్యుక్తం తద్వదేవబ్రహ్మపి బ్రహ్మాంతరకార్యమస్తు

కార్యకారిత్వాత్ వియదాదివదిత్యనుమానాను గృహీతయాజాతోభవసి విశ్వతోముఖ ఇత్యాది బ్రహ్మజన్మశ్రుత్యా బ్రహ్మణోప్యుత్పత్తిరస్త్వితి దృష్టాంతసంగత్యే దమారభ్యతే- తత్ర బ్రహ్మణో నిత్యత్వప్రతిపాదకశ్రుతీనా ముక్తానుమానానుగృహీత శ్రుత్యావిరోధోస్తి నవేతిసందేహే- అగ్నేర్విస్ఫులింగోత్పత్తివ ద్బ్రహ్మంతరా ద్బ్రహ్మోత్పత్తి రుక్తశ్రుతిబలాదస్త్యేవేతి ప్రాప్తేబ్రూమః.

అసంభవ స్తుసతోఽనుపపత్తేః- ౯.

సతస్సదాత్మకస్య బ్రహ్మణ ఉత్పత్త్యసంభవః- కుతః- అనుపపత్తేః సత్సామాన్యస్యోత్పత్త్యనుపపత్తేః విశేషస్యైవఘటాదేర్మృత్సామాన్య జన్యత్వదర్శనాత్ - బ్రహ్మణశ్చ విశేషత్వేన జన్యత్వేయత్తజ్జనకంసామాన్యం తదేవనోబ్రహ్మ- బ్రహ్మణః కార్యత్వే అధ్యస్తత్వేన జగదధిష్ఠానత్వా నుపపత్తేశ్చేత్యర్థః - జన్మశ్రుతిశ్చోపాధికవిషయా నచాస్యకశ్చిజ్జనితేత్యాది బహుశ్రుతివిరోధాదిత్యవిరోధః- ౯.

ఇత్యసంభవాధికరణం- 3.

తత్తేజో అసృజతేతిఛాందోగ్యే బ్రహ్మజన్యత్వం తేజసశ్శ్రూయతే- తైత్తిరీయకేతు - వాయోరగ్నిరితి వాయుజన్యత్వమిత్యనయోర్విరోధోస్తి నవేతిసందేహే సామాన్యాత్సామాన్యస్యోత్పత్తిర్మాభూత్ సామాన్యాద్వాయోర్విశేషస్య తేజస ఉత్పత్తిస్సంభవతి_ ఏవంశ్రుతిబలాత్సర్వోపాదాన బ్రహ్మజన్యత్వమపీత్యస్తి విరోధఇతి ప్రత్యుదాహరణసంగత్యాపూర్వపక్షే- పూర్వం బ్రహ్మణః కార్యత్వే జగదుపాదానత్వం నసంభవతీత్యుక్తం తద్వద్వాయోరపికార్యత్వాత్తేజః ప్రత్యుప్రత్యుపాదానత్వం నాస్త్యేవేతి బ్రహ్మమాత్ర జన్యత్వం తేజస ఇత్యవిరోధః - వాయోరగ్నిరితిపంచమీక్రమార్థా నతుహేత్వర్థేత్యేకదేశిసిద్ధాంతః- తందూషయతి-

తేజోఽతస్తథాహ్యాహ- ౧౦.

అతో మాతరిశ్వనస్సకాశా త్తేజోజాయతఏవ - హియతః- తధా వాయుజన్యత్వం వాయోరగ్నిరితి శ్రుతి రాహ- నచేయంపంచమీ క్రమార్ధా- వాయ్వనంతరం తేజఇతిపదాంతర కల్పనా ప్రసంగాత్ - కించ ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతఇత్యాదౌ పృధివ్యాఓషధయ ఇత్యంతేచ హేతు పంచమ్యాదర్శనాన్మధ్యే అకస్మాత్క్రమార్థే పంచమీత్యసంగతమేవ నచైవంక్వచిద్బ్రహ్మ జన్యత్వం క్వచిద్వాయుజన్యత్వ మితివిరోధః- వాయోర్బ్రహ్మజన్యత్వేన వాయుభావాపన్న బ్రహ్మజన్యత్వస్య ఛాందోగ్య వాక్యార్ధత్వస్యైవవాయో రగ్నిరితివాక్యస్యాప్యర్ధత్వేనా విరోధాదితి- ౧౦.

ఇతి తేజోధికరణం- ౮.

ఆపః - ౧౧.

అత స్తధాహ్యా హేత్యనువర్తతే - తేజోనంతర భావిత్వాదప్పృధివ్యోరితి తేజసో వాయుజన్యత్వ కధనానంతరం తయోరప్పృధివ్యోః క్రమేణబుద్ధిస్థత్వాత్ బుద్ధిసన్నిధిలక్షణసంగత్యా క్రమేణాధికరణద్వయమారభ్యతే తదపోసృజతేత్యాదివాక్యస్యాపాం బ్రహ్మజన్యత్వ ప్రతిపాదకస్యాగ్నే రాపఇతి వాక్యేన విరోధఇతిసందేహే- అపామగ్ని దాహ్యాత్వా త్తజ్జన్యత్వం నాస్త్యేవేత్య విరోధ ఇత్యేకదేశసిద్ధాంతం దూషయతి ఆపఇతి- ఆపోఽత స్తేజసోజాయంతే - హియస్మా త్తధా తేజోజన్యత్వమగ్నే రాపఇతి శ్రుతి రాహేత్యర్ధః- త్రివృత్కృతయోర స్తేజసోదార్హ్యాదాహకభావేప్య త్రివృత్కృతయోశ్చిన్మయ యోర్నవిరోధ ఇతి పూర్వవద్విరోధ పరిహారోబోధ్యః- ౧౧.

ఇత్యబధికరణం- ౯.

అనంతరభావినీం పృధివీమాశ్రిత్యవిచారయతి - పృధివ్యధికార రూపశబ్దాంతరేభ్యః- ౧౨.

తా ఆపఐక్షంత- బహ్వ్యస్స్యామప్రజాయేమహీతి - తా అన్న మసృజంతేతి శ్రూయతే- తత్రసంశయః - కిమన్నశబ్దేనౌదనాదిక ముచ్యతే కింవా పృథివీతి-తత్రాన్నశబ్దస్యాదనాద్యా ప్రసిద్ధత్వాదోదనాదికమేవాన్నశబ్దేనోచ్యతే- తథాచ వ్రీహియవాదే స్తజ్జన్యోదనస్యచయోగే నరూఢ్యాచాన్నశబ్దవాచ్యస్య క్వచిదబ్జన్యత్వం క్వచిత్తుపృథివ్యాఓషధయః ఓషధీభ్యోన్నమిత్యత్ర ప్రథివ్యాదిజన్యత్వే మిత్యనయోశ్శ్రుత్యో ర్విరోధ ఇతిప్రాప్తేబ్రూమః - పృథివ్యేవాత్రాన్నశబ్దేనోచ్యతే - నవ్రీహ్యాదికం- కుతః - అధికారరూపశబ్దాంతరేభ్యః - తత్తేజోఽసృజతేతి మహాభూతోత్పత్త్యధికారాత్ - యత్కృష్ణం తదన్నస్యేతి కృష్ణరూపస్యాన్నశబ్దవాచ్యస్య పృథివీత్వజ్ఞాపకస్య శ్రవణాచ్చసమానప్రకరణే- అద్భ్యః పృథివీతితద్యదపాంగ్ంశరఆసీత్తత్సమహన్యతసాపృథివ్యభవదితిచ పృథివ్యాఏతజ్జన్యత్వప్రతిపాదకశబ్దాంతరసత్వాచ్చేత్యర్థః-తత్-తత్రసృష్టికాలేయదపాంశరోఘనీభావ ఆసీత్తత్సమహన్యత- స్సఘనీభావ స్సంఘాతాత్మనాపరిణత ఆసీత్తైస్సవాపాం కఠినాకారపరిణామరూపాపృథివ్యభవదితి శ్రుత్యర్థః- తథాచ వ్రీహ్యాద్యన్నస్య నాంబూపాదానకత్వం- కింతు పృథివ్యాద్యుపాదానకత్వమేవే త్యవిరోధ ఇతిసిద్ధం.

ఏవం- నవియదశ్రుతే రిత్యాదినా సత్సామాన్యబ్రహ్మజన్యత్వేన శ్రుత్యుక్తం భూతపంచకం నతావల్లౌకికం- అపంచీకృతత్వాత్ - ఆకాశస్య విభుత్వా నభ్యుపగమాత్ - అస్తైజసో ర్విరోధాభావప్రతిపాదనాత్ - వాయుశ్చాంతరిక్షం చైతదమృతమితి- సైషానస్తమితాదేవతేతి లయాభావ ప్రతిపాదనాచ్చ- కింతు- సమన్వయాధ్యాయే- అంతరధికరణే యఏషోంతరాదిత్యే- యఏషోంతరక్షిణీతిచయః అనావృతస్వప్రకాశః పురుషఃప్రతిపాదిత స్తత్సృష్టమేవ భూతపంచకం చిన్మయం తత్స్వరూపమేవచ- ఆకాశ స్తల్లింగాత్ - అతఏవప్రాణః- జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ - ఆనందమయోఽభ్యాసాత్ - ద్యుభ్వాద్యాయతనం స్వశబ్దాత్ - ఇత్యాద్యధికరణేషు భంగిభంగ్యంతరేణోపాస్యత్వేన జ్ఞేయత్వేన చోపపాదితమేవ- పరమాత్మనోమాయికం విశ్వరూపం- న్యాత్రశబ్దభేదమాత్రే శాస్త్రాంతరత్వభ్రమః కార్యః ఆత్మైవేదం సర్వం- పురుషఏవేదగ్ం

సర్వం యద్భూతం యచ్చభవ్యం- యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవా భూది
త్యాదిశ్రుతేః- అత్ర సర్వత్ర ప్రపంచైక్యభ్రాంత్యా పూర్వపక్షోత్థానం-
ఏకదేశిమతోత్థానంచ- సిద్ధాంతస్తు విద్యావిద్యాప్రపంచభేద మంగీకృ
త్య క్వచిద్గూఢాభిసంధినా- క్వచిత్తు స్పష్టోక్త్యాచ ప్రతిపాద్యతే- అవి
ద్యాప్రపంచనిషేధేన పరమార్థభూత విశ్వరూపనిశ్చయాయ- నను వి
శ్వరూపం సవిశేషం- తజ్జ్ఞానాత్కః పురుషార్థఇతిచేత్- పురుషఏవేదం
విశ్వంకర్మతపోబ్రహ్మపరామృతం- ఏతద్యో వేదనిహితం గుహాయాం
సోఽవిద్యాగ్రంథిం వికిరతీహసోమ్యేతి ముండకశ్రుతౌ- గుహానిహితస్య-
యో వేదనిహితం గుహాయామితి- యఏషోఽక్షిణి పురుషోదృశ్యతే - అథ
యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురేదహ్రం పుండరీకం వేశ్మదహరోఽస్మిన్నంత
రాకాశస్తస్మిన్యదంతస్తదన్వేష్టవ్యంతద్వావ విజిజ్ఞాసితవ్యం- సయ
శ్చాయం పురుషేయశ్చాసావాదిత్యే సఏకఇత్యాది సర్వత్రప్రసిద్ధగుహా
శబ్దిత దహరాకాశస్థిత విద్యాప్రపంచవేదనా దవిద్యాగ్రంథివికిరణరూ
ప మహాఫలప్రతిపాదనాత్సఏవపురుషార్థః- అవిద్యాగ్రంథివికిరణంనామ
సర్వాత్మకే పరమాత్మని భేదభ్రాంత్యా స్వస్మిన్ జీవత్వం విశ్వరూపే
జడప్రపంచభావం చారోప్యజన్మ జరామరణాది ప్రబంధానుభవనం
యత్తస్య నిరసనం- విశ్వరూపే సర్వజ్ఞత్వం యుగప త్సర్వకామావా
ప్త్యనుభవనంచేతి నను నిర్విశేషబ్రహ్మప్రాప్తిర్మోక్షఇతి ప్రసిద్ధమి
తిచేత్ సత్యం- నసా తత్త్వజ్ఞానసాధ్యా- కింతు నిద్రాళోస్సుషుప్తిరివ-
అజ్ఞస్య ప్రళయప్రాప్తిరివచ - జీవన్ముక్తస్య నిర్విశేషబ్రహ్మభావ
స్స్వభావసిద్ధః- తత్త్వజ్ఞానసాధ్యాతు జీవన్ముక్తిరేవేత్యలం- ౧౨.

ఇతి పృథివ్యధికరణం- ౬.

ఏవం తావత్సృష్టిక్రమే మహాభూతశ్రుతీనా మవిరోధః ప్రతిపా
దితః- ఇదానీం తానిభూతాన్యాశ్రిత్య ఆశ్రయాశ్రయిభావ సంగత్యా
ఽన్య ద్విచార్యతే- కిం మహాభూతాని చేతనత్వా త్స్వతంత్రాణ్యేవ
భౌతికోత్పాదనే ప్రవర్తంతే- ఉతేశ్వరాధిష్ఠితానీతి విశయః - నతు తత్త
దభిమానిదేవతాకల్పనాజన్యః- అనావశ్యకత్వాత్- ఆకాశా ద్వాయు

రిత్యాదినా స్వస్వకార్యోత్పత్తౌ స్వాతంత్ర్యశ్రవణా త్స్వతంత్రాణ్యేవే తి- బ్రహ్మణ స్సర్వస్రష్టృత్వ ప్రతిపాదకశ్రుత్యా భౌతికసృష్టిశ్రుతీనాం విరోధఇతిప్రాప్తే బ్రూమః.

తదభిధ్యానాదేవతు తల్లింగాత్సః- ౧౩.

సపరమాత్మా- తదభిధ్యానాదేవ- తత్తత్కార్యగోచరేక్షణాత్మకాభిధ్యానాదేవేక్షితా- తుశబ్దశ్చార్థే- తత్తత్కారణాధిష్ఠాతాచ సన్నిత్యర్థః- సర్వంకార్యం సృజతి- కస్మాత్ తల్లింగాత్- తస్య పరమాత్మన స్సర్వకార్యనియంతృత్వరూపలింగస్య- యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్నిత్యాదినా శ్రుతత్వాదిత్యర్థః- అయంభావః- ఆకాశాదీనాం చేతనత్వేపి- ఆకాశాద్వాయురిత్యాదౌ నస్వాతంత్ర్యం శ్రుతం- నచ తత్తేజ ఐక్షతేత్యాదికం తేజఆదీనాం స్వాతంత్ర్యేలింగం- తస్యేక్షణస్య తత్తద్భావాపన్న బ్రహ్మనిష్ఠత్వాదితి- సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి కామనాదిపూర్వకం- ఇదగ్ం సర్వమసృజత యదిదం కించేత్యవిశేషేణ సర్వవిద్యాప్రపంచ స్రష్టృత్వ శ్రవణాదితిభావః.

జడత్వేన సర్వైరనుభూయమానా నామాకాశాదీనాం కథం చేతనత్వమితిచేత్- చిదుపాదాననిమిత్తకత్వాత్- సువర్ణోపాదానకానాం సౌవర్ణత్వమివ- మృదుపాదానకానాం మృణ్మయత్వమివచ చిదుపాదానకానాం సూక్ష్మభూతానాం చిన్మయత్వ మవివాదమేవ-స్థూలప్రపంచే- జాడ్యాద్యనుభవస్త్వ విద్యావశాదితి- విద్యావిద్యాప్రపంచభేద ఉక్తః- అతో విద్యాప్రపంచ స్సర్వోపి పరమాత్మైవేతి తద్విజ్ఞానాత్సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాసిద్ధిః- ౧౩.

ఇతి తదభిధ్యానాధికరణం- ౭.

ఏవం భూతానా ముత్పత్తిక్రమే చింతితే- లయక్రమోబుద్ధిస్థః ప్రసంగసంగత్యా విచార్యతే- ఏతస్య విచారస్య ప్రయోజన మద్వైత బ్రహ్మధ్యానం.

విపర్యయేణతు క్రమోఽత ఉపపద్యతేచ- ౧౪.

తత్ర భూతానాం కిం శ్రుత్యుత్పత్తిక్రమేణైవ లయక్రమః- ఉత సోపానపరంపరారూఢస్య వ్యుత్క్రమేణావరోహణవత్ వ్యుత్క్రమేణైవ లయక్రమఇతి సందేహే శ్రుత్యుత్పత్తిక్రమేణైవేతిప్రాప్తే బ్రూమః.

అత ఉత్పత్తిక్రమా ద్విపర్యయేణైవ లయక్రమస్స్వకారణే కార్యాణాం లయస్యదర్శనాత్- ఆకాశాదీనాం చోత్తరభూతం ప్రతికారణత్వస్యోక్తత్వాత్- కించ వ్యుత్క్రమేణైవ లయక్రమ ఉపపద్యతే- అన్యథా ఉత్పత్తిక్రమేణైవ లయాంగీకారేసతి కార్యే కారణస్య నాశ ఇతి స్యాత్తచ్చాయుక్త మిత్యర్థః- ౧౪.

ఇతి విపర్యయాధికరణం- ౮.

భూతోత్పత్తి లయవిచారస్య యత్ప్రయోజన మద్వైతబ్రహ్మధ్యానం తత్ప్రయోజనకం విద్యాప్రపంచగత జీవోపకరణోత్పత్తిక్రమమేకప్రయోజనకత్వ సంగత్యావిచారయతి-

అంతరావిజ్ఞానమనసీక్రమేణ తల్లింగాదితిచేన్నా
విశేషాత్- ౧౫.

పూర్వోక్త భూతోత్పత్తిక్రమ ఇంద్రియోత్పత్తిక్రమేణ విరుధ్యతే నవేతి సందేహే విరుధ్యత ఇత్యాహ- అంతరేతి- ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణిచ- ఖంవాయు ర్జ్యోతిరాపః పృథివీ విశ్వస్యధారిణీతివాక్యం తల్లింగశబ్దేనోచ్యతే- విజ్ఞాయతేఽనేనేతి వ్యుత్పత్త్యావిజ్ఞానశబ్దేన బుద్ధిరింద్రియాణిచ గృహ్యంతే- నిశ్చయాత్మకమంతఃకరణం బుద్ధిః- సంశయాత్మకంమన ఇతిభేదః- తానీంద్రియబుద్ధిమనాంసి భూతానా మాత్మనశ్చాంతరాళే తల్లింగాత్తస్యా స్సృష్టేర్గమకాద్వాక్యాదనుక్రమ్యంతే- తథాచ ఆత్మన ఇంద్రియబుద్ధిమనాంసి- తేభ్యశ్చభూతానీత్యనేన క్రమేణ- ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదిక్రమస్య

బాధ ఇత్యనయో ర్వాక్యయో ర్విరోధఇతిచే న్నావిశేషాత్ - ఇంద్రియమనోబుద్ధీనాం భౌతికత్వేన భూతోత్పత్తిక్రమా దింద్రియా ద్యుత్పత్తిక్రమస్య అవిశేషాత్ - యేన క్రమేణ భూతోత్పత్తి స్తేనైవక్రమేణ భౌతికోత్పత్తి రిత్యవిరోధ ఇత్యర్థః- ఏతస్మా జ్జాయతే ప్రాణ ఇత్యాది శ్రుతిశ్చ సర్వేషామాత్మనస్సకాశా దుత్పత్తిమాత్రం బ్రూతే- న క్రమమితిభావః- అతోన కేనాపి వాక్యేన భూతసృష్టివాక్యానాం విరోధఇతి సిద్ధం- ౧౫.

ఇత్యంతరావిజ్ఞానాధికరణం- ౯.

ఏవం తత్పదార్థ సర్వోపాదాన బ్రహ్మసిద్ధయే - ఉపాదేయ వియదాదిప్రపంచగత భూతకరణ శ్రుతివిరోధో నిరస్తః- ఇదానీం త్వంపదార్థసిద్ధయే జీవవిషయశ్రుతి విరోధో నిరస్యతే పాదసమాప్తిపర్యంతం తత్రజీవోత్పత్తి నాశనిమిత్తకజాతేష్ట్యాదిశాస్త్రాణాం జీవనిత్యత్వ వాది శాస్త్రస్యచవిరోధో స్తి నవేతిసందేహే - దేవదత్తో జాతో మృతశ్చేతి లౌకికవ్యపదేశానుగృహీత జాతకర్మాది శాస్త్రవిరోధో స్త్యేవేతి పూర్వపక్షే రాద్ధాంతః.

చరాచరవ్యపాశ్రయ స్తుస్యాత్తద్వ్యపదేశో

భాక్త స్తద్భావభావిత్వాత్ - ౧౬.

యోయంలౌకిక సయోర్జన్మమరణయోర్వ్యపదేశః దేవదత్తో జాతో మృతశ్చేతి- సచరాచరవ్యపాశ్రయః- స్థావరజంగమదేహవిషయో ముఖ్యః - జీవేతు భాక్తో గౌణస్స్యాత్ - కుతః - జన్మమరణవ్యపదేశస్య తద్భావభావిత్వాత్ - దేహోత్పత్తినాశాను విధాయిత్వాదిత్యర్థః- దేహప్రాదుర్భావాద్యపేక్షయైవ జాతకర్మాదివిధానమితి నతేన శాస్త్రేణ జీవనిత్యత్వ శాస్త్రస్య విరోధఇతిభావః- ౧౬.

ఇతి చరాచరవ్యపాశ్రయాధికరణం- ౧౦.

ఏవం దేహోత్పత్తినాశయోర్జీవస్య జన్మవినాశౌ మాభూ

తాంకల్పాద్యంతయో ర్జీవస్య జన్మనాశౌ కిం నస్యాతాం స్వర్గాది ఫలకర్మశాస్త్ర విరోధాభావాదితి ప్రత్యుదాహరణేన విస్ఫులింగ దృష్టాంతేన ఏతస్మాదాత్మనస్సర్వఏత ఆత్మానోవ్యుచ్చరంతీత్యాదేర్జీవాత్మనః పరస్మాద్బ్రహ్మణ ఉత్పత్తివాక్యస్యా వికృతస్యైవ బ్రహ్మణో జీవభావేన ప్రవేశవాక్యస్యచ విరోధసందేహే విరోధోస్తీతి ప్రాప్తే బ్రూమః.

నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చతాభ్యః- ౧౮.

ఆత్మాజీవోనోత్పద్యతే- కుతః- అశ్రుతేః - ఉత్పత్తి ప్రకరణేషు జీవోత్పత్తేరశ్రుతేః - తాభ్యః శ్రుతిభ్యోజీవస్య నిత్యత్వావగమాచ్చ- నజీవోమ్రియతే - సవాఏషమహానజ ఆత్మాఽజరోఽమరోఽమృత ఇత్యాది శ్రుతయోజీవ నిత్యత్వవాదిన్యో ద్రష్టవ్యాః - యత్తు క్వచిద్విస్ఫులింగదృష్టాంతేన పరస్మాద్బ్రహ్మణోజీవోత్పత్తిశ్రవణం తత్కార్యకరణం సంఘాతనిమిత్తమితి శ్రుత్యైవస్ఫుటీకృతం - విజ్ఞానఘనఏవాయం జీవఏతేభ్యః కార్యకరణ సంఘాతాపన్న భూతేభ్య ఉత్పత్తిమధ్యస్యామ్యేనోద్ధాయతానిభూతాని వినశ్యంతిసంతిస్వయమనుశ్రుత్యవినశ్యతి- వినాశానంతరం సంజ్ఞానాస్తీతి యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తే మైత్రేయీపప్రచ్ఛ- అత్రైవమాభగవాన్ మోహాంతమాపీపిపన్న వా అహమిమం విజానామినప్రేత్యసంజ్ఞాస్తీతి- అద్యమాంప్రతిమోహాంతం మోహావహాపీపిపత్ - ఆపాదితవానసీత్యర్థః - ప్రేత్యనాశానంతరం సంజ్ఞానాస్తీతి తమిమమహం నవిజానామి - త్వంతుప్రేత్యసంజ్ఞానాస్తీతివదన్ మాం మోహాయసీతిప్రశ్నార్థః- తత్రోత్తరం- నవాఅరే అహం మోహం బ్రవీమ్య వినాశీవాఅరేఽయమాత్మాఽనుచ్ఛిత్తి ధర్మేత్యవినాశిత్వమపరిణామిత్వం- తత్రహేతురనుచ్ఛిత్తిధర్మేతి- మోహంమోహకరం వాక్యం- సంజ్ఞాఘటాది విశేషవిజ్ఞానం నాస్తీతిమయోక్తం నస్వరూపాభావఇతి నాహం మోహవాదీ భూతమాత్రా ప్రయుక్తమేవాస్యోత్పత్త్యాదికం నస్వాభావిక మితి తాత్పర్యం- ౧౮.

ఇత్యాత్మాధికరణం- ౧౧.

అత్రాయం పురుషస్స్వయంజ్యోతి ర్భవతీత్యాది స్వప్రకాశత్వ బోధకశ్రుతేః- పశ్యన్ చక్షుః శృణ్వన్ శ్రోత్రమిత్యాద్యాగంతుక జ్ఞానవత్వవాది శ్రుతిభిర్విరోధోస్తి నవేతిసందేహేఽస్తీతి పూర్వపక్షే పూర్వాధికరణ సిద్ధజీవానుత్పత్తి ముపజీవ్యసిద్ధాంతయతి.

జ్ఞోతఏవేతి- ౧౮.

జీవో జ్ఞః స్వయంప్రకాశస్వరూపః- కుతః- అతఏవ- అనుత్పత్తిమత్వా దేవేత్యర్థః- అనుత్పత్త్యాహి స్వయంప్రకాశం బ్రహ్మైవోపహితం జీవ ఇత్యాయాతి- తథాచ- బ్రహ్మాభిన్నజీవోపి స్వయంప్రకాశ ఇతిభావః. పశ్యంశ్చక్షు రిత్యాదిశ్రుతయ ఆగంతుకవృత్త్యభిప్రాయేణ స్వప్రకాశత్వావిరోధేన నేతవ్యా ఇత్యవిరోధస్సిద్ధః- ౧౮.

ఇతిజ్ఞాధికరణం- ౧౨.

ఆత్మనో బ్రహ్మాభేదయోగ్యత్వాయనిత్యత్వం స్వప్రకాశత్వంచోక్త్వా ఇదానీం స్వప్రకాశత్వా ద్బహిష్ఠమనవచ్ఛిన్నస్వరూపత్వ మణుత్వనిరాసేన. సాధయతీత్యాంతర బహిర్భావసంగతిః- ఏతదనంతరభావ్యధికరణత్రయేణానవచ్ఛిన్నత్వాదపి బహిష్ఠం కర్తృత్వ మధ్యస్తమాత్మనీతి ప్రతిపాద్యతే- తతో బ్రహ్మాభేదయోగ్యస్య జీవస్యాంశ ఇత్యధికరణే బ్రహ్మైక్యం వక్ష్యత ఇత్యాపాద మవాంతరసంగతయః- తత్రానవచ్ఛిన్నత్వశ్రుతీనా మేషోణురాత్మా చేతసావేదితవ్య ఇత్యాద్యణుత్వ . నవేతి సందేహే అ సీత్యాహ.

ఉత్క్రాంతిగత్యాగతీనాం- ౧౯.

స్వాత్మనాచోత్తరయోః- ౨౦.

నాణురతచ్ఛ్రుతేరితిచేన్నేతరాధికారాత్- ౨౧.

స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ- ౨౨.

అవిరోధశ్చందనవత్- ౨౩.

అవస్థితివైశేష్యాదితిచేన్నాభ్యుపగమాద్ధృదిహి- ౨౪.

గుణాద్వాలోకవత్ - ౨౫.

వ్యతిరేకోగంధవత్ - ౨౬.

పృథగుపదేశాత్ - ౨౭.

తద్గుణసారత్వా త్తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్ - ౨౮.

యావదాత్మభావిత్వాచ్చ నదోష స్తద్దర్శనాత్ - ౨౯.

పుంస్త్వాదివత్త్వస్య సతోఽభివ్యక్తి యోగాత్ - ౩౦.

నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసంగోన్యతరనియమోవాఽన్యథా-౩౧.

ఉత్క్రాంతీతి- అస్య జీవస్యో త్క్రాంతిగత్యాగతీనాం శ్రవణా దనుజీవః- సయదాఽస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రామతి తదావాగాదిభిః ప్రాణై స్సహోత్క్రామతీతి మరణసమయే ఉత్క్రాంతిశ్శ్రూయతే- యేకే చాస్మా ల్లోకాత్ప్రయంతి చంద్రమసమేవతే సర్వే గచ్ఛంతీతి తస్మా ల్లోకా త్పునరేత్యస్మై లోకాయకర్మణఇతి గత్యాగతీ శ్రూయేతే- ఇదం చాత్మనోవిభుత్వేన సంభవతీత్యణుత్వం పరిషిష్యతే-శరీరపరిమాణస్యాత్మనో నిత్యత్వవిరుద్ధత్వేనాసంభవాదితి- ౧౯.

స్వాత్మనాచోత్తరయోః- యద్యప్యుత్క్రాంతి ర్దేహస్వామ్యనివృత్త్యాదిరూపా విభుత్వేసంభవతి- తథాప్యుత్తరయో ర్గత్యాగత్యో స్స్వాత్మనాజీవాత్మనా సంబంధత్వా దణుత్వ మిత్యర్థః- ౨౦.

నాణురతచ్ఛ్రుతే రితిచేత్ - నను నాయం జీవోఽణుః- అతచ్ఛ్రుతేః- అనణుత్వశ్రుతేః- సవాఏషమహానజఆత్మా- సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాదినా మహత్త్వశ్రుతేరితిచేత్ - నేతరాధికారాత్ - ఇతరస్య బ్రహ్మణ స్సర్వేషు వేదాంతేషు ప్రధానతయా జ్ఞేయత్వేన ప్రకృతత్వాత్తస్యైవ మహత్త్వ శ్రుతిరిత్యర్థః- ౨౧.

స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ- ఏషోఽణురాత్మాచేతసా వేదితవ్యఇతి స్వస్యాణుత్వస్యవాచక తచ్ఛబ్దాజ్జీవోఽణురేవ- వాలాగ్రశతభాగస్య శతధా

కల్పితస్యచ- భాగోజీవస్సవిజ్ఞేయ ఇత్యున్మానాచ్చ సర్వేభ్యస్థూలపరిమాణేభ్య ఉద్ధృత్యమాన మున్మానం అత్యంతాపకృష్ట పరిమాణమితి యావత్ తస్మాదిత్యర్థః- ౨౨.

నన్వాత్మనోఽణుత్వే జాహ్నవీతోయ నిమగ్నస్య దేహవ్యాపి శైత్యోపలబ్ధివిరోధ ఇత్యతఆహ- అవిరోధశ్చందనవదితి- యథా చందన బిందుశ్శరీరైకదేశస్థ శ్శరీరవ్యాపి సుఖం జనయతి తథా జీవోపి దేహవ్యాపినం శైత్యాద్యుపలంభం కరిష్యతీ త్యవిరోధ ఇత్యర్థః- ౨3.

అవస్థితి వైషమ్యాదితిచే న్నాభ్యుపగమాద్ధృదిహి- నను నాత్ర చందనం దృష్టాంతః- అవస్థితివైషమ్యాత్ ప్రత్యక్షేణ చందనబిందోరేకదేశే అవస్థితజ్ఞాయతే_ జీవస్యతు నైవమిత్యతుల్యత్వా దిత్యర్థః_ తథాచ వ్యాపిశైత్యాద్యుపలంభరూప కార్యేణ మహత్వకల్పనం యుక్తమితి శంకాభిప్రాయః- నిరాకరోతి- నేతి _ కుతః - అభ్యుపగమాత్ జీవాణుత్వస్య కథ మభ్యుపగమ స్తత్రాహ- హృదిహీతి - యతోల్పపరిమాణే హృది చతుర్గ్రజీవః పఠ్యతే- యోయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యంతర్జ్యోతిః పురుష ఇత్యాదా- తస్మా జ్జీవస్యాణుత్వం శ్రుత్యాఽభ్యుపగమ్యత ఇత్యర్థః- అంశేన దృష్టాంతవైషమ్య మితిభావః- ౨౪.

గుణాద్వాలోకవత్ -ఆత్మనోఽణుత్వేపి తన్నిష్ఠస్య జ్ఞానస్యవ్యాపకత్వాంగీకారాత్ వ్యాపకగుణాద్వా వ్యాపికార్యం భవిష్యతి- లోకవత్_ వ్యాప్తిప్రభాగుణక ప్రదీపవత్- గృహానిష్ఠప్రదీప స్యాల్పత్వేపి ప్రభాత్మకగుణవశా ద్యథాగృహవ్యాపి ప్రకాశాదికార్యం జాయతే తద్వదిత్యర్థః- ౨౫.

నను జ్ఞానస్య వ్యాపకత్వే అణుజీవవ్యతిరేకేణావస్థానం వక్తవ్యం తదయుక్తం- గుణివ్యతిరిక్తదేశే గుణస్యావస్థానా దర్శనాత్ - నచ దీపప్రభాన్యాయః- ప్రభాయా దీపసంయుక్తద్రవ్యాంతరత్వా దిత్యతఆహ వ్యతిరేకో గంధవదితి- యథాగుణస్యాపి గంధస్య గుణివ్యతిరేకేణ వృ

_త్తిః పుష్పవాటికాతో దూరస్థితస్య పుంసో గంధోపలంభదర్శనాత్ _ తద్వద్గుణివ్యతిరేకో జ్ఞానస్యేత్యర్థః- ౨౬.

పృథగుపదేశాత్ - ప్రజ్ఞయాశరీరం సమారుహ్యేత్యాత్మప్రజ్ఞానయోః కర్తృకరణభావేన పృథగుపదేశాద్వ్యాపి. గుణద్వారా ఽస్యజీవస్య శరీరవ్యాపిత్వం గమ్యతే- తథాచ వ్యాపకం జ్ఞానం జీవస్త్వణురితి మహత్త్వశ్రుతీనాం బాధఇతిప్రాప్తే- ౨౭.

జీవాణుత్వస్యాపాధికత్వాన్న వాస్తవాపరిచ్ఛిన్నత్వశ్రుతిబాధ ఇతి సిద్ధాంతయతి- తద్గుణసారత్వాత్తు తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవదితి- తు శబ్దఃకృత పూర్వపక్షనిరాసకః- అణుర్జీవః కిం తత్త్వాంతరం ఉత వికారః_ ఆహోస్విద్బ్రహ్మాభిన్నః- నాద్యః- ఏకవిజ్ఞానాత్సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాబాధాత్ - నద్వితీయ ఇత్యుక్తం- తస్మాత్సర్వశ్రుత్యనుసారీ తృతీయఃపక్షః పరిశిష్యతే- తథాచ- బ్రహ్మణోఽనవధికమహత్త్వావగమా జ్జీవోప్యనవధికమహత్త్వవాన్- సవా ఏషమహానజ ఆత్మాయోఽయం విజ్ఞానమయ ఇతి విజ్ఞానమయస్య జీవస్యస్వతో మహత్త్వావగమాచ్చ- ఏషోఽణురాత్మేత్యేతన్నజీవవిషయం- వేదితవ్యత్వశ్రవణాత్ కింతు చక్షురాద్యగోచరత్వేన దుర్విజ్ఞేయబ్రహ్మవిషయం- వాలాగ్రశతభాగస్యేతివాక్యంతు జీవస్యాపాధికమణుత్వమనూద్యసచానంత్యాయ కల్పతఇతి వాక్యశేషేణానంతత్వమపరిచ్ఛిన్నత్వం బోధయతి- కించాత్మనో ఽణుత్వేదేహవ్యాప్యుపలంభోనస్యాత్ - నచ చందనబిందు దృష్టాంతః- తస్య సావయవత్వే నావయవద్వారా దేహవ్యాపిత్వసంభవాత్ - నాపి వ్యాపిజ్ఞానాద్వ్యాపి కార్యసంభవః- గుణివ్యతిరేకేణ గుణస్యావస్థానాసంభవేన వ్యాపిజ్ఞానస్యాసంభవాత్ _ నచ గంధన్యాయేన గుణస్య జ్ఞానస్య గుణివ్యతిరేకసంభవః- గంధస్యాపి గుణత్వేన సాశ్రయస్యైవ గమనాంగీకారాత్ - అన్యథా గుణత్వవ్యాహతేః- గంధస్య ద్రవ్యత్వే- నతవ దృష్టాంతోభవేత్ - ప్రజ్ఞయా శరీరం సమారుహ్యేత్యేతదపి ప్రజ్ఞయా బుద్ధ్యాఖ్యాంతఃకరణేనేతి వ్యాఖ్యేయం - కథం తర్హి జీవేఽణుత్వవ్యపదేశ ఇతి చేత్తద్గుణసారత్వాదితి బ్రూమః - త

స్యా బుద్ధే ర్గుణా అణుత్వోత్క్రాంతిగత్యాగతి సుఖదుఃఖాదయ స్తేగుణాస్సారం ప్రధానం యస్యజీవస్యసతథా తస్యభావ స్తత్త్వం తస్మాత్తదుపదేశః- నస్వాభావికః- ప్రాజ్ఞవత్ ప్రాజ్ఞస్య పరమాత్మన స్సగుణేషూపాసనేషు- దహరోస్మిన్నంతరాకాశః అణీయాన్ వ్రీహేర్వా యవా ద్వేత్యాదిషూపాధివశాద్యథా అణుత్వాదికం వ్యపదిశ్యతేతద్వ దిత్యర్థః- ౨౮.

నన్వాత్మన్యణుత్వాది సంసారస్య బుధ్ద్యుపాధికత్వే కదాచిదాత్మనో బుద్ధ్యావియోగే సంసారోనస్యాదిత్యత ఆహ - యావదాత్మభావిత్వాచ్చనదోష స్తద్దర్శనాత్ -బుద్ధిసంయోగస్య యావత్సంసారాత్మభావిత్వాన్న పూర్వోక్తదోషః- సంయోగస్యయావ దాత్మభావిత్వం కుత ఇత్యతఆహ- తద్దర్శనాదితి- దేహావియోగేపి బుద్ధిసంయోగస్య శ్రుతౌ దర్శనాద్యావదాత్మభావిత్వమిత్యర్థః- యోయంవిజ్ఞానమయః ప్రాణేషుహృద్యంతర్జ్యోతిః పురుషః- ససమానస్సన్నుభౌలోకావను సంచరతిధ్యాయతీవలేలాయతీవేత్యాదికాశ్రుతిః- విజ్ఞానమయో బుద్ధిప్రధానోజీవః - బుధ్ద్యాసమానస్సన్నిమమముంచలోక మనుసంచరతి- తదేవాహ- ధ్యాయతీవేతి - బుద్ధౌధ్యాయంత్యాం స్వయంధ్యాయతీవ చలంత్యాంచలతీవ - నవస్తుతోధ్యానాది ర స్తీత్యర్థః - భ్రమమూలకస్య బుద్ధిసంయోగస్య తత్త్వసాక్షాత్కార పర్యంతమవస్థానాద్యావదాత్మభావిత్వమితిద్రష్టవ్యం- ౨౯.

నను సుప్తౌ బ్రహ్మసంపత్తికార్యనాశయో రభ్యుపగమాన్న బుద్ధిసంయోగస్య యావదాత్మభావిత్వ మిత్యత ఆహ - పుంస్త్వాదివత్త్వస్య సతోఽభివ్యక్తి యోగాత్- యథాబాల్యే పుంస్త్వాదేస్సతఏవ యౌవనేఽభివ్యక్తిరేవం బుద్ధిసంయోగాదేస్సుషుప్తౌ సూక్ష్మాత్మనాసతఏవాభివ్యక్తిసంభవాత్ భావిత్వం నవిరుధ్యత ఇత్యర్థః- 3౦.

నను బుధ్ద్యపరపర్యాయాంతఃకరణే కిం ప్రమాణం- యత్ప్రయుక్త స్సంసారస్స్యాదిత్యతఆహ- నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసంగోఽన్యతర

నియమోవాన్యథా- ఇదమంతః కరణమవశ్యమభ్యుపగంతవ్యం- అన్యథా మనసోఽనభ్యుపగమే-సర్వేషామింద్రియాణాం స్వస్వవిషయ సన్నిధానదశాయాం నిత్యోపలబ్ధి ప్రసంగః- యుగపత్సర్వవిషయోపలబ్ధి ప్రసంగః మనోవ్యతిరిక్తజ్ఞాన సామగ్ర్యాస్సత్త్వాత్ - యదిసత్యామపి జ్ఞానసామగ్ర్యాంఫలాభావస్తదా నిత్యానుపలబ్ధిప్రసంగః- ఏకస్యాప్యుపలబ్ధిర్నస్యాదిత్యర్థః - అథవాఏకస్యోపలబ్ధిమితరేషామనుపలబ్ధిమిచ్ఛతాం జ్ఞానసామగ్రీమధ్యే అన్యతరస్య - ఆత్మనఇంద్రియస్యవానియమః శక్తిప్రతిబంధోఽంగీకర్తవ్యః- సనసంభవతి-నిర్ధర్మకే ఆత్మని శక్తేరభావాత్- నాపీంద్రియస్య శక్తిప్రతిబంధః - ప్రతిబంధకాభావాత్- తస్మాద్వ్యాసంగస్థలే ఇచ్ఛావనియామికేతివక్తవ్యం ఇచ్ఛానాత్మనః- నిర్గుణబ్రహ్మాభిన్నత్వస్యశ్రుతిశతేభ్యః ప్రతిపాదనాత్ కామస్సంకల్ప ఇత్యాది శ్రుత్యామనోధర్మత్వ స్యేచ్ఛాదావవగతత్వాచ్చ - తస్మాద్వ్యాసంగనియామికేచ్ఛాన్యథానుపపత్త్యాశ్రుత్యాచ సిద్ధమంతఃకరణం- తన్మాలిన్యప్రయుక్తశ్చాత్మని సంసారఇతి- 3౧.

ఇత్యాత్మపరిమాణాధికరణం- ౧3.

అవిద్యయాంతద్గుణసారత్వమేవాత్మనః కర్తృత్వసాధనేన ప్రపంచయతి.—

కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాత్ - 3౨.

విహారోపదేశాత్ - 33.

ఉపాదానాత్ - 3౪.

వ్యపదేశాచ్చక్రియాయాం నచేన్నిర్దేశవిపర్యయః- 3౫.

ఉపలబ్ధివదనియమః- 3౬.

శక్తివిపర్యయాత్- 3౭.

సమాధ్యభావాచ్చ- 3౮.

అత్మనోఽసంగత్వ శ్రుతీనాం కర్తురిష్టసాధన బోధకవిధివాక్యైర్విరోధసందేహే- సాంఖ్యోక్త బుద్ధికర్తృత్వ వ్యావర్తనేనాత్మన ఏవకర్తృత్వమత్రసాధ్యతే- తచ్చకర్తృత్వమౌపాధిక మిత్యుత్తరాధికరణే వక్ష్యతఇతి నవిరోధఇత్యభిప్రాయేణ సిద్ధాంతయతి- కర్తేతి ఆత్మైవకర్తా నబుద్ధిః - కర్తురపేక్షితోపాయబోధక విధిశాస్త్రస్యార్థవత్వాత్ - ఆత్మనః కర్తృత్వేవిధిశాస్త్రమర్థవద్భవతి - అన్యథాబుద్ధిః కర్త్రీ - ఆత్మాఫలభోక్తేతి కర్తురపేక్షితోపాయబోధకం శాస్త్రమనర్థకమేవస్యాత్ - తస్మాన్న కేవలబుద్ధేః కర్తృత్వం- కింత్వాత్మనఇతి- ౩౨.

విహారోపదేశాత్ _ సఈయతేఽమృతోయత్రకామమితిస్వే శరీరేయథాకామం పరివర్తతఇతిచ జీవప్రకరణే స్వప్నావస్థాయాం విహారస్యసంచరణస్యోపదేశా జ్జీవస్యకర్తృత్వ మిత్యర్థః అకర్తుస్సంచరణాయోగాదితిభావః- యత్ర స్వప్నే అమృతస్సజీవః కామంవిషయాన్ ఈయతే భ్రాంత్యాగచ్ఛతీత్యర్థః-విపరివర్తతే-విహరతి- ౩౩

కించ- ఉపాదానాత్ - ప్రాణానాం విజ్ఞానేన విజ్ఞానమాదాయేత్యాత్మనో గ్రహణశక్త్యుపాదాన శ్రవణాత్ - అకర్తురుపాదానాయోగాదాత్మనః కర్తృత్వమిత్యర్థః - ప్రాణానామింద్రియాణాం విజ్ఞానేన తజ్జన్య బుధ్యావిజ్ఞానం గ్రహణశక్తి మాదాయస్వాపేహృదయం గచ్ఛతీతియోజనా- ౩౪.

వ్యపదేశాచ్చక్రియాయాం నచేన్నిర్దేశవిపర్యయః - విజ్ఞానం యజ్ఞంతనుతే కర్మాణితనుతేపిచేతి లౌకిక వైదికక్రియాయాం విజ్ఞాన శబ్దవాచ్యస్యాత్మనః కర్తృత్వ వ్యపదేశాచ్చాత్మనః కర్తృత్వమిత్యర్థః- యజ్ఞం సంకల్పం- ననువిజ్ఞానశబ్దోబుద్ధిపరో నజీవపరఇత్యతఆహ-నచేదితి విజ్ఞానశబ్దోజీవపరోచనచేత్తర్హి నిర్దేశవిపర్యయస్స్యాత్ - బుద్ధేః - కరణత్వేన కర్తృత్వవ్యపదేశో విజ్ఞానం యజ్ఞంతనుత ఇతినస్యాత్ కింతు విజ్ఞానేనేతిస్యా దిత్యర్థః_ ౩౫.

నను స్వతంత్రస్యాత్మనః కర్తృత్వే అనిష్టంనకుర్యాత్_ కింతు

స్వేష్టమేవ కుర్యాదిత్యతఆహ- ఉపలబ్ధివదనియమః- యథా ఉపలబ్ధా స్వతంత్రోపాత్మా ఇష్టమనిష్టంచోపలభతే తద్వదిష్టమనిష్టంచ సంపాదయతీత్యనియమ ఇత్యర్థః- అయంభావః- స్వాతిరిక్తకారకానపేక్షత్వరూపం స్వాతంత్ర్యం నసంభవతి- ఈశ్వరస్యాపితదభావాత్ కింతు సకలకారక ప్రేరకత్వం- తథాచ తేషు కారకేష్విష్టసాధనత్వ భ్రమాదనిష్టమపిప్రాప్నోతి- 3౬.

శక్తి విపర్యయాత్ - ఇతశ్చబుద్ధివ్యతిరిక్తోజీవః- కర్తా- నబుద్ధిః- అన్యథాబుద్ధే- కర్తృత్వేకరణ శక్తివిపర్యాత్ - కరణశక్తిహీయ్యేతేతియావత్ - నచేష్టాపత్తిః- కరణసహితస్యైవ కర్తుర్లోకేకార్యకారిత్వదర్శనాత్ - బుద్ధేరపికరణాంతరం కల్పనీయంస్యాత్ -తథాచనామమాత్రే వివాదోనవస్తుని- కరణవ్యతిరిక్తస్యైవత్వయాపి కర్తృత్వాభ్యుపగమాదితి- 3౭.

సమాధ్యభావాచ్చ - ఆత్మాకారవృత్తి ర్వేదాంతేష్వసతీ వస్తుత్ర భవతి ససమాధిశబ్దేనోచ్యతే తస్యసమాధే రాత్మనో అకర్తృత్వే అభావప్రసంగాత్ - సమాధ్యన్యథా నుపపత్త్యాప్యాత్మనః కర్తృత్వమిత్యర్థః- సమాధిగ్రహణం శ్రవణమనననిదిధ్యాసనానాముపలక్షణం- 3౮.

ఇతి కర్త్రధికరణం- ౧౪.

బుద్ధివ్యతిరిక్తాత్మనస్సిద్ధం కర్తృత్వం - తచ్చనస్వాభావికం - కింత్వౌపాధికమిత్యాహ.

యథాచతక్షోభయథా- 3౯.

పూర్వం సాంఖ్యాభిమతబుద్ధి కర్తృత్వనిరాసేనాత్మనః కర్తృత్వం సమర్థితం- తత్కిం స్వాభావిక మౌపాధికం వేతిసందేహే పూర్వోక్తశాస్త్రార్థవత్త్వాదిభిరేవ హేతుభి స్స్వాభావిక మిత్యసంగత్వ శ్రుతివిధిశాస్త్రయో ర్విరోధ ఇత్యస్యాధికరణస్య పూర్వపక్షః- నన్వేతస్య పూ

ర్వ్యపక్షస్యై తదధికరణ నిరస్యత్వేన పూర్వాధికరణం వ్యర్థమితి చే
న్న- తస్య బుద్ధికర్తృత్వనిరాసేనైవ తదధికరణవిషయ కర్తృత్వప్రతిపాద
కత్వా న్నవ్యర్థతేతి- తత్రేదముత్తరం- నతావత్కర్తృత్వం స్వాభావి
కం- శ్రుతావౌపాధికత్వేన కర్తృత్వస్య స్ఫుటీకృతత్వాత్- తథాహి- ఆ
కాశే విపరిపతత శ్శ్యేనస్యేవాత్మన ఉపాధికృతం శ్రమం స్వప్నజాగరి
తయో శ్శ్రావయిత్వా- సుషుప్తౌ లీనోపాధికస్య తస్యాత్మనః పరమా
త్మానందేన- సంపరిష్వక్తస్య శ్రమాభావంశ్రావయతి- తద్వా అస్యై
తదాత్మకామమాప్త కామమకామంరూపం శోకాంతర మిత్యారభ్య
ఏషాస్య పరమాగతి రేషాస్య పరమాసంపదేషోస్య పరమోలోకఏషో
స్య పరమఆనంద ఇత్యంతేన- తదేత త్ప్రాప్తం బ్రహ్మస్య జీవస్యాత్మ
కామం- కామశబ్దః కామయితవ్యపరః- సర్వత్ర స్వస్వరూపేణ కామ
యితవ్య మిత్యర్థః- తత్ర హేతురాప్తకామమితి- యుగప త్సర్వకామా
వాప్తిరూపం- ఆప్తకామత్వే హేతురకామమితి- విషయకామశూన్యం
యతః కామ్యంనాస్తి తదకామం- అశేషశోకసంసర్గశూన్యత్వా దప్యా
ప్తకామత్వ మిత్యాహ- శోకాంతరమితి- శోకాదంతరం భిన్న మిత్యర్థః-
ఉక్తస్య సుషుప్తాత్మస్వరూపస్య పరమాత్మరూప పురుషార్థత్వమా
హ- ఏషేత్యాదినా- తదేతదభిసంధాయ భగవాన్ సూత్రకారో దృ
ష్టాంతే నౌపాధికం కర్తృత్వ మిత్యాహ- యథాచ తక్షోభయథేతి- య
థా ఉభయథాలోకే తక్షావాశ్యాదికరణా న్యపేక్ష్యకర్తాసన్ దుఃఖీభవ
తి- అనపేక్ష్యతు స్వరూపేణాకర్తా సుఖీభవతి- తథాఽత్మాపి బుద్ధ్యాదీ
ని కరణాన్యపేక్ష్యకర్తా సంసరతి- అనపేక్ష్యతు స్వభావతో ఽకర్తాపర
మానందఏవ- చశబ్దస్త్వర్థః- స్వాభావికకర్తృత్వ నిరాసంబ్రూతే-
శాస్త్రార్థవత్త్వాదిహేతవశ్చ కర్తృత్వం వినాఽనుపపన్నాః- తత్సాధ
యంతి- నతు కర్తృత్వస్య స్వాభావికత్వమపి- తద్వినానుపపత్తే రభా
వాత్- యదుక్తం విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతఇతి బుధ్యతిరిక్తాత్మనః కర్తృ
త్వవ్యపదేశ ఇతితన్న- విజ్ఞానశబ్దస్య చిదర్థస్తు బుద్ధౌ రూఢత్వాత్-
సఏషవాచ శ్చిత్తస్యోత్తరోత్తరక్రమో యద్యజ్ఞ ఇతి శ్రుత్యంతరే
యజ్ఞస్య వాగ్బుద్ధిజన్యత్వావగమాత్ తత్రాపి యజ్ఞసాధనం విజ్ఞానం

బుద్ధిరేవే త్యవధారణాచ్చ- చిత్తేనధ్యాత్వా వాచామంత్రోక్త్వా య
జ్ఞోజాయతే_ తేన చిత్తస్య హాచశ్చ పూర్వోత్తరభావౌ యజ్ఞస్యేతి
శ్రుత్యర్థః_ తస్మాదౌపాధికమాత్మనః కర్తృత్వమితి సిద్ధం- ౩౯.

ఇతి తక్షాధికరణం_ ౧౫.

యత్పునరౌపాధికం జీవస్య కర్తృత్వముక్తం తత్కిమీశ్వరాయ
త్తం నవేతి సందేహే- జీవస్యకరణాది పౌష్కల్యాదేవ కర్తృత్వసిద్ధే_స్త
స్యేశ్వరాయత్తత్వం నేతిప్రాప్తం- నచ_ ఏషహ్యేవ సాధుకర్మకార
యతి- తంయమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే- ఏష హ్యేవా సాధుకర్మ
కారయతి- తంయమధోనినీషత ఇతిశ్రుత్యా ఈశ్వరాయత్తం కర్తృత్వ
మస్యేతివాచ్యం- తథాత్వే విధినిషేధస్థానే ఈశ్వరఏవాభిషిక్త ఇతి విధి
ప్రతిషేధ శాస్త్రవైయర్థ్యంస్యా దితిప్రాప్తే సిద్ధాంతయతి.

పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః- ౪౦.

కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతిషిద్ధావై
యర్థ్యాదిభ్యః_ ౪౧.

పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః- తుశబ్దేన పూర్వపక్షం నిరస్యన్ ప్రతిజా
నీతే- పరాదితి- పరమేశ్వరాదేవ జీవస్య కర్తృత్వాదిసంసారస్య మో
క్షస్యచ సిద్ధిర్భవితుమర్హతి- కుతః- తచ్ఛ్రుతేః- కర్తృత్వాదే రీశ్వరా
యత్తత్వ శ్రుతేః- ఏష ఉఏవసాధు కర్మకారయతి- యఆత్మని తిష్ఠన్నా
త్మాన మంతరోయ మయతీత్యాద్యాయా ఇత్యర్థః- ౪౦.

నన్వీశ్వరస్య కారయితృత్వే ధర్మమేవకారయేత్_ నాధర్మం_అ
న్యథా కేనచి త్పుంసాధర్మం కేనచిదధర్మం కారయతో వైషమ్యనిర్ఘ
యత్వే స్యాతామిత్యతఆహ-

కృతప్రయత్నాపేక్షస్త్వితి- తురుక్తశంకానిరాసార్థః- జీవేన
కృతోయః ప్రయత్నో ధర్మాధర్మలక్షణ స్తదపేక్షమై వేశ్వరోఽన్య
స్మిన్నపి జన్మని ధర్మాదికం కారయతి- తదపేక్షశ్చ సుఖాదిఫలం దదా

తీతి నవైషమ్య నైర్ఘృణ్యే ప్రసజ్యేతే- అనాదిత్వాత్సంసారస్య- పూర్వజన్మకృత ధర్మాధర్మాపేక్షాయుక్తైవ- నన్వీశ్వరస్యకృత ప్రయత్నాపేక్షత్వం కుత ఇత్యతఆహ- విహితప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యఇతి- ఈశ్వరస్య కర్మసాపేక్షత్వే ఖలు- జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత- బ్రాహ్మణోనహంతవ్య ఇతి ద్వయోర్విహిత ప్రతిషిద్ధయోరవైయర్థ్యం భవతి- అన్యథా విధినిషేధ శాస్త్రమనర్థకమేవస్యాత్ - ధర్మకృతం దుఃఖ మధర్మకృత స్సుఖంచ సంపాదయే దిత్యాదిదోష ఆదిశబ్దార్థః- తస్మా దవిద్యాదశాయా మీశ్వరఏవ పూర్వకృత సుకృతాద్యనుసారేణ ధర్మాదికారయితా- తదనుసారేణ ఫలదాతాచేతిసిద్ధం- ४౧.

ఇతి పరాయత్తాధికరణం- ౧౬.

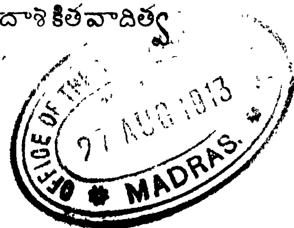
ఏవం తావత్స్వయం నిత్యస్స్వప్రకాశో ऽకర్తా ఆత్మేత్యుక్తం తస్య సిద్ధాభేదయోగ్యత్వస్య అత్ర బ్రహ్మాభేద ఆవిద్యక స్సాధ్యతే- అత్ర యఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదిభేదశ్రుతే స్తత్త్వమసీత్యాద్యభేద శ్రుతిజాతస్యచ విరోధసందేహే సమబలత్వాదస్తి విరోధఇతిప్రాప్తం- భేదం వినా పూర్వోక్తస్య జీవేశ్వరయో రుపకార్యోపకారకభావస్య స్వామి భృత్యవత్సంబంధ సాపేక్షస్యా నుపపత్తేః- అభేదంవినా తత్త్వమస్యాదే రనుపపత్తే రిత్యనయో స్సమబలత్వం- నచోభయ శ్రుతిభ్యామంశాంశి భావాంగీకారాన్న విరోధఇతి వాచ్యం ఈశ్వరస్య నిరంశత్వా దిత్యస్తి విరోధఇతిప్రాప్తే బ్రూమః.

అంశోనానావ్యపదేశా దన్యథాచాపి దాశకితవాదిత్వ మధీయతఏకే- ४౨.

మంత్రవర్ణాచ్చ- ४3.

అపిచ స్మర్యతే- ४४.

ప్రకాశాదివన్నైవంపరః- ४౫.

స్మరంతిచ- ౪౬.

అనుజ్ఞాపరిహారౌ దేహసంబంధా జ్జోతిరాదివత్ - ౪౭.

అసంతతేశ్చావ్యతికరః - ౪౮.

ఆభాసఏవచ- ౪౯.

అదృష్టానియమాత్ - ౫౦.

అభిసంధ్యాదిష్వపిచైవం- ౫౧.

ప్రదేశాదితిచేన్నాంతర్భావాత్ - ౫౨.

ఇతి తృతీయఃపాదః.

అంశ ఇత్యాది- జీవఈశ్వరస్యాంశ ఇవాంశః- నతు స్వాభావికోంశ ఈశ్వరస్య- నిష్కళమిత్యాది నిరంశ శ్రుతివిరోధాత్- అత ఈశ్వరస్య కల్పితాంశో జీవః- కుతః పునర్జీవేశ్వరయో రంశాంశిభావః - భేదాభేద శ్రుతిభ్య మిత్యాహ- నానేత్యాదినా- యఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదినా జీవేశ్వరయో ర్నానాత్వవ్యపదేశాత్- అన్యథా చాపి - అనానాత్వస్యాపి వ్యపదేశా దిత్యర్థః- తథా హ్యేకేశ్శాఖిన ఆథర్వణికాః- బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మేమేకితవా ఉతేత్యాదినా బ్రహ్మణో దాశకిత వాదిభావ మామనంతి- తస్మా దనానాత్వస్యా భేదస్య వ్యపదేశ ఇత్యర్థః- దాశాః కైవర్తాః-దాసాభృత్యాః- కితవా ద్యూతకృతః- ధృష్టాః- తస్మా త్ప్రత్యక్షసిద్ధభేదానువాదేన శ్రుతీనా మభేదపరత్వా త్కల్పితభేదవానంశో జీవఇతి- ౪౨.

కుతశ్చాంశత్వావగమః- మంత్రవర్ణాచ్చ- మంత్రవర్ణశ్చైత మర్థం గమయతి - ఏతావానస్య మహిమా - అతో జ్యాయాగ్శ్చ పూరుషః- పాదోస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యా మృతం దివీతి- అత్ర

భూతశబ్దేన జీవప్రధానాని స్థావరజంగమానినిర్దిశ్యంతే - అంశః పాదోభాగఇతిచానర్థాంతరం - తస్మాదప్యంశత్వావగమః- ౪3.

కుతశ్చాంశత్వావగమః-అపిచస్మర్యతే- కించేశ్వరాంశత్వంభగవద్గీతాసు- మమైవాంశో జీవలోకేజీవ భూతస్సనాతనఇతి స్మర్యతే- తస్మాదీశ్వరాంశోజీవః- ౪౪.

ననుజీవస్యేశ్వరాంశత్వేజీవగతదుఃఖేనేశ్వరస్య దుఃఖిత్వంస్యాత్ పాదాదిగతదుఃఖేనాంగినో దేవదత్తస్య దుఃఖిత్వదర్శనాదిత్యతఆహ- ప్రకాశాదివన్నైవం పరః- యథాజీవోదుఃఖీనైవం పరమాత్మాదుఃఖీ ప్రకాశాదివత్- యథాసౌరశ్చాంద్రమసోవా ప్రకాశోనభోవ్యాప్య వర్తమానో వక్రకాష్ఠాద్యుపాధికృతవక్రభావమాపన్నోపి నవస్తుతో వక్రభావం ప్రతిపద్యతే- యథాచాకాశోఘటాదిషుగచ్ఛత్సుగచ్ఛన్నివ నవస్తుతోగచ్ఛతి తద్వదిత్యర్థః- బింబప్రతిబింబయోరీశ్వర జీవయోర్భేదస్య సత్వాన్నజీవదుఃఖేనేశ్వరస్య దుఃఖిత్వం- ఉపాధేరుపహిత పక్షపాతిత్వాదితిభావః- ౪౫.

జీవదుఃఖేనేశ్వరస్య దుఃఖిత్వాభావే స్మృతిమప్యాహ- స్మరంతి చేతి- తత్రయః పరమాత్మాసౌసనిత్యో నిర్గుణస్స్మృతః- నలిప్యతే ఫలైశ్చాపి పద్మపత్రమివాంభసా- కర్మాత్మాత్వపరోయోసౌ మోక్షబంధైస్సయుజ్యతఇత్యాదినా వ్యాసాదయో జీవదుఃఖేనాదుఃఖిత్వమీశ్వరస్య స్మరంతీత్యర్థః- చశబ్దేన తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీత్యాద్యా శ్రుతిసూచితా- ౪౬.

నను నాన్యోతోస్తిద్రష్టా- మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి య ఇహనానేవ పశ్యతీత్యాదినా జీవేశ్వరభేదమాత్ర ప్రతిషేధాత్సర్వ భూతేషు చైతన్యస్యాఖండైకరసత్వాత్కథం మిత్రం సేవితవ్యం - శత్రవః పరిహర్తవ్యా ఇత్యాది లౌకికానుజ్ఞాపరిహారౌ స్యాతాం- కథంవా ఋతౌ భార్యాముపేయాత్ - గుర్వంగనాం నోపగచ్ఛే దిత్యాది వైదికానుజ్ఞాపరిహారౌ సంగచ్ఛేతే- గ్రాహ్యత్యాజ్యభేదాభావా దిత్యత ఆహ-

అనుజ్ఞాపరిహారౌ దేహసంబంధాజ్జ్యోతిరాదివత్- ఉక్తౌ లౌకికౌ వైదికౌ చానుజ్ఞా పరిహారౌ సర్వత్రాత్మన ఏకత్వేపి మిథ్యాశరీరసంబంధాత్సంగచ్ఛేతే- దేహసంబంధస్తు తాదాత్మ్యం భ్రాంతికృతం- తత్తద్దేహవిశిష్టత్వే నాత్మభేదాదస్తి గ్రాహ్యాత్యాజ్యాదిభేదః- జ్యోతిరాదివత్- యథా జ్యోతిషో వహ్నేస్స్వత శ్శుద్ధత్వేపి శ్మశానసంబంధివహ్నిః పరిహార్యో నేతరః- యథా సౌరః ప్రకాశ ఏకోప్యమేధ్యాదిసంయుక్తః పరిహార్యో నేతర ఏవమాత్మాపీత్యర్థః- ౪౮.

నను తథాపి సర్వశరీరేషు కర్మకర్తుశ్చేతనస్యైకత్వాదేకదేవదత్తశరీరావచ్ఛేదేన కర్మకరణే ధర్మాదికం యజ్ఞదత్తశరీరావచ్ఛేదే నాపి జాయేతేత్యతఆహ- అసంతతేశ్చావ్యతికరః- పరిచ్ఛిన్నాంతఃకరణోపాధికస్య కర్తుః పరిచ్ఛిన్నస్య దేవదత్తాత్మనో యజ్ఞదత్తశరీరేణాసంతతేరసంబంధాద్ధర్మాదేరవ్యతికరః- దేవదత్తస్య యజ్ఞదత్తశరీరావచ్ఛేదే నాపి ధర్మాదిప్రసంగో నాస్తీత్యర్థః- ౪౯.

ఆభాసఏవచ- యథా ఽనేకజలఘటప్రతిబింబితానాం సూర్యాభాసానాం మధ్యే ఏకస్మిన్ సూర్యాభాసే కంపమానే- నసూర్యాభాసాంతరం కంపతే- ఏవ మీశ్వరాభాసఏవాయం జీవఇతి- నైకస్మిన్ జీవే ధర్మాదిసంబంధే జీవాంతరస్య ధర్మాదిసంబంధ ఇత్యర్థః- కించ యేషాం సాంఖ్యాదీనాం బహవో విభవశ్చాత్మాన స్సర్వశరీరసంబంధిన స్తేషామేవ ధర్మాదిసాంకర్యం ప్రాప్నోతి- తథాహి- సాంఖ్యమతే తావద్భోగసాధనసన్నిధానస్య సర్వాత్మనామవిశిష్టత్వాదేకస్యాత్మన స్సుఖాదిసంబంధే సర్వాత్మనాం సుఖాదిసంబంధస్స్యాత్ -ఏవం న్యాయమతేతి దేవదత్తాత్మన సుఖాదిహేతు మనస్సంయోగస్య సర్వాత్మనామవిశిష్టత్వాత్ ఫలానియమస్స్యాదేవ- ౫౦.

నన్వదృష్టనియమా త్ఫలనియమ ఇతిచేత్తత్రాహ.

అదృష్టానియమాత్ - సాంఖ్యమతే ప్రధానసమవేత మదృష్టం తతశ్చ సర్వసాధారణ్యాదోష స్తదవస్థః- న్యాయమతే ప్యదృష్టహేతు

మనస్సంయోగస్య సర్వాత్మనామవిశేషాదిదమస్యాదృష్ట మస్యనేత్యే వం రూపస్యాదృష్టనియమస్యాభావా త్ఫలానియమ ఇత్యర్థః- ౫౦.

నన్వహమిదం ఫలం ప్రాపున్నవానీదం హారిష్యామీాదం కరిష్యే ఇదం నకరిష్య ఇత్యేవం రూపాభిసంధ్యాదయః ప్రత్యాత్మం నియతా స్సంత స్స్వప్రయోజ్యాదృష్ట నియమహేతవో భవంతీత్యతఆహ- అభి సంధ్యాదిష్వపిచైవం-అభిసంధ్యాదిష్వపి సాధారణ మనస్సంబంధసాధ్యే ష్వదృష్టవదనియమ ఇత్యర్థః- ౫౧.

ప్రదేశాదితిచేన్నాంతర్భావాత్.

నన్వాత్మనాం విభుత్వేపి స్వస్వశరీరావచ్ఛిన్న ఏవాత్మప్రదేశే అభిసంధ్యాదిహేతు మనస్సంయోగ ఇతిభవత్యభిసంధ్యాది నియమఇతి చేన్న- సర్వాత్మనాం సర్వశరీరేష్వంతర్భావా దస్యాత్మన ఇదం శరీర మిత్యత్ర నియామకాభావా దస్యాత్మనో ఒస్మిన్ శరీరే ప్రదేశకల్పనా న సంభవతీత్యర్థః- తస్మా దస్మత్పక్షఏవ సకలదోషాభావ ఇతిసిద్ధం- ౫౨.

ఇత్యంశాధికరణం- ౧౭.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థశిష్య శ్రీ అద్వైతానంద తీర్థవిరచితాయాం
బ్రహ్మసూత్రతాత్పర్య దీపికాయాం ద్వితీయా
ధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః-

హరిః ఓంతత్సత్.

ఓమ్.

శ్రీమహాగణాధిపతయేనమః.

శ్రీమహాసరస్వత్యైనమః.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

ద్వితీయాధ్యాయస్య - చతుర్థఃపాదః.

ఏవ మాకాశాదిప్రవేశాంతేశ్వరసృష్ట చిన్మయమహా భూతభౌతికజీవవిషయ శ్రుతివిరోధం పరిహృత్యజీవావిద్యాకల్పితసమష్టివ్యష్టి లింగశరీరవిషయశ్రుతివిరోధం పరిహర్తుం పాదాంతరమారభమాణః పూర్వాధికరణే ఆవిద్యకకర్తృస్వరూపావధారణేన బుద్ధిస్థానాం కర్త్రుపకరణానా మింద్రియాణా ముత్పత్తిం సాధయతి.

తథాప్రాణాః- ౧.

గౌణ్యసంభవాత్ - ౨.

తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ- 3.

తత్పూర్వకత్వాద్వాచః- ౪.

తథా ప్రాణాః- అస్మిన్నపి పాదే పూర్వపక్షే శ్రుతీనాం మిథో విరోధేనా ప్రామాణ్యా ద్బ్రహ్మసమన్వయాసిద్ధిః ఫలం- సిద్ధాంతేతు తాసా మవిరోధేన ప్రామాణ్యా త్సమన్వయసిద్ధి రితిబోధ్యం-తత్రతావత్ - ఆత్మన ఆకాశ స్సంభూత ఇత్యాద్యుత్పత్తి ప్రకరణేష్వింద్రియాణ ముత్పత్తి ర్నశ్రూయతే - క్వచిచ్చ - ఋషయోవావ తేఽగ్రే సదాసన్ - కతమేత ఋషయఇతి - ప్రాణావావ ఋష

య ఇత్యత్రసృష్టేః పూర్వం ప్రాణేంద్రియాణాం సద్భావశ్రవణా దనుత్పత్తిరితిభాతి- క్వచిత్తు- ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణిచ- ఖంవాయుర్జ్యోతిరాపః పృథివీ విశ్వస్యధారిణీత్యాదా వుత్పత్తిరింద్రియాణాం శ్రూయతే- ఏతాసాం శ్రుతీనాం మిథోవిరోధోఽస్తి నవేతి సందేహే- వినిగమనాభావాదస్తి విరోధఇతిప్రాప్తే- సృష్టేః పూర్వ మింద్రియసద్భావ శ్రవణా దుత్పత్తిశ్రుతి గౌణీ త్యేకదేశిమతం- తద్దూషయతి- తథా ప్రాణాఇతి- తథా చిన్మయ్యాపారమేశ్వర్యా మాయాశక్త్యా- ఏతస్మా జ్జాయతే ప్రాణఇత్యాది ముండకశ్రుత్యుక్త చిన్మయపరమార్థః ప్రాణవత్ - ఏతస్మా జ్జాయతే ప్రాణఇత్యాది కైవల్యోపనిష దుక్తాః ప్రాణాః ఇంద్రియాణి- జడరూపాః- గ్రహావద్బంధహేతవో మిథ్యాభూతాశ్చా విద్యయాజైవ్యా జడరూపయా - మరుజలవదావిర్భవంతి- ఉభయత్రోత్పత్తిశ్రుతే రవిశేషాదితి- అత్ర విద్యావిద్యాప్రపంచభేద మనాదృత్య వ్యాఖ్యానం వ్యాఖ్యాతౄణా మసంగతమేవ- విద్యాప్రపంచగత చిన్మయ భౌతికప్రాణవిచారస్య- పూర్వస్మిన్ పాదే- అంతరా విజ్ఞానమనసీక్రమే ణేత్యాది సూత్రే పృథక్ నిరూపితత్వా దిత్యలం- ౧.

యదుక్తం సృష్టేః ప్రాగింద్రియసద్భావశ్రవణా దుత్పత్తిశ్రుతి గౌణీతి- తత్రాహ- గౌణ్యసంభవాత్ - గౌణ్యా ఉత్పత్తిశ్రుతే రసంభవో గౌణ్యసంభవ స్తస్మాదేకదేశ్యుక్త మయుక్త మిత్యర్థః - ప్రాణానాం ప్రపంచద్వయగతానాం నిత్యత్వే ఏకవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాబాధ్యేతేతి భావః- సద్భావశ్రుతిస్తు- అవిద్యాప్రపంచోత్పత్తేః పూర్వ మధిష్ఠానతయా విద్యాప్రపంచగత చిన్మయప్రాణసద్భావపరేతిజ్ఞేయా- దేవశబ్దవదృషిశబ్దస్యాపి చేతనబోధకత్వాత్ - ౨.

నన్వవిద్యాప్రపంచగతేంద్రియాణాం భౌతికత్వం కుతో నాంగీక్రియత ఇత్యాశంకాయామాహ- తత్ప్రాక్శ్రుతేశ్చేతి- తేభ్య ఆకాశాదిభ్యఃప్రాక్- ప్రాణమనశ్చక్షురాదీ నామావిర్భావశ్రుతేశ్చేత్యర్థః- ఏతస్మాజ్జాయతేప్రాణఇత్యాదికైవల్యోపనిషద్వాక్యే భూతోత్పత్తేః పూర్వ

మింద్రియాణామావిర్భావశ్రవణాత్ - జీవస్య ప్రథమం ప్రాణాధ్యాసః- అనంతరం మనోధ్యాసః పశ్చాదింద్రియావిర్భావః - తేభ్య ఆకాశా ద్యనుభవ ఇతిక్రమ దర్శనాదితిభావః - ప్రత్యుత - చంద్రమామనసో జాతశ్చక్షోస్సూర్యోఽజాయత- ముఖాదింద్రశ్చాగ్నిశ్చ ప్రాణాద్వాయు రజాయత- నాభ్యా ఆసీదంతరిక్షం శీర్ష్ణోద్యౌస్సమవర్తత పద్భ్యాం భూమిర్దిశశ్శ్రోత్రాత్ - తథాలోకాగ్ం అకల్పయన్నిత్యాదిశ్రుతౌవై పరీత్య శ్రవణాదితిమంతవ్యం - సఏవమాయాపరిమోహితాత్మా శరీర మాస్థాయకరోతిసర్వ మితిపూర్వవాక్యే అవిద్యాముగ్ధస్య జీవస్యైవ- ఏతస్మాజ్జాయతేప్రాణఇత్యాదివాక్యేప్రాణాద్యుత్పత్తి కారణత్వేన ప్రతి పాదనాత్ - యత్పరం బ్రహ్మసర్వాత్మావిశ్వస్యాయతనం మహదిత్యు త్తరవాక్యే సర్వవిద్యా ప్రపంచాత్మకస్య పరమేశ్వరస్య పృథక్ వక్ష్య మాణత్వాచ్చ- తస్మాదవిద్యాకల్పితానా మింద్రియాణాం నభౌతికత్వం కింతు రజ్జుసర్పవన్మిథ్యాత్వమేవేతిభావః- తదేతత్సత్యమితి పరమేశ్వరం ప్రస్తుత్య- ఏతస్మాజ్జాయతేప్రాణఇత్యాదినా ఉక్తానాం ప్రాణానాం ముండకశ్రుతిబోధితానాంతు - అగ్నివిస్ఫులింగ దృష్టాంతేనసరూపత్వ ప్రతిపాదనాచిన్మయత్వం భౌతికత్వం చేత్యంతరావిజ్ఞాన మనసీత్యాది సూత్రే నిర్ధారిత మిత్యలం- 3.

కించ- తత్పూర్వకత్వాద్వాచః - అత్రవాక్పదమింద్రియాంతరో పలక్షకం- వాచః వాగాదిబాహ్యేంద్రియ వర్గస్య -నభౌతికత్వం- ఆ విద్యకత్వాత్ - నహ్యవిద్యక సర్పాదీనాం అసతామవిద్యాయా అన్య త్కారణమస్తి-తస్మాత్తత్పూర్వకత్వాత్ -అత్రతశ్శబ్దేన సఏవమాయా పరిమోహితాత్మేత్యుక్తఅవిద్యాముగ్ధోజీవఉచ్యతే - సచప్రాణమనో ధ్యాసవిశిష్టః పూర్వం కారణం యస్యఇంద్రియవర్గస్య - తత్వాదిత్య ర్థః- నహ్యుత్తరపఠితా న్యాకాశాదీనికారణాని భవితుమర్హంతి - స్థూలత్వాన్మిథ్యాభూతత్వాచ్చ- అతఏవతాని నాస్మిన్పాదే సూత్రకృ తావిచారితాని- నాపివిశ్వరూపగతాని - తేషామనావృతత్వాదధిష్ఠానత్వ మేవ- నకారణత్వం- పరిశేషాదింద్రియాణాం మరుజలాదివదావిద్యక

త్వమేవేతిభావః- నను విశ్వరూపగతేషు చిన్మయేష్వింద్రియేషు కింమాన మితిచేత్- ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణ ఇత్యాదిముండకశ్రుతిః-శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసో మన ఇత్యాది కేనోపనిషద్వాక్యం- ప్రాణస్య ప్రాణముతచ క్షుషశ్చక్షురుతశ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసో యే మనో విదుః - తే నిచిక్యుర్బ్రహ్మపురాణమగ్ర్యమిత్యాది బృహదారణ్యకశ్రుతిః - విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతో ముఖో విశ్వతో హస్తఉత విశ్వతస్పాత్ - ఇత్యాది నారాయణోపనిషద్వాక్యం- సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోక్షిశిరోముఖం- సర్వతశ్శ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతీతి స్మృతిశ్చ ప్రమాణం - తేషాం స్వరూపం కీదృశమితిచేత్ - సాహి దైవీవాక్ - యయా యద్యదేవ వదతి తత్తద్భవతి- సహి దైవః ప్రాణః యస్సంచరగ్ శ్చాసంచరగ్ శ్చనవ్యథతే- తద్ధి దైవం మనః- యత్సంకల్పగ్ శ్చాసంకల్పగ్ శ్చ నవ్యథత ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధం విద్వదనుభవసిద్ధంచేతిగృహాణ- ౪.

ఇతి ప్రాణావిభాగవాధికరణం- ౧.

ఏవమింద్రియాణా మావిభాగం ప్రసాధ్య తేభ్యో జీవస్య వివేకార్థం తదాశ్రిత సంఖ్యాం నిర్ణేతుకామ ఆశ్రయాశ్రయిభావ సంగత్యాపూర్వపక్షయతి.

సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ- ౫.

హస్తాదయస్తుస్థితేఽతో నైవం- ౬.

సప్తప్రాణాః ప్రభవంతి తస్మాదితి సప్తేంద్రియాణి శ్రూయంతే .. క్వచిదష్టౌగ్రహా అష్టావతిగ్రహా ఇత్యత్రాష్టౌ - గ్రహాః పురుషపశుబంధకా ఇంద్రియాణి- రాగాద్యుత్పాదనద్వారా ఇంద్రియాకర్షకా విషయా అతిగ్రహా ఇత్యర్థః- సప్తవై శీర్షణ్యాః ప్రాణాః ద్వావవాంచౌ ఇత్యత్రనవ- అవాంచౌ పాయూపస్థౌ- నవవై పురుషే ప్రాణానాభి ర్దశమీత్యత్రదశ- దశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశ- ఆత్మామనః- ఏవం క్వచిద్ద్వాదశ- క్వచి త్త్రయోదశేంద్రియాణి శ్రూ

యంతే- తస్మాచ్ఛ్రుతీనాం విరోధసందేహే విరోధో స్తీతిప్రాప్తే- ఏక దేశిమతం- సప్తైవేంద్రియాణీతి- కుతః- గతేః- శ్రుతత్వాసప్తత్వావగతే రిత్యర్థః కించ- సప్తవైశీర్షణ్యాః ప్రాణా ఇతీంద్రియాణాం శీర్షణ్య త్వేన విశేషితత్వాచ్చేతి- యేశీర్షణ్యాస్సప్త-ద్వేశ్రోత్రేద్వే నేత్రేద్వే నాశికే- ఏకావాగితిసప్తానా మేవేంద్రియత్వావగమాత్ - అష్టత్వాది సంఖ్యా శ్రవణంతు- ఏకస్యైవాంతఃకరణస్య సంశయనిశ్చయగర్వస్మర ణరూప వృత్తిభేదేన మనోబుధ్యహంకారచిత్తానీతి చతుష్ట్వవత్సప్తానా మేవ వృత్తిభేదే నోపపద్యత ఇత్యవిరోధశ్శ్రుతీనా మితి ప్రాప్తం- ౫.

తద్దూషయతి- హస్తాదయస్తు స్థితేఽతో నైవం- తుశబ్దేన సప్త త్వనిరాసః- యతో హస్తోవై గ్రహఇత్యాదినా హస్తాదయో వ్యతిరి క్తాః ప్రాణాశ్శ్రూయంతే- సప్తత్వసంఖ్యాయా మసంభావితాంతర్భావే సప్తత్వాతిరేకే స్థితే సప్తత్వసంఖ్యా ఇంద్రియనిష్ఠైకాదశత్వ సంఖ్యా యామప్యంతర్భావయితుం శక్యతే- న్యూనసంఖ్యాయా అధికసంఖ్యా యా మంతర్భావసంభవాత్ - అతోనైవం మంతవ్యం సప్తైవప్రాణా ఇతి సూత్రార్థః-యద్యపి జ్ఞానేంద్రియపంచకం కర్మేంద్రియపంచకం మ నశ్చేత్యేకాదశేంద్రియాణి- విహాయ- హృదయాంకారౌ ప్రాణానాం ద్వాదశత్రయోదశసంఖ్యాపాదకౌ శ్రూయేతే-తథాపి తయోరంతఃకరణ ప్రభేదత్వాన్నాధిక సంఖ్యాపాదకత్వ మిత్యేకాదశైవేంద్రియాణీతి నిర వద్యం- సప్తవైశీర్షణ్యాః ప్రాణాఇత్యత్ర నసప్తోద్దేశేనేంద్రియత్వవి ధానం కింతు ప్రాణోద్దేశేనస్థానభేదమాత్రేణ చతుర్ణా మేవేంద్రియా ణాం సప్తత్వమితి- నవవైపురుషే ప్రాణానాభిర్దశమీతివాక్యం పు రుషాకార దేహచ్ఛిద్రాభిప్రాయం నప్రాణాభిప్రాయమిత్యవిరోధఇతిసిద్ధం నన్విదం సూత్రద్వయవ్యాఖ్యాన మసంగతం- సప్తప్రాణాః ప్రభవంతి తిఘ్రాణరసనచక్షుశ్శ్రోత్రత్వఙ్మనోవాచాం సప్తత్వావగతేః- శీర్షణ్యా నాం విశేషితత్వాదితి హేతుద్వయ వైయధికరణ్యేన సూత్రేచకారాను పపత్తేఃయేశీర్షణ్యాస్సప్తతేప్రాణానేతర ఇత్యత్ర పరిసంఖ్యాపత్తేశ్చ- అతఏవతదుత్తరంద్వితీయసూత్రవ్యాఖ్యానమప్యసంగతమితిచేత్తర్హ్యా న్యథాసూత్రద్వయం వ్యాఖ్యాస్యామః మరణసమయే యేషాంసహగ

మనం తేషామేవభోగసాధనత్వాదింద్రియత్వం- తథాచ- తేముఖ్యంప్రాణమనూత్క్రామంతం సర్వేప్రాణా అనూత్క్రామంతీతిఘ్రాణాదీనాం సప్తానామేవగతేః సహగమనస్య శ్రవణాత్ - సప్తైవేంద్రియాణి - నను సర్వశబ్దశ్రవణాత్కథం సప్తానామేవగతిశ్రవణం తత్రాహ- విశేషితత్వాచ్చేతి- సయత్రైషచాక్షుషః పురుషః పరాఙ్పర్యావర్తతే అథారూపజ్ఞోభవతి- ఏకీభవతి- నపశ్యతీత్యాహురేకీభవతినజిఘ్రతినరసయతే నవదతి నశృణోతి నమనుతేనస్పృశతత్యాహురితి చక్షురాదీనాం సప్తానాం ప్రకృతానాం విశేషితత్వాత్సర్వశబ్దః ప్రకృతగామీ - సర్వేబ్రాహ్మణాభోజయితవ్యా ఇత్యత్రసర్వశబ్దోయథానిమంత్రిత ప్రకృతబ్రాహ్మణపరః - తద్వదితిశంకాసూత్రార్థః - యత్రోత్క్రాంత్యవస్థాయాం చక్షురధిష్ఠాతృ దేవస్సఏషచాక్షుష శబ్దవాచ్యః పురుషోరూపాది విషయవ్యాప్తిం విహాయ వర్తతే తదానీమయమరూపజ్ఞో భవతి - హృదయే చక్షురేకీభవతి - పార్శ్వస్థాశ్చనాయం పశ్యతీత్యాహురితిశ్రుత్యర్థః- సూత్రార్థస్తు- సప్తభ్యోఽతిరిక్తాహస్తాదయోపి బంధకత్వేనశ్రూయంతే హస్తోవైగ్రహఇత్యాదినాతి బంధకత్వం హస్తాదీనాం సహగమనం వినానసంభవతి- సర్వేప్రాణా అనూత్క్రామంతీత్య విశేషేణసర్వేంద్రియాణామవిశేషేణోత్క్రాంతిశ్రవణాచ్చ భవంత్యేకాదశోత్క్రాంతిమంతస్సంతః ప్రాణాఃనచ సర్వశబ్దస్య ప్రకృతవిశేషిత సప్తప్రాణపరత్వం ప్రకరణాచ్ఛ్రుతేర్బలీయస్త్వాత్ సర్వేబ్రాహ్మణాభోజయితవ్యా ఇత్యత్రతత్వసన్యగత్యా ప్రకృతపరత్వం సర్వశబ్దశ్రుతేరితి- శిష్టసూత్రాక్షరార్థః పూర్వవదితి- తస్మాదేకాదశైవోత్క్రాంతిమంతః ప్రాణాఇతిసిద్ధం- ౬.

ఇతి సప్తగత్యధికరణం- ౨.

నన్వింద్రియాణా ముత్క్రాంతి ర్నసంభవతితేషా మపరిచ్ఛిన్నాహంకారజన్యత్వేన విభుత్వాదిత్యాక్షేప సంగత్యా సాంఖ్యమతం దూషయతి.

అణవశ్చ- ౭.

ఇమేప్రాణా అణవః పరిచ్ఛిన్నాః- ఇంద్రియాగ్రాహ్యత్వేన సూక్ష్మాశ్చేత్యర్థః- నతు పరమాణవఇతి సూత్రార్థః- తథాత్వే అణ్వాత్మపక్షోక్తానాం శరీరవ్యాపి సుఖాదికం నస్యాదిత్యాదిదోషాణాం ప్రసంగాదితి_ ఇంద్రియాణాం విభుత్వే కాశీస్థ విశ్వేశ్వరదర్శనస్పర్శనే సేతువాసినామపి స్యాతాం- ఉత్క్రాంతిగత్యాగతి శ్రుతివిరోధశ్చస్యా దిత్యాది దోషా ద్రష్టవ్యాః- తస్మాత్పరిచ్ఛిన్నా స్సూక్ష్మాః ప్రాణాఇతిసిద్ధం- ౭.

ఇతి ప్రాణాణుత్వాధికరణం- 3.

ఇంద్రియాణా ముత్పత్త్యాదికముక్త్వా ముఖ్యప్రాణోత్పత్తిసందేహే ఆద్యాధికరణ న్యాయమతి దిశతి.

శ్రేష్ఠశ్చ- ౮.

ఇంద్రియస్వరూపే ప్రాణే జ్ఞాతే తద్వ్యాసారాత్ ముఖ్యప్రాణస్యభేద చింతాకరిష్యమాణా సుకరేతి మధ్యేఽయమతి దేశః కృతః- నమృత్యురాసీ దమృతం నతర్హి నరాత్ర్యా అహ్న ఆసీత్ప్రకేతః- ఆనీదవా తగ్ స్వధయా తదేకం తస్మాద్ధాన్య న్నపరం కించ నాసేత్యత్ర- ఆనీత్పదేన ప్రాణసంచారస్య శ్రుతత్వా త్సంచారవతః ప్రాణస్య స్థితిరితి నప్రాణస్యోత్పత్తి రిత్యధికాశంకాయా మయమతిదేశః- ఇంద్రియవచ్ఛ్రేష్ఠోపి ప్రాణో బ్రహ్మవికారః- ఏతస్మా జ్జాయతేప్రాణ ఇత్యుత్పత్తిశ్రవణస్యా విశేషా దిత్యర్థః- శ్రుత్యర్థస్తు- తర్హి మహాప్రళయే మృత్యుర్మృత్యు మద్వానాసీత్- అమృతం దేవభోగ్యంచ నాసీత్- తథా రాత్రే రహ్నశ్చ ప్రకేతశ్చిహ్న భూతశ్చంద్ర స్సవితాచనాస్తాం- స్వధయా సహేతిసంబంధః- స్వధాశబ్దేన పితృభ్యోదీయమాన మన్నం తదర్చనం చోచ్యతే- తర్హి శూన్యవాదస్స్యా దిత్యతఆహ - ఆసీదితి - తదేవైకం మూలకారణం పరంబ్రహ్మైవాతం- వాయ్వాది ప్రపంచరహితమానీ దాసీదితి యావత్ _ తస్మా దాత్మనో ఽన్యత్కించిదపి నాసహ- నబభూవ కివేతిహ కారస్యాన్వయ ఇతి_ ఏతదపి వ్యాఖ్యాన మేకదేశిమత సదృశమేవ-ప్రాణస్య బ్రహ్మవికారత్వకథనాత్ - బ్రహ్మవికారప్రాణస్య

చిన్మయస్య ముండకశ్రుతిగమ్యస్య తత్పదార్థశోధనావసరే భాతికత్వేన నిర్ణీతత్వాత్- అయంత్వా విద్యకశ్చక్షురాదివత్- బ్రహ్మావికారత్వే సత్యత్వాచేతనత్వయోః ప్రసంగాత్- అత్రత్వం పదార్థశోధనావసరే బ్రహ్మణస్తద్వికారస్యవా ఽసంగతేశ్చ- వివర్తవాదే ఉత్పత్తిశబ్దస్యావిర్భావపరత్వాత్- ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణఇతి కైవల్యోపనిషద్వ్యాఖ్యానుసారేణ పురత్రయే క్రీడతి యస్తు జీవస్తతస్తు జాతం సకలం విచిత్రమితి పూర్వవాక్యా జ్జీవావిద్యాధ్యస్త ఇతిసిద్ధాంతః- ౮.

ఇతి ముఖ్యప్రాణాధికరణం- ౪.

ముఖ్యప్రాణస్యోత్పత్తి చింతానంతరం తత్స్వరూపం నిరూపయతి.

నవాయుక్రియేపృథగుపదేశాత్ - ౯.

చక్షురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః- ౧౦.

అకరణత్వాచ్చనదోష స్తథాహి దర్శయతి- ౧౧.

పంచవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతే- ౧౨.

అణుశ్చ- ౧౩.

యఃప్రాణస్సవాయురితి- మహాన్వాయురేవప్రాణఇతి శ్రూయతే- తథాచ మహాన్వాయు రేవప్రాణఇత్యేకః పూర్వపక్షః నన్వయం పూర్వపక్షో ఽసంగతః, ఛాందోగ్యేమనోబ్రహ్మే త్యుపాసీతేత్యుపక్రమ్యమనోరూప బ్రహ్మణోవాక్ప్రాణచక్షుశ్శ్రోత్రైశ్చతుష్పాత్త్వం వదన్ ప్రాణఏవ బ్రహ్మణశ్చతుర్థః పాదస్సవాయునాజ్యోతిషాభాతిచతపతి చేతి- భాతి- అభివ్యక్తోభవతి- తపతిస్వవ్యాపారే ఉద్యచ్ఛతీతివాయ్వపేక్షయాప్రాణస్య భిన్నత్వకథనే నైక్యనిర్ధారణాభావాదితిచేత్తర్హితిష్ఠతుశ్రుతిద్వయం మిథోవిరుద్ధం- సాంఖ్యమతరీత్యా ఇంద్రియవ్యాపారఏవప్రాణోస్త్వితి ప్రాప్తేబ్రూమః- ప్రాణోనవాయుక్రియే నవాయుః నాపీంద్రియవ్యాపారఇత్యర్థః-కుతః-ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణఇత్యాదా

తత్ర తత్ర వాయోరింద్రియేభ్యశ్చ ప్రాణస్య పృథగుపదేశాదిత్యర్థః-
అతశ్శుక్తిరజత వన్మిధ్యేతిభావః- నన్వింద్రియేభ్యః ప్రథగుపదేశేపీంద్రి
యవ్యాపారా త్పృథక్ నాస్తీతిచేన్న - వృత్తివృత్తి మతోరభేదాత్ -
తర్హి- యః ప్రాణస్సవాయురితి శ్రుతివిరోధః కథం పరిహారణీయఇతి
చేదుచ్యతే- సాశ్రుతిశ్చిన్మయభౌతికప్రాణపరా- ప్రాణఏవబ్రహ్మణశ్చ
తుర్థః పాదస్సవాయునాజ్యోతిషాభాతిచతపతిచేతి ఛాందోగ్యశ్రుతి
స్తుమనః ప్రాణాదిష్వధ్యస్తేషు తద్దృష్ట్యుపగమార్థం-తదధిష్ఠానబ్రహ్మ
చేతనవాయుదృష్టిస్థైర్యార్థం చోపాసనవిధిపరేతి- అధ్యస్తస్య ప్రాణ
స్యభానంతపనంచాధిష్ఠాన వాయ్వధీనమితి - వాయునాజ్యోతిషేతి వి
శేషణాద్వాయుశ్చిన్మయః పరమేశ్వరాభిన్న ఇతిచ విజ్ఞేయః స్వయం
భానాభావే అన్యభాసకత్వాయోగాత్ - ఏవం సిద్ధాంతే వాయుక్రియా
తిరిక్తమిధ్యాభూత ప్రాణాజ్జీవస్య వివేకః ఫలం- ౯.

ననూభయాతిరిక్తస్య శ్రుత్యవగతస్వతంత్రభావస్య ప్రాణస్యదే
హే అభ్యుపగమే- జీవప్రాణయోరుభయో స్స్వతంత్రయోరేకవాక్య
త్వాభావాత్ సద్యశ్శరీరోన్మథన ప్రసంగ ఇత్యతఆహ- చక్షురాదివత్తు
తత్సహశిష్ట్యాదిభ్యఇతి - తురుక్తశంకానిరాసార్థః ప్రాణస్య న జీవవ
త్స్వాతంత్ర్యం- కింతురాజాపేక్షయా మంత్రిణఇవగుణభావఏవ - స్వా
తంత్ర్యంత్వస్యప్రాణస్య ప్రజాపేక్షయా మంత్రిణామివేంద్రియాపేక్ష
యా- తథాచ నోక్తదోష ఇతితాత్పర్యార్థః సూత్రాక్షరార్థస్తు-
చక్షురాదివత్ప్రాణోపిజీవం ప్రతికరణభూతః కుతః - తత్సహశిష్ట్యాది
భ్యః- తైశ్చక్షురాదిభిస్సహ ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణఇత్యాదినా ప్రాణ
స్యశిష్టిశ్శాసనం- తదాదిభ్యః- సమానజాతీయానామేవ సహశాసనస్య
యుక్తత్వాత్- ఆదిశబ్దేనాచేతనత్వావిద్యకత్వాదిహేతుసంగ్రహః- ౧౦.

ననుప్రాణస్య చక్షురాదివత్కరణత్వం నయుక్తం - అసాధా
రణవిషయాభావా దిత్యతఆహ - అకరణత్వాచ్చ నదోషస్తథాహి
దర్శయతి - నచోక్తదోషః ప్రాణస్య - అకరణత్వాదేవ - కథం
తర్హ్యస్యాత్మానం ప్రతికరణభావః - ఇంద్రియాంతరేష్వ సంభావిత

స్యాసాధారణస్య దేహధారణాఖ్య కార్యస్య నిర్వాహకత్వా దితి బ్రూమః - తథాహి శ్రుతిరుక్తం కార్యం ప్రాణస్యా సా ధారణం దర్శయతి- ప్రాణేన రక్ష న్నవరం కులాయమితి- అవరం అనే కాశుచినీడం- కులాయం దేహాఖ్యం గృహం ప్రాణస్థిత్యారక్షన్ జీవ స్సుప్తిం యాతీతియోజనా- ౧౧.

న కేవలం దేహధారణమేవాస్యా సాధారణంకార్యం కిం త్వన్య దపీత్యాహ- పంచవృత్తి ర్మనోవ ద్వ్యపదిశ్యతే- యథా మనోఽనేక వృత్త్యాఖ్యా సాధారణకార్యాపేక్షయా ఽనేకధా వ్యపదిశ్యతే - ఏవ ముఛ్వాసనిశ్వాస సర్వశరీరక్రియా త్యాంత్యాఖ్యాని చత్వారి కా ర్యాణి- పంచమంచ కార్యం భక్షితాన్నాదిరసానాంసమత్వేన సర్వాం గేషు నయన మపేక్ష్య పంచవృత్తిః ప్రాణోవ్యపదిశ్యతే- క్రమేణ ప్రా ణోఽపానో వ్యానఉదానస్సమాన ఇతి- తదసాధారణకార్యాపేక్షయా జీవోపకరణం మనోవదితిసిద్ధం- ౧౨.

ఏవం ముఖ్యప్రాణస్యోత్పత్తిం స్వరూపం కార్యంచోక్త్వాపరి మాణవిశేషవిషయే- ప్రాణాణుత్వ నిర్వాహ్యోత్క్రాంత్యాది శ్రు తేః- సమఏభిస్త్రిభిర్లోకైస్సమోఽనేన సర్వేణ ప్రాణఇతిశ్రుతేః ప్రా ణవిభుత్వవిషయాయాశ్చ మిథోవిరోధోస్తి నవేతి సందేహే- అణవశ్చే త్యధికరణన్యాయాతిదేశేన సిద్ధాంతయతి- అణుశ్చేతి- చక్షురాదివ త్ప్రా ణోపి పరిచ్ఛిన్న స్సూక్ష్మశ్చేత్యర్థః- సమఏభిస్త్రిభిర్లోకై రితి శ్రుతిస్తు తత్పదార్థ విశ్వరూపప్రాణపరా- నాధ్యాత్మిక మిథ్యాప్రాణపరేత్య విరోధః- ౧౩.

ఇతి నవాయుక్రియాధికరణం- ౫.

పూర్వ మాధ్యాత్మిక ప్రాణస్యాణుత్వం- ఆధిదైవికప్రాణస్య స మఏభిరితి శ్రుత్యావ్యాపిత్వం చోక్తం- తత్ప్రసంగే నాధ్యాత్మికానాం ప్రాణానా మాధిదైవిక ప్రాణాధీనచేష్టావత్త్వమస్తి నవేతి విచార్యత ఇ తి ప్రసంగసంగతిః- అత్ర చక్షుషాహి రూపాణి పశ్యతీతిశ్రుత్యా చ

క్షురాదే ర్దేవతా నిరపేక్షచేష్టావత్త్వం ప్రతీయతే- ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వా ఉక్షిణీ ప్రావిశదిత్యాదిశ్రుత్యా సూర్యాది దేవతాధీన చేష్టావత్త్వం చ ప్రతీయతే- అనయో ర్మిథో విరోధోఽస్తి నవేతి సందేహే- అస్తి విరోధఇతిచప్రాప్తే ఏకదేశి సిద్ధాంతః దేవతానాం కరణాధిష్ఠాతృత్వే తా సామేవ భోక్తృత్వప్రసక్తా- జీవస్య భోక్తృత్వం నస్యాదితియుక్తి సహకృతాయా శ్చక్షుషాహీతి శ్రుతే ర్బలీయస్త్వాదాదిత్య శ్చక్షురిత్యాదిశ్రుతే ర్గౌణార్థత్వేన నవిరోధఇతి - తందూషయతి - జ్యోతిరిత్యాదినా.

జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతు తదామననాత్ - ౧౪.

ప్రాణవతా శబ్దాత్ - ౧౫

తస్యచ నిత్యత్వాత్ - ౧౬.

తురుక్తసిద్ధాంతనిరాసార్థః- అధిష్ఠీయతే ప్రేర్యత ఇత్యధిష్ఠానం అధిష్ఠిత మిత్యర్థః- జ్యోతిరాద్భి రగ్న్యా ద్యభిమానినీ భిర్దేవతాభిరధిష్ఠితమేవ వాక్చక్షురాదికం చేష్టతే- తదామననాత్ - తస్య దేవతాధిష్ఠితత్వస్య- ఆదిత్య శ్చక్షురిత్యాది శ్రుత్యుక్తత్వా దిత్యర్థః- అచేతనానాం స్వతశ్చేష్టానుపపత్తే రితి యుక్తిరపి ద్రష్టవ్యా- అక్షిణీప్రావిశత్- ప్రేర్యప్రేరకభావే నేతి శ్రుత్యర్థః- నచ దేవతానామేవ భోక్తృత్వం తస్యాశ్రవణాత్ - యోయధిష్ఠాతా సతత్సాధ్య ఫలభోక్తేతి వ్యాప్తేశ్చ సారథౌ వ్యభిచారః- నచ దేవతా ఇంద్రియసాధ్య ఫలభోగిన్యః- ఇంద్రియాధిష్ఠాతృత్వా జ్జీవవదితివాచ్యం- నరకృత పాపఫల భోగస్యేంద్రియ సాధ్యస్య- నహావై దేవాన్ పాపం గచ్ఛతీత్యాదినా దేవేషు బాధితత్వాత్ - నచ చక్షుషేత్యాది శ్రుతివిరోధః- తత్ర దేవతానపేక్షత్వస్యాశ్రవణాదితిసిద్ధం దేవతాధిష్ఠితత్వం ప్రాణానామితి - కించ- శ్రుత్యంతరమపి ప్రాణదేవతయో రధిష్ఠా త్రధిష్ఠేయభావం ద్యోతయతి- సవైవాచమేవ ప్రథమామత్యవహత్సాయదా మృత్యుమత్య ముచ్యత సోఽగ్నిరభవదిత్యాదినా వాగాదీనా మగ్న్యాదిభావాపత్తికథనాత్- అగ్న్యా

దిభావశ్చ వాగాదిషు జాడ్యపరిచ్ఛేదాది భ్రాంతినివృత్త్యా చిన్మయత్వసిద్ధిరేవ- ఏవ మవిద్యాసిద్ధానాం ప్రాణమనశ్చక్షురాదీనా మగ్న్యాద్యధీనత్వోక్త్యా మిథ్యాత్వమేవ సంసూచితం- అత్రాధ్యస్తేన సహాధిష్ఠానస్యాపి మిథ్యాత్వ కథనం వ్యాఖ్యాతౄణాం భ్రాంతిమాత్రం- అధిష్ఠానం సర్వాత్మకం విశ్వరూపం బ్రహ్మైవేతి- ౧౪.

యదుక్తం దేవతానామేవ భోక్తృత్వప్రసంగఇతి తత్రాహ- ప్రాణవతాశబ్దాత్- ప్రాణవతాజీవే నైవేంద్రియాణాం స్వస్వామిభావసంబంధః- ఇంద్రయసాధ్యభోగభాగీ జీవఏవేతి యావత్- కుతః- శబ్దాత్- అథ యత్ర తదాకాశ మనువిషణ్ణం చక్షుస్స చాక్షుషః పురుషోదర్శనాయ చక్షురిత్యాదిశ్రుతేః- అథ దేహే ప్రాణప్రవేశానంతరం - యత్ర కృష్ణతారే ఛిద్రభూతం ఆకాశమనువిషణ్ణ మనుగతం చక్షుస్తత్ర సఆత్మా చక్షుర్వ్యాప్తశ్చాక్షుష స్తస్యరూపాదిదర్శనాయవృత్తిరూపాయ రూపాకారసిద్ధయే చక్షుర్న చైతన్యాయేతి శ్రుత్యర్థః- ౧౫.

తస్యచ నిత్యత్వాత్- తస్య జీవస్య స్వకర్మార్జితేదేహే కర్తృత్వేన భోక్తృత్వే నచ తత్త్వజ్ఞానపర్యంతం నిత్యత్వాత్- నదేవతానాం భోక్తృత్వమస్మిన్ శరీరఇత్యర్థః- తస్మాద్దేవతానాం ప్రాణాధిష్ఠాతృత్వే నకించిద్బాధకమితి సిద్ధం- ౧౬.

ఇతి జ్యోతిరాద్యధికరణం- ౬.

నను సత్స్వింద్రియేషు తదధిష్ఠాతృదేవతాచింతా- తాన్యేవ ప్రాణవ్యాపార వ్యతిరేకేణ నసంతీత్యాక్షేపే సమాధత్తే-

త ఇంద్రియాణి తద్వ్యపదేశా దన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్- ౧౭.

భేదశ్రుతేః- ౧౮.

వైలక్షణ్యాచ్చ- ౧౯.

ఏతస్మా జ్జాయతేప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణీతిశ్రుతౌ ముఖ్యప్రాణా దింద్రియాణాం తత్త్వాంతరత్వం ప్రతీయతే- హంతాస్యైవ సర్వే రూప మసామేతి తత ఏతస్యైవ సర్వేరూప మభవన్నితి శ్రుతౌ ముఖ్యప్రాణాత్మకత్వ మింద్రియాణాం బోధ్యతే- హంతేదానీ మస్యైవ ముఖ్యప్రాణస్యైవ సర్వే వాగాదయో వయంరూప మసామేత్య శేషం రూపందత్వాతే వాగాదయ ఏతస్యైవ ప్రాణ స్వరూపం బభూవు రిత్యర్థః తథా చానయో ర్విరోధసందేహే - నియామకాభావా దస్తి విరోధఇతిప్రాప్తే - ఏతస్మా జ్జాయత ఇతి- వాక్యే మనస ఇంద్రియేభ్యః పృథక్ నిర్దిష్టత్వేపి నేంద్రియేభ్య స్తత్త్వాంతరత్వం- కిం త్వింద్రియత్వమేవేతి యథా- తద్వత్ప్రాణా దింద్రియాణాం పృథక్ నిర్దిష్టత్వేపి నప్రాణాత్తత్త్వాంతరత్వమితి_నానేన వాక్యేన_ హంతాస్యేతి వాక్యస్య విరోధ ఇత్యేకదేశిసమాధానం దూషయతి- తఇంద్రియాణీతి- ప్రాణాత్తత్త్వాంతరాణీంద్రియాణీతి బహిరేవ ప్రతిజ్ఞా- తత్ర హేతు స్త ద్వ్యపదేశాదితి- భేదస్య వ్యపదేశాదిత్యర్థః ఉక్తహేతుమితరేణ సూత్రభాగేన వివృణోతి- తఇతి- శ్రేష్ఠాన్ముఖ్యప్రాణాదన్యే- తేప్రకృతావాగాదయః ప్రాణా ఇంద్రియాణీ త్యుచ్యంతే- నప్రాణాః_ ఏతస్మా జ్జాయతేప్రాణ ఇత్యాదా వ్యపదేశ భేదదర్శనాత్ - నన్వయం భేదవ్యపదేశ ఇంద్రియమనసోరపి సమానఇత్యుక్త మితిచేన్న మనష్షష్ఠానీంద్రియాణీతి స్మృతౌ మనసఇంద్రియేభ్య స్తత్త్వాంతరత్వాభావా భ్యుపగమాత్_ నహీంద్రియేభ్య స్తత్త్వాంతరే మనసీంద్రియశబ్దో లాక్షణికోదృష్టః_ తస్మా త్తఏతస్యైవ సర్వే రూపమాభవ న్నిత్యనేన ప్రాణాధీనచేష్టావత్త్వ మింద్రియాణా ముచ్యతే నత ద్వ్యాపారత్వం- ౧౭.

కించ- భేదశ్రుతేః- వాగాదీంద్రియప్రకరణ ముపసంహృత్య- అథ హేమమాసన్యం ప్రాణమూచురితి భిన్నప్రకరణే ప్రాణస్యేంద్రియేభ్యో భేదేనశ్రుతేర్న ప్రాణవ్యాపారత్వ మింద్రియాణా మిత్యర్థః- ౧౮.

ఇతశ్చ ప్రాణాదీంద్రియాణి తత్త్వాంతరాణీత్యాహ- వైలక్షణ్యాచ్చ- సుషుప్త్యవస్థాయాం ప్రాణస్యస్థితి ర్నేంద్రియాణా మిత్యాది బహువైలక్షణ్యా త్తత్త్వాంతరాణీత్యర్థః- తస్మాన్నో దాహృతవాక్యయో ర్విరోధ ఇతిసిద్ధం- ౧౯.

ఇతీంద్రియాధికరణం- ౭.

ఏవం నవియదశ్రుతే రిత్యారభ్యభూతా ద్యుత్పాద్య వ్యాపారభూతోత్పత్తివిషయ శ్రుతివిరోధో నిరస్తః - ఇదానీ ముత్పాదకవ్యాపార భూతోత్పాదనవిషయ శ్రుతివిరోధో నిరస్యతే- తత్రాత్రివృత్కృత చిన్మయ భూతభౌతికోత్పాదనం పారమేశ్వరమేవేతి శ్రుతిషు నిశ్శంక మవగతం- త్రివృత్కృత జడ భూతభౌతికోత్పాదనేతు శ్రుతివిప్రతిపత్తి ర్దృశ్యతే- తథాహి- సదాత్మక బ్రహ్మణ స్తేజోబన్నానాం చిన్మయత్వేన దేవతాశబ్దయోగ్యానాం సృష్టిముక్త్వా ఉపదిశ్యతే- సేయం దేవతైక్షత హంతాహమిమా స్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీతి-తాసాంత్రి వృతం త్రివృతమేకైకాంకరవాణీతి-సాసద్బ్రహ్మాఖ్యా దేవతాపూర్వమీక్షణంకృత్వా-అజ్ఞవ్యవహారాయోగ్య సూక్ష్మభూతా న్యుత్పాదయిత్వా తేనాజ్ఞానాం వ్యవహారాలాభా త్తద్వ్యవహారయోగ్య భూతభౌతికోత్పాదనార్థం పునరైక్షత ఈక్షణప్రకారమాహ- హంతేత్యాదికరవాణీత్యంతం_ అనేనేతి పదాత్పూర్వం- వ్యవహారాపేక్షాయా మితి శేషః- తత్ర సంశయః- కిం జీవకర్తృకం త్రివృత్కృత భూతభౌతికోత్పాదనముత పరదేవతా కర్తృకమితి- తత్రలోకేచారేణ పరసైన్యం ప్రవిశ్యసంకలయా నీత్యాదౌ నరాజ్ఞ స్స్వాతసంకలనకర్తృత్వం- కింతు చారస్యైవేతి యథా_ తద్వదనేన జీవేనేతి విశేషణా జ్జీవకర్తృకమేవ జడభూతభౌతికోత్పాదనమితి భవత్యస్య వాక్యస్య- ఆకాశోహవై నామ నామరూపయో ర్నిర్వహితేతి వాక్యేన విరోధఇతిప్రాప్తే బ్రూమః.

సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్తు త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్- ౨౦.

మాంసాదిభౌమం యథాశబ్ద మితరయోశ్చ- ౨౧.

నైశేష్యాత్తు తద్వాదస్తద్వాదః- ౨౨.

ఇతి చతుర్థఃపాదః.

యద్యప్యా విద్యకత్వా న్మిథ్యాభూతస్య జడస్థూలప్రపంచస్య కారణచింతానావశ్యకీ- నహి మరుజలద్విచంద్రాదీనాం కారణచింతా క్రియతే- అనేన జీవేనాత్మనాఽను ప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్రుత్యైవ- జీవస్యానీశాగ్రస్తత్వాత్ జగన్మయాసృష్ట మిత్యనుభవా భావాచ్చా విద్యాకృతమేవ నామరూపయో స్థూలీకరణం భ్రాంతి సిద్ధత్వా దిత్యర్థాల్లభ్యతే- తద్దృష్టిగమ్యమేవహి జడం స్థూలంచజగత్ నేశ్వరస్య నాపి తత్త్వజ్ఞస్య- నివృత్తావిద్యత్వాత్ - స్వప్నవత్ - ఇతస్త్వన్యాం- ప్రకృతింవిద్ధిమేపరాం-జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగదితిస్మృతేః- ఆకాశోహవై నామ నామరూపయో ర్నిర్వహితేతి శ్రుతిస్తు విద్యాప్రపంచగత చిన్మయనామరూప నిర్వహణపరతయాపి నేతుం శక్యేతి నతయా విరోధః- సర్వాణిరూపాణి విచిత్యధీరః- నామానికృత్వాభివదన్ యదాస్తఇతిశ్రుత్యా విద్యాప్రపంచేపి నామరూపయోస్థితి రవగమ్యతఇతి- తన్నామరూపాభ్యామేవ వ్యాక్రియత- సచ్చత్యచ్చా భవదిత్యాది శ్రుతిషుతు- కర్మణఏవ కర్తృత్వవ్యపదేశాచ్చా విద్యకప్రపంచో నేశ్వరసృష్టో నాపి జీవసృష్టఇతి నిశ్చీయతే- తథాపి ప్రపంచకామేన సమష్టిజీవేనా విద్యావతా యజ్ఞభావనయా భోగ్యత్వేన సంపాదితత్వాత్ - తథా లోకాగ్ం అకల్పయన్నితి శ్రుత్యా నామరూప స్థూలీకరణం త్రివృత్కరణంచ సమష్టిజీవకల్పితం- భృత్యకృతమపి రాజకృతమేవేతి న్యాయేన పరమేశ్వరే సంబధ్యత ఇత్యాహ భగవాన్ సూత్రకారః- సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్త్వితి- తుశబ్దశ్శంకానిరాసార్థః- త్రివృత్కుర్వతః- త్రివృత్కర్తు స్సమష్టిజీవస్యయా సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిః నామరూపస్థూలీకరణంసాపరమేశ్వరే సంబధ్యతే- కుతః- ఉపదేశాత్ - ఛాందోగ్యశ్రుతౌ సేయం దేవతైక్షతేతి ద్వితీయేక్షణే వ్యాకరణవాణీతి వ్యాకరణస్య పరదేవతా కర్తృకత్వోపదేశాత్ - యోబ్రహ్మాణం విదధాతిపూర్వం యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి

తస్మా ఇతి శ్రుత్యంతరా త్సమష్టిజీవవ్యాపారస్య పరమేశ్వరాధీనత్వా దితిభావః_ ౨౦.

మాంసాదిభౌమం యథా శబ్దమితరయోశ్చ- అన్నమశితం త్రేధావిధీయతే- తత్ర యస్స్థవిష్ఠోధాతు స్తత్పురీషం భవతి యోమధ్యమస్తన్మాంసం యోఽణిష్ఠస్తన్మన ఇతిశ్రుతే రావిద్యక స్థూలపృథివీకార్యం బాహ్యవ్రీహ్యాదిరూప మన్నం పురుషేణాశితం అంతః పురీషమాంసమనోరూపం భవతీతి మాంసాదిభౌమం- ఆపః పీతా స్త్రేధా విధీయంతే- తాసాం యస్స్థవిష్ఠో ధాతు స్తన్మూత్రం భవతి-యోమధ్యమ స్తల్లోహితం యోఽణిష్ఠస్స ప్రాణః- తేజోశితం త్రేధావిధీయతే- తస్యయః స్థవిష్ఠోధాతు స్తదస్థి భవతియో మధ్యమస్సమజ్జా యోఽణిష్ఠస్సావాగితి యథా శబ్దమితరయోశ్చ- ప్రాణవాచో ర్జలీయత్వం తైజసత్వంచబోధ్య మిత్యర్థః- అన్నమయంహి సోమ్యమన ఆపోమయః ప్రాణ స్తేజోమయీవాగితి వాక్యశేషాత్- మనసోఽన్నభక్షణే- ప్రాణస్య జలపానే- వాచ స్తేజోరూపాగ్న్యదిదీపక ఘృతాదిభక్షణేచ స్వాస్థ్యదర్శనా త్తన్మయత్వ వ్యపదేశః- తేషా మవిద్యా కార్యత్వాత్- నిషిద్ధాహితరకార్యత్వం తేషాంనవాయుక్రియే పృథగుపదేశాదిత్యాది సూత్రైః- ఆవిద్యకత్వా న్మిథ్యాత్వ మిత్యభిప్రాయః- తథాహి- ఛాందోగ్యషష్ఠప్రపాఠకే- సదేవ సోమ్యేత్యాదినా సృష్టేః పూర్వం నిర్విశేష చిన్మాత్రసత్తా సామాన్యరూపేణావశిష్టం- అతఏవా స్త్రత్సాయం సచ్ఛబ్దవాచ్యం బ్రహ్మఈక్షణ కామనాదిపూర్వకం తేజోబన్నాని దేవతాశబ్దయోగ్యాన్య సృజదితి- తేభ్య ఆండజాదిభేదేన త్రివిధాని జీవబీజాన్యభవన్నితి- సాపరాదేవతా స్వయంజీవరూపేణ తేష్వనుప్రవిశ్య తేషాం నామాని రూపాణిచ త్రివృత్కరణేన స్థూలీకరిష్యామీతి పునరీక్షిత్వా తథాఽకరోదితిచ శ్వేతకేతుం పుత్రం పితా ప్రథమతః పరమేశ్వరస్సృష్టం రూపత్రయమేవ చిన్మయత్వా త్సత్యమితి - తత్ర జీవావిద్యయా స్వరూపావరణపూర్వకం కల్పితం బాహ్యమగ్న్యదిత్యాది- ఆంతరంమనః ప్రాణవాగాదిచ వాచారం భణంనామమాత్ర మితిచ వ్యుత్పాద్య-

మహాశాలా మహాశ్రోత్రియాశ్చ బ్రహ్మవిద అస్మిన్నావిద్యకే ప్రపంచే సర్వత్ర- యదురోహితమివా భూదితి తేజసస్తద్రూప మితి తద్విదాం చక్రుః- యదుశుక్ల మివా భూదిత్యపాగ్ం రూపమితి తద్విదాంచక్రుర్య దు కృష్ణమివా భూదిత్యన్నస్యరూప మితితద్విదాంచక్రుః- యద్వ విజ్ఞా తమివా భూదిత్యేతా సామేవదేవతానాగ్ం సమాసఇతి తద్విదాం చ క్రు రిత్యాదినా రూపత్రయస్య విశ్వరూపాత్మకస్య సత్యత్వం- తత్రా విద్యాధ్యస్తస్యస్థూలస్య జడస్య ద్వైతభ్రమాపాదకస్య కర్మపరతంత్ర స్యా విద్యాప్రపంచస్య మిథ్యాత్వమితిచ- తావతా విశ్వరూపవిజ్ఞానేన సర్వం విజ్ఞాతం భవతీతి ప్రథమతః ప్రతిజ్ఞాతం సమర్థితం- ౨౧.

వైశేష్యాత్తు తద్వాదస్తద్వాదః- ఏవం పూర్వసూత్రేణ త్రి వృత్కరణోక్త్యా ఏతత్సూత్రవిషయః ప్రదర్శితః- తత్రేయం శంకాభ వతి- సర్వేషాం త్రివృత్కరణే విశేషాభావాదియం పృథివీ ఇమా ఆప ఇదం తేజ ఇత్యసాధారణః పృథగ్వ్యవహారః కథం సంగచ్ఛతే- కథం వా ఆధ్యాత్మికవ్యవహార ఇదం మాంసాది పృథివీకార్యం- ఇదం జల స్యేతి- తత్రాహ- వైశేష్యాదితి- తురుక్తశంకానిరాసార్థః- సర్వాసాం పృథివ్యాదీనాం త్రివృత్కరణావిశేషేపి- వైశేష్యా త్స్వభాగాధిక్యా త్తద్వాదః పృథివ్యాదివాద స్సంగచ్ఛత ఇత్యర్థః - ఇదంచావిద్యాప్ర పంచస్య మిథ్యాత్వసూచకం- యన్నానా పదార్థేష్వేకపదార్థత్వ రూ ఢి స్సర్వేషా మితిభావః- అధ్యాసోఽధ్యాయ పరిసమాప్త్యర్థః- తస్మా త్సిద్ధశ్రుతీనా మవిరుద్ధానాం బ్రహ్మణిసమన్వయః- ౨౨.

ఇతి సంజ్ఞామూర్త్యధికరణం- ౮.

ఏవ మీక్షణాదిప్రవేశాంతా సృష్టిరీశేనకల్పితా- జాగ్రదాది వి మోక్షాంత స్సంసారో జీవకల్పిత ఇత్యభియుక్తవచనప్రసిద్ధేపి ప్రపంచ భేదే- తత్ర ఈశసృష్టస్య చిద్రూపత్వా త్సత్యత్వే పురుషార్థరూపత్వే చ శతశ్రశ్శ్రుతిభి స్స్మృతిభి స్సూత్రై శ్చోద్ఘోషితేపి- తదుభయా మేకీకృ త్య సర్వం జగన్మిథ్యేతి విద్యాప్రపంచస్య తత్వజ్ఞానబాధ్యత్వ వర్ణనం

స్థూలదేహపాతపర్యంతమేవ జీవన్ముక్తిరితి- అనంతరం నిష్ప్రపంచవిదేహ ముక్తికల్పనంచ కేషాంచి చ్ఛాస్త్రార్థాపరిజ్ఞానకృతమేవ- విద్యాప్రపంచ శ్చిన్మయఏవ- పరమేశ్వరస్వరూపమేవచ- సర్వాత్మకంచ తత్త్వానమితి- విశేషవిజ్ఞానస్థితిపర్యంతం జీవన్ముక్తై రనుభూయతే- అతోన తత్త్వజ్ఞానబాధ్యః- కింతు విశేషవిజ్ఞాననివృత్తౌ నివర్తతే- తన్నివృత్తిస్స్వభావతఏవ-నతత్త్వజ్ఞానసాధ్యా- సుషుప్తివత్ - జీవానా మీశస్సృష్టం జన్మబ్రహ్మమయం- దర్శితం తృతీయపాదోత్తరభాగే- తత్ర జీవత్వ కర్తృత్వభోక్తృత్వ మనుష్యత్వాదికం- త్రివృత్కృత ప్రపంచానుభవో పేతం- భ్రాంతిమయంజన్మ- తత్త్వజ్ఞానబాధ్యం- యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవా భూదితిశ్రుత్యా జీవన్ముక్తిరపి బ్రహ్మమాత్రరూపేతి తదర్థమేవ తత్త్వజ్ఞానం- చిదిహాస్తీతి చిన్మాత్రమిదం చిన్మయమేవచ- చిత్త్వం చిదహమేతేచ లోకాశ్చి దితిభావయేతి ద్వితీయాధ్యాయ తాత్పర్యం.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థశిష్య శ్రీఅద్వైతానందతీర్థవిరచితాయాం
బ్రహ్మసూత్ర తాత్పర్యదీపికాయాం ద్వితీయస్యా
ధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః- అధ్యాయశ్చ
సమాప్తః.

హరిః ఓంతత్సత్.

ఓమ్.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

శ్రీమద్గణాధిపతయేనమః.

తృతీయస్యాధ్యాయస్య - ప్రథమః పాదః.

పూర్వస్మిన్ పాదే జీవోపకరణ త్రివృత్కృత భూతభౌతికానా మవిద్యకానీత్యుక్తం- తదుపజీవ్య- తదుపహితస్య జీవస్య సంసారప్రకారం వైరాగ్యార్థం నిరూపయితుం- దేహాంతరారంభక భూతసూక్ష్మపరిష్వక్తస్యైవ జీవస్య లోకాంతరగమన మిత్యాహ.

తదంతరప్రతిపత్తౌ రంహతిసంపరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం- ౧

త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్ - ౨.

ప్రాణగతేశ్చ- ౩.

అగ్న్యాదిగతిశ్రుతేరితిచేన్న భాక్తత్వాత్ - ౪.

ప్రథమేఽశ్రవణాదితిచేన్నతా ఏవహ్యుపపత్తేః- ౫.

అశ్రుతత్వా దితిచేన్నేష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః- ౬.

భాక్తంవా అనాత్మవిత్త్వా త్తథాహి దర్శయతి- ౭.

పూర్వస్మిన్నధ్యాయే బ్రహ్మసమన్వయస్య స్మృతిన్యాయ శ్రుతివిరోధనిరాసేనా నధ్యవసాయలక్షణా ప్రామాణ్యనిరాసేతార్థే- యో విచారో భవతీత్యనయో రధ్యాయయో హేతుహేతు మద్భావస్సంగతిః- అత్ర ప్రథమపాదే జీవస్య పరలోకగమనాగమన విచారేణా విద్యాప్రపంచే వైరాగ్యం నిరూప్యతే - తస్మా జ్జుగుప్సేతేతిశ్రుతేః-

ద్వితీయపాదేత్వం పదార్థ తత్పదార్థయోః పరిశోధనం క్రియతే తృతీయ పాదే సగుణవిద్యాసు గుణోపసంహారః చతుర్థపాదే బ్రహ్మజ్ఞానస్య బహిరంగాని యజ్ఞాదీన్యంతరంగాని శమాదీనిచ నిరూప్యంతే- తథాచ తత్తద్విచారాత్మకత్వేన తత్తదధికరణానాం తత్తత్పాదసంగతిర్బోధ్యా- తత్రజీవో ముఖ్యప్రాణేంద్రియ సహకృతో మూలావిద్యా ధర్మాధర్మ పూర్వ భ్రమజన్య సంస్కారాత్మకపూర్వ ప్రజ్ఞాసహితః పూర్వదేహం విహాయ దేహాంతరం గచ్ఛతీతి శ్రుతిసిద్ధం- తాదృశోజీవః కిం దేహాంతరారంభకైః పంచీకృతభూతభాగై రేత ద్దేహవన్ముఖ్యప్రాణాదీనా మాధారభూతై రసంపరిష్వక్తో గచ్ఛత్యుత సంపరిష్వక్త ఇతిసందేహే నానాభావా దసంపరిష్వక్తో గచ్ఛతీతి పూర్వఃపక్షః- తథాచ- నిరాధార ప్రాణాదిగమనా సంభవాన్న వైరాగ్యమితిఫలం- సిద్ధాంతేతు తత్సంభవా ద్వైరాగ్యమితిబోధ్యం- తత్రాయం సిద్ధాంతః- తదంతరప్రతిపత్తౌ రంహాతి సంపరిష్వక్త ఇతి- తదంతరప్రతిపత్తౌ దేహాంతర ప్రతిపత్తౌతదారంభక భూతై స్సంపరిష్వక్తో రంహాతిగచ్ఛతి- కుతః- ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం తథా హిద్యులోకపర్జన్యపృథివీపురుషయోషిత్సుపంచసుఅవిద్యాప్రపంచరూపేషు-అగ్నిదృష్ట్యోపాసనాఖ్యపంచాగ్నివిద్యా ప్రస్తావే-వేత్థయథాపంచమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవంతీతి రాజ్ఞః ప్రశ్నః- అయమర్థః-అస్మిన్ లోకే జలమయదధిపయః ప్రభృతిద్రవ్యకహోమే శ్రద్ధాపూర్వకం కృతేసతి తద్ధుతంజలం యజమానంప్రాప్యతద్వారా ద్యులోకాఖ్యాగ్నింగచ్ఛతి-శ్రద్ధాఖ్యాహుతిత్వ మాపన్నం యజమానేంద్రియాధిష్ఠాతృదేవాహ స్తస్మిన్నగ్నౌ జుహ్వతి_తచ్చహుతం జలం సోమాఖ్యదేహాత్మనా పరిణమతే సచ జలమయో దేహః పర్జన్యాగ్నౌ వృష్ట్యభిమానిదేవతా విశేషేహుతస్సన్ వృష్టిర్భవతి- తదేవ జలం సోమాఖ్యదేహభావం వృష్టిభావంచాపన్నం పృథివ్యామగ్నౌ హుతం సత్ వ్రీహియవాద్య న్నభావమాప్నోతి- తతశ్చాన్నభావ మాపన్నా ఆపః పురుషాగ్నౌ హుతాస్సత్యో రేతోభావ మాప్నువంతి- తాశ్చ రేతోభావమాపన్నాః పంచమాహుతిరూపా ఆపో యోషిదగ్నౌ హుతాః గర్భాత్మనాస్థితాః పురుషఇతిసంజ్ఞాం లభంతఇతి పురుష

వచ_స్త్వమపా మితి వస్తుగతిః ఏవంవిధం ప్రశ్నవిషయ మజానతా గౌతమేనత్వమేవ బ్రూహీత్యు క్తే రాజ్ఞైవ గౌతమం ప్రతిప్రశ్ననిరూపణం కృతం పంచాగ్నివిద్యోపదేశేన- తత్రాపాం పురుషవచ_స్త్వ ప్రకారః స్ఫుటీకృతః- ఏవం ప్రశ్ననిరూపణాభ్యా మబాదిభూత సంపరిష్వక్తోరం హతీతిగమ్యతే- ౧.

నను_క్త ప్రశ్ననిరూపణాభ్యా మద్భిస్సంపరిష్వక్తో గచ్ఛతీతి గమ్యతే- నేతరభూత పరిష్వంగ ఇత్యాశంకాయామాహ- త్ర్యాత్మక త్వాత్తు భూయస్త్వాత్- తురుక్త_చోద్యనిరాసార్థః- అపాం త్రివృ త్కరణ శ్రుత్యాత్ర్యాత్మకత్వా ద్దేహస్య యజమానద్వారా నిర్గతా జ్జలాజ్జన్యత్వే సిద్ధే ఇతరభూతజన్యత్వం తత్పరిష్వంగశ్చసిధ్యతి- యద్వా వాతపిత్తశ్లేష్మభిస్త్రిభిశ్శరీరస్య త్ర్యాత్మకత్వా జ్జలమాత్రజన్యత్వం నసం భవతి_ వాతపిత్తయో ర్వాయుతేజః కార్యత్వాత్ తథాచాబితరభూత చతుష్టయజన్యత్వమపి గంధస్వేదపాక ప్రాణావకాశానాం పంచభూత కార్యాణాం దర్శనాత్- తర్హి శ్రుతావబ్గ్రహణం కథం తత్రాహ- భూయస్త్వాదితి- యద్యపి దేహే పృథివీభూయ_స్త్వమేవ దృశ్యతే- తథాపి తేజఆద్యపేక్షయా అపాంభూయస్త్వం బోధ్యం- దేహాభావా త్పూర్వావస్థాసు జలభూయ_స్త్వ మప్యనుభవసిద్ధమేవేతి- ౨.

ప్రాణగతేశ్చ- ప్రాణానాం ముఖ్యప్రాణచక్షురాదీనాం జీవద్దశా యాం దేహాత్మనాస్థితభూతాశ్రితానాం గమనదర్శనాత్- తముత్క్రా మంతం ప్రాణోఽనూత్క్రామతి- ప్రాణమనూత్క్రామంతం సర్వేప్రా ణా అనూత్క్రామంతీతిశ్రుత్యా మరణకాలే ఇంద్రియాణాంగతి శ్రవ ణా ద్భూతాశ్రితాఏవ ప్రాణాగచ్ఛంతీతి వక్తవ్యం- తథాచ భూతసం పరిష్వక్తస్య రంహణమిత్యర్థః- 3.

అగ్న్యాదిగతిశ్రుతే రితిచేన్న భాక్తత్వాత్_ నను యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నిం వాగప్యేతివాతం ప్రాణశ్చక్షురాదిత్య మిత్యా దినా వాగాదీనాం ప్రాణానా మగ్న్యాదిదేవేషుగతే ర్లయస్య శ్రవణా న్న తేషాం లోకాంతరగతిః- యయాభూతపరిష్వంగ సిద్ధిస్స్యాదితిచేన్న

ప్రాణమనూత్క్రామంతం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామంతీతి శ్రుతివిరోధేన- యత్రాస్యేత్యాదిశ్రుతే ర్లోమభిర్లోమాని- వనస్పతీన్ కేశాఇతి సహపాఠేన భాక్తత్వావగమాత్- నహి మృతస్య లోమానికేశాశ్చ ప్రత్యక్షేణ దృశ్యమానాని ఓషధి వనస్పతిషు లయం గచ్ఛంతో దృశ్యంతే- అతస్త త్సహపాఠా దగ్న్యాదిషు వాగాదిలయ ఔపచారిక ఇత్యర్థః- ౪.

ప్రథమేఽశ్రవణాదితిచేన్నతాఏవ హ్యుపపత్తేః- నను ద్యులోకాదిషు పంచాగ్నిష్వపామాహుతిత్వే సిద్ధే పంచమ్యామాహుతావపాం పురుషవచస్త్వప్రకారో నిశ్చేతుం శక్యతే- తదేవ నాస్తి ప్రథమే ద్యులోకాఖ్యాగ్నౌ అపామాహుతిత్వస్యా శ్రవణాత్ కింతు తస్మిన్నే తస్మిన్నగ్నౌదేవా శ్రద్ధాం జుహ్వతీతి ప్రథమేఽగ్నౌ శ్రద్ధైవాహుతిత్వేన శ్రూయత ఇతిచేన్న- హియతస్తా ఏవాపశ్శ్రద్ధా శబ్దే నోచ్యంతే కుతః- ఉపపత్తేః- అపాంహి హోమద్రవ్యత్వే నాహుతిత్వం సంభవతి- మనోవృత్తివిశేషరూప శ్రద్ధాతు మనస స్సకాశా త్పృథక్కృత్య హోమాయోపాదాతుం నశక్యతే- శ్రద్ధా తదాహుతిజన్య సోమాఖ్య శరీరాదేరబ్బాహుళ్యా నుపపత్తేశ్చ- తస్మాచ్ఛ్రద్ధా పూర్వమస్మిన్ లోకే అబ్బహుళ దధిపయః ప్రభృతి ద్రవ్యస్య హుతస్య ద్యులోకేఽగ్నౌ ఆహుతిత్వేన పర్యవసానాత్ - అప్సుశ్రద్ధాశబ్దో లాక్షణికఇత్యర్థః- ఆపోహాస్మై శ్రద్ధాం సన్నమంతే పుణ్యాయ కర్మణ ఇతిశ్రుతా వపాం శ్రద్ధాజనకత్వ శ్రవణాత్ - తేన సంబంధేన వాఽప్సు శ్రద్ధాశబ్దస్య లక్షణా- శ్రద్ధావా ఆపఇతి శ్రుత్యంతరాచ్చ- ౫.

అశ్రుతత్వాదితిచేన్నేష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః- నను భవతు సోమవృష్ట్యాదిక్రమేణ పంచమ్యామాహుతావపాం పురుషవచస్త్వప్రకారః- తథా ప్యబాదిభూత సంపరిష్వక్తోజీవో రంహతీత్యయుక్తమేవ అబాదివ జీవస్య రంహణకర్తృత్వస్యా శ్రుతత్వాదితిచేన్న- కుతః- ఇష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః అథయఇమే గ్రామఇష్టాపూర్తేదత్తమిత్యుపాసతే- తే ధూమమభిసంభవంతీత్యాదినా గార్హస్థ్యేష్విష్టాపూర్తాది క

ర్మకారిణాం తత్త్వజ్ఞానాభావా త్ఫలాభిసంధియుక్తానాం ధూమమార్గేణ చంద్రలోకప్రాప్తిముక్త్వాతాన్ ఇష్టాదికారిణ శ్చంద్రలోకస్థాన్ సోమ రాజశబ్దేన నిర్దిశతి- ఏష సోమోరాజేతి- ఇహాపిపంచాగ్నివిద్యాయాం తస్మిన్నేతస్మి న్నగ్నౌ దేవా శ్శ్రద్ధాం జుహ్వతి తస్యా ఆహుతే స్సోమో రాజాసంభవతీతి సోమరాజశబ్దశ్రవణాత్- తఏవేష్టాదికారిణః ప్రతీయం తే- తతో భూతసంపరిష్వక్తజీవానాం రంహణ మిత్యర్థః- ౬.

భాక్తంవా అనాత్మవిత్త్వా త్తథాహి దర్శయతి- నన్విష్టాదికారిణాం భూతసంపరిష్వక్తానాం చంద్రలోకం ప్రతిరంహణం కర్మఫల భోగాయేత్యేత దసంగతం- తే చంద్రం ప్రాప్యాన్నం భవంతితాం స్తత్ర దేవా యథా సోమగ్ంరాజానమాప్యాయ స్వాపక్షీయస్వేత్యే వమేనాం స్తత్ర భక్షయంతీతి శ్రుతౌ చంద్రలోకం గతానా మిష్టాది కారిణా మన్నత్వేన భక్ష్యత్వ శ్రవణాత్ - యథా యజ్ఞే సోమం రాజానంచమసస్థం ఋత్విజ ఆప్యాయస్వ పునఃపునరప్యాయ్యాప్యా య్య- అపక్షీయస్వ- పునఃపునరపక్షయ్యాపక్షయ్య భక్షయం త్యేవమే నాన్కర్మిణోదేవాభక్షయంతీతి శ్రుత్యర్థః ప్రతీతేరితి- తత్రోత్తరమా హ- భాక్తంవేత్యాదినా- వాశబ్దశ్చోదితదోషనిరాసార్థః- తేషామిష్టా దికారిణామన్నత్వం భాక్తమేవ- నముఖ్యం- అన్యథాస్వర్గకామోయ జేతేతి శ్రుతిబాధప్రసంగాత్- అతః కర్మిణాం దేవాన్ప్రతిపుత్రభార్యా దివద్భోగోపకరణత్వ మాత్రేణాన్నత్వవ్యపదేశః - అనాత్మజ్ఞత్వాచ్చ దేవాన్ ప్రతిగుణభావేన భోగ్యత్వం తథాహిశ్రుతి రనాత్మవిదాందేవ భోగ్యత్వం దర్శయతి- అథయోన్యాం దేవతాముపాస్తే అన్యోసావ న్యోహమస్మీతి నసవేద యథాపశురేవగ్ంస దేవానామితిభేదదృష్టిమ తోఽనాత్మవిత్వాత్సపశువద్దేవానా ముపకరోతీతి- ప్రకృతే పంచాగ్ని విద్యావిదప్యాత్మ విదుచ్యతే ద్యుపర్జన్యాదిష్వగ్ని దృష్టిమత్వాత్ అగ్నిహిః పరమాత్మా-దివేదివఈడ్యోజాగృవద్భిర్హవిష్మద్భిర్మనుష్యే భిరగ్ని రేతద్వైతదితిశ్రుతేః-ఆత్మజ్ఞానపరిపాకాభావాత్ కార్యబ్రహ్మప్రా ప్తరూపఫలప్రతిపాదనం- యద్వాతథాహీతి-యథాన్నత్వస్యగౌణత్వంత థాహిశ్రుతిర్దర్శయతి-ససోమలోకేవిభూతిమనుభూయపునరావర్తత

ఇతితస్యేష్టాదికారిణ స్సోమలోకేవిభూత్యనుభవ్యా౽న్నత్వస్య ముఖ్యత్వే సంభవతి తస్మాదన్నత్వస్య గౌణత్వాత్పరలోకభోగార్థం భూతసంపరిష్వక్తస్యరంహణమితిసిద్ధం- ౭.

ఇతితదంతరప్రతిపత్త్యధికరణం- ౧.

పూర్వకర్మసమవేతానామపాంపంచ మ్యాహుతౌ పురుషాత్మనా పరిణామశ్రవణం హేతుమాశ్రిత్యాబాదిభూత పరివేష్టితస్యరంహణముక్తం తదయుక్తం- స్వర్గాదవరోహతాం జీవానాం కర్మాభావేన తత్సమవేతాపామప్యభావాదిత్యాశంకాయామాహ.

కృతాత్యయేఽనుశయవాన్ దృష్టస్మృతిభ్యాం
యథేతమనేవంచ- ౮.

చరణాదితిచేన్నోపలక్షణార్థేతి కార్ష్ణాజినిః- ౯.

ఆనర్థక్యమితిచేన్నతదపేక్షత్వాత్- ౧౦.

సుకృతదుష్కృతే ఏవేతితుబాదరిః- ౧౧.

ఏవంహిస్వర్గిణామవరోహణం శ్రూయతే- తస్మిన్యావత్సంపాతముషిత్వా౽థైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తంత ఇత్యారభ్యరమణీయచరణా రమణీయాంయోనిమాపద్యేరన్ కపూయచరణాః కపూయాం యోనిమితి తస్మిన్చంద్రలోకే యావద్భోక్తవ్య కర్మోషిత్వా భోక్తవ్య కర్మసమాప్త్యనంతరం ఏతమేవ వక్ష్యమాణమధ్వానమాకాశ వాయుధూమాభ్రాదిరూపం ప్రతిపునరాగచ్ఛంతి - తేచాగంతారోరమణీయచరణాః పుణ్యకర్మాణో బ్రాహ్మణాదిపుణ్యాం యోనింప్రవిశంతి- కపూయచరణాః కుత్సితకర్మాణస్తిర్యగాదియోనౌ జాయంత ఇతి- తత్రసంశయః- కిం స్వర్గాదవరోహంత స్సానుశయాఉతనిరనుశయాఇతి- అనుశయశబ్దేనాముష్మిక ఫలప్రాపకకర్మాతిరిక్తం కర్మోచ్యతే- తత్రయావత్సంపాతముషిత్వేతి సర్వకర్మనాశానంతర మవరోహణ శ్రవణాన్నిరనుశయా ఏవావరోహంతీతిప్రాప్తేబ్రూమః - కృతాత్యయే

స్మరంతిచ- ౧౪.

అపిచసప్త- ౧౫.

తత్రాపితద్వ్యాపారాదవిరోధః- ౧౬.

విద్యాకర్మణోరితితుప్రకృతత్వాత్ - ౧౭.

నతృతీయేతథోపలబ్ధేః- ౧౮.

స్మర్యతేపిచలోకే- ౧౯.

దర్శనాచ్చ- ౨౦.

తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజస్య- ౨౧.

అత్రపాపినాం శుభమార్గేణగమనమపినాస్తీతి సిద్ధాంతోక్త్యా వైరాగ్యస్య దృఢీకరణాత్పాదసంగతిః_ అత్రపాపినాం చంద్రలోకగతి రస్తినవేతిసందేహే అస్తీత్యాహ- అనిష్టేతి ఇష్టాదికారిణామివా నిష్టాదికారిణామపి చంద్రలోకగమనం యేవైకేచాస్మాల్లోకాత్ప్రయంతి చంద్రమసమేవతే సర్వేగచ్ఛంతీతి శ్రుత్యాశ్రుతం అతోధర్మిణఏవ చంద్రలోకం గచ్ఛంతీత్యేతదసంగత మిత్యర్థః- ౧౨.

నను ధర్మిణా మధర్మిణాంచ చంద్రలోకగమనం పాపినాం నరకప్రాప్తిబోధక శాస్త్రవిరుద్ధమితిచేన్న- పాపినాంచంద్రలోక గమనాంగీకారేపి తత్రభోగానంగీకారాత్ కింతు చంద్రలోకగమనమాత్రం కృత్వాతతోఽవరోహతాం పాపినాం నరకేష్వేవానుభవఇతిప్రాప్తేబ్రూతే- సంయమనేత్వనుభూయేతి- తుః పూర్వపక్షనిరాసార్థః - భోగార్థంహి చంద్రలోకగమనం_ తత్రపాపినాం భోగాసంభవాత్తద్గమనం వ్యర్థమేవ అతః చంద్రమసమేవతే సర్వేగచ్ఛంతీతి శ్రుతి రిష్టాదికారిమాత్రవిషయా_సర్వేసుకృతినఏవ చంద్రలోకంగచ్ఛంతీతిపాపినస్తు యమలోకమారుహ్యసంయమనేయమాలయేస్వ పాపానురూపాఃయాతనా అనుభూయపునరిమంలోకం ప్రత్యవరోహంతీత్యేవం భూతావేవతేషాం పాపినామారోహావరోహౌ భవతః_ కుతః_ తద్గతిదర్శ

నాత్ - యమలోకగతేర్దర్శనాత్ - నసాంపరాయః ప్రతిభాతిబాలం ప్రమాద్యంతంవిత్తమోహేనమూఢం- అయంలోకోనాస్తిపరఇతిమానీ పునఃపునర్వశమాపద్యతేమఇతి- వైవస్వతగ్ంసంగమనం జనానామిత్యాదికం పాపినాం యమగతౌలింగం- సమ్యగవశ్యంభావేనపరః - పరస్తాద్దేహపాతాదూర్ధ్వం అయతేగమ్యత ఇతివ్యుత్పత్త్యాసంపరాయః- పరలోకః- తత్సాధనభూత కర్మవిశేషస్సాంపరాయః- సబాలనువివేకినంవిశేషతోవిత్తమోహేనమూఢంఛన్నదృష్టిం అతఏవప్రమాద్యంతం ప్రమాదంవిషయాసక్తిం కుర్వంతంప్రతినభాతి- సచబాలోన కేవలమజ్ఞఏవ- కింతు విపరీతదర్శ్యపి- యతోఽయమేవలోకోఽన్నపానాదిరస్తి- నపరఇతిమానీ తస్మాత్తదనురూపం పాపమాచరన్ పునఃపునర్జన్మమరణప్రాప్త్యా- మేమమవశమాపద్యత ఇతిమృత్యోర్వచనం - జనానాం పాపినాం పరలోకంగతానాం సంగమనంతస్య సమ్యగ్గమ్యం వైవస్వతం యమంరాజానం హవిషాప్రీణయేతేత్యర్థః- ౧౩.

స్మరంతిచ- మన్వాదయశ్శిష్టాః పాపినాం నరకభోగంస్మరంతిచ అతశ్చధర్మిణామేవ చంద్రలోకగమనం నాన్యేషామిత్యర్థః- ౧౪.

అపిచసప్త- అపిచసప్తరౌరవాదయోనరకాః పాపఫలభూమిత్వేనస్మర్యంతే పౌరాణికైస్తాన్ పాపినః ప్రాప్నువంతీతి నతేషాం చంద్రప్రాప్తిరితిభావః- ౧౫.

ననుపాపినో యమసంబంధినీర్యాతనా అనుభవంతీతి యదుక్తం తదసంగతం- రౌరవాదౌ చిత్రగుప్తాదీనామధిష్ఠాతృత్వ స్మరణాదిత్యత ఆహ- తత్రాపితద్వ్యాపారాదవిరోధఇతి తత్రాపిరౌరవాదిషు తస్యైవ యమస్యాధిష్ఠాతుర్వ్యాపారాదవిరోధః - చిత్రగుప్తాదీనాం యమప్రయుక్తత్వాదితిభావః- ౧౬.

ఉపాసకానామర్చిరాదిమార్గః - కేవలకర్మిణాం ధూమాదిమార్గ ఇతిశ్రుతిస్మృత్యాదిషువ్యవస్థా- తథాచ ఏతన్మార్గద్వయభ్రష్టానాం పాపినాం తృతీయమార్గోక్తేరపి నతేషాం చంద్రప్రాప్తిరిత్యా

హ- విద్యాకర్మణోరితితు ప్రకృతత్వాత్ - పంచాగ్నివిద్యాయాం శ్రూయతే- అథైతయోః పథోర్నకతరేణచ తానీమానిక్షుద్రాణ్యసకృదావర్తీనిభూతానిభవంతి జాయస్వమ్రియస్వేత్యే తత్తృతీయంస్థానం తేనాసౌలోకోన సంపూర్యతఇతి - తత్రైతయోరితిపదస్యార్థమాహ సూత్రకారః- విద్యాకర్మణోరితీతి- అర్థఇతి శేషః- కుతః విద్యాకర్మణోరేవదేవయాన పితృయాణాత్మక మార్గద్వయసాధనత్వేన ప్రకృతత్వాత్ ప్రకృతవాచకత్వమేతచ్ఛబ్దస్యయుక్తమిత్యర్థః ఏతదుక్తంభవతి- ఏతయోః విద్యాకర్మణోః పథోర్మార్గసాధనయో రన్యతరసాధనేనవిద్యయా కర్మణావా అన్యతరస్మిన్ పథినాధికృతాః పాపినః తేషాం క్షుద్రజంతులక్షణో అసకృదావృత్తి జన్మమరణబాహుళ్యయుక్తస్తృతీయః పంథాఇతిన చంద్రప్రాప్తిరితి- శ్రుతౌజాయస్వమ్రియస్వేత్యనేన జన్మమరణబాహుళ్యముక్తం- స్థానశబ్దోమార్గద్వయోపక్రమానురోధాత్తృతీయం మార్గంలక్షయతి సూత్రేతు శబ్దేన చంద్రమసమేవతే సర్వేగచ్ఛంతీతి శ్రుతి ప్రయుక్తశంకానిరాసః కృతః- సర్వశబ్దస్య పుణ్యపురుషమాత్ర పరత్వాదితిభావః- ౧౭.

నను పాపినామస్మిన్లోకే దేహప్రాప్త్యర్థం చంద్రలోకగమన మంగీకర్తవ్యం- పంచమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవంతీత్యాహుతిసంఖ్యానియమేనదేహ ప్రాప్త్యభిధానాత్ అన్యథా సంఖ్యానియమాభావ ప్రసంగ ఇత్యతఆహ.

నతృతీయేతథోపలబ్ధేః- తృతీయేమార్గే ప్రవిష్టానాం పాపినాం దేహప్రాప్త్యర్థమాహుతిసంఖ్యా నియమోనాదర్తవ్యః - కుతః - తథోపలబ్ధేః - సంఖ్యానియమం వినైవ జాయస్వ మ్రియస్వేత్యేతత్తృతీయం స్థానమితిశ్రుతౌ- తృతీయేమార్గే దేహప్రాప్తే రుపలబ్ధే రిత్యర్థః- ఇష్టాదికారిణామేవాయం సంఖ్యానియమఇతిభావః- కించ పంచమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవంతీతి పంచమ్యా మాహుతావపాం పురుషవచస్త్వం ప్రతిపాద్యతే- నాపంచమ్యా మాహుతౌ పురుషవచస్త్వం నిషిధ్యతే వాక్యభేదప్రసంగాత్ - తథాచయే చంద్రం

గతా స్తేషాం సంఖ్యానియమః ఇతరేషాంతు వినైవ సంఖ్యానియమం భూతాంతరసహితాభిరద్భి ర్దేహఆరభ్యత ఇత్యనియమః- ౧౮.

స్మర్యతేపిచ లోకే- అపిచ లోకే భారతాదా ద్రోణధృష్టద్యు మ్నాదీనాం- సీతా ద్రౌపద్యాదీనాం చాయోనిజత్వం స్మర్యతే- తత్ర ద్రోణాదీనాం యోషిదాహుతిరేకానాస్తి- ధృష్టద్యుమ్నాదీనాం యో షి త్పురుషవిషయేద్వే ఆహుతీనస్త ఇత్యాహుతి సంఖ్యానియమో నాసి- ఏవ మన్యతాపీతిభావః- ౧౯.

దర్శనాచ్చ- కించ లోకే జరాయుజాండజ స్వేదజో ద్భిజ్జేషు చతుర్విధేషు దేహేషు స్వేదజో ద్భిజ్జయో స్త్రీపుంవ్యక్తి సంయోగం వినోత్పత్తిదర్శనాత్ నాహుతి సంఖ్యానియమఇత్యర్థః- జరాయుజం మనుష్యాదిశరీరం- ఆండజం పక్ష్యాదికం- స్వేదజం యూకాదికం - ఉ ద్భిజ్జం వృక్షాదికం- ౨౦.

నను తేషాం ఖల్వేతేషాం భూతానాం త్రీణ్యేవ బీజాని భవంతి- ఆండజం జీవజ ముద్భిజ్జమితి శ్రుతౌ శరీరత్రైవిధ్యం శ్రూయతే అతః కథం చాతుర్విధ్యమతఆహ- తృతీయశబ్దావరోధ స్సంశోకజస్య- శ్రు తా వాండజం జీవజమిత్యత్ర తృతీయశబ్దే నోద్భిజ్జశబ్దేన అవరోధ స్సం గ్రహ స్సంశోకజస్య స్వేదజస్య వృక్షాదికం పృథివీ ముద్భిద్యజాయతే స్వేదజంతుజలముద్భిద్యే త్యుభయో రవయ వార్థత్వా విశేషాత్- కు తః- నహ్యేతావతా చాతుర్విధ్యహాని ర్భవతి- స్థావరజంగమాత్మకత్వే నోభయో ర్భేదస్య దురపహ్నవత్వా దితిభావః- తస్మా దనిష్టాదికారి ణాం నచంద్రలోకప్రాప్తిః కిం త్విష్టాదికారిణా మేవేతిసిద్ధం- ౨౧.

ఇత్యనిష్టాదికార్యధికరణం- 3.

పూర్వమిష్టాదికారిణ శ్చంద్రంగతాః కర్మఫలభోగానంతరం సా నుశయా అవరోహంతీత్యుక్తం అత్ర తేషా మవరోహప్రకారశ్చింత్యతే.

తత్సాభావ్యాపత్తి రుపపత్తేః- ౨౨.

నాతిచిరేణవిశేషాత్- ౨3.

తత్రావరోహశ్రుతిః- అథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తంతే యథే తమాకాశ మాకాశాద్వాయుం- వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి ధూమోభూత్వా ఽభ్రంభవతి అభ్రంభూత్వా మేఘోభవతి మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతీతి- ఇద ముపలక్షణం అనేవ మిత్యపిద్రష్టవ్యం- యాః ఖల్వాపశ్చంద్రలోకే దేహమారబ్ధవత్యస్తాః కర్మక్షయే ద్రుతా ఆకాశం గతాస్తత్సమా యథాభవంతి తథా తదుపహితా అనుశయినో జీవా అప్యాకాశ సమాభవంతీత్యాహ- ఆకాశమితి- ఏవం వాయ్వాదావపి యోజనీయం- వాయుర్భూత్వా వాయుసమోభూత్వా- ఏవమగ్రేపీతి సిద్ధాంతార్థః- తత్ర స్వర్గా దవరోహంతో జీవా ఆకాశాదిస్వరూపం ప్రతిపద్యంతే- ఉతతత్సామ్యమితి సంశయే- శ్రుతే ర్ముఖ్యత్వానురోధా దాకాశాపత్తిరేవ జీవానామితిప్రాప్తే బ్రూమః- జీవానాం తైరాకాశాదిభి స్స్వాభావ్యాపత్తి స్సామ్యాపత్తిరేవ- కుతః- ఉపపత్తేః- లోకే క్షీరస్య దధిభావో యుక్తః- క్షీరకాలే దధ్యభావాత్- ఇహతు పూర్వం విద్యమానాకాశాదిభావో జీవస్య దురుపపాదః- కించ జీవస్యాకాశస్వరూపాపత్తౌ వాయ్వాదిక్రమే ణావరోహభావ ప్రసంగ ఇత్యాది యుక్తివశాత్ భవతిశ్రుతే ర్గౌణత్వ మంగీకర్తవ్య మిత్యాకాశాదిసంబంధమాత్రమేవ జీవానాం- సంబంధశ్చ సాదృశ్యాతిరిక్తో నసంభవతీతి సాదృశ్యమేవేతిసిద్ధం- ౨౨.

ఏవ మాకాశాదిషు వర్షాంతేషు పూర్వపూర్వసాదృశ్యానంతర ముత్తరోత్తరసాదృశ్య మిత్యుక్తం తదుపజీవ్య కిం జీవ శ్చిరకాలమేవ సాదృశ్యే నావస్థాయా పరసాదృశ్యం గచ్ఛతి ఉతాల్పకాలమితివిశయే సిద్ధాంతయతి- నాతి చిరేణ విశేషాదితి- జీవో నాతి చిరేణ అల్పమల్పం కాలమేవ ఆకాశాదివర్షాంతై స్సాదృశ్యేనావస్థాయ వర్షధారా...రా పృథివీం ప్రవిశతి- కుతః- విశేషాత్- పృథివ్యనంతరం వ్రీహ్యాదా ప్రవేశ ముక్త్వా వ్రీహ్యాదిభ్యో జీవస్య నిస్సరణసమయే వ్రీహ్యాదిషు చిరకాలావస్థాన రూపం విశేషం దర్శయిత్వా నిస్సరణం దర్శయతిశ్రుతిః- అతోవై ఖలుదున్నిష్ప్రపతరమితి - ఏకస్తకారలోపశ్ఛాందసః- అతో ఽస్మాద్వ్రీహ్యాదిభావాద్దుర్నిష్ప్రపతతరం దుఃఖతరం జీవా

నాం నిస్సరణం భవతీత్యర్థః - వ్రీహ్యాదిభ్యోజీవస్య దుఃఖనిస్సరణం భవతీత్యుక్తే- ఆకాశాదిభ్యస్సుఖం నిస్సరణం జాతమితిప్రతీయతే-యథాలోకే కశ్చిత్పండితో౽నేకరాజసభాసుచరిత్వా కస్యాంచిద్రాజసభాయా మాందోళిక ప్రతిష్ఠామవిందతేత్యుక్తే ఇతరాసుసభాస్వాందోళికాంనప్రాప్తవా నితిప్రతీయతేతద్వత్ - వ్రీహ్యకాశాదిషు సుఖదుఃఖే జీవస్య దీర్ఘకాలావస్థా నాల్పకాలావస్థానేభవతః తదానీం స్థూలశరీరాభావేనముఖ్య సుఖదుఃఖయోరభావాత్ - తస్మాత్ వ్రీహ్యాదిప్రవేశాత్పూర్వం అల్పమల్పమేవకాలం తత్తత్సాదృశ్యేనావస్థాన మితి సిద్ధం- ౨౩.

ఇతితత్సాభాన్యాపత్త్యధికరణం- ౮.

తస్మిన్నేవావరోహేజీవానాం వర్షధారాద్వారాపృథివీ ప్రవేశానంతరంపఠ్యతే- తఇహవ్రీహియవా ఓషధివనస్పతయ స్తిలమాషా ఇతిజాయంతఇతి- తే౽నుశయినోజీవాఇత్యర్థః అత్రసంశయః - కింవ్రీహ్యాదిభావేన జీవానాం జన్మశ్రుతిర్ముఖ్యా ఉతజీవాంతరాధిష్ఠితే వ్రీహ్యాదౌ తేషాం సంసర్గమాత్రమితి- తన్నిర్ణయాయాహ.

అన్యాధిష్ఠితే పూర్వవదభిలాపాత్ - ౨౪.

అశుద్ధమితిచేన్నశబ్దాత్ - ౨౫.

రేతస్సిగ్యోగో౽థ- ౨౬.

యోనేశ్శరీరం- ౨౭.

ఇతి ప్రథమః పాదః.

అన్యాధిష్ఠితే- అన్యైర్జీవై రధిష్ఠితే వ్రీహ్యాదౌసంసర్గమాత్రమనుశయినాంభవతిపూర్వవత్ - యథాఆకాశాదౌ - సంసర్గమాత్రం తద్వత్ -కుతః- పూర్వవదభిలాపాత్ -యథాఆకాశాదిషు వర్షాంతేషు

కర్మపరామర్శమంతరేణైవ ప్రవేశఉక్తఏవం వ్రీహ్యాదిష్వపికర్మపరామర్శం వినైవప్రవేశాభిలాపాదిత్యర్థః - పూర్వవదితిపదంసూత్రే అర్థద్వయాభిప్రాయేణ ప్రయుక్తమితి పునరుపాదాయ వ్యాఖ్యాతం- తస్మాత్కర్మపరామర్శాభావాత్ నవ్రీహ్యాదిష్వనుశయినాం సుఖదుఃఖభోక్తృత్వం యత్రత్వనుశయినాం సుఖదుఃఖభాక్త్వం తత్రకర్మపరామర్శోరమణీయచరణా ఇత్యాదినాదృశ్యతఇతి - జాయంత ఇతిశ్రుతిస్సంసర్గమాత్రాభిప్రాయా నముఖ్యేతిబోధ్యం- ౨౪.

అశుద్ధమితిచేన్నశబ్దాత్ - ననుజ్యోతిష్టోమాదికం కర్మ పశుహింసాయోగాదశుద్ధం తత్కారిణామనుశయినాం వ్రీహ్యాదిషుస్థావరేషు దుఃఖానుభవార్థం ముఖ్యమేవ జన్మాస్త్వితిచేత్ జ్యోతిష్టోమాదేశ్శబ్దాద్విధిశాస్త్రాద్ధర్మత్వేనావగతత్వాన్నదుఃఖహేతుత్వ మిత్యర్థః- ౨౫.

కించ- రేతస్సిగ్యోగోథ - అథవ్రీహ్యాదిభావానంతర మనుశయినాం రేతస్సించతీతి రేతస్సిక్తద్యోగస్తద్భావః శ్రుతావామ్నాయతే- యోరేతస్సించతి తద్భూయఏవభవతీతి - అనుశయీవ్రీహ్యాద్యన్నద్వారాపురుషం ప్రవిష్టస్తద్భూయోభవతి తద్భావం గచ్ఛతీత్యర్థః - నహ్యత్రానుశయినో రేతస్సిగ్భావోముఖ్యస్సంభవతి- ఇదానీం పురుషం ప్రవిష్టత్వేనాప్రాప్త యౌవనత్వాదతస్తద్భావస్తత్సంసర్గఏవవక్తవ్యః- తథాచ వ్రీహ్యాదావపిసంసర్గఏవ - ఆకాశాదావపి సంసర్గస్యైవావగతత్వేన సందంశన్యాయాదితిభావః- ౨౬.

నన్వనుశయినాం సర్వత్రసంసర్గస్యైవాంగీకారే ముఖ్యం జన్మక్వాపినస్యాత్ - తథాచరమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్నితిశ్రుతేర్గౌణత్వప్రసంగ ఇత్యతఆహ- యోనేశ్శరీరం- యోనౌరేతసి ప్రవిష్టేఽతశ్శరీరమనుశయినా మనుశయాఖ్య కర్మభోగాయజాయత ఇత్యాహశాస్త్రం తద్య ఇహరమణీయచరణా ఇత్యాదితస్మాద్బ్రాహ్మణాదియోనౌ

వేవానుశయినాం ముఖ్యంజన్మ న వ్రీహ్యాదావితిగత్యాగతి వివేకకృతం వైరాగ్యం జ్ఞానసాధనమిత్యనవద్యం- ౨౭.

ఇత్యన్యాధిష్ఠితాధికరణం- ౫.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థశిష్య శ్రీ అద్వైతానంద తీర్థవిరచితాయాం బ్రహ్మ
సూత్రతాత్పర్య దీపికాయాం తృతీయ
స్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః

ఓంతత్సత్.

ఓమ్

శ్రీమహాగణాధిపతయేనమః.

శ్రీమహాసరస్వత్యైనమః.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

తృతీయాధ్యాయస్య - ద్వితీయఃపాదః.

ఏవం గత్యాగతినిరూపణేన కర్మఫలేభ్యో విరక్తస్య మహావాక్యార్థజ్ఞానాయ తత్త్వం పదార్థౌ శోధయితుం పాదమారభమాణో గత్యాగతినిరూపణేనైవ జాగ్రదవస్థా నిరూపితే త్యభిసంధాయాత్మన స్స్వయంప్రకాశత్వసిద్ధయే స్వప్నావస్థాం వక్తుం పూర్వపక్షయతి - సంధ్యే ఇత్యాదినా- తథాచానయోః పాదయో స్తేతుహేతుమద్భావ స్సంగతిః- సిద్ధే విరక్తే అస్య పాదస్య ప్రవృత్తేః- తత్త్వం పదార్థయో ర్మధ్యేత్వం పదార్థస్యోద్దేశ్యత్వాన్న స్థానత్రో పీత్యతః ప్రాక్తస్యావస్థా వినిర్ముక్తత్వం ప్రతిపాద్యతే- తదనంతరమాపాదసమాప్తే స్తత్పదార్థో విచార్యతే- తత్రస్వప్నావస్థాయాః జాగ్రదానంతర్యాత్ - స్వయంజ్యోతిష్ట్వసిద్ధా స్పష్టసాధనత్వాచ్చ ఆదావిచారః- జాగ్రదవస్థాయాం సూర్యాదిప్రకాశస త్త్వేన- ఆత్మన స్స్వప్రకాశత్వం దుర్గ్రహం- స్వప్నేతు సూర్యాద్యభావేపి ప్రత్యక్షతయా దృశ్యభానాత్సు గ్రహమితి స్వప్నస్య స్వయంజ్యోతిష్ట్వసిద్ధా స్పష్టసాధనత్వం మంతవ్యం- ఏవంహి స్వప్నమధికృత్య శ్రూయతే- నతత్ర రథానరథయోగా నపంథానోభవం త్యథరథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజత ఇత్యాది- తత్ర సంశయః- కిం స్వప్నసృష్టి ర్వ్యావహారికీ ఘటాదివత్ - ఉత శుక్తిరజతవ న్మాయామాత్రమితి- పూర్వపక్షే ఘటాదివత్ సత్యస్వప్నావస్థాత్రో జీవస్య పృథక్కరణాయోగాత్ బ్రహ్మభేదరూపవాక్యార్థా న్వయాసిద్ధిః ఫలం సిద్ధాంతే తత్సిద్ధిరితి భేదః- తత్రేదం పూర్వపక్షసూత్రం.

సంధ్యే సృష్టిరాహహి- ౧.

నిర్మాతారంచైకే పుత్రాదయశ్చ- ౨.

మాయామాత్రంతుకార్త్స్న్యేనానభివ్యక్త స్వరూపత్వాత్ -3

సూచకశ్చహిశ్రుతేరాచక్షతేచ తద్విదః- ౪.

పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతోహ్యస్య

బంధవిపర్యయౌ- ౫.

దేహయోగాద్వాసోపి- ౬.

జాగ్రత్సుషుప్త్యో స్సంధౌభవే సంధ్యే స్వప్నే- సృష్టి ర్వ్యావహారికీ సత్యైవ- హియత శ్రుతిరేవమాహ - అథ రథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజతఇతి- ౧.

నిర్మాతారంచైకే పుత్రాదయశ్చ- కించైకేశాభిన అస్మిన్నేవ స్వప్నే కామానాం నిర్మాతారం పరమాత్మాన మామనంతి- యఏషుసుప్తేషు జాగర్తి కామం కామంపురుషో నిర్మిమాణఇతి- నను శ్రుతౌ కామానాం బుద్ధివృత్తివిశేషాణాం నిర్మాతా శ్రూయతే నార్థనిర్మాతే త్యతఆహ- పుత్రాదయశ్చేతి- కామ్యంతఇతి వ్యుత్పత్త్యా పుత్రాదయ ఏవ కామాఇత్యర్థః- తథాచ స్వప్నసృష్టిస్సత్యా ఈశ్వరకర్తృకత్వాత్ - క్షిత్యాదివదిత్యనేన సూత్రేణోక్తం- ౨.

తస్మాచ్ఛ్రుత్యనుమానాభ్యాం స్వప్నసృష్టి స్సత్యేతిప్రాప్తేప్రత్యాహ- మాయామాత్రంత్వితి- తుః పూర్వపక్షనిరాసార్థః- స్వప్నసృష్టిర్మాయామాత్రం- జీవావిద్యాకల్పితం శుక్తిరజతవత్ - కుతః - కార్త్స్న్యేన ఉచితదేశకాలాదిసంపత్త్యా బాధరాహిత్యేనచానభివ్యక్త స్వరూపత్వాత్ -నహి రథాదీనా ముచితోదేశస్వప్నే సంభవతి _ దేహ

వచ్ఛిన్న సాక్షినిష్ఠత్వాత్- నాప్యుచితః కాలోస్తి- ఘటికామాత్రవర్తిని స్వప్నే బహుసంవత్సరసాధ్య సంసరణస్య దర్శనాత్- తస్మాత్ప్రాతిభాసికఏవ స్వాప్నః ప్రపంచః- యదుక్తం అథ రథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజత ఇతితత్- శ్రుత్యైవ నతత్ర రథా నరథయోగా నపంథానో భవంతీత్యాదికయా- స్వప్నే రథాద్యభావబోధికయా-జీవకర్తృకాం సృష్టిం శ్రుతిరాహేతి- సృష్టే రసత్యత్వమితిచ పరిహృతం- అనుమానేచోచిత దేశాదిజన్యత్వ ముపాధిః- హేత్వసిద్ధిశ్చ శ్రుత్యంతరేణ సహి కర్తేతి- స్వయంనిహత్య స్వయంనిర్మాయస్వేన భాసాస్వేన జ్యోతిషా ప్రస్వపితీతి స్వప్నసృష్టే ర్జీవకర్తృకత్వ శ్రవణాత్.

స్వయంనిహత్య పూర్వదేహం నిశ్చేష్టంకృత్వా- స్వయంనిర్మాయ- అపూర్వం స్వాప్నం దేహం సంపాద్యస్వేనభాసా స్వీయాంతఃకరణవృత్త్యా- స్వేన జ్యోతిషాస్వరూప చైతన్యేన చేత్యర్థః- తథాచ- కామంకామంపురుషో నిర్మిమాణ ఇత్యత్రాపిజీవ ఏవ నిర్మాతాజ్ఞేయః_ 3.

నను స్వప్నస్య మిథ్యాత్వే సత్యశుభాశుభసూచకత్వం నస్యాదిత్యతఆహ- సూచకశ్చహి శ్రుతేరాచక్షతేచ తద్విదః- స్వప్నే గజాది ప్రకాశస్స త్యఏవ వస్తుతః- సచ సూచక స్సత్యస్య సాధ్వసాధు సూచనస్య హేతుః- తథాహి- యదా కర్మసుకామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నేషుపశ్యతి- సమృద్ధిం తత్ర జానీయా త్తస్మిం త్స్వప్ననిదర్శన ఇత్యాదిస్మృతే రవగమ్యతే- ఆచక్షతేచ స్వప్నాధ్యాయవిద శ్శుభాశుభసూచకత్వం స్వప్నస్యేత్యర్థః- యద్యపి ప్రకాశస్యార్థోపరాగేణైవ సూచకత్వమితి వస్తుత స్సత్యత్వ మప్రయోజకం- తథాపి రజతస్య సత్యహర్షాదిజనకత్వవ త్సత్యసూచకత్వ మవిరుద్ధమితితాత్పర్యం-౪.

నను యథా ఈశ్వరస్సంకల్పమాత్రేణ జగత్సృజతి- ఏవం తదంశో జీవోపి సంకల్పమాత్రేణ నిమిత్తేన స్వాప్నం జగత్సృజతు- తథాచ- ఉచితనిమిత్తాభావా న్మిథ్యా స్వాప్నసృష్టి రిత్యసంగత మిత్యతఆహ- పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతోహ్యస్య బంధవిపర్యయౌ_

జీవేశ్వరయో రభేదే ప్యవిద్యయా జడశక్త్యా ఈశ్వరత్వస్య తిరోహిత త్వాన్న జీవస్య సంకల్పమాత్రేణ స్రష్టృత్వ మిత్యాశయః- జీవస్య తిరోహిత మీశ్వరత్వం- పరస్యాత్మనోఽభిధ్యానాత్- అభేదాభ్యాసరూపధ్యానప్రాప్తా దీశ్వరప్రసాదా దభివ్యక్తంభవతి- కుతః తత ఈశ్వరాదభేదేనాజ్ఞాతార్బంధః అనీశ్వరత్వం-జ్ఞాతా ద్విపర్యయో మోక్షస్సత్యసంకల్ప తేతి శ్రుతిర్దర్శయతి - తస్మా దీశ్వరప్రసాదరహితానాం నేశ్వరత్వాభివ్యక్తి రిత్యర్థః - శ్రుతిస్తు - జ్ఞాత్వాదేవం సర్వపాశాపహానిః - క్షీణైః క్లేశై ర్జన్మమృత్యు ప్రహాణిః - తస్యాభిధ్యానా త్తృతీయం దేహభేదే విశ్వైశ్వర్యం కేవలఆప్తకామ ఇతి- దేవం స్వప్రకాశమీశ్వరం ఆత్మత్వేన జ్ఞాత్వా సాక్షాత్కృత్య సర్వపాశానాం మిథ్యాజ్ఞాన కామకర్మరాగద్వేషాదీనాం క్లేశానా మపహానిః క్షయోభవతి- ఏవం క్షీణైః క్లేశై స్తత్కార్యజన్మమరణక్షయో భవతి- ఇతి సాక్షాత్కారఫలముక్త్వా- నిరంతర తదేకధ్యాననిష్ఠానాం ఫలమాహ- తస్యేతి- తస్య పరమేశ్వరస్య- ఆభిముఖ్యేన ధ్యానాత్- ఉక్తహానిద్వయాపేక్షయా తృతీయ్యం యుగపత్సర్వకామావాప్తిరూపం- విశ్వైశ్వర్యం విశ్వరూపగత మైశ్వర్యం సత్యకామత్వ సత్యసంకల్పత్వాదిరూపం- దేహభేదే- దేహవిశేషే- సిద్ధదేహే ఆతివాహికే శుద్ధసత్వరూపే ప్రాప్తంభుక్త్వా కేవల ఆప్తకామః- అవాప్తసర్వకామో భవతీతి- అత్ర జ్ఞాన ధ్యానవిషయభేదకల్పనం- ధ్యానస్య సాంసారిక ఫలత్వకథనం- శ్రుతేః క్రమముక్తిపరత్వవర్ణనం- జీవన్ముక్తివైభవానాదరణం-ఐశ్వర్యస్య మిథ్యాత్వబోధనంచ వ్యాఖ్యాతౄణాం శ్రుతిసూత్రభాష్యకృత్తాత్పర్యవిరుద్ధ మిత్యవధేయం- సవిశేషరూప మవ్యక్తా దర్వాచీనమితిభ్రాంత్యా తథా వ్యాఖ్యాతం-వస్తుతస్తు ఆదిత్యవర్ణంతమసః పరస్తాత్- అవ్యక్తాత్తు పరఃపురుషః- నారాయణః పరోవ్యక్తాత్- ఇత్యాదిశ్రుతిభిః స్మృతిభిశ్చ పరమేశ్వరస్యావ్యక్తా త్పరత్వం బోధ్యతే- అవ్యక్తంహి జీవావిద్యాకల్పితం- తస్మా దవ్యక్తముత్పన్నం త్రిగుణం ద్విజసత్తమేతి- తమోమోహా మహామోహాస్తా మిస్రోహ్యంధ సంజ్ఞికః- అవిద్యా పంచపర్వైషా ప్రాదుర్భూతా మహాత్మనఇతి పురాణ వచనాత్ మహాత్మనో హిరణ్యగర్భాత్ సమష్టిజీవా దిత్యర్థః- ౫.

నను జీవస్యేశ్వరత్వ తిరోభావేకో హేతురిత్యాశంక్యాహ- దేహయోగాద్వాసోపి- సోపీశ్వరత్వ తిరోభావః- దేహేంద్రియాదియోగాత్ యథా భస్మయోగా ద్వహ్నేః ప్రకాశశక్తి తిరోభావ స్తద్వ దిత్యర్థః- అతః- తావదేవ చిరమిత్యాదిశ్రుతి ర్దేహపాతా దూర్ధ్వం తత్త్వజ్ఞస్య పరమేశ్వరసంప త్తిం దర్శయతీతి- యఏష సంప్రసాదో ఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముద్ధాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్యేతి శ్రుత్యంతరంచే మమేవార్థం దర్శయతి- నను జీవస్యేశ్వరత్వాభావ ఏవా స్త్వితిశంకాంవా శబ్దేన నిరస్యతి- అభేదశ్య శ్రుతిసహస్రసిద్ధత్వా దితిభావః- తస్మాదుచితసామగ్ర్యభావా జ్జాగ్రదవసరే బాధితత్వా చ్ఛుక్తిరూప్యవ న్మాయామాత్రం స్వప్నదర్శనమితి- తదవస్థా వినిర్ముక్తోఽయమాత్మేతిసిద్ధం- ౬.

ఇతి సంధ్యధికరణం- ౧.

ఏవం బాహ్యకరణో పరమరూపం స్వప్నమాత్మన స్స్వప్రకాశత్వార్థంపరీక్ష్య- అంతఃకరణో పరమరూపాం సుషుప్తిం స్వప్నానంతరభావినీం తస్య బ్రహ్మత్వాయనిరూపయతి-

తదభావోనాడీషు తచ్ఛ్రుతేరాత్మనిచ- ౭.

అతఃప్రబోధోఽస్మాత్- ౮.

సుషుప్తే స్స్వప్ననాశరూపత్వా త్తదానంతర్యాచ్చ హేతుహేతుమద్భావ స్సంగతిః- తత్ర సుషుప్తివాక్యాని విప్రతిపన్నాని దృశ్యంతే- తద్యత్రైతత్సుప్తస్సం ప్రసన్నస్స్వప్నం నవిజానాత్యాసు తదా నాడీషు సుప్తో భవతీతి- తత్- తాసు స్వప్నావస్థాసు- యత్రావస్థాయాం ఏతత్ బాహ్యేంద్రియోపరమణం యథాస్యా త్తథా సుషుప్తస్సం ప్రసన్న స్సంహృతాంతఃకరణశ్చ యదా స్వప్నం నవిజానాతి తదా నాడీషు సుప్తఇత్యర్థః- క్వచిన్నాడీభి స్సంసరణానంతరం, పురీతతి సుషుప్తిశ్శ్రూయతే- తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేతఇతి - క్వచిత్తు పరమాత్మని సుషుప్తిశ్శ్రూయతే- యఏషోంత ర్హృదయ ఆకాశ స్తస్మింఛ్ఛేతే- సతాసోమ్య తదాసంపన్నో భవతీత్యాది- తత్ర సంశయః

కిం జీవస్య నాడీపురీత త్పరమాత్మనాం మధ్యే యత్ర కుత్ర చిత్సుషుప్తిరుత నాడీపురీత త్ప్రవేశానంతరం పరమాత్మన్యేవేతి అత్ర నిర్ణయమాహ- తదభావో నాడీష్వి త్యాది- తదభావస్సుషుప్తిః- నాడీష్వాత్మ నిచేతి- నాడ్యాదీనాం సముచ్చయ ఏవ- నవికల్ప ఇత్యర్థః- సముచ్చయశ్చ నాడీపురీత త్ప్రవేశంవినా సత్సంపత్తే రభావాత్ - తయో ర్నాడీపురీతయో ర్గుణత్వేన పరమాత్మనః ప్రధానత్వే నచ జ్ఞేయః- కుతః- తచ్ఛ్రుతేః తస్య నాడ్యాదీనాంసుషుప్తిస్థానత్వస్య శ్రుతత్వాత్ -ఉక్తసముచ్చయానంగీకారే శ్రుతీనాం సంగ్రహణానస్యా దితిభావః- కించ- విభోర్జీవస్య స్వప్నావస్థాయాం నాడీపురీతతో స్సంచారః అంతఃకరణాద్యుపాధే స్సత్వాత్సంభవతి- ఉపాధిసంచారంవినా ऽస్య సంచారాభావాత్ - సుషుప్తౌ తూపాధ్యభావా న్నాడీపురీతతో శ్శయనం జీవస్య నసంభవతీత్యపి ద్రష్టవ్యం- ౭.

అతః ప్రబోధోऽస్మాత్ - యతః పరమాత్మైవ సుషుప్తిస్థానం అతఏవ హేతోరస్మా త్పరమాత్మనోజీవస్య ప్రబోధ ఉపదిశ్యతే- ప్రబోధకాలే- కస్మా జ్జీవాత్మాన స్సముత్తిష్ఠంతీతి ప్రశ్నే - పరమాత్మనస్సకాశా దుత్తిష్ఠంతీతి శ్రవణాత్- ఆత్మాన్యస్య సుషుప్తిస్థానత్వే ఇదం శ్రవణం బాధ్యేత- అన్యత్ర సుప్తస్యాన్యస్మా త్సముత్థానా యోగాదితి భావః- తస్మా త్సుషుప్తావంతఃకరణాది మిథ్యాజ్ఞానాభావమాత్రే ణేవద్బ్రహ్మసంపత్తే స్సత్వాత్ - మూలాజ్ఞాననివృత్తౌ స్సాకల్యేన బ్రహ్మసంపత్తి రవిరుద్ధేత్యస్తి జీవస్య బ్రహ్మత్వనియమ ఇతిసిద్ధం- మూలాజ్ఞాననివృత్తౌ పరస్తాద్విరాజమానం బ్రహ్మతు- సవిశేషం- నిర్విశేషం- ఉభయరూపంవేతి నాత్ర నిర్ధారితం- తస్య తత్పదార్థరూపత్వా త్తన్నిరూపణావసరే నిరూప్యత ఇతి ద్రష్టవ్యం- ౮.

ఇతితదభావాధికరణం-౨.

సుషుప్త్యంతే పరమాత్మనస్సకాశా జ్జీవ ఉత్తిష్ఠతీతి పరమాత్మైవ సుషుప్తిస్థానమిత్యుక్తం తదయుక్తం- సుషుప్తాదన్యస్య ప్రబోధసంభవేన- సుప్తస్యనాడ్యాదిస్థానత్వేనా ప్యవిరోధాదిత్యాక్షేపే -

యస్సుప్తోజీవ స్సఏవో త్తిష్ఠత్యుతసవా అన్యోవేత్యనియమ ఇతిసంశయే చానియమఇతిప్రాప్తే బ్రూమః-

సఏవతు కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః- ౯.

యస్సుప్తోజీవ స్సఏవో త్తిష్ఠతి- నాన్యః- కుతః- కర్మానుస్మృతి శబ్దవిధిభ్యఃపంచభ్యో హేతుభ్యః- దినద్వయసాధ్యకర్మణోఽర్ధం కృత్వా సుప్తః పునరుద్ధాయావసిష్టమర్థం కర్మకరోతి- అనుశబ్దేన ప్రత్యభిజ్ఞా- యోహం పూర్వదినే కాశీనాథమద్రాక్షం- సోహమిదానీం మణికర్ణికాయాం స్థితోస్మీత్యాద్యాకారా సూచ్యతే- పశ్చాత్తేతుంగతస్యస తాదృశః కాశీనాథఇత్యాదిస్మరణం స్మృతిశబ్దేనోచ్యతే. పునఃప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతే బుద్ధాంతాయై వేత్యాది శ్రుతిజాతం శబ్దః- అయనం గమనం ఆయః- ప్రతినియతగమనంప్రతి న్యాయః స యథాభవతి తథాయోనిం శరీరంప్రతి సుప్తః పునరాగచ్ఛతి జాగరాయేత్యర్థః- కర్మవిద్యావిధయో విధిశబ్దేనోచ్యంతే- యది సుప్తస్య పునర్నోత్థానం తదా ఉక్త హేతవో బాధ్యేరన్నిత్యర్థః- తస్మాత్సుప్తఏవో త్తిష్ఠతీతి సిద్ధం-౯.

కర్మానుస్మృత్యధికరణం- 3.

ఏవ మవస్థాత్రయ వినిర్ముక్తత్వ మాత్మన ఉక్త్వా మూర్ఛావస్థా కిం సుషుప్తావేవాంతర్భవ త్యుతాతిరిక్తావేతి సందేహే అతిరేకే ప్రమాణాభావా త్సుషుప్తిరేవ మూర్ఛేతి పూర్వపక్షే.

ముగ్ధేఽర్ధసంపత్తిః పరిశేషాత్- ౧౦.

నతావత్స్వప్నజాగరితే మూర్ఛావస్థా- జ్ఞానాభావాత్ - నాపి మరణావస్థా- ప్రాణోష్మణోస్సత్వాత్- నాపి సుషుప్తిః వైలక్షణ్యాత్- ముగ్ధస్య శరీరకంపో- భయకరంవదనం- నిశ్చలే- ఉన్మీలితేచనేత్రే- నిశ్చలశ్చప్రాణోఽవతిష్ఠతే- నైవం సుషుప్తౌ- భవతి- తస్మాత్పరిశేషాదర్ధసంపత్తి ర్ముగ్ధావస్థా- అతిరిక్తైవ- నను ముగ్ధేపి బాహ్యాంతఃకరణానామభావేన సత్సంపత్తే స్సుషుప్తాదవిశేషా త్కథ మర్థసంపత్తిరితిచేత్స

త్వం- నహి బ్రహ్మణాఽర్ధసంపత్తిం ముగ్ధస్యబ్రూమః- కింతు- సుషుప్త్యవస్థాయాం యేధర్మాః ప్రసన్నవదనత్వ నిమీలితనేత్రత్వ ప్రాణోచ్ఛ్వాస- విశేషవిజ్ఞానరాహిత్యాదయ స్తత్ర విశేషవిజ్ఞానరాహిత్యాదినాఽర్ధేన ధర్మజాతేన-మూర్ఛావస్థాయా స్సంపన్నత్వా దర్ధేన మరణావస్థా ధర్మజాతేన కంపాదినాచయుక్తత్వా దర్ధసంపత్తి ర్మూర్ఛే త్యనవద్యం- ౧౦.

ఇతి ముగ్ధాధికరణం- ౪.

ఏవ ముద్దేశ్యత్వేన ప్రథమం జిజ్ఞాస్యం త్వం పదార్థం స్వప్రకాశం ఆవిద్యకసర్వావస్థా వినిర్ముక్తం చిదాభాసం సంశోధ్యతజ్జిజ్ఞాసోపరమానంతరం జిజ్ఞాస్యం విధేయం తత్పదార్థ మవసర సంగత్యా శోధయతి.

నస్థానతోఽపి పరస్యోభయలింగం సర్వత్రహి- ౧౧.

నభేదాదితిచేన్న ప్రత్యేకమతద్వచనాత్ - ౧౨.

అపిచైవమేకే- ౧౩.

అరూపవదేవహి తత్ప్రధానత్వాత్ - ౧౪.

ప్రకాశవచ్చావై యర్థ్యాత్ - ౧౫.

ఆహచతన్మాత్రం- ౧౬.

దర్శయతిచాథోఽపిస్మర్యతే- ౧౭.

అతఏవచోపమాసూర్యకాదివత్ - ౧౮.

అంబువదగ్రహణాత్తునతథాత్వం- ౧౯.

వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమంతర్భావాదుభయసామంజస్యాదేవం- ౨౦.

దర్శనాచ్చ- ౨౧.

సర్వకర్మా- సర్వకామ స్సర్వగంధస్సర్వరసఇత్యాదినా బ్రహ్మణ

స్సవిశేషత్వం శ్రూయతే- అస్థూలమనణ్విత్యాదినా నిర్విశేషత్వంచ- తత్రసంశయః- కిముభయశ్రుత్యనుసారా దుభయరూపం బ్రహ్మ-ఉతైకరూపం-తత్రాపి సవిశేషం నిర్విశేషం వేతి- తత్ర యథా మూర్ఛావస్థాయా విరుద్ధసుషుప్తిమరణావస్థోభయ ధర్మవత్త్వం తథా బ్రహ్మణో ప్యుభయరూపత్వం భవతు- శ్రుతత్వాదితి దృష్టాంతేన పూర్వపక్షేసిద్ధాంతః- న తావ త్పరబ్రహ్మణ ఉభయలింగం ఉభయరూపత్వం సంభవతి- సత్యస్యైవ స్తునో ద్వైరూప్యా యోగాత్_ నహ్యేకమేవ వస్త్వేకదా తద్వత్తదభావవచ్చదృష్టం- ఏతేన మూర్ఛాదృష్టాంతో నిరస్తః - వైలక్షణ్యాత్_ నాపి స్థానత ఉపాధిత ఉభయరూపత్వం తాత్త్వికం యుక్తం- అగ్నిసంయోగమాత్రేణ జలస్యోష్ణస్వభావత్వ దర్శనాత్ తస్మా దేకరూపం బ్రహ్మ- తదప్యేకరూపత్వం నిర్విశేషత్వమేవ-హి యతస్సర్వేషు వేదాంతేషు బ్రహ్మపరేషు అశబ్దమస్పర్శ మరూపమిత్యాదిషు సవిశేషత్వనిరాసేన బ్రహ్మోపదిశ్యతే- తస్మా న్నిర్విశేషమేవైకరూపం బ్రహ్మేతివ్యాఖ్యానం పూర్వేషా మేకదేశి వ్యాఖ్యానసదృశమేవ- ముఖ్యసిద్ధాంతస్తు_ ద్విరూపమేవబ్రహ్మ- శ్రుతే రనతిశంక్యత్వాత్ తత్ర నిర్విశేషంస్వరూపం_ సవిశేషంతు మాయాపరికల్పితం- అతస్సవిశేషం మిథ్యే త్యేకదేశినా మభిప్రాయః- మాయికత్వేపి మృదికల్పిత ఘటాదీనామివ_ జలే కల్పితతరంగాదీనామివచ సత్యత్వమేవ- చిదేకరసత్వాత్- ప్రాణావై సత్యం తేషా మేషసత్యం- తదేతత్సత్యం యథా సుదీప్తాత్ ఇత్యాదిశ్రుతేః- ఈక్షణకామనాదిపూర్వకం పరమేశ్వరసృష్టత్వాత్- తత్త్వజ్ఞానాబాధ్యత్వాత్ - తమసఃపరత్వాత్ - జీవన్ముక్తప్రాప్యత్వేన పురుషార్థరూపత్వాచ్చ- సత్యత్వమేవేతి సిద్ధాంతః- నైషాతర్కేణ మతిరాపనేయేతి శ్రుతేః- ఏతావానస్యమహిమేతి శ్రుతిః- పశ్యమే యోగమైశ్వరమిత్యాది స్మృతిశ్చ సవిశేషరూపం స్తౌతి- అతోన కదాపి మిథ్యేతి- సవిశేషరూపస్యావ్యక్తా దర్వాచీనత్వబుధ్యా మిథ్యాత్వం వర్ణయంతి వ్యాఖ్యాతారః- తస్య మిథ్యాత్వంసమ్మతమేవ- ఇదంతు_ అవ్యక్తాత్తు పరః పురుషః- నారాయణః పరోఽవ్యక్తా దిత్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్యాం అవ్యక్తాత్పరస్య సత్యత్వముచ్యతే- అవ్యక్తాత్పరం నిర్విశేషమే

వేతి ననియంతుం శక్యతే- శ్రుతిభి రుభయరూపత్వస్యాపి ప్రతిపాదనాత్- అత్రాధికరణే సంశయస్తు- బ్రహ్మణ ఉభయరూపత్వే సుషుప్తి మూర్ఛాస్వప్న పరలోకాదిషు జీవస్యేవ స్వరూపవిస్మృతి రన్యథా ప్రతిపత్తిశ్చ భవతిన వేతి- తన్నిర్ణయాయాహ భగవాన్ సూత్రకారః-
నస్థానతోపి పరస్యేతి- అపిశబ్దశ్చార్థే- పరస్య పరమాత్మనస్స్వతః- స్థానత ఉపాధితశ్చ అప్రతిపత్త్యన్యథా ప్రతిపత్తీనస్తః- జీవస్యహి సుషుప్తిమూర్ఛాప్రళయేష్వ ప్రతిపత్తిః- జాగ్రత్స్వప్నభ్రమాదిషు అన్యథా ప్రతిపత్తిశ్చ కర్మాధీనాదృష్టా- నతథేశ్వరస్యేతిభావః- నిత్యాలుప్తవిజ్ఞాన జ్యోతిస్వరూపత్వాత్- ఉపాధేరపి శుద్ధసత్వరూపాయా అతి నిర్మలత్వాత్- సర్వాత్మసంవిదోచ్ఛత్వం బ్రహ్మత్మన్యేవ సంస్థిత మితి వాసిష్ఠవచనాత్- అహమేవేదం సర్వమిత్యాకారా సర్వాత్మ సంవిత్-
నను బ్రహ్మణ ఉభయరూపత్వమేవేతి కథం నిర్ణీయతే- నేతి నేతీత్యాది శ్రుతిభి స్సవిశేషరూపం నిషిధ్య నిర్విశేషరూపస్యైకస్యైవ పరిశేష్యమాణత్వా దిత్యాశంకాయామాహ ఉభయలింగం సర్వత్రహీతి- ఉన్మేషమాత్రేణ సర్వకర్మా సర్వకామఇత్యాదిరూపం - నిమేష మాత్రేణ నిష్కలం నిష్క్రియమిత్యాదిరూపం చోభయలింగం రూపద్వయం సర్వత్ర శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు ప్రసిద్ధమేవహీత్యర్థః - నేతి నేతీతి నిషేధస్తు క్వచిన్నిర్విశేషస్వరూపబోధనపరః- క్వచిత్తు సవిశేషే. అవిద్యాకృత భేదబుద్ధినిరాకరణపరశ్చే త్యవిరోధః- ౧౧.

నభేదాదితిచేన్న ప్రత్యేకమత ద్వచనాత్- నను సవిశేషరూపస్య సత్యత్వే- నేశ్వరైకత్వం సిధ్యతి- అధ్యాత్మాధిదైవాదిభేదే నేశ్వర భేదప్రసంగాత్- ప్రతివిద్యం బ్రహ్మణఆకారభేదదర్శనాత్- కస్యాం చిద్విద్యాయాం చతుష్పాద్బ్రహ్మోపదిశ్యతే- కస్యాం చిత్ షోడశకలం కస్యాం చిత్త్రైలోక్యశరీరం వైశ్వానరాఖ్యం- కశ్చి త్పంచముఖః కశ్చిచ్చతుర్ముఖః కశ్చి చ్చతుర్భుజః కశ్చి ద్గజవదన ఇత్యాదిరూపభేదా దీశ్వరనానాత్వే పరస్పరవైమత్యేనానర్థ ఏవస్యాదితిచేన్న- ప్రత్యేకమత ద్వచనాత్- సర్వోపాధిషు బ్రహ్మణ అభేదశ్రవణా దిత్యర్థః- తథాహి యశ్చా యమస్యాం పృథివ్యాం తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో

యశ్చాయ మధ్యాత్మం శారీర స్తేజోమయో ఽమృతమయః పురుషో ఽయమేవ సయోఽయ మాత్మేత్యాదిశ్రుతౌ బ్రహ్మణ స్సర్వోపాధిషు పృథివ్యాదిషు శరీరేషుచాభేదఏవ శ్రూయతే- సబ్రహ్మాసశివస్సహరి స్సేంద్ర స్సోఽక్షరః పరమస్స్వరాడితిచ- తేజోమయ శ్చిద్ఘన స్స్వప్రకాశః- అమృతమయో నాశరహితః- సఃశరీర పృథివ్యవచ్ఛిన్నః పురుషో ఽయమేవ యోఽయమాత్మా సర్వకారణభూత ఇత్యర్థః- ౧౨.

అపిచైవమేకే- కిం చైకేశాఖిన ఏవం భేదదర్శన నిందా పూర్వక మభేదమేవ పరస్య బ్రహ్మణ స్సమామనంతి- మనసైవేద మాప్తవ్యం నేహనానాస్తి కించన - మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియఇహ నానేవపశ్యతీతి- శాస్త్రాచార్యసంస్కృతేనైవ శుద్ధసత్వరూపేణ మనసా బ్రహ్మజ్ఞాతవ్యం- జ్ఞాతేద్వైతం నవిద్యతఇతిచ- ౧3.

అరూపవదేవహితత్ప్రధానత్వాత్ - నను సవిశేషనిర్విశేష పర శ్రుతిద్వయే సమానే తత్తద్భేదదృష్టినిరాసేనాభేదదర్శనం కిమర్థం విధీయతే- భేదదర్శనంచ కిమితినింద్యతేతత్రాహ - అరూపవదేవహి బ్రహ్మ- కుతః- తత్ప్రధానత్వాత్ - నిర్విశేషస్యైవస్వరూపతత్వాత్ - సవిశేషరూపంతూపాసకానాం కార్యార్థం లీలాధృతం - ఉక్తంహి ముద్గలోపనిషది- సపురుషోనామరూప జ్ఞానాగోచరం సంసారిణామతి దుర్విజ్ఞేయం విషయంవిహాయ క్లేశాదిభిస్సంక్లిష్టదేవాది జిహీర్షయా సహస్రకలావయవకళ్యాణం దృష్టమాత్రేణమోక్షదం వేషమాదదేఇతి సవిశేషరూపం దర్శనస్మరణాదినామోక్షదం భవతీతి సర్వత్రప్రసిద్ధ మేవ- జీవన్ముక్తానామపి- చిన్మాత్రసత్తాసామాన్యే విశ్రాంతస్య నిరంతరం- సర్వేశస్యేహసర్వత్వం సర్వాత్మత్వంచ సర్వదేత్యాదివచనై రనివార్యత్వేనబోధ్యతే- ఏవం ముముక్షూణాం ముక్తానాం పామరాణాం చోపాదేయం సవిశేషరూపంమిథ్యేతి- తదుపాసనాత్సంసారఏవఫలమితి చ వ్యాఖ్యానం కేషాంచిదసంగతమేవ - వక్తుశ్శ్రోతుశ్చ మోహ కరత్వాత్ - ఉక్తంహి శ్రీభాగవతే - నివృత్తతర్షైరుపగీయ మానాద్భవౌషధాచ్ఛ్రోత్ర మనోభిరామాత్ - కఉత్తమశ్లోకగుణానువాదాత్పు

మాన్ విరజ్యేతవినా పశుఘ్నాదిత్యాదినా- తస్మాదరూపం స్వరూపం సరూపంతు- తస్యవైభవమితి- తత్రభేదదర్శనం భ్రమమాత్ర మితి భేదదర్శననిందాయుక్తైవ- ౧౮.

ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యాత్ - యథా సూర్యాదిప్రకాశో వక్ర వంశాద్యుపాధినా వక్రఇవ దీర్ఘఇవఋజురివభవతి తద్వచ్ఛుద్ధసత్వో పాధికం బ్రహ్మాపి స్వలీలాకల్పిత పృథివ్యాద్యుపాధివశాత్తత్తదాకార మివభవతి తాదృశచిన్మయోపాధికాకారస్సవిశేషశ్రుతి ప్రతిపాద్య ఇత్యుపాధీనామపి చిన్మయత్వాత్తాసామవైయర్థ్యాత్ నిరర్థకత్వా భావాత్ మిథ్యాత్వాభావాచ్చ నవిరోధ ఇత్యర్థః- తాభ్యఏవహ్యు పాధిభ్యో జీవన్ముక్తానాం ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం యుగపత్సర్వ కామా వాప్తిశ్చోపదిశ్యతే అతోనవైయర్థ్యాదికమితిభావః- ౧౯.

ఆహచతన్మాత్రం - సయథాసైంధవఘనోऽనంతరోऽబాహ్యః కృత్స్నోరసఘనఏవ- ఏవంవాఅరేऽయమాత్మా అనంతరోऽబాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘనఏవేత్యేకరస్యే దృష్టాంతః- యథాసాముద్రంజలం క్షారమృత్సంసర్గా త్సైంధవఘనత్వమాపన్నం లవణమూర్తివిశే షోంతర్బహిశ్చ విలక్షణరససూన్య స్సర్వోలవణైకరస స్తథాऽయమా త్మాశుద్ధసత్వోపాధికోప్యంత ర్బహిర్భేదరహిత స్స్వప్రకాశశ్చిదా నందైకతాన స్తిష్ఠతీతి శ్రుత్యర్థః- తస్మాదీక్షణాదిప్రవేశాంతా సృష్టిరీశే నకల్పితేత్యుక్తా చరాచరాత్మికాసృష్టిస్సర్వాపి చిన్మయ్యేవేతి నావిద్య కసృష్టివజ్జడ దుఃఖాదిరూపేతిబోధ్యా - అయమర్థ స్తత్తదధికరణేషు సూచితఏవాస్మాభిః- పూర్వపక్షిణఏకదేశినస్సిద్ధాంతినశ్చైవం విధంశా స్త్రార్థ మజ్ఞాత్వా- విద్యావిద్యా ప్రపంచభేదమనాలోచ్య ఆవిద్యక ప్రపంచానుభవజన్య సంస్కారదోషేణ పరమేశ్వరసృష్టాకాశాదిష్వపి జాడ్యాదికమారోప్య - శ్రుత్యైకగమ్యే తత్పదార్థవిషయే శాస్త్రార్థ విరచనంనతత్త్వావగాహి - నాపి పురుషార్థ పర్యవసాయి భవతీత్యవ ధేయం- ౨౦.

స్మర్యతే- అధాత ఆదేశో నేతినేతీత్యాదికా శ్రుతిరావిద్యకభేదజాడ్యాదిప్రకారనిషేధముఖేన- తదేతత్సత్యం యధా సుదీప్తాత్పావకాద్విస్ఫులింగా స్సహస్రశః ప్రభవంతేసరూపా ఇత్యాది ముండకశ్రుతిస్తు సరూపశబ్దేన దార్ష్టాంతికే పరమేశ్వరాజ్ఞాయమానానా మాకాశాదిచరాచరభూతానాం పరమేశ్వర సరూపత్వం చిన్మయత్వం విధిముఖేన- నతత్రసూర్యోభాతి నచంద్రతారకం నేమావిద్యుతోభాంతి కుతోయమగ్నిః- తమేవభాంతమనుభాతిసర్వం తస్యభాసా సర్వమిదం విభాతీతి శ్రుతిరుభయముఖేనచ పరమేశ్వరందర్శయతి సూత్రగతాధోశబ్దస్త్వర్థః- తథా స్మర్యతేచవిధిముఖేన నిషేధముఖేన చ పరమేశ్వర ఇత్యర్థః- నతద్భాసయతే సూర్యో నశశాంకో నపావకః- యేనభూతాన్యశేషేణ ద్రక్ష్యస్యాత్మన్యథోమయీత్యాది భగవద్గీతా- నచైతాశ్రుతయస్స్మృతయశ్చ నిర్గుణబ్రహ్మవిషయాశ్శంక్యాః నిష్ప్రపంచే అవ్యవహార్యేచ తత్రప్రసంగస్యైవాభావాత్- ౧౭.

అతఏవచోపమాసూర్యకాదివత్- యతఏవా విద్యాప్రపంచప్రతిషేధోపదేశోఽయం పరమాత్మా- ఈక్షణాదిప్రవేశాంతకర్తా సవిశేషరూపః- అతఏవోపాధికం సవిశేషత్వమాదాయజల సూర్యకాదివదిత్యుపమాగృహ్యతే- ననిర్విశేషే నిష్ప్రపంచేచకూటస్థే యథాహ్యయంజ్యోతిరాత్మావివస్వానపోభిన్నా బహుధైకోనుగచ్ఛన్- ఉపాధినాక్రియతేభేదరూపోదేవః క్షేత్రేష్వేవమజోయమాత్మా- ఏకఏవహి భూతాత్మాభూతేభూతేవ్యవస్థితః- ఏకధాబహుధాచైవదృశ్యతే జలచంద్రవదితి- ౧౮.

దృష్టాంతవైషమ్యంశంకతే- అంబువదగ్రహణాత్తునతథాత్వం- సూర్యాదిభ్యో మూర్తిభ్యో భిన్నం దూరస్థం ప్రతిబింబోపాధిభూతం యద్వజ్జల ముపలభ్యతే- తద్వద్వ్యాపకాదాత్మనో దూరస్థోపాధే ర గ్రహణా దాత్మనో మూర్తత్వాభావాచ్చవిషమో దృష్టాంతః- నతథాత్వం- నసూర్యాదితుల్యత్వ మితిశంకార్థః- ౧౯.

తత్రోత్తరమాహ- వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వ మంతర్భావా దుభయ సామంజస్యాదేవం_ యథా సూర్యప్రతిబింబస్య జలాంతర్భూతస్య జల గత వృద్ధిహ్రాసచలనాదిభాక్త్వం నవాస్తవమేవం చిదాభాసస్య జీవో పాధిభూత చిత్తాంతర్భావా దుపాధిగత వృద్ధిహ్రాసాదిభాక్త్వం నస్వా భావిక మిత్యేతావతా అంశేనోభయో ర్దృష్టాంతో నసర్వాత్మనేతి_ వి ద్యాప్రపంచోప్యత్ర దార్ష్టాంతికభూతః- తత్ర బహుస్యామితి కామ నయా పరమేశ్వరసృష్ట చిన్మయప్రపంచే కల్పితం సర్వ ముపపన్న మే వేతి భావః_ ౨౦.

కించ- ఆగమసమధిగమ్యే ఉద్ధేనచోద్యావసర ఇత్యాహ- దర్శ నాచ్చేతి పరస్యైవ బ్రహ్మణో దేహాంతరనుప్రవేశస్య ప్రతిబింబ భావ రూపస్య శ్రుతౌ దర్శనాదిత్యర్థః_ పురశ్చక్రే ద్విపదః పురశ్చక్రే చతు ష్పదః- పురస్సపక్షీభూత్వా పురః పురుష ఆవిశదితిశ్రుతిః_ పురః జీవబీ జాని_ నతు శరీరాణి_ శరీరాదీనా మవిద్యాప్రపంచాంతర్గతత్వేన పర మేశ్వర సృష్టత్వాభావాత్- అన్యథా తేషాం మిథ్యాత్వం నస్యాత్- అతోవిద్యాప్రపంచాంతర్గతాని- త్రీణ్యేవ బీజాని భవంత్యాండజం జీవ జ ముద్భిజ్జమితి శ్రుతిదర్శితాని ద్విపదాని చతుష్పదానిచ సృష్ట్వా- పు రః సృష్ట్యాదికాలే సపరమేశ్వరః పక్షీభూత్వా- తస్య ప్రియమేవ శిర ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త పంచావయవరూపీసన్ పురశ్శరీరాణ్యావిశత్ - ప్రతిబింబభావేన ప్రవిష్టవానిత్యర్థః- అత్ర- తస్మా న్నిర్విశేషమేవ చైత న్యైకరసం బ్రహ్మేతి సిద్ధమితి- పురఃశరీరాణీతిచ లేఖనం వ్యాఖ్యాతౄ ణా మసంగతమేవే త్యవధేయం- ౨౧.

ఇత్యుభయలింగాధికరణం- ౫.

నను నిషేధశ్రుతిభి ర్బ్రహ్మసవిశేషం నిర్విశేషంచ సిధ్యతీతి యదుక్తం తదయుక్తం- తాభిర్బ్రహ్మణో విశేషసర్వస్వ నిషేధాది త్యాక్షేపసంగత్యా ఇదమాహ.

ప్రకృతైతావత్త్వంహి ప్రతిషేధతి తతోబ్రవీతిచభూయః- ౨౨

తదవ్యక్తమాహహి- ౨౩.

అపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం- ౨౪.

ప్రకాశవచ్చా వైశేష్యం ప్రకాశశ్చ కర్మణ్యభ్యాసాత్- ౨౫.

అతోఽనంతేన తథాహిలింగం- ౨౬.

ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహి కుండలవత్- ౨౭.

ప్రకాశాశ్రయవద్వా తేజస్త్వాత్- ౨౮.

పూర్వవద్వా- ౨౯.

ప్రతిషేధాచ్చ- ౩౦.

ద్వేవావ బ్రహ్మణోరూపే మూర్తంచైవా మూర్తంచేత్యుపక్రమ్య త్రివృత్కృత పంచభూతాత్మకం రూపద్వయం- తత్ర భూతత్ర భూతత్రయం మూర్తం స్థూలావయవం ప్రత్యక్షం - వాయ్వాకాశాత్మకం భూతద్వయ మమూర్తమితి ద్వేధావిభజ్య - తత్రమూర్తస్య సూర్యశ్చక్షుర్గోళకంచ కార్యంసారః- అమూర్తస్యతు సూర్యాంతర్వర్తికరణ సమష్ట్యాత్మకో హిరణ్యగర్భః- అధ్యాత్మం చక్షుర్గోళకే దక్షిణే చక్షూరూపేణ వర్తమానో జీవస్సారఇతిచోక్త్వా తస్య కరణాత్మక లింగశరీరరూపస్య సమష్టే ర్వ్యష్టేశ్చ పురుషశబ్దవాచ్యస్య వాసనామయాని స్వాప్నరూపాణ్యావిద్యకాని దర్శయిత్వా- రూపద్వయవతో బ్రహ్మణస్స్వరూపం బోధయితు మిదమామ్నాయతే- అథాత ఆదేశోనేతి నేతీతి నహ్యే తస్మాదితి నేత్యన్యత్పరమస్తి- అథ నామధేయగ్ం సత్యస్య సత్యమితి- ప్రాణావై సత్యం తేషామేష సత్యమితి- అత్ర నేతినేతీతి నిషేధస్యకోవా విషయః- కిం ప్రపంచో బ్రహ్మచేత్యుభయం నిషిధ్యతే- ఉతైకం- తత్రాపి ప్రపంచో బ్రహ్మవా - ద్వితీయే సవిశేషం నిర్విశేషంవేతి సంశయ్యతే- తన్నిర్ణయాయాహ భగవాన్ సూత్రకారః- ప్రకృతైతావత్త్వంహి ప్రతిషేధతీత్యాదినా- ప్రకృతవాక్యే బ్రహ్మణోయద్రూపద్వయం విశేష్యభూతం తత్త్రైతావత్త్వం- సమష్టివ్యష్టిజీవావిద్యాధ్యస్తం అధ్యాత్మాదిభేదభిన్నం త్రివృత్కృత స్థూ

లసారరూపం జడందృశ్యం అనాత్మభూతంచ తావన్మాత్రత్వంహి ప్రతి షేధతి- నతత్ర పరమేశ్వరసృష్టం చిన్మయభూతభౌతికరూపం పరమాత్మానంవా సగుణం నిర్గుణంచ ప్రతిషేధతి- కుతః- తతో బ్రవీతిచ భూయః- నహ్యే తస్మాదితినేత్యాదినా- ప్రాణావై సత్యం తేషా మేషసత్యమిత్యంతేన- ఉపక్రమేవావశబ్దఏవకారార్థః - సపరికర రూపద్వయోపన్యాసానంతర్య మథశబ్దార్థః- బ్రహ్మణో వక్తవ్యత్వేన పరిశేషో ఉతశ్శబ్దార్థః- ఆదేశఉపదేశః_ కథం_ నేతినేతీతి- ఇతినేతివీప్సయా బ్రహ్మణో రూపద్వయ ముక్తప్రకారం నేత్యర్థః- ఇతిశబ్దోహి ప్రకారవచనః - అజ్ఞానుభవసిద్ధస్య రూపద్వయప్రకారస్యా మ్నాదితత్వా న్నిషిధ్యతే- నతు రూపద్వయమేవ బ్రహ్మణస్స్వరూపతో నిషిధ్యతే- సర్వప్రమాణై రుపలభ్యమానస్యా పలాపేనాస్తికతా ప్రసంగాత్- శ్రుతివిద్వదనుభవసిద్ధరూపద్వయప్రకారాంతరస్య వక్ష్యమాణత్వాచ్చ- తదేవాహ- నహ్యే తస్మాదితి నేత్యన్య త్పరమస్తీతి- ఏతస్మా దజ్ఞజన ప్రసిద్ధాత్ శ్రుత్యా అనూదితాత్ అన్యత్ప్రకారాంతరం రూపద్వయస్య నేతిన- కింత్వన్యత్ ప్రకారాంతరేణ రూపద్వయం బ్రహ్మణః- పరం పరమకళ్యాణం చిన్మయం సన్మయం ఆనందమయం అనంతం అద్వయం సర్వాత్మకం సర్వాధిష్ఠానం చాస్తీత్యర్థః - అన్యథా జీవన్ముక్తానాం యుగప త్సర్వకామావాప్తిః- ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన మిత్యాదయో ఉద్ఘాశ్శ్రుత్యా తాత్పర్యేణ ప్రతిజ్ఞాతా నసిధ్యేరన్నితిభావః- ఉక్తప్రకారరూపద్వయవతో బ్రహ్మణోప్యస్తిత్వం నామధేయకథనవ్యాజేన దర్శయతి- అథ నామధేయగ్ం సత్యస్య సత్యమితి - తద్వ్యాచష్టే- ప్రాణావైసత్యం తేషామేషసత్యమితి- ప్రాణా ఇంద్రియాణి- ముఖ్యశ్చ ప్రాణః- ఉపలక్షణయా తత్కారణాన్యాకాశాదీనిచా త్రివృత్కృతానీక్షణకామనాదిపూర్వకం పరమాత్మసృష్టాని- నవియదశ్రుతే రిత్యాదినా అంతరా విజ్ఞానమనసీత్యంత సూత్రనిర్ణీతాని సత్యం- వైశబ్దో నిశ్చయార్థే- చిన్మయత్వాత్తత్త్వజ్ఞానాబాధ్యత్వాచ్చ తేషామేషఉపాదానభూతః పరమాత్మాసత్యం కాలత్రయాబాధ్య ఇత్యర్థః- ౨౨.

నను చిన్మయం రూపద్వయం తద్బ్రహ్మచ సత్యత్వే సర్వే షాం కిమితి నజ్ఞాయతే తత్రాహ- తదవ్యక్తమాహహి- తద్బ్రహ్మ తదీయం రూపద్వయంచ యతోఽవ్యక్తమతో అజ్ఞానాం బహిర్ముఖానాం నోపలభ్యతే- శ్రుతివ్యతిరిక్తమానా గోచరత్వాత్- హి యతస్తథా శ్రుతిరాహ- నచక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచానాన్యైర్దేవై స్తపసా కర్మణావా- సఏష నేతి నేత్యాత్మా ఽగృహ్యోనహిగృహ్యత ఇత్యాద్యాబ్రహ్మణః ప్రత్యక్షా ద్యగోచరత్వం- ౨3.

తర్హి బ్రహ్మణశ్శబ్దైక గమ్యత్వే ప్రత్యక్షాభావా న్మోక్షోనశ్యాదిత్యాశంకాయామాహ- అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం- అపిచ-ఏనమాత్మానంరూపద్వయంచ సంరాధనే ధ్యానకాలే- కృతార్థాః పశ్యంతీతి ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం శ్రుతిస్మృతిభ్యా మవగమ్యతే తథాచశ్రుతిః- పరాంచిఖానివ్యతృణత్స్వయంభూ స్తస్మాత్పరాజ్ పశ్యతి నాంతరాత్మన్- కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మాన మైక్షదావృత్త చక్షురమృతత్వమిచ్ఛన్- జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్వ స్తతస్తుతం పశ్యతే నిష్కళం ధ్యాయమాన ఇతిచ- జ్ఞాయతేఽనేనేతిజ్ఞానం అంతః కరణం తస్యప్రసాదోరాగాదిరాహిత్యం తేనవిశుద్ధసత్వః పరమాత్మానం నిష్కళం సాక్షాత్కరోతీత్యర్థః- స్మృతిరపి- యంవినిద్రాజితశ్వాసా స్సంతుష్టాస్సంయతేంద్రియాః- జ్యోతిః పశ్యంతి యుంజానా స్తస్మైయోగాత్మనేనమఇతి- జ్యోతిశ్శుద్ధసత్వప్రకాశరూపం రూపద్వయవిశిష్టం పరమేశ్వరం పశ్యంతీత్యర్థః- ౨౪.

ననుపరమాత్మనో రూపద్వయవత్వే భేదఏవస్యాదిత్యాశంక్యాహ - ప్రకాశవచ్చావైశేష్యం ప్రకాశశ్చ కర్మణ్యభ్యాసాత్ - యథా సూర్యచంద్రాగ్నిమణ్యాది ప్రకాశానాం బహుప్రకారత్వేపి ప్రకాశత్వేన రూపేణైక్యం తద్వత్ ప్రకాశః శుద్ధసత్వప్రకాశరూపః పరమాత్మాచ- ధ్యానజ్ఞానాదాకర్మణి స్వలీలాకల్పిత చిన్మయభూతభాతికోపాధిభేదాద్భిన్న ఇవభాత్యభ్యాసాత్- ధ్యానార్థం శాస్త్రప్రదర్శిత తత్తల్లీలామూర్తిభావనా సంస్కారాదిత్యర్థః- వస్తుతస్త్వవైశేష్యం చి

దేకరసత్వమేవ- పురుషఏవేదగ్ంసర్వం ఆత్మైవేదంసర్వం బ్రహ్మైవేదం సర్వమిత్యవధారణాత్ తత్వజ్ఞానేనభేద సత్యతాభ్రాంతే ర్నివృత్తత్వాచ్చ- ౨౫.

అతోఽనంతేనతథాహిలింగం- అతః- భేదస్యచరాచరాత్మక విశ్వరూపగతస్య చిత్రవత్కల్పనాచమత్కారమాత్రరూపత్వేన - చిదేకరసత్వేన- స్వరూపవిస్మృత్యభావచ్చ సవిశేషరూపోఽపి పరమేశ్వరః అనంతేనస్వరూపవైభవేన- కాలత్రయాబాధ్యనిష్ప్రపంచకూటస్థరూపేణవిరాజతే- నభేదసత్యతాభ్రమం పరిచ్ఛేదం స్వరూపవిస్మృతింవా అజ్ఞవద్భజతే- కుతః- తథాహిలింగం - యదేకమవ్యక్త మనంతరూపం విశ్వం పురాణం తమసః పరస్తాత్ - మత్స్థానిసర్వభూతాని నచాహం తేష్వవస్థితః- నచమత్స్థానిభూతాని పశ్యమేయోగమైశ్వరమిత్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్యామిత్యర్థః- ౨౬.

ఏవంసవిశేషనిర్విశేషయోః పారమార్థికాభేద ముక్త్వాస్వమతశుద్ధ్యర్థం భేదాభేదపక్షముపన్యస్యతి- ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుండలవత్ - శ్రుతిషు సవిశేషరూపస్య నిర్విశేషరూపస్య చోభయస్య భేదస్యాభేదస్యచ వ్యపదేశాత్ - ప్రతిపాదనాత్ - సవిశేషనిర్విశేషయో ర్భేదాభేదౌభవతః - తుశబ్దస్సిద్ధాంతవైషమ్యద్యోతనార్థః - కథం- అహికుండలవత్ - అహికుండలం అహేస్సంస్థానవిశేషః- యథా అహికుండలయోరహిత్వేనాభేదః కుండలత్వేనభేదశ్చ తద్వదిత్యర్థః ౨౭

ధర్మభేదేన భేదాభేదావితిపక్షముక్త్వా ఏకధర్మావచ్ఛేదేనైవ భేదాభేదావితిపక్షమాహ- ప్రకాశాశ్రయవద్వా తేజస్త్వాత్ - యథాప్రకాశస్సౌరస్తదాశ్రయశ్చసవితా తయోర్నాస్త్యంతభేదః- తేజస్త్వావిశేషాత్ - తథాపి భిన్నత్వేనప్రతీయతే - తథాచైకతేజస్త్వావచ్ఛేదేనైవ ప్రమాణబలాద్భేదాభేదౌ యథాతద్వత్సవిశేష నిర్విశేషయోర్బ్రహ్మణోర్భేదాభేదావిత్యర్థః- ౨౮.

ననుభేదస్య పారమార్థికత్వే ప్రత్యగ్దృష్టిమాత్రేణ నివృత్తేరసంభవాద్విదేహముక్తిర్నస్యాత్ - ఏకావచ్ఛేదేనతయో రేకత్వాంగీ

కారే లోకేవిరోధ కథైవనస్యా దిత్యాదిదోషం పరమతేమత్వా సిద్ధాంతమాహ- పూర్వవద్వాప్రకాశవచ్చా వైశేష్య మిత్యత్రపూర్వం భేద ఔపాధికః అభేదః పారమార్థిక ఇతి యదుక్తం- సఏవసిద్ధాంతో౽భ్యుపేయఇతి- ఏవం నస్థానతో౽పి పరస్యేత్యారభ్య- పాదపరిసమాప్తిపర్యంతం సవిశేష నిర్విశేషరూపతత్పదార్థ భేదాభేదశోధనే ప్రస్తుతే స్వేనాపి తథా ప్రతిజ్ఞాతే ముముక్షూణామవశ్యవృత్త్వాద్వ్యేచ- తద్విషయమధ్యే ప్రకాశవచ్చావైశేష్య మిత్యాది సూత్రేషు జీవబ్రహ్మైక్యరూప వాక్యార్థవిచారవర్ణనం వ్యాఖ్యాతౄణా మసంగతమేవహి వాక్యార్థవిచారస్య తృతీయపాదే సర్వవేదాంత ప్రత్యయ మిత్యాదినా పృథక్ప్రతిపాద్యమానత్వాదితిదిక్- ౨౯.

ప్రతిషేధాచ్చ- నేహనానాస్తికించన మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియ ఇహనానేవపశ్యతీత్యాదినా పరమాత్మని సవిశేషనిర్విశేష భేదదర్శన ప్రతిషేధాత్- చకారేణ- యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూదివ్యభేద దర్శనస్యతత్త్వజ్ఞానోదయే అవశ్యభావిత్వ ప్రతిపాదనాచ్చేతిభావః- 3౦.

ఇతి ప్రకృతైతావత్వాధికరణం- ౬.

ఏవం విద్యాప్రపంచే- జ్ఞాతేద్వైతం నవిద్యతఇత్యుక్తేప్యవిద్యాచిరసంస్కారపరవశస్య భేదసత్యతాబుద్ధికల్పితం చోద్యముద్భావ్య పరిహారతి తత్త్వజ్ఞానదార్ఢ్యాయ తత్రచోద్యం దర్శయతి.

పరమతస్సేతూన్మానసంబంధభేదవ్యపదేశేభ్యః- 3౧.

సామాన్యాత్తు- 3౨.

బుధ్యర్థఃపాదవత్- 33.

స్థానవిశేషాత్ప్రకాశాదివత్- 3౪.

ఉపపత్తేశ్చ- 3౫.

తథాన్యప్రతిషేధాత్- 3౬.

అనేనసర్వగతత్వమాయామశబ్దాదిభ్యః- 3౭.

అత్రవిద్యాప్రపంచే బ్రహ్మాతిరిక్తం వస్త్వస్తినవేతి సందేహే అస్తీత్యాహ- పరమతఇతి- అతో బ్రహ్మణః పరం వస్త్వస్తి - అథయ ఆత్మాససేతు రితిబ్రహ్మణస్సేతుత్వ వ్యపదేశాత్- తథాచ- బ్రహ్మస ద్వితీయం- సేతుత్వాత్_ దారుసేతువదిత్యనుమానముక్తం బ్రహ్మచ తుష్పాదితిశ్రుతా వున్మాన వ్యపదేశాత్ ఏతావదిదమితి పరిచ్ఛిన్నత్వవ్య పదేశాత్ - వైశ్యసమీపస్థక్రయసాధన ద్రోణాదివత్స ద్వితీయం బ్రహ్మే త్యున్మానశబ్దార్థః చతస్రోదిశ ఏకఃపాదః- పృధివ్యంతరిక్షం ద్యౌసము ద్రఇతి ద్వితీయః పాదః అగ్నిస్సూర్యశ్చంద్రమావిద్యుదితి తృతీయఃపాదః- చక్షుశ్శ్రోత్రం ప్రాణోమనఇతి చతుర్థఃపాదఇతిశ్రుతా వుపాసనార్థంచతు ష్పాద్బ్రహ్మేత్యుక్తం సుషుప్తౌ ప్రాజ్ఞేనాత్మనా శ్శారీరస్సంపరిష్వక్త ఇ త్యాదినా బ్రహ్మణస్సంబంధ వ్యపదేశాత్ - సంబంధవత్వేన హేతునాఘ టాదివత్సద్వితీయత్వ మితి సంబంధశబ్దార్థః ఆదిత్యేహిరణ్మయం పురుష మీశ్వరం వ్యపదిశ్యతతో భేదేనాక్షి పురుషస్య వ్యపదేశాత్పరమాత్మా సద్వితీయ ఇతి- 3౧.

ఏవంప్రాప్తేసేతుత్వాదిహేతోరసిద్ధిమాహ- సామాన్యాత్తు- ఇ త్యాదినా- మృద్దార్వాదిమయేహి సేతుశబ్దోరూఢోనహిబ్రహ్మణ స్తా దృశంసేతుత్వమస్తికింతు- యథాసేతుర్జలస్య వ్యవస్థాపకఏవం బ్రహ్మ ణోపి జగన్మర్యాదా వ్యవస్థాపకత్వేన ప్రసిద్ధసేతు సామ్యాత్సేతుత్వ వ్యపదేశ ఇత్యర్థః తుశబ్దః పూర్వపక్షనిరాసార్థః ఏకవిజ్ఞానాత్సర్వ విజ్ఞానప్రతిజ్ఞావిరోధ స్సర్వేషామనుమానానాం బోధ్యః- 3౨.

ఉన్మానవ్యపదేశోపి నముఖ్యఇతి ద్వితీయం హేతుమప్య సిద్ధ్యా దూషయతి- బుధ్యర్థః పాదవత్ బ్రహ్మచతుష్పాదితిశ్రుతా వున్మాన వ్యపదేశోబుధ్యర్థః- సర్వాత్మకత్వ వ్యుత్పాదనార్థః నిర్విశేషస్య సవి శేషస్యచ బ్రహ్మణఅజ్ఞానాం బుద్ధిస్థత్వాయోగాత్ ఉపాసనాద్వారాబు ద్ధ్యారోహాయ ఉన్మానవ్యపదేశోన ముఖ్యఇత్యర్థః- పాదవత్ - యథా

బ్రహ్మప్రతీకస్య మనసో వాక్ప్రాణ చక్షుశ్శ్రోత్రా ణ్యుపాసనార్థం పాదత్వేన వ్యపదిశ్యంతే తద్వ దిత్యర్థః- 33.

అవశిష్టం హేతుద్వయ మప్యసిద్ధ్యాదూషయతి - స్థానవి శేషా త్ప్రకాశాదివత్ - సుషుప్తౌ బ్రహ్మణో జీవేన ఘటస్య ఘటేనేవనసంబంధః- కింతు స్థానవి శేషాత్ - బుధ్యాద్యుపాధివి శేషా త్ప్రాప్తస్య విశేష విజ్ఞానస్య- ఉపాధ్యుపశమా దుపశమే- అభివ్యక్త్యుపాధి ప్రయుక్త భేదాభావఏవ జీవపరయో స్సుషుప్తౌ సంబంధఇతి వ్యపదిశ్యతే-

అక్ష్యాదిత్య పురుషయో ర్భేదవ్యపదేశో ప్యక్ష్యాదిత్యరూపస్థాన విశేషాపేక్షయా భేదవ్యపదేశః- ప్రకాశాదివత్ యథా సౌరః ప్రకాశ ఆకాశోవా అంగుళియోగాత్ - ఘటసూచీ పాశాద్యుపాధివి శేషా చ్చా సంబంధఇవ భిన్న ఇవభాతి- ఉపాధివిగమేతు తదానీం సంబద్ధఇవాభిన్న ఇవ వ్యపదిశ్యతే తద్వదిత్యర్థః- తస్మా జ్జీవపరయో స్సంబంధో భేదశ్చో పాధినిమిత్తోన స్వాభావికః-

విద్వద్దృష్టా వుపాధీనామపి చిన్మయత్వాన్న భేద సత్యతా భ్రమ ఉదేతి- కింతు సముద్రతరంగాదివ త్కల్పనాచమత్కారమాత్రేణ వినోదహేతు రేవ- అవిదుషాంతూపాధిజడత్వభ్రమా ద్భేద సత్యతా భ్రాంత్యా ఆత్మస్వరూపాపరిజ్ఞానాచ్చ చోద్యాన్యేతాని సంభవంతీతి తద్వ్యాత్పాదనాయ భగవతా సూత్రకృతా ఏతౌ చోద్యపరిహారౌ దర్శితావిత్యవధేయం- 34.

ఉపపత్తేశ్చ- నముఖ్యసంబంధో జీవపరయో స్సుషుప్తౌ సంభవతి- స్వమపీతో భవతీతి స్వరూపస్యైవ సంబంధత్వ వ్యపదేశాత్- స్వరూపస్యచ సనాతనత్వాత్ సుషుప్తౌ గౌణసంబంధత్వమేవ- ఏవం భేదోపి నముఖ్యః- శ్రుతిసహస్రవిరోధా న్నుపపత్తి వశాన్నైమిత్తిక ఏవేత్యర్థః- 35.

తథాన్య ప్రతిషేధాత్ - యథా సేతుత్వాది హేతుభ్యోనన్యస్త్వం తరప్రమా తథా - అహమేవాధస్తాత్ - ఆత్మైవాధస్తాత్ ఇత్యాది

వాక్యై రన్యస్య వస్తునః ప్రతిషేధా దద్వితీయమేవ సవిశేషమపి బ్రహ్మేత్యర్థః- విశేషస్య సర్వస్య చిదేకరసత్వా దితిభావః- 36.

నను బ్రహ్మణో ఽద్వితీయత్వే సర్వగతత్వం కథ మిత్యతఆహ- అనేన సర్వగతత్వ మాయామశబ్దాదిభ్యః- అనేన సేతుత్వాదివ్యపదేశ ముఖ్యత్వస్య వస్త్వంతరస్యచ జడస్య ప్రతిషేధేన బ్రహ్మణ స్సవిశేషస్య సర్వగతత్వం సిధ్యతి- జడప్రపంచాప్రతిషేధే ప్రసిద్ధసేతువ ద్బ్రహ్మణోఽసర్వగతత్వం ప్రసజ్యేత- విజాతీయభేదప్రసంగాత్ - సర్వగతత్వేమానమాహ- ఆయామేతి- ఆయామశబ్దో వ్యాపకత్వవాచకః- ఆకాశవ త్సర్వగతశ్చ నిత్యఇత్యాదిశబ్దః- ఆదిపదేన- తతో విష్వజ్ వ్యాక్రామత్ - సాశనా నశనే అభీత్యాదిరుక్తా- అత్ర సాశన మనశనంచ- చరాచరాత్మకం విద్యాప్రపంచగతం చిన్మయమేవ గృహ్యతే- ఏవం సవిశేషస్యాపి బ్రహ్మణో మాయాకల్పిత చరాచరాత్మక చిన్మయప్రపంచవ్యాపకత్వేన తత్ర సజాతీయ స్వగతభేదయోః కల్పితయో స్సత్త్వేపి సర్వాత్మకత్వా విఘాతా త్సర్వగతత్వే సిద్ధే- త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్ పురుషఇత్యుక్తస్య తదుపలక్షితస్య నిర్విశేషబ్రహ్మణ స్సర్వగతత్వ మర్థసిద్ధం భవతీత్యభిప్రాయః- 37.

ఇతిసేత్వధికరణం- 8.

నన్వేవం విద్యాప్రపంచే బ్రహ్మాతిరిక్త చరాచరవస్త్వభావా ద్బ్రహ్మణః కర్మఫలదాతృత్వం నస్యాదిత్యాశంకాయాం సర్వం కర్మాఖిలం పార్థజ్ఞానే పరిసమాప్యతఇతి- నాదత్తేకస్య చిత్పాపం నచైవ సుకృతం విభుదితి- కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేదిత్యాదిస్మృత్యా విదుషః కర్మణి కర్మదృష్టి స్తత్ఫలే ఫలదృష్టిశ్చ నభవతి- కింతు సర్వత్ర బ్రహ్మదృష్టిరేవ భవతి- అత ఇయం శంకా అజ్ఞస్యైవేతి మనసికృత్వా - తదనురూప ముత్తరమాహ భగవాన్ సూత్రకారో వ్యావహారికం ఫలదాతృత్వ మవిరుద్ధమితి-

ఫలమతఉపపత్తేః- 38.

శ్రుతత్వాచ్చ- 39.

ధర్మం జైమినిరతఏవ- ౪౦.
పూర్వంతు బాదరాయణో హేతువ్యపదేశాత్ - ౪౧.
ఇతి ద్వితీయఃపాదః.

అజ్ఞత్వాదనీశాగ్రస్తస్య సర్వస్య జీవజాతస్య కర్మణి తత్ఫలేచ స్వాతంత్ర్యాదర్శనాత్ - ఫలం కర్మఫలం- అతఃపరమేశ్వరాత్ - భవితు మర్హతి- కుతః- ఉపపత్తేః- సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్తేః- పరమేశ్వరస్యైవ సర్వఫలదాతృత్వోపపత్తే రిత్యర్థః- ౩౮.

శ్రుతత్వాచ్చ- సవాఏషమహానజఆత్మా ఽన్నాదోవసుదాన ఇతీశ్వరే ఫలహేతుత్వస్య శ్రుతత్వాచ్చేశ్వరః ఫలదాతేత్యర్థః - అన్నం యజమానదత్తం హవిరాద్యత్తీత్యన్నాదః- వసుధనం- తత్తత్కృతకర్మఫలం తేభ్యో దదాతీతి వసుదాన ఇత్యర్థః- ౩౯.

ధర్మం జైమినిరతఏవ- జైమినిస్త్వాచార్యో ఽతఏవ- జీవస్యాసమర్థత్వా దేవధర్మం ఫలదాతారం మన్యతే- తథాహి స్వర్గకామో యజేతేతి విధివిషయస్యయాగస్య స్వర్గసాధనత్వం శ్రుతం- తన్నిర్వాహాయ శ్రుతిప్రమాణకై రపూర్వాఖ్యో వ్యాపారో యాగస్యోత్తరావస్థారూపః కల్పనీయఇతి యాగాదిధర్మఏవ ఫలదాతా- ఈశ్వరస్య సర్వసాధారణస్య విచిత్రఫలదాతృత్వా నుపపత్తేరితి- ౪౦.

పూర్వంతు బాదరాయణో హేతువ్యపదేశాత్ - బాదరాయణస్త్వాచార్యః పూర్వోక్త మీశ్వరం ఫలదాతారం మన్యతే- తుసుక్తపక్ష నిరాసకః- కర్మ- అపూర్వంవా- స్వస్వరూప వినియోగ సాక్షాత్కారవ దధిష్ఠితం భవితుమర్హతి- అచేతనత్వా న్మృదాదివ దిత్యనుమానేన సంభావితేఽర్థే శ్రుతిస్మృతీప్రమాణయతి- హేతువ్యపదేశాదితి- ఏష హ్యేవసాధు కర్మకారయతి- అన్నాదో వసుదాన ఇత్యాది శ్రుత్యా- లభతేచ తతః కామాన్ మయైవవిహితాన్ హితానితి స్మృత్యాచేశ్వరస్య ధర్మాధర్మయో స్తత్ఫలేచ హేతుత్వేన వ్యపదిష్టత్వాదిత్యర్థః- తస్మాత్తత్తత్కర్మ సాపేక్షాదీశ్వరాదేవ సర్వేషాం ఫలసిద్ధిరితిసిద్ధం- ౪౧. ఇతి ఫలాధికరణం- ౮.

ఏవ మత్ర సాధనాధ్యాయే ప్రథమద్వితీయపాదయో స్త్వం పదార్థా శోధితౌ ముఖ్యత్వాత్ - తత్ర జీవస్వరూపం- తత్సృష్ట్వా త దేవాను ప్రావిశదిత్యుక్త చిదాభాసరూపం- తత్రానుభూయమానం త్వవస్థాత్రయ మవిద్యాకృతం- అవిద్యా ద్వివిధా- తూలావిద్యామూలా విద్యాచేతి- తత్ర మూలావిద్యా- మూలస్య సర్వకారణస్య పరమేశ్వరస్యాజ్ఞానమేవ- న కేవల నిర్విశేషరూపస్య తస్య సుషుప్తిమూర్ఛా ప్రళయాదిషు విశేషవిజ్ఞానోపశమమాత్రేణ పరిశిష్యమాణత్వేన స దైవ స్సామాన్యతో జ్ఞాయమానత్వాత్ - అవిద్యాయా అవిరోధిత్వాచ్చ- అతో మూలాజ్ఞానం జీవాశ్రయం - సర్వకారణ పరమేశ్వరవిషయంచేతిఫలితం- ఈశ్వరస్వరూపస్య ప్రమాణాంతరై ర్జ్ఞాతు మశక్యత్వాత్ - అన్యథా జగత్కారణేవాదివిప్రతిపత్తి ర్నస్యాత్ - అతస్తజ్జ్ఞానమేవ మూలాజ్ఞాన నివర్తకమితి- ఇయతాప్రబంధేన- ప్రథమాధ్యాయే సర్వశ్రుతిసమన్వయప్రదర్శనేన- ద్వితీయాధ్యాయే మతాంతరనిరాసేన- తృతీయే త్వస్మిన్ పాదే నస్థానతోపీత్యాదినా తత్పదార్థశోధనే నచ సవిస్తరం వ్యుత్పాదితం- జ్ఞానమాత్రేణ- ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానస్య యుగపత్సర్వకామావాప్తేశ్చ సిద్ధత్వాత్ ఉత్తరపాదే తదుపాసనం యథాధికారం విధీయత ఇతిబోధ్యం- మూలం కారణం తద్విషయమజ్ఞానం మూలాజ్ఞానం- తూలాజ్ఞానంతు- తస్యతావదేవచిరం యావన్నవిమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇత్యుక్తప్రకారేణ తత్త్వజ్ఞస్య దేహపాతానంతరం నివర్తతే- ఏతేన జీవస్య బ్రహ్మమయం భ్రాంతిమయంచేతి ద్వివిధం జన్మనిష్పన్నం భవతి- చిదాభాసరూపం బ్రహ్మమయం బ్రహ్మాభిన్నత్వాత్ బ్రహ్మసృష్టత్వాచ్చ అవిద్యాద్వయకృతంతు భ్రాంతిమయం- విద్యయా తన్నివృత్తౌ బ్రహ్మమయం పరిశిష్యతే- తదద్వితీయమేవ యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూదితిశ్రుతేః- తన్నివృత్తి స్తు విశేషవిజ్ఞాననివృత్త్యా- స్వభావతఏవ భవతి- నతత్త్వజ్ఞానేన- భ్రాంతిసిద్ధత్వాభావాత్ - తావతాతత్త్వజ్ఞస్య విశేషవిజ్ఞానకాలే జీవన్ముక్తి స్తదుపశమే విదేహముక్తిశ్చేతి ముక్తే ర్ద్వైవిధ్యం- ద్వాదశాహవ దుభయవిధమితిసూత్రే నిర్ధార్యతే- ఈశ్వరస్వరూపంచ ద్విరూపమేవ- పాదోస్య

విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీత్యాది శ్రుతిప్రమితం- ద్విరూ
పంహి బ్రహ్మవిభాతీతి భాష్యకృత్ప్రతిజ్ఞాతంచ- అతో విశేషవిజ్ఞానోప
శమే నిష్ప్రపంచమేవ- తత్సద్భావే సప్రపంచమేవచ బ్రహ్మేతిపటవ
చ్చేతి సూత్రే నిర్ధారితం- అతో రూపద్వయమేకస్యైవ పరమాత్మనః-
పురుషఏవేదగ్ం సర్వమిత్యవధృతత్వాత్- తత్ర నిర్విశేషే సవిశేషేణ
వ్యుత్పాదనావకాశః నిర్విశేషత్వాదేవ- కింతు త్రిపాదస్యామృతందివి-
త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుషః- అథ యదతఃపరోదివో జ్యోతిర్దీప్యతే
అత్యతిష్ఠద్దశాంగులం- తదక్షరేపరమే వ్యోమన్నిత్యాది శ్రుతిభి స్సర్వ
స్మాత్పరత్వేన ప్రతిబోధితం- స్మృతంచ- సవిశేషేతు సర్వం వ్యుత్పాద
నం సావకాశం- తన్మహిమ్న అనంతత్వాత్- అచింత్య మవ్యక్త మనం
తరూప మితిశ్రుతేః- యత్ర సర్వం జగచ్చిదేకరసమేవ- యద్జ్ఞానా త్స
ర్వవిజ్ఞానం భవతి- యత్రాఖండైకతా మాపన్నస్య జీవన్ముక్తస్య
యుగపత్సర్వకామావాప్తి రుపదిశ్యతే- తద్బ్రహ్మగుహానిహితం సర్వా
త్మకం సర్వాధిష్ఠానం సర్వప్రత్యగ్భూతంచా థాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యు
పక్రమ్యస్వరూపతటస్థ లక్షణలక్షితం- అతః పరమేశ్వరసృష్టశ్చరాచరా
త్మకః ప్రపంచశ్చిన్మయఏవ- అపంచీకృతః- తత్ర భేదః కాల్పనికః- స్వరూ
పేణ సత్యఏవచ- చిదేకరసత్వాత్- పంచీకృతస్తు జీవావిద్యాధ్యస్తః
అవ్యక్తమహదాదిపూర్వకః- ఆత్మస్వరూపతిరోధానేన భేదసత్యతా
భ్రమాపాదకశ్చ జడరూప ఇతి ప్రపంచ ద్వైవిధ్య మనుసంధేయ
మిత్యలం.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థశిష్య శ్రీ అద్వైతానంద తీర్థవిరచితాయాం
బ్రహ్మసూత్రతాత్పర్య దీపికాయాం తృతీయా
ధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః-
హరిః ఓంతత్సత్.

ఓమ్.

శ్రీమహాగణాధిపతయేనమః.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమోనమః.

శ్రీమహాసరస్వత్యైనమః.

తృతీయస్యాధ్యాయస్య - తృతీయఃపాదః.

ఏవం తత్పదవాచ్య లక్ష్యాత్మకం సగుణనిర్గుణ స్వరూపం బ్రహ్మజ్ఞేయం వ్యాఖ్యాతం - ఇదానీంతద్జ్ఞానం కిం ప్రకారకమిత్యపేక్షాయాం తద్విచారాయపాదాంతరమారభతే.

సర్వవేదాంతప్రత్యయం చోదనాద్యవిశేషాత్ - ౧.

భేదాన్నేతిచేన్నైకస్యామపి- ౨.

స్వాధ్యాయస్యతథాత్వే నహిసమాచారేఽధికారాచ్చ
సవవచ్చతన్నియమః- ౩.

దర్శయతిచ- ౪.

పూర్వస్మిన్పాదే వాక్యార్థజ్ఞానహేతుభూతత్త్వం పదార్థనిరూపణం కృతం- అస్మిన్పాదే వాక్యార్థో నిర్ధార్యత ఇత్యనయోః పాదయోర్హేతుహేతుమద్భావసంగతిః- తత్రతావత్సగుణబ్రహ్మప్రాణపంచాగ్న్యాది విషయేషూపాసనేషు భేదాభేదచింతా ఆరభ్యతే- కిం ప్రతివేదాంతం ప్రాణోపాసనం పంచాగ్న్యుపాసనమిత్యేవం జాతీయకముపాసనం భిద్యతేనవేతిసందేహే ఉపాసనైక్యాద్గుణోప సంహారేణతదుపాసనాత్సత్త్వశుద్ధిద్వారా వాక్యార్థజ్ఞానేముక్తిరితి భవిష్యతి- ద్రవ్యదేవతే యథాయాగస్యరూపం తథా ఉపాసనస్యోపాస్యం

రూపం తథాచ యథా ఆమిక్షావాజినయాగయో ర్ద్రవ్యరూపభేదా ద్భేదఏవముపాసనానా ముపాస్యరూపభేదాద్భేదో న్యాయ్యః- తథాహి క్వచిత్పంచాగ్నివిద్యాయాం షష్ఠోగ్నిరుపాస్యశ్శ్రూయతే- క్వచిచ్ఛాఖాయాం పంచైవాగ్నయః- ఇత్యేవం రూపేణ తత్రోపాసనే రూపభేదావగమాదుపాసనం భిద్యతఇతిప్రాప్తేబ్రూమః - సర్వైర్వేదాంతైః ప్రత్యయం ప్రతీయమానాన్యుపాసనాని నభిద్యంతే- కుతః- చోదనాద్యవిశేషాత్- ఆదిపదేన కర్మాభేదహేతుత్వేనోపన్యస్తా స్సంయోగరూపసమాఖ్యాగృహ్యంతే- చోదనాసంయోగరూప సమాఖ్యానామవిశేషాదిత్యర్థః- యథాసర్వశాఖా స్వగ్నిహోత్రం జుహుయాదితి చోదనాయా అవిశేషా న్నిత్యాగ్నిహోత్రమేకం- తథా యోహవై జ్యేష్ఠంచ శ్రేష్ఠంచ ప్రాణం వేదేత్యాదిచోదనాయాః ఛందోగానాం వాజసనేయినాం చావిశిష్టత్వాదేకైవప్రాణవిద్యా సర్వేషాం శాఖినామితి గమ్యతే- యః ప్రాణోపాసకస్స జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ స్వానాంభవతీతి ఫలసంయోగస్య సర్వత్రావిశిష్టత్వాచ్చ నవిద్యాయాభేదః - జ్యేష్ఠత్వాదిగుణకప్రాణస్యోపాస్య రూపస్య సర్వత్రావిశిష్టత్వాచ్చ- తథాప్రాణవిద్యేతిసమాఖ్యాయా స్సర్వత్రావిశిష్టత్వాచ్చ విద్యైక్యమితి- ౧.

భేదాన్నేతిచేన్నైకస్యామపి- నను వాజసనేయినః పంచాగ్నివిద్యాయాం షష్ఠం ప్రసిద్ధాగ్నిం ఉపాస్యత్వేనామనంతి - తస్య మృతస్య యజమానస్య ఋత్విగ్భిరరణ్యాం ప్రాప్తి తస్య ప్రసిద్ధాగ్ని రేవాగ్నిర్భవతీతి- ఛందోగాస్తు పంచాగ్నీన్ వేదేత్యామనంతి నతుషష్ఠమగ్నిం - తథాచ రూపభేదాదామిక్షావాజినయాగయోరివ శాఖాద్వయే పంచాగ్నివిద్యాయా భేదోన్యాయ్య ఇత్యుక్తమితిచేత్- న- యతఏకస్యామపివిద్యాయామయం రూపభేద ఉపపద్యతే- తథాచ- యేహిద్యులోకాదయః పంచాగ్నయో వాజసనేయశాఖాయా ముక్తాస్తఏవ ఛాందోగ్యే ప్రత్యభిజ్ఞాయంతే- తథాచ- నవిద్యాభేదోయుక్తః- నచ షష్ఠాగ్నితదభావాభ్యాంభేదః- ఏకస్మిన్నేవాతిరాత్రే షోడశిగ్రహణ తదభావయోర్దర్శనాత్ - యద్వా అనేకగుణ ప్రత్యభిజ్ఞానానురోధాచ్ఛాందోగ్యే

షష్ఠాగ్నే రుపసంహారః- కర్తవ్యః- నచాగ్నిషు పంచత్వసంఖ్యాశ్రవణ విరోధః- తస్యస్వబుధ్యా సంపాదితాగ్నిపరత్వా దితిభావః- ౨.

నను బ్రహ్మవిద్యా ప్రతిపాదకముండకాధ్యయనే శిరస్యంగార పాత్రధారణరూపం శిరోవ్రతం కర్తవ్యత్వేనోపదిశ్యతే- ఇతరోపనిషద ధ్యయనకాలే శిరోవ్రతం నాపేక్ష్యతే - తథాచముండకస్థ విద్యాపేక్ష యా ఇతరోపనిషన్నిష్ఠవిద్యాయా భేదోయుక్తః- నహ్యేకైవ విద్యా శిరోవ్రతరూప ధర్మమపేక్షతే నాపేక్షతేచేతియుక్తం- అతోధర్మభేదా ద్విద్యాభేద ఇత్యాశంక్యాహ.

స్వాధ్యాయస్య తథాత్వే నహిసమాచారేఽధికారాచ్చ సవవ చ్చతన్నియమః స్వాధ్యాయస్యైవైషశిరో వ్రతాఖ్యధర్మోంగం - నవి ద్యాయాః కుతః- హీయత స్తథాత్వేన స్వాధ్యాయాంగత్వేనసమాచారే వేదవ్రతోపదేశపరే గ్రంథేశిరోవ్రతమపివేదవ్రతత్వేనాథర్వణికా స్స మామనంతి- తథాచ- యథాగోదానరూపం వేదవ్రతం వేదాధ్యయ నాంగమేవం శిరోవ్రతమపి ముండకాధ్యయనాంగమేవ- నముండకోక్త విద్యాంగమిత్యర్థః-అధికారాచ్చ- నైతదచీర్ణవ్రతోధీతఇత్యత్రత్వా దధికృతముండక గ్రంథజాతపరాదేతచ్ఛబ్దాత్ చకారాదధీత ఇత్యధ్య యనశబ్దాచ్చ శిరోవ్రతమధ్యయనస్యైవాంగ మిత్యర్థః- అననుష్ఠిత శిరోవ్రతః అకృతవ్రతః- తస్యశిరోవ్రతస్య ముండకాధ్యయనేనియమ ఇత్యత్ర దృష్టాంతః- సవవచ్చేతి - యథాసవాస్సప్తసౌర్యాదయశ్శతౌద నాంతాశ్శాఖాంతరోక్తత్రేతాగ్న్య సంబంధాదాథర్వణోక్తైకాగ్ని సం బంధాచ్చైకాగ్ని నామాథర్వణికానామేవ నియమ్యతే తద్వదేవైత చ్ఛబ్దాదధీతఇతి శబ్దాచ్చ ముండకాధ్యయన ఏవశిరోవ్రతస్యనియమ ఇత్యర్థః- తస్మాత్సర్వత్ర విద్యైక్యమితి- 3

దర్శయతిచ- సర్వేవేదాయత్పదమామనంతీతి వాక్యం బ్రహ్మ ణోవేద్యస్య సర్వవేదాంతేష్వేకత్వేనతద్విద్యాయా స్సర్వత్రైకత్వం దర్శయతి- తథావాజసనేయకే బ్రహ్మణో వైశ్వానరస్య ప్రాదేశమా త్రత్వేన సంపాదితస్య ఛాందోగ్యే సిద్ధవదుపాదానం యస్త్వేతమేవం

ప్రాదేశమాత్రం వైశ్వానరముపాస్త ఇతి- తదపిసర్వత్ర వైశ్వానరవి
ద్యాయాఏకత్వం దర్శయతి- తథాచయథాసగుణస్య నిర్గుణస్యవా
బ్రహ్మణఏకత్వేన సర్వత్రశ్రూయమాణత్వాత్తత్ద్విద్యాయా ఏక
త్వంతథా శస్త్రవిశేషరూపోక్థాదీనాం సర్వత్ర శ్రూయమాణత్వాది
దమవగమ్యతే- సర్వత్రో పాస్త్యర్థం తేషాంశ్రవణమితి- త
తశ్చోపాస్యోక్థాదీనా మేకత్వాత్తదుపాసనానామప్యైక్యమితి- తత్స
మభివ్యాహారాదితరేషా మప్యుపాసనానామభేదసిద్ధిరిత్యర్థః- ౪.

ఇతి సర్వవేదాంత ప్రత్యయాధికరణం- ౧.

ఉపాసనైక్య విచారస్య ప్రయోజనమాహ-

ఉపసంహారోఽర్థాభేదాద్విధిశేషవత్సమానేచ- ౫.

సర్వత్రోపాసనానామేకత్వేప్యేకశాఖాస్థ విద్యాయాంకతిపయ
గుణయుక్తాయాం శాఖాంతరస్థాధికగుణానాముపసంహారోఽస్తినవేతి
సందేహేయత్రయావంతో గుణాశ్శ్రుతాస్తైరేవా కాంక్షాశాంతేర్నో
పసంహార ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః- సమానే ఉపాసనే గుణోపసంహారో
యుక్తః- కుతః- అర్థాభేదాత్ - ఉపాస్యగుణైర్నిర్వర్త్యస్యోపాస
నరూపార్థస్య సర్వశాఖాస్వభిన్నత్వాత్ - నహ్యేకమేవోపాసనం గు
ణాంతర మపేక్షతేనాపేక్షతేచేతి యుక్తం- విధిశేషవత్ - యథాగ్ని
హోత్రస్య సర్వత్రైక్యాత్తచ్ఛేషాణా ముపసంహారస్తద్వ దిత్య
ర్థః- తస్మాచ్చోదనాద్య విశేషేణహేతునాకృతస్యోపాసనైక్య విచా
రస్య సఫలత్వం సిద్ధం- ౫.

ఇత్యుపసంహారాధికరణం- ౨.

ఇదానీంచోదనాద్యవిశేషస్యోపాసనైక్య సాధకత్వాపవాదా
ర్థమాహ.

అన్యథాత్వం శబ్దాదితిచేన్నా విశేషాత్- ౬.

నవాప్రకరణభేదాత్పరోవరీయస్త్వాదివత్- ౭.

సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్తమస్తితుతదపి- ౮.

వ్యాప్తేశ్చసమంజసం- ౯.

బృహదారణ్యకే శ్రూయతే- ఉద్గీథ బ్రాహ్మణే క్షేత్రజ్ఞస్యయాస్తామసవృత్తయస్తే అసురాః-యాశ్చసాత్త్వికవృత్తయస్తేదేవాస్తేషాం దేవాసురాణామన్యోన్యం స్పర్ధాయాం తామసవృత్త్యుద్భవే సాత్త్వికవృత్త్యభిభవః- సాత్త్వికవృత్త్యుద్భవేచ తామస వృత్త్యభిభవ ఇత్యేవం రూపం శ్రావయిత్వా తత్ర దేవాస్సామభక్తి రూపేణోద్గీథేనోద్గాతృకర్మణా అసురజయం కరిష్యామ ఇతివాచం ఘ్రాణం చక్షుః శ్రోత్రం మనశ్చోచుః- త్వమస్మాకమౌద్గాత్రం కర్మోద్గీథంకుర్వితి- తేచవాగాదయస్తథేత్యుక్తవంతః కర్మణి ప్రవృత్తానుద్గాతౄనసురాపభి రుద్గాతృభిర్దేవా అస్మజ్జయం కరిష్యంతీతిబుధ్వా తాడితవంతః- తేచవాగాదయస్తాడితా ఇతి వాగాదీన్నిందిత్వాముఖ్య ప్రాణముద్గాతృత్వేన శ్రావయతి- అథ హేమం ముఖ్యం ప్రాణందేవా ఊచుస్త్వముద్గాతాభవేతి- సప్రాణస్తథాస్త్విత్యుక్త్వా కర్మణి ప్రవృత్తస్తంచోద్గాతారం ప్రాణం ప్రాప్యహంతుకామా అసురాః పాషాణం ప్రాప్యవేగవాన్ లోష్ఠ ఇవ విశీర్ణావయవా అభూవన్నితి ప్రాణస్తుతిం కృత్వా ఉద్గీథకర్తారం ప్రాణముపాస్యం దర్శయతి - ఏవమేవ ఛాందోగ్యేపి శ్రూయతే తద్ధదేవా ఉద్గీథమాజహ్రురనేనైనానభి భవిష్యామ ఇత్యాది- పూర్వవద్దేవాసుర స్పర్ధాయాం దేవా ఉద్గీథోపలక్షితమౌద్గాత్రం కర్మాహృతవంతోఽనేన కర్మణైనాన్ తామసవృత్తిలక్షణానసురానభిభవిష్యామ ఇత్యుపక్రమ్య పూర్వవదేవవాగాదినిందాం కృత్వాఅథయ ఏవాయం ముఖ్యప్రాణస్తముద్గీథ ముపాసాం చక్రిరేదేవాఇతి- సర్వత్ర వాగాదిశబ్దాస్తదభిమాని దేవతాపరాబోధ్యాః తత్రసంశయః- కిమనయోర్విద్యయోరభేదఉతభేదఇతి- తత్రపూర్వపక్షే గుణోపసంహారః ఫలం సిద్ధాంతే విద్యయోర్భేదాత్ నోపసంహార ఇతిభేదః- చోదనాద్యవిశేషాదిత్యత్రసమాఖ్యాయా అవిశేషాద్విద్యైక్య మిత్యుక్తంతథాత్రాప్యుద్గీథవిద్యేతి సమాఖ్యాయా అవిశేషాద్విద్యైక్యమేవేతి దృష్టాంత

సంగత్యాప్రాప్తం తదాక్షిపతిసిద్ధాంతీ- అన్యథాత్వం శబ్దాదితిచేదితి-
ఛాందోగ్యబృహదారణ్యకవాక్యాభ్యాం ప్రాణస్యాన్యథాత్వం భిన్నాకా
రత్వం- బృహదారణ్యకే ఉద్గీథకర్తృత్వం- ఛాందోగ్యే ఉద్గీథకర్మాత్మ
కత్వమిత్యేవరూపం గమ్యతే తథాచ కర్తృకర్మణోర్భేదేన ఉపాస్య
భేదాత్- తత్కథం విద్యైక్యం స్యాదితిచేన్నైషదోషః - నహ్యేతావ
తా విశేషేణవిద్యైకత్వమపగచ్ఛతి- అవిశేషస్యాపి బహుతరస్య ప్రతీ
యమానత్వాత్- తథాహి దేవాసురసంగ్రామోపక్రమత్వమసురాత్య
యాభిప్రాయ ఉద్గీథోపన్యాసః వాగాది సంకీర్తనం తన్నిందయా ము
ఖ్యప్రాణవ్యపాశ్రయః- తద్వీర్యాచ్చాసురవిధ్వంసనమశ్మలోష్టాది నిద
ర్శనమిత్యేవం బహవోఽర్థా ఉభయత్రాప్య విశిష్టాః ప్రతీయంతే వా
జసనేయకేచోద్గీథసామానాధికరణ్యం ప్రాణస్యశ్రుతం- ఏషహహిఉద్గీ
థఇతి- తస్మాచ్ఛాందోగ్యవాక్యమపిలక్షణయాఉద్గీథకర్తృత్వేనైవవ్యా
ఖ్యేయమితి విద్యైక్యం- ౬.

ఇతిప్రాప్తే సిద్ధాంతయతి- నవాప్రకరణభేదాత్పరోవరీయస్త్వాది
వత్- నైవాత్రవిద్యైక్యంయుక్తం ప్రకరణభేదాత్- ఉపక్రమభేదాది
త్యర్థః - తథాహి -ఓమిత్యేతదక్షర ముద్గీథముపాసీతేత్యోంకారా
ద్యనేకవర్ణరూపావయవ విశిష్టస్య సామభక్తి విశేషస్యోద్గీథ
స్యావయవభూత మోంకార ముపాస్య ముపక్రమ్య తస్యైవోంకా
రస్య పృథివ్యాదిభ్య స్సారతమత్వాదిగుణానుక్త్వా పునరుద్గీథావయ
వ మోంకారమనువర్త్య దేవాసురాఖ్యాయికారూపేణ ప్రాణముద్గీథ
ముపాసాం చక్రిరే దేవా ఇత్యాహ- తత్రత్యోద్గీథశబ్దేనోద్గీథావయ
వ ఓంకారఏవ స్వీకర్తవ్యః- ఉపక్రమే ఉద్గీథశబ్దేన తస్యైవోక్తత్వా
త్- అన్యథా ఉద్గీథపదేన సకలసామభక్తిగ్రహణే ఉద్గీథకర్తృలక్షణా
యాం చోపక్రమోబాధ్యేత తస్మాత్తత్రోద్గీథావయవ ఓంకారే ప్రా
ణఉపాస్యః- బృహదారణ్యకేతూద్గీథకర్తా ప్రాణఉపాస్య ఇత్యనయో
ర్విద్యయోర్భేదఇతి- పరోవరీయస్త్వాదివత్- యథా ఉద్గీథోపాస్తిత్వ
సామ్యేప్యేకత్రోద్గీథే పరమాత్మాధ్యాసేన ప్రాణాద్యపేక్షయాపర
త్వ వరీయస్త్వాదిగుణక ముపాసనం సఏషపరోవరీయానుద్గీథ ఇత్యాది

వాక్యవిహిత మక్ష్యాదిత్య పురుషగత హిరణ్యశ్మశ్రుత్వాది గుణవిశిష్టో
ద్గీథోపాసనా ద్భిద్యతే తద్వదిత్యర్థః- ౭.

సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్తమస్తితు తదపి- ననూద్గీథవిద్యేతి సంజ్ఞాయా
ఏకత్వాచ్ఛాఖాద్వయే విద్యైక్యమిత్యుక్తమితిచేత్తత్రోత్తరముక్తం
నవాప్రకరణభేదాదితిసూత్రే సంజ్ఞాకరణస్య పౌరుషేయత్వాన్న విద్యై
క్య సంపాదకత్వమితి- కించ తత్సంజ్ఞైకత్వం పరోవరీయస్త్వా ద్యుపాసన
యోరభిన్నయోరప్యస్తి ఉద్గీథవిద్యేతి- సూత్రస్థాపిశబ్దేనాన్యోపిదృష్టాం
తస్సూచ్యతే- యథా ఏకస్మిన్ కాఠకగ్రంథే చోదితానాం భిన్నానాం
కర్మణాం కాఠకైక సంజ్ఞత్వమస్తి- అతః పౌరుషేయసంజ్ఞైక్యం విద్యై
క్యేఽప్రయోజకమితిభావః- తస్మాచ్ఛందోగవాజసనేయ శాఖయోః
ప్రకృతవిద్యయోర్భేదఇతిసిద్ధం- ౮.

నను ఓమిత్యేతదక్షర ముద్గీథముపాసీతేత్యుపక్రమే ఉద్గీథపద
స్యోంకారపరత్వ నిర్ధారణం కథం- అన్యథాపి యోజనసంభవా దిత్యా
శంకాయామాహ- వ్యాప్తేశ్చ సమంజసం- ఓమిత్యేతదక్షర ముద్గీథ
మిత్యోంకారత్వోద్గీథత్వయోస్సామానాధికరణ్య ప్రతిభాసోస్తి స
కిం నామ్ని బ్రహ్మదృష్టివదధ్యాసః- ఉతయద్రజతం సాశుక్తి రితివ
దపవాదః- కింవా భూసురో బ్రాహ్మణ ఇతివత్తుల్య ధర్మావభాసః-
ఆహోస్విన్నీలముత్పలమితి వదుద్గీథోంకారయోర్విశేషణ విశేష్య
భావ ఇతివికల్ప్య- ఓంకారస్య ప్రత్యృచం ప్రత్యనువాకం ప్రతిసామ
చాద్యంతేషు వ్యాప్తేః వ్యాపిత్వాత్కోవా ఓంకారఉపాస్య ఇత్యా
కాంక్షాయా ముద్గీథావయవత్వే నోంకారో విశేష్యతే- ఓమిత్యేతదక్ష
ర ముద్గీథముపాసీతేతి- తథాచోద్గీథమిత్యోంకారస్య విశేషణమిత్యేవ
సమంజసం- ఉత్పలస్య నీలత్వమివ- నత్వధ్యాసాదిపక్షగ్రహణం యుక్త
మిత్యుపక్రమ వాక్యస్య నిర్ధారితార్థత్వాత్తన్మూలకస్య సిద్ధాంతస్య సి
ద్ధిరితిబోధ్యం- సూత్రేచ శబ్దేన అధ్యాసాదిపక్షాణా మసంభవస్సూచితః-
తథాహి- ఉద్గీథే ఓంకారస్య ఓంకారేవో ద్గీథస్యాధ్యాసే నోపాస్యత్వే
ఉత్తరత్రవిధీయమానా దోంకారే ప్రాణదృష్టిరూపా దుపాసనా ద్భి

న్నమిద ముపాసనం వక్తవ్యం తథాచ పృథక్ఫలకల్పనా ప్రసంగః - సిద్ధాంతేతు ప్రాణాశ్రయఓంకారోత్ర సమర్ప్యత ఇతినాయందోషః. నాపి ద్వితీయఃపక్షః. ఓంకారోద్గీథయో రన్యతరజ్ఞాన స్యాన్యతర జ్ఞానబాధకత్వా దర్శనాత్ - నాపి తృతీయఃపక్షః- ఓంకారోద్గీథశబ్దయోః పర్యాయత్వాభావాదితి- తస్మాత్పటైకదేశే దగ్ధేపటో దగ్ధఇత్యాదివ దుద్గీథపదం స్వావయవ మోంకారం లక్షయతీతిసిద్ధం - నాస్య సూత్రస్యాధికరణాంతరత్వం పూర్వసూత్రా కాంక్షా పూరకత్వాత్ విషయభేదాభావాచ్చ- ౯.

ఇత్యన్యథాత్వాధికరణం- 3.

ఏవం వాజసనేయకే ఛాందోగ్యేచ ప్రాణసంవాదే ముఖ్యప్రాణస్య శ్రైష్ఠ్యగుణకస్యోపాస్యత్వముక్తం. వాక్చక్షుశ్శ్రోత్రమనోరేతాంసిక్రమేణ వసిష్ఠత్వప్రతిష్ఠాత్వ సంపత్త్వాయతనత్వజనిమత్వ రూపగుణయుక్తాని సంకీర్త్యంతే. వాగాదయః ప్రాణాధీనస్థితికత్త్వం స్వేషు నిశ్చిత్య స్వనిష్ఠాన్ వసిష్ఠత్వాదిగుణాన్ ప్రాణే సమర్పితవంత ఇత్యుక్తం. వాచోహి వసిష్ఠత్వం వాగ్మినో లోకే సుఖేనవాసదర్శనాత్ - చక్షుషః ప్రతిష్ఠాత్వం చక్షుష్మతస్సుఖేన పాదప్రతిష్ఠాదర్శనాత్ - శ్రోత్రస్య సంపత్వం శ్రుతాత్మనిర్ధారణేన పరమసంపత్తి దర్శనాత్ - మనోహి భోగ్యాకారవృత్తిద్వారా భోగ్యానా మాయతనం- పురుషాద్యాకారేణ పరిణమమానం రేతోజనిమదితి మంతవ్యం . ఏవం కౌషీతక్యాదిశాఖాస్వపిప్రాణసంవాదేషు. అథాతోనిశ్శ్రేయసాదానం- ఏతాహవై దేవతా అహంశ్రేయసేవివదమానా ఇత్యాదినాప్రాణస్య శ్రైష్ఠ్యముక్తం. వశిష్ఠత్వాదిగుణాస్తునోక్తాః- నిశ్శ్రేయసంశ్రైష్ఠ్యం తస్యాధానం నిర్ధారణం- తద్వినాఉపాస్తేరయోగాత్తదారభ్యత ఇత్యాహ. అథేతి- ఏతా వాగాద్యభిమానిన్యో దేవతా అహంశ్రేయసే స్వకీయశ్రేష్ఠత్వాయేత్యర్థః- తత్రకిం వశిష్ఠత్వాదిగుణానాం క్వచిదుక్తానామన్యత్రోప సంహారోస్తినవేతి సందేహే-పూర్వమోంకారస్య సమీపస్థగుణైరేవోపాస్యత్వవదత్రాపియత్రయేగుణాశ్శ్రుతాస్తై రేవోపాస్యత్వం ప్రాణస్యేతినోపసంహారఇతిప్రాప్తే ఆహ.

సర్వాభేదాదన్యత్రేమే- ౧౦.

అన్యత్ర వశిష్ఠత్వాదిగుణానామశ్రవణస్థలే - ఇమే వశిష్ఠత్వాదయోగుణా ఉపసంహర్తవ్యాః కుతః- సర్వాభేదాత్ - సర్వాసుశాఖాసుప్రాణోపాసనస్య ప్రాణసంవాదస్థస్యాభిన్నత్వాదిత్యర్థః- ఏకస్యామేవ విద్యాయాం వశిష్ఠత్వాద్యపేక్షాతదభావయోర్విరోధా దితిభావః- ౧౦.

ఇతి సర్వాభేదాధికరణం- ౮.

నను ప్రాణస్య సర్వత్రైక రూపత్వాత్పరిచ్ఛిన్నత్వాచ్చ భవతు శాఖాంతరీయ గుణోపసంహారేణోపాసనం- బ్రహ్మణస్తు స్వరూపతో వైభవతశ్చానంతత్వాదచింత్యత్వాచ్చ- సర్వశాఖాస్థగుణోపసంహారే పీయత్తాపరిచ్ఛేదా సంభవాత్స్వశాఖాగత ధర్మైదేవ సామాన్యతోజ్ఞాన సంభవాచ్చ- నాన్యశాఖాశ్రుతానాం ధర్మాణా ముపసంహారఇతి ప్రత్యుదాహరణే నాక్షేప్యసమాధత్తే.

అత్ర ప్రాణస్య సవిశేషత్వా ద్భవతుగుణోపసంహారః- బ్రహ్మణస్తు నిర్విశేషత్వే స్వశాఖాగతధర్మైరేవ జ్ఞానసంభవాన్నోపసంహార ఇత్యాక్షేపకల్పనం వ్యాఖ్యాతౄణామసంగతమేవ- సవిశేషస్యాభావప్రసంగాత్ - నిర్విశేషే స్వశాఖా గతధర్మాణామప్యనుపపత్తేః- నిర్విశేషస్యాక్షరధియాంత్వవరోధ ఇత్యధికరణే అశేషధర్మనిషేధప్రకారస్య పృథగ్వక్ష్యమాణత్వాచ్చేతి.

ఆనందాదయః ప్రధానస్య- ౧౧.

ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయౌహిభేదే ౧౨.

ఇతరేత్వర్థ సామాన్యాత్ ౧౩.

పురుషఏవేదగ్ం సర్వమిత్యవధారణేన సవిశేషస్య నిర్విశేషస్యచ బ్రహ్మణోభేదాభావాత్తత్స్వరూపప్రతిపాదన పరాసుశ్రుతిషు ఆనందస్వరూపత్వ విజ్ఞానఘనత్వ సత్యత్వ అనంతత్వాదయో ధర్మాః క్వచిత్క్వచిచ్ఛ్రూయంతే- తత్రసంశయః- కిం యత్రయె ధర్మాశ్రుతా

స్తపవత్రత్జ్ఞేయాఉత సర్వే ధర్మాస్సర్వత్రోప సంహర్తవ్యా ఇతి- త
త్ర బ్రహ్మణోఽ చింత్యత్వాత్తద్జ్ఞానాయనశాఖాంతరస్థ ధర్మోపసం
హారాపేక్షేతిప్రాప్తే బ్రూమః- ఆనందాదయః ప్రధానస్య- ప్రధానస్య
సర్వకారణస్య బ్రహ్మణ ఆనందస్వరూపత్వాదయో ధర్మాస్సర్వత్రో
పసంహర్తవ్యాః- వేద్యైక్యేన విద్యైక్యాదితి పూర్వసూత్రోక్తహే
తోరిత్యర్థః- సర్వధర్మోపసంహారేణ శ్రవణమననాద్యావర్తనే అవిద్యా
నివృత్త్యై అపరోక్షసాక్షాత్కారావశ్యం భావాదితిభావః- ౧౧.

నను తైత్తిరీయకే- ఆనందమయం పరమాత్మానం ప్రస్తుత్య-
తస్యప్రియమేవశిరః- మోదోదక్షిణః పక్షః ప్రమోదఉత్తరః పక్షః-
ఆనందఆత్మేతి ప్రియశిరస్త్వాదయో ధర్మాశ్శ్రూయంతే- తేషామప్యా
నందస్వరూపత్వాదీనామివ సర్వత్రోపసంహారస్స్యాత్ బ్రహ్మధర్మ
త్వావిశేషాదిత్యాశంకాయామాహ - ప్రియశిరస్త్వాద్య ప్రాప్తి
రితి- ప్రియశిరస్త్వాది ధర్మాణాం నసర్వత్రప్రాప్తిః- కుతః- హి ను
తః - ప్రియమోద ప్రమోదాః పరస్పరాపేక్షయా ఉపచితాపచి
తరూపాః- ఉపచితాపచితవంతౌహిధర్మాధర్మిణి భేదే సత్యేవస్వాభా
వికౌభవతః - బ్రహ్మణస్త్వ ద్వితీయత్వాన్నోపచితాపచితప్రియాది
ధర్మవత్త్వం- అతోఽస్వభావధర్మాణాం బ్రహ్మజ్ఞానార్థంనోపసంహా
రఇత్యర్థః- ఇష్టవస్తుదర్శనే ప్రియం - తల్లాభేమోదః - తదనుభవేప్ర
మోదః- సుఖ సామాన్య మానందఇతి తేషాం తారతమ్యం బోధ్యం -
అత్రావిద్యయా ప్రియాది ధర్మవతో జీవస్యావిద్యాం నిరాకృత్య బ్ర
హ్మత్వబోధనపరేవాక్యే- నావిద్యకధర్మాణాం ప్రియాదీనాం- విధేయ
బ్రహ్మస్వభావత్వమితి తేషాంనోపసంహారఇతి భావః- ౧౨.

ననుతర్హి సర్వజ్ఞత్వ సర్వవిత్త్వ సర్వకారణత్వ సర్వాత్మత్వ
సర్వాధిష్ఠానత్వాదీనాంచ ధర్మాణాం సర్వసాపేక్షత్వేన స్వరూపధర్మ
త్వాభావాన్నోప సంహార ఇత్యాశంకాయామాహ- ఇతరేత్వర్థసా
మాన్యాత్ - తుశబ్దశ్శంకా నిరాసార్థః- ఇతరే సర్వజ్ఞత్వాదయో యేత
టస్థలక్షణగతా ధర్మాస్తేపిసర్వేసర్వత్రోపసంహర్తవ్యాః- కుతః- అ

ర్థ సామాన్యాత్ - అర్థస్య కారణబ్రహ్మ విద్యాఫలస్య- మూలావిద్యాని వృత్తియుగపత్సర్వకామావాప్తి సర్వవిజ్ఞానాదేః పురుషార్థరూపస్య వి శేషవిజ్ఞానస్థితి పర్యంతం జీవన్ముక్తప్రాప్యస్య సామాన్యాత్ - సమత్వాత్ - స్వరూప ధర్మజ్ఞానఫలేనవైభవజ్ఞాన ఫలస్యాపిసమత్వాదిత్యర్థః ఉక్తంహి- చిన్మాత్రసత్తాసామాన్యే విశ్రాంతస్య నిరంతరం- సర్వేశస్యేహ సర్వత్వం సర్వాత్మత్వంచ సర్వదేతి- శ్రుతిశ్చ- తస్యాభిధ్యానాత్తృతీయం దేహభేదే విశ్వైశ్వర్యం కేవల ఆప్తకామ ఇతి- సర్వాత్మత్వ మహానిభూతిసహితంస్యాదీశ్వరత్వం స్వతఇతి భాష్యకృద్వచనంచ- యస్తుసర్వాణిభూతాన్యాత్మన్యే వానుపశ్యతి- సర్వభూతేషు చాత్మానంతతోనవిజుగుప్సతే - యస్మింత్సర్వాణిభూతాన్యాత్మైవాభూద్విజానతః- తత్రకోమోహః కశ్శోకఏకత్వ మనుపశ్యతఇత్యాదిశ్రుతయశ్చవిశేషవిజ్ఞానోపశమె విదేహముక్తస్య నిష్ప్రపంచ బ్రహ్మమాత్రతాపరిశేషవత్తత్సద్భావదశాయాం సార్వాత్మ్యమపిజీవన్ముక్తస్య పురుషార్థరూపమితిదర్శయంతీతిభావః- ౧౩.

ఇత్యానందాద్యధికరణం ౫.

కఠవల్లీషుపఠ్యంతే- ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా ఇత్యారభ్య పురుషాన్న పరం కించిత్సాకాష్ఠాసాపరాగతిరితి- తత్రసంశయః- కిమిమానివాక్యానిభిన్నాని- ఉతాత్మపరమేకమేవవాక్యమితి - తత్రేమానివాక్యానిభిన్నానీతిప్రాప్తేబ్రూమః.

ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావాత్ - ౧౪.

ఆత్మశబ్దాచ్చ- ౧౫.

ఆధ్యానాయ- ధ్యానసాధ్య సాక్షాత్కారాయ పురుషఏవ అర్థాదిభ్య స్సర్వేభ్యః పరత్వేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యేకమేవవాక్యంనత్వింద్రియాదిపరత్వేనార్థాదయః ప్రతిపాద్యాః - ప్రయోజనాభావాత్ - నహీంద్రియపరత్వే నార్థజ్ఞానం స్వతః కించిత్ప్రయోజనం సాధయతి- అతః ప్రతిపాద్యవస్తు భేదాభావాన్న వాక్యభేదః- పురుషజ్ఞానం ఫలహేతు రితి తత్రైవోక్తం- నిచాయ్యతం మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతఇతి- ౧౪.

ఏవం వాక్యైక వాక్యత్వే పురుష సర్వపరత్వ జ్ఞానస్యసఫలత్వం లింగముక్త్వా ఆత్మపరత్వం అపూర్వత్వంచలింగమాహ ఆత్మశబ్దాచ్చేతి ఏషసర్వేషుభూతేషు గూఢోత్మానప్రకాశతే- దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యాసూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిరితి ప్రకృత పురుషే ఆత్మశబ్దాత్ గూఢోనప్రకాశత ఇత్యపూర్వత్వ సంకీర్తనాచ్చఫలవ దపూర్వాత్మపరమేకం వాక్యం- ననిష్ఫల ప్రసిద్ధానాత్మ పరాణి బహువాక్యా నీతి భావః- ౧౫.

ఇత్యాధ్యానాధికరణం- ౬.

ఐతరేయకే శ్రూయతే- ఆత్మావా ఇదమేక ఏవాగ్రఆసీన్నాన్యత్కించనమిషత్ సఈక్షతలోకాన్ను సృజా ఇతిసఇమాన్ లోకానసృజతాంభో మరీచీర్మరమాపోఽదోంభః పరేణదివంద్యౌఃప్రతిష్ఠాంతరిక్షం మరీచయః పృథివీమరోయా అధస్తాత్తాఆపఇతి- లోకానేవాహ- అంభఇతి- తద్వ్యాచష్టే శ్రుతి రదోంభ ఇతి_ తదంభః యత్పరేణదివందివః పరస్తాద్వర్తతే- తస్యచ పరస్తాత్తనస్యద్యౌః ప్రతిష్ఠా ఆశ్రయః- సాప్యంభశ్శబ్దవాచ్యా దివమారభ్యో పరితనలోకాశ్చాంద్రమసై రంభో భిర్వ్యాప్తత్వాదంభ ఇత్యుచ్యంత ఇత్యర్థః అంతరిక్ష లోకస్సవిత్రు మరీచివ్యాప్తత్వా న్మరీచయః స్థానభేదాపేక్షయా బహువచనం- మ్రియంతేఽస్మిన్ భూతానీతిపృథివీ లోకోమరః- యానిపృథివ్యా అధస్తాత్పాతాళాని అబ్బహుళానితా ఆపఇత్యర్థః - అత్రసంశయః- కిమాత్మపదేన హిరణ్యగర్భ ఉచ్యతే - ఉతపరమాత్మేతి- తత్రప్రజాపతేరేతః- కార్యందేవా ఇత్యాది పూర్వవాక్యే హిరణ్యగర్భస్య ప్రకృతత్వాత్- సఏవాత్మ శబ్దేనోచ్యత ఇతియుక్తం అన్యథా వాక్యభేద ప్రసంగా దితిదృష్టాంత సంగత్యా ప్రాప్తే బ్రూమః.

ఆత్మగృహీతిరితరవదుత్తరాత్ - ౧౬.

అన్వయాదితిచేత్స్యాదవధారణాత్ - ౧౭.

అస్మిన్ సృష్టివాక్యే ఆత్మశబ్దేన పరమాత్మన ఏవ గృహీతిః - నాన్యస్య ఇతరవత్- యథా ఇతరేషు సృష్టివాక్యేషు ఆత్మనఆకాశ

స్సంభూతఇత్యాది ష్వాత్మశబ్దేన పరమాత్మన ఏవ గ్రహణం తద్వదత్రాపి- కుతః- ఉత్తరాత్ - సఈక్షత లోకాన్ను సృజా ఇతి సఇమాన్ లోకా న సృజతేతీక్షణ పూర్వక స్రష్టృత్వరూపో త్తర విశేషణాదిత్యర్థః తచ్చ విశేషణం పరమాత్మన్యేవ ముఖ్యత్వేన శ్రుత్యంతరేష్వవగతం యుక్తంచ- అనావృతజ్ఞానత్వాత్ - హిరణ్యగర్భస్యత్వా వృతాధిష్ఠానజ్ఞానత్వా న్నస్వాతంత్ర్యేణ బుద్ధిపూర్వక స్రష్టృత్వం- కింతు అజ్ఞాతే రజ్జౌసర్ప సృష్టిరివ త్రివృత్కృత భూతభౌతిక స్రష్టృత్వ మేవావిద్యయేతిభావః- ౧౬.

అన్వయాదితిచేత్స్యాదవధారణాత్ - పూర్వవాక్యాది పర్యాలోచనయా ప్రజాపతావేవ వాక్యస్యాన్వయ దర్శనాన్న పరమాత్మ గ్రహణం యుక్తమితిచేత్ - అత్రోచ్యతే- స్యాదవధారణాదితి- అత్రపరమాత్మన ఏవ గ్రహణం యుక్తం స్యాత్ - ఆత్మావాఇదమేక ఏవాగ్రఆసీదితిసృష్టేః ప్రాగేకత్వావధారణస్య పరమాత్మన్యేవాంజసత్వా దిత్యర్థః- నచాస్మిన్ వాక్యే లోకస్రష్టృత్వంశ్రూయమాణం హిరణ్యగర్భమేవగమయతి- అన్యథా పరమాత్మగ్రహణే మహాభూతసృష్టిశ్శ్రూయేతేతివాచ్యం- ఛాందోగ్యే తత్తేజోఽసృజతేతి తేజ ఆదిసృష్టి శ్రవణేపి యథా ఆకాశవాయుసృష్ట్యుపసంహార స్త ద్వదత్రాపి మహా భూత సృష్టేరుపసంహారా త్తస్మాదస్మిన్వాక్యే ఆత్మనః పరస్యైవ గ్రహణమితిసిద్ధం-ఏవంపరమాత్మ నస్సర్వ స్రష్టృత్వజ్ఞాన మప్యర్థ సామాన్యాద విద్యానివృత్త్యాది ఫలక మితిభావః. ౧౭.

ఇత్యాత్మగృహీత్యధికరణం- ౭.

వాజసనేయకే ప్రాణసంవాదే ప్రాణోవాగాదీన్ పప్రచ్ఛ- మమ కిమన్నం కింవాసఇతి- తేప్రత్యూచుః- యదిదం కించాశ్వభ్య ఆక్రిమిభ్య ఆకీటపతంగేభ్యోఽన్నం తత్తేన్నం- ఆపోవాసఇతి- తదనంతరం శ్రూయతే- తద్విద్వాగ్ంసశ్శ్రోత్రియా అశిష్యంత ఆచామంత్యశిత్వాచా

చామంత్యేత మేవ తదనమనగ్నం కుర్వంతో మన్యంతే- తస్మాదేవం విదశి
ష్యన్నాచామేదశిత్వాచాచామేదేతమేవ తదనమనగ్నం కుర్వంతఇతి-
యస్మాత్ప్రాణస్యాపోవాస స్తస్మాదిత్యస్మిన్నర్థే తచ్ఛబ్దః- విద్వాగ్ంస
ః ప్రాణోపాసకాః భోజనాత్పూర్వోత్తరకాలయో రాచమనంకుర్వం
తి- తత్ తేనాచమనసంబంధినా జలరూపవాససా- ఏతమేవానం ప్రా
ణం అనగ్నమాచ్ఛాదితం కుర్వంతో మన్యంతే చింతయంతి- తస్మాది
దానీం తనోపి ప్రాణవిదేవంకుర్యా దిత్యర్థః- ఛాందోగ్యేప్యేవమేవశ్రూ
యతే- తస్మా ద్వాఏతదశిష్యంతః పురస్తాచ్చో పరిష్టాచ్చాద్భిః పరిదధ
తి తస్మాత్ప్రాణం ప్రత్యపాంవాసస్త్వ దిత్యర్థః- తత్రాచమనీయాస్వ
ప్సుప్రాణవాస స్త్వధ్యాన మాచమనంచ ప్రతీయతే తత్రోభయవిధా
నే వాక్యభేదభయా దేకమేవ విధేయం- తదేకం కిమాచమనం ఉతవా
సస్త్వధ్యాన మితిసంశయే- పూర్వాధికరణే సందిగ్ధస్యాత్మశబ్దస్య వాక్య
శేషా న్నిర్ణయవదాచామంతీతి వర్తమానాపదేశస్య ఆచామేదితి వా
క్యశేషా ద్విధిత్వనిర్ణయ ఇతిప్రాప్తే బ్రూమః.

కార్యాఖ్యానాదపూర్వం- ౧౮.

వాసస్త్వధ్యానమేవా పూర్వం ప్రాణవిద్యాంగత్వేన విధేయం-
యథా ప్రాణవిద్యాంగత్వే నశ్వాదిమర్యాదస్యాన్నస్య ప్రాణం ప్రత్య
న్నత్వేన ధ్యానం విధీయతే తద్వత్- నత్వాచమన మత్రవిధేయం- కు
తః- కార్యాఖ్యానాత్ -ద్విజోనిత్య ముపస్పృశేదిత్యాదినా స్మార్తవిధి
నా సకలానుష్ఠానాంగత్వేన శుధ్యర్థం కార్యస్యాచమనస్య ప్రాణవిద్యా
యామపి విధిప్రాప్తస్యాఖ్యానా త్తదీయాస్వప్సు వాసస్త్వ విధానార్థ
మనువాదాదిత్యర్థః- తస్మాదన్యత్రాపి ప్రాణవిద్యా యాంధ్యానద్వయో
పసంహారః కార్యఇతిభావః- ౧౮.

ఇతి కార్యాఖ్యానాధికరణం- ౮.

వాజసనేయశాఖాయా మగ్నిరహస్యే శాండిల్య విద్యాశ్రుతా-
తత్రగుణాః శ్రూయంతే- సఆత్మానముపాసీత మనోమయం ప్రాణశరీ

రం భారూపమిత్యాదినా- తస్యామేవశాఖాయాం బృహదారణ్యకే పునః శ్రూయతే శాండిల్యేనదృష్టావిద్యా- మనోమయోయం పురుషోభాస్సత్య స్తస్మి న్నంతర్హృదయే యథా వ్రీహిర్వాయవో వాసఏష సర్వస్యేశాన స్సర్వస్యాధిపతి స్సర్వమిదం ప్రశాస్తియదిదం కించేతి- భాః ప్రకాశాత్మకః- సత్యః పరమార్థః- తస్మిన్ మనోమయప్రకృతిభూత మనశ్శబ్దేన ప్రస్తుతే దహరపుండరీకే అంతః యథా వ్రీహ్యాది స్తథా తత్పరిమాణః పురుషోస్తి- సఏష సర్వస్యేశాన ఇత్యాదిగుణక ఇత్యర్థః- తత్ర సంశయః- కిమగ్నిరహస్య బృహదారణ్యకస్థయో రనయో ర్విద్యయో ర్భేదః ఉతైక్యమితి- తత్రైకస్యానువాదకత్వం ఏకస్య విధాయకత్వ మిత్యత్రపూర్వవ న్నియామకాభావా దుభయోరపి స్వనికటస్థ గుణవిశిష్టవిద్యా విధాయకత్వ మిత్యనయో ర్విద్యయో ర్భేదఇతి ప్రత్యుదాహరణేనప్రాప్తే బ్రూమః.

సమానఏవంచాభేదాత్ - ౧౯.

యథా భిన్నాసు శాఖాసు విద్యైక్యం గుణోపసంహారశ్చ భవత్యేవం సమానే ఏకస్యామపి శాఖాయాం భవితుం యుక్తం- కుతః- అభేదాత్- ఉపాస్యస్య మనోమయత్వాదిగుణకస్యోభయత్రాప్యభేదేన ప్రత్యభిజ్ఞానా దిత్యర్థః- యత్తు ఏకస్యానువాదకత్వ మేకస్య విధాయకత్వ మిత్యత్ర నియామకాభావ ఇతితన్న- అగ్నిరహస్యే బహూనాం గుణానాం శ్రవణేన తత్రైవ విద్యోత్పత్తి విధికల్పనాత్- బృహదారణ్యకేతు విద్యైక్య ప్రత్యభిజ్ఞానార్థం తత్రోక్త మనోమయత్వా ద్యల్పగుణానువాదేన సర్వేశానత్వాదయోగుణా విధీయంత ఇతి నకించిద్బాధకం తస్మా దుభయత్ర శాండిల్యవిద్యైక్య మితి సిద్ధం- ౧౯.

ఇతి శాండిల్యవిద్యాధికరణం- ౯.

బృహదారణ్యకే- సత్యం మహదిత్యుపక్రమ్యతద్యత్త త్సత్యమసౌ సఆదిత్యో యఏష ఏతస్మిన్ మండలే పురుషోయశ్చాయం దక్షిణేక్షన్ పురుషఇతి తత్రైవంసతి యత్సత్యంసోసావాదిత్యఇత్యర్థః-

కింమండలమేవాదిత్యః నేత్యాహ-యఏష ఇతి- అక్షన్ అక్షిణి- తస్య సత్యస్య స్థానభేదేనాదిత్యచాక్షుష పురుషాత్మనాఽవస్థాన ముక్త్వా ఆదిత్య పురుషస్య సత్యస్య భూరితిశిరః- భువఇతిబాహూ- సువరితిప్రతిష్ఠా- పాదావితి- వ్యాహృతిదేహత్వం సంపాద్యతస్యోపనిషదహరితి- అహర్నామత్వముక్తం- తదనంతరం చాక్షుష పురుషస్య సత్యస్య పూర్వవద్వ్యాహృతి దేహత్వం సంపాద్య తస్యోపనిషద హమిత్యహంకార నామత్వముక్తం- ఉపనిషచ్ఛబ్దేన దేవతా ప్రకాశకం రహస్యం నామోచ్యతే- అహశ్శబ్దః ప్రకాశవాచీ అహంశబ్దః ప్రత్యగాత్మవాచీ తావహరహంశబ్దౌ క్రమేణాదిత్యచాక్షుష పురుషయోర్నామనీ ఇతిస్థితిః - తత్ర సంశయః- కిమస్యాం సత్యవిద్యాయాం నామ్నోర్వ్యవస్థయాధ్యానం కర్తవ్యం ఉతనామద్వయస్య పురుషద్వయే ప్యుపసంహారఇతి- పూర్వపక్షే ఉపసంహారః ఫలం సిద్ధాంతేత్వ నుపసంహారఇతి- తత్రదృష్టాంత సంగత్యా పూర్వపక్షయతి.

సంబంధాదేవ మన్యత్రాపి- ౨౦.

నవావిశేషాత్ - ౨౧.

దర్శయతిచ- ౨౨.

సంబంధాదిత్యాదినా- యథా శాండిల్య విద్యాయామేక శాఖాయాం విభాగేనాధీతాయాం ఏకవిద్యాత్వ సంబంధా దన్యోన్యం గుణోప సంహారః పూర్వముక్తః ఏవమన్యత్రాపి సత్యవిద్యాయాం భవితుం యుక్తం ఏకవిద్యాత్వ సంబంధాదిత్యర్థః- ౨౦.

సమాధత్తే- నవావిశేషాత్ - నైవనామద్వయస్య పురుషద్వయే ఉపసంహారః- విద్యైక్యే ప్యక్ష్యాదిత్య రూపస్థాన విశేషాదిత్యర్థః తథాహి- యఏష ఏతస్మిన్మండలే పురుష స్తస్యాహరితినామేత్యుక్తేతస్యేతి తచ్ఛబ్దేనాదిత్య మండలా వచ్ఛిన్నస్యైవ పరామర్శాత్ - తస్యైవాహర్నామత్వం యుక్తం- ఏవమహంనామత్వం చాక్షుష పురుషస్యై

వచశ్శూరూపస్థాన విశేషావచ్ఛిన్నస్యైవ తచ్ఛబ్దేన పరామర్శాదితి తస్మా దనయోర్నామ్నోర్నవ్యవస్థేతి- ౨౧.

దర్శయతిచ-కించ-విద్యాంతరే- హిరణ్యశ్మశ్రు రిత్యాదినాఽఽది త్య పురుషస్యరూప ముక్త్వా తద్రూపమక్షి పురుషేఽతిదిశతి- తస్యైవ తస్యతదేవరూపం యదముష్యరూపమితి- అయమతిదేశః ఇతరత్ర సత్య విద్యాస్థలేస్థానభేదాత్ నోపసంహార ఇతిదర్శయతి- అన్యథాస్థానభేదేపి గుణోపసంహారాంగీకారే అయమతిదేశో నిరర్థకఏవస్యాదితి తస్మాన్నా మ్నోర్నవ్యవస్థేతి సిద్ధం- ౨౨.

ఇతి సత్యవిద్యాధికరణం- ౧౦.

పరిశిష్టోపదేశాత్మ కఖిలగ్రంథేషుశ్రూయతే- బ్రహ్మజ్యేష్ఠావీ ర్యా సంభృతాని బ్రహ్మాగ్రే జ్యేష్ఠందివమాతతానేతి- వీర్యావీర్యాణీ ప రాక్రమ విశేషరూపాణి వియదాదీని బ్రహ్మైవజ్యేష్ఠమనన్యాపేక్షం కా రణం యేషాంతాని బ్రహ్మజ్యేష్ఠాని- లౌకికేశ్వర వీర్యాణాం బలవద్భి మర్దైర్భంగస్సంభవతి- బ్రహ్మవీర్యాణాంతు నైవమిత్యాహ- సంభృ తానీతి- సర్వాధికేన బ్రహ్మణా నిర్విఘ్నం సంపాదితానీత్యర్థః - తచ్చ జ్యేష్ఠం బ్రహ్మ అగ్రే ఇంద్రాదిజన్మనః ప్రాగేవదివం స్వర్గమాతతాన వ్యాప్తవత్ - నిత్యమేవ సర్వవ్యాపక మిత్యర్థః- ఏవం సంభృతిద్యువ్యా ప్త్యాదయోగుణాః బ్రహ్మణశ్శ్రూయంతే- తత్రసంశయః- కిం తేషాం గుణా నాం తదీయోప నిషద్విహిత శాండిల్యాది బ్రహ్మవిద్యా సూపసంహార ఉతతద్గుణ విశిష్టబ్రహ్మోపాసనం పృథగేవాత్రవిధీయతఇతి-తత్రాతిదిశతి

సంభృతి ద్యువ్యా ప్త్యపిచాతః- ౨౩.

సంభృతిశ్చద్యువ్యాప్తిశ్చ సంభృతిద్యువ్యాప్తీ యథాస్థాన భే దాన్నామ్నోర్వ్యవస్థా ఏవం సంభృత్యాదయోపి శాండిల్య విద్యాసు నోప సంహ్రియంతే- అతఏవ స్థానభేదాదే వేత్యర్థః.

శాండిల్యాది విద్యాసు హృదయాయతనత్వం బ్రహ్మణశ్శ్రుతం

స్త్రైవమత్ర- తస్మాత్సం భృత్యాదిగుణ విశిష్టముపాసనాంతర మితిసిద్ధం అస్యాతిదేశత్వాన్న పృథక్సంగత్యపేక్షా- ౨౩.

ఇతిసంభృత్యధికరణం- ౧౧.

అస్తితాండినాం పైంగినాం రహస్య బ్రాహ్మణే పురుషవిద్యా తత్రపురుషోయజ్ఞత్వేన కల్పితః-తదీయమాయుస్త్రిధావిభజ్య సవనత్రయం కల్పితం - తస్యయానిచతుర్వింశతి వర్షాణి తత్ప్రాతస్సవనం తతః పరాణిచతుశ్చత్వా రింశద్వర్షాణి మాధ్యం దినం సవనం - తతః పరాణ్యష్టాచత్వారిం శద్వర్షాణి తృతీయం సవనం - పురుష విద్యావిదష్షోడశో త్తరశతవర్ష జీవిత్వాదితి- పిపాసాదికం దీక్షాత్వేనకల్పితం- తైత్తిరీయకేపి- తస్యైవం విదుషోయజ్ఞస్యాత్మాయజమానశ్శ్రద్ధాపత్నీ శరీరమిధ్మమిత్యాదినా పురుషయజ్ఞశ్శ్రూయతే - తత్రసంశయః- కిమనయోర్విద్యయోరన్యోన్యం గుణోపసంహారోస్తినవేతి- తత్రపూర్వం యదుక్తం సంభృత్యాదిగుణాశ్శాండిల్యాది విద్యాసునోపసంహ్రియంత ఇతి- యుక్తంహితత్రాసాధారణగుణ ప్రత్యభిజ్ఞానాభావాత్ - ఇహతుమరణస్యావభృతత్వేన కల్పితస్య గుణస్యోభయత్రసత్వేన ప్రత్యభిజ్ఞానాద్గుణోప సంహారోయుక్త ఇతి ప్రత్యుదాహరణేన ప్రాప్తేబ్రూమః-

పురుషవిద్యాయామివచేతరేషామనామ్నానాత్ - ౨౪-

నాన్యోన్యం గుణోపసంహారః- కుతః- ఉపాస్యరూపభేదాత్ - తదాహాచార్యః- పురుష విద్యాయామివేతి- తాండ్యాదిశాఖాస్థ పురుష విద్యాయాం- యథాగుణామ్నానంతథేతరేషాం తైత్తిరీయకాణాం పురుషవిద్యాయాం గుణామ్నానా భావాదిత్యర్థః- అత్రపురుషఏవ యజ్ఞత్వేనోపాస్యః- తైత్తిరీయకేతు విదుషః పురుషస్య ప్రసిద్ధోయోయజ్ఞస్తస్య పురుషాత్మాదిషు యజమానత్వాదికల్పనయోపాస్యతా ఏవం బహుతర ఉపాస్యభేదో దృశ్యతే - తద్భేదాచ్చవిద్యాభేదాన్నాన్యోన్యం గుణోపసంహారఇతి- యదవభృథగుణస్యోభయత్రసత్వాత్ ప్రత్యభిజ్ఞానమితితన్న- బహుగుణభేదే ఏకస్య ప్రత్యభిజ్ఞాపకత్వాభావాదితి-

కించతైత్తిరీయకేపూర్వమాత్మవిద్యాముపదిశ్యతచ్ఛేషత్వేన పురుషయజ్ఞ ఉపదిశ్యతేతస్యైవం విదుషఇతి- తత్సంనిధా శ్రవణాత్ అన్యత్రత్వాయుర్వృద్ధి ఫలకః పురుషయజ్ఞస్స్వతంత్ర ఇత్యనయోర్భేద ఏవ న్యాయ్యఇతి- ౨౪.

ఇతి పురుషవిద్యాధికరణం- ౧౭.

అస్త్యథర్వణికానాముపనిషత్ప్రారంభే మంత్రపఠనం- సర్వం ప్రవిధ్యహృదయంప్రవిధ్యధమనీః ప్రవృజ్యశిరోఽభిప్రవృజ్యత్రిధావిభక్తఇత్యాది- తాండినాం దేవసవితః ప్రసువేత్యాది- శాట్యాయనీనాం శ్వేతాశ్వోహరితనీలోఽసీత్యాది - తైత్తిరీయకాణాంశన్నోమిత్రఇత్యాది వాజసనేయినాంతూపనిషదారంభే ప్రవర్గ్య బ్రాహ్మణం పఠ్యతే దేవాహవై సత్రం నిషేదురిత్యాది- కౌషీతకానాం అగ్నిష్టోమబ్రాహ్మణం బ్రహ్మవా అగ్నిష్టోమో బ్రహ్మైవతదహః బ్రహ్మణైవతే బ్రహ్మోపయంతి తేఽమృతత్వమాప్నువంతియ ఏతదహరుపయంతీత్యాది- అయమర్థః అభిచారకర్మదేవతామభిచారకర్తా ప్రార్థయతే- హేదేవతేమద్రిపోస్సర్వమంగం ప్రవిధ్యవిదారయ- హృదయంచవిదారయ- ధమనీస్సిరాః ప్రవృజ్యఛింది- శిరశ్చాభితోఽఛింది- ఏవం మద్రిపుస్త్రిధావిభక్తోవిశ్లిష్టో భవత్విత్యర్థః- హరిత ఇంద్రనీలఃతద్వన్నీలోఽసీతీంద్రస్సంబోధ్యతే- మిత్రస్సూర్యశ్శం సుఖకరోభూయాదితివిద్యార్థ్యభిశాస్తే- అగ్నిష్టోమో బ్రహ్మసయస్మిన్నహన్నిక్రియతేతదహరపి బ్రహ్మ- తతోయ ఏత దహరుపయంతి అహర్నిర్వర్త్యం కర్మానుతిష్ఠంతే తేబ్రహ్మణైవ సాధనేన బ్రహ్మపరముపయంతి- తేక్రమేణామృతత్వం ముక్తిమాప్నువంతీత్యర్థః- తత్రసంశయః- కిమిమే సర్వంప్రవిధ్యేత్యాదయోమంత్రాః ప్రవర్గ్యాదీనిచ కర్మాణితత్తదుపనిషదుక్తవిద్యాసూపసంహ్రియేరన్నవేతి- తత్రపూర్వం యథాపురుషయజ్ఞస్యాత్మవిద్యా సన్నిధానాత్తచ్ఛేషత్వంతథా మంత్రాణాం కర్మణాంచ తత్తద్విద్యా సన్నిధానాత్తత్తచ్ఛేషత్వేనోపసంహారోఽస్తీతి దృష్టాంతేన ప్రాప్తేబ్రూమః-

వేధాద్యర్థభేదాత్ - ౨౫.

నైషాముపసంహారోవిద్యాసు_ కుతః_ వేధాద్యర్థభేదాత్_ సర్వం ప్రవిధ్యేత్యాదిమంత్ర ప్రకాశితానాం వేధాదీనామర్థానామభిచారకర్మాది సమవేతానాం భేదాత్_ విద్యాస్వ సమవేతత్వాదిత్యర్థః_ తథాచాభిచారకర్మాది సమవేతార్థ ప్రకాశన సామర్థ్య లక్షణం లింగం సన్నిధిందుర్బలం తిరస్కృత్య మంత్రాణామభిచారాది కర్మాంగత్వం సంపాదయతీతి నవిద్యాశేషత్వం ప్రవర్గ్యాది కర్మణాం సన్నిధేర్బలీయసా శ్రుత్యాదినాజ్యోతిష్టోమాదౌ వినియుక్తానాం నవిద్యాశేషత్వ మితి భావః_ ౨౫.

ఇతి వేధాద్యధికరణం_ ౧౩.

తాండినాం రహస్యేశ్రూయతే_ అశ్వఇవరోమాణివిధూయపాపంచంద్ర ఇవరాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య_ధూత్వాశరీరమకృతం కృతాత్మాబ్రహ్మలోక మభిసంభవామీతి _ తథైవాథర్వణశ్రుతిః_ యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రేఽస్తంగచ్ఛంతి నామరూపేవిహాయ_ తథావిద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయనిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీతి_ యథాశ్వోజీర్ణానిరోమాణిరజోభి స్సహత్యక్త్వాస్వచ్ఛోభవత్యేవ మహమపిసర్వం పాపం విధూయనిర్మలస్సన్ యథాచంద్రోరాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్యభాస్వరోభవత్యేవమకృతంప్రవాహరూపేణానాదిసిద్ధందేహం ధూత్వాత్యక్త్వేతి స్వచ్ఛస్సన్ కృతాత్మా సాక్షాత్కృతాత్మతత్త్వో బ్రహ్మాత్మకం లోకమభిసంభవామి_ ఆభిముఖ్యేన ప్రత్యక్త్వేన ప్రాప్నోమీత్యర్థః_ తథాశాట్యాయనినః పఠంతి_ తస్య పుత్రాదాయముపయంతి_ సుహృదస్సాధుకృత్యాం ద్విషంతః పాపకృత్యామితి తస్యమృతస్య విదుష ఇత్యర్థఃతథైవ కౌషీతకినః పఠంతి_ తత్సుకృత దుష్కృతేవిధూనుతే తస్యప్రియాజ్ఞాతయస్సుకృత ముపయంత్యప్రియాదుష్కృతమితి_ తత్ తేన విద్యాబలేన విద్వాన్ సుకృత దుష్కృతే విధూనుతేత్యజతి_ త్యక్తయోస్తయోర్వినియోగమాహ_ తస్యేతి_ తస్మాదుపాసకోనద్వేష్య ఇతిశ్రుతితాత్పర్యం_ తత్రశాట్యాయనశ్రుతౌ ఉపాదానమాత్రం పుణ్యపాపయోశ్శ్రుతం తచ్చవిదుషస్త్యాగం వినానసంభవతీతి పుణ్య

పాపత్యాగ ఆక్షిప్యతే- యత్రతుతాండ్యాథర్వణవాక్యద్వయే పుణ్యాపాప త్యాగమాత్రంశ్రుతం- తత్రకింత్యక్తయోరుపాదాన మన్యత్రశ్రుతమ త్రోపసంహ్రియతే నవేతి సందేహే పూర్వపక్షేవిద్యాయా స్తుతిప్ర కర్షాసిద్ధిః ఫలం- సిద్ధాంతేతూపాదాన స్యాత్రోప సంహారాద్విద్యా స్తుతి ప్రకర్షసిద్ధిః- ఉపాసకకృత విద్యాస్తుత్యర్థం హిశ్రుతావుపాస కః పుణ్యాపాపేత్యజతి- తేచాన్యై రుపాదీయేతే ఇత్యుచ్యేతే - సాచ స్తుతి స్సతాగుణేన- తథాచోపాస్య గుణోపసంహార ప్రసంగేన స్తుత్య ర్థం గుణోపసంహారో విచార్యత ఇతి ప్రాసంగికీ పాదసంగతిః- తత్ర యథాపూర్వం విద్యాసన్నిధౌ శ్రుతస్యాపిమంత్రాదేర్విద్యాయామ సామర్థ్యాదనుపసంహార ఉక్తః ఏవం క్వచిత్కేవలేతకే రహస్యేహానస న్నిధౌ శ్రుతస్యాప్యుపాయనస్యోపాదానమంతరేణాపితూష్ణీంహాన సం భవేనహానస్యో పాదానోపపాదన సామర్థ్యాభావాన్నోప సంహార ఇతి దృష్టాంతేనప్రాప్తేబ్రూమః.

హానౌతూపాయన శబ్దశేషత్వా త్కుశాచ్ఛందస్తు త్యుపగాన వ త్తదుక్తం- ౨౬.

తుః కైవల్యవాచీ- తథాచ కేవలహానౌ శ్రుతాయాం సత్యాం తత్రోపాదాన ముపసంహర్తవ్యం- కుతః ఉపాయన శబ్దశేషత్వాత్- అశ్వరోమవిధూనన దృష్టాంతే నోక్తస్య పుణ్యాపాపహానస్య నాశత్వా భావా త్తేనవిధూతయోః పుణ్యాపాపయో రన్యత్రావస్థానరూపోపాయ న సాపేక్షత్వా దుపాయనం క్వచిదపి హానసన్నిధౌ శ్రూయమాణం కేవలహానశ్రవణే ఆయాతి- పుణ్యాపాపహానే వాపేక్షితస్యోపాదానాత్మ కస్యోపాయనస్యా తద్గాన శేషత్వా దిత్యర్థః- ఉపాదానంచ ఫలతో ద్ర ష్టవ్యం అమూర్తయో రన్యత్రసంచారాత్మకోపాదానస్య ముఖ్యస్యా యోగాత్- సూత్రే శబ్దశబ్దేనహానా వుపాయనోపసంహారస్య స్తుత్య ర్థత్వం సూచితమితిబోధ్యం- మిథ్యాభూతత్వా త్కర్మణః- శాఖాంతర స్థో విశేషశ్శాఖాంతరే ప్యపేక్షిత ఉపసంహరణీయ ఇత్యత్ర దృష్టాం తమాహ- కుశాచ్ఛందేత్యాదినా- తత్ర కుశా దృష్టాంతో యథా- కు

శావానస్పత్యాస్థేత్యాదా భాల్లవినాం శ్రుతౌ హేతుశాస్సమిద్రూపా యూయం వానస్పత్యాస్థమాం యజమానం రక్షతేతి యజమానప్రార్థనే వనస్పతియోగిత్వేన సామాన్యసమిచ్ఛ్రవణే ఔదుంబరా ఇతి శాఖాంతరీయో విశేషఆశ్రితః- ఔదుంబరాః కుశా ఇతి- ఛందో దృష్టాంతో యథా- ఛందోభిస్తువత ఇత్యత్ర దేవాసుర ఛంద సామవిశేషేణ పౌర్వాపర్యప్రసంగే- దేవఛందాంసి పూర్వాణీతి పైంగిశ్రుత్యానిర్ణయః- స్తుతిదృష్టాంతో యథా- షోడశినః పాత్రవిశేషస్య గ్రహణే అంగభూతం స్తోత్రం కదా కర్తవ్యమిత్యాకాంక్షాయాం ఛందోగానాం కాలవిశేషప్రాప్త్యా సమయాధ్యుషితే సూర్యే షోడశిన స్తోత్ర ముపాకరోతీతి తైత్తిరీయకవాక్యా త్కాలధీర్భవతి- ఏవం భూతాయా ఆర్చానాం శ్రుతే ర్వా కాలవిశేష ధీరితి- ఉపగాన దృష్టాంతో యథా ఋత్విజఉపగాయంతీతి సామాన్యవాక్యం శాఖాంతరీయం నాధ్వర్యురుపగాయతీతివిశేష మపేక్ష్య అధ్వర్యువర్జితా ఋత్విజ ఉపగాయంతీత్యే తదర్థపరతయా నిశ్చీయతఇతి- తథాచ యథా కుశాదిషు శ్రుత్యంతరగతవిశేషాన్వయ స్తథాహానా వుపాయనాన్వయ ఇత్యర్థః - ఇదంచ సామాన్యవాక్యస్య విశేషవిషయత్వం జైమినేరపి సమ్మతమిత్యాహ- తదుక్తమితి- ౨౬.

ఇతి హాన్యధికరణం_ ౧౪.

పూర్వమత్ర విద్యాయాః కర్మహానిహేతుత్వం కృత్వా కేవలహానశ్రవణే ఉపాయనస్యోపసంహార ఉక్తః- ఇదానీం విద్యాయాః కర్మహానిహేతుత్వం నాస్తీత్యాక్షేపా త్సంగతిః- పర్యంకస్థ బ్రహ్మోపాసకస్య దేహత్యాగానంతరం దేవమార్గేణ బ్రహ్మలోకం ప్రతిపర్యంకస్థ బ్రహ్మప్రాప్త్యర్థం గచ్ఛతో మార్గమధ్యే విరజానదీతరణానంతరం కర్మహాని శ్శ్రూయతే- విరజానదీం మనసైవాత్యేతి తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుతఇతి తత్ర సంశయః - కిం విరజానదీతరణానంతరం కర్మహానిరుత దేహత్యాగా త్ప్రాక్కాలఇతి పూర్వపక్షే మరణ ప్రాక్కాలీనవిద్యాంవినా నదీతరణస్యైవ కర్మహానిహేతుత్వ మితి వి

ద్యాయాః కర్మహానిహేతుత్వాసిద్ధిః ఫలం- సిద్ధాంతే విద్యా సామర్థ్యా జ్జీవతఏవ కర్మహానిరితి తత్సిద్ధి రితిభేదః- తత్ర తత్సుకృతేత్యత్ర త్యేన త దితి సర్వనామ్నా తస్మా దర్థకేన హేతుత్వవాచినా నదీతరణస్యైవ అవ్యవహితస్య కర్మహానిహేతుత్వ మితిగమ్యతే తథాచ నదీతరణానంత రమేవ కర్మహాని దితిప్రాప్తే బ్రూమః.

సాంపరాయే తర్తవ్యాభావా త్తథాహ్యన్యే- ౨౭.

ఛందతఉభయావిరోధాత్ - ౨౮.

సాంపరాయే పరలోకసాధనీభూత విద్యాకాలఏవ కర్మహాని ర్యుక్తా- కుతః- తర్తవ్యాభావాత్_ నదీతరణానంతరం పుణ్యాపాపకర్మ ణా తర్తవ్యస్య ఫలస్యాభావా దిత్యర్థః - అత్రాయం వికల్పః - కిం నదీతరణానంతరం కర్మణాతర్తవ్యఫల సత్వాత్తావత్పర్యంత మక్షీ ణత్వం కర్మణ ఉచ్యతే- ఉత నదీతరణం వినా కర్మక్షయ హేతోరభా వాద్వా- ఆద్యే సూత్రేణైవోక్తో హేతుర్బోధ్యః - ద్వితీయ స్త్వసిద్ధః- కర్మక్షయహేతో ర్విద్యాయాస్సత్వాత్ కర్మక్షయం వినానదీతరణాను పపత్తేశ్చ నచసర్వనామ్నానదీ తరణస్యహేతుత్వ ప్రతీతిర్యుక్తా- సర్వ నామ్నః ప్రాధాన్యేన ప్రకృతవిద్యా పరామర్శిత్వాదితి- తస్మాత్పూ ర్వం జాత ఏవకర్మక్షయో నదీతరణానంతరం పశ్యత ఇతిమంతవ్యం తథాహ్యేకే శాఖిన స్తాండ్యాదయో జీవద్దశాయామేవ కర్మక్షయ మ శ్వఇవరోమాణీత్యాదావధీయతే- అతశ్చ జీవతఏవ విద్యా సామర్థ్యా త్కర్మక్షయఇతి- ౨౭.

నను కర్మక్షయస్య విద్యాఫలత్వే బ్రహ్మ ప్రాప్తేరివదేహాత్యా గోత్తరకాలీన త్వంస్యాదతఆహ.

ఛందత ఉభయావిరోధాత్_ ఛందతః స్వేచ్ఛయా విద్యాను ష్ఠానం జీవత ఏవేతి తద్ధేతుకః కర్మక్షయోపి జీవత ఏవయుక్తః సతిహే తౌకార్యవిలంబాయోగాత్ - ఏవం సతి విద్యాకర్మక్షయయో ర్నిమి త్తనైమిత్తికభావే తాండ్యాది శ్రుత్యోరుభయో రవిరోధో భవతీత్యర్థః బ్రహ్మప్రాప్తే ర్దేహాత్యాగం వినాఽనుపపత్తేః ప్రకృతేచానుపపత్త్యా

భావాజ్జీవతఏవ కర్మక్షయ ఇతిభావః- తస్మాద్విద్యాఫలత్వం కర్మక్షయ స్యేతిసిద్ధం_ ౨౮.

ఇతిసాంపరాయాధికరణం_ ౧౫.

ఏవం ప్రసంగాగతం విద్యోదయానంతరమేవ కర్మహానమితి నిరూప్య యథాహాన సన్నిధౌ క్వచిచ్ఛ్రూయమాణ ముపాయనం సర్వత్రోపసంహ్రియతే తథా హానసన్నిధౌ క్వచిచ్ఛ్రూయమాణో దేవయానః పంథాః ఉపసంహర్తవ్య ఇతిదృష్టాంతేనప్రాప్తే బ్రూమః.

గతేరర్థవత్త్వముభయథాఽన్యథాహివిరోధః- ౨౯.

ఉపపన్నస్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్లోకవత్ - 3౦.

కర్మహానిసన్నిధౌ క్వచిద్దేవయానః పంథాః శ్రుతః క్వచిత్ నశ్రుతోఽతస్తత్రగతేః దేవయానస్యార్థవత్త్వం ఉభయథావిభాగేన భవితుమర్హతి- కథం- క్వచిత్పరోక్షవిద్యాస్థలే కర్మక్షయేజాతేప్య విద్యాయా నిశ్శేషతోఽనివృత్తత్వాత్ దేవయానమార్గోస్తి ఆవిద్యక ఏవహిగతి స్తత్సాధ్య పరిచ్ఛిన్న పరలోకప్రాప్తిశ్చ స్వప్నవత్- అతోగతేరర్థవత్త్వం విభాగేన- క్వచిత్పరిపక్వా పరోక్షవిద్యాస్థలే అవిద్యాదే నిశ్శేష నివృత్తే స్సనాస్తీతి- అవిద్యావరణ నివృత్తౌ సర్వస్యాత్మ మాత్రత్వేనగతే గంతవ్యస్య చాన్యస్యాభావాత్ యత్రహిద్వైతమివభవతి- యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూదిత్యుభయత్ర శ్రుతిః తదుక్తం- పరోక్షం బ్రహ్మవిజ్ఞానం శాబ్దం దేశికపూర్వకం- బుద్ధిపూర్వకృతం పాపం కృత్స్నం దహతివహ్నివత్ - అపరోక్షాత్మ విజ్ఞానం శాబ్దం దేశికపూర్వకం_ సంసారకారణాజ్ఞాన తమ సశ్చండ భాస్కరఇతి- అన్యథా సర్వత్రదేవయాన మార్గోపసంహారాంగీకారే అపరోక్షాత్మసాక్షాత్కారవతోపి మార్గగమనాది సంసారఇతి- విద్వాన్పుణ్యాపాపే విధూయనిరంజనః పరమంసామ్యముపైతీతి శ్రుతివిరోధ ఇత్యర్థః ఏవం విధం శాస్త్రార్థం విహాయ - సగుణవిద్యావిదో దేవయానమార్గఇతి_ నిర్గుణవిద్యా విదస్సనాస్తీతి వ్యాఖ్యానం కేషాంచిదసంగతమే

వ- పూర్వాధికరణే కర్మక్షయహేతుత్వే నోక్తాయా విద్యాయా స్సగుణనిర్గుణోభయ సాధారణత్వేన విభాగస్యైవా ప్రసక్తేః యస్య స్మరణమాత్రేణ జన్మసంసారబంధనాత్ విముచ్యేత ఇత్యాద్యుపబృంహణ విరుద్ధం సగుణవిద్యావిద స్సంసారఫలకథనం ముముక్షూణాంతత్రానాశ్వాస సంపాదకత్వే నానర్థకరంచేత్యలం- ౨౯.

ఉపపన్న స్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్లోకవత్.

క్వచిద్విద్యాయాం గతిర స్తిక్వచిన్నా స్తీతిగతే రుభయథాభావ ఉపపన్నః- కుతః - తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేః - సాగతిః లక్షణం కారణం యస్య పరోక్షవిద్యా ఫలస్య కార్య బ్రహ్మప్రాప్తి రూపస్య లోకాంతరవర్తినోఽర్థస్య తస్య శ్రుతిషు క్రమముక్తి ప్రతిపాదనపరాసూపలబ్ధేరిత్యర్థః- అపరోక్షవిద్యాయాం మార్గసాధ్య ఫలప్రథమాభావాన్న తన్నోపసంహారః- లోకవత్ - యథా లోకేసేతువాసినాం గంగా ప్రాప్త్యర్థం మార్గ అపేక్షితః నగంగాస్థానాం తద్వదిత్యర్థః- తస్మాన్నాపరోక్ష విద్యాయాం మార్గోపసంహార ఇతిసిద్ధం.

ఇతి గత్యధికరణం- ౧౬.

నను విద్యా బహుప్రకారాస్సంతి- తత్ర క్వచిత్పంచాగ్ని విద్యాదిషు దేవయానోమార్గ శ్రూయతే క్వచిత్తు- వైశ్వానరవిద్యాదిషు నశ్రూయతే- తతః కిం క్వచిచ్ఛ్రుతమార్గస్యాన్యత్రోప సంహారో స్తినవేతి సందేహే- యద్విద్యా ప్రకరణేమార్గః శ్రుతస్సతత్రైవేతి ప్రకరణబలాన్నియమ ఏవనోపసంహార ఇతిపూర్వాధికరణ దృష్టాంతేన ప్రాప్తే ఉచ్యతే.

అనియమస్సర్వేషా మవిరోధ శ్శబ్దానుమానాభ్యాం- ౩౧.

సర్వేషాముపాసనానాం మార్గస్యానియమః- క్వచిచ్ఛ్రుతస్య సర్వత్రోపసంహార ఇతియావత్ - నను ప్రకరణ బలాన్నియమోయుక్తః అన్యథా ప్రకరణ విరోధఇతిచేదుచ్యతే- ప్రకరణేనా విరోధఏవనియ

స్య కుతః- శబ్దానుమానాభ్యాం శ్రుతిస్మృతిభ్యా మిత్యర్థః యఏవమే తద్విదుర్యేచామీఽరణ్యే శ్రద్ధాం సత్యముపాసతే - తేఽర్చిషమభి సంభవంతీత్యాద్యాశ్రుతిః యేఽధికృతాః ఏతద్ద్యులోకాది పంచకం ఏ వమగ్నిత్వేన విదుస్తేఽర్చిషమభిసంభవంతి- తద్వద్యేప్యమీ అరణ్యే సత్యం బ్రహ్మశ్రద్ధాతపః పూర్వముపాసతే- తేప్యర్చిషమభిసంభవంతీ త్యర్థః- తథా పంచాగ్నివిదామివ విద్యాంతరశీలానాం వాక్యేనైవ ప్రక రణాద్బలీయసా దేవయానమార్గవగతేః ప్రకరణం బాధ్యమితి భావః శుక్లకృష్ణేగతీహ్యేతే జగతశ్శాశ్వతేమతే - ఏకయాయాత్యనావృత్తిమ న్యయాఽఽవర్తతే పునరిత్యాద్యాస్స్మృతిర ప్యుపాసకస్యావిశేషేణమా ర్గందర్శయతి - జగతఃవిద్యాయాంకర్మణిచాధికృతస్య జనస్యేత్యర్థః - పూర్వాధికరణేహి వాక్యార్థాపరోక్ష సాక్షాత్కారవతో నిశ్శేషతో నివృత్తా విద్యావరణస్య తఏవ సిద్ధాంతదశా మాపన్నస్య మార్గాది భ్రమోనివృత్త ఇతి మార్గోపసంహారో నేత్యుక్తం అన్యేషాంతు ప రోక్షజ్ఞానవతాం- పదార్థమాత్ర సాక్షాత్కారవతాంచావిద్యాలేశా నువృత్త్యా దేవయానమార్గశ్శ్రద్ధా తపఆది పుణ్యప్రభావా దావశ్య కఇతి సర్వాసు విద్యాసూపసంహార ఇతిభావః- ౩౧.

ఇత్యనియమాధికరణం- ౧౭.

ఏవ మవిద్యాయా స్తత్కార్యజన్మ కర్మణోశ్చ తత్త్వజ్ఞాననివ ర్త్యత్వోక్త్యా తేషాం సాదిత్వం మిథ్యాత్వంచోక్తం భవతి_ అన్యథా అనాదిభావత్వే నివృత్త్యయోగాత్ - సత్యత్వే జ్ఞానమాత్రా దనివృ త్తేశ్చ- ఉక్తంహి వాసిష్ఠే- సర్గాదౌ ప్రాక్తనం కర్మవిద్యతేనేహ క స్యచిత్ _ సర్గాదౌ సర్గరూపేణ బ్రహ్మైవేత్థం విజృంభతే- ఇత్థం ఈ క్షణాదిప్రవేశాంత విద్యాప్రపంచరూపే ణేత్యర్థః - యథా బ్రహ్మాద యో భాంతి సర్గాదౌ బ్రహ్మరూపిణః- భాంతిజీవా స్తథాన్యేపి శత శోథసహస్రశః_ కింతు యే బ్రహ్మణోన్యత్వం బుధ్యంతే ఽసాత్వికో ద్భవాః- తేషా ముత్తరకాలం తత్కర్మభి ర్జన్మదృశ్యతే- స్వయమేవ తథాభూతై స్తైరవస్తుత్వ మాశ్రితం- యత్ర వేత్తితు జీవత్వం తత్రా

విద్యేతి తిష్ఠతి- తత్ర సంస్మృతినామ్న్యాయంధత్తే రూపం తథాస్థితం- స్వయమేవహి కాలేనబుద్ధ్వా స్వంరూపమాత్మనః- స్వయమేవ స్వరూపస్థం బ్రహ్మైవ భవతి స్వయమిత్యాది.

ఏవంస్థితే- అపాంతరతమో వసిష్ఠసనత్కుమారాదీనాం తత్త్వసాక్షాత్కారవతాం జీవన్ముక్తానామపి పునః పునరుత్పత్తి స్స్మర్యతే- అపాంతరతమాః కలిద్వాపరయో స్సంధౌ విష్ణునియోగాత్కృష్ణద్వైపాయనస్సం బభూవేత్యాది- తత్ర సంశయః- విదుషో వర్తమానదేహపాతానంతరం దేహాంతరప్రాప్తిసద్భావే మార్గోపసంహారః ప్రసజ్యేత తథాచ బ్రహ్మవిద్యాఫలం పాక్షికంస్యాదితి- ఏవం పూర్వాధికరణకృతవ్యవస్థాయా ఆక్షేపసంగత్యా అపరోక్షవిద్యావతామపి మార్గోపసంహార ఇతి పూర్వపక్షే ఆహాచార్యః-

యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణాం- 32.

ఆధికారికాణామపాంతరతమః ప్రభృతీనాం వేదప్రవర్తనాదిషులోకవ్యవస్థాహేతుష్వధికారేషు పరమేశ్వరేణ నియుక్తానాం యావదధికారమవస్థితిః- అతస్తత్ర పరమేశ్వరశాసనమేవ నిమిత్తం- నకర్మసకారణస్యతస్యతత్త్వజ్ఞానోదయసమకాలమేవనివృత్తేః- నాపితేషాం దేహధారణం పామరాణామివా విద్యాది పరవశం- కింతు సత్యకామత్వాత్సత్యసంకల్పత్వాచ్చ రామకృష్ణాద్యవతారేష్వివలీలామాత్రం- అన్యేషాంత్వాధికారికాణామాదిత్యాగ్నివాయ్వాదీనాం తత్త్వజ్ఞత్వేపి పరమాత్మనాసహేమద్భేద దర్శనాపరాధజం జన్మతత్రాపినకర్మజమితి- ఉదరమంతరం కురుతే అథతస్యభయం భవతీత్యాది శ్రుతితోఽవగమ్యతే- ఏతేనభ్రాంతిజమేవ జన్మమార్గసాపేక్షం నలీలారూపమితి అపరోక్షవిద్యాస్థలేనమార్గోపసంహారఇతిసిద్ధం- ఏవంబహుస్యామితి పరమేశ్వరేణ బహుభవనకామనయాకల్పితస్య జీవభేదస్యబంధమోక్షవ్యవస్థాయాశ్చ శాస్త్రతోఽవగమ్యమానత్వా దేకజీవవాదో వ్యాఖ్యాతౄణామకాండతాండవఏవ- నతత్త్వబోధోపయోగి- నాపిజీవభేదకల్పనా అద్వైతవిరోధినీ- విశేషవిజ్ఞానో పరమేబింబ ప్రతిబింబభావాదిభే

దవిధురస్య నిష్ప్రపంచస్య పరమాత్మన ఏవపారమార్థికస్య పరిశేషాత్_ విశేషవిజ్ఞానకాలేపి తత్త్వజ్ఞానే- యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవా భూదితి సార్వాత్మ్యభావాత్_ ఆవిద్యకస్యభేదదర్శనస్య భ్రాంతిమాత్రత్వాచ్చేత్యలం- 32.

ఇతియావదధికారాధికరణం- ౧౮.

బృహదారణ్యకే శ్రూయతే- ఏతద్వై తదక్షరంగార్గి బ్రాహ్మణాఅభివదంత్య స్థూలమనణ్వ హ్రస్వమదీర్ఘమలోహిత మిత్యాది- ఏవమాథర్వణేపి- యయాతదక్షరమధిగమ్యత ఇత్యక్షరం బ్రహ్మోపక్రమ్య శ్రావయతి- యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్యమగోత్రమ వర్ణమ చక్షుశ్శ్రోత్రమిత్యాది- ఏవం నిర్గుణబ్రహ్మేత్యర్థా నిషేధాశ్శ్రూయంతే- తత్రసంశయః- క్వచిన్ని షేధశ్రుతావశ్రుత నిషేధానాం శ్రుత్యంతరాదుపసంహారో స్తినవేతి- తత్రతత్తద్వాక్యైరుక్తైరేవనిషేధైరుపలక్షణతయాసర్వద్వైతనిషేధసిద్ధేర్న శాఖాంతరీయనిషేధానాం బ్రహ్మప్రమితిహేతుత్వంతత్రేత్యనుపసంహార ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః-

అక్షరధియాంత్వవరోధస్సామాన్యతద్భావా

భ్యామౌపసదవత్తదుక్తం- 33.

అక్షరేబ్రహ్మణిద్వైతనిషేధధియో౽క్షరధియః- తాసాం సర్వత్రనిషేధ ప్రకరణేష్వేవావరోధ ఉపసంహారోన్యాయ్యః-కుత్యః-సామాన్యతద్భావాభ్యాం- ద్వైతప్రపంచనిరాసేన బ్రహ్మప్రతిపాదనస్యసర్వత్రసమానత్వాత్తస్య బ్రహ్మణః ప్రతిపాద్యస్య సర్వత్రభావాత్ ఏకత్వేన ప్రత్యభిజ్ఞాయమానత్వాచ్చ తచ్ఛేషాణాం నిషేధశబ్దప్రత్యయానాం సర్వత్రోపసంహారఇత్యర్థః- ఔపసదవత్- తథాహి- యజుర్వేదే జమదగ్నిః పుష్టికామశ్చతూరాత్రేణ యజతేత్యుత్పన్నే జామదగ్న్యహీనే పురోడాశిన్య ఉపసదోభవంతీతి పురోడాశయుక్తానూపసదిష్టిషూపదిష్టానాం పురోడాశ ప్రదానక మంత్రాణాముద్గాతృవేదోత్పన్నానామగ్నేర్వేహోత్రం వేరధ్వర్యమిత్యాదీనాముద్గాత్రా ప్రయోగేప్రాప్తే అధ్వర్యుకర్తృకే పురోడాశప్రదానేతేషాం మంత్రాణాం వినిi

యోగాత్- వినియోగవిధేశ్చ సార్థక్య సంపాదకస్య స్వరూపమాత్ర బోధకోత్పత్తి విధ్యపేక్షయాముఖ్యత్వాత్ ముఖ్యానురోధేనాధ్వర్యు శ్రైవ ప్రయోగోనగాణోత్పత్తి విధ్యనురోధేనోద్గాత్రా ప్రయోగ ఇతి యథాధ్వర్యుకర్తృక పురోడాశశేషాణాం యత్రకుత్రచిచ్ఛ్రుతానామ ప్యధ్వర్యుణా సంబంధఏవ మక్షరప్రమితిశేషాణాం నిషేధానాం య త్రక్వచిచ్ఛ్రుతానామప్యక్షరేణ సర్వత్ర సంబంధఇత్యర్థః- అస్మిన్నేవా ర్థేఉదాహరణాంతర వివక్షయాజైమినిసూత్ర ముదాహరతి- తదుక్తమి తి- గుణముఖ్యవ్యతిక్రమేత దర్థత్వా న్ముఖ్యేనవేద సంయోగఇతి ఇతి- యఏవం విద్వానగ్నిమాధత్త ఇతియజుర్వేద విహితాధానే అంగత్వే న య ఏవం విద్వాన్వారవంతీయంగాయతి య ఏవం విద్వాన్యజ్ఞాయజ్ఞీ యం- గాయతి య ఏవం విద్వాన్వామదేవ్యం గాయతీతియజుర్వేద ఏవ సామాని విహితాని విషయః- వారవంతీపదయుక్తం సామవారవంతీ యం- ఏవమగ్రేపి ఉచ్చైస్సామ్నా పాంశు యజుషేతి సామయజుషో స్స్వరభేదోస్తి- తత్రసంశయః- కిమేతాని- సామానిసామవేదోత్పన్న త్వాత్తదీయేనోచ్చస్స్వరేణాధానే ప్రయోక్తవ్యాన్యుతయెన యజుర్వే దేన వినియుజ్యంతే తదీయేనోపాంశు స్వరేణేతి- తత్రోత్పత్తివిధిబలా దుచ్చైస్స్వరేణ ప్రయోగే ప్రాప్తేరాద్ధాంతః- గుణముచ్చేతి- గుణము ఖ్యయోగుత్పత్తి వినియోగవిధ్యోర్వ్యతిక్రమే స్వరవిషయవిరోధేము ఖ్యేనవినియోగ విధినావారవంతీయాదేర్వేదస్య సంయోగోగ్రాహ్యః- సామ్నాంవినియోజక వేదస్వరసంయోగ ఇతి యావత్ కుతః- తదర్థ త్వాత్ ఉత్పత్తివిధే ర్వినియోగార్థత్వాదిత్యర్థః- ఏతత్సమానన్యాయ త్వేనోపసదమంత్రాః పూర్వముదాహృతా ఇతిమంతవ్యం-

ఏవం భగవతాసూత్రకృతా- ఆనందాదయః ప్రధానస్యేత్యాది నావిధిముఖేనసవిశేషస్య- అత్రత్వక్షరధియామితి నిషేధముఖేన నిర్వి శేషస్యచ బ్రహ్మణోగుణోపసంహారే పృథగుపదిష్టేపి ఉభయత్రనిర్వి శేషస్యైవప్రమితిర్నసవిశేషస్యేతి తాత్పర్యవర్ణనం సవిశేషమిథ్యా త్వాకార్యత్వ ప్రతిపాదనంచ వ్యాఖ్యాతౄణాం భ్రమమాత్రమిత్యవధే యం- 33. ఇతినిషేధోపసంహారాధికరణం- ౧౯.

ద్వాసుపర్ణాసయుజేత్యాదిర్మంత్ర ఆథర్వణే శ్రూయతే- కాఠకేపి-ఋతంపిబంతౌ సుకృతస్యలోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమేపరార్ధ్యే ఇత్యాది శ్రూయతే- తత్రసంశయః- కిమనయోర్మంత్రయోర్విద్యాభేద ఉతవిద్యైక్యమితి- పూర్వపక్షే విద్యాభేదాదన్యోన్యం గుణానుపసంహారః ఫలం- సిద్ధాంతే విద్యైక్యాదుపసంహారఇతి- తత్రద్వాసుపర్ణేత్యాదివాక్యే ఏకస్యైవభోక్తృత్వం- ఋతంపిబంతావిత్యత్రతఉభయోరపిభోక్తృత్వం శ్రూయత ఇత్యుభయత్ర వేద్యభేదా ద్విద్యాభేద ఇతి ప్రత్యుదాహరణేన ప్రాప్తే బ్రూమః-

ఇయదామననాత్- ౩౪.

మంత్రద్వయేవిద్యైక్యమేవ- కుతః- ఇయత్త్వావచ్ఛిన్నస్య ద్విత్వావచ్ఛిన్నస్య ఉభయత్రాప్య భిన్నత్వేనా మననాదిత్యర్థః- అత్రహి మంత్రద్వయే భోక్తృజీవానువాదేన పరమాత్మా భేదః ప్రతిపాద్యః పిబంతావితి ప్రయోగస్తు భోక్తృజీవసాహచర్యాదభోక్తరీశ్వరే ఛత్రిన్యాయేనోపపద్యత ఇత్యుక్తం గుహాధికరణే- తథాచ-ప్రతిపాద్యైక్యా ద్విద్యైక్యమిత్య విరోధః- ౩౪.

ఇతీయదామననాధికరణం- ౨౦.

బృహదారణ్యకే ఉషస్తిర్యాజ్ఞవల్క్యం పప్రచ్ఛ- యత్సాక్షాదపరోక్షా ద్బ్రహ్మయ ఆత్మాసర్వాంతరస్తం మేవ్యాచక్ష్వేతి-స్వతో౽పరోక్షం బ్రహ్మైవ ప్రత్యగాత్మేత్యాహ- యఆత్మేతి - ఏతత్ప్రశ్నోత్తరే- యః ప్రాణేనప్రాణితి సత ఆత్మా సర్వాంతరఇత్యాదినాకార్యకరణరహిత ఆత్మా ప్రతిపాదితః- ఏవమేతదనంతర బ్రాహ్మణే పూర్వవత్కహోళప్రశ్నే- యో౽శనాయాపిపాసేశోకం మోహం జరాంమృత్యుమత్యేతీత్యశనాయాద్యతీత ఆత్మా ప్రతిపాదితః- తత్రసంశయః- కిమనయోర్బ్రాహ్మణయోర్విద్యాభేదఉత విద్యైక్యమితి- ఫలంపూర్వవత్- వేద్యైక్యేపి నవిద్యైక్యం - సమిధోయజతీత్యాదాయజత్యభ్యాసవత్ ప్రకృతే ఆత్మాభ్యాసా ద్విద్యాయాభేదసిద్ధిరితి ముఖ్యః పూర్వపక్షః- ఏకత్రకార్యాదిరహితాత్మన ఉపాస్యత్వాత్- అన్యత్రాశనాయాద్యతీతా

త్మన ఉపాస్యత్వా దుభయత్రవేద్య భేదాత్ విద్యాభేదఇతిగౌణః పూర్వపక్షః- తత్రగౌణంపక్షం దూషయతి_

అంతరాభూతగ్రామ వత్స్వాత్మనః_ 3౫.

అన్యథాభేదానుపపత్తిరితిచేన్నోపదేశాంతరవత్ - 3౬

అంతరేతి- పూర్వసూత్రస్థస్యామననాదితి పదస్యానుషంగః- బ్రాహ్మణద్వయేపిస్యాత్మన స్సర్వాంతరత్వా మననాద్వేద్యస్యాత్మన ఏకత్వమేవ- ఉభయోరేకస్మిన్ దేహే సర్వాంతరత్వా యోగాత్ - భూతగ్రామవత్ - యథాభూతసమూహాత్మకే స్థూలదేహే పృథివ్యపేక్షయా జలమాంతరం జలాపేక్షయా తేజ ఇత్యాదిక్రమేణాపేక్షికం భూతానామాంతరత్వం నముఖ్యం_ సర్వాంతరత్వం తద్వ. ద్బ్రాహ్మణద్వయే వేద్యభేదాంగీకారే వేద్యాత్మ ద్వయస్యాపిస్యాదిత్యర్థః - యద్వా భూతగ్రామవదితి శ్రుత్యంతర దృష్టాంతార్థం - యథా ఏకోదేవ స్సర్వభూతేషు గూఢఇత్యాది శ్రుత్యంతరే సర్వేషు భూతగ్రామేషు సర్వాంతర ఏకఏవాత్మా ౽౽మ్నాయతే తద్వదనయో ర్బ్రాహ్మణయో రిత్యర్థః_ తథాచ వేద్యైక్యా ద్విద్యైక్యం సిద్ధం_ 3౫.

ముఖ్యపూర్వపక్షమనూద్య దూషయతి- అన్యథా భేదానుపపత్తిరితిచేన్నోపదేశాంతరవత్ _ అన్యథా విద్యాభేదానంగీకారే ఆమ్నానభేదస్యాభ్యాసస్యా నుపపత్తిః ప్రయోజనాభావ ఇతిచేత్_ న- ఉపదేశాంతరవదభ్యా సస్యోపపత్తే రిత్యర్థః- తథాహి- యథా ఛాందోగ్యే తత్త్వమసీత్యుపదేశేన వక్ర్తోభ్యస్యమానేపి నవిద్యాభిద్యతే- ఉపక్రమోపసంహారయో రవిశేషాత్_ తద్వద్బ్రాహ్మణద్వయేపి ప్రశ్నరూపేణోపక్రమస్యాతో౽న్యదార్త మిత్యుపసంహారస్యచా విశేషాత్ - ద్వితీయేప్రశ్నే యదేవ సాక్షాదపరోక్షా ద్బ్రహ్మేత్యేవకారేణ విద్యాభేదనిరాసాచ్చ నవిద్యాభేదః- అభ్యాసస్య ఆదరార్థత్వే నాశనాయా ద్యతీతత్వాదివిశేష ప్రతిపాదనార్థత్వే నోపపత్తేరితి_ 3౬.

ఇత్యంతరాభూతగ్రామాధికరణం- ౨౧.

ఐతరేయిణ ఆదిత్యపురుష మధికృత్యసమామనంతి_ తద్యోహం సోసౌ యోసౌసోహమితి- తథైవ జాబాలా అపి_ త్వంవాహమస్మి భగవో దేవతేఽహంవైత్వమసీతి_ తత్ర సంశయః- కిమాత్మన ఈశ్వరేణైకత్వవిషయ మేకరూపమేవ చింతనం విధీయతే- ఉత జీవేశ్వరయో రన్యోన్యానువాదే నాన్యోన్యాత్మకత్వ రూపవ్యతిహారేణోభయవిషయం చింతనమితి- అత్ర పూర్వపక్షే మతే రేకరూపత్వాల్లాఘవం_ సిద్ధాంతే మతే రుభయరూపత్వాంగీకారేణ వ్యతిహార సార్థక్యమితిభేదః- తత్రాభ్యాసస్యాదరార్థత్వవత్ వ్యతిహారోపదేశస్యా ప్యాదరార్థత్వాన్న తదనురోధేన చింతనస్యోభయరూపత్వం కింత్వేకరూపత్వమేవేతి దృష్టాంతేనప్రాప్తే బ్రూమః.

వ్యతిహారోవిశింషంతిహీతరవత్- 37.

వ్యతిహారరపవాత్రోపాస్యత్వే నోపదిశ్యతే_ నత్వాత్మన ఈశ్వరేణైకత్వమాత్రం_ ఇతరవత్ - యథా సర్వాత్మత్వా దయోగుణా ఉపాస్యత్వే నోపదిశ్యంతే తద్వత్ - ప్రతిజ్ఞాతార్థే హేతుర్విశింషంతిహీతి- సమామ్నాతారో జీవ పరాత్మానౌ వ్యతిహారేణ విశింషంతి - తద్యోహ మితీత్యాదినా- తచ్చ వ్యతిహారేణ విశేషణం వ్యతిహారస్య ఉపాస్యత్వే సార్థకంస్యాత్ - అన్యథా జీవస్యేశ్వరేణైకత్వ మాత్రస్యోపాస్యత్వే తత్ప్రతిపాదక శ్రుత్యం- శస్యైవార్థవత్త్వం నత్వీశ్వరస్య జీవేనైకత్వ ప్రతిపాదకాంశస్యేతి- తస్మాదుభయాంశసార్థక్యా యోభయరూపం చింతనం విధేయమితిసిద్ధం- పూర్వసూత్రే ఉపదేశాంతరవదితి దృష్టాంతత్వేన తత్త్వమసీత్యేకత్వ వాక్య కథన ప్రసంగేన ఏకత్వవాక్యస్య తద్యోహ మిత్యాదే విచారాత్ప్రాసంగిక పాదసంగతిర్బోధ్యా- యద్వా అస్యామహం గ్రహోపాస్తౌ వ్యతిహారస్యా నుపాస్యత్వాత్ నసర్వత్రాహం గ్రహోపాస్తౌ తస్య వ్యతిహారస్యోప సంహార ఇతిపూర్వపక్షే ఫలం_ సిద్ధాంతే తస్యోపాస్యత్వా త్సర్వత్రోపసంహార ఇతి సాక్షాదేవపాదసంగతిః ఏతేన ఉపాసన మావిద్యకఫలకమితి ఉపాస

నం ముముక్ష్వ జిజ్ఞాస్యమితిచ సామాన్యతః ప్రతిజ్ఞానం పూర్వవ్యాఖ్యాతౄణాం ప్రతారకమేవేత్యవధేయం- 3౭.

వ్యతిహారాధికరణం- ౨౨.

వాజసనేయకే- హృదయాఖ్యం హిరణ్యగర్భం ప్రస్తుత్య - స యోహవై తన్మహద్యక్షం ప్రథమజం వేదసత్యం బ్రహ్మేతిజయతీమాన్ లోకానితి సత్యవిద్యాం విధాయ- తదంగత్వేనతదేత త్త్ర్యక్షరగ్ం సత్య మితి_సఇత్యేక మక్షరం-తీత్యేకమక్షరం- యమిత్యేకమక్షరం_ ప్రథమోత్తరే అక్షరేసత్యం మధ్యతోఽనృతంతదే తదనృతముభయ తస్సత్యేన పరిగృహీతం- సత్యభూయమేవ భవతీతి సత్యనామాక్షరాణా ముపాసన ముక్త్వాఽనంతరం శ్రావయతి- తద్య త్తత్సత్యమసౌస ఆదిత్యోయఏష ఏతస్మిన్మండలే పురుషోయశ్చాయం దక్షిణేక్షన్పురుష ఇత్యాది అయమర్థః- హాశబ్ద ఉపాస్య ప్రసిద్ధ్యర్థః ఏత దితి హిరణ్యగర్భాఖ్యం బ్రహ్మోపాస్యం పరామృశతి_ మహద్వ్యాపకం యక్షం పూజ్యంప్రథ మజంభౌతికాపేక్షయేతి శేషః_ వేదనాప్రకారమాహ- సత్యం బ్రహ్మేతి సచ్చత్యచ్చేతి సత్యం పంచభూతాత్మకం హిరణ్యగర్భాఖ్యంబ్రహ్మయో వేద ఉపాస్తేస ఇమాన్‌లోకాన్ జయతీత్యర్థః- తీత్యేకమక్షర మిత్య త్రతకారోపరి తనేకారఉచ్చారణార్థః నిరచ్క_తకారోబోధ్యః - అత్ర హి ప్రథమోత్తరే అక్షరేసత్యం- మృత్యుసామ్యాభావాత్ _ మధ్యతోమధ్యస్థ మక్షర మనృతం మృత్వనృతయో స్తకారసామ్యా త్తదే తదనృతం_ మృత్యురూపం ఉభయతః సత్యేన పరిగృహీతమంతర్భావి తమతోఽకించిత్కరం తత్సత్యభూయం సత్య బహుళమేవ భవతీత్యర్థః య త్తత్సత్య మిత్యాదికం సంబంధాదేవమన్యత్రాపీత్యధికరణే వ్యాఖ్యాతం- తత్రసంశయః_ కిం తద్యత్సత్యమసౌస ఆదిత్య ఇత్యాదినా శ్రుతావిద్యా- పూర్వసత్య విద్యాతోభిద్యతేనవేతి - పూర్వపక్షేవిద్యా భేదాద్గుణానుపసంహారః- సిద్ధాంతే తదుపసంహార ఇతిబోధ్యం- తత్ర పూర్వం జీవబ్రహ్మణో ర్వ్యతిహారో క్తి భేదాద్విద్యాయా యథా ద్విరూపత్వం తద్వదిహాపి సత్యవిద్యాయాం లోకజయస్య ఫలత్వాదనంత

ఠవిద్యాయాం చహంతి పాప్మానమిత్యాదినాపాపనివృత్తేః ఫలత్వాత్ ఫలోక్తిభేదా ద్విద్యాభేద ఇతిదృష్టాంతేనప్రాప్తేబ్రూమః.

సైవహిసత్యాదయః- 3౮.

ఇయమనంతర విద్యా సైవ సత్య విద్యైవ- నతతోభిద్యతే_ కుతఃతద్వృత్తత్సత్య మితి ప్రకృతస్యైవోపాస్యస్య హిరణ్యగర్భస్యా కర్షాదితి- హిశబ్దసూచితో హేతుర్బోధ్యః- నహి వేద్యాభేదే విద్యాభేదోయుక్తః- నచ ఫలభేదా ద్విద్యాభేదోయుక్తః- సత్య విద్యాప్రకరణే పఠితస్య ఫలస్య సర్వస్యాపి సత్య విద్యా ఫలత్వా దితి తస్మా ద్విద్యైక్యా త్పూర్వా పరవాక్యస్థా స్సర్వే సత్యాద యోగుణా ఉపసంహార్తవ్యా ఇతిసిద్ధం- 3౮.

ఇతిసత్యవిద్యాధికణం ౨3.

దహరవిద్యాయాం దహరాకాశమాత్మానం ప్రకృత్య ఛందోగా ఆమనంతి - ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మా విజరోవిమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాస స్సత్యకామ స్సత్యసంకల్ప ఇత్యాది_ తథా వాజసనేయినోపి- సవా ఏషమహానజ ఆత్మాయోయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు యఏషోంతర్హృదయ ఆకాశ స్తస్మింఛ్ఛేతే సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశాన ఇత్యాది- తత్రసంశయః- కిమన్యోన్యం గుణోపసంహారో స్తినవేతి_ తత్ర పూర్వం వేద్యా భేదేన విద్యైక్యాద్గుణోపసంహారఇత్యుక్తం తర్హిప్రకృతేఛాందోగ్యే దహరాకాశస్యైవోపాస్యత్వా ద్వాజసనేయకేఆకాశనిష్ఠ స్యాత్మనో జ్ఞేయత్వాద్వే ద్యభేదేన సగుణ నిర్గుణ విద్యయోర్భేదాన్నోపసంహార ఇతి ప్రత్యుదాహరణేనప్రాప్తేబ్రూమః.

కామాదీతరత్ర తత్రచాయతనాదిభ్యః- 3౯.

కామాది- సత్యకామత్వాదిగుణజాతం ఇతరత్ర వాజసనేయకే ఉపసంహార్తవ్యం- యచ్చ సర్వవశిత్వాదికం- తదపి తత్ర ఛాందోగ్యే ఉపసంహార్తవ్యం_ కుతః- ఆయతనాదిభ్యః- హృదయ స్యాయతనస్య బ్రహ్మణశ్చోపాస్యస్య- బ్రహ్మణ స్సేతుత్వ వ్యపదేశస్య చోభయత్రా

విశేషాదిత్యర్థః- అయంభావః- దహరాధికరణే దహరాకాశస్య బ్రహ్మత్వసమర్థనాన్న వేద్యభేదః- నను తథాపి సగుణనిర్గుణవిద్యయోరనయోర్భేదో దుర్వారఇతిచేత్- సత్యం- అస్తు సగుణనిర్గుణవిద్యయోర్భేదః రూపభేదాత్- ద్విరూపంహి బ్రహ్మ- స్వాప్యయసంపత్త్యో ర్నిర్గుణం అతస్తద్విద్యా సర్వవిశేషనిషేధరూపా- ప్రకృతే శాఖాద్వయేపి విద్యా సగుణవిషయైవ- ఉభయత్ర ధర్మజాతస్యోపదేశాత్- అతో గుణోపసంహారో యుక్తః- ఉపాస్తివిధ్యభావేపి సాకల్యేన వస్తుపరిచయాయాపేక్షితత్వాదితి- 39.

ఇతి కామాద్యధికరణం- ౨౪.

ఛాందోగ్యే వైశ్వానరవిద్యాయాం ప్రాణాగ్నిహోత్రం శ్రూయతే- తద్యద్భక్తం ప్రథమమాగచ్ఛే త్తద్ధోమీయం సయాం ప్రథమామాహుతిం జుహుయాత్తాం జుహుయాత్ ప్రాణాయ స్వాహేత్యాదినా- భక్తమన్నం- జాబాలశ్రుతౌ పూర్వోతిథిభ్యోశ్నీయా దితి వైశ్వానరోపాసకస్యాతిథిభ్యః పూర్వం భోజనం విధాయాతిథి భోజనప్రాథమ్య నిందయాపూర్వ భోజనంస్తౌతి- యథాహ వై స్వయమహుత్వాగ్నిహోత్రం పరస్యాగ్నిహోత్రం జుహుయాదేవం తదితి- అతిథిభ్యః పూర్వం భోజనదానమిత్యర్థః- తత్ర సంశయః- కిం భోజనలోపే ప్రాణాగ్నిహోత్రస్యలోపః- ఉతాలోప ఇతి- అలోపసిద్ధిః పూర్వపక్షేఫలం- సిద్ధాంతేతు లోపసిద్ధిరితి- ఉపాస్తి విచారప్రసంగేన తదంగపూర్వ భోజనాశ్రిత ప్రాణాగ్నిహోత్ర విచారాదస్తి పాదసంగతిః- తత్ర పూర్వపక్షసూత్రం.

ఆదరాదలోపః- ४०.

ఉపస్థితేఽతస్తద్వచనాత్- ४౧.

ఆదరాదలోపఇతి- భోజనలోపేప్యగ్నిహోత్రస్య అలోపః పూర్వభోజనస్య ప్రాథమ్యరూపధర్మలోపమసహమానయా- జాబాలశ్రుత్యా ప్రాణాగ్నిహోత్రే ఆదరకరణాత్- నహి ధర్మలోప మసహ

మానాచ్ఛ్రుతిః ప్రాణాగ్నిహోత్రస్య ధర్మిణో లోపంసహతే - తస్మా ద్భోజనలోపే ప్యన్యేన భక్ష్యద్రవ్యేణ ప్రాణాగ్నిహోత్రం కర్తవ్య మితి- ౪౦.

ఏవం ప్రాప్తే సిద్ధాంతయతి- ఉపస్థితేఽత స్తద్వచనాత్ - భోజనే ఉపస్థితే- అతః అస్మాదేవ భోజనద్రవ్యాత్ - ప్రాణాగ్నిహోత్రం కర్తవ్యం- అనుపస్థితే భోజనే ప్రాణాగ్నిహోత్రం నకర్తవ్యమేవ- కుతః- తద్వచనాత్ - తద్యోమీయమితివచనాత్ సన్నిహితసాకాంక్షాత్ తదిత్యద్భక్తం ప్రథమమాగచ్ఛే దిత్యనేన సన్నిహితస్య భోజనార్థం ప్రాప్తద్రవ్యస్య హోమసాధనత్వప్రతీతే రిత్యర్థః- తథాచ భక్తాగమనస్య భోజనప్రయుక్తస్య భోజనలోపే లోపాత్ - ద్రవ్యలోపా దగ్నిహోత్రస్య లోపఏవ- ఆదరవచనంతు భోజనప్రసక్తిదశాయాం ద్రష్టవ్యం- ౪౧.

ఇత్యాదరాధికరణం- ౨౧.

సంతి కర్మాంగేషూ ద్గీథాదిషు ప్రాణాద్యుపాసనాని- తాని కిం పర్ణతావ త్క్రత్వంగాని నిత్యవదనుష్ఠేయాని - ఉత గోదోహనవత్ స్వతంత్రఫలసాధనా నిత్యానీతి- తత్ర సంశయః పూర్వోత్తర కోటిసిద్ధి రేవ పూర్వోత్తరపక్షయోః ఫలం- ఉపాసనావిచారాత్మకత్వా దస్యపాదసంగతిః- అనిత్యభోజనాంగాశ్రిత ప్రాణాగ్నిహోత్రస్యా నిత్యత్వవత్ నిత్యకర్మాంగోపాశ్రితో పాసనానాం నిత్యత్వ మిత్యవాంతర సంగతిః.. తత్ర యస్య పర్ణమయీజుహూర్భవతీతికంచిత్క్రతుమనారభ్యా ధీతస్య పర్ణమయత్వస్యా వ్యభిచరిత క్రతుసంబంధి జుహ్వాద్వారా క్రత్వంగత్వవత్ అనారభ్యాధీతానా ముద్గీథా ద్యుపాసనానామ ప్యుద్గీథాదిద్వారా క్రత్వంగత్వ మితిప్రాప్తే బ్రూమః.

తన్నిర్ధారణానియమ స్తద్దృష్టేః పృథగ్ఘ్యప్రతిబంధఃఫలం-౪౨.

తన్నిర్ధారణా నియమఇతి- తేషాం కర్మాంగాశ్రితానాం నిర్ధారణానా ముపాసనానాం అనియమః- నిత్యవదనుష్ఠానాభావః- కుతః-

తద్దృష్టేః- తస్యానియమస్య శ్రుతౌ దర్శనాదిత్యర్థః- తథాహి- తేనోభౌ కురుతోయశ్చైతదేవం వేదయశ్చ నవేదేత్యనుపాసకస్యాపి కర్మణి కర్తృత్వంవదంతీశ్రుతి రుపాసనస్యా నియతత్వం దర్శయతి - ఉపాసనస్య పృథక్ఫలశ్రవణాదపి- పశుప్రాప్తిఫలక గోదోహనవన్న కర్మాంగత్వ మిత్యాహ- పృథక్ష్వితి- హియతః పృథగప్రతిబంధః కర్మణో వీర్యవత్తరత్వాత్మక సమృద్ధిరూపః ఫలముపలభ్యతే ఽతోపి నకర్మాంగత్వముపాసనస్యేత్యర్థః- తథా హ్యుపాసనస్య పృథక్ఫలత్వే శ్రుతిః- తేనోభౌ కర్మకురుతోయశ్చైతదేవం వేదయశ్చనవేద- నానాతు విద్యాచావిద్యాచ- యదేవ విద్యయాకరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీతి- తే నోంకారేణోభావపి కర్మకురుత ఇత్యర్థః - ఏవ మనభిప్రేతపక్షముక్త్వా స్వాభిప్రేతమాహ- శ్రుతిః- నానాత్వితి - తుః పూర్వపక్షనిరాసార్థః కర్మాంగోంకారజ్ఞానమాత్రాపేక్షయా రసతమత్వాదిగుణకోంకారజ్ఞానం నానైవ పృథక్ఫలకం- దృష్టోహి మణివిక్రయే శబరవణిజో స్సామాన్యవిశేషజ్ఞానాభ్యాం ఫలభేదః- తస్మాద్యదేవ కర్మవిద్యయో ద్గీథాదివిషయయా శ్రద్ధయా ఆస్తిక్యబుద్ధ్యా ఉపనిషదా తత్తద్దేవతాధ్యానేన యుక్తః కరోతి తదేవ కర్మవీర్యవత్తరం భవతీత్యర్థః- అనేన విద్యావిహీనం కర్మవీర్యవన్మాత్రం- విద్యాసహితంతు వీర్యవత్తరమితి గమ్యతే- నహీదం విద్యాయాః కర్మాంగత్వే సంభవతి- అంగహీనస్య కర్మణో వీర్యవన్మాత్రస్య ఫలజనకత్వ లక్షణస్యానుపపత్తేః- తస్మా త్పూర్ణతాయా అక్రియాత్మకత్వేన క్రతుసంబంధంవినా స్వాతంత్ర్యేణ ఫలసాధనత్వాభావేన విషమత్వాత్ విద్యాయాః క్రియాత్మకత్వేన స్వాతంత్ర్యేణ ఫలసాధనత్వసంభవాత్ - గోదోహనవ త్స్వాతంత్ర్యమేవేతిసిద్ధం- ౪౨.

ఇతితన్నిర్ధారణాధికరణం- ౨౬.

బృహదారణ్యకే ఛాందోగ్యేచ సంవర్గవిద్యాయాం వాగాదిభ్యః ప్రాణశ్శ్రేష్ఠః- అగ్న్యాదిత్యాది దేవతాభ్యః శ్రేష్ఠోవాయు రిత్యవధారితం- తత్రసంశయః- కిమస్యాం విద్యాయాం వాయుప్రాణయోః

ప్రయోగైక్య ముతప్రయోగ భేదఇతి - ఫలపానసంగతీ పూర్వవత్ - పూర్వం ఫలభేదా త్కర్మాంగానాం తదాశ్రితోపాసనానాంచ నిత్యానిత్యత్వలక్షణః ప్రయోగభేద ఉక్తః - తహీ ప్రకృతే వాయు ప్రాప్తిలక్షణ ఫలైక్యా ద్వాయుప్రాణయో స్స్వరూపత ఏకత్వేన వేద్యాభేదేన విద్యైక్యాచ్చ ప్రయోగైక్య మితి ప్రత్యుదాహరణేనప్రాప్తేబ్రూమః.

ప్రదానవదేవతదుక్తం- ४3.

యథైకస్మిన్నగ్నిహోత్రే దధితండులాది భిర్గుణైః ప్రయోగ భేదః ఏవమేకస్యామపి విద్యాయాం వాయుప్రాణయో స్స్వరూపాభేదేప్యాధ్యాత్మికాధిదైవిక త్వరూపావస్థాభేదేన గుణభేదాత్ప్రయోగభేద ఇతి- ప్రదానవదేవేదంద్రష్టవ్యం- తథాహి- ఇంద్రాయరాజ్ఞే పురోడాశ మేకాదశకపాల మింద్రాయాధి రాజాయేంద్రాయస్వరాజ్ఞ ఇతిపురోడాశత్రయవత్యామిష్టౌ శ్రుతాయాం త్రయాణాం పురోడాశానాం సహప్రదానము తప్రదానభేదఇతి విశయేదేవతైక్యా త్సహప్రదానే ప్రాప్తేరాజాధిరాజ స్వరాజగుణభేదేన తద్విశిష్టదేవతాభేదా త్పురోడాశానాం ప్రదానస్య ప్రక్షేపస్య భేదఇతి యథా తద్వత్ప్రకృతేపివేద్య భేదాత్ప్రయోగభేద ఇత్యర్థః- తదుక్తం దేవతాకాండే- నానావా దేవతా పృథగ్జ్ఞానాదితి- వాశబ్దోదేవతైక్యనిరాసార్థః నానాదేవతేత్యత్రహేతుమాహ- పృథగితి- ఉత్పత్తివాక్యే ఏవరాజాధిరాజ స్వరాజ గుణానాం పృథక్ జ్ఞానాత్త ద్విశిష్టదేవతానాం నానాత్వం యుక్తమిత్యర్థః- ४3.

ఇతి ప్రదానాధికరణం- ౨౭.

వాజసనేయినోగ్ని రహస్యే- నైవవాఇదమగ్రేసదాసీన్నైవాస దిత్యుపక్రమ్య మనసః ప్రాదుర్భావముక్త్వా తన్మన ఆత్మనోగ్నిన పశ్యదితి మనోధికృత్య పఠంతి- షట్త్రింశతం సహస్రాణ్య పశ్యదాత్మనోగ్ని నర్కానన్మనోమయాన్మనశ్చితా నిత్యాది- తద్వైవాగ్రే- వాక్చితః - ప్రాణచితశ్చక్షుశ్చిత శ్శ్రోత్రచితః కర్మచితోగ్నిచిత ఇత్యన్యా నగ్నినా

మనంతి- అయమర్థః- పురుషస్యాయుష్యేవస్త్ర శతవర్షాణాం అహో రాత్రాణి షట్త్రింశత్సహస్రాణి తైరేవభిన్నా మనోవృత్తయోపి షట్త్రింశత్సహస్రాణి భవంతీతి- ఏకస్మిన్నహోరాత్రే ఉత్పన్న సర్వమనోవృత్తివ్యహోరాత్రగతైకత్వారోపాత్తా వత్సంఖ్యాకామనోవృత్తయ ఇష్టకాత్వే నాగ్నిత్వేనచ సంపాద్యంతే- షట్త్రింశత్సహస్రాణీత్యాది నామనఏవ స్వవృత్తిరూపానగ్నినర్కానచార్యనతఏవ మనోవికారాన్ మనశ్చితః మనసాచీయంతే సంపాద్యంత ఇతి మనశ్చితః తానపశ్యదిత్యర్థః- ఏవమేవవాగాదయోపి స్వస్వవృత్తిరగ్నిత్వేనా పశ్యన్నితి ప్రతీంద్రియవృత్త్యైకైక మగ్నిచయనం సంపాద్యం ప్రాణోఘ్రాణం కర్మపద మనుక్త కర్మేంద్రియపరం- ఏతేగ్నయః కర్మప్రకరణే పఠితాః- తత్రసంశయః- కిమేతేమనశ్చిదాదయోఽగ్నయః కర్మాంగభూతా ఉతస్వతంత్రా ఇతి- పాదసంగతిఫలే పూర్వవదేవ - పూర్వమేకస్యామపివిద్యాయా మవస్థాభేదా ద్వాయుప్రాణయోః ప్రయోగభేద ఇత్యుక్తం తర్హి మనశ్చిదాదీనాం ప్రకరణాత్కర్మాంగత్వే నైకప్రయోగసంభవాత్ప్రయోగైక్య మితి ప్రత్యుదాహరణేన ప్రాప్తే సిద్ధాంత ముపక్రమతే-

లింగభూయస్త్వాత్తద్ధిబలీయస్తదపి- ४४.

పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్స్యాత్క్రియామానసవత్ - ४५.

అతిదేశాచ్చ- ४६.

విద్యైవతునిర్ధారణాత్ - ४७.

దర్శనాచ్చ- ४८.

శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాచ్చనబాధః- ४९.

అనుబంధాదిభ్యః ప్రజ్ఞాంతరపృథక్త్వవద్దృష్టశ్చతదుక్తం- ५०.

నసామాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్నహిలోకాపత్తిః- ५१.

పరేణశబ్దస్యతాద్విధ్యం భూయస్త్వాత్త్వనుబంధః_ ౫౨.

లింగేతి- మనశ్చిదాదయోగ్నయః స్వతంత్రా ఏవ- కుతః_ లింగ భూయస్త్వాత్ - స్వాతంత్ర్య జ్ఞాపకలింగానాం భూయసాం సత్త్వాదిత్యర్థః- తథాహి- యత్కించేమానిభూతాని మనసా సంకల్పయంతీతి తేషామేవ అగ్నీనాం సాకృతిరితితాన్ హైతానేవంవిదే సర్వదా సర్వాణిభూతానివిచిన్వంత్యపి స్వపత ఇత్యాదీనిలింగానిసంతి- అయమర్థః - సర్వాణ్యపిభూతాని జంతవ్రోయత్కిమపి మనసా సంకల్పయంతి తేషామేవాగ్నీనాం సాకృతిస్సంపాదనం సర్వజంతుమన ఆదివృత్తీనామగ్నిత్వేనధ్యేయత్వాదిత్యేకంలింగం- నహియత్కించిత్కరణం సర్వాంగం సంభవతి_ ఏవంవిదేస్వప తేజాగ్ర తేపిసర్వదా సర్వాణిభూతానితానేతానగ్నీన్ చిన్వంతీతిలింగాంతరం-నహికర్మాంగం సర్వదాఽనుష్ఠీయమానం దృష్టం- కాలవిశేష ఏవతద్విధానాదితితర్థలింగం ప్రకరణాద్బలీయః తదపిబలీయస్త్వముక్తం పూర్వకాండే- శ్రుతిలింగవాక్య ప్రకరణస్థాన సమాఖ్యానాం సమవాయె పారదౌర్బల్య మర్థవిప్రకర్షాదితి- ఏతత్సూత్రార్థోవిస్తరేణ వాచస్పతిమిశ్రైరేతత్పాదావర్ణిత ఇతీహావిస్తరభయాన్నోచ్యత ఇతి- ౪౪.

ఏవం సిద్ధాంతముపక్రమ్య పూర్వపక్షయతి- పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్స్యాత్క్రియామానసవత్ - సంకల్పాత్మకామనశ్చిదాదయోఽగ్నయో నస్వతంత్రాః కిం త్విష్టకాభిరగ్నించినుత ఇతి ప్రకృతస్య పూర్వస్యక్రియామయస్యాగ్నేరయం వికల్ప స్సంకల్పాత్మకోగ్నిః ప్రకరణాత్స్యాత్ నచలింగాదగ్నీనాం స్వాతంత్ర్యం- ప్రకృతే ఉక్తలింగస్యార్థవాదికార్థదర్శన లక్షణస్యార్థ వాదస్థత్వేన విహితమానసికాగ్నిస్తుతి పరత్వేన విధ్యేక వాక్యతయా స్వార్థ పరత్వా భావాత్ - సిద్ధేహి స్వార్థేతద్దర్శనం లింగమగ్నీనాం స్వాతంత్ర్యంగమయేత్ - నహ్యాస్తి స్వార్థసిద్ధిః- తస్మాత్ క్రియాఽనుప్రవేశిన ఏతే మానసికాగ్నయః- ఏతేనసూత్రం క్రియాపదం వ్యాఖ్యాతం- మానసవత్ తథాహి- ద్వాదశాహేశ్రూయతే- అనయాత్వాపాత్రేణ సముద్రంరసయా ప్రాజాపత్యం

మనోగ్రహం గృహ్ణామీతి- త్వాత్వాం- సముద్రమనయా పృథివ్యాపాత్రేణ ప్రజాపతి దేవతాకం మనోగ్రహం ధ్యానమయం గ్రహమాపాద్య గృహ్ణామీత్యర్థః- తత్రకిమిదంద్వాదశాహాదహారంతరం- ఉతతన్మధ్య పాతినో దశమస్యాహ్నోఽంగమితి సందేహేవాగ్న్యై ద్వాదశాహేమనోమానసమితిభేదవ్యపదేశా దహారంతరమితి ప్రాప్తేమానసస్యఅహారంతరత్వే మానాభావాత్ భేదవ్యపదేశస్యాంగాంగిభావేనా ప్యుపపత్తేః- అహరంతరత్వే ద్వాదశాహ సంజ్ఞాయాగౌణత్వ ప్రసంగాత్ ముఖ్యే సంభవతిగౌణత్వాయోగాత్- ద్వాదశాహ మధ్యపాతినోదశమస్యాహ్నోఽంగం మానసమితి యథాతథేమెమానసికాగ్నయః ప్రకృత కర్మశేషా ఇత్యర్థః- ౪౫.

అతిదేశాచ్చ మానసికాగ్నీనాం మధ్యే ఏకోఽగ్ని స్తావానసా పూర్వ ఇతి పూర్వేణేష్టకాచితేనాగ్నినా మానసికాగ్నీనాం సాదృశ్యో పదేశాచ్చ- తచ్ఛేషత్వం- ఏకక్రియానుప్రవేశనాతిరిక్త సాదృశ్యాభావాదిత్యర్థః- ౪౬.

సిద్ధాంతయతి- విద్యైవతునిర్ధారణాత్- తురుక్తపక్షనిరా సార్థః- విద్యాత్మకా ఏతేమనశ్చిదాదయ స్స్వతంత్రా ఏవనకర్మాను ప్రవేశినః- కుతః- తేహైతే విద్యాచిత ఏవేత్యవధారణాదిత్యర్థః- ఏవకారశ్రుత్యా కర్మప్రకరణం బాధ్యమితిభావః- ౪౭-

లింగా దప్యేతద్బాధ్య మిత్యాహ- దర్శనాచ్చ- మానసికాగ్నీనాం స్వాతంత్ర్యజ్ఞాపకలింగస్య దర్శనాచ్చ ప్రకరణం బాధ్యమిత్యర్థః- లింగం పూర్వం దర్శితం- ౪౮.

నన్విదం లింగంన సాధకమిత్యత ఆహ- శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాచ్చనబాధః- శ్రుతిరేవకారః- ఆదిపదేన లింగవాక్యయోర్గ్రహణం - లింగముక్తమేవ- విద్యయాహైవైతఏవం విదశ్చితోభవం తీత్యేతేషాం మానసికాగ్నీనాం పురుషసంబంధమాచక్షాణంవాక్యం స్వాతంత్ర్యబోధకం- తథాచైతేషాం శ్రుతిలింగ వాక్యానాం బలీయస్త్వాత్ దుర్బ

లేనకర్మప్రకరణేన అగ్నీనాంనస్వాతంత్ర్యబాధ ఇత్యర్థః- నచలింగస్యార్థవాదస్థత్వేనా సాధకత్వం- లింగప్రదర్శనార్థముదాహృతవాక్యానాం విధిప్రత్యయసామీప్యాభావాత్ అపూర్వార్థబోధకత్వాచ్చ విధాయకత్వేనార్థవాదత్వాభావాదితిభావః- ౪౯.

ఇతోఽపిమనశ్చిదాద్యగ్నీనాంస్వాతంత్ర్యమిత్యాహ-అనుబంధాదిభ్యః ప్రజ్ఞాంతరపృథక్త్వవద్దృష్టశ్చతదుక్తం- తేమనసైవాధీయంతమనసైవాచీయంత మనసైవగ్రహా అగృహ్యంత- మనసాస్తువన్ మనసాశంసన్ యత్కించ యజ్ఞీయం కర్మమనసైవ తన్మనోమయేషు మనశ్చిత్సుమనోమయమక్రియత ఇత్యాదినామన ఆదిషువృత్తిషు కర్మాంగానామనుబంధాత్ సంపాదనా తగ్నీనాం స్వాతంత్ర్యం- కర్మాంగత్వే అంగానాం ప్రత్యక్షసిద్ధత్వేన సంపాదనవైయర్థ్యాత్- ఆదిశబ్దేనాతిదేశోగృహ్యతే- అతిదేశోఽపి క్రియామయస్యాగ్నేర్మాహాత్మ్యమేకైకస్యమానసికాగ్నేర్దర్శయన్ స్వాతంత్ర్యమేషాం దర్శయతి- యత్త్వయమతిదేశః పూర్వపక్షానుకూల ఇతితన్న- అగ్నిత్వసాదృశ్యేనాతిదేశస్య సిద్ధాంతేప్యుపపత్తేః- సూత్రే బహువచనసిద్ధమర్థంపూర్వోక్తం శ్రుతిలింగాదికం బోధ్యం- ఉక్తశ్రుత్యర్థస్తు తేఽగ్నయోమనసైవాధీయంత ఆధానకర్మణా సంపాదితాః- అచీయంత- చితాః- ఏష్వగ్నిషు గ్రహాః పాత్రాణ్యగృహ్యంత- గృహీతాః- అస్తువన్ స్తోత్రం కృతవంత ఉద్గాతారః- అశంసన్ శంసనంకృతవంతోహోతారః- కిం బహునా- యత్కించ కర్మఆరాదుపకారకం యత్కించయజ్ఞీయం యజ్ఞనిష్పత్త్యర్థం సన్నిపత్యోపకారకం చక్రియతే తద్విదుషో మనసైవాక్రియత కృతమితి- ఏవమనుబంధాదిభ్యోహేతుభ్యః స్వాతంత్ర్యం మనశ్చిదాదీనాం ప్రజ్ఞాంతరపృథక్త్వవత్- యథాహి ప్రజ్ఞాంతరాణాం శాండిల్యాదివిద్యానాం స్వాతంత్ర్యంతద్వత్- నన్వగ్నీనాం స్వాతంత్ర్యే కర్మప్రకరణాదుత్కర్షః క్వాప్యదృష్టః కల్పితస్స్యాదత ఆహ- దృష్టశ్చేతి- రాజాస్వారాజ్యకామో రాజసూయేనయజేతేతి రాజసూయంప్రకృత్యాగ్నేయోఽష్టాకపాలోహిరణ్యందక్షిణేత్యాదినాశ్రుతాయా అవేష్టేః బ్రాహ్మణాదికర్తృకాయాః రాజమాత్రకర్తృకరాజసూ

య్ప్రకరణాదుత్కర్షోదృష్టః- తద్వదిహాప్యగ్నీనాం కర్మప్రకరణా దుత్కర్ష ఇత్యర్థః- ఇదంసర్వం ప్రథమతంత్రే ఉక్తమిత్యాహ- తదుక్తమితి- ౫౦.

యదుక్తం మానసవదగ్నీనాం క్రియాశేషత్వమితి తద్దూషయతి- నసామాన్యాదప్యుపలబ్ధే ర్మృత్యువన్నహిలోకాపత్తిః-

మనశ్చిదాదీనాం మానసేనమానసికత్వ సామాన్యాదపిక్రియా విశేషత్వం నకల్ప్యం- ఉక్తశ్రుత్యాదిభ్య స్స్వాతంత్ర్యోపలబ్ధేః- మృత్యువత్ - యథాసఏవ మృత్యుర్య ఏషఏతస్మిన్మండలే పురుష ఇతి - అగ్నిర్వై మృత్యు రితిచాదిత్య పురుష స్యాగ్నేశ్చ మృత్యుశబ్దత్వ సామ్యేపి పరస్పరవైషమ్యం యథావాద్యులోకాగ్నేస్తస్యాదిత్య ఏవసమిదిత్యాదా సమిదాదిసామ్యాన్నహిద్యులోకస్యాగ్నిత్వాపత్తిః కింతు- పరస్పర వైషమ్యం- తద్వన్మానసమానసికాగ్న్యోర్మానసికత్వ సామ్యేపి పరస్పరవైషమ్య మిత్యర్థః- ౫౧.

పరేణచ శబ్దస్యతా ద్విధ్యంభూయస్త్వాత్త్వనుబంధః.

మానసికాగ్ని బ్రాహ్మణాత్పరస్మిన్ బ్రాహ్మణే - అయంవావలోకఏషోగ్నిశ్చిత ఇత్యాది శబ్దస్యతాద్విధ్యం- చిత్యేఽగ్నౌపృథివీదృష్టిరూపత్వ స్వతంత్ర విద్యావిధిత్వమేవ లక్ష్యతే- నకర్మాంగ విద్యావిధిత్వం- తథాఏతన్మండలం తపతీతిపూర్వస్మిన్నపి బ్రాహ్మణేవిద్యా ప్రాధాన్యం దృశ్యత ఇతి చకారార్థః తథాచ తత్సమభి వ్యాహారాదస్మిన్నపి బ్రాహ్మణవిద్యాయాః ప్రాధాన్యమితిభావః- నన్వస్మిన్ బ్రాహ్మణే మానసికాగ్ని విద్యాయాః ప్రధానత్వే కిమర్థం కర్మోపక్రమ స్తత్రాహ- భూయస్త్వాదితి- కర్మాంగానాం మానసికాగ్నివిద్యాయాం సంపాద్యానాం బహుత్వా ద్విద్యాయాస్త దుపక్రమేణాను బంధః ప్రతిపాదనమిత్యర్థః- తస్మాదియం మానసికాగ్నివిద్యా స్వతంత్ర పురుషార్థహేతురితిసిద్ధం- ౫౨.

ఇతిలింగ భూయస్త్వాధికరణం- ౨౮.

ఏవం పూర్వాధికరణే చిదాభాసరూపస్య జీవస్య మానసాగ్నిచ యన విధానార్థ మావిద్యక ప్రపంచా భిభావప్రకార ఉపదర్శితః- తత్ర నైవవా ఇదమగ్రేసదాసీన్నా ప్యస దితి తస్యరజ్వావరణవద్విద్యా ప్రపంచావరణం- తతస్సర్వాద్యధ్యాస వన్మనచక్షురాద్యధ్యాసః తత్ర శతవర్ష పరిమితా యుర్వత్సరాంతర్గతాహోరాత్ర విషయక వృత్తి భేదజననంచ- తత్రావిద్యాధ్యస్తజాడ్యభేద సత్యతాదిభ్రమాంశ నివృత్తయే తదుపాయత్వేనాగ్నిచయనం క్రియారూపం మానసంచవిహితం- అగ్నిర్హిపరమాత్మా- రుద్రోవాఏషయదగ్నిరితిశ్రుతేః - తత్సంపత్యా క్రియారూపస్యమానసస్యచ చయనస్యానుష్ఠానే ఆవిద్యకజాడ్యభేదాదిభ్రమ నివృత్తిః క్రమశస్తత స్మూలాజ్ఞాన నివృత్తిశ్చభవే దితి శ్రుతే రభిప్రాయః - మూలంకారణం పరమేశ్వరః - తద్విషయక మజ్ఞానం మూలాజ్ఞానాం తన్నివృత్తౌ పరమేశ్వర స్వరూప విద్యాప్రపంచభావః పునరావిర్భవతీతి- బ్రహ్మవా ఇదమగ్రఆసీత్ - తదాత్మానమేవావేత్ అహంబ్రహ్మాస్మీతి తస్మా త్తత్సర్వ మభవదితిశ్రుతేః ఏవ మవిద్యాయావిషయం దర్శయిత్వా ఆశ్రయ ప్రదర్శనప్రసంగ సంగత్యా ఇదమాహ నను విద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వ మయుక్తం దేహాదివ్యతిరిక్తస్య పురుషస్యాభావా దిత్యాక్షిపతి.

ఏకఆత్మనశ్శరీరేభావాత్ - ౫౩.

వ్యతిరేకస్తద్భావా భావిత్వాన్నతూపలబ్ధివత్ - ౫౪.

తత్ర కిమాత్మాదేహఏవ- ఉతతదతిరిక్త ఇతి సంశయః- పూర్వపక్షే దేహాతిరిక్తాత్మాభావా త్స్వర్గాపవర్గాది శాస్త్రవైయర్థ్యం - సిద్ధాంతే తత్సార్థక్య మితిభేదః- తత్రైకే దేహాత్మవాదినో లోకాయతికా దేహాతిరిక్తస్యాత్మనోఽసత్వం మన్యమానా దేహ ఏవాత్మేతివదంతి- కుతః- శరీరేసతి చైతన్యసుఖాదీనాం భావాత్ - తదభావే అభావాదిత్యన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాం తేషాం దేహధర్మత్వే నాతిరిక్తాత్మసిధ్యభావాదితి- ౫౩.

సిద్ధాంతయతి- వ్యతిరేక స్తద్భావా భావిత్వాన్న తూపలబ్ధివత్ నత్వాత్మనో దేహాదవ్యతిరేకః- కింతు వ్యతిరేకఏవ న్యాయ్యః - కుతః - చైతన్యాదీనా మాత్మధర్మాణాం తస్య శరీరస్య మరణావస్థాయాం భావేప్యభావిత్వాత్- దేహధర్మత్వా సంభవాత్- యథా దేహేభావా ద్దేహధర్మత్వం తథా దేహాభావే ప్యభావాదదేహధర్మత్వమేవ కుతో న స్యాఽదిత్యర్థః- కించ నిశ్చితాన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాం దేహధర్మత్వం వక్తవ్యం- నచాత్ర దేహాభావే అభావఇతి వ్యతిరేకనిశ్చయ స్సంభవతీతి- ఏత ద్దేహాభావేపి దేహాంతరావచ్ఛేదే నత ద్ధర్మవ త్త్వ సంభవాదితి- ఉపలబ్ధివత్- అస్తి తావ ద్ఘటాద్యుపలబ్ధిః సాచన దేహధర్మఇత్యుక్తం- కించ దేహధర్మత్వే తస్యాః ప్రకాశకత్వా నుపపత్తిః- దేహరూపాదివదితి- యథా దేహాదివిషయాయా ఉపలబ్ధే స్సత్వమంగీక్రియతే- తథా తస్యాః దేహవ్యతిరేకోప్యంగీకార్యః- సైవచోపలబ్ధిర్న ఆత్మేతి- తస్మా ద్దేహాతిరిక్తస్యాత్మనోస్తిత్వ మితిసిద్ధం- ౫౪.

ఇతి శరీరే భావాధికరణం- ౨౯.

సంతి కర్మాంగాశ్రితాః ఉపాసనా ఉద్గీథావయవోంకారే ప్రాణదృష్టిః- ఉద్గీథే పృథివీదృష్టిః- లోకేషు పంచవిధం సామోపాసీతేతిచ- లోకశబ్దః పృథివ్యగ్న్యంతరిక్షా దిత్యద్యులోకపరః- పృథివ్యాదివిషయికదృష్ట్యా పంచవిధం సామోపాసీతేత్యర్థః- పృథివీహింకారః అగ్నిః ప్రస్తావః- అంతరిక్ష ముద్గీథః- ఆదిత్యః ప్రతిహారః- ద్యౌర్నిధనమితి హింకారాది పంచవిధే సామ్ని పృథివ్యాది దృష్టిరితి విభాగః- తత్ర సంశయః- కిమేతా ఉపాసనాః యత్ర శాఖాయాం విహితాస్త చ్ఛాఖాగతో ద్గీథాద్యాలంబనా ఉత సర్వశాఖాగతో ద్గీథాద్యాలంబనా ఇతి- పూర్వోత్తరపక్షయోః పూర్వోత్తరకోటిసిద్ధిః ఫలం- ఉపాసనావిచారాత్మకత్వాత్ సాక్షాదస్య పాదసంగతిః- తత్ర యథా శరీరాత్మనో ర్భేదాదాత్మ ధర్మాణాం శరీరే నసంభవ స్తద్వదేక శాఖాగతో ద్గీథాద్యపేక్షయా శాఖాంతరగతో ద్గీథాదే స్స్వరభేదేన భేదా దేకశాఖాగతో ద్గీథాదిధర్మాణా ముపాసనానాం శాఖాంతరగతో ద్గీథాదౌ న సంభవఇతి దృష్టాంతేన ప్రాప్తే బ్రూమః.

అంగావబద్ధాస్తునశాఖాసుహి ప్రతివేదం- ౫౫.

మంత్రాదివద్వాఽవిరోధః- ౫౬.

అంగావబద్ధాస్త్వితి- తుఃపక్షనిరాసార్థః- ఏతాఅంగాశ్రితా ఉపాసనాః ప్రతివేదం స్వశాఖాసు విద్యమానోద్గీథాద్యాలంబనాఏవ నభవంతి- కింతు శాఖాంతరీయోద్గీథాద్యాలంబనాఅపి కుతః- ఉద్గీథముపాసీతేత్యాదా ఉద్గీథాదిశ్రుతేరవిశేషాత్ ఇతిహిశబ్దసూచితో హేతుర్బోధ్యః- ౫౫.

ఇమమర్థం దృష్టాంతముఖేనాపి సాధయతి- మంత్రాదివద్వాఽవిరోధః- ఏకశాఖావిహితోపాసనానాం శాఖాంతరగతోద్గీథాదిషు ప్రాప్తేరవిరోధః- మంత్రాదివత్- తథాహి- తండులపేషణార్థమశ్మాదానమంత్రః కుటరురసీత్యేకత్రామ్నా తశ్శాఖాంతరేపి ప్రాప్నోతి-యథావాప్రయాజా ఏకత్రామ్నా తాశ్శాఖాంతరేపి ప్రాప్నువంతి తద్వదత్రాప్యవిరోధః- వాశబ్దో దృష్టాంతప్రదర్శనరూపహేత్వంతర సూచనార్థః- తస్మాదేకత్రవిహితానామప్యుపాసనానాం శాఖాంతరీయోద్గీథాదిషుప్రాప్తిరితిసిద్ధం- ౫౬.

ఇత్యంగావబద్ధాధికరణం- ౩౦.

వైశ్వానరవిద్యాఖ్యాయికాయాం ప్రాచీనశాలాదిమహర్షీణాం రాజ్ఞాసహప్రశ్న ప్రతివచనాభ్యాం ద్యులోకసూర్యవాయ్వాదిషువ్యస్తేషు వైశ్వానరోపాస్తిః శ్రుతా- తథాసమస్తేష్వపి వైశ్వానరాధికరణే విలిఖితాఖ్యాయికాత్రాప్యనుసంధేయా- తత్రసంశయః- కిమిహ ఉభయథా ఉపాస్తిర్వివక్షితా- ఉతసమస్తోపాస్తిరేవేతి- అత్ర పూర్వపక్షేవాక్యభేదః- సిద్ధాంతే తదైక్యమితిబోధ్యం- తత్రోద్గీథాది శ్రుత్యాసన్నిధిప్రాప్తవ్యవస్థాం బాధిత్వా ఉద్గీథాద్యుపాస్తీనాం సర్వశాఖాస్వపి వ్యవస్థావదత్రాపి వ్యస్తోపాస్తీనాం విధిశ్రుత్యా సమస్తోపాస్తిసన్నిధిప్రాప్తస్తుత్యర్థత్వం బాధిత్వా విధేయత్వం యుక్తమితి దృష్టాంతేన ప్రాప్తేర్బ్రూమః.

భూమ్నః క్రతువజ్జ్యాయస్త్వం తథాహి దర్శయతి- ౫౭.

భూమ్న స్సమస్తోపాసనస్యైవా స్మిన్వాక్యేజ్యాయస్త్వంప్రాధా న్యేన ప్రతిపాద్యత్వం- నవ్యస్తోపాస్తీనామపి- క్రతువత్ - యథాదర్శ పూర్ణమాసాదేః క్రతోస్సాంగ ప్రధానస్యైకస్యైవ ప్రయోగో వివ క్ష్యతేన వ్యస్తానామపి ప్రయాజాదీనాం తద్వత్- ననుభూమ్న ఏవజ్యా యస్త్వం కుత ఇత్యతఆహ- తథాహీతి- ప్రాచీనశాలాదిభిరుక్తాని వ్య స్తోపాసనాని నిందిత్వా- కైకయేనరాజ్ఞా సమస్తోపాసనస్యోక్తత్వాత్ ఏకవాక్యతా శ్రుతేరవగమ్యతే-తథాచైకవాక్యతా మాపన్నేయంశ్రుతి భూమ్న ఏవజ్యాయస్త్వం దర్శయతీత్యర్థః- ననుతర్హిరాజ్ఞః ప్రాచీన శాలాదీన్ప్రతిహే ఔపమన్యవ-కంత్వమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్సే ఇతిప్రశ్నే- హేరాజన్‌సుతేజో ద్యుర్లోకో వైశ్వానరోయస్తంవైశ్వా నరముపాస్స ఇత్యాద్యావ్యస్తోపాస్తిషు విధిశ్రుతీనాం కాగతి రితిచేత్ ప్రాచీన శాలాధిభిరవగతవ్యస్తోపాస్త్యనువాదేన సమస్తోపాసనస్య విధేయత్వా దనువాదత్వం విధిశ్రుతీనాం గతి రితి బ్రూమః - తస్మాత్సమస్తోపాసనమేవజ్యాయ ఇతిసిద్ధం- ౫౭.

ఇతివైశ్వానరవిద్యాధికరణం- 3౧.

ఏకసగుణ బ్రహ్మోపాస్యకా శ్శాండిల్యదహరాది విద్యా స్సంతి- ఏవమేవముఖ్యప్రాణవిద్యా అపిసంతి- తత్రసంశయః- కిమేకో పాస్యక విద్యానాం భేదోస్తినవేతి- పాదసంగతిఫలే పూర్వవత్- తత్ర వ్యస్తోపాస్తిషు విధిశ్రుతీనాం సత్త్వేపి సమస్తోపాస్తేరేవజ్యాయస్త్వవ దేకోపాస్యకోపాస్తిషు ప్రత్యేకం విధీనాం సత్త్వేపి సమస్తోపాస్తేరేవ జాయస్త్వమితి నాస్తివిద్యానాం భేదఇతి దృష్టాంతేనప్రాప్తేబ్రూమః.

నానాశబ్దాధిభేదాత్- ౫౮.

ఏకోపాస్యక విద్యానానైవ కుతః- శబ్దాదిభేదాత్- వేద - ఉ పాసీత- సక్రతుం కుర్వీతేత్యాది శబ్దభేదాత్- ఆదిశబ్దేనోపాస్య గుణభే దాచ్చేత్యర్థః- యథా యాగ దాన హోమానాం కర్మణాం యజేత

దదాశ్రిత్- జుహుయా దితిశబ్దభేదాద్భేద స్తద్వ దితి ద్రష్టవ్యం- ౫౮.

ఇతి విద్యానానాత్వాధికరణం- ౩౨.

యాస్సగుణ బ్రహ్మవిద్యా ఉపాస్య సాక్షాత్కారణేన ఫలహేతవస్తాసాం కిం స్వేచ్ఛయావికల్ప సముచ్చయాభ్యా మనుష్ఠానం ఉతవికల్ప ఏవేతిసంశయః పూర్వపక్షే స్వేచ్ఛయా విద్యాసు ప్రవృత్తేర్యాకాచిదేకైవ విద్యా యావజ్జీవ మనుష్ఠేయేతినాస్తి ద్విత్ర్యాదయోవిద్యా సముచ్చయత్వే నానుష్ఠేయా ఇత్యపి నాస్తీత్య నియమః మః ఫలం సిద్ధాంతే వికల్ప ఏవేతినియమఇతిభేదః- పూర్వాధికరణేన విద్యానానాత్వేసిద్ధే అయం విచారః ప్రవర్తతేనోచేన్నాస్తీతి హేతుహేతుమద్భావస్సంగతిః- తత్రానుష్ఠాన నియమే హేత్వభావా ద్యథేచ్ఛమేవానుష్ఠాన మితిప్రాప్తే బ్రూమః.

వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్- ౫౯.

వికల్పఏవాసాం విద్యానాం యుక్తః- కుతః- అవిశిష్టఫలత్వాత్ అవిశిష్టం హ్యాసాం విద్యానా ముపాస్య సాక్షాత్కారాఖ్యం ఫలం- తత్రైకయా విద్యయోపాస్యే సాక్షాత్కృతే విద్యాంతరమఫలం విరుద్ధోపాస్యద్వయ సాక్షాత్కారస్య యుగపదయోగాచ్చ విద్యాంతరం వ్యర్థం- తం తమేవైతికౌంతేయసదా తద్భావభావిత ఇతిభగవద్గీతాస్పష్టమేక విద్యాయా ఏవానుష్ఠేయత్వం దర్శయతి తస్మా దుపాస్య సాక్షాత్కారద్వారా ఫలహేతుభూతా విద్యా ఏకైవానుష్ఠేయేతి సిద్ధం- ౫౯.

ఇతి వికల్పాధికరణం- 33.

యాశ్చ ప్రతీకోపాస్తయో నామ బ్రహ్మేత్యుపాసీత తస్య యథాకామచారో భవతీత్యాద్యాః కామ్యా ఉపాస్య సాక్షాత్కారానపేక్షాఏవ అదృష్టద్వారా ఫలహేతవస్తాసుపూర్వవత్సం దేహే ఉపాస్తిత్వా విశేషాత్పూర్వవ ద్వికల్పనియమ ఇతిప్రాప్తే బ్రవీతి.

కామ్యాస్తుయథాకామం సముచ్చీయేరన్నవా
పూర్వహేత్వభావాత్- ౬౦.

కామ్యాస్త్వితి- కామ్యాస్త్వదృష్టద్వారా ఫలహేతవ్యోవిద్యాః యథాకామం సముచ్చీయేరన్వానవాసముచ్చీయేరన్ - పూర్వహేతోరవిశిష్టఫలత్వస్య వికల్పప్రయోజకస్యాత్రాఽభావా దిత్యర్థః - తథాచ ప్రతీకోపాస్తయోవికల్పనైవానుష్ఠేయా- ఉపాస్తిత్వాత్ పూర్వోక్తవిద్యావదిత్యనుమానే- ఉపాస్యసాక్షాత్కారహేతుత్వముపాధి రితిభావః- ౬౦.

ఇతికామ్యావిద్యాధికరణం- ౩౮.

కర్మాంగేషూద్గీథాదిషుయా ఆశ్రితావిద్యాస్తాసాం కిం సముచ్చయేనైవాంగవదనుష్ఠానం ఉత యథాకామ మితిసంశయః- పూర్వపక్షే సముచ్చయెనానుష్ఠానాత్ఫల బాహుళ్యం- సిద్ధాంతే యథా కామమనుష్ఠానా త్ప్రయోగసౌకర్య మితిబోధ్యం - తథాచ ప్రతీకోపాస్తీనాం స్వతంత్రత్వాద్యథాకామ మనుష్ఠానం యుక్తం అంగాశ్రితోపాస్తీనామంగ తంత్రత్వాద్యథాశ్రయభావః- యథాశ్రయాణామంగానామనుష్ఠానస్యభావస్తద్వదనుష్ఠానస్యభావఇతి ప్రత్యుదాహరణేన పూర్వపక్షః.

అంగేషుయథాశ్రయభావః- ౬౧.

శిష్టేశ్చ- ౬౨.

సమాహారాత్ - ౬౩.

గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ- ౬౪.

నవాతత్సహభావాశ్రుతేః- ౬౫.

దర్శనాచ్చ- ౬౬.

ఇతి తృతీయః పాదః.

శిష్టేశ్చ- శిష్టిశ్శాసనంవిధాన మిత్యర్థః- యథా అంగానాం ప్రతివేదం సముచ్చయ విధానంతథాతదాశ్రితోపాస్తీనాం విధానా విశే

పాచ్చాంగవత్సముచ్చయనియమ ఇత్యర్థః- ౬౨.

ఇతశ్చైవమేవేత్యాహ- సమాహారాత్.

ఋగ్వేదోక్తప్రణవస్య సామవేదోక్తోద్గీథస్య చైక్యోపాసనే ఉద్గాత్రాకృతే ఫలమాహ శ్రుతిః- హోతృషదనాద్ధైవాపిదురుద్గీథ మనుసమాహరతీతి- హోతృషదన శబ్దేనహోతృశంసనస్థానవాచినాహోతృకృతం శంసనాఖ్యం కర్మలక్ష్యతే- ఉద్గాతా ప్రణవోద్గీథయోరైక్యజ్ఞానమాహాత్మ్యాత్ స్వేనకృతం దురుద్గీథమపిస్వరాది ప్రమాదాద్దుష్టమప్యుద్గానం హోత్రాసమ్యక్కృత శస్త్రశంసనాదను సమాహరత్యేవహ- ప్రతిసమాదధాత్యేవఖలు- హోతృకర్మ సంబంధోయం కారస్య ఋగ్వేదోక్తస్యస్వవేదోక్తో ద్గీథస్యచైక్యేన చింతితత్వాదిత్యర్థః- తథాచవేదద్వయోక్త ప్రణవోద్గీథయోరైక్య జ్ఞానస్య దృశంఫలం బృవద్వాక్యం సర్వవేదోక్తానామప్యంగాశ్రితోపాసనానాం సముచ్చయం సూచయతి- సర్వోపాసనేషు వేదాంతరోక్తోపాసనస్య వేదాంతరోక్తోద్గీథాదినా సంబంధస్య సమానత్వాదితిసూత్రకృత్తాత్పర్యం- ౬౩.

గుణ సాధారణ్యశ్రుతేశ్చ - ఉద్గీథోపాసనాయాం గుణభూతస్యోపాస్య స్యోంకారస్య- తేనేయంత్రయీవిద్యావర్తతే- తేన ఓంకారేణవేదత్రయోక్తం కర్మభవతీతి- సర్వకర్మణి సాధారణ్యస్య శ్రవణాత్ - తదాశ్రితోపాసనాయామపి సాధారణ్యం సముచ్చిత్యానుష్ఠాన మిత్యర్థః- యద్యాకర్మగుణానా ముద్గీథాదీనాం సర్వేషాంచ సముచ్చిత్యానుష్ఠానాత్మక సాధారణ్యాభావేతి తదాశ్రితోపాసనానాం సముచ్చయో నభవేత్ - నైతదస్తి ప్రయోగవచనేన సర్వాంగగ్రాహిణా తేషాం సాధారణ్యశ్రుతేః తథాచతదాశ్రితానాముపాసనానామపి సముచ్చయ ఇత్యర్థః- ౬౪.

ఏవంప్రాప్తే సిద్ధాంతయతి- నవాతత్సహభావాశ్రుతేః- వాశబ్దస్త్వర్థః- పక్షవ్యావర్తనార్థః- నాంగాశ్రితోపాసనానామంగవత్సముచ్చయనియమః- తత్సహభావాశ్రుతేః- యథాఅంగానాం సహభావ

ౕశ్రూయతే_ గ్రహంనాగృహీత్వా- చమసంవోన్నీయ_ స్తోత్రముపా కుర్యాదిత్యాది_తథా తేషాముపాసనానాంసహభావస్యాశ్రుతేదిత్యర్థః న చాంగతంత్రత్వా దుపాసనానాం సముచ్చయనియమః- అంగతంత్రస్యా పిగోదోహనస్యానుష్ఠానానియమాత్ - యదుక్తం శిష్టేశ్చేతిశ్రూతే- అంగవద్విధానా విశేషాత్సముచ్చయఇతి- తన్న- తేనహీందమనుమానం లభ్యతే- ఉపాసనానిసముచ్చిత్యానుష్ఠేయాని- విహితత్వాత్_ అంగవ దితి- తత్రచక్రత్వర్థత్వముపాధిః- పరించసూత్రద్వయో క్తలింగద్వయ మప్రయోజకత్వేన దూషణీయం- ౬౫.

దర్శనాచ్చ- దర్శయతిచశ్రుతిరంగాశ్రితానా ముపాసనానామస ముచ్చయం- ఏవం విద్ధవై బ్రహ్మయజ్ఞం యజమానం సర్వాంశ్చర్త్విజోఽభిరక్షతీతి- ఋగ్వేద విహితాంగలోపేవ్యాహృతిహోమప్రాయశ్చిత్తాభిజ్ఞత్వం బ్రహ్మణ ఏవం విత్త్వం సర్వోపాసనానాం సముచ్చయేహి విజ్ఞానవతాబ్రహ్మణాపరిపాల్యత్వమిత రేషామృత్విజాం నస్యాత్ - సర్వేషాం సర్వవిత్త్వాత్ - అస్తిచ పరిపాల్యత్వ కీర్తనం- తస్మాన్న సర్వోపాసనానాం సముచ్చయ ఇతిసిద్ధం- ౬౬.

ఇత్యంగోపాసనాధి కరణం- 3౫.

అత్రేదంబోధ్యం- జీవస్యాహ్య విద్యయాచిన్మయం పరమాత్మన ఏకపాద్విభూతిరూపం సర్వంస్వరూపం సర్వాత్మక మజ్ఞాతరజ్జువదావృతత్వాదవ్యక్తం భవతి- తస్మాదవ్యక్త ముత్పన్నంత్రిగుణం ద్విజసత్తమేతి- తతో మహాదాదిక్రమేణావిద్యాప్రపంచస్సర్వోప్యావిర్భవతి- సర్వరజితాదివజ్జడస్థూలదుఃఖాదిరూపః- కర్మపరతంత్రశ్చ- సచ్ఛబ్దవాచ్య మవిద్యాశబలం బ్రహ్మబ్రహ్మణోఽ వ్యక్తమవ్యక్తాన్మహాత్ - మహాతోఽహంకారః అహంకారాత్పంచ తన్మాత్రాణి- పంచతన్మాత్రేభ్యః పంచమహాభూతాని- పంచమహాభూతేభ్యోఽఖిలం జగదితి_ తత్ర- విశ్వోహిస్థూలభుజ్ఞత్యమితి- విశ్వస్య జాగ్రదవస్థాభిమాని జీవస్యమోహా మాహాత్మ్యే త్సర్వప్రకారసంకోచ సంపాదకం స్థూలవిషయభోగం వినానతృప్తిః- అతఏవేంద్రియాణాం గ్రహత్వం విషయాణామతి గ్రహ

త్వంచ దర్శితం శ్రుత్యా- ఉభయోర్బంధహేతుత్వాత్_ తస్మాత్ అధః కృతముముక్షుజ్ఞానంయేనేతి వ్యుత్పత్త్యనుసారేణాధోక్షజో భూత్వాము ముక్షురవ్యక్తాత్పరం పరమేశ్వరం సాక్షాత్కర్తుం గురుసంనిధౌ శ్రవణమననాభ్యాం నిర్విచికిత్సం సగుణం నిర్గుణంచ పరమాత్మానం జ్ఞాత్వాతదపరోక్షతాయై ఏకాంత ఉపవిశ్యవక్ష్యమాణాసనాది నియమపురస్సరం నైశ్చల్యేన నిదిధ్యాసనంకుర్యాత్- వేదాంతైః శ్రవణంకుర్యాన్మననంచోపపత్తిభిః-యోగేనాభ్యసనం నిత్యంతతో దర్శనమాత్మన ఇతి భగవత్పాదవచనాత్ ఏవం దీర్ఘకాలనైరంతర్య సత్కారసేవితో దృఢభూమిరితి పాతంజలసూత్రోక్త ప్రకారేణ తేషు తేషూపాసనేషు తత్తద్గుణోపసంహారేణ యథాధికారం యావజ్జీవోపాసనేన - తం యథాయథోపాసతేతథైవభవతీతి- తస్యతావదేవచిరంయావన్న విమోక్ష్యే అథ సంపత్స్య ఇతిచశ్రుత్యనుసారేణ దేహపాతోత్తరం విశేషవిజ్ఞానదశాయాం శ్రుత్యుక్త జీవన్ముక్తవైభవం- తదుపశమేవిదేహముక్తిశ్చేతి- సర్వతశ్చావిద్యావృతస్య పరమాత్మనస్సాక్షాత్కారాయ సర్వేషూపాసనేషు అధ్యాత్మమధిభూతం చాక్షిపాత్రమేవ నిరావృత పరమాత్మ స్వరూపఘటితమాలంబన మితి రహస్యం- ఏవం స్థితే తత్వే- వ్యాఖ్యాతార స్సర్వేపరమేశ్వర మవ్యాకృతాదర్వాచీనమేవమత్వా తస్యమిథ్యాత్వం_ఉపాసనానాం ముముక్షుజిజ్ఞాస్యత్వం సాంసారికఫలకత్వంచ వర్ణితవంతః_ఉక్తంహి_ నేశంమయాకల్పితమిత్యాది-ఈశ్వరసహితం జగత్సర్వం జీవకల్పితమిత్యవ్యక్తా దర్వాచీనస్యైవహి సంగతమితి వస్తుతస్తు- పరమేశ్వర అవ్యక్తాత్పరఏవ- అవ్యక్తాత్పరతః పర ఇత్యాదిశ్రుతేః- నారాయణః పరోవ్యక్తాదితిస్మృతేః- ప్రచండమార్తాండమండలేపేచకానుభవ సిద్ధాంధకారవదితి భాష్యకారవచనాచ్చ నేశ్వరే అవిద్యాభ్రమాది_ సంభవః-తచ్ఛక్తిర్మాయాయాస్తు- దేవాత్మశక్తి మితిశ్రుత్యాదేవస్యాత్మభూతత్వేన చిద్రూపత్వాన్నావరకత్వం భ్రమాదిజనకత్వంవాప్రత్యుతసర్వజ్ఞత్వా ద్యైశ్వర్యఘటకత్వమేవ- అవ్యక్తా త్పరస్య నిగుర్ణత్వం నిష్ప్రపంచత్వమేవచేతి వ్యాఖ్యాతౄణాం భ్రమమాత్రం-ద్వేవావబ్రహ్మణోరూపే ఇత్యాదిశ్రుతౌ -

అవిద్యా ప్రపంచగతం స్థూలంసారంచరూపద్వయమనూద్య నేతి నేతీతి నిరస్య- న హ్యేతస్మాదితి నేత్యన్య త్పరమ స్తి- ప్రాణావై సత్యం తేషామే ష సత్యమితి- విద్యాప్రపంచగతస్య చరాచరాత్మక చిన్మయరూపస్య- తత్సారభూత సచ్చిదానందైక రసరూపస్యచేత్యేవం సవిశేషరూపద్వ యస్య నిర్విశేషస్యచ సత్యత్వేన పరిశేషణాత్ - ముముక్షూణా మవి ద్యాదినివృత్తయే- సగుణనిర్గుణ పరమాత్మైక్య సాక్షాత్కారాయ చ సర్వదాతదుపాసన మావశ్యకమితి- తద్రహితంతుపాండిత్యం శు ష్కేష్టి సదృశమితిచావధేయ మిత్యలం విస్తరేణ.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థ శిష్య శ్రీ అద్వైతానంద తీర్థ విరచి
తాయాం బ్రహ్మసూత్రతాత్పర్య దీపికాయాం
తృతీయస్యాధ్యాయస్య
తృతీయః పాదః
హరిః ఓం తత్సత్

ఓం.

శ్రీమహాగణాధిపతయేనమః.

శ్రీమహాసరస్వత్యైనమః.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమోనమః.

తృతీయాధ్యాయస్య - చతుర్థః పాదః.

పూర్వస్మిన్ పాదే పరాపర బ్రహ్మవిద్యానాం గుణోపసంహారోక్త్యా పరిమాణమవధారితం- ఇహతు తాసాం కర్మానపేక్షాణామేవ పురుషార్థ సాధనత్వం నిరూప్యతే- తత్రకర్మానపేక్షాణామాసాం విద్యానాం కాన్యంగానీత్యాకాంక్షాయాం యజ్ఞాదీనిబహిరంగాని- శమాదీన్యంతరంగానిచ నిరూప్యంత ఇత్యేకవిద్యావిషయత్వ మనయోః పాదయోస్సంగతిః- తత్ర పరబ్రహ్మవిద్యా మాశ్రిత్య విచార్యతే - కిమౌపనిషదాత్మవిద్యా కర్మకర్తృద్వారా క్రత్వనుప్రవేశినీ - ఉతస్వతంత్రైవ పురుషార్థసాధనమితి- అత్ర పూర్వోత్తరపక్షయోః పూర్వోత్తరకోటిసిద్ధిః ఫలం- పూర్వపాదాంత్యాధికరణే- కర్మాంగ విద్యోక్తి ప్రసంగాత్ - బ్రహ్మజ్ఞానస్య కర్మాంగత్వ మాశంక్య సిద్ధాంతముపక్రమతే.

పురుషార్థోతశ్శబ్దాదితి బాదరాయణః- ౧.

శేషత్వాత్పురుషార్థవాదోయథాన్యేష్వితిజైమినిః- ౨

ఆచారదర్శనాత్ - ౩.

తచ్ఛ్రుతేః- ౪.

సమన్వారంభణాత్ - ౫.

తద్వతోవిధానాత్ - ౬.

నియమాచ్చ- ౭.

అధికోపదేశాత్తు బాదరాయణ స్యైవంతద్దర్శనాత్ ౮.

తుల్యంతు దర్శనం- ౯.

అసార్వత్రికీ- ౧౦.

విభాగశ్శతవత్- ౧౧.

అధ్యయనమాత్రవతః- ౧౨.

నావిశేషాత్- ౧౩.

స్తుతయేఽనుమతిర్వా- ౧౪.

కామకారేణచైకే ౧౫.

ఉపమర్దంచ ౧౬.

ఊర్ధ్వరేతస్సుచశబ్దేహి- ౧౭.

పురుషార్థ ఇతి - అతోఽస్మాదౌపనిషదాత్మజ్ఞానాత్స్వతంత్రాత్పురుషార్థో మోక్షస్సిధ్యతీతి బాదరాయణ ఆచార్యోమన్యతే- కుతః- తరతిశోకమాత్మవిత్- బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవతీత్యాదేః కేవలవిద్యాయామోక్షహేతుత్వ బోధకశబ్దాదిత్యర్థః - ఇదముపలక్షణం - పంచాగ్న్యాది విద్యానామపి స్వాతంత్ర్యేణ ఫలహేతుత్వం తత్తత్ఫలశ్రుతేరితిబోధ్యం- ౧.

ఏవంసిద్ధాంత ముపక్రమ్యపూర్వపక్షయతి.

శేషత్వా త్పురుషార్థవాదోయథాన్యేష్వితిజైమినిః- కర్తృత్వే నాత్మనః కర్మశేషత్వా త్తద్జ్ఞాన మపి పర్ణతావత్కర్మశేషాత్మద్వారా క్రత్వంగం- అత్రాయం ప్రయోగః- తత్త్వజ్ఞానం కర్మాంగం- ఫలశ్రూన్యత్వేసతి కర్మాంగాశ్రయత్వాత్ - పర్ణతాదివత్ - నను విశేషణాసిద్ధోహేతుః- తరతిశోకమాత్మవిదిత్యాదిఫలశ్రుతేస్సత్వాదిత్యత ఆహ-

పురుషేతి యథాఽన్యేషు ద్రవ్య సంస్కారకర్మ సు పర్ణమయద్రవ్య యజమానస్థాంజనాది సంస్కారప్రయాజాదిరూపేషు అపాపశ్లోక శ్రవణాదిఫలశ్రుతి రర్థవాద స్తథాత్రాపి పురుషార్థశ్రుతిరర్థవాద ఇతి జైమినిరాచార్యో మన్యతే. తథాచన హేతో ర్వ్యాశేషణాసిద్ధిరితి భావః- ౨.

ఆచారదర్శనాత్ - జనకో హవై దేహో బహుదక్షిణేనయజ్ఞేనేజ ఇత్యాదౌ బ్రహ్మవిద్యావతాంజనకాదీనాం విద్యయాసహకర్మాచార దర్శనాల్లింగాత్ విద్యాయా స్స్వాతంత్ర్యాభావేన కర్మాంగత్వ మిత్యర్థః- విదేహానామధిపతి జనకోనామ రాజా- బహుదక్షిణ సంజ్ఞికేనాశ్వమేధేన బహుదక్షిణా యుక్తేనేజే - యాగంకృతవా నిత్యర్థః- 3.

కించ- తచ్ఛ్రుతేః- యదేవకర్మ- విద్యయాకరోతి తదేవవీర్యవత్తరంభవతీతి తృతీయాశ్రుత్యా విద్యాయా స్తస్య కర్మశేషత్వస్య శ్రవణాత్ - నస్వాతంత్ర్యేణ ముక్తిఫలత్వ మిత్యర్థః- ౪.

సమన్వారంభణాత్ - తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే ఇతిఫలారంభే విద్యాకర్మణో స్సాహిత్య దర్శనాదపి నముక్తిఫలత్వం విద్యాయాః- కింతు కర్మాంగత్వమేవేత్యర్థః- తం పరలోకం వ్రజంతంవిద్యాకర్మణీ సమనుగచ్ఛతఇతి శ్రుత్యర్థః- ౫.

తద్వతో విధానాత్ - ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్య యథావిధానం గురోః కర్మాతి శేషేణాభి సమావృత్యకుటుంబే శుచౌదేశే- స్వాధ్యాయమధీయాన ఇతి శ్రుత్యా సకలవేదార్థజ్ఞానవతః- కర్మవిధానాదపి లింగాత్కర్మాంగత్వం వేదార్థబ్రహ్మవిద్యాయా ఇత్యర్థః- యద్యపి వేదమధీత్యేత్యధ్యయనమాత్రం శ్రుతం- నార్థబోధః తథాపి ఫలవదర్థావబోధ పర్యంత మధ్యయనమితిబోధ్యం- ఆచార్యకులం గృహముపనయనంకృత్వా తదనంతరం గురో శ్శుశ్రూషణరూపం కర్మవిధాయాతి శేషేణశిష్టకాలేనయథా విధానం పవిత్రపాణిత్వప్రాఙ్ముఖత్వాదివిధానమనతి క్రమ్య వేద మధీత్యానంతర మభిసమావృత్య వ్రతవి

సగుం కృత్వా కుటుంబేగార్హస్థ్యేస్థిత్వా శుచౌదేశే స్వాధ్యాయమ ధ్యయనం కుర్వన్ కర్మాంతరాణిచ విహితానియథాశక్తికుర్వాణో బ్రహ్మలోక మభిసంపద్యత ఇత్యర్థః- ౬.

నియమాచ్చ- కుర్వన్నేవేహ కర్మాణిజిజీవిషేచ్ఛతగ్ంసమాః - ఏవం త్వయి నాన్యథేతోఽస్తి నకర్మలిప్యతేనర. ఇత్యాదివాక్యా ద్యావజ్జీవం కర్మాచారనియమాత్ విద్యాయాః కర్మశేషత్వమేవేత్యర్థః- తస్మాద్బ్రహ్మవిద్యా కర్మాంగమేవ- ౭.

ఇతి ప్రాప్తేసమాధత్తే- అధికోపదేశాత్తు బాదరాయణస్యైవం తద్దర్శనాత్ -తుః పక్షనిరాసార్థః యదుక్తం తత్వజ్ఞానం కర్మాంగంఫల శూన్యత్వేసతి కర్మాంగాశ్రయత్వాదితి- తన్న- హేతోర్విశేష్యాసిద్ధేః కుతోవిశేష్యాసిద్ధిః- అధికోపదేశాత్- కర్మకర్తుస్సంసారిణః కర్మాంగాదధికస్యా కర్తురసంసారిణ శ్చిన్మాత్రస్య వేదాంతేషూపదేశాత్ - తథాచ తత్వజ్ఞానం చిన్మాత్రాశయ మేవేతి భవతిఃశేష్యాసిద్ధిః ఏవంచ తత్వజ్ఞాన ఫలశ్రుతేరపి నార్థవాదత్వం- తస్మాత్పురుషార్థోఽత శ్శబ్దాదితి యన్మతం బాదరాయణస్యతదేవం - తద్ధైవేత్యర్థః- అధికోపదేశా సిద్ధిమాశంక్యాహ- తద్దర్శనాదితి- తస్యాధికస్యాత్మనోయస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాతి శ్రుతి సహస్రేషు దర్శనాదిత్యర్థః- ౮.

యదుక్తమాచార దర్శనాదితి తత్రాహ- తుల్యంతు దర్శనం- విద్యాయాః కర్మశేషత్వాభావే ప్యాచారదర్శనం తుల్యమేవతథాహి- ఏతద్ధస్మవై తత్పూర్వే విద్వాంసోఽగ్నిహోత్రం నజుహ్వాంచక్రిర ఇత్యాద్యాశ్రుతిర్విదుషః కర్మాచారాభావం దర్శయతి తు శబ్దేనాకర్మాంగత్వ లింగదర్శనస్య ప్రాబల్యం సూచితం- నహి బ్రహ్మవిద్యావతాం జనకాదీనాం కర్మాచారదర్శనం విద్యాయాః కర్మశేషత్వే లింగం - తేషామహమభిమానాభావేన చోదనా ప్రవృత్త్యసంభవా త్తత్కృత కర్మణశ్చోదనా లక్షణత్వాభావేనా కర్మతయా తదాచార దర్శనస్య విద్యాయాః కర్మశేషత్వబోధనే దుర్బలత్వాదితి- ౯.

యదుక్తం తచ్ఛ్రుతేరితి తత్రాహ- అసార్వత్రికీ- యదేవవిద్యయాకరోతీతి శ్రుతిరసార్వత్రికీ- సర్వవిద్యావిషయానభవతి - ప్రకృతోద్గీథవిద్యామాత్ర పరత్వాత్ - తథాచ నశ్రుతిబలాత్ బ్రహ్మవిద్యాయాః కర్మాంగత్వసిద్ధి రిత్యర్థః- ౧౦.

యదుక్తం సమన్వారంభణా దితితత్రాహ- విభాగశ్శతవత్ - తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే ఇత్యత్రవిభాగోఽర్థః- విద్యాన్యం పురుషమారభతే- కర్మాన్యమితి- శతవత్ - యథా శతమాభ్యాందీయతా మిత్యుక్తేవిభజ్యదీయతే పంచాశదేకస్మై పంచాశదపరస్మై తద్వదిత్యర్థః వస్తుతోఽస్య సమన్వారంభణ వాక్యస్య ముముక్షు విషయత్వాభావాత్ -విద్యాశబ్దేన- విహితోద్గీథ విద్యా- ప్రతిషిద్ధాచనగ్నస్త్రీదర్శనాదిరూపా గృహ్యతే- తాదృశవిద్యాయాః ఫలారంభే కర్మసాహిత్యేపి నక్షతి రితిమంతవ్యం- ౧౧.

యత్పునరుక్తం తద్వతో విధానాదితితత్రాహ- అధ్యయనమాత్రవతః- ఆచార్యకులాద్వేద మధీత్యేతివాక్యే వేదాధ్యయనమాత్రవతః కర్మవిధీయతే- నాత్మజ్ఞానవత ఇత్యర్థః- మాత్రపదేనోపనిషదాత్మజ్ఞానమేవవ్యావర్త్యతే- నకర్మకాండార్థావబోధః- కర్మజ్ఞానంవినా అనుష్ఠానా సంభవాదితి- ౧౨.

యచ్చోక్తం నియమాచ్చేతి తత్రాహ- నావిశేషాత్ - కుర్వన్నేవేహ కర్మాణీతి నియమవాక్యం నజ్ఞానివిషయం-విద్వానితివిశేషాభావా దిత్యర్థః- ౧౩.

అస్య నియమవాక్యస్య జ్ఞానివిషయత్వే ప్యవిరోధః - జ్ఞానస్తుత్యర్థత్వాదిత్యాహ- స్తుతయేఽనుమతిర్వా - ఇయంవిదుషః కర్మానుమతిః కర్మానుజ్ఞావిద్యాస్తుతయె- బ్రహ్మవిద్యాస్తుతయె - జ్ఞాతవ్యా- స్తుతిశ్చైవం- యావజ్జీవం కర్మకుర్వత్యపిత్వయివిదుషినకర్మలేపాయ భవతి విద్యాసామర్థ్యాదితి- అస్మిన్ పక్షే నాన్యథేతోస్తీత్యస్యాయమర్థః - ఏవం కర్మ కుర్వత్యపి త్వయ్యతోబ్రహ్మభావా ద్విద్యాలభ్యా దన్యథా సంసారాపత్తిర్నాస్తి - యతోనకర్మ లిప్యతఇతి- ౧౪.

అపిచ బ్రహ్మవిద్యాయాః ప్రత్యక్షం ఫలం దర్శయంతీ శ్రుతిః కాలాంతరభావిఫలక కర్మాంగత్వం వారయతీత్యాహ- కామకారేణ చైకే- కేచిద్విద్వాంసః ప్రత్యక్షీకృతవిద్యాఫలాః పరోక్షఫలకర్మసాధనం ప్రజాదికం కామకారేణ స్వేచ్ఛయాత్యక్తవంత ఇతి శ్రూయతే- ఏతద్ధస్మ వై తత్పూర్వే విద్వాంసః ప్రజాం నకామయంతే కింప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయమాత్మాఽయంలోక ఇతి- విద్యాయాః కర్మాంగత్వాభావే విదుషః స్వేచ్ఛయా కర్మసాధన ప్రజాదిత్యాగో లింగమనేన సూత్రేణ సూచ్యత ఇతి వా బోధ్యం- విద్యాయాః కర్మాంగత్వేహి కర్మసాధనప్రజాదిత్యాగో నస్యాదితి- ౧౫.

ఉపమర్దంచ- కించ- కర్మానుష్ఠానహేతోః క్రియాకారకఫల విభాగస్య సమస్తస్యా విద్యాకృతస్య విద్యాసామర్థ్యా దుపమర్ద మభావమామనంతి-యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్ తత్కేనకం పశ్యేదిత్యాదినా- తథాచ బ్రహ్మవిద్యాయాః కర్మవిరోధిత్వాన్న కర్మాంగత్వమితిభావః- ౧౬.

విద్యాయాః కర్మాంగత్వాభావే హేత్వంతరమాహ- ఊర్ధ్వరేతస్సుచశబ్దేహి- ఊర్ధ్వరేతస్సు యతిషు బ్రహ్మవిద్యాఽవగతా- నహి తస్యాః కర్మాంగత్వం సంభవతి- యతీనా మగ్నిహోత్రాది కర్మాభావాత్ తథాయంప్రయోగః- విద్యాకర్మణీ నాంగాంగిభూతే మిథోవ్యభిచారిత్వాత్- ఋతుగమన త్రిదండి ధర్మవదితి- నను యత్యాశ్రమసద్భావేకిం మాన మిత్యత ఆహ- శబ్దేహీతి- వేదేహ్యూర్ధ్వరేత సామాశ్రమాశ్శ్రూయంతే- త్రయోధర్మస్కంధాః యజ్ఞోధ్యయనందానమితిప్రథమః తపఏవ ద్వితీయః- బ్రహ్మచార్యాచార్యకులవాసీ తృతీయోత్యంతమాత్మాన మాచార్యకులేఽవసాదయన్ సర్వఏతే పుణ్యలోకా భవంతి బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేతీతి- బ్రహ్మచర్యాదేవ- ప్రవ్రజేదిత్యాదౌ- శ్రుత్యర్థస్తు- స్కంధశబ్ద ఆశ్రమపరః- యజ్ఞాదిధర్మ ప్రధానో గార్హస్థ్యాశ్రమఏకః- తపః ప్రధానోవానప్రస్థాశ్రమోద్వితీయః- తృతీయస్సుష్ట-ఏతేషామాశ్రమిణామనిత్య ఫలభాక్త్వముక్త్వా బ్రహ్మసం

ష్ఠస్య సన్న్యాసినో నిత్యఫలత్వమాహ బ్రహ్మసంస్థఇతి- బ్రహ్మణిప్రత్య గ్రూపే సమ్యక్ నిష్ఠాయస్యస బ్రహ్మసంస్థః పరివ్రాడిత్యర్థః - తస్మా ద్బ్రహ్మవిద్యానకర్మాంగం కింతు స్వతంత్రముక్తి ఫలేతిసిద్ధం- ౧౭.

ఇతిపురుషార్థాధికరణం- ౧.

త్రయోధర్మస్కంధా ఇత్యాదిశ్రుతిరాశ్రమ సద్భావే ప్రమాణమిత్యుక్తం తదాక్షిపతి.

పరామర్శం జైమినిరచోదనాచాపవదతిహి- ౧౮.

అనుష్ఠేయం బాదరాయణస్సామ్యశ్రుతేః- ౧౯.

విధిర్వాధారణవత్- ౨౦.

తత్వజ్ఞాన స్యాంతరంగసాధనం పారివ్రాజ్యమత్ర నిరూప్యత ఇతి స్ఫుటే సాధనాధ్యాయపాదసంగతీ- అత్రసంశయః - కిం పారివ్రాజ్యమనుష్ఠేయం నవేతి_ పూర్వపక్షే పారివ్రాజ్యస్యాభావా ద్విద్యాయాః కర్మావ్యభిచారేణ కర్మాంగత్వమితిఫలం- సిద్ధాంతే తత్సత్వా ద్విద్యాయాస్స్వాతంత్ర్య మితిబోధ్యం- తత్ర పారివ్రాజ్యే ప్రమాణాభావాత్తన్నానుష్ఠేయమిత్యాహ- పరామర్శ మితి- త్రయ ఇత్యాదిశ్రుతౌ చతుర్ణామాశ్రమాణాం పరామర్శం అనువాదమాత్రం జైమిని రాచార్యోమన్యతే-నవిధిం యత ఇయంశ్రుతి రచోదనాలిఙాదిశూన్యా-అస్యాశ్రుతే ర్బ్రహ్మసంస్థతాస్తుతి పరత్వంచేతి- చకారార్థః- తథాచాన్య పరాద్వాక్యా దనువాదమాత్రేణ నాశ్రమసిద్ధి రితిభావః- తపశ్శబ్దేనైవవానప్రస్థయత్యాశ్రమయో రనువాద ఇతిద్రష్టవ్యం - నింద్యమానత్వాచ్చ పారివ్రాజ్యం నానుష్ఠేయమిత్యాహ-అపవదతిహీతి- వీరహావా ఏష దేవానాం యోగ్నిముద్వాసయతఇత్యాద్యా శ్రుతి రగ్న్యుద్వాసన ప్రధానం పారివ్రాజ్య మపవదతీత్యర్థః- యత్యాశ్రమాతిరిక్తాశ్రమాంతర మగ్నిహోత్రాదివిధాన సామర్థ్యాత్ప్రామాణికమేవ- త్రయ ఇత్యాదిశ్రుతావనూద్యతే- యత్యాశ్రమస్తు- నశ్రుతిసిద్ధః- కింతు స్మృతిసిద్ధ ఏవానూద్యతే- స్మృతిశ్చ యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాదిత్యాది

ప్రత్యక్షశ్రుతి విరోధాద ప్రమాణ మితిపూర్వపక్ష్యభిమానః - యద్యపి బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేదితి ప్రత్యక్షా శ్రుతిరస్తి తథాపీయం శ్రుతిర్నాస్తీతికృత్వా చింతేయ మితిమంతవ్యం- ౧౮.

సమాధత్తే- అనుష్ఠేయం బాదరాయణ స్సామ్యశ్రుతేః పారివ్రాజ్య మనుష్ఠేయం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే- కుతః- త్రయ ఇత్యాదిశ్రుతౌ ప్రామాణిక గార్హస్థ్యేన సామ్యశ్రవణాదిత్యర్థః- అయం భావః- తపశ్శబ్దేన వానప్రస్థాశ్రమస్యైవానువాదః- సన్యాసినాం తపశ్శూన్యత్వాత్ బ్రహ్మసంస్థ ఇత్యనేనైవ యత్యాశ్రమానువాదః- ఆశ్రమచతుష్టయానువాదేన బ్రహ్మసంస్థతాస్తుతి పరత్వమేవవాక్యస్య తథా చాన్యపరాదపి వాక్యా త్ప్రతీయమానాశ్రమాస్సిధ్యంతి దేవతాధికరణ న్యాయాత్- నచవీరహత్యాది శ్రుతి విరోధః- తస్యాశ్శ్రుతే రజ్ఞానాద గ్న్యుద్వాసనోద్యుక్తా హితాగ్ని విషయత్వాదితి- ౧౯.

ఏవమస్య వాక్యస్యానువాదకత్వ మంగీకృత్య -అనువాదస్య ప్రమాణాంతరసాపేక్షత్వా దాశ్రమాణాం ప్రామాణికత్వముక్తం ఇదానీ మస్మిన్నేవవాక్యే ఆశ్రమాణాం విధికల్పనం అన్యథాఽస్యా నువాదకత్వే ఆశ్రమవిధాయక వాక్యాంతరకల్పనాయాం గౌరవ ప్రసంగాత్సిద్ధే వాక్యే విధిమాత్రకల్పనాయాశ్చ లఘుత్వాదిత్యాహ.

విధిర్వా ధారణవత్ - ౨౦.

అస్మిన్వాక్యే ఆశ్రమాణాం విధిరేవ_ నానువాదః- నచానేకాశ్రమ విధానే వాక్యభేదస్స్యా దితివాచ్యం- అపూర్వత్వేనాశ్రమాణాం విధేరావశ్యకత్వేన వాక్యభేదస్యేష్టత్వాత్- ఏకవాక్యతా ప్రతీతావపి తత్త్యాగేనా పూర్వార్థవిధౌ దృష్టాంతమాహ ధారణవదితి మహాపితృయజ్ఞే సృచి ప్రక్షిప్తం హవిరాహవనీయం ప్రతియదానీయతే తత్ర శ్రూయతే అధస్తాత్సమిధంధారయన్ననుద్రవేత్- ఉపరిహిదేవేభ్యోధారయతీతి- తత్రసృగ్దండాద ధస్తాత్స మిద్ధారణ విధ్యేకవాక్యస్య ఉపరిహీత్యాదే రనువాదతయా ప్రతీతావపి - సృచిస్థహవిరుపరిసమిద్ధారణ

స్యా పూర్వత్వాదేక వాక్యతాభంగేన విధిర్యథాకల్పిత స్తథేహాపీత్యర్థః- వస్తుత స్తు బ్రహ్మసంస్థత్వమేవ పారివ్రాజ్యలక్షణ మత్రవాక్యే విధీయతే ఆశ్రమత్రయానువాదేనా నిత్యఫలత్వేనా శ్రమత్రయ నిందయా బ్రహ్మ సంస్థత్వస్యైవ నిత్యఫలత్వేన స్తూయమానత్వాత్ - యత్ స్తూయతే తద్విధేయ మితిన్యాయాత్ - నచ బ్రహ్మసంస్థత్వస్యయౌగికార్థస్య గృహస్థాదేరపి సంభవాత్ కథం బ్రహ్మసంస్థత్వం పారివ్రాజ్య మేవేతివాచ్యం- గృహస్థాదీనాం స్వకర్మాస క్తతయా బ్రహ్మసంస్థత్వాయోగాత్ -పరిశేష్యవశాణః పరివ్రాడేవ బ్రహ్మసంస్థఇతి- తథాచ నాస్మిన్ పక్షేవాక్యభేదఇతి తస్మాత్పారివ్రాజ్యస్య ప్రామాణికత్వా త్తేషాంచ కర్మాభావాత్సిద్ధం బ్రహ్మవిద్యాయా స్వాతంత్ర్యం- ౨౦.

ఇతి పరామర్శాధికరణం_ ౨.

ఉద్గీథాదివిద్యా స్సుశ్రూయతే- సఏష ఉద్గీథో రసానాం రసతమః పరమః ఇత్యాది తత్ర సంశయః_ కిమిదం కర్మాంగో ద్గీథస్తుతిమాత్రం ఉతో ద్గీథోపాసనాయాం గుణవిధాయకమితి పూర్వపక్షే ఉద్గీథముపాసీ తేత్యాదే సర్వస్యాపి స్తుతిమాత్ర త్వాత్కర్మాంగాశ్రితో పాసనానా మనుష్ఠానాసిద్ధిః ఫలం_ సిద్ధాంతే కర్మాంగాశ్రితో పాసనానాం విధేయ విధేయత్వా దనుష్ఠానసిద్ధిరితి_ ఏవంచాంగ పరతంత్రాణామపి విద్యానా మనుష్ఠా నసమర్థనేన పురుషార్థహేతుత్వోక్త్యా అంగానాశ్రిత బ్రహ్మవిద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వం కిమువ క్తవ్య మితిసిద్ధాపాదసంగతిః_ తత్రానుష్ఠే యాశ్రమసామ్యశ్రుతేః పారివ్రాజ్యస్యానుష్ఠేయత్వవత్_ ఇయమేవ జుహూరాదిత్య ఇత్యాదికర్మాంగ స్తుత్యా రసతమాది వాక్యస్య సామ్యాత్ స్తుతిమాత్రత్వ మితి దృష్టాంతేన పూర్వపక్షయతి.

స్తుతిమాత్రముపాదానాదితిచేన్నా పూర్వత్వాత్ - ౨౧.

భావశబ్దాచ్చ- ౨౨.

స్తుతిమాత్రమితి- రసతమత్వాదివాక్యం సర్వమపి కర్మాంగవిధి స్తుతిమాత్రం- కర్మాంగోద్గీథా ద్యుపాదానాదితిచేన్న-కుతః- అపూర్వత్వాత్- కర్మాంగోద్గీథా ద్యుపాసనానాం రసతమత్వాది- గుణానాం చా పూర్వత్వాత్- మానాంతరాప్రాప్తత్వాత్- యాగాదివద్విధేయత్వమేవేత్యర్థః- ప్రకృతఏవ విధి సంభవే ప్రకరణాంతరగతోద్గీథాది విధి స్తుతి లక్షణాకల్పన మన్యాయ్యతరమితి భావః- ౨౧.

భావశబ్దాచ్చ- ఉద్గీథముపాసీత-సామోపాసీతేత్యాదివిధిశబ్దాచ్చ ... ర్థః- ౨౨.

ఇతి స్తుతిమాత్రాధికరణం- 3.

వేదాంతేషుతత్రతత్ర అథహ యాజ్ఞవల్క్యస్య ద్వేభార్యేబభూవతుః- మైత్రేయీచకాత్యాయనీచేత్యాద్యాఆఖ్యాయికాః శ్రూయంతే- తత్రసంశయః- కిమేతాః పారిప్లవార్థాః ఉతసన్నిహిత విద్యాస్తుత్యర్థా ఇతి- పూర్వపక్షేకథానామాసాం పారిప్లవప్రయోగశేషత్వాత్ తదేకవాక్యతాపన్న శబ్దబోధ్యవిద్యాయాః ప్రాధాన్యాభావేన పురుషార్థహేతుత్వాసిద్ధిః- సిద్ధాంతే తత్సిద్ధిరితి మంతవ్యం- ఏవం ఫలపర్యవసానాదేవాస్యపాదసంగతిర్బోధ్యా- తత్రరసతమత్వాదే రుద్గీథాది స్తుత్యర్థత్వాపేక్షయా ఉపాస్యవిషయసమర్పకత్వస్యజ్యాయస్త్వవత్కథానామపివిద్యాస్తుత్యర్థత్వాపేక్షయా పారిప్లవశేషత్వం జ్యాయఇతి దృష్టాంతేన పూర్వపక్షయతి-

పారిప్లవార్థా ఇతిచేన్న విశేషితత్వాత్- ౨౩.

తథాచైకవాక్యతోపబంధాత్- ౨౪.

పారి ప్లవార్థా ఇతిచేదితి- అశ్వమేధేపుత్రాది పరివృతాయరాజ్ఞే- యన్నానావిధకథాకథనంతత్పారి ప్లవశబ్దేనోచ్యతే- తదర్థాఏవాఉపనిషదకథా అపీత్యర్థః- సమాధత్తే నేతి-కుతః- విశేషితత్వాత్- పారిప్లవమాచక్షీతేత్యుపక్రమ్య- మనుర్వైవస్వతోరాజేత్యాదివాక్యశేషే-

కాసాంచిదేవకథానాం పారిప్లవశేషత్వేన విశేషితత్వాదిత్యర్థః. తస్మా దాపనిషద కథానాంనపారిప్లవశేషత్వం- ౨౩.

ననుతర్హి కిమర్థా ఇమాః తథా ఇత్యాశంక్యసన్నిధిబలాద్విద్యార్థా ఇత్యాహ. తథాచైకవాక్యతోపబంధాత్ - తథాచ- ఉక్తయుక్త్యా పారిప్లవార్థత్వాభావే సతిసన్నిధి బలాద్విద్యాశేషత్వం కథానాం యుక్తం- ఏకవాక్యతోపబంధాత్ - సన్నిహితత్వాత్ - తద్విద్యైకవాక్యతా దర్శనాదిత్యర్థః. కథానాం విద్యాస్తుతి లక్షకత్వేన విద్యాజ్ఞానసౌకర్యార్థత్వేనచవిద్యైకవాక్యత్వం బోధ్యం- తస్మాత్సన్నిహితవిద్యాశేషత్వమేవకథానామితిసిద్ధం- ౨౪.

ఇతి పారిప్లవాధికరణం. ౪.

ఏవం పురుషార్థాధికరణే బ్రహ్మవిద్యాయా స్వాతంత్ర్యం ప్రతిపాద్యతత్ప్రసక్త్యాప్రాప్తవిచారం పరిసమాప్య. పురుషార్థాదికరణస్య ఫలమాహ- అతఏవచాగ్నీంధనాద్యనపేక్షా. ౨౫.

కిం బ్రహ్మవిద్యాయాస్స్వఫలేమోక్షే శేషత్వేనకర్మాపేక్షాఽస్తినవేతి సందేహే. కథానాం విద్యాశేషత్వేనాపేక్షావత్కర్మణామపి ఫలేవిద్యాశేషత్వే నాపేక్షాన్యాయ్యా- యజ్ఞాదిశ్రుత్యావివిదిషాయాం వినియుక్త యజ్ఞాదీనాం విషయసౌందర్యలభ్యాయాం తస్యామనన్వయాదిచ్ఛా విషయజ్ఞానసాధ్యే మోక్షేఽన్వయస్య సంభవాదపేక్షేతి ప్రాప్తేబ్రూమః- ఆద్యాధికరణే బ్రహ్మవిద్యాయాః కర్మశేషత్వ నిరాసేనయత్పురుషార్థహేతుత్వ ముక్తంతదతశ్శబ్దేన పరామృశ్యతే- అతఏవ బ్రహ్మవిద్యాయా స్వాతంత్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వాదేవ- అగ్నీంధన శబ్దేన స్వస్వాశ్రమ విహితానికర్మాణిలక్ష్యంతే. విద్యాఫలే మోక్షే కర్మాపేక్షానాస్తిశుక్తిజ్ఞానస్యేవరజతభ్రమ నివృత్తావిత్యర్థః- అయంభావః- యజ్ఞాదిశ్రుత్యా వివిదిషాయామేవ కర్మణాం వినియోగ శ్రవణాన్న మోక్షేకర్మాపేక్షా. నచ విషయసౌందర్యలభ్యాయాంతస్యామనన్వయః కర్మణామితివాచ్యం- బ్రహ్మజ్ఞానేచోత్పత్తి ప్రతిబంధకకల్మ

ష నివృత్తిద్వారా ఇచ్ఛాయామన్వయ సంభవాదితి అస్యాద్యాధికర ణఫల పరత్వాన్న పృథక్పాదసంగత్యాద్యపేక్షా- ౨౫.

ఇత్యగ్నీంధనాధికరణం_ ౫.

బ్రహ్మవిద్యా కింస్వోత్పత్తౌ కర్మాణ్యపేక్షతే నవేతిసందేహః-పూర్వపక్షే జ్ఞానార్థం యజ్ఞాద్యనుష్ఠానాభావః_ సిద్ధాంతే-తదనుష్ఠానావశ్యంభావః _ తత్రయజ్ఞాదీనాం శమాదీనాంచ జ్ఞానసాధనానాం నిరూపణాద_స్తిపాదసంగతిః_ తత్ర బ్రహ్మవిద్యాయాః ప్రమాణత్వాచ్ఛుక్తి జ్ఞానస్య యథా కర్మానపేక్షా- తథాస్వోత్పత్తావపి న కర్మాపేక్షా- ప్రమాత్వాదేవేతి దృష్టాంతేన ప్రాప్తేబ్రూమః_

సర్వాపేక్షాచయజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్ - ౨౬.

శమదమాద్యుపేతస్స్యాత్తథాపితుతద్విధే_స్తదంగత

యా తేషామప్యవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ - ౨౭.

విద్యాయాఃస్వోత్పత్తౌ సర్వేషామాశ్రమ కర్మణామపేక్షా_స్తి- కుతః- యజ్ఞాదిశ్రుతేః_ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతియజ్ఞేనదానేన తపసా౽నాశకేనేత్యేవం రూపాయాః కర్మణాం సర్వేషాం జ్ఞానసాధనత్వబోధికా యాశ్శ్రుతే రిత్యర్థః- యద్యప్యత్రవివిదిషంతీతి వర్తమానాపదేశః ప్రతిభాతి- నవిధిః- తథాపియజ్ఞాదీనాం జ్ఞానసంయోగస్యా పూర్వత్వా ద్విధిః కల్ప్యః- బ్రహ్మానుభవకామోయజ్ఞా దీని కుర్యాదితి- నచానుభవస్య ప్రమాణాధీనత్వాన్న యజ్ఞాద్యపేక్షేతి వాచ్యం- మలినాంతః కరణస్య సత్యపిప్రమాణే౽ను భవానుత్పత్తేః- అనుభవోత్పత్తి ప్రతిబంధకాంతఃకరణమాలిన్య నివృత్త్యాది పరంపరయా- జ్ఞానస్యయజ్ఞాదిజన్యత్వేన తదపేక్షాయా ఆవశ్యకత్వాదితి_ నను పరంపరయా- జ్ఞానోత్పత్తౌ కర్మాపేక్షావన్మోక్షేప్యపేక్షా స్తత్రాహ- అశ్వవదితి- యథాశ్వో యోగ్యతా బలాద్రథచర్యాయాంవినియుజ్యతే-

నలాంగలాకర్షణే తద్వత్కర్మణాం మోక్షేయోగ్యత్వా భావాన్నాపే క్షేత్యర్థః- ౨౬.

జ్ఞానోత్పత్తౌ బహిరంగ ముక్త్వా- అంతరంగమాహ - శమ దమాదీతి - యదికశ్చిద్యజ్ఞాదీనాం జ్ఞానసాధనత్వే విధ్యభావాత్ బ్రహ్మ విద్యార్థినాఽననుష్ఠేయత్వం మన్యేత_ తథాపి - శమదమా ద్యుపేతస్తు బ్రహ్మవిద్యార్థీస్యాదేవ_ కుతః_ తద్విధేః- తస్మాదేవం విచ్ఛాంతోదాంత ఉపరత స్తితిక్షుస్సమాహితో భూత్వా ఆత్మన్యే వాత్మానం పశ్యతీతి తదంగతయా విద్యాహేతుత్వేన తేషాం శమదమాదీనాం విధానాత్- విహితానాంచ తేషా మవశ్యానుష్ఠేయ త్వా దిత్యర్థః- యజ్ఞాదీనాం జ్ఞానసాధనత్వే విధిర్నాస్తీతి పరభ్రాంతి మభ్యుపేత్యైవముక్తం- భగవతాసూత్రకృతా- తథాపిత్వితి- వస్తు తోవిధిరస్తీత్యుక్తమేవేతి బోధ్యం- హియస్మాదేవమాత్మానం విదిత్వా పాపేన కర్మణానలిప్యతే- తస్మాదేవం విచ్ఛమాద్యుపేతో భూత్వావి చారయేదితి శ్రుత్యర్థః- అతఏవైవం విదితి విద్యాసన్నిధానాచ్ఛ మాదీ నామంతరంగత్వం వివిదిషాసన్నిధానాద్యజ్ఞాదీనాం బహిరంగత్వ మితి బోధ్యం- ౨౭.

ఇతిసర్వాపేక్షాధికరణం- ౬.

బృహదారణ్యకే ప్రాణసంవాదే శ్రూయతే- నహవా అస్యాన న్నం జగ్ధంభవతీతి- అస్య ప్రాణోపాసకస్య యజ్జంతుమాత్రస్య జగ్ధం భక్ష్యం తత్సర్వమనన్నం నభవతీతిహ_ అదనీయమేవ భవతీత్యర్థః త త్రసంశయః_ కిమయం ప్రాణోపాస్యకస్య సర్వాన్నానుమతిశ్శమదమా దివద్విద్యాంగం విధీయతే- ఉత స్తుత్యర్థం సంకీర్త్యతఇతి పూర్వపక్షే ప్రాణవిదోభక్ష్యాభక్ష్య విభాగాసిద్ధిః- తత్సిద్ధిస్సిద్ధాంతేఫలం- అత్రబ్రహ్మ విద్యాసాధనస్య ప్రాణవిద్యాయా స్స్వతంత్రపురుషార్థహేతో స్స్తుత్యర్థం సర్వాన్నానుమతిజ్ఞానమితి నిరూపణాత్పాద సంగతిః- తత్రవిద్యా సన్నిధానాచ్ఛమాదివ ద్విద్యాంగమేవ సర్వాన్నానుమతి రితి ప్రాప్తే బ్రూమః.

సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్యయే తద్దర్శనాత్_ ౨౮.

అబాధాచ్చ_ ౨౯.

అపిచస్మర్యతే- 30.

శబ్దశ్చాతో౽కామకారే- 3౧.

నసర్వాన్నానుజ్ఞానం విద్యాఙ్గం - విధీయతే_ విధ్యభావాత్ - శ్వాదిమర్యాద స్యాన్నస్య ప్రాణోపాసకేనాత్తు మశక్యత్వాచ్చ - నహ్యశక్యే విధిస్సంభవతి - తస్మాత్ప్రాణ విద్యాయాం ప్రాణస్యా న్న మిదం సర్వమితి యచ్చింతనం విహితం తత్ప్రశంసార్థో౽ యమర్థవాదః _ ఇదమభిప్రేత్యాహ _ సూత్రకారః_ సర్వాన్నాను మతిశ్చేతి_ సాధారణమిదంసూత్రం_ ప్రాణాత్యయ ఏవహి పరస్యామా పదిసర్వమన్నం సురావర్జం విద్వాంస మవిద్వాంసం ప్రత్యదనీయత్వే నానుమతం- నస్వస్థం ప్రతి- తద్దర్శనాత్ - అభక్ష్యభక్షణస్యాపత్కాల ఏవశ్రుతౌ దర్శనాదిత్యర్థః- తథాహి- మటచీహతేషుకురుష్వి త్యే త స్మిన్ బ్రాహ్మణే చాక్రాయణః కిలర్షిః కురుదేశేషు దుర్భిక్షేజాతేక్షు త్పీడితో దేశాంతర మాగతః కదాచిద్ధస్తిపాలకదేశం ప్రవిష్టస్తేనహ స్తిపకేనార్ధభక్షితాన్కుల్మాషాన్ కుత్సితాన్మాషాన్ భక్షితవాన్ - తేనోదపానం గృహాణేత్యుక్తే సత్యుచ్ఛిష్టం మేపీతం స్యాదితి ప్రతిషి ధ్యకిమేతే మాషాఉచ్ఛిష్టానేతి హస్తిపకే నోక్తేనేత్యత్ర హేతుమాహ చాక్రాయణః- కుల్మాషభక్షణం యద్యహం నకుర్యాంతర్హిమే జీవన మేవనస్యాత్- ఉదపానంతు తటాకాదిషు స్వేచ్ఛయా ఏవమిభ్యోచ్ఛిష్టాన్మాషాన్ ఖాదిత్వా శిష్టాన్జాయార్థందదౌ_ తయా భర్తుస్స్వభావజ్ఞతయా నిహితాన్ పరదినేపి భక్షితవానితిశ్రుతం - ఏ వంస్వపరోచ్ఛిష్ట పర్యుషితాన్నభక్షణం దర్శయంత్యాశ్రుతే రయం భావః- పరస్యామాపది ప్రాణనిర్వాహార్థం అభక్ష్యమపి భక్షణీయం స్వ స్థావస్థాయాం విదుషాపి తన్నకర్తవ్యమితి_ మటచీశబ్దేన పాషాణవృష్ట యో రక్తవర్ణాః క్షుద్రపక్షి విశేషావాగ్రాహ్యాః- తస్మాత్సర్వాన్నా నుజ్ఞానమర్థవాదమాత్రం- ౨౮.

అబాధాచ్చ- భక్ష్యాభక్ష్యవిభాగశాస్త్రస్యాబాధాచ్చార్థవాదమాత్రమిత్యర్థః- అన్యథా సామాన్యశాస్త్రం విశేషపరతయా నియమ్యమానం బాధితం స్యాదితిభావః- ౨౯.

అపిచ స్మర్యతే- అపిచ పరస్యామాపది విదుషోఽవిదుషశ్చ సర్వాన్నభక్షణం స్మర్యతే-జీవితాత్యయమాపన్నో యోన్నమత్తియతస్తతః- లిప్యతే నసపాపేన పద్మపత్రమివాంభసేతి-తథామద్యం నిత్యం బ్రాహ్మణోవర్జయేదితి- తస్మాత్స్వస్థేన విదుషాపినాభక్ష్యం భక్షయితవ్యం- ౩౦.

స్మృతిమూలభూతాం శ్రుతిమప్యాహ- శబ్దశ్చాతోఽకామకారే అస్యాభక్ష్యభక్షణస్య ప్రతిషేధకః- తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాంనపిబేదిత్యేవంరూపశబ్దశ్చాకామకారే స్వేచ్ఛాకృతప్రవృత్తినిరాసేవర్తతఇత్యర్థః- తస్మాత్ప్రాణవిదస్సర్వాన్నాఽనుజ్ఞానమర్థవాదమాత్ర మితిసిద్ధం- ౩౧.

ఇతిసర్వాన్నానుమత్యధికరణం- ౭.

సర్వాపేక్షేత్యత్ర స్వస్వాశ్రమనిత్యకర్మణాం తత్త్వజ్ఞానసాధనత్వముక్తం- తానినిత్యకర్మాణ్యముముక్షుణా కర్తవ్యానినవేతి సందేహః తత్రతమేతం వేదానువచనేనేత్యాదినా విద్యాసాధనత్వనిర్ణయాన్న కర్తవ్యానీతిప్రాప్తం- యద్వాసర్వాన్నానుమతేశ్శాస్త్రాంతరవిరోధాత్ స్తుతిత్వవద్యావజ్జీవమిత్యాదికర్మనిత్యత్వశాస్త్రవిరోధాద్యజ్ఞాదీనాం జ్ఞానసాధనత్వశ్రుతిస్స్తుతిమాత్రం అన్యథానిత్యత్వేనావశ్యానుష్ఠేయత్వం జ్ఞానార్థత్వేన కామ్యతయాఽవశ్యానుష్ఠేయత్వాభావశ్చేత్యేకస్మిన్ కర్మణి విరుద్ధద్వయం స్యాదితిప్రాప్తేబ్రూమః.

విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి- ౩౨.

సహకారిత్వేనచ- ౩౩.

సర్వథాపితఏవోభయలింగాత్- ౩౪.

అనభిభవంచదర్శయతి_ 3౫.

అముముక్షుణాపి ఆశ్రమకర్మావశ్యానుష్ఠేయమేవ_ యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జుహుయాదిత్యాదినా విహితత్వాదిత్యర్థః_ 3౨.

నన్వేవంసతి విద్యాసాధనత్వం కర్మణాం నయుక్తం విరుద్ధద్వ యాపత్తే రిత్యుక్తమిత్యతఆహ- సహకారిత్వేనచ- విద్యాసహకారిత్వే నాపి సత్వశుద్ధ్యాదిద్వారా విద్యాసాధనత్వేనాపి నిత్యకర్మాణ్యనుష్ఠే యాని- యజ్ఞాదిశ్రుత్యా విద్యార్థత్వేన విహితత్వాదేవేత్యర్థః - య ద్వైకస్యఖాదిరత్వస్య- ఖాదిరోయూపోభవతి- ఖాదిరంవీర్యకామస్యేతి శాస్త్రద్వయాత్క్రత్వర్థత్వేన నిత్యత్వం పురుషార్థత్వేనచానిత్యత్వ మవిరుద్ధం తద్వదిహాపిశాస్త్రద్వయ బలాత్కర్మణాం నిత్యత్వంకామ్య త్వంచావిరుద్ధం- సిద్ధేహివస్తుని విరుద్ధధర్మద్వయ యోగో బాధకః- నతు సాధ్యేకర్మణి ఉభయథాప్యనుష్ఠానసంభవాత్ - నచ కామ్యస్య యావ జ్జీవమితి నిత్యత్వశ్రుతి విరోధః- కామ్యానుష్ఠానే నైవనిత్యసిద్ధే రితితా త్పర్యం- తత్రపూర్వపక్షే యజ్ఞాదిశ్రుతే స్తుతి పరత్వం ఫలం - సి ద్ధాంతే విధాయకత్వ మితిబోధ్యం- 33.

ననుజ్ఞానకాండస్థయజ్ఞాది శ్రుత్యా కర్మకాండస్థ యజ్ఞాద్యను వాదేన జ్ఞానసాధనత్వవిధానం నయుక్తం కింతు- అపూర్వం యజ్ఞాదీనా మేవ ప్రకరణభేదేన కర్మభేదస్యావశ్యకత్వాదిత్యత ఆహ-సర్వథాపిత ఏ వోభయ లింగాత్ - సర్వథాపినిత్యత్వేన కామ్యత్వేనవా అనుష్ఠే యాః యజ్ఞాదయో ధర్మాస్తఏవ- నకర్మభేదోస్తి- కుతః- ఉభయలిం గాత్ - శ్రుతిలింగాత్ - స్మృతిలింగాచ్చేత్యర్థః_ తథాహిశ్రుతిలింగంయ జ్ఞేన వివిదిషంతీతి- యజ్ఞాదిశబ్దేన ప్రసిద్ధయజ్ఞాద్యనువాదేన విద్యాసాధ నత్వం విధీయతే- నతుమాసమగ్నిహోత్రం జుహ్వాతీత్యత్రేవ ప్రసిద్ధా గ్నిహోత్రాత్కర్మాంతరం- తత్రహిజుహ్వాతీతివిధాయకాఖ్యాత ప్ర కృతి భూతస్యజుహోతేరర్థోఽగ్నిహోత్రమితి యుక్తస్తస్య ప్రసి ద్ధాగ్నిహోత్రాత్ భేదః- జుహోతేస్సాధ్యహోమవ్యక్తి వచనత్వేన సిద్ధాగ్నిహోత్ర పరామర్శానుపపత్తేః- అతఏవతదేకార్ధ కాగ్నిహో

త్రశబ్దస్యానిత్యాగ్నిహోత్రానువాదకత్వం వ్యక్తివచనత్వాదేవ- ప్ర కృతేతునయజ్ఞాదిర్విధాయకాఖ్యాత ప్రకృత్యర్థః- వివిదిషాయా ఏవతద ర్థత్వాత్- తస్మాదాఖ్యాత ప్రకృత్యర్థాత్ భిన్నార్థైర్య జ్ఞాదిశబ్దైః ప్రసిద్ధ యజ్ఞాద్యనువాదేన విద్యాసంయోగమాత్రమపూర్వంవిధీయత ఇతిన కర్మభేదపి- స్మృతిలింగమపి- అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యంకర్మక రోతియ ఇతి ప్రసిద్ధమేవ కర్మజ్ఞానార్థం దర్శయతి- తస్మాన్న కర్మ భేదః- ౩౪.

అనభిభవంచ దర్శయతి- రాగాదిభిః క్లేశైరేషహ్యాత్మానశ్య తి యం బ్రహ్మచర్యేణానువిందత ఇత్యాద్యాశ్రుతిర్బ్రహ్మచర్యాదేరా శ్రమకర్మణో మనశ్శుద్ధిద్వారాజ్ఞాన సాధనత్వే ఆత్మానభి భవం లిం గం దర్శయతీత్యర్థః- తస్మాత్సర్వేషామాశ్రమ నిత్యకర్మణాం జ్ఞానార్థత్వ మితి సిద్ధం- ౩౫.

ఇత్యాశ్రమకర్మాధి కరణం- ౮.

అస్త్యంతరాళే వర్తమానోవిధురః- తస్యకిం బ్రహ్మవిద్యా యా మధికారోస్తినవేతి సందేహే- యజ్ఞాదిశ్రుత్యా ఆశ్రమకర్మణామే వజ్ఞానసాధనత్వ విధానాదాశ్రమిణా మధికారేపి విధురకృతకర్మణాం జ్ఞానహేతుత్వాభావాన్నా స్త్యధికారఇతి ప్రత్యుదాహరణేన ప్రాప్తే బ్రూమః

అంతరాచాపితుతద్దృష్టేః- ౩౬.

అపిచస్మర్యతే- ౩౭.

విశేషానుగ్రహాచ్చ- ౩౮.

అత స్త్వితరజ్జ్యాయో లింగాచ్చ ౩౯.

అంతరాచాపి- ఆశ్రమమంతరావర్తమానస్యాప్య స్త్యధికారః- కుతః- తద్దృష్టేః- తస్య బ్రహ్మవిద్యాధికారస్యా నాశ్రమిణోపిరైక్వా దేశ్శ్రుతౌ దర్శనాదిత్యర్థః- పూర్వపక్షే అనాశ్రమికర్మణాం జపాదీనాం

విద్యాహేతుత్వా సిద్ధిః ఫలం_ సిద్ధాం తేతు తత్సిద్ధిరితిబోధ్యం_ 3౬.

అపిచస్మర్యతే_ 3౭.

నను రైక్వాదీనాం జన్మాంతర కృతాదపికర్మణో విద్యాసంభవాన్న తేషాం విద్యాదర్శన మాధునికానాశ్రమిణోవిద్యాధికారే లింగం_ విద్యాధికారహేతు భూతకర్మాభావాదిత్యత ఆహ_ విశేషానుగ్రహశ్చ_ అనాశ్రమిణోపిజపోపాసనా దేవతారాధనాదిభిః కర్మవిశేషైర్జ్ఞానహేతుభిర స్తి విద్యాయా మనుగ్రహ ఇత్యర్థః- తథాహి_ జప్యేనైవతుసంసిధ్యే ద్బ్రాహ్మణోనాత్ర సంశయఇతి స్మృతి బ్రాహ్మణమాత్రసంబంధిత్వం జపస్య దర్శయంతీ విధురస్యాపి విద్యాయామధికారం దర్శయతి_ తస్మాద స్త్యే నాశ్రమిణోధికారః_ 3౯

నను యది విధురస్యాపి బ్రాహ్మణవర్ణమాత్ర సంబంధి జపాదినైవ విద్యాసిద్ధి స్తర్హ్యాశ్రమిత్వం వ్యర్థ మిత్యత ఆహ_ అత స్త్వితరజ్జ్యాయోలింగాచ్చ_ అత స్త్వనాశ్రమిత్వాదితరదాశ్రమిత్వం బహుజ్ఞానసాధన సమానాధికరణం జ్యాయః_ శీఘ్రమేవ విద్యాహేతుః_ శ్రుతిస్మృతి సిద్ధత్వాత్_ తేనై తి బ్రహ్మవిత్ పుణ్యకృత్ తైజసశ్చేతిశ్రుతౌ పుణ్యకృత్వవిశేషణరూపశ్రుతిలింగాచ్చేత్యర్థః- తేనజ్ఞానేనపతి బ్రహ్మప్రాప్నోతి బ్రహ్మవిత్ పుణ్యకృత్ స్వాశ్రమో క్తకృత్_ తేజసిపరమాత్మన్యాత్మత్వేన వర్తత ఇతి తైజసః- తత్రపుణ్య కృత్త్వ విశేషణాదాశ్రమిత్వం బ్రహ్మప్రాప్తిహేతు తయాజ్యాయ ఇతి గమ్యతే_ 3౯.

ఇతి విధురాధికరణం- ౯.

నన్వనాశ్రమిణామపికర్మ- విద్యాహేతుశ్చే దుత్తమాశ్రమాత్పూర్వాశ్రమం ప్రాప్తస్య కర్మ - విద్యాహేతురితికిమువాచ్యమితి కైముత్యన్యాయ సంగత్యా ఆక్షేపే సమాధత్తే-

తద్భూతస్యతునాతద్భావో జైమినేరపి నియమాఽతద్రూపాభావేభ్యః- ౪౦.

కిముత్తమాశ్రమాత్పూర్వాశ్రమం ప్రాప్తస్య కర్మవిద్యాహేతుర్వానవేతి సందేహః- పూర్వపక్షే ఆశ్రమ ప్రచ్యుతస్యాప్యాశ్రమిణః కర్మణోఽపి విద్యాహేతుత్వాభావే ఆశ్రమజ్యాయస్త్వం నస్యాదితి ఫలం- సిద్ధాంతే ప్రచ్యుతేరప్రామాణికత్వాదాశ్రమజ్యాయస్త్వమితి మంతవ్యం- తత్రాశ్రమాత్ ప్రచ్యుతస్యాపి కర్మ-జ్ఞానహేతురితి ప్రాప్తే బ్రూమః- తద్భూతస్యేతి- తద్భూతస్య ప్రాప్తోత్తమాశ్రమస్య - అతద్భావః ఉత్తమాశ్రమాత్ప్రచ్యుతిర్న కథమపిసంభవతీతి జైమినేరప్యాచార్యస్య సమ్మతమపి శబ్దేనస్వస్య బాదరాయణస్యాపి సమ్మతమేవేతి- దర్శితం- కుతః- అరణ్యమియాదితీత్యాదినియమాత్- అరణ్యశబ్దేనైకాంతోపలక్షిత ఉత్తమాశ్రమో గృహ్యతే- తమియాద్గచ్ఛేదిత్యయం శాస్త్రమార్గస్తస్మాదుత్తమాశ్రమాన్న ప్రత్యవరోహేదిత్యుపనిషద్రహస్య మిత్యర్థః- అతద్రూపశబ్దేన ప్రత్యవరోహ బోధకశ్రుత్యభావ ఉచ్యతే- అభావశబ్దేన శిష్టాచారాభావస్తతోఽప్యాశ్రమప్రత్యవరోహోనయుక్త ఇత్యర్థః- తస్మాత్ప్రచ్యుతేరప్రామాణికత్వాన్న ప్రచ్యుతస్య కర్మ విద్యాహేతు రితి సిద్ధం- ౪౦.

ఇతి తద్భూతాధికరణం- ౧౦.

ఏవం ప్రత్యవరోహో అశాస్త్రీయ ఇత్యుక్తం యది ప్రమాదాత్ప్రత్యవరోహో నైష్ఠిక బ్రహ్మచారిణాకృతః తస్యకిం ప్రాయశ్చిత్తమస్తినవేతి సందేహేనాస్తీతి పూర్వపక్షమాహ-

నచాధికారికమపిపతనానుమానాత్తదయోగాత్- ౪౧.

ఉపపూర్వమపిత్వేకేభావమశనవత్తదుక్తం- ౪౨.

పూర్వం ప్రచ్యుతస్యకర్మనవిద్యాహేతు రిత్యుక్తం ఇదానీంప్రచ్యుతస్యాపికృతప్రాయశ్చిత్తస్య కర్మవిద్యాహేతురితిపూర్వసిద్ధస్యోత్సర్గస్యాపవాదాత్సంగతిః- పూర్వపక్షే ప్రచ్యుతస్యోర్ధ్వరేతసః పాతిత్యమేవేతిఫలం- సిద్ధాంతేకృత ప్రాయశ్చిత్తస్య తస్యఫలసిద్ధి రితిమంతవ్యం బ్రహ్మచార్యవకీర్ణీ నైఋతంగర్ధభమాలభేతేతి ప్రాయశ్చిత్తంశ్రుతం

తదధికారలక్షణే అవకీర్ణే పశుశ్చ తద్వదాధానస్యా ప్రాప్తకాలత్వా దిత్యత్రవర్ణితం-అవకీర్ణశబ్దేనయోనౌ నిక్షిప్తం రేతఉచ్యతే- తదస్యా స్తీత్యవకీర్ణీ- తస్యయః పశుస్సలౌకికాగ్నౌ హోతవ్యః- యథోపనయ నకాలే లౌకికాగ్నౌ హోమస్తద్వత్- ఆధానస్యపత్నీపరిగ్రహోత్తర కాలీనతయా పూర్వమప్రాప్తకాలత్వాదితితదిద మధికారిలక్షణసిద్ధం ప్రాయశ్చిత్తమాధికారికం- తదపినైష్ఠికస్యావకీర్ణినోనైవాస్తికుతః- ఆరూఢోనైష్ఠికం ధర్మం యస్తుప్రచ్యవతేపునః- ప్రాయశ్చిత్తంనపశ్యామియేన శుద్ధ్యేత్స ఆత్మహేతి పతనానుమానాదనివర్త్యపాతిత్య శ్రుత్యనుమాపకస్మరణాత్తస్య ప్రాయశ్చిత్తస్యాయోగాదిత్యర్థః-౪౧.

సమాధత్తే- ఉపపూర్వమపిత్వేకేభావమశనవత్తదుక్తం- నేదం మహాపాతకం- యేనోక్తప్రాయశ్చిత్తాభావస్స్యాత్- అపితు- ఏకేఆచార్యా ఉపపద పూర్వకమేవేదం పాతకం మన్యంతే-యద్గురుదారాదిభ్యోన్యత్ర గమనం- తస్మాదేతస్యోపపాతకత్వా దుపకుర్వాణకస్యేవనైష్ఠికస్యాప్యుక్తప్రాయశ్చిత్త సద్భావమిచ్ఛంతి- ఉభయో బ్రహ్మచారిత్వే సత్యవకీర్ణిత్వా విశేషాత్- అశనవత్- యథాబ్రహ్మచారిణో మధుమాంసాశినోవ్రతలోపః పునస్సంస్కారశ్చతద్వత్- తస్మాత్ ప్రాయశ్చిత్తాభావస్య శాస్త్రప్రసిద్ధ్యభావాత్ప్రాయశ్చిత్తస్యచ తత్సత్వాత్ప్రాయశ్చిత్తం యుక్తమభ్యుపగంతుం- అస్మిన్నర్థేయవవరాహాధికరణసమ్మతిమాహ- తదుక్తమితి- యవమయశ్చరుః వారాహేఉపానహావుపముంచత ఇత్యత్రయవవరాహశబ్దాభ్యాం కిం ప్రియంగుకృష్ణశకున్యోర్గ్రహః- ఉతదీర్ఘశూకసూకరయోరితి సందేహే ఉభయత్రప్రయోగసామ్యాద్వికల్ప ఇతి ప్రాప్తేప్రియంగూకృష్ణశకున్యోశ్శాస్త్రప్రసిద్ధ్యభావాద్దీర్ఘశూకసూకరయోశ్చ- వరాహంగావోనుధావంతీత్యాది శాస్త్రప్రసిద్ధిసత్వాత్తయోరేవ గ్రహణమితి ప్రమాణలక్షణే సిద్ధాంతితం- తథేహాపీత్యర్థః-తస్మాత్ప్రాయశ్చిత్తం నపశ్యామీతి స్మృతిః కృతప్రాయశ్చిత్తేనాప్యవకీర్ణినా సహవ్యవహారాభావే యత్నగౌరవం సద్భిః కర్తవ్యమిత్యేతత్పరేత్యదోషః- ౪౨.

కృతప్రాయశ్చిత్తేన సహకృతం శ్రవణాదిరూపం కర్మకిం విద్యా

సాధనం నవేతి సందేహే ప్రాగుక్త ప్రాయశ్చిత్తేనైవ తస్యశుద్ధత్వా ద్విద్యాసాధనమితి పూర్వసిద్ధహేతు ముపజీవ్య పూర్వపక్షేసిద్ధాంతః-

బహిస్తూభయథాపిస్మృతేరాచారాచ్చ- ౪౩.

ఊర్ధ్వరేతసాంస్వాశ్రమాత్ప్రచ్యుతి ర్మహాపాతకముపపాతకం వాస్తు- ఉభయథాపి తేకృత ప్రాయశ్చిత్తా అపిశిష్టై ర్బహిష్కర్తవ్యాః- ప్రాయశ్చిత్తం నపశ్యామి- ఆరూఢపతితం విప్రం దృష్ట్వాచాంద్రాయణం చరేదిత్యాది నిందాస్మృతేః శిష్టాచారాచ్చ నవ్యవకీర్ణేనా సహ శిష్టానా మధ్యయనాద్యాచారోస్తి- తస్మాత్ప్రాయశ్చిత్తేన పరలోక శుద్ధేనాపి తేన సహకృతం శ్రవణాదికం నవిద్యాసాధనమితి ఫలితం-౪౩.

ఇత్యాధికారికాధకరణం- ౧౧.

కిమంగాశ్రితోపాసనాని యజమానకర్తృకాణి- ఆహోస్విదృత్విక్కర్తృకాణీతి సందేహే- యః కృతప్రాయశ్చిత్తస్ససంవ్యవహార్య ఇత్యుత్సర్గస్య నిందాస్మృత్యాబాధవదిహా ప్యంగానుష్ఠాతురేవాంగాశ్రితోపాస్తిషు కర్తృత్వ మిత్యుత్సర్గస్య- వర్షతిహాస్మై యఉపాస్త ఇత్యాదిఫలశ్రుత్యాయో యత్ఫలభోక్తాసఏవ తస్మిన్ కర్మణికర్తేతిన్యాయోపబృంహితయా బాధేనఫలభాజోయజమానస్యైవ కర్తృత్వమితి దృష్టాంతేన పూర్వపక్షమాహ-

స్వామినఃఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః- ౪౪.

ఆర్త్విజ్యమిత్యౌడులోమి స్తస్మైహి పరిక్రియతే- ౪౫.

శ్రుతేశ్చ- ౪౬.

స్వామినఇతి- యజమానస్యైవాంగోపాశ్రితోపాస్తిషు కర్తృత్వ మిత్యాత్రేయ ఆచార్యోమన్యతే- కర్మాంగే పంచవిధసామ్ని వృష్ట్యుపాసకస్య వర్షతిహాస్మై ఇత్యాదిఫలశ్రవణాదిత్యర్థః తస్మాత్ఫలభాజో యజమానస్యైవ కర్తృత్వ మితిప్రాప్తే- ౪౪

సమాధత్తే- ఆర్త్విజ్య మిత్యాదినా- అంగాశ్రితోపాసనమార్త్విజ్యం ఋత్విక్కర్తృకమేవేత్యౌడులోమిరాచార్యోమన్యతే- తస్మైహిసాంగాయ కర్మణే ఋత్విక్పరిక్రియతేయజమానేన-తథాచ యజమానగామి ఫలకమప్యంగోపాసనం యజమానేన స్వగామిఫలక కర్మార్థం పరిక్రీతర్త్విక్కర్తృకమేవకర్మాంగాశ్రయణయ నాశ్రిత గోదోహనవదితి నఫలశ్రుతి విరోధః- ౪౫.

కించ- శ్రుతేశ్చ- తంహ ప్రణవముద్గీథాఖ్యం ప్రాణదృష్ట్యావిదిత్వాబకనామాఋషిస్సత్రిణా ముద్గాతాబభూవేతి- శ్రుతివాక్యశేషాదుపాసన మృత్విక్కర్తృకమేవేతి- అత్రస్వతంత్రఫలానా ముపాసనానామృత్విక్కర్తృకత్వేపి- యజమానగామిఫల కత్వోక్తే ర స్తిపాదసంగతిః- పూర్వపక్షేకర్తృత్వ భోక్తృత్వయో రైకాధికరణ్యాం సిద్ధాంతే ఋత్విజః కర్తృత్వం స్వామ్యధీనమితి పరంపరయైకాధికరణ్యమితిమంతవ్యం- ౪౬.

ఇతిస్వామ్యధికరణం- ౧౨.

బృహదారణ్యకే శ్రూయతే- తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్యబాల్యేనతిష్ఠాసే ద్బాల్యంచ పాండిత్యంచ నిర్విద్యాథ మునిరమౌనంచమౌనంచ నిర్విద్యాథ బ్రాహ్మణ ఇతి యస్మాత్పూర్వే బ్రాహ్మణా ఆత్మానంవిదిత్వా పుత్రాద్యేషణాభ్యోవ్యుత్థాయ భిక్షాచర్యంచరంతి- తస్మాదధునాతనోపి బ్రాహ్మణః పండా అధ్యయనజాపాత బ్రహ్మధీస్తద్వాన్ పండితఃతస్యకృత్యం పాండిత్యం శ్రవణం తన్నిర్విద్యనిశ్చయేనలబ్ధ్వా బాల్యేన జ్ఞానబలభావేన మననేనశుద్ధాంతఃకరణత్వేనవాస్థాతుమిచ్ఛేత్ - తద్ద్వయం లబ్ధ్వా అథ శ్రవణమననానంతరంమునిర్మననశీలో నిదిధ్యాసనపరస్స్యాత్ - అమౌనం శ్రవణమననేమౌనంచ నిదిధ్యాసనం చలబ్ధ్వా ఉక్తత్రయస్య బ్రహ్మసాక్షాత్కార హేతుత్వాత్తత్క్రియానంతరం బ్రహ్మైవ గచ్ఛతీతి బ్రాహ్మణస్సాక్షాత్కృత బ్రహ్మాభవతీత్యర్థః- తత్రసంశయః- కిమత్ర నిదిధ్యాసనాఖ్యంవిధీయతే- నవా-పూర్వపక్షేమౌనస్యానుష్ఠేయత్వాసిద్ధిః- సిద్ధాంతేజ్ఞానంప్రత్యంతరంగస్యతస్యా

నుష్ఠేయత్వ సిద్ధిరితిబోధ్యం- తత్ర తం హ బకో దాల్భ్య విదాంచకార-
సహ నైమిషీయానాముద్గాతా బభూవేతివాక్య శేషా దుద్గీథోపాసకస్యబ
కనామ్న ఋత్విక్త్వ బోధకాదంగోపాసనస్యర్త్విక్కర్మత్వవదిహాప్య
ధ బ్రాహ్మణ ఇతి వాక్య శేషాద్విధివిధురాదధమునిరిత్యత్రతనమౌనవిధిరితి
దృష్టాంతేన ప్రాప్తే బ్రూమః-

సహకార్యంతరవిధిః పక్షేణతృతీయం
తద్వతో విధ్యాదివత్- ౪౭.

కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోపసంహారః- ౪౮.

మౌనవదితరేషామప్యుపదేశాత్- ౪౯.

సహకార్యంతర విధిరితి- ఫలభూతసాక్షాత్కారే శ్రవణాద్యపే
క్షయా సహకార్యంతరస్య మౌనస్య నిదిధ్యాసనాఖ్యస్యవిధిరిత్యర్థః- న
నుగార్హస్థ్యమాచార్యకులం మౌనం వానప్రస్థమిత్యత్రమౌన శబ్దస్య
పారివ్రాజ్యే ప్రయోగాత్కథమత్రమౌనం నిదిధ్యాసనంస్యాదిత్యత ఆ
హ- తృతీయమితి- శ్రవణమనన ద్వయాపేక్షయా తృతీయం నిదిధ్యాస
నమేవహ్యత్రమౌనం విధేయ మిత్యర్థః- తత్రేతరాశ్రమ సమభివ్యాహార
బలాన్నిదిధ్యాసన ప్రధానం పారివ్రాజ్యం మౌనశబ్దేన లక్ష్యత ఇతిభావః-
కస్యాయం మౌనవిధిస్తత్రాహ- తద్వత ఇతి- బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానవతఃపూ
ర్వవాక్యే ప్రకృతస్య సన్యాసిన ఇత్యర్థః- ననుసూక్ష్మవస్తుసాక్షాత్కా
రే నిదిధ్యాసనస్య ప్రాప్తత్వాన్నవిధేయత్వ మత ఆహ-పక్షేణేతి- య
స్మిన్ పక్షే భేదదర్శనప్రాప్తిస్తస్మిన్ పక్షే ప్రాప్త్యభావాద్విధిరర్థ
వానిత్యర్థః- నను బ్రహ్మ పరవాక్యేకథం మౌనవిధిరిత్యాశంక్య దృ
ష్టాంతమాహ- విధ్యాదివదితి- యథాదర్శపూర్ణమాస ప్రధానపరేవా
క్యే అన్వాధానాదేరంగజాతస్య విధిస్తద్వదిత్యర్థః- ప్రధానమారభ్యాం
గపర్యంతో విధిః- తదాదిర్విధ్యాదిః ప్రధానమితియావత్- అతఏవప్ర
యాజాదిర్విధ్యంతయాగ ఉచ్యతే- ౪౭.

నను శ్రవణాదిప్రధానో యద్యస్తి సన్యాసః కథం తర్హిఛాం
దోగ్యే గృహిణోపసంహారః- అభిసమావృత్య కుటుంబ ఇత్యత్ర తేనహి

తదతిరిక్త స్సన్న్యాసో నాస్తీతిద్యోత్యత ఇత్యత ఆహ-కృత్స్న భావాత్తు గృహిణోప సంహారః- గృహిణః కర్మబాహుళ్యా త్తేనోపసంహారోనతు సన్న్యాసాభావాదిత్యర్థః- కృత్స్నాశ్రమకర్మణాంశమాదీనాం యథాసంభవం గృహిణిభావాదిత్యతురార్థః ౪౮.

ఏవం సన్న్యాసగార్హస్థ్యాశ్రమద్వయోక్త్యామందబుద్ధేరితరాశ్రమాభావశంకాస్యా త్తన్నిరాసార్థమాహ- మౌనవదితరేషామప్యుపదేశాత్- మౌనశబ్దేన సన్న్యాసగార్హస్థ్యయోర్గ్రహః- తద్వదితరేషామితరయోరపి బ్రహ్మచర్యవానప్రస్థయోస్తప ఏవ ద్వితీయో బ్రహ్మచార్యాచార్యకులవాసీతృతీయఇత్యాద్యావుపదేశాదనుష్ఠేయత్వమిత్యర్థః బహువచనంత్వవాంతరభేదాపేక్షయా- గాయత్రో బ్రాహ్మణః ప్రాజాపత్యో బృహన్నితి బ్రహ్మచారిభేదాః- ఫేనపఔదుంబరోవైఖానసోవాలఖిల్యశ్చేతివానప్రస్థభేదా ఇతి- ౪౯.

ఇతి సహకార్యంతర విధ్యధికరణం- ౧౩.

పూర్వోదాహృతవాక్యేమౌనం విధేయమిత్యుక్త్వా తత్రత్యబాల్యం కిమిత్యపేక్షాయాం తత్స్వరూపమత్ర నిరూప్యత ఇతి సంగతిః- తత్ర కిం బాల్యశబ్దేనబాలస్య కర్మతిష్ఠన్మూత్రత్వాదిక ముచ్యతే- ఉత గర్వప్రహాణేంద్రియత్వా ద్యభావరూపభావశుద్ధిరితిసంశయః- పూర్వపక్షే పూర్వస్య జ్ఞానాంగత్వేనానుష్ఠానం ఫలం- సిద్ధాంతే ఉత్తరస్యేతిబోధ్యం- తత్ర ప్రసిద్ధిబలాత్తిష్ఠన్మూత్రత్వాదికం బాల్యమితిప్రాప్తే బ్రూమః-

అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్- ౫౦.

ఉక్తభావశుద్ధిరేవాత్రబాల్యం విద్యాంగత్వాత్- సర్వస్యబాలకర్మణోవిద్యావిరోధిత్వాదితి- తదిదమాహ- అనావిష్కుర్వ న్నితి-ధ్యానాదిభిరాత్మానం పరాధర్ణమవిజ్ఞాపయ్య గర్వాదిరహితః స్థాతుమిచ్ఛేదితి బాల్యేనతిష్ఠాసేదిత్యస్యార్థః- కుతః అన్వయాత్- అస్యవాక్యస్య విద్యాంగాన్వయ స్యైవమేవసంభవాదిత్యర్థః- ౫౦.

ఇత్యనావిష్కారాధికరణం- ౧౪.

ఏవం యజ్ఞాదికర్మాణ్యారభ్య బాల్యాంతం విద్యాసాధనాన్యుక్త్వా తత్ఫలస్య విద్యాయాః కాలమాహ.

ఐహికమప్య ప్రస్తుతప్రతిబంధే తద్దర్శనాత్ - ౫౧.

కిమిహైవ జన్మని విద్యోత్పత్తిరుత కదాచిదముత్రాపీతి సంశయః- పూర్వపక్షే శ్రవణాదేర్విద్యాహేతుత్వా నియమః- విద్యాయా ఐహికత్వేనక్వచిత్తద దర్శనాదితి- సిద్ధాంతేత్వ ప్రతిబద్ధ శ్రవణాదేస్తన్నియమ ఇతి మంతవ్యం- తత్ర ఇహైవ జన్మని విద్యాజనిరస్త్వితికామనయా శ్రవణాదిషు ప్రవృత్తేరైహికమేవ విద్యాజన్మేతి ప్రాప్తే బ్రూమః- విరుద్ధఫలకఫలోన్ముఖకర్మ ప్రతిబంధా భావేత్వైహిక మపివిద్యాజన్మ- సతిశ్రవణాది పౌష్కల్యే భవత్యేవ- చిత్రాఫలపశువత్- సతితుప్రతిబంధే అముత్రాపీత్యనియమ ఏవ- కుతః- తద్దర్శనాత్ - తథాహి శ్రుతిర్జన్మాంతరానుష్ఠిత శ్రవణాదేఃఫలం జన్మాంతరే దర్శయతి- గర్భస్థ ఏవ వామదేవః ప్రతిబుబుధే బ్రహ్మభావమితి- సతితుప్రతిబంధే విద్యాదుర్లభేత్యప్యాహశ్రుతిః- శ్రవణాయాపి బహుభిర్యోనలభ్య శ్శృణ్వంతోఽపి బహవో యన్నవిద్యురిత్యాత్మన శ్శ్రవణమపి బహూనాం దుర్లభం- కుతశ్చిద్భాగ్యాచ్ఛ్రవణాదిలాభేపి తత్ఫలం తత్త్వజ్ఞానం దుర్లభమితి- తస్మాదనియమో విద్యా జన్మన ఇతి. సిద్ధం- ఏవం స్థితే శాస్త్రార్థే- కర్మాణ్యుపాసనానిచ సంసారఫలకాని- అతోఽముముక్షుభి రననుష్ఠేయా నీతి తాత్పర్య ప్రదర్శనం వ్యాఖ్యాతౄణాం పౌర్వాపర్యవిరోధమనాలోచ్యైవేతి బోధ్యం- యేన బహవః కర్మసు- ప్రాణాయామాదౌ- సగుణోపాస్తిషుచవిముఖాస్సంపన్నాః- శ్రుతిస్తుజ్ఞానోత్పత్త్యనంతరమపిజ్ఞాన ప్రతిష్ఠిత్యైతప ఆదీన్యనుష్ఠేయత్వేన దర్శయతి- తస్యైతపోదమః కర్మేతి ప్రతిష్ఠా వేదా స్సర్వాంగాని సత్యమాయతనమిత్యాద్యా- ౫౧. ఇత్యైహికాధికరణం- ౧౫.

యథావిద్యాయాస్సాధనోత్కర్షాపకర్షాభ్యామైహికాముష్మికత్వాది రూపోపచయాపచయవత్త్వనియమః- ఏవం తత్ఫలే జీవన్ముక్తావప్యుపచయాపచయవత్త్వ నియమోఽస్తినవేతి సంశయః

అస్తి హ్యావిద్యాప్రపంచే జాడ్యస్థౌల్య సౌక్ష్మ్యపరిచ్ఛేద సుఖదుఃఖా
ద్యుపచయాపచయవత్త్వ నియమః- గార్గీయాజ్ఞవల్క్య సంవాదోప
దర్శితః- అథ హైనంగార్గీవాచక్నవీపప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతిహోవా
చ యదిదగ్ం సర్వమప్స్వోతంచ ప్రోతంచ కస్మిన్ను ఖల్వాపఓతాశ్చ
ప్రోతాశ్చేతి-వాయౌ గార్గీత్యాదినా కస్మిన్ ఖల్వింద్రలోకా ఓతాశ్చ
ప్రోతాశ్చేతి-ప్రజాపతిలోకేషు గార్గీతి-కస్మిన్ను ఖలు ప్రజాపతిలోకా
ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి- బ్రహ్మలోకేషు గార్గీతి-కస్మిన్ను ఖలు బ్రహ్మ
లోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి- సహోవాచ గార్గీమాతిప్రాక్షీర్మాతే
మూర్ధావ్యపప్తదనతి ప్రశ్న్యాంవై దేవతామతి పృచ్ఛసి గార్గీత్యం
త సంసర్భేణ- తద్వజ్జీవన్ముక్తగమ్యే పరమాత్మన ఏకపాద్విభూతిరూ
పే విద్యాప్రపంచేపి కిం నస్యాదితి- పూర్వపక్షే స్వర్గాదివత్కర్మసా
ధ్యత్వం ఉపచయాపయవత్త్వం కాలభేదసత్వంచ మోక్షస్యేత్యేతత్పా
దాంద్యాధికరణాసిద్ధిః ఫలం. సిద్ధాంతే సర్వాత్మకబ్రహ్మభావస్య జ్ఞాన
సమకాలలభ్యత్వం సర్వేషాం జీవన్ముక్తానామేకరూపత్వంచేతి తత్సి
ద్ధిరితి మంతవ్యం- తత్ర పూర్వోక్తవిద్యాదృష్టాంతేన ఫలత్వేన హేతు
నా జీవన్ముక్తిరూపమోక్షస్య సాతిశయత్వాదినియమేప్రాప్తేబ్రూమః.

ఏవం ముక్తిఫలానియమ స్తదవస్థావధృతే

స్తదవస్థావధృతేః- ౫౨. ఇతి చతుర్థః పాదః.

ఏవం విద్యావత్ - జీవన్ముక్తిరూపఫలస్యానియమః - ఉపచ
యాపచయాదినియమో నాస్తి- కింతు స్వరూపతో నిర్విశేష చిన్మా
త్రత్వేన- వైభవతస్తు సర్వాత్మకత్వమేవచ- కుతః- తదవస్థావధృతేః-
జీవన్ముక్త్యవస్థాయా ఉభయాత్మక బ్రహ్మరూపత్వేన- బ్రహ్మవేద బ్ర
హ్మైవ భవతీత్యాదిషు అవధారణాదిత్యర్థః- బ్రహ్మణ ఉభయరూపత్వం
పాదోస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీత్యాది శ్రుతిసిద్ధం బ
హుశో వ్యుత్పాదితమేవ- తద్భావమాపన్నస్య జీవన్ముక్తస్యాపి తథా
త్వ మపరిహార్యమితి- నన్వత్ర విదేహముక్తిరేవ కిమితి నోచ్యతే తస్యా
ఏవ ముఖ్యత్వాదితిచేత్ తత్త్వజ్ఞానాసాధ్యత్వాదితి బ్రూమః- సాహి

విశేషవిజ్ఞానోపశమలభ్యా- సుషుప్తివత్- స్వభావతఏవభవతి- తత్త్వజ్ఞానలభ్యాతు జీవన్ముక్తిరేవ- సాచ వర్తమానదేహపాతపర్యంతమేవేతి భ్రమమాత్రం- కింతు యావదాత్మభావిత్వాదితి సూత్రోక్తన్యాయేన ఉపాధ్యవస్థితిపర్యంత మాభాసస్యా నివార్యత్వాత్ తస్య తత్త్వజ్ఞానే జీవన్ముక్తి స్తదభావే సంసారఇతి నిష్కర్షః- సరూపోసౌ మనోనాశో జీవన్ముక్తస్యవిద్యతే- నిదాఘరూపనాశ స్తు వర్తతే దేహముక్తికే ఇతిశ్రుతేః-సరూపమనోనాశోనామ శుద్ధసత్త్వావశేషరూపః-విద్యాప్రపంచగతః స్సర్వాత్మభావ సంబోధకః- యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవా భూదితి- అరూపమనోనాశోహి సుషుప్తావివ నిష్ప్రపంచసత్తా సామాన్యరూపః ప్రకృతే వామదేవే నాహం మనురభవగ్ం సూర్యశ్చేతి సర్వాత్మకబ్రహ్మభావ ఏవదర్శితః- అహం వృక్షస్యరేరివేత్యాదినా త్రిశంకునా- వేదాహమేత మిత్యాదినా సర్వాణిరూపాణి విచిత్యధీరః- నామాని కృత్వాభివదన్ యదాస్తే ఇతి హిరణ్యగర్భేణాపి సార్వాత్మ్యభావమేవ దర్శితం అహమన్న మహమన్నమిత్యాది భృగువల్ల్యామపి తదేవదర్శితం- విదేహముక్తిస్తు నతత్త్వజ్ఞానసాధ్యా నాపి వ్యవహారపథమవతరతీత్యలం- ఏవంస్థితే శాస్త్రార్థే-సర్వత్ర సవిశేషవాక్యేనిర్విశేషే తాత్పర్యవర్ణనం- జీవన్ముక్తవైభవస్య సమ్యగవ్యుత్పాదనం అపూర్వతయా తత్ప్రతిపాదకశ్రుతీనాం స్తావకత్వకథనం వైభవంసర్వం కార్యబ్రహ్మగతమేవేతి ప్రతిపాదనంచ వ్యాఖ్యాతౄణాం మోహకరమేవేతిబోధ్యం - తస్మాద్బ్రహ్మసాక్షాత్కారస్య సర్వేషామేకరూపత్వా త్తల్లభ్యో మోక్షోప్యేక విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానరూపః యుగపత్సర్వకామావాప్తి రూపశ్చైకవిధ ఏవేతిసిద్ధం- అభ్యాసోఽధ్యాయ పరిసమాప్తి ద్యోతనార్థః- ౧౬.

ఇతి ముక్తిఫలాధికరణం- ౧౬.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానందతీర్థశిష్య
శ్రీ అద్వైతానంద తీర్థవిరచితాయాం బ్రహ్మసూత్ర తాత్పర్య
దీపికాయాం తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః
అధ్యాయశ్చ సమాప్తః.
ఓంతత్సత్. ఓమ్.

శ్రీగురుభ్యోనమోనమః.

శ్రీగణేశాయనమః.

చతుర్థాధ్యాయె - ప్రథమఃపాదః.

పూర్వస్మిన్నధ్యాయె సాధనవిషయ విచారః కృతః- అత్రతత్ఫలవిచారః క్రియతే- అతోఽనయోరధ్యాయయోర్హేతుహేతు మద్భావస్సంగతిః-తత్ర ప్రథమపాదే శ్రవణాద్యావృత్త్యానిర్గుణం- సగుణంచ బ్రహ్మసాక్షాత్కృతవతః ప్రారబ్ధకర్మాతి రిక్త పుణ్యపాపనివృత్తిరూపా జీవన్ముక్తిః ప్రతిపాద్యతే- ద్వితీయేపాదేమందబ్రహ్మవిదోమ్రియమాణస్యోత్క్రాంతి స్తృతీయే తస్యైవమృతస్యోత్తరమార్గశ్చప్రసంగాన్నిరూప్యతే- చతుర్థేతు పరంజ్యోతిస్సంపత్తిరూపాజీవన్ముక్తిశ్చిన్మాత్రసత్తా పరిశేషరూపవిదేహముక్తిశ్చ విదుషోనిరూప్యత ఇతి తత్తద్విచారాత్మకాధికరణానాం తత్తత్పాదసంగతిర్బోధ్యా- పూర్వాధ్యాయే సాక్షాచ్ఛ్రుత్యుక్తసాధనవిచారః కృతః- ఇదానీం ఫలార్థాపత్తి లభ్యస్యావృత్త్యాదేర్విచార స్తృతీయశేష ఏవాఘూశ్లేషాధికరణ పర్యంతం క్రియతే.

తత్రశ్రవణాదికం ప్రయాజాదివదేకవారమేవకర్తవ్యమితి- కృతశ్రవణస్యాపి సాక్షాత్కారఫలా దర్శనా దదృష్టార్థత్వమితిచ సంశయె తన్నిరస్య ఆవృత్త్యధికరణే బ్రహ్మసాక్షాత్కారపర్యంతం శ్రవణాద్యావృత్తిః కర్తవ్యేత్యాహ-

ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్ - ౧.

లింగాచ్చ ౨.

బ్రహ్మభావ సాక్షాత్కార పర్యంతం శ్రవణాద్యావృత్తిరేవ కర్తవ్యా- కుతః- శ్రోతవ్యోమంతవ్య ఇత్యాద్యసకృదుపదేశాత్- నన్వత్ర శ్రవణాద్యావృత్తిర్నశ్రుతేతిచేత్- సాక్షాత్కారస్యైవావిద్యానివర్తనక్షమత్వేనాహిభ్రమాదౌదృష్టత్వాత్- సూక్ష్మవస్తు సాక్షాత్కారస్య చావృత్తి విశిష్టశ్రవణాది సాధ్యత్వస్య షడ్జాది స్వరస్థలే దృష్టత్వాత్- దుర్విజ్ఞేయాత్మ శ్రవణాదావపి సంసారానర్థమూలా విద్యానివర్తనక్షమ సాక్షాత్కారాయావృత్తిః కర్తవ్యా- దృష్టేసంభవత్యదృష్టకల్పనానుపపత్తేరితిభావః- వేద ఉపాసీతేత్యాద్యావృత్తి శ్రవణాచ్చ ప్రత్యయ ప్రవాహస్యైవోపాసనాత్వాత్- వేదేత్యస్యాప్యుపాసనార్థకత్వాత్- ఉపాస్య సాక్షాత్కార పర్యంత ముపాసనం కర్తవ్యమితి- ౧.

లింగాచ్చ- ఉద్గీథోపాసనం ప్రస్తుత్యాదిత్య ఉద్గీథ ఇత్యుపాసనమేక పుత్రతాదోషేణాపోద్య రశ్మీగ్ స్త్వం పర్యావర్తయాదితి రశ్మి బహుత్వోపాసనం విదధద్వాక్యం ప్రత్యయావృత్తిం సూచయతి- తేన న్యాయేన సాక్షాత్కారసాధనస్యావృత్తిసిద్ధిః- ౨.

ఇత్యావృత్త్యధికరణం- ౧.

పూర్వాధికరణే శ్రవణమనననిదిధ్యాస నానామావృత్తిరుక్తా తా ముపజీవ్య- అభేదపరశ్రుతీనాం గౌణార్థత్వశంకయా ధ్యానకాలే పరమాత్మని ఆత్మనోభేదేనైవ ధ్యానముచితం అభేదస్య ప్రత్యక్షేణ సర్వజ్ఞత్వ కించిజ్ఞత్వాది విరుద్ధధర్మత్వ లింగకానుమానే నచవిరోధాదితిసంశయే తన్నిరాకరోతి భగవాన్ సూత్రకారః.

ఆత్మేతితూపగచ్ఛంతి గ్రాహయంతిచ- ౩.

ఆత్మత్వేనైవేశ్వరోధ్యేయః- కుతః- త్వంవాహమస్మి భగవో దేవతే అహంవైత్వ మసీతి జాబాలా ఆత్మత్వేనైవోపగచ్ఛంతి- తథా గ్రాహయంతిచేశ్వర మాత్మత్వేన తత్త్వమస్యాదివాక్యాని- నచ తేషాం నామబ్రహ్మేత్యాదివ గౌణార్థత్వం ముఖ్యార్థత్వసంభవే గౌణత్వాయో

గాత్ - నచ ప్రత్యక్షాదివిరోధా దసంభవః- తేషా మావిద్యక మిథ్యా భేదగోచరత్వేన పారమార్థి కాభేదావిరోధిత్వా దితిభావః- 3.

ఇత్యహంగ్రహాధికరణం- ౨.

మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీత- నామబ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యాది ప్రతీకోపాసనే ష్వప్యభేదేనైవ ధ్యానం శాస్త్రీయత్వా విశేషా దితి సంశయే తన్నిరస్యతి.

నప్రతీకే నహిసః - ౪.

బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాత్ - ౫.

నప్రతీకే స్వాత్మబుద్ధిః కార్యా - కుతః _ నహిసః - సః - బ్రహ్మాభేదః హియస్మాన్నశ్రుతః- నామాదిషు బ్రహ్మదృష్టిర్హి కర్తవ్యత్వేనశ్రుతా నాత్మాభేదః- యద్వా-బ్రహ్మణి స్వాత్మబుధ్యాయాదృశః పురుషార్థః నామాదిషు తద్బుధ్యాతాదృశః పురుషార్థో యస్మా న్నవిద్యతే- ప్రత్యుతచేతనస్య జీవస్యా అచేతనా భేదధ్యానె అనర్థ ఏవ తస్మా దిత్యర్థః- యద్వా- తత్త్వమసి- త్వంతదసీత్యత్రహి వ్యతిహారేణాఖండా భేదశ్రుతః- అత్రతు- నామబ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యాదా ఇతి శబ్దేన తథాదృష్టిమాత్ర ముపదిశ్యతే సఫలధ్యానాయ- అతోనహిసః- నామాదీనాం బ్రహ్మభేద ఆత్మాభేదోవానహిశ్రుతో నాప్యనుభూత ఇతి వైషమ్యమితి- ౪.

పూర్వోక్త ప్రతీకోపాసనేషు బ్రహ్మణిమన ఆదిదృష్టిరుతమన ఆదౌ బ్రహ్మదృష్టిః కర్తవ్యేతి సంశయే- ఆహ.

బ్రహ్మదృష్టి రుత్కర్షాదితి- మన ఆదౌ బ్రహ్మదృష్టిరేవ కర్తవ్యా- కుతః_ ఉత్కర్షాత్ - బ్రహ్మణ ఉత్కృష్టత్వాదిత్యర్థః- అమాత్యాదౌ రాజదృష్టివ న్నికృష్టే మనఆదౌ ఉత్కృష్టస్య బ్రహ్మణఏవదృష్టిః ఫలవతీ- నాన్యథా- నచైవం బ్రహ్మణః ప్రాధాన్యాలాభః - ఇష్టత్వా దితిభావః _ ౫. ఇతి ప్రతీకాధికరణం- 3.

ఏవం యఏవాసౌతపతిత ముద్గీథముపాసీ తేత్యాది కర్మాంగోపా సనేషూద్గీథాదీనాం ఫలవత్వే నోత్కృష్టత్వా దాదిత్యాది సిద్ధవస్తు షూద్గీథాది దృష్టిరుపదిశ్యత ఇతిసంశయే తన్నిరస్యతి.

ఆదిత్యాదిమతయశ్చాంగ ఉపపత్తేః- ౬.

ఉద్గీథాదౌ కర్మాంగే ఆదిత్యాదిమతిరేవ కర్తవ్యా- కుతః_ ఉపపత్తేః- యథా ప్రోక్షణాదినా వ్రీహ్యాదిషు సంస్కృతేషు ప్రకృత కర్మాపూర్వ ముత్పద్యతే_ తథా కర్మాంగేషూ ద్గీథాదిషు ఆదిత్యాదిమతిభి స్సంస్కృతేషు ప్రకృతస్య కర్మణః ఫలాధిక్యలక్షణా సమృద్ధిరుపపన్నేతి భావః- ౬.

ఇత్యాదిత్యాదిమత్యధికరణం- ౪.

కిం కర్మాంగానాశ్రితా న్యుపాసనాని తిష్ఠన్నాసీనశ్శయానోవా కుర్యా దిత్యనియమ ఉతఆసీన ఏవేతిసంశయే- ఆహ.

ఆసీనస్సంభవాత్- ౭.

ధ్యానాచ్చ- ౮.

అచలత్వంచాపేక్ష్య- ౯.

స్మరంతిచ- ౧౦.

అత్ర నిధిధ్యాసనాదౌ విద్యాసాధనే ఆసననియమోక్తేః పాద సంగతిరోహ్యా- తత్ర పూర్వోక్త కర్మాంగోపాసనేష్వివా నియమ ఇతి ప్రాప్తే- బ్రూమః_ ఆసీనఏవ కర్మాంగానాశ్రితా న్యుపాసనాని కుర్వీత- కుతః_ సమానప్రత్యయ ప్రవాహాత్మకోపాసనస్య ఆసీన ఏవోపాసకే సంభవాత్- నహి తిష్ఠతః పుంసఉపాసనం సంభవతి- శరీరధారణే యత్నాపేక్షాయాం చిత్తవిక్షేపాత్- నాపి శయానస్య-నిద్రాప్రసంగాత్ కర్మాంగోపాసనానాంతు అంగపారతంత్ర్యా దుక్తస్తత్రా నియమ -౭.

ధ్యానాచ్చ - ఉపాసనస్య ధ్యాయత్యర్థ ధ్యానరూపత్వాత్ - ధ్యానస్యచాసీనేషు బకాదిష్వేకవిషయ దృష్టిషు ప్రయోగా దాసీన

ఏవోపాసీతేత్యర్థః- స్వస్తికపద్మకసిద్ధాద్యాసనానా ముపనిష త్సుప్రసిద్ధ త్వాచ్చ జితాసనస్యైవ ధ్యానఫలసాక్షాత్కారదర్శనా దితిభావః- ౮.

అచలత్వంచాపేక్ష్య- కించ ధ్యాయతీవ పృథివీత్యత్ర పృథివ్యా అచలత్వ మపేక్ష్య ధ్యానోపచారో దృష్టః- తస్మా.దపి లింగా త్కా- యేంద్రియ మనసా మైకాగ్ర్యమప్య వలంబ్యాసీన ఏవ ధ్యాయీ తేత్యర్థః- ౯.

స్మరంతిచ- శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసన మాత్మనః- ఇ త్యాదినా బాహ్యాసనస్మరణాచ్చాసీన ఏవోపాసీత పరమేశ్వర మైకా గ్ర్యే ణేత్యర్థః- ౧౦.

ఇత్యాసీనాధికరణం- ౮.

యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాత్ - ౧౧.

ఆప్రాయణాత్తత్రాపిహిదృష్టం- ౧౨.

కిమంగా నాశ్రితోపాసనేషు దిగాదినియమో స్తి నవేతి సంశ యె ఆహ- యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాదితి- ప్రాచ్యాదిదిఙ్నియమో నదీతీరాది దేశనియమః ప్రదోషాది కాలనియమశ్చ నాదర్తవ్యః- కింతు యత్ర దేశే కాలేవా చిత్తస్యైకాగ్రతా- ప్రత్యయప్రవాహా న్మ్న ఖ్యం తత్రోపాసీత- దిగాదివిశేషా శ్రవణా దిత్యర్థః- యద్వా ఉపాసనే ఇష్టాయా ఏకాగ్రతాయా స్సర్వత్రా విశేషాదిత్యర్థః- సమేశుచౌ శర్క రావహ్ని వాలుకా వివర్జితే శబ్దజలాశ్రయాదిభిః- మనోఽనుకూలేనతు చక్షుఃపీడనే గుహానివాతాశ్రయణే ప్రయోజయే దితిశ్రుతేః- ౧౧.

ఆప్రాయణాత్తత్రాపిహి దృష్టం- ఉపాస్యసాక్షాత్కారద్వారా ఫలహేతుష్వహం గ్రహోపాస్తిషు- కిం కదా చిదుపాసనం కృత్వో పరమేత్ ఉత- యావజ్జీవముపాసీతే త్యాకాంక్షాయాం ధారావాహి కోపాసనస్య సాక్షాత్కారహేతుత్వమిత్యాప్రాయణా ద్దేహపాతపర్యం త ముపాసీత- హియస్మా త్తత్రాపి మరణకాలేపి- సయావత్క్రతు ర

స్మాల్లోకాత్ప్రైతీతి శ్రుత్యాధ్యేయ ప్రత్యయానువర్తనం దృష్టం- నచ తదదృష్టసాధ్యం- దృష్టే సంభవ త్యదృష్టకల్పనా నుపపత్తేః- తస్మాదహం గ్రహోపాస్త్యో యావజ్జీవమనుష్ఠేయా ఇతిసిద్ధం- అనయోస్సూత్రయో ర్నాసీనాధికరణా ద్భేదఆవశ్యకః- ఏకవిషయత్వాత్- ౧౨

ఇత్యాసీనాధికరణం- ౫.

ఏవం జ్ఞానసాధనానుష్ఠానే ముముక్షో ర్యత్నాధిక్యార్థం ఫలాధ్యాయేపి సాధనానుష్ఠానక్రమం విచార్యఫలాధ్యాయస్థాం ఫలచింతాముపక్రమతే.

తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయో రశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్- ౧౩.

ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః పాతేతు- ౧౪.

అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధేః- ౧౫.

తత్ర నాభుక్తం క్షీయతే కర్మకల్పకోటిశతైరపీతి స్మృతే ర్విదుషోపి కర్మబంధోన కదాపి విచ్ఛిద్యేత ఇతిసంశయే ఆహ భగవాన్- సూత్రకారః తదధిగమఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశావితి- తదధిగమే బ్రహ్మసాక్షాత్కారేసతి-ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌభవతఏవ- కుతః- తద్వ్యపదేశాత్- తయోరుత్తరపాపాసంబంధ పూర్వపాపనాశయోర్విదుషిశ్రుత్యా వ్యపదేశాత్- యథా పుష్కరపలాశ ఆపోనశ్లిష్యంత ఏవమేవం విది పాపం కర్మనశ్లిష్యత ఇతి శ్రుతిర్విద్యావత ఉత్తరస్య పాపస్యాశ్లేషం దర్శయతి- తద్యథేషీకాతూలమగ్నౌప్రోతం ప్రదూయేత ఏవం హాస్యసర్వేపాప్మానః ప్రదూయంత ఇతి శ్రుతిర్విద్యావతః పూర్వస్య పాపస్యనాశం దర్శయతి- క్షీయంతే చాస్యకర్మాణితస్మిన్ దృష్టేపరావర ఇత్యాదికాశ్రుతిశ్చ- తస్మాద్బ్రహ్మవిద్యావతః పూర్వోత్తర పాపాసంబంధ ఇతి సిద్ధం- ౧౩.

ఇతరస్యాప్యేవమసంశ్లేషః పాతేతు- ఇతరస్యాపి పుణ్యస్యఏవమఘవదశ్లేషోనాశశ్చ- జ్ఞానాద్భవతః. ఉభేఉహ్యైవైషఏతేతరతీత్యాదిషు

పాపాసంబంధవత్త్వేనాఽసంబంధస్యావ్యపదేశాత్- శ్రుతావృశబ్దోఽప్యర్థః- ఏష బ్రహ్మసాక్షాత్కారవాన్- సూత్రేతురవధారణార్థః- ఏవం బ్రహ్మసాక్షాత్కారవతః పురుషశ్రేష్ఠస్య పుణ్యపాపయోర్బంధహేత్వోరభావాత్ దేహపాతే ముక్తిరవశ్యం భవత్యేవేత్యర్థః- అత్రాగ్నిహోత్రదర్శాదీనామవిరుద్ధఫలత్వ ముపాధిః- ౧౪.

నను క్షీయంతేచాస్యకర్మాణీతి బహువచనేన సర్వకర్మక్షయె అవగమ్యమానే- ఉత్తరపూర్వాఘయోరిత్యాది సంకోచకరణం కిమర్థం- ప్రారబ్ధకర్మణోఽపిక్షయఃకుతో నస్యాదిత్యాశంకాయామాహ-

అనారబ్ధకార్యే ఏవతుపూర్వేతదవధేః-

ప్రారబ్ధకర్మక్షయాం గీకారే జీవన్ముక్త్యసిద్ధేః- తదర్థంయె పుణ్యపాపే ఏతద్దేహావచ్ఛేదేన సుఖదుఃఖానుభవార్థం ప్రవృత్తే- తేఆరబ్ధకార్యే- తద్వ్యతిరిక్తే అనారబ్ధకార్యే పూర్వేఅనాదిభవపరంపరాయాం జ్ఞానోత్పత్తి పర్యంతం సంచితే- తేఏవ పుణ్యపాపే జ్ఞానాత్ క్షీయేతే - కుతః- తదవధేః- తస్యతావదేవచిరంయావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యఇతి దేహపాతావధి శ్రవణాదిత్యర్థః తథాచ విశేష శ్రుత్యనుసారేణా విశేషశ్రుతి సంకోచ ఇతి భావః - బ్రహ్మతత్త్వ సాక్షాత్కారవాన్ యావన్నవిమోక్ష్యతే తస్యతావదేవచిరం- తావానేవదేహపాతపర్యంతమేవ విలంబః- అథ ఆరబ్ధకార్యభోగాద్దేహపాతానంతరం సంపత్స్యే బ్రహ్మ సర్వాత్మకం సర్వాధిష్ఠానంచ సంపత్స్యత ఇత్యర్థః-శుద్ధబ్రహ్మభావ పరిశేషస్తు విదేహముక్తిరూప ఉత్తరకాలే ఆవిర్భవతి- తద్విభాగస్తు- సంపద్యావిర్భావస్స్వేన శబ్దాదిత్యాదినా చతుర్థపాదే విస్తరేణ ప్రతిపాద్యతే- ౧౫- అత్రాప్యధికరణభేదోనావశ్యకః-

ఇత్యఘాశ్లేషాధికరణం- ౬.

నను పూర్వాధికరణే బ్రహ్మసాక్షాత్కారవతఉత్తరకాలీనయోః పుణ్యపాపయోరశ్లేష ఉక్తః- తర్హి-నిత్యనైమిత్తికాద్య ననుష్ఠానమే

వోచితంభాతి- అనుష్ఠితస్యాప్య సంశ్లేషాత్ వృథాయాస ప్రసంగాది త్యాశంకాయాంతద్వ్యవస్థాం దర్శయతి.

అగ్నిహోత్రాదితు తత్కార్యాయైవతద్దర్శనాత్- ౧౬.

అతోఽన్యాపిహ్యేకేషాముభయోః- ౧౭.

యదేవవిద్యయేతిహి- ౧౮.

అగ్నిహోత్రాదితునిత్యంనైమిత్తికంచకర్మతత్తద్వర్ణాశ్రమోచితం- తేనస్నానదాన జపాదికం- సన్యాసినామయుత ప్రణవజపదండ తర్పణాదికం చోపలక్షితం- తుశబ్దేనేతరకర్మవైలక్షణ్యం సూచితం- తత్సర్వం తత్కార్యాయైవ తచ్ఛబ్దేన శ్రవణాదీన్యాసనాదీనిచ గృహ్యంతే- తేషాం యత్కార్యం జ్ఞానద్వారాముక్తిరూపం తస్మై ఏవభవతి- నజన్మాంతరదానాయ- నాపి వృథానాశాయ- కుతః- తద్దర్శనాత్ - బ్రాహ్మణావివిదిషంతి యజ్ఞేనదానేన తపసాఽనాశకేనేత్యాది శ్రుతౌ సత్త్వశుద్ధిద్వారాజ్ఞానహేతుత్వ దర్శనాత్- జ్ఞానోత్పత్త్యనంతరం- తస్యైతపోదమః కర్మేతి ప్రతిష్ఠేత్యాదౌ జ్ఞానప్రతిష్ఠాహేతుత్వ దర్శనాచ్చేత్యర్థః- జనకాదిషు తద్దర్శనాత్- అనుష్ఠాన దర్శనాదితివా- తథాచ జ్ఞానరూపఫలైకనాశ్యత్వం- నిత్యనైమిత్తికకర్మజాతస్య- నచాత్ర పంకప్రక్షాళనన్యాయ ఉదాహరణీయః- జ్ఞానార్థత్వేనానుష్ఠానస్యార్థవత్త్వాత్- ౧౬.

అతోన్యాపిహ్యేకేషా ముభయోః- అతోఽగ్నిహోత్రాదేర్నిత్యాదిరూపాదన్యాప్యస్తి కామ్యరూపా సాధుకృత్యా ఏకేషాంశాఖినాం- సాపికర్తృత్వాభిమాన ఫలాభి సంధ్యాదిరహితస్య వివేకినస్తత్కార్యాయైవేతి జ్ఞానప్రాప్తి తత్ప్రతిష్ఠారూపఫలాయైవే త్యుభయోర్జైమినిబాదరాయణయో స్సంమతా- కుతః కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేదకర్మణిచకర్మయః-కర్మణిక్రియమాణే-అకర్మబ్రహ్మభావంయఃపశ్యేత్ అకర్మణిబ్రహ్మభావేచకర్మ- అవశ్యకర్తవ్యతాంయః పశ్యేత్ సబుద్ధి

మానితి- జ్ఞానవానిత్యర్థః- కర్మణ్యేవాధికారస్తే మాఫలేషుకదాచన- తత్త్వవిత్తుమహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః- గుణాగుణేషువర్తంత ఇతిమత్వానసజ్జతే- ఇత్యాది స్మృతేః- యద్వా- తస్యపుత్రాదాయముప యంతి- సుహృదస్సాధుకృత్యాం ద్విషంతః పాపకృత్యామితిశ్రుతేస్తే షాం తథావినియోగోవా ద్రష్టవ్యఇతి - సర్వథా విహితకర్మత్యాగస్తు యావజ్జీవం నయుక్త ఇతిభావః- ౧౭.

యదేవవిద్యయేతిహి- యదేవవిద్యయాకరో త్యుపనిషదా శ్ర ద్ధయాతదేవ వీర్యవత్తరం భవతీతిశ్రుతేః నిత్యంనైమిత్తికంచకర్మకేవల మపియదాముముక్షో రుపకారాయ- తదావిదుషా అనుష్ఠితస్య జ్ఞాన సాధనత్వే జ్ఞానప్రతిష్ఠాహేతుత్వేచ కిం వక్తవ్యమితి- వీర్యవత్తరమి త్యుక్త్యా సాక్షాత్సత్వశుద్ధయే సర్వానర్థ నివృత్తయేచ భవతీతి భావః- ౧౮.

ఇత్యగ్నిహోత్రాద్యధికరణం- ౭.

ఏవం సంచితానాం జ్ఞానేననాశం- ఆగామినామశ్లేషం- అగ్ని హోత్రాది నిత్యనైమిత్తికానాం జ్ఞానోపకారకత్వంచోక్త్వా- ఆరబ్ధకర్మ ణాం నివృత్తిప్రకారం దర్శయతి.

భోగేనత్వితరేక్షపయిత్వా సంపద్యతే- ౧౯.

ఇతి ప్రథమఃపాదః.

ఇతరే ఆరబ్ధకార్యే పుణ్యాపాపేతుభోగే నక్షపయిత్వా విద్వాన్ శుద్ధసత్వమాత్ర పరిశిష్టో బ్రహ్మైవ సంపద్యతే నపునర్జన్మభజతే బ్రహ్మై వసన్ బ్రహ్మాప్యేతి- బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవ భవతీత్యాది శ్రుతిభ్యః- సంప ద్యచ ఏకపాద్విభూతిరూపలోకేషు యుగపత్సర్వకామావాప్తి మను భూయస్వేన చిన్మాత్రనిర్విశేషసత్తా సామాన్యరూపేణా విర్భవతీత్యర్థః వేదాంత విజ్ఞానసునిశ్చితార్థా స్సన్యాసయోగాద్యత యశ్శుద్ధసత్వాః-

తే బ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే పరామృతా త్పరిముచ్యంతి సర్వ ఇత్యాది శ్రుతే రితిభావః- ౧౯.

ఇతీతరక్షపణాధికరణం- ౮.

ఏవం వేదాంతై శ్శ్రవణం కుర్యాన్మననంచోపపత్తిభిః- యోగేనాభ్యసనం నిత్యం తతోదర్శనమాత్మన ఇతిభగవత్పాదసూక్తేః - అస్మిన్ ప్రథమేపాదే ముముక్షో శ్శ్రవణాద్యావృత్తిం- అధ్యాత్మం మనఆదిషు- అధిభూతమాదిత్యాదిషుచ అవిద్యా సిద్ధాంతత్తద్బుద్ధిం విహాయ సర్వత్ర బ్రహ్మబుద్ధ్యాఉపాసనం- బ్రహ్మణ్యాత్మబుద్ధిం- ధ్యానకాలే ఆసన స్థైర్యస్య కాయేంద్రియ మనసా మైకాగ్ర్యస్యచ నియమంచవిధాయ ఏవమాప్రాయణ మనుతిష్ఠతోభాగ్యో దయాత్పరమాత్మ సాక్షాత్కారలాభే తత్ప్రభృతి సంచిత కర్మణోనాచ ఆగామిన అశ్లేషో విహితస్య ఉపకారకత్వం- ఆరబ్ధస్యభోగే నక్షపణంచభవతీతి- దేహపాతాదూర్ధ్వం నిష్ప్రత్యూహం బ్రహ్మసంపద్యత ఇతిచ ప్రతిపాదితం-ఏవం శాస్త్రీయ శ్రేయోమార్గ ప్రవృత్తస్య నిషిద్ధాచరణమేవ నప్రసజ్యతే- ప్రవాహ పతితస్యత్వశ్లేషోద్విషత్సు సంక్రమణంచ భవతీతిభావః- ఏవం పరంజ్యోతి రుపసంపన్నస్య సత్వశేషకాలే యుగపత్సర్వకామావాప్తిరూప జీవన్ముక్తివైభవం- తల్లయే నిర్విశేషచిన్మాత్ర విదేహకైవల్యంచ విస్తరతశ్చతుర్థపాదే వ్యుత్పాద్యతే.

నను నాభుక్తం క్షీయతె కర్మకల్పకోటి శతైరపీత్యజ్ఞానాం కర్మప్రతిబంధ ప్రతిపాదనం- తత్త్వావగతౌ కర్మాభావ ప్రతిపాదనంచ కుత ఇతిచేత్ సర్గాదౌ ప్రాక్తనం కర్మవిద్యతె నేహ కస్యచిత్ - సర్గాదౌ సర్గరూపేణ బ్రహ్మైవేత్థం విజృంభతే- నాదత్తె కస్యచిత్పాపం నచైవసుకృతం విభురితీశ్వరస్య- ఈక్షణాది ప్రవేశాంత చిన్మయ సృష్టౌ నకర్మాపేక్షా అజ్ఞానేనావృతంజ్ఞానం తేనముహ్యంతి జంతవః- కర్మకల్పనయా జీవస్య కర్మఫలభాగ్భవేదితి శాస్త్రానుసారేణ జీవభ్రాంతి సిద్ధమేవకర్మ- అతోనానాది- అన్యథా కర్మణోఽనాదిత్వే కర్మనిమిత్తస్య

దేహారంభస్య కర్మణ్తైవ నివృత్తిర్వాచ్యా- నజ్ఞానేన కుత్రాప్య దర్శ
నాత్ - అతో జన్మ నకర్మనిర్మితం- కింతుజన్మ - కర్మచేత్యుభయ మవి
ద్యాసిద్ధమే వేతి అత స్తమసః పర స్తనపరంజ్యోతి స్సాక్షాత్కారరూప
తత్త్వజ్ఞానాదుభయ నివృత్తి రుపపన్నై వేతిసిద్ధం.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థశిష్య శ్రీ అద్వైతానంద తీర్థవిరచితాయాం
బ్రహ్మసూత్రతాత్పర్య దీపికాయాం చతుర్థా
ధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః-

హరిః ఓంతత్సత్.

ఓమ్.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

శ్రీమద్గణాధిపతయేనమః.

చతుర్థాధ్యాయస్య - ద్వితీయఃపాదః.

పూర్వపాదాంత్యాధికరణే ఆత్మసాక్షాత్కారవత ఉత్క్రాంత్యనపేక్షం పరంజ్యోతి స్సంపత్తిరుక్తా- ఇదానీం శ్రవణాది సర్వసాధన సంపన్నస్యాపి ప్రజ్ఞామాంద్యా త్పరమాత్మ సాక్షాత్కారహీనస్య- స్వల్పమేవాంబులభతే ప్రస్థంప్రాప్యాపి సాగరమితిన్యాయేనకార్య బ్రహ్మలోకప్రాప్తిం నిరూపయిష్యన్నేవ తదపేక్షితా ముత్క్రాంతిం సర్వాపామరసమానాం నిరూపయితుం ద్వితీయం పాదమారభతే.

వాఙ్మనసి దర్శనాచ్ఛబ్దాచ్చ- ౧.

అతఏవచసర్వాణ్యను- ౨.

తన్మనః ప్రాణఉత్తరాత్ - 3.

సోధ్యక్షేతదుపగమాదిభ్యః- ౪.

భూతేషుతచ్ఛ్రుతేః- ౫.

నైకస్మిం దర్శయతోహి- ౬.

అస్త్యుత్క్రాంతి క్రమబోధికాశ్రుతిః- అస్యసోమ్య పురుషస్య ప్రయతోవాఙ్మనసి సంపద్యతేమనః ప్రాణే- ప్రాణ స్తేజసి- తేజః- పరస్యాందేవతాయా మితి- ప్రయతః మ్రియమాణస్యేత్యర్థః- సోపాదానే స్వస్యలయఇతివాచోమనస్యను పాదేనేలయా సంభవాత్- ఉక్తిర్వాగితిభావవ్యు త్పత్త్యావాక్ఛబ్దేన వాగ్వృత్తిరుచ్యతే- మనోవృత్తౌ సత్యా

మేవమనసి వాగ్వృత్తిస్సంప్రలీయతే-కుతః- దర్శనాత్ - మనోవృత్తౌ సత్యామేవలోకే వాగ్వృత్తిలయస్య దర్శనాత్ - వాఙ్మనసీతిశబ్దాచ్ఛ-వాక్ఛబ్దస్తద్వృత్తావపి ప్రసిద్ధఏవహి - ౧.

ఉక్తశ్రుతౌవాచ ఏవశ్రవణా దింద్రియాంతరాణాం చక్షురాదీనాం మనసివృత్తి లయోనాస్తీతిభ్రమం వారయతి- అతఏవచ సర్వాణ్యను యతఏవమనసోవా గుపాదానత్వా భావాన్మనసివాచో వృత్తిలయమాత్ర మతఏవసర్వాణి చక్షురాదీన్యపి స్వానుపాదానే మనసిసవృత్తికే స్వస్వవృత్తిలయమాత్రేణాను వర్తంతే నతుస్వరూపేణలీయంత ఇత్యర్థః- తస్మాదుపశాంత తేజాః పునర్భవమింద్రియైర్మనసి సంపద్యమానై రితి శ్రుత్యంతరా దితిభావః- ౨.

తన్మనః ప్రాణఉత్తరాత్ - తత్ సర్వేంద్రియవృత్తిలయాధికరణం మనోపిప్రాణే స్వవృత్తిలయే నైవలీయతే- నస్వరూపేణ కుతః- ఉత్తరాత్- మనః ప్రాణఇత్యుత్తరా ద్వాక్యాదేవేత్యర్థః- సుషుప్తిమృత్యవస్థయో స్సవృత్తికే ప్రాణేసత్యేవ మనోవృత్తిలయదర్శనా దితిహేత్వనుషంగః- నహ్యాబన్న యోరుపాదానోపాదేయత్వమాత్రేణ తద్వికారయో రప్యుపాదానోపాదేయభావోయుక్తః హిమఘటయోస్త దదర్శనాదితిభావః- ౩.

ఏవం మనః ప్రాణఇతివాక్యం విచార్య- ప్రాణస్తేజసీ త్యుత్తరవాక్యే విశేషమాహ- సోధ్యక్షే తదుపగమాదిభ్యః-సప్రాణోఽధ్యక్షే కార్యకరణ సంఘాతవతిజీవేనివృత్త వృత్తిరవతిష్ఠతే- కుతః- తంజీవం ప్రత్యుపగమానుగమావస్థానేభ్యః - యథారాజానం యాత్రేచ్ఛావంతం సంతంభృత్యా ఆభిముఖ్యే నాగచ్ఛంత్యేవమేవే మమాత్మానమంతకాలే సర్వేప్రాణా అభిసమాయాంతీతిశ్రుతి రింద్రియాణాం ముఖ్యప్రాణసహితానాం జీవం ప్రత్యాభిముఖ్యేనాగమనం దర్శయతి - తముత్క్రామంతం ప్రాణోఽనూత్క్రామతీతి శ్రుతిగర్చ్ఛంతం జీవం ప్రతిప్రాణస్యానుగమనం దర్శయతి- సవిజ్ఞానోభవతీతిశ్రుతిః కరణవ్యుత్పత్త్యా విజ్ఞానశబ్దవాచ్యేంద్రియ జాతస్య ప్రాణసహితస్య ప్రాప్తవ్యకర్మ

ఫలజ్ఞానవతి జీవేఽవస్థానం దర్శయతి- తస్మాజ్జీవ ఏవప్రాణస్యవృత్తిల
య ఇత్యవగంతవ్యః- ౪.

కథం తర్హిః ప్రాణస్తేజసీతి శ్రుతిరతఆహ- భూతేషుతచ్ఛ్రుతేః
ప్రాణస్తేజసీతి శ్రుతే స్సాక్షాత్సంత్మనా విద్యమానేషు తేజస్సహితే షూ
త్తర దేహారంభకేషు పంచభూతేషూపాధి షూపహితత్వేన విద్యమా
నేజీవేప్రాణస్య వృత్తిలయ ఇత్యవగంతవ్యం- ఉపగమాదిశ్రుత్యనుసా
రాత్- తథాచోపహితజీవ ప్రాప్తప్రాణస్యోపాధితేజ ఆదిభూతప్రాప్తి
రర్థసిద్ధత్వాత్ ప్రాణస్తేజసీతి శ్రుత్యుపపత్తి రిత్యర్థః- ౫.

నను ప్రాణస్తేజసీత్యేకస్యైవ తేజసశ్శ్రవణాత్కథం తేజస్సహచ
రితేషు భూతేష్వి త్యుక్తమతఆహ- నైకస్మిన్ దర్శయతోహి.

ఏకస్మిన్నేవ తేజసి జీవఉత్క్రాంతి సమయేనావతిష్ఠతే ఉత్తర
దేహస్య పాంచభౌతికత్వేన పంచసుభూతేషు స్థితేరావశ్యకత్వాత్- ద
ర్శయతోహీమమర్థంరంహత్యధికరణే వ్యాఖ్యాతే ప్రశ్నప్రతివచనే
యద్వాపృథివీమయ ఆపోమయో వాయుమయ ఆకాశమయస్తేజోమ
య ఇత్యాద్యాశ్రుతిః- అణ్వ్యోమాత్రాఽవినాశిన్యో దశార్ధానాం
తుయాస్స్మృతాః- తాభిస్సార్థమిదం సర్వం సంభవత్యనుపూర్వశ ఇతి
స్మృతిశ్చ ఇమమర్థం దర్శయతః- అణ్వ్యస్సూక్ష్మాః మీయంత ఇతి
మాత్రాః ప్రాఙ్మోక్షాదవినాశిన్యః- దశార్ధానాం పంచానాం భూతా
నామిత్యర్థః- ననుజీవస్యోత్క్రాంతికాలే భూతాశ్రయత్వం తౌహాయ
దూచతుః కర్మహైవతదూ చతురితి కర్మాశ్రయత్వ బోధకశ్రుతి విరుద్ధ
మితిచేత్ కర్మణోబంధ నిమిత్తత్వేనాశ్రయత్వం భూతానాం దేహో
పాదానత్వే నాశ్రయత్వ మిత్యవిరోధాత్ - తౌయాజ్ఞవల్క్యార్త
భాగౌ- ౬.

ఇత్యుత్క్రాంత్యధికరణం- ౧.

పూర్వోక్తోత్క్రాంతి ముపజీవ్యసందిహ్యతే- కిముత్క్రాంతిర
విదుషఏవ- ఉతవిదుషోపీతి- కుతః తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి

త్యుత్క్రాంతస్య దహరాద్యుపాసకస్య మోక్షశ్రవణాత్తన్నిర్ణయా యాహ-

సమానాచాస్మృత్యుపక్రమాద మృతత్వంచానుపోష్య- ౭.

తదాపీతే స్సంసారవ్యపదేశాత్_ ౮.

సూక్ష్మంప్రమాణతశ్చతథోపలబ్ధేః- ౯.

నోపమర్దేనాతః- ౧౦.

అస్యైవచోపపత్తేరేషఊష్మా- ౧౧.

స్మృతిస్సరణానుకూలో దేవయానమార్గః- తదుపక్రమాత్ పూర్వభావినీ ఉత్క్రాంతిస్సా విదుష అవిదుషశ్చ సమానైవ- అత్రవిద్వాన్నాత్మజ్ఞః- కింత్వాత్మజ్ఞానసాధన శ్రవణాది సంపన్న త్వేప్య విద్యావరణాదనిర్గతః అవిద్వానేవ గౌణ్యావృత్యావిద్వానుచ్యతే- అతస్తస్యోత్క్రాంతిర విదుషా సమానైవ- శ్రవణాది పరిపాకాద విద్యావరణనిర్ముక్తస్య బ్రహ్మవిదస్తునోత్క్రాంత్యాదిర స్తీత్యుత్తరాధికరణేవక్ష్యతే- అస్యతుమంద బ్రహ్మవిద అమృతత్వంచానుపోష్యైవ- నముఖ్యం- ఉభవిదాహ ఇతిధాంగ్యోగిదం రూపమనుపోష్యేతి- అవిద్యాదిక్లేశానదగ్ధ్వ వేదమాపేక్షికమమృతత్వం- కార్య బ్రహ్మలోకప్రాప్తిలక్షణం- అతఏవతయోర్ధ్వమాయన్నమృతిమూర్ధన్యనాడీద్వారోత్క్రాంతిపూర్వకత్వమమృతత్వస్యోపదర్శితం- తస్మాత్ మందబ్రహ్మవిదవిదుషోరుత్క్రాంతి స్సమానేతి- అతస్తతనూర్నతదామో అశ్నుతఇతిశ్రుతేః- అతస్తతనూః- తత్త్వజ్ఞానేనాబాధిత భూతసూక్ష్మః- అతస్సఆమః- అపక్వఘటసదృశః- తద్బ్రహ్మచిదేకరసంనాశ్నుతేనానుభవతి- కింతుచిత్తరూపం జీవభావమేవాశ్నుత ఇత్యర్థః.

అత్రవ్యాఖ్యాతృభి స్సాధకాపరాధం- సగుణే ఆరోప్య సగుణబ్రహ్మవిద ఉత్క్రాంత్యాదీతి- సగుణం కార్యమేవ బ్రహ్మేత్యాదికథనమనుచితం- సగుణం నిర్గుణంచ బ్రహ్మచిదేకరసమేవహి- తద్విద్వా

న్ముక్తఏవచ- కార్యం బ్రహ్మతు సమష్టి చిత్తరూపం జడం పరిచ్ఛిన్న
మనీశాగ్రస్తం అతస్సంసారరూపమేవ- చిత్తమేవహి సంసారస్తత్ప్ర
యత్నేనశోధయేదితిశ్రుతేః- యద్యపిమంద బ్రహ్మవిదపి సగుణం నిర్గు
ణంచ పరం బ్రహ్మోపాస్తే- తథాపి స్వప్రజ్ఞామాంద్యా ద్వ్యష్టిభా
వాన్నిర్గతోపి సమష్టిజీవభావమే వాశ్నుతేనేశ్వరభావమితి- ౭.

కుతోమంద బ్రహ్మవిదవిదుషోరుత్క్రాంతి సామ్యమిత్యత ఆ
హ- తదాపీతే స్సంసారవ్యపదేశాత్- తదాపీతేః తస్యభూతసూక్ష్మస్య
ఆఅపీతేః అప్యయపర్యంతం- యోనిమన్యే ప్రపద్యంతే శరీరత్వాయ
దేహినః- స్థాణుమన్యేను సంయంతి యథాకర్మయథాశ్రుత మితి సంసా
రవ్యపదేశాత్- తద్భూత సూక్ష్మంతు తేజః పరస్యాందేవతాయామిత్య
త్రశ్రుతం తేజస్సజీవం సప్రాణం సేంద్రియగణం మనస్సహితం భూతాంత
రమిళితంచ- పరమాత్మన్యజ్ఞాతే సంపద్యత ఇత్యత స్సంసారవ్యపదేశో
యుక్తః- బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వేపిమంద బ్రహ్మవిదస్తత్ర సంపత్తి
ర్నాత్యంతికీ- ఆవరణానపగమాత్- సుషుప్తివదితిభావః- ౮.

ననూక్తలక్షణం భూతసూక్ష్మం యద్యస్తితర్హినిర్గచ్ఛత్పా
ర్శ్వస్థైరుపలభ్యేత- ప్రతిహన్యేత వేష్ట్యాదివన్మూర్తాంతరేణేత్యాశంకా
యామాహ- సూక్ష్మం ప్రమాణతశ్చతథోపలబ్ధేః- చకారస్స్వరూప
సౌక్ష్మ్యసముచ్చయార్థః- ఉక్తంభూత సూక్ష్మం పరిమాణతస్స్వరూప
తశ్చసూక్ష్మంత్రసరేణువచ్చక్షుర్వచ్చ- తచ్చ సూక్ష్మతమనాడీద్వారాని
ష్క్రమణ శ్రుత్యాతథా సౌక్ష్మ్యస్యోపలబ్ధేః- తత్రసూక్ష్మపదేనైవస్వ
చ్ఛత్వముపలక్ష్యతే- తథాచానుద్భూతరూపవత్వేన సూక్ష్మత్వాన్నోప
లభ్యతే స్వచ్ఛత్వాన్నమూర్తాంతరేణ ప్రతిహన్యతే- స్వల్పత్వాన్నా
డ్యాదా సంచారోపపత్తిరితి- ఉత్క్రామంతం స్థితంవాపి భుంజానంవా
గుణాన్వితం- విమూఢానానుపశ్యంతి పశ్యంతిజ్ఞానచక్షుష ఇత్యాది
స్మృతేః-౯.

నోపమర్దేనాతః- అతఏవస్వచ్ఛత్వ లక్షణాత్సౌక్ష్మ్య దల్ప

స్వరూపాదస్య సూక్ష్మశరీరస్య దేహభేదచ్ఛేదాది నిమిత్తే నోపమర్దే
ననోపమర్ద ఇత్యర్థః- ౧౦.

సూక్ష్మదేహసద్భావేచాన్యల్లింగకమనుమానమాహ- అస్యైవ
చోపపత్తేరేషఊష్మా- ఏషః స్థూలదేహ ఉపలభ్యమాన ఊష్మాఅస్యైవ-
సూక్ష్మదేహస్య ధర్మః- సత్యేవసూక్ష్మదేహేతదుపలబ్ధేః- తదభావేమృత
శరీరేతదనుపలబ్ధేరిత్యన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాంతద్ధర్మత్వస్యైవోపపత్తే
రిత్యర్థః- ౧౧.

ఇతి స్మృత్యుపక్రమాధికరణం- ౨.

పూర్వాధికరణే- ముఖ్యామృతత్వే ఉత్క్రాంత్యభావోవర్ణిత
స్సనయుక్త ఇత్యాక్షిపతి.

ప్రతిషేధాదితిచేన్న శారీరాత్- ౧౨.

స్పష్టోహ్యేకేషాం- ౧౩.

స్మర్యతేచ- ౧౪.

ప్రతిషేధాదితి చేన్న - అథా కామ యమానోయోఽకా
మో నిష్కామ ఆప్తకామ ఆత్మ కామోనతస్య ప్రాణా ఉ
త్క్రామం త్యత్రైవ సమవలీయంత ఇత్యాత్మ విదశ్శరీరాత్ప్రాణో
త్క్రాంతి ప్రతిషేధాన్నా స్త్యుత్క్రాంతి రితిచేన్న శారీరాత్- జీవా
దయం ప్రాణోత్క్రాంతి ప్రతిషేధః- నశరీరాత్- నతస్మాత్ప్రాణా ఉ
త్క్రామంతీతి మాధ్యందినశాఖాయాం జీవాదేవ ప్రాణోత్క్రాంతిప్రతి
షేధస్య శ్రుతత్వాత్ తస్మాత్ప్రాణాదిసహితస్య జీవస్యాత్మవిదో వ్యు
త్క్రాంతిరస్తీతి పూర్వపక్షే- అథ తత్త్వసాక్షాత్కారానంతరం- బా
హ్యవిషయ కామనాశూన్యత్వ మకామత్వం- మానసికవిషయ కామ
నాశూన్యత్వం నిష్కామత్వం- ప్రాప్తస్వరూపానంద తృప్తత్వమాప్త
కామత్వం- తత్ర హేతురాత్మకామఇతి- ౧౨.

సిద్ధాంతయతి- స్పష్టోహ్యేకేషాం- ఏకేషాం కాణ్వానాం శాఖాయాం ప్రాణానామాత్మవిద్దేహా దుత్క్రాంతిప్రతిషేధ స్స్పష్టో హియత ఉపలభ్యతే- అతోనత స్యోత్క్రాంతి రిత్యర్థః- తథాహి యత్రాయం పురుషోమ్రియతే ఉదస్మాత్ప్రాణా ఉత్క్రామంత్యాహో నేత్యార్తభాగ ప్రశ్నే ద్వితీయమనుత్క్రాంతిపక్ష మాశ్రిత్య యాజ్ఞవల్క్య నోత్క్రామంతీ త్యుక్త్వా తర్హి ప్రాణోత్క్రాంత్యభావే మృతోనభవే దిత్యాశంక్య అత్రైవ సమవలీయంత ఇతిప్రాణవిలయం ప్రతిజ్ఞాయత త్సిద్ధయే సఉచ్ఛ్వయత్యాధ్మాయత్యా ధ్మాతో మృతశ్శేత ఇత్యుత్క్రాంత్యవధే ర్దేహస్యో చ్ఛ్వయనాదిక మాహ- ఏత త్సామాన్యా న్మాధ్యందినశాఖాయామపి తస్మా దిత్యనేన దేహస్యైవ గ్రహణం బోధ్యం- ఉత్పన్నాత్మ సాక్షాత్కారస్య యత్ర యదాఽయం స్థూలః ప్రత్యక్షః పురుషో దేహోమ్రియతే సర్వచేష్టాశూన్య శ్శేతే భూమౌ శేతే- తదా అస్మా ద్దేహాత్ప్రాణా ఉత్క్రామంతివా ఆహో పక్షాంతరేణ అత్రైవ నాశం యాంతీతి ప్రశ్నార్థః- అత్ర ప్రాణశబ్దేన సూక్ష్మదేహోక్తిః- సదేహ ఉచ్ఛ్వయతి ఉచ్ఛూనోభవతి- నన్వయం రోగః కశ్చిదిత్యతఆహ- ఆధ్మాయతీతి- బాహ్యేన వాయునాపూరితో వివిధాన్ శబ్దానార్ద్రిభేరీవ త్కరోతి యత ఆధ్మాతశ్శబ్దవా నతో మృతో విలీనసూక్ష్మశరీరస్సన్ భూమౌ శేతఇత్యర్థః- తస్మా జ్జీవా త్ప్రాణోత్క్రాంతే రప్రాప్తత్వేన నిషేధాయోగా ద్విద్వద్దేహాదేవ ప్రాణోత్క్రాంతిప్రతిషేధ ఇతి నవిదుషో మార్గోత్క్రాంతీ- ౧౩.

స్మర్యతేచ- మహాభారతే- మార్గోత్క్రాంత్యో రభావః- సర్వభూతాత్మభూతస్య సమ్యగ్భూతాని పశ్యతః - దేవాపి మార్గే ముహ్యంతి హ్యపదస్యపదైషిణఇతి- పదశబ్దః ప్రాప్యవాచీ- స్వాతిరిక్త పదశూన్యస్య బ్రహ్మవిదః సమ్యక్ ఆత్మత్వేన చిన్మయత్వేనచ భూతాని పశ్యతోదేవా అపి మార్గే ముహ్యంతిమార్గం నజానంతి తదభావాదిత్యర్థః- తస్మా ద్విదుషస్స్వరూపే బ్రహ్మణ్యేవ ప్రాణానాం లయో నోత్క్రాంతిరితిసిద్ధం- అత్ర కేచన వ్యాఖ్యాతారో ముఖ్య బ్రహ్మవిదో గత్యుత్క్రాంతీనస్త ఇత్యుక్తి మనుసృత్య- సుషుమ్నాశీలనం మందబ్ర

హ్మవిదామేవ- బ్రహ్మలోకప్రాపకత్వాత్- బ్రహ్మణో నిర్వాణసమయే స సుషుమ్నా మార్గేణకమన్యంబ్రహ్మాణం గచ్ఛతీతియుక్త్వా సుషుమ్నాశీలనం ముముక్షూణా మనావశ్యకమిత్యూచుః- తదనుసృత్య బహవ ఆధునికా బహిర్ముఖా వాగ్వైఖరీమాత్రసారాశ్చ సంపన్నాః ఉక్తంహి- అన్యథాశా స్త్రగర్తేషులుఠతాం భవతామిహ- భవత్య కృత్రిమాజ్ఞానాం కల్పైరపి ననిర్వృతిరితి- అతోముముక్షూణాం సర్వేషాం సుషుమ్నైవగతిః- తత్రా జ్ఞానస్య నిశ్శేషనివృత్తౌ చిన్మయ విశ్వరూప ప్రాప్తి స్తల్లేశానువృత్తౌ బ్రహ్మలోకప్రాప్తిః క్రమముక్తిశ్చే త్యవధేయం- ఉక్తంహి- ఇత్యుక్త్వాభగవాన్ బ్రహ్మ బ్రహ్మలోకజనైస్సహ- బద్ధపద్మాసనోనంత సమాధానగతో ఽభవత్- ఓంకారార్థార్థమాత్రాం- తశ్శాంత నిశ్శేషమానసః- లిపికర్మార్పితాకార ఆసీదాశాంత వేదనఇతి ద్విపరార్థావసానసమయే బ్రహ్మణోపి పరప్రాప్తౌ సుషుమ్నైవగతి రిత్యవగంతవ్యం- వేదాంతశ్రవణం కుర్వన్ యోగం సమారభేత్- తస్మాత్ జ్ఞానంచ యోగంచ ముముక్షు ర్దృఢమభ్యసే దిత్యాది విధిదర్శనాత్- వేదాంతై శ్శ్రవణంకుర్యా న్మననం చోపపత్తిభిః- యోగేనాభ్యసనంనిత్యం తతోదర్శనమాత్మన ఇతి భగవత్పాదవచనాచ్చ- ౧౪.

ఇత్యుత్క్రాంతిప్రతిషేధాధికరణం- 3.

పూర్వాధికరణే ప్రాణశబ్దవాచ్యానాం కలానాం బ్రహ్మణి లయ ఇత్యుక్త మయుక్తం- గతాః కలాః పంచదశప్రతిష్ఠా ఇతి విద్వద్విషయ శ్రుత్యైవ కలానాం స్వస్వోపాదానభూత పృథివ్యాదిషు లయశ్రవణాదిత్యాశంకాయామాహ.

తాని పరేతథాహ్యాహ- ౧౫.

అవిభాగోవచనాత్- ౧౬.

తాన్యుక్తవిశేషణాని భూతసూక్ష్మాణ్యా విద్యకాని షోడశకలాత్మక సూక్ష్మదేహరూపాణి పరే బ్రహ్మణిలీయంతే- కుతః - కథాహ్యాహ శ్రుతిః- ఏవమేవాస్య పరిద్రష్టురిమాః షోడశకలాః పురుషాయ

ణాః పురుషం ప్రాప్యాస్తం గచ్ఛంతీతి- యథానద్యస్సముద్రం ప్రాప్య లీయంతే ఏవ మేవాస్య పరిద్రష్టుః పరితస్సర్వతో ऽనవచ్ఛిన్నం ప్రత్యగ్రూపం బ్రహ్మద్రష్టు ర్విశేష విజ్ఞానవతో జీవన్ముక్తస్య- ఇమా అవిద్యాకల్పితాః పూర్వం స్వానుభవగమ్యాః కళాః పురుషాయణాః పురుషాధ్యస్తాః పురుషం అపరోక్షతోజ్ఞాతం ప్రాప్య మరుజలమివ లయం యాంతీత్యర్థః పూర్వశ్రుతౌ పృథివ్యాదిషు లింగశరీర లయోక్తిస్తు స్వస్వోపాదానే స్వస్య లయఇతి వ్యాప్తిమూలక విదేహముక్తివిషయా- తత్ర విజ్ఞానమయశ్చ ఆత్మాపరేవ్యయే సర్వఏకం భవంతీతి విజ్ఞానమయస్యాపి లయప్రతిపాదనాత్ - జీవన్ముక్తివిహారానంతరం హి విదేహముక్తిః- భూయశ్చాంతే విశ్వమాయానివృత్తి రితి శ్రుత్యంతరాత్- విద్యాప్రపంచగతానాం కలానాం భౌతికత్వం- అవిద్యాప్రపంచగతానా మావిద్యకత్వంచ పూర్వం వ్యుత్పాదితమేవే త్యవిరోధః-౧౫

అవిభాగోవచనాత్- సోయం విద్వత్కళావిలయ ఆత్యంతిక ఏవా విభాగః- ససావశేషోऽవిదుషఇవ- కుతః వచనాత్ - కళానాం లయోక్త్యనంతరం- భిద్యేతే తాసాం నామరూపేఇతి కలానాం శక్త్యాత్మకనామరూపయోః పురుషే లయముక్త్వా సఏషోऽకలోऽమృతోభవతీతి వచనా దిత్యర్థః- ౧౬.

ఇతి పరలయాధికరణం- ౪.

పరవిద్యాచింతాం ప్రాసంగికీం సమాప్య ప్రకృతామపరవిద్యాచింతా మనుస్మరతి.

తదోకోऽగ్రజ్వలనంతత్ప్రకాశితద్వారో విద్యాసామర్థ్యాత్తచ్ఛేష
గత్యనుస్మృతి యోగాచ్చహార్దానుగృహీతశ్శతాధికయా-౧౭

రశ్మ్యనుసారీ- ౧౮.

నిశినేతిచే న్న సంబంధస్య యావద్దేహ భావిత్వా
ద్దర్శయతిచ- ౧౯.

అతశ్చాయనేపిహి దక్షిణే- ౨౦.

యోగినః ప్రతిస్మర్యతే స్మార్తేచైతే- ౨౧.

ఇతి ద్వితీయఃపాదః.

పూర్వం సృత్యుపక్రమాధికరణే మందబ్రహ్మవిదో ఽవిదుషశ్చ సమానోత్క్రాంతి రిత్యుక్తం- తత్ర మందబ్రహ్మవిద ఉత్క్రాంతౌ విశేషోత్రోచ్యతే- తదోకోగ్రజ్వలనం- తస్య విలీనవృత్తిక వాగాది సమూహస్య ఉత్క్రమిష్యతో జీవస్య- ఓకోనివాసస్థానం భూతసూక్ష్మం తేజశ్శబ్దితం తస్యాగ్రం యత్తస్యజ్వలనం- ప్రాప్తవ్య కర్మఫలజ్ఞానరూపం ప్రద్యోతాఖ్యమాదా స్వప్నవద్భవతి- తేన ప్రద్యోతేన ప్రకాశితద్వారో మందబ్రహ్మవిద విద్వాంశ్చభవతి- శ్రుతిః - తస్య హైతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యోతతే- తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతి చక్షుషోవా మూర్ధ్నోవాన్యేభ్యోవా శరీరదేశేభ్య ఇతి- తత్ర విద్వత్తులానామవిభాగవత్ -అవిదుషశ్చక్షుష్టఇత్యా ద్యనియమవచ్చనేత్యాహ- విద్యాసామర్థ్యాదితి- దహరాద్యుపాసనసామర్థ్యాత్ అవిద్యావరణ నివృత్త్యభావేపి మూర్ధస్థానాదేవ నిష్క్రమణం- అన్యథా ద్వారనియమాభావే విద్యాకృతోత్కృష్ట ఫలప్రాప్తి ర్నస్యాదితి- నిమిత్తాంతరమాహ- తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతి యోగాచ్చేతి- తస్యా ఉపాసనాయాశ్శేషభూతా- యాగతిర్మూర్ధన్యనాడీ ప్రభృతిర్మార్గః తస్యా అనుస్మృతిర్ధ్యానం తద్యోగా త్తద్విధానాచ్చతే నైవధ్యాతేన మార్గేణ నిష్క్రమణం యుక్తం- అన్యథా ద్వారాఽనియమేపిఫలప్రాప్తౌ మార్గధ్యాన విధివైయర్థ్యంస్యాత్ - తస్మాత్ హార్దానుగృహీతః- హార్దేన బ్రహ్మణా సూపాసితేనానుగృహీత శ్శతాధికయా శతనాడీభ్యోధికయా మూర్ధన్యయా సుషుమ్నానాడ్యా ఉత్క్రామతి- అవిద్వాంసస్తు ఇతరాభిర్నాడీభిః- తథాచ శ్రుతిః- శతంచైకాచ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభి నిస్సృతైకా- తయోర్ధ్వమాయ న్నమృతత్వమేతి విష్వజ్ఞన్యా ఉత్క్రమణే భవంతీతి- విష్వక్ నానాగతయః- తస్మాత్ హృదయాదుద్గతయా భాసురయా మూర్ధానంగతయా సూర్యరశ్మిభి రేకీకృతయా బ్రహ్మనాడ్యా విద్వా న్నిష్క్రామతీతి- ౧౭.

రత్మ్యనుసారీ- దహరవిద్యాయామేవ బ్రహ్మనాడీరస్మి సంబంధముక్త్వా అస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రమ్యాథైతైరేవరస్మిభి రూర్ధ్వ ఆక్రమత ఇతి పూర్వోక్తరీత్యా బ్రహ్మనాడ్యా నిష్క్రాంతస్య రశ్మ్యనుసారిత్వ ముక్తం- ౧౮.

నిశి నేతి చేన్న సంబంధస్య యావద్దేహభావిత్వాద్దర్శయతి చ- అహని సూర్యరశ్మినాడీసంబంధసత్త్వాత్తత్రైవమృతో రశ్మ్యనుసారీ- నిశి తు న భవతి- తదసత్త్వాదితి చేన్న- నాడీరశ్మి సంబంధస్య యావద్దేహభావిత్వాత్ యావద్దేహభావిత్వంచ శ్రుతిర్ద్దర్శయతి- అముష్మాదాదిత్యాత్ప్రతాయంతేఆసుతదానాడీషు సృప్తా ఆభ్యోనాడీభ్యః ప్రతాయంతే తేఽముష్మిన్నాదిత్యే సృప్తా ఇతి- ప్రతాయంతే విస్తృతా భవంతి రశ్మయః- సృప్తాస్సంబద్ధాః- నన్వత్ర సంబంధశ్రుతో న తస్య యావద్దేహభావిత్వమిత్యాశంక్య ప్రమాణాంతరసూచకస్సూత్రే చకారః ప్రయుక్తః- రాత్రావప్యూష్మణ్యస్య దేహే దర్శనాద్రశ్మిసంబంధోఽనుమెయ ఇతి- తస్మా దహని రాత్రౌ వామృతో విద్వాననిలంబే నైవ రశ్మ్యనుసారీతి- న తస్య రాత్రౌ మృతస్య కాలాంతర ప్రతీక్షేతి సిద్ధం- ౧౯.

అతశ్చాయనేపిహి దక్షిణే- కిం దక్షిణాయనే మృతో విద్వాన్ విద్యాఫలం ప్రాప్నోతి న వేత్యుత్తరాయణ ప్రాశస్త్య ప్రసిద్ధేర్భీష్మస్య తత్ప్రతీక్షా స్మరణాచ్చ సందేహే పూర్వన్యాయమతిదిశతి- అత ఏవ కాలాంతర ప్రతీక్షానుపపత్తేర్విద్యాయా నిత్యవత్ఫలసంబంధ శ్రవణాచ్చ దక్షిణేప్యయనే మృతో విద్వాన్ ఫలమాప్నోత్యేవేత్యర్థః- అవిదుషాముత్తరాయణం ప్రశస్తమిత్యభివదనరూప ప్రవృత్త్యర్థం- పితృప్రసాదలబ్ధ స్వేచ్ఛామరణజ్ఞాపనార్థంచ వా భీష్మస్య విదుష ఉత్తరాయణ ప్రతీక్షేతి భావః- ౨౦.

నను భగవద్గీతాసు- యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః- ప్రయాతా యాంతి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభేతి కాలమేవ ప్రతిజ్ఞాయాహరాది కాలవిశేషస్య అనావృత్తయె నియతత్వోపదేశాత్కథం రాత్రౌ దక్షిణాయనే వా మృతో విద్వాన్ అనావృత్తిమాప్ను

యాదత ఆహ- యోగినః ప్రతిస్మర్యతే స్మార్తేచైతేఇతి- యోగినతే స్మార్తవిద్యోపాసకా న్ప్రత్యయ మహరాదికాలవిశేష స్స్మర్యతే స్మార్తత్వ ప్రత్యాసత్తేః- నశ్రౌతదహరాద్యుపాసకా న్ప్రతి- నన్వత్ర యోగోఽదహరాద్యుపాసనమేవాస్తు తత్రాహస్మార్తే చైతేఇతి- బ్రహ్మార్పణబుధ్యాకృతనిత్యాగ్నిహోత్రాదిః కర్మయోగః- అనాశ్రితః కర్మఫలమిత్యాదిస్మృతే- ధారణాపూర్వకాకర్తృత్వానుభవస్సాంఖ్యం- ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేషువర్తంత ఇతి ధారయన్నితి స్మృతేః- తథా చైతేయోగసాంఖ్యే స్మార్తేఏవ- నశ్రౌత విద్యారూపే- తథాచశ్రుతిస్మృత్యోరర్థభేదాన్న శ్రౌతోపాస్తిషు కాలనియమః- యదిచ శ్రుత్యుక్తదేవయాన పితృయానయోరత్ర స్మృతావపి ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ స్మృతౌ కాలశబ్దేనతదభిమానిదేవతా గ్రహణం శ్రుతి సమానార్థత్వాయక్రియతే తదా అహరాదికాలాభిమానిదేవతానాం సర్వదా సత్వాన్నవిదుషోకాలనియమాపేక్షేత్యనవద్యం- తస్మాద్యదాకదాచిన్మృతోవిద్వాన్ విద్యాఫలమాప్నోతీతి సిద్ధం- ౨౧.

ఇతి తదోకోఽగ్రజ్వలనాధికరణం- ౫.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థశిష్య శ్రీఅద్వైతానందతీర్థవిరచితాయాం
బ్రహ్మసూత్ర తాత్పర్యదీపికాయాం చతుర్థస్యా
ధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః
హరిః ఓంతత్సత్.

ఓమ్.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమః.

శ్రీమహాగణాధిపతయేనమః.

చతుర్థాధ్యాయస్య - తృతీయఃపాదః.

ఏవం పూర్వస్మిన్ పాదేమందబ్రహ్మవిదః కార్యబ్రహ్మలోకప్రాప్తయే దేవయాన మార్గం వక్తుం తదంగోత్క్రాంతిచింతాకృతా- సంప్రతి అంగినం దేవయానమార్గం వక్తుం తృతీయఃపాద ఆరభ్యతే.

అర్చిరాదినాతత్ప్రథితేః- ౧.

వాయుమబ్దాదవిశేషవిశేషాభ్యాం- ౨.

తటితోఽధవరుణ స్సంబంధాత్ - 3.

అస్తి బ్రహ్మలోకప్రాప్తి హేతౌ దేవయానమార్గే శ్రుతీనాం విప్రతిపత్తిః- నాడీసంబద్ధరశ్మిరూపో మార్గః క్వచిచ్ఛ్రూయతే- క్వచిత్తు తేర్చిష మభిసంభవంత్యర్చిషోహరిత్యాదా అగ్న్యాదిరూపః అన్యత్రతు- సూర్యద్వారేణ తేవిరజాః ప్రయాంతీతి- విరజాః విరజసః మార్గత్రాప్యఫల ప్రతిబంధవిధురా ఇత్యర్థః- ఏవంశ్రుతి విప్రతిపత్తౌ- ప్రకరణభేదా న్మార్గభేదః- తథాచ విదుషో మృతి కాలానియమవన్మార్గా నియమఇతిప్రాప్తేబ్రూమః- సర్వోహి బ్రహ్మలోక ప్రేప్సురర్చిరాదినైకేన మార్గేణగంతు మర్హతి- కుతః- తత్ప్రథితేః- తస్యార్చిరాదిమార్గస్య పంచాగ్నివిద్యా ప్రకరణే- యేచామీ అరణ్యేశ్రద్ధాం సత్యముపాసతే- తేర్చిషమభిసంభవంతీతి పంచాగ్న్యుపాసకస్యే తరస్యాపి విదుష శ్రుతత్వా దిత్యర్థః- నచప్రకరణభేదాన్మార్గభేదః- సర్వత్రార్చిరాద్యేక దేశప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - గంతవ్యబ్రహ్మలోకాభేదాచ్చ- సర్వత్రసర్వవిశే

షణోపసంహారేణానేక విశేషణయుక్తమార్గైక్యావగమాత్- తస్మా
ద్బ్రహ్మలోకప్రాప్తి హేతుర్మార్గ స్సర్వేషామర్చిరాదిరేవేతి- ౧.

కథమిత్యాకాంక్షాయాం సర్వేషాం మార్గవిశేషణానాం గ్రథనప్రకారః కథ్యతే- వాయుమబ్దాదవిశేషవిశేషాభ్యాం- సఏతం దేవయానం పంథానమాసాద్యాగ్నిలోక మాగచ్ఛతి సవాయులోకం సవరుణలోకం సఇంద్రలోకం సప్రజాపతిలోకం సబ్రహ్మలోకమితికౌషీతకినో దేవయానమార్గమామనంతి- సవిద్వాన్ తత్తల్లోకస్వామినా అగ్న్యాదినానీయత ఇత్యర్థః- ఛందోగాస్త్వేవమధీయతే- తేఽర్చిషమేవాభిసంభవంత్యర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతిమాసాగ్ స్తాన్మాసేభ్యస్సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్యమితి-ఉదఙ్ఙాదిత్యోయాన్ షణ్మాసానేతితానితి యోజనా- అత్ర శ్రుతిద్వయేప్యగ్నిరాదౌ ప్రతీతః-అనంతరంచకౌషీతకిశ్రుతౌ వాయుః- సోర్చిరాదిమార్గైకస్యానంతరం గ్రథితవ్యఇతి సందేహేసర్వత్రార్చిరాద్యేకదేశప్రత్యభిజ్ఞానా న్మార్గైక్య వదగ్న్యనంతరం వాయోఃప్రత్యభిజ్ఞానాత్తత్రైవ తస్య ప్రవేశఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః- అబ్దాత్ సంవత్సరాదనంతరం ఆదిత్యాత్పూర్వం వాయుమభిసంవిశంతి- కుతః- అవిశేష విశేషాభ్యాం- కౌషీతకిశ్రుతౌ వాయోః కుతశ్చిదానంతర్యం పూర్వత్వంవా విశేషో నజ్ఞాయతే తద్వాచక పదాభావాత్ -బృహదారణ్యకే త్వాదిత్యాత్పూర్వత్వం విశేషోదృశ్యతే- యదా పురుషోఽస్మా ల్లోకాత్ప్రైతి సవాయుమాగచ్ఛతి- తస్మైస తత్ర విజిహీతే యథా రథచక్రస్య ఖం తేనస ఊర్ధ్వ ఆక్రమతేస ఆదిత్యమాగచ్ఛతీతి- పురుషోధ్యాతా- లోకో దేహః- ప్రైతి తదేతి శేషః- విజిహీతే ఛిద్రంకరోతి- తథాచ తేనేతి శ్రుత్యా ఆదిత్యప్రాప్తి హేతుద్వార భూతా ద్వాయో రాదిత్యస్యానంతర్యావగమా దగ్న్యనంతరపాఠస్య బాధః అత్రైవం క్రమో నిష్పన్నః నాడీరస్మిప్రవేశానంతరం అర్చిరాది సంవత్సరాంతం గచ్ఛతి- ఛాందోగ్యశ్రుత్యనుసారాత్- బృహదారణ్యకే మాసానంతరం దేవలోకశ్రవణేపి ఛాందోగ్యశ్రుత్యా మాసానంతరం సంవత్సరస్యైవప్రవేశః- తస్య మాసావయవత్వేన యోగ్యత్వాత్- సంవత్సరానంతరం దేవలోకస్య

తతో వాయో స్తస్మా దాదిత్యస్య ఆదిత్యా చ్చంద్రమస శ్చంద్రాత్తటి ల్లోకస్య ప్రవేశః- తథాచ సూత్రే వాయుపదం దేవ లోకోపలక్షకం ఆ బ్దానంతరం దేవలోకసహిత వాయుమాగచ్ఛతి విద్వా నిత్యర్థః- ౨.

ఏవ మగ్న్యనంతరశ్రుత వాయోః స్థానముక్త్వా తత్రైవకౌషీ తకిశ్రుతౌ వాయ్వనంతరశ్రుత వరుణాదీనా మర్చిరాదిమార్గే స్థానమా హ- తటితోధి వరుణస్సంబంధాత్ - తటితో విద్యుల్లోకా దధి ఉపరి ష్టాత్ వరుణస్సంబధ్యతే కుతః- సంబంధాత్- తటిత ఉపరిహి సజ లా మేఘాద్వృశ్యంతే జలాధిపతిశ్చ వరుణఇతి తటిద్వరుణయో స్సంబం ధా దిత్యర్థః- వరుణానంతర మింద్రాదేః ప్రవేశః కౌషీతకి శ్రుతిపాఠక్ర మే బాధకాభావాదితి- 3.

ఇత్యర్చిరాద్యధికరణం- ౧.

ఏవ మర్చిరాదీనాం క్రమం నిరూప్య తేషామేవ స్వరూపం ని రూపయతి-

ఆతివాహికా స్తల్లింగాత్ - ౪.

ఉభయవ్యామోహా త్తత్సిద్ధేః- ౫.

వైద్యుతేనైవ తతస్తచ్ఛ్రుతేః- ౬.

కిమేతే ర్చిరాదయో మార్గచిహ్నభూతా ఉతభోగభూమయ ఆ హోస్విదాతివాహికా ఇతిసంశయే- తత్రార్చిరాదీనాం వృక్షనద్యాదివ న్మార్గచిహ్నత్వం- అగ్నిలోకం వాయులోకమిత్యాది లోకశబ్దశ్రవణా ద్భోగభూమిత్వం వేతిప్రాప్తేబ్రూమః- ఆతివాహికా స్తల్లింగాత్ - తేర్చి రాదయ ఆతివాహికాః బ్రహ్మగంతౄణాం విదుషాంగమయి తారః- కుతః- తల్లింగాత్ - అమానవస్సఏనాన్ బ్రహ్మగమయతీ త్యమా నవపురుషస్య విద్యుల్లోకం ప్రాప్తానుపాసకాన్ ప్రతిబ్రహ్మగమయితృ త్వ శ్రవణాదిత్యర్థః- నచయస్య గమయితృత్వం తస్యైవతదితి వాచ్యం తస్య వాక్యస్యార్చిరాది మానవపురుష సమభివ్యాహార ప్రాప్తమాన వత్వ నివృత్తిపరత్వేన సిద్ధవ ద్గమయితృత్వానువాదకత్వాత్- అతస్సి

ద్ధవద్గమయిత్రృత్వ దర్శనాల్లింగాత్పూర్వేషామర్చిరాదీనాం పురుషాణాం నేతృత్వం నచలోకశబ్దాత్తేషాం భోగభూమిత్వ మితివాచ్యం - లీనేంద్రియాణాం విదుషాం భోగాభావాత్ - తస్మాదగ్ని స్వామికం లోకంప్రాప్య - తేనాగ్నినాతివాహికే నాహదేవం ప్రాప్నోతి - తేనదేవతాంతరమిత్యేవం యోజ్యం- ౪.

ననులింగమాత్రం నపూర్వేషాం నేతృత్వగమకం న్యాయాభావాదిత్యతఆహ- ఉభయవ్యామోహాత్తత్సిద్ధేః- యద్యర్చిరాదయో అచేతనాస్తదావిదుషామపి నిర్దేహానాం లీనేంద్రియాణాం జ్ఞానాభావాన్నో భయోర్విద్వదర్చిరాద్యోర్వ్యామోహాదజ్ఞత్వాద్బ్రహ్మప్రాప్తిర్నస్యాత్ - లోకేహిమూర్ఛితో యత్నహీనోయత్నవద్భిశ్చేతనాంతరైర్నీయతేనాచేతనైరతోయత్న హీనశ్చేతనశ్చేతనాంతరైర్నీయతఇతి న్యాయసహితాల్లింగాత్పూర్వేషామర్చిరాదీనాం దేవానాంతత్సిద్ధేర్నేతృత్వసిద్ధేర్నన్యాయహీనంలింగం- అర్చిరాదీనాం దేవత్వే దక్షిణాయనే రాత్రౌవాప్రేతస్య విదుషో బ్రహ్మలోకగతిర్యుక్తతరాభవతి- దేవానాం సర్వదా సత్వాదితి- ౫.

వైద్యుతేనైవ తతస్తచ్ఛ్రుతేః- అమానవః పురుషో విద్యుల్లోకమాగతో వైద్యుతః - తేనైవ- తతః విద్యుల్లోకాదూర్ధ్వం నీయమానా విద్వాంసః బ్రహ్మ ప్రాప్నువంతి కుతః- తచ్ఛ్రుతేః- అమానవపత్య బ్రహ్మలోకాన్ గమయతి విద్యుల్లోకస్థానిత్యమానవస్యైవ గమయతృత్వ శ్రవణాత్ - అమానవ్రూప సంజ్ఞానత్వే నతువరుణాదీనాం నేతృత్వం నప్రాధాన్యేన అర్చిరాదివిద్యుతంతానాంచ ప్రాధాన్యేనైవ- తస్మాదర్చిరాదయో నేతారఇతి సిద్ధం- ౬.

ఇత్యాతి వాహికాధికరణం- ౨.

ఏవం గంతవ్యప్రాప్తిహేతుం మార్గం నిరూప్యఫలభూతం గంతవ్యం నిరూపయతి.

కార్యంబాదరిరస్యగత్యుపపత్తేః- ౭.

విశేషితత్వాచ్చ- ౮.

సామీప్యాత్తు తద్వ్యపదేశః- ౯.

కార్యాత్యయేతదధ్యక్షేణసహాతఃపర మభిధానాత్ - ౧౦.

స్మృతేశ్చ- ౧౧.

పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాత్ - ౧౨.

దర్శనాచ్చ- ౧౩.

నచకార్యేప్రతిపత్త్యభిసంధిః- ౧౪

సఏనాన్ బ్రహ్మగమయతీత్యత్ర- కింపరంబ్రహ్మగమయత్యమా నవఉత కార్యంబ్రహ్మేతి సంశయే పూర్వపక్షమాహ- కార్యమితి- కార్యమేవ బ్రహ్మగమయతీతి బాదరిరాచార్యో మన్యతే- కుతః- అస్య కార్యబ్రహ్మణః పరిచ్ఛిన్నస్య గత్యుపపత్తేః గంతవ్యత్వోపపత్తేః- ప్రత్యగ్భూతస్యాపరిచ్ఛిన్నస్య పరస్య బ్రహ్మణ స్తదనుపపత్తేరితి- ౭.

విశేషితత్వాచ్చ- బ్రహ్మలోకాన్ గమయతీతి శ్రుత్యంతరే బహువచనేన గంతవ్య బ్రహ్మణో విశేషితత్వాత్- సావయవస్యావయవ భేదేన భిన్నస్య బ్రహ్మణఏవ గంతవ్యత్వం- ననిరవయవ ప్రత్యగ్భూత బ్రహ్మణః- లోకశబ్దాచ్చ- భోగభూమేరేవ ప్రాప్యత్వం నపరస్యేతి చకారార్థః- ౮.

నను నపుంసక బ్రహ్మశబ్దస్య పరస్మిన్నేవ ముఖ్యత్వా త్కథం కార్యబ్రహ్మణి బ్రహ్మగమయతీతి వ్యపదేశ స్తత్రాహ- సామీప్యాత్తు తద్వ్యపదేశః- తుశబ్దోద్యనిరాసార్థః- పరమేవహి బ్రహ్మచిత్తోపహితం కార్యబ్రహ్మేత్యుచ్యతే- తథాచ కార్యబ్రహ్మణః కారణబ్రహ్మసామీప్యాత్ కారణే ముఖ్యస్య బ్రహ్మశబ్దస్య కార్యే వ్యపదేశః- లక్షణయా ప్రయోగఇత్యర్థః- ముఖ్యాసంభవా దితిభావః- ౯.

నను కార్యబ్రహ్మప్రాప్తౌ తేషాం నపునరావృత్తిరితి శ్రుతివిరోధ స్తత్రాహ- కార్యాత్యయే తదధ్యక్షేణసహాతః పరమభిధానాత్- కార్యబ్రహ్మలోకస్యాత్యయే నాశేసతి- తదధ్యక్షేణ తల్లోకస్వామినా హిరణ్యగర్భేణ సహాతః కార్యాద్బ్రహ్మణః పరంబ్రహ్మప్రాప్నువంత్యుత్పన్న బ్రహ్మసాక్షాత్కారా విద్వాంస ఇత్యనావృత్తిశ్రుతే రవగంతవ్య మిత్యవిరోధః- ౧౦.

స్మృతేశ్చ- బ్రహ్మణా సహ తేసర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే-పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరంపదమితిస్మృతిరపి బ్రహ్మలోకప్రాప్తానాంక్రమముక్తిం దర్శయతి-అతోపినాఽనావృత్తిశ్రుతివిరోధః-ప్రతిసంచరో మహాప్రళయః-పరస్య హిరణ్యగర్భస్యాంతోఽధికార సమాప్తిః- తదాకృతాత్మాన స్సాక్షాత్కృతాత్మతత్త్వా శ్శుద్ధధియో బ్రహ్మలోకవాసినః పరంపదం విశ్వరూపం నిర్గుణంచ బ్రహ్మ ప్రాప్నువంతీతి యోజనా- తస్మాత్కార్య బ్రహ్మప్రాప్త్యర్థమేవ అర్చిరాదిగతిర్న ప్రత్యగ్భూత పరబ్రహ్మప్రాప్త్యర్థం ఘటాకాశస్యేవ మహాకాశ ప్రాప్త్యర్థం- గతేరఫలత్వాదితి- ౧౧.

సిద్ధాంతమాహ- పరంజైమి నిర్ముఖ్యత్వాత్- నపుంసక బ్రహ్మశబ్దస్య పరస్మిన్నేవ బ్రహ్మణి ముఖ్యత్వాత్పరమేవ గమయత్యమానవ ఇతిజైమిని రాచార్యోమన్యతే- పరస్యైవ బ్రహ్మణ అద్వితీయశ్య పరమార్థతస్సత్వాత్- కార్యంతు రజ్జౌసర్పవత్తత్రాధ్యస్తమేవ - అధ్యస్తప్రాపణే- అవిద్యాయావేవ సామర్థ్యం నాన్యస్యకుత్రాప్య దర్శనాత్ - అతోఽమానవశ్చిన్మయః పురుష అధ్యస్తం కార్యం బ్రహ్మన ప్రాపయతి- కింతుచిన్మయం పరంబ్రహ్మవవిశరూపం సర్వాత్మకం ప్రాపయతి- తథాప్యుపాసకః అవిద్యానిద్రాతోఽప్రబుద్ధశ్చే త్సంసారాంతర్భూతమేవ గత్యాదిలభ్యం పరిచ్ఛిన్నం భూతభౌతికాత్మకం కార్యం బ్రహ్మస్వప్న వత్స్వయమేవానుభవతి - నతత్రామానవ పురుషస్యాపరాధః కింతూపాసక స్యైవేతి- ఏవమవిద్యయా కార్య బ్రహ్మలోకే జన్మప్రాప్తశ్య మధ్యే తత్త్వసాక్షాత్కారేపి మహాప్రళయ పర్యం

తం జీవన్ముక్తిరేవ_ తస్యా- ఉపాధేస్తదవధికత్వాత్ - అనంతరం బ్రహ్మణా సహాపరంజ్యోతి స్సంపత్తిర్విదేహ ముక్తిశ్చేతి- తస్యతావదే వచిరంయావన్న విమోక్ష్యే అధసంపత్స్య ఇతిశ్రుతేః- ౧౨.

నన్వమానవః పురుషః పరమేవ బ్రహ్మప్రాప యతిచేత్ అద్వితీయే తత్రబహ్మలోకానితి బహువచనం కథమిత్యాశంకాయామాహ- దర్శనాచ్చేతి- యావాన్వా అయమాకాశ స్తావానేషోంతర్హృదయ ఆకాశఇతి దహరాకాశస్య బ్రహ్మత్వ ముపదిశ్య ఉభేద్యావాపృథివీ అంతరేవసమాహితే- ఉభావగ్నిశ్చ వాయుశ్చ సూర్యాచంద్రమసావు భావిత్యాదినా తత్రసర్వస్యాపి విద్యాప్రపంచస్య సద్భావప్రతిపాదన దర్శనాత్ - తస్యసర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతీతి బహువచన దర్శనాత్ - చకారేణ- తేబ్రహ్మలోకేష్వితి కైవల్యోపనిషది బ్రహ్మైవలోకా ఇతి వ్యుత్పత్త్యాకల్పనారూప బహుత్వదర్శనాత్ - వేదాహమేతం పురుషం మహాంతం ఆదిత్యవర్ణం తమసస్తుపారే సర్వాణిరూపాణి విచిత్యధీరః- నామానికృత్వాభివదన్ యదాస్తే - ఇతి సమష్టి జీవస్య హిరణ్యగర్భస్య తత్వప్రబోధానంతరం తమసః పరస్య పరమపురుషస్య- సర్వాణి రూపాణి విచిత్యేత్యాదినా సర్వాత్మకత్వేన మననదర్శనాత్ - పురుషఏవేదంవిశ్వం కర్మతపో బ్రహ్మపరామృతమితి ముండకే పరమాత్మనో విశ్వరూపత్వ ప్రతిపాదనదర్శనాచ్చేత్యతో లోకానితి బహువచనం నానుపపన్న మితిభావః_ ౧౩.

నను ప్రజాపతే స్సభాం వేశ్మప్రపద్యే ప్రాప్నుయామీతి మరణకాలే ఉపాసకస్య కార్యబ్రహ్మప్రాప్తి సంకల్పః కథ మిత్యాశంకాయామాహ- నచ కార్యే ప్రతిపత్త్యభిసంధిరితి- అయం ప్రతిపత్త్యభిసంధిః ప్రాప్తిసంకల్పో నచ కార్యే బ్రహ్మణి- కార్యబ్రహ్మప్రాప్తివిషయకో నభవతీతి యావత్ - కింతు పరబ్రహ్మప్రాప్తివిషయకఏవ_ కుతః- నేతరోఽనుపపత్తే రిత్యాదినా సర్వత్ర నిషిద్ధత్వాత్ - తేయ దంతరా తద్బ్రహ్మేతి- పరస్యైవ ప్రకృతత్వాత్ - ఏతత్సత్యం బ్రహ్మపురంత ఇమే సత్యాః కామాఇత్యాది ప్రతిపాదనాచ్చ- నను ప్రకరణాదిబలాద్వే

శ్మప్రాప్త్యాది సంకల్పస్య పరవిషయత్వేపి తస్యాః ప్రాప్తేర్గతి పూర్వక త్వం కథమితిచేత్ అవిద్యాలేశవశా త్స్వప్నవదితి వదామః - శ్రుత్యర్థ స్తు- చతుర్థపాదే సంకల్పాదేవతు తచ్ఛ్రుతేరితి సూత్రవ్యాఖ్యానావస రే సమ్యక్దర్శయిష్యతే- ఏవం ఉపాసనాకాలే ఉపాసితేపి పరే బ్ర హ్మణి- మరణకాలీన సంకల్పస్య పరప్రాప్తివిషయకత్వేపి- అమానవ పురుషేణ పరబ్రహ్మప్రాపణేపి- అవిద్యాలేశానువర్తనదోషా త్కార్యం బ్రహ్మైవప్రాప్తం నపరం అహోహో అవిద్యాప్రాబల్యం- ఏకశ్శత్రు గ్న ద్వితీయోస్తి శత్రు రజ్ఞానతుల్యః పురుషస్య రాజన్ని త్యభియుక్తవచ నాత్.

ఏవంవిధం శాస్త్రార్థమపాస్య- పూర్వపక్షసూత్రాణి సిద్ధాంతీ కృత్య- ఉత్తరసూత్రాణాం పూర్వపక్షత్వవర్ణనం- పరంబ్రహ్మ నిర్గు ణమేవ- సగుణంతు కార్యరూపమేవ తత్ప్రాప్తిర్గతి పూర్వికేత్యాది వర్ణనంచ వ్యాఖ్యాతౄణాం- పూర్వపక్షభూతబాదర్యాద్యుడులోమ్యా దిమతానుసార్యేవ- తేహి పరంబ్రహ్మనిర్గుణమేవేతి కార్యమేవ సగుణ మితిచ మన్యంతే- కార్యం బాదరిరితి- చితితన్మాత్రేణ తదాత్మకత్వా ది తిచ తన్మతవర్ణనాత్ - నతు కాశకృత్స్న జైమిని బాదరాయణసిద్ధాం తానుసారి- అవస్థితేరితి కాశకృత్స్నః- పరం జైమిని ర్ముఖ్యత్వాత్- బ్రాహ్మేణ జైమిని రుపన్యాసాదిభ్యః- ఏవమ ప్యుపన్యాసాత్పూర్వభా వా దవిరోధం బాదరాయణఇత్యాది సూత్రార్థా ననుగుణత్వాత్ - తే షాం సూత్రాణాం విరుద్ధార్థకథనా చ్చేత్యలం- ౧౪.

ఇతి బాదర్యధికరణం- ౩.

ఏవమర్చిరాది గత్యాగంతవ్యం నిరూప్యగంతౄ న్నిరూపయతి.

అప్రతీకాలం బనాన్నయతీతి బాదరాయణ ఉభ యథాఽదోషా త్తత్క్రతుశ్చ- ౧౫.

విశేషంచదర్శయతి- ౧౬.

ఇతి తృతీయఃపాదః.

కిమమానవః పురుషస్సర్వానుపాసకాన విశేషేణ బ్రహ్మగమయత్యుత ప్రతీకోపాసక భిన్నానితిసంశయే - నియామకాభావాత్సర్వానితి ప్రాప్తే బ్రూమః- అప్రతీకాలంబనాన్నయతీతి బాదరాయణః ప్రతీకోపాసకభిన్నాన్ సర్వానుపాసకాన్ నయత్యమానవ ఇతి బాదరాయణ ఆచార్యో మన్యతే- కుతః- ఉభయథా అదోషాత్ కాంశ్చిదుపాసకాన్నయతి కాంశ్చిన్నేత్యుభయథాఽభ్యుపగమే దోషాభావాత్ - అనియమన్యాయస్య ప్రతీకభిన్నవిషయత్వా దితిభావః- నియామకమాహ- తత్క్రతుశ్చేతి- క్రతురుపాసనం- ప్రతీకోపాసనేషు నామబ్రహ్మేత్యాదిషు బ్రహ్మణః ప్రతీకం ప్రతివిశేషణత్వేన ప్రతీకస్యైవ ప్రాధాన్యాత్ - నతదుపాసకానాం బ్రహ్మోపాసకత్వం ఇతరేషాం ప్రాధాన్యేన పంచాగ్న్యాది బ్రహ్మోపాసకానాం అవిద్యానివృత్తౌ సద్యోముక్తిరవిద్యా లేశానువృత్తౌ క్రమముక్తిరితి- ౧౫.

విశేషంచ దర్శయతి- యావన్నామ్నోగతం తత్రాస్యయథాకామచారోభవతీతి నామ ప్రతీకోపాసన ఫలాదుత్తరోత్తరవాగాద్యుపాసకానా ముత్కృష్టం ఫలవిశేషం దర్శయతి శ్రుతి ర్వాగ్వావ నామ్నోభూయసీత్యాద్యా అయంచ ఫలవిశేషః ప్రతీకానాముత్కర్షాపకర్షవతా ముపాస్యత్వే యుజ్యతే- నతు సర్వత్రైకరూపస్య బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వే- తస్మాద్బ్రహ్మోపాసకానామేవ బ్రహ్మప్రాప్తిర్నప్రతీకోపాసకానా మితి సిద్ధం- ౧౬.

ఇత్యప్రతీకాలంబనాధికరణం- ౪.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానంద
తీర్థశిష్య శ్రీ అద్వైతానందతీర్థ విరచితాయాం
చతుర్థాధ్యాయస్య తృతీయపాదః
హరిః - ఓంతత్సత్ -

ఓమ్.

శ్రీమహాగణాధిపతయేనమః.

శ్రీమహాసరస్వత్యైనమః.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమోనమః.

చతుర్థాధ్యాయస్య - చతుర్థఃపాదః.

అత్ర చతుర్థపాదేతు- తత్త్వజ్ఞస్య జీవన్ముక్తి ర్విదేహముక్తిశ్చ న్యాయేన నిర్ణీతా.

సంపద్యావిర్భావస్స్వేన శబ్దాత్ - ౧.

ఏవమేవైష సంప్రసాదోఽస్మా చ్ఛరీరా త్సముత్థాయ పరం జ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభి నిష్పద్యతే- సఉత్తమః పురుష ఇతి- ఛాందోగ్యాష్టమప్రపాఠకగతం వాక్యం విషయః-

తత్ర స్వరూపేణాభి నిష్పత్తిరూప పరమముక్తిమాత్రస్వీకారే- స్వస్వరూపేణ చిన్మాత్రాత్మనా అభినిష్పన్నస్య ముక్తత్వే ఆత్మత్వే అవిభక్తత్వేచ సంశయాభావా దవ్యవహార్యత్వా చ్చోత్తర సూత్రాణా మాకాంక్షైవ నస్యాత్- ఆత్మా చిన్మాత్రస్వరూప ఏవహి.

వక్ష్యమాణవైభవస్య కార్యబ్రహ్మసంబంధిత్వే తత్త్వజ్ఞానఫల మాత్ర ప్రతిపాదకేఽస్మిం శ్చతుర్థపాదే అసంగతి స్తృతీయపాదేన పునరుక్తిః కార్యబ్రహ్మవైభవేన శాస్త్రపరిసమాపనంచ ప్రసజ్యేత- సమష్టి చిత్తాకాశరూపోపాధి జీవః కార్యం బ్రహ్మేత్యుచ్యతే- కార్యోపాధిరయం జీవః కారణోపాధి రీశ్వర ఇతి శ్రుతేః- తద్వైభవం భూతభౌతికరూప మాధిదైవికం సంసారతత్త్వమేవ- సచసంసారశ్చిత్తాల మజ్ఞాన కల్పితం

జీవభావ మనుభూయ పశ్చా త్త త్త్వజ్ఞానేన జీవన్ముక్తోఽభవదితి - వే దాహమేత మిత్యాది పురుషసూక్తవాక్యే నావగమ్యతే - ఏవం బ్రహ్మ విష్ణ్వింద్ర రుద్రాదిలోకేషు భక్త్యాది సాధనాంతరై స్సాలోక్యాది చ తుర్విధ ముక్తిభాజోపి భవిష్యద్వృత్త్యా జీవన్ముక్తాఇతి - తేషాం తత్తత్ స్థానప్రభావాత్ క్రమశ స్త త్త్వజ్ఞాన సంప్రాప్తిః - క్రమేణ స్వరూప చి న్మాత్ర పరిశేషరూప పరమముక్తిశ్చేతినస పునరావర్తత ఇత్యాదిశ్రుతి భి రవగమ్యతే.

అత్ర శ్రుతిసూత్రయో స్సంపద్యేతి ల్యప్రత్యయేన - సముత్థాయే తి శ్రుతిగతేనచ - భ్రాంత్యా కార్యోపాధికోయం జీవ స్తత్త్వజ్ఞానేన స మ్యక్ప్రసన్నత్వాత్ సంప్రసాదశబ్దితో ఽస్మాచ్ఛరీరాత్ - స్థూలాత్ సూక్ష్మాత్కారణాచ్చా విద్యాదశాయా మనుభూతాత్ అవస్థాత్రయ గోచరాత్ సముత్థాయ - జడదృశ్య పరిచ్ఛిన్న తదాత్మతా భ్రాంతిం త త్సత్యతా భ్రాంతించ సంమృద్య బాధిత్వా పరం కారణరూపం జ్యోతి శ్శుద్ధసత్వోపహిత చిద్రూపం యథోపాసనముపసంపద్య ఆత్మభావే నోపగమ్య - తత్రసర్వజ్ఞత్వ సహితం యుగపత్సర్వ కామావాప్తిరూ పం జీవన్ముక్త త్వ మనుభూయ పశ్చాత్ - స్వేనచిన్మాత్రకూటస్థ రూపే ణాభి నిష్పద్యతఇతిశ్లిష్యతే.

యథాతపర్తు సంశుష్క బృహత్తటాగ తత్త నిమ్న దేశపరిశిష్ట స్వల్ప జలభాగావర్షాసు సంపూర్ణ వృష్ట్యా ఏకతామాపన్నా స్తటాగ సంపూర్ణా అపి - తరంగ బుద్బుదఫేన ప్రవాహవేగావర్తాదికం - కించిత్కాలుష్యంచ కంచిత్కాల మనుభూయ - పశ్చాన్నిర్మలాద్వితీయ నిశ్చలపూర్ణ జలమాత్ర రూపేణాభినిష్పద్యంతే తద్వత్.

తేప్రాప్నువంతి మామేవ సర్వభూతహితేరతా ఇతిగీతా ద్వాద శాధ్యాయే తత్త్వజ్ఞాఅపిమామేవేశ్వరం ప్రాప్నువంతీత్యవధృతం భగవ తాచిన్మాత్రసత్తాసామాన్యే విశ్రాంతస్య నిరంతరం - సర్వేశ స్యేహ సర్వ త్వం సర్వాత్మత్వంచ సర్వదేత్యాదివాసిష్ఠేచ - చిన్మాత్రసత్తారూపేణ విశ్రాంతస్య జీవన్ముక్తస్య సర్వత్వం సర్వవిద్యా ప్రపంచరూపత్వం

తంప్రత్యాత్మరూపత్వంచమాయావిలాసరూపేణ సర్వదా సంభవతీతి ప్రతిపాదితం

శ్రీమద్భగవతా భాష్యకృతాచ- దక్షిణామూర్త్యష్టకఫలశ్లోకే సర్వాత్మత్వ మహావిభూతిసహితంస్యా దీశ్వరత్వం స్వతస్సిద్ధ్యే దితీశ్వర భావః పురుషార్థరూపత్వే నాభ్యుపగతః యోబ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వంయో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై ఇత్యాదిశ్రుత్యా ఏకస్మా ద్విభూతిరూపో బ్రహ్మాది సర్వవిధాతా సర్వఫలదాతాచ పరమేశ్వరో స్తీతి- తత్సంపత్తి జీవన్ముక్తి దితిచ నిర్వివాదమితి- ౧.

ననుదేహ పాతానంతరం ముక్తిరుచితా- స్వర్గాదివత్- నజీవ ద్దశాయాం తత్త్వజ్ఞానమాత్రేణ- కుత్రాపి శాస్త్రాంతరే అనభ్యుపగమా దిత్యా శంకాయామాహ-

ముక్తః ప్రతిజ్ఞానాత్ - ౨.

తమేవం విద్వానమృత ఇహభవతీతి శ్రుత్యనుసారేణ జీవద్దశా యామేవ తత్త్వజ్ఞానాజ్జీవన్ముక్తిరభ్యుపగమ్యతే- విద్వద్భిః జ్ఞానసమ కాలముక్తః కైవల్యంయాతిహతశోక ఇత్యభియుక్తవచనాత్- సాచ స్థూలదేహావసాన పర్యంతమేవేతి నభ్రమితవ్యం నాశస్యాకించిత్కర త్వాత్- దేహత్రయస్యాపి తత్త్వజ్ఞానోదయ సమకాలమేవ బాధిత త్వాత్- తస్యతావదేవచిరమిత్యాది శ్రుతిస్తు ప్రారబ్ధభోగాభాసాను వృత్తిపరా.

సరూపోసామనోనాశో జీవన్ముక్తస్య విద్యతే- నిదాఘరూప నాశస్తువర్తతే దేహముక్తికేఇత్యాదిశ్రుత్యా సరూపమనోనాశస్య స త్వమాత్ర పరిశేషేణ చిత్తనాశస్య జీవన్ముక్తిరూపత్వాత్ సత్వావశే షకాలే సర్వజ్ఞత్వ సహిత సర్వకామావాప్తి నిష్ప్రత్యూహేతి.

చిత్తసత్వే పరిచ్ఛిన్న దేహాత్మభావరూప స్సంసార స్సత్త్వాపే పే పూర్ణాహంతా ఈశ్వరభావో జీవన్ముక్తిః సత్వలయేతు విదేహము క్తిశ్చిదేకరసకూటస్థరూపేతి- జీవన్ముక్తస్యాప్యవిద్యా తత్కృతజన్మ

జరాద్యనర్థభ్రమాపాదక జీవభావస్య నివృత్తత్వా న్ముక్తత్వం సుస్థిరం కుతః- ప్రతిజ్ఞానాత్ - ఏతంత్వేవతేభూయో ఽనువ్యాఖ్యాస్యామీతి సకలదోష ముక్తస్యైవాత్మనో వ్యాఖ్యేయత్వేన పునః పునః ప్రతి జ్ఞానాదిత్యర్థః- ౨.

నన్వనాత్మన స్సత్వశేషస్యోపాధే స్సత్వాత్కథం ముక్తత్వ మిత్యా శంకాయామాహ.

ఆత్మాప్రకరణాత్ - 3.

సత్వశేషోప్యాత్మైవ- అతిశుద్ధత్వాత్ - చిద్రూపత్వాత్ -భేదభ్రమాఽజనకత్వాత్ -కార్యరూపత్వాభావాత్ - యత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవా భూదితి శ్రుత్యంతరాత్ - సర్వాత్మ సంవిదోచ్ఛ్రత్వం బ్రహ్మాత్మన్యేవ సంస్థిత మితిచిన్మాత్రస్వరూపతా విస్మృత్యనాపాదకత్వాత్ సర్వస్యాపి ప్రపంచస్యాత్మమాత్రతా సంబోధకత్వాచ్చేతిభావః- కుతః- ప్రకరణాత్ - యఆత్మాఽపహత పాప్మేతి ప్రస్తుతత్వాదిత్యర్థః- 3.

ననుతథాప్యుపాధికో విభాగస్స్వల్పోఽవగమ్యత ఇత్యా శంకాయామాహ.

అవిభాగేనదృష్టత్వాత్ - ౪.

పరమేశ్వరాచ్ఛుద్ధసత్వమాత్రోపహితా దవిభాగేనైవ జీవన్ముక్తస్యాపి స్థితిస్సంభావ్యతే- కుతః - దృష్టత్వాత్ - బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతి- తత్త్వమసీత్యాది శ్రుతిష్వభేదస్యైవ దృష్టత్వాత్ - ప్రాగ్వేదాహృతదృష్టాంతే స్వల్పజలశేషాణాం మహాజలేనా విభాగస్య దృష్టత్వాచ్చేత్యర్థః- ౪.

ఇతి సంపత్త్యధికరణం- ౧.

తర్హి పరమేశ్వరేణాత్యంతా విభాగప్రాప్తస్య జీవన్ముక్తస్య పారమేశ్వర మైశ్వర్యంచస్యా దిత్యా శంకాయాం మతభేదానుప

ప్రదర్శ్య నిర్ణయమాహ- భగవాన్ సూత్రకారః.

బ్రాహ్మేణ జైమిని రుపన్యాసాదిభ్యః- ౫.

బ్రాహ్మేణ బ్రహ్మ సంబంధినా ఐశ్వర్యేణ సత్యకామత్వ సత్య సంకల్పత్వాదినా సజీవన్ముక్తో విలసతీతి జైమినిరాచార్యో మన్యతే- కుతః- ఉపన్యాసాదిభ్యో హేతుభ్యః- ఆదిశబ్దేన విధి వ్యపదేశా గృహ్యాంతే- ఉపన్యాస ఉపక్రమః- య ఆత్మాఽపహత పాప్మావిజరోవి మృత్యురిత్యాదిః- సోన్వేష్టవ్య స్సవిజిజ్ఞాసితవ్య ఇతివిధిః- తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతీత్యాది వ్యపదేశః ఫలనిర్దేశః- ఏభ్యో హేతుభ్య ఇత్యర్థః- ౫.

చితితన్మాత్రేణ తదాత్మకత్వాదిత్యౌడులోమిః- ౬.

ఔడులోమినామాచార్యస్తు - జీవన్ముక్తః శ్చిన్మాత్ర స్వరూపత్వాత్ - బ్రహ్మచితి తన్మాత్రేణైక్యమనుభవతి- నతు సత్యకామత్వాదీన్- ధర్మాణాం ధర్మిణోభేదేనాభేదే నభేదాభేదేనవా నిరూపణాయోగాత్తుచ్ఛత్వమేవ మన్యత ఇతి- ౬.

ఏవం పక్షద్వయ ముపప్రదర్శ్య సిద్ధాంతయతి సుఖబోధాయ

ఏవమప్యుపన్యాసా త్పూర్వభావా దవిరోధం బాదరాయణః- ౭.

ఏవమపి- జీవన్ముక్త స్సత్యకామ స్సత్యసంకల్పశ్చ భవతీత్యప్యుపన్యాసాత్ ప్రతిపాదనాత్- శ్రుతేరనతిశంక్యత్వాత్- పూర్వభావాత్ తత్త్వజ్ఞానేనా విద్యా తత్కార్య భూతభౌతికభ్రాంతిబాధేపి పూర్వస్య కారణస్యమాయకస్య పారమేశ్వరస్యైశ్వర్యస్యభావాత్ సద్భావాత్ తత్త్వజ్ఞానాబాధ్యత్వాత్- తథాపి అవిరోధం అద్వైతేన కశ్చిద్విరోధ ఇతి బాదరాయణో మన్యతఇతి- కథమవిరోధ ఇతిచేత్.

యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూదితిశ్రుత్యా- తత్త్వజ్ఞానేన- ధర్మ ధర్మ్యద్యావిద్యక వికల్పజాతస్య భేదభ్రమస్యచోన్మూదితత్వాత్ - చి

దేకరసత్వేనమాయిక విలాసమాత్రతయా స్వతో ఽఖండత్వా దితి భావః- మాయావిద్యేవిహాయైవ ముపాధీపరజీవయోః అఖండం సచ్చిదానందం పరంబ్రహ్మైవ లక్ష్యత ఇత్యాదివాక్యేషు- ప్రథమం తత్త్వజ్ఞానేనా విద్యాం విహాయ- జీవన్ముక్తభావేన విహృత్య పశ్చాత్తత్త్వభావేనమాయాంచ విహాయాఖండరూపేణ విదేహముక్తో భవతీతి విభాగే నయోజనీయం- భూయశ్చాంతే విశ్వమాయా నివృత్తిరిత్యాదిశ్రుతేః- మాయాయాః- భ్రాంతిసిద్ధత్వా భావాచ్చేతిభావః- ౭.

పరంజ్యోతిరుపసంపన్నో జీవన్ముక్తః స్సర్వాన్ లోకానాప్నోతి సర్వాగ్శ్చ కామానితిహిఫలం వ్యపదిష్టం- వేలోకాః కామాశ్చకుత్రత్యాః కిం విధాః కథం కేనవా సాధనేన లభ్యంత ఇత్యాకాంక్షాయామాహ.

సంకల్పాదేవతు తచ్ఛ్రుతేః- ౮.

సతత్రపర్యేతి జక్షన్ క్రీడన్ రమమాణ ఇత్యాద్యుత్తరవాక్య ప్రతిపాదితాన్ కామాన్ చిన్మాత్రరూపాన్- నభూతభౌతికరూపాన్- తద్భ్రాంతేర్విద్యయా నిరస్తత్వాత్- సశుద్ధసత్వోపాధికో జీవన్ముక్తో మనోస్యదైవం చక్షుస్సవాఏషఏతేన దైవేన చక్షుషా మనసా ఏతాన్ కామాన్ పశ్యన్ రమతేయ ఏతే బ్రహ్మలోకేఇతి- తచ్ఛ్రుతేః- కామావాప్తిశ్రుతేః దైవేన చక్షుషాసంకల్పాదేవ - నాన్యసాధనాంతరాత్- యుగపత్సర్వాన్కామాన్ పరమాత్మనిఏకపాద్విభూతిరూపేణ స్థితాన్ పశ్యన్ననుభవన్ రమత ఇత్యర్థః- నైవదేవాఅశ్నంతీనపి బంతీత్యాదిశ్రుత్యంతరాత్ - కామాస్తదనుభవశ్చ జ్ఞానరూప ఏవనక్రియారూప ఇతి ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిరాత్మమిథున ఆత్మానంద స్స్వస్వరాడ్భవతీత్యాది శ్రుత్యంతరాత్ - బ్రహ్మైవలోకో బ్రహ్మలోక ఇతివ్యుత్పత్తేః.

అత్ర యద్యపి భాష్యకృతాభగవతా అష్టమ ప్రపాఠకస్య సర్వస్యాప్యేక వాక్యతాతాత్పర్యేణహార్దవాక్యం విషయవాక్యతయో దాహృత్య- సయదిపితృలోక కామోభవతీత్యాదినా ప్రతిపాదితాన్కా-

మాన్ సంకల్పమాత్రా దేవానుభవతీతి ప్రతిపాదితం- తద్గూఢాభిసంధి
మజ్ఞాత్వా వ్యాఖ్యాతారో- దహరవాక్య ముపాసనపరమితి- ప్రజాపతి
వాక్యం తుజ్ఞేయ బ్రహ్మపరమితిచ - ప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదే
అధికరణభేదం కల్పయిత్వా- పరంబ్రహ్మ నిర్గుణమేవ- నతత్రవైభవం
కించిదస్తి- కింతు వైభవం సర్వం కార్య బ్రహ్మగోచర మేవేతి -
చితితన్మాత్రేణ తదాత్మకత్వా దిత్యుక్తం పూర్వపక్షభూతమాదులో
మిమతమేవానుసరంతః కార్యబ్రహ్మ వైభవేనైవశాస్త్రం పరిసమాప్త
మితిచకల్పయంతి- వాక్యద్వయంచైక మధికరణమిత్యన్యే.

వస్తుతస్తు దహరవాక్యంనోపాస్తి తాత్పర్యకం- ప్రజాపతివా
క్యేనైకవాక్యాత్ - కథమితిచేత్.

ఆనందవల్ల్యాం- బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితిసూత్రితస్యబ్రహ్మవి
ద్యాఫలస్యమనోవాగగోచరస్య నిరతిశయత్వప్రతిబోధనాయ పూర్వం
శిక్షావల్ల్యాం- సయఏషోంత హృదయ ఆకాశస్తస్మిన్నయం పురుషో
మనోమయ ఇత్యాదినా పూర్వావధిత్వేన సమష్టివ్యష్టి మనోమయ బ్ర
హ్మవైభవ ప్రతిపాదనం- యథావా బ్రహ్మానందస్య నిరతిశయత్వద్యో
తనాయ పూర్వావధిత్వేన ఆనంద మీమాంసాయాం మానుషానందా
ది హిరణ్యగర్భానందాంత తారతమ్య ప్రతిపాదనం తథా ప్రస్తుతేపి
దహరవాక్యేపి కార్య బ్రహ్మవైభవ ప్రతిపాదనం ఉత్తరప్రజాపతివాక్య
ప్రతిపాదితస్య పరబ్రహ్మ వైభవస్య నిరతిశయత్వ ప్రతిబోధనాయై
వేత్యుభయోరేకవాక్యతాసుస్ఫుటా- తథాహి- దహరవాక్యే- అథయ
దిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురేదహ్రం పుండరీకం వేశ్మదహ్రోస్మిన్నంతరాకా
శస్తస్మిన్ యదంతస్త దన్వేష్టవ్యం తద్వావవిజిజ్ఞాసితవ్య మిత్యుపక్ర
మే- అన్వేష్టవ్యత్వేన విజిజ్ఞాసితవ్యత్వేనచ యో దహరాకాశఉక్తః- స
చిదాకాశఏవ- దహ్రఉత్తరేభ్య ఇత్యధికరణే సిద్ధాంతితత్వాత్ తత్ర
త్యాశ్చకామా శ్చిన్మయామానుకా విశ్వరూపగతాఏవ- నభూతభౌతి
కరూపాః- అతోన కార్య బ్రహ్మగోచరాః- ఉత్తరగ్రంథేన దహరాకా
శే దహరత్వ ముపాకృత్య ఏతత్సత్యం బ్రహ్మపురమస్మిన్ కామాస్స

మాహితా ఏషఆత్మాఽపహతపాప్మేత్యాది ప్రతిపాదనాత్- బ్రహ్మైవ లోకో బ్రహ్మలోక ఇతివ్యుత్పత్తేః- దహరం పుండరీకం వేశ్మచయఏ షోఽక్షిణి పురుషో దృశ్యతఇతి ప్రజాపతివాక్య నిర్దిష్ట మక్షిపాత్రమేవే తిచనవాక్యభేదః - ఉపాస్తివిధ్య శ్రవణాత్.

మనోహిద్వివిధం ప్రోక్తం శుద్ధంచాశుద్ధమేవచేతిశ్రుతేః - అవిద్యాకామాది కలుషితం మనశ్చక్షురాది జ్ఞానేంద్రియ సహకృతం ఖలుదర్శన శ్రవణాది సమర్థంభవతి- తత్రజాగ్రతి బాహ్యేంద్రియేషు తత్తద్గోళక సంస్థితేషు విశ్వరూపమేవ భ్రాంత్యాబాహ్యత్వేన భూతభౌతికాత్మ నాదృశ్యత్వేనచ స్ఫుటప్రత్యయవద్భవతి - పరాంచిఖానివ్యతృణత్స్వయంభూరితిశ్రుతేః- చక్షురాదిషు బాహ్యప్రపంచవ్యాసక్తేషుత్వసహాయం మనోఽంతస్సంకల్ప మనోరథాదిప్రపంచేష్మ్లానానుభవవద్భవతి- అంతర్బహిశ్చ సమానవేగ కాలేతూభయత్రమ్లాన నిర్వికల్పానుభవవద్భవతి - స్వప్నేతు చక్షురాదిషు బాహ్యవ్యాపారాదుపరమ్య స్వస్మిన్ ప్రలీనేషు శరీరాంతరేవశిథిల నిద్రావశాత్ స్ఫుటాస్ఫుట సంకుచిత స్వప్నప్రపంచాను భవవద్భవతి - నిద్రాపరవశంతు సుషుప్తం.

జాగ్రద్దశాయామేవ దహరాకాశే సమాహితచిత్తస్య అభ్యాసపరిపాకాద్బాహ్యకరణేషూ పరతవ్యాపారేషు జాగ్రత్కక్ష్యామతిలంఘ్య ఉన్మనీభావమాపన్నం మనస్సత్వశుద్ధి మాగతం దైవం చక్షురిత్యుచ్యతే- యత్కిలదత్త మర్జునాయభగవతా.

ప్రకృతేచ దహరవాక్యే దహరాకాశరూపం పరమాత్మానం తత్రత్యాంశ్చ కామానాకాశద్వారా పృథివ్యాదీనన్వేష్టవ్యత్వేన విజిజ్ఞాసితవ్యత్వేనచ ప్రతిజ్ఞాయ- నాస్యజరయైతజ్జీర్యతినవధేనాస్యహన్యత ఇత్యజ్ఞబుద్ధిం సమాధాయ- ఏతత్సత్యం బ్రహ్మపురమస్మిన్ కామాస్సమాహితా ఏషఆత్మాఽపహత పాప్మావిజరోవి మృత్యురిత్యాదిచోపన్యస్య - లోకేయేగురుభిశ్శిక్షితాయం యంకామమభికామాభవంతి

యథానుశాసనం తంతమేవోపజీవంతినాన్యే ఇతి హిరణ్యా నిధిదృష్టాంతం చోపదర్శ్య సర్వేకామాః పృథక్ పృథగుపదిష్టాః- సత్యశబ్దగతాక్షర త్రయార్థకథనే నోపహాసశ్చ దర్శితశ్శ్రుత్యా- తత్రవిద్యమానం సర్వమాత్మభూతం చిన్మాత్రరూపమప్యజ్ఞానాం నతథాదృష్టిపథమవతరత్యవిద్యాదోషేణేతి అతఃప్రజాపతివాక్యోపదిష్టమేవఆత్మన స్తత్వం తద్గతమాయక విశ్వరూప వైభవంచ చిన్మయ మత్రోపదిష్టమితి కుతో వాక్యభేదః- అతో యే తత్త్వజ్ఞానాలాభా దాత్మనిశ్చయ మన వాప్యజీవభావా దనిర్గతా స్సంతో యజ్ఞేష్టమానా నాశకాయనాదినైవ బ్రహ్మచర్యేణ క్రియారూపేణ సంప్రసన్నాః పరమాత్మానమేవానువిందంతి- నతత్త్వజ్ఞానేన- తేషాం కార్యబ్రహ్మపురే ప్రభువిమితే పరిమితే- అతఏవ నాడీరశ్మిమార్గగమ్యే ఆదిత్యమండలద్వారకే జన్మాంతరలభ్యే భౌతికమేవ పరాధీనం అనాత్మభూతం సాంసారికఫలేషు సర్వోత్కృష్టంచ భోగజాతం- వక్ష్యమాణ ప్రజాపతివాక్యగత తత్త్వజ్ఞగమ్య చిన్మయ నిరతిశయైశ్వర్య పూర్వావధిత్వే నోపదిష్టం- అనంతరం ప్రరోచితంచ యఆత్మా ఽపహత పాప్మేత్యాది ప్రజాపతివాక్యేన- అధ ఏకశతసంవత్సర బ్రహ్మచర్యపరిశుద్ధసత్వా యేంద్రాయ- యత్తై) తదాకాశ మనువిషణ్ణం చక్షు స్సచాక్షుషః పురుషోదర్శనాయ చక్షురిత్యాదినా బహుపర్యాయై రంతే ప్రత్యక్ దృష్టి ర్వ్యుత్పాదితాచ భగవతా ప్రజాపతినా.

ధాతా పుర స్తాద్య ముదాజహార- శక్రః ప్రవిద్వాన్ ప్రదిశశ్చతస్రః- తమేవం విద్వా నమృతఇహ భవతి- నాన్యఃపంథా అయనాయ విద్యతఇతి పురుషసూక్తసంవాదశ్చ విజ్ఞేయః- అత స్తత్త్వజ్ఞాన ప్రసన్నమేవ మన అవిద్యాంత త్కార్యంచాతిక్రామతి- నాన్యత్- యత్ర వేత్తితు జీవత్వం తత్రావిద్యేతి తిష్ఠతీ త్యభియుక్తోక్తేః- తత్త్వజ్ఞానోదయేతు కుతోఽవిద్యా- కుత స్తత్కార్యభేదభ్రమః పరిచ్ఛేదో నాడీ రస్మిసంబంధో జన్మజరా ద్యనర్థవ్రాతశ్చ కుతస్తమాం జన్మాంతరం- యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవా భూదితి శ్రుతేః- అతఏవ ప్రజాపతి వాక్యే తురీయపర్యాయే- అశరీరో వాయురభ్రం విద్యుత్ స్తనయి

త్ను గిత్యేతాన్యశరీరా ణ్యేతాన్యముష్మా దాకాశాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతి రుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభి నిష్పద్యంతే- ఏవ మేవైష సం ప్రసాదోఽస్మా చ్ఛరీరాత్సముత్థాయేతి దృష్టాంతో దత్తః- తత్రహి వా య్వాదీ న్యశరీరాణీత్యుక్తం- అశరీరాణినిస్వరూపాణి మిథ్యాభూతా నీత్యర్థః- నాసతో విద్యతేభావో నాభావో విద్యతేసత ఇతి స్మృత్యను సారేణ- నిర్మలే ఆకాశే పూర్వమసతాంమధ్యే వర్షాసు దృష్టానాం ప శ్చాచ్ఛరది నష్టానాంచ మరుజలవదశరీరత్వమేవేతి- ఏవందార్ష్టాంతికే సంప్రసాదే పూర్వమసతాం- మధ్యే అవిద్యావశాత్ విద్యమానానీవ దృష్టానాం రాగద్వేషాదీనాం కర్తృత్వ భోక్తృత్వాదీనాం జన్మజరాదీ నాంచ జీవధర్మాణాం పశ్చాత్తత్త్వజ్ఞానోత్తరమసతాం మిథ్యాత్వ మేవేతి- బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతీతి శ్రుతేః- ౮.

అతఏవచానన్యాధిపతిః- ౯.

అతఏవ- జీవన్ముక్తస్య పరమేశ్వరేణ సహాఖండైక్య ప్రాప్త త్వాదేవ- అనన్యాధిపతిః- నవిద్యతే అన్యోఽధిపతి ర్బ్రహ్మలోకా ది ష్వివేత్య నన్యాధిపతిశ్చ భవతీత్యర్థః- ౯.

ఇతి బ్రాహ్మాధికరణం- ౨.

అభావం బాదరిరాహహ్యేవం- ౧౦.

దేహేంద్రియ సద్భావా భావనిర్ణయార్థ మేతదాది సూత్ర పంచక మిత్యక్లిష్టం- ఫల్గువిషయత్వాత్- తస్యైకసూత్రేణైవ నిర్ణ యసంభవాచ్చ- కింతుమాయికవైభవా సక్తచిత్తో జీవన్ముక్తః కూట స్థ చిన్మాత్రరూపేణావస్థాతుం కదాపి నోత్సహతే నిర్విశేషత్వాత్ - అతస్తస్యకూటస్థ భావస్యాభావం బాదరిరాచార్యోమన్యతే- కుతః- ఆహ హ్యేవం శ్రుతిరేవ- స్త్రీభిర్వాయానైర్వాత్యాదిభోగాతిశయమితి- ౧౦.

భావంజైమి నిర్వికల్పామననాత్- ౧౧.

జైమినిస్త్వాచార్యః కూటస్థస్వరూపస్థితే స్సద్భావం మన్యతే - కుతః- వికల్పామననాత్ - స్త్రీభిర్వాయానై ర్వేతి- యది పితృలోకకామోభవతీత్యాదినా వికల్పస్య వాయదిశబ్దాభ్యాం శ్రుత్యైవ దర్శితత్వాత్ - విషయసంకల్పో పరమదశాయాం కూటస్థచిన్మాత్ర స్వరూపస్థితి స్సంభావ్యతఇతి- ౧౧.

ఏవం పక్షద్వయం సహేతుకముపప్రదర్శ్య సిద్ధాంత యతి భగవాన్- ద్వాదశాహవదుభయ విధం బాదరాయణోతః-౧౨.

ముక్తత్వముభయ విధం జీవన్ముక్తత్వం విదేహముక్తత్వంచేతి పటవచ్చేతిసూత్రే నిర్ణీతత్వాత్ - సత్వశేషేజీవన్ముక్తత్వం- తల్లయే విదేహముక్తత్వ మితిచ- యద్ధైకైవ నిద్రాస్వప్న సుషుప్త్యుభయరూపా- యథాచ ఏకైవా విద్యాసర్గ ప్రళయరూపా- ఏవంవిద్యాకూటస్థవిశ్వరూపద్వయరూపేతి- యథాగరుత్మానాకేశే కంచిత్కాలం యథేచ్ఛం విహృత్యకదాచిన్నీడే నిశ్చలోభవతి తద్వదిత- అత్ర దృష్టాంతో ద్వాదశాహవదితి- యథాద్వాదశాహ క్రతురహీనలక్షణస్సత్ర లక్షణశ్చభవతి - యథా ద్వాదశాహ మృద్ధికామా ఉపే యుదిత్యుపేయుచోదనాగమ్యత్వాత్ ద్వాదశాహస్య సత్రత్వం - ద్వాదశాహేన ప్రజాకామం యాజయేదిత్య హార్గణత్వే సతియజతి చోదనాగమ్యత్వా దహీనత్వం చేత్యుభయ విధత్వం తద్వదితి బాదరాయణో మన్యతే కుతః - అతః - పాదోస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యా మృతందివి- త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుషః- పాదోస్యేహాభవా త్పునరితి శ్రుత్యైవ పరతత్త్వస్వరూపం ద్వివిధం ప్రమితం- తత్రా ప్యమృతమితి- ఊర్ధ్వఉదైత్ - ఉత్కృష్టోఽభవ దితిచ నిర్విశేషం స్తుతం- విష్టభ్యాహ మిదంకృత్స్న మేకాంశేనస్థితో జగదితి స్వయం భగవతాస్మృతంచ- తస్మా దిత్యర్థః- అత్రభగవతా సూత్రకృతా- పూర్వపక్షత్వేన తృతీయపాదే- కార్యం బాదరిరితిసూత్రే- గత్యుపపత్తేః- సవిశేషం కార్యమేవేతి- చతుర్థపాదే- చితితన్మాత్రేణ తదాత్మకత్వాదితిసూత్రే- సవిశేషాంగీకారే ధర్మధర్మిణో ర్భేదాభేదాది వికల్పస్య

దుర్వచత్వా దితియుక్త్యా సవిశేషం పరంనాస్తీతి- అభావం బాదరిరితి సూత్రే- విశ్వరూపవిహారాసక్తస్య నిర్విశేషబ్రహ్మనిష్ఠా కదాపి నసంభవతీతియుక్త్యా నిర్విశేషబ్రహ్మణ అభావఇతిచమతభేదప్రదర్శనం-సవిశేషం నిర్విశేషంచ ద్విరూపం బ్రహ్మేతి స్వీయసిద్ధాంత శ్రుత్యవష్టంభేన కృత ఇతివిశేషప్రదర్శనా యేత్యవధేయం- తథాహి- అవస్థితేరితి కాశకృత్స్న ఇతిసిద్ధాంతసూత్రే- పాదోస్య విశ్వాభూతానీత్యాది శ్రుత్యా బ్రహ్మణఏవ ద్విధా అవస్థానాదితి- పరం జైమినిర్ముఖ్యత్వాత్ - బ్రాహ్మేణ జైమినిరితిసూత్రే ఉపన్యాసవిధ వ్యపదేశేభ్యో హేతుభ్యః పరం సవిశేషమపీతి- భావం జైమినిరితిసూత్రే- నిర్విశేషసద్భావే వికల్పామననం హేతురితిచ ప్రదర్శితం అతస్స్వేన సిద్ధాంతత్వే నాంగీకృతమితి- ౧౨.

ఇతి కూటస్థాభావాధికరణం- 3.

నను సత్వమాత్రపరిశిష్టస్య జీవన్ముక్తస్య శరీరాభావే కథం జీవన్ముక్తవ్యవహార ఇత్యాశంకాయామాహ.

తన్వభావే సంధ్యవదుపపత్తేః- ౧3.

శరీరాభావే సంధ్యవత్- స్వప్నస్థానేఇవ జీవన్ముక్తవ్యవహారో నిష్ప్రత్యూహ ఇత్యర్థః- ౧3.

భావే జాగ్రద్వత్- ౧౪.

సత్యసంకల్పత్వా చ్ఛరీరసంకల్పవశా చ్ఛరీరసద్భావే జాగ్రద్వచ్ఛ వ్యవహారస్సుప్రసిద్ధ ఇత్యర్థః- బ్రహ్మవిష్ణ్వాదయఏవ మేవహి వ్యవహరంతి- శరీరశ్చ చిన్మయోన భూతభౌతికరూపఇతి- ౧౪.

ప్రదీపవదావేశ స్తథాహి దర్శయతి- ౧౫.

నను జీవన్ముక్తస్య కాయవ్యూహసంకల్పే - ఏకస్యాత్మనో బహుశరీరేషు కథం భోక్తృత్వ మిత్యాశంకాయామాహ- ప్రదీపవదావేశఇతి- యథా ప్రదీపఏకోఽనేకవర్తిష్వావిష్టో భవతి తద్వద్విద్వా

నఖండాద్వితీయ చిదేకరస్య మాపన్నో నూాయాంచమత్కారమాత్రేణ శుద్ధసత్త్వపరిణామరూపేష్వనేకశరీరేషు యోగిసామర్థ్యాదావిష్టో భవతి- తథా సఏకధా భవతి త్రిధా భవతీత్యాది శ్రుతిర్దర్శయతి హి సామర్థ్యం- ౧౫.

ఇతి తన్వధికరణం- ౪.

నను- నతు తద్విత్వీయమస్తి తతోన్య ద్విభక్తం యత్పశ్యేత్- ప్రజ్ఞానఘనఏవ- యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి - నాన్యద్విజానాతి సభూమా- కర్మాణి విజ్ఞానమయశ్చ ఆత్మాపరేఽవ్యయే సర్వఏకం భవంతి- విముక్తశ్చ విముచ్యతఇత్యాద్యా శ్రుతయోముక్తౌ విశేషవిజ్ఞానాభావం బోధయంతి- తత్కథం వైభవవర్ణనమిత్యాశంకాయామాహ-

స్వాప్యయ సంపత్త్యోరన్యతరాపేక్షమా విష్కృతంహి - ౧౬.

స్వాప్యయ సుషుప్తిః- సంపత్తిర్విదేహముక్తిః - తదుభయమపేక్ష్య విశేషవిజ్ఞానాభావ ప్రతిపాదనం- కుతః - ఆవిష్కృతంహి - హియస్మా దుభయప్రకరణవాక్యాభ్యాం తథా ఆవిష్కృతం అతోజీవన్ముక్తి వైభవే ననకశ్చిద్విరోధ ఇతిభావః- ౧౬.

ఇతిస్వాప్యయ సంపత్త్యధికరణం- ౫.

నను విదుషా మనన్యాధిపతిత్వే ఈశ్వరనానాత్వం విరుద్ధమాపద్యేతేత్యాశంకాయామాహ.

జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ- ౧౭.

విదుషాం జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపార వర్జమేవైశ్వర్యం వక్తవ్యం కుతః- ప్రకరణాత్ - సదేవసోమ్యే దమగ్ర ఆసీత్ ఏకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్యా మిత్యాది సృష్టిప్రకరణాదేకస్యైవ పరమేశ్వరస్య సజాతీయాదిభేదశూన్యస్య సృష్ట్యాదికాలే సద్భావప్రతిపాదనాత్ - తత్ర విదుషామసన్నిహితత్వాత్ - ఉత్తరకాలేహి బహుస్యామితి బహు

భవనకామ నయాస్వసృష్టేషూపాధిషు స్వస్యైవ ఆభాసరూపేణ ప్ర వేశాద్బహవ ఆత్మానః కల్పితభేదేన సంపన్నాః- యథాసముద్రే తరం గాదయః కల్పితభేద భిన్నా జలమాత్ర స్వభావాశ్చ- తేషాం_ పూర్వం స్వోపాధసృష్టికాలే అసన్నిహితత్వాత్ - చకారేణ ప్రళయకాలే ప్యు పాధిలయే నాసతామాంభాసానా మసన్నిధానాత్ - స్థితికాలేచ- బద్ధా నామనీశాగ్రస్తత్వాత్ ముక్తానాం పరమేశ్వరేణ సహాఖండైక్యాత్ కల్పితవ్యవహార దృష్ట్యాతు పరమేశ్వరద త్రైశ్వర్యత్వా చ్చనేశ్వరనానా త్వ మితిభావః- సముద్ర తరంగాది దృష్టాంతే సావయవేక్రియా నిష్ప న్నో భేదః_ దార్ష్టాంతికేతు నిరవయవకూటస్థే మాయాకల్పిత ఇతినై లక్షణ్యం - ఉభయత్రైకత్వం తాత్వికం- భేదస్తు కల్పితో నైకత్వ వి ఘాతుక ఇతి మాయాకల్పితత్వేపి భ్రాంతిమూలకత్వాభావా దావిద్య క ప్రపంచవన్న మిథ్యాత్వ మితిచవిజ్ఞేయం- ౧౭.

ప్రత్యక్షోపదేశాదితిచేన్నాధికారికమండలస్థోక్తేః- ౧౮.

సస్వరాట్ భవతీత్యాదా విదుషః ప్రత్యక్షేణ నిరంకుశైశ్వ ర్య ప్రతిపాదనాదీశ్వర నానాత్వం ప్రసజ్యత ఏవేతిచేన్న - స్వరాడాది శబ్దైరాధికారిక మండలస్థస్య- అధికారేనియుక్తా ఆధికారికా ఆదిత్యాద యస్తేషాం మండలా న్యాయధికారిక మండలాని- తత్స్థ ఆధికారిక మండలస్థః పరమేశ్వరస్థస్యైవోక్తేః ప్రతిపాదనాత్ - ఈశ్వరస్సర్వభూ తానాం హృద్దేశేఽర్జునతిష్ఠతీతి స్మృతేః- సస్వరాట్ భవతి విద్వాన్ పరమాత్మాభిన్నో భవతీత్యుచ్యతే సతుపరమేశ్వరార్భిన్న ఈశ్వరోభవ తీతి- అతోనవిరోధఇతి.

తర్హి పరమేశ్వర ఆధికారికమండలే ష్వేవవర్తతే నాన్యత్రే త్యాశంకాయామాహ.

వికారావర్తిచ తథాహిస్థితిమాహ- ౧౯.

పరంబ్రహ్మ యథావికారవర్తి - ఆదిత్యాదిమండలవర్తి తథా వికారావర్తిచ- అనంతత్వాత్ - చకారాదఖండంచ- హియస్మాత్తథా

స్థితిం పరబ్రహ్మణఆహ - పాదోఽస్యవిశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతందివీత్యాదిశ్రుతిః- ౧౯.

ఏవంత్రిపాద్బ్రహ్మణో వికారాగోచరత్వం శ్రుతిస్మృతీ ప్రతిపాదయత ఇత్యాహ.

దర్శయతశ్చైవం ప్రత్యక్షానుమానే- ౨౦.

ప్రత్యక్షం శ్రుతిః అనుమానం స్మృతిః- తేఉభే పరమాత్మనో వికారాగోచరత్వం వికారాస్పృష్టత్వం దర్శయతః- నతత్ర సూర్యోభాతి నచంద్రతారకం- నతద్భాసయతే సూర్యోనశశాంకో నపావక ఇతి చేతి- ఏవముపపాదిత మైశ్వర్యం కార్యబ్రహ్మ సంబంధీతి నస్వప్నేప్యుచితం- ౨౦

. కించ జీవన్ముక్తస్య పరమేశ్వరేణ సహభోగమాత్రేణ సామ్యం నజగద్వ్యాపారేణ- తస్మాన్నేశ్వరనానాత్వ మిత్యత్రలింగందర్శయతి.

భోగమాత్రసామ్యలింగాచ్చ- ౨౧.

మనోఽస్యదైవం చక్షుస్సవా ఏషఏతేన దైవేనచక్షుషామనసైతాన్ కామాన్ పశ్యన్రమతే - యఏతేబ్రహ్మలోకే - తంవాఏతం దేవా ఆత్మానముపాసతే తస్మాత్తేషాగ్ం సర్వేచలోకా ఆత్తాస్సర్వేచకామాః స్ససర్వాగ్శ్చ లోకానాప్నోతి సర్వాగ్శ్చకామాన్ యస్తమాత్మాన మనువిద్య విజానాతీతిహ ప్రజాపతి రువాచేతి భోగమాత్రసామ్య ప్రతిపాదనా ల్లింగాత్ చకారేణ జగద్వ్యాపారా ప్రతిపాదనాచ్చ నేశ్వర నానాత్వప్రసంగ ఇతిభావః-

అత్ర శ్రుతౌ- బ్రహ్మైవలోకో బ్రహ్మలోకఇతి వ్యుత్పత్తేః- పూర్వత్ర సఉత్తమః పురుష ఇత్యుక్త్వా- ఉద్గతంతమః అజ్ఞానం జీవభావ జగద్భ్రమ సంపాదకం యస్మాదితి వ్యుత్పత్తేశ్చ- దేవాశ్చక్షురాదయ స్తమేవాత్మాన ముపాసతే సాక్షాత్కుర్వంతి నానాత్మానమితి తస్మా

_త్తేషాగ్ం సర్వేచలోకా ఆత్మాస్సర్వేచకామాః నావిద్యాదశాయామి వ పరాగ్దృష్ట్యా కర్మాధీనపరిచ్ఛిన్నవిషయ దర్శనమితి- ౨౧.

ఇతి జగద్వ్యాపారాధికరణం_ ౨౧.

తర్హీశ్వరసంబంధిషు భోగేష్వాసక్తో విద్వాన్ తద్వైవ కదా చిత్సాంసారికభోగే ష్వప్యాస_క్తత్వే పునస్సంసారాప_త్తిరిత్యా శంకా యామాహ భగవాన్ సూత్రకారః.

అనావృ_త్తిశ్శబ్దా దనావృ_త్తిశ్శబ్దాత్ - ౨౨.

ఇతి చతుర్థఃపాదః.

తద్విష్ణోః పరమంపదగ్ంసదా పశ్యంతిసూరయః- దివీవచక్షురా తతమితిశ్రుతేః- విష్ణోర్వ్యాపకస్య పరమాత్మనః పరమం సర్వోత్కృష్టంపదం త్రిపాద్విభూతిరూపం సూరయో జీవన్ముక్తా స్సదా పశ్యంతి ఆత్మత్వేన సాక్షాత్కుర్వంతి. తేషాం ధ్యాననిష్ఠానాం చక్షుర్దివి అంతరిక్షే ఊర్ధ్వదృష్ట్యా నిశ్చరమివ పరమాత్మనాశ్రీ తతంవ్యా_ప్తం భవతీత్యర్థః- తస్మా _త్తేషా మధోదృష్ట్యభావాన్న సంసారే పునరావృ_త్తిప్రసక్తిః ప్రసంజకస్యా జ్ఞానస్య పూర్వమేవ మూలతో నివృ_త్తత్వాత్- కింతు- స్వరసతో జీవన్ము_క్తిభోగానంతరం ప్రథమసూత్రోక్త ప్రకారేణస్వేన చిన్మాత్రస్వరూపేణావిర్భూతా భవంతీతిభావః- కుతః_ శబ్దాత్ నస పునరావర్తత ఇతిశ్రుతేః- ఏవం జీవన్ము క్తస్య పరంజ్యోతిరుప సంపన్నస్య ము క్తత్వే ఆత్మత్వే అవిభ_క్తత్వేచ సిద్ధే- విదేహాము క్తస్య త త్త్రితయం కైముతికన్యాయ సిద్ధం నవాక్పథ మవతరతీతి సిద్ధం- యతోవాచో నివ_ర్తంత ఇత్యాదిశ్రుతేః- సూత్రావృ_త్తిశ్శాస్త్ర పరిస మా_ప్తి ద్యోతనార్థా- హరిః ఓంతత్సత్_

ఇత్యనావృత్త్యధికరణం- ౭.

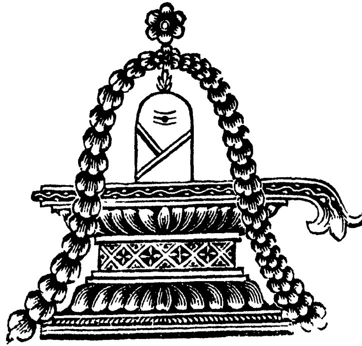
తమసస్తు పరంజ్యోతిః పరమానందలక్షణం.

పాదత్రయాత్మకం బ్రహ్మకైవల్యం శాశ్వతంపరం.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానందతీర్థ
శిష్య శ్రీఅద్వైతానందతీర్థవిరచితాయాం బ్రహ్మసూత్ర
తాత్పర్యదీపికాయాం చతుర్థాధ్యాయస్య
చతుర్థః పాదః- హరిః ఓంతత్సత్.

శాస్త్రంచ పరిసమాప్తం.

ఓమ్.

శ్రీమదుమామహేశ్వరాభ్యాంనమః.

శ్రీలక్ష్మీనారాయణాభ్యాంనమః.

శ్రీవాణీహిరణ్యగర్భాభ్యాంనమః.

శ్రీగణేశాయనమః.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమోనమః.

తైత్తిరీయోపనిషత్ ఆనందవల్లీ తాత్పర్యదీపికా.

ద్వితీయోధ్యాయః.

శివరామసదానందతీర్థాన్ శారీరమాధవౌ - ఆనందవల్ల్యా స్తాత్పర్యం నత్వావివ్రియతేముదా.

ఓంసహనావవతు- సహనౌభునక్తు- సహవీర్యం కరవావహై- తేజస్వినావధీతమస్తుమావిద్విషావహై- ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

హరిః ఓం - బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం.

ఇదంహి ముముక్షూణాం బ్రహ్మజ్ఞానమేవ పరమ పురుషార్థసాధనం నాన్య దితి సంక్షేపాభిధాయకం సూత్రం- వక్ష్యతిచ - అధాతోను ప్రశ్నాః - ఉతావిద్వానముం లోకంప్రేత్య కశ్చనగచ్ఛతీత్యాది ప్రశ్నజాతముద్భావ్యసయఏవంవిత్ అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్యేత్యాదినాఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్నబిభేతి కుతశ్చ నేత్యాది నిర్ణయ మన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాం విస్తరేణ.

ఇతః పూర్వం శిక్షావల్ల్యాం- సంహితా - వ్యాహృతి - ప్రణవా ద్యుపాసనాని- హార్దబ్రహ్మసాక్షాత్కారపర్యంతాని ముఖ్యాధికారిణాం వక్ష్యమాణపరబ్రహ్మజ్ఞానసామర్థ్యప్రదానిమందమధ్యమానాంతుక్రమ ముక్తిసాధనానిచ- అధ్యాత్మాధిదైవాదిభేద వ్యుత్పాదనపురస్సరం- స విస్తరం- ప్రతిపాదితాని- అహం వృక్షస్య రేరివేత్యాదినా తత్త్వజ్ఞానఫలం జీవన్ముక్తిలక్షణం విలక్షణమస్తీతిచ సంసూచితం శిక్షితవ్య సత్యవదనాదీనిచ ధర్మజాతాన్యుపదిష్టాని.

తేనా పరవిద్యానిష్ఠానామేవ పరబ్రహ్మవిషయం వక్ష్యమాణం తత్త్వజ్ఞానం సమరసం- అన్యేషాంతు విరసమేవ- అనధికారాత్.

ఆథర్వణేప్యుక్తం- బ్రహ్మపరాబ్రహ్మ నిష్ఠాః పరంబ్రహ్మ న్వేషమాణా ఇతి ప్రశ్నోపనిషది- ద్వేవిద్యే వేదితవ్యే ఇత్యాదిముండకేచ పరాపరవిద్యా నిష్ఠయోః పౌర్వాపర్యం.

అతో౽వక్ష్యమాణం- పరంబ్రహ్మ- తద్జ్ఞానం - తత్ప్రాప్తిః- తత్ఫలంచాత్యంత విలక్షణమేవ - నలోకప్రసిద్ధం- నాపితర్కగమ్యం- ఆచార్యవాన్ పురుషోవేదేతి శ్రుతేః- యానిశా సర్వభూతానా మిత్యాది స్మృతేశ్చ- అతస్తచ్చతుష్టయ నిర్ణయాయ సంక్షేప వ్యాఖ్యానరూపా మృచమవతారయతి.

శ్రు॥ తదేషాభ్యుక్తా- సత్యంజ్ఞాన మనంతంబ్రహ్మ- యోవేదనిహితంగుహాయాం పరమేవ్యోమన్ - సో౽శ్నుతే సర్వాన్కామాన్ సహ- బ్రహ్మణావిపశ్చితేతి- ఇతి.

అత్రసత్య జ్ఞానానంతపదాని- ఆనందోబ్రహ్మేతి వ్యజానా దితి వాక్యాంతరాత్ - ఆనందపదోపలక్షితాని - సమానాధికరణాని - బ్రహ్మస్వరూపలక్షకాణి- సత్యం కాలత్రయాబాధ్యం జ్ఞానం జ్ఞప్తిరూపం అనంతం దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేదశూన్యం - ఆనందం నిర్విషయసుఖం- ఇతి బ్రహ్మస్వరూప మద్వైతానంద చిద్ఘనముపదిష్టం భవతి - తేనా

తీంద్రియార్థే శ్రుతిరేవ శరణమితి యథోపదిష్టమేవ బ్రహ్మణస్స్వరూపం నిశ్చేతవ్యం- నాన్యత్ - తజ్జ్ఞాన ప్రకారమాహ- యో వేదేతి- యోధికారీ గుహాయాం అన్నమయాద్యానంద మయాంతకోశ పంచకరూపాయాం- వక్ష్యమాణాయాం - ఏకైకస్యాంతరంతరస్యాన్యస్య వర్తమానత్వేన గుహాసదృశాయాం- పరమేభూతాకాశ చిత్తాకాశద్వయాపేక్షయా ఉత్కృష్టే- వ్యోమన్- వ్యోమ్ని- చిదాకాశేనిహితం- తత్స్వరూపేణ సర్వసాక్షితయాస్థితం- అయమహ మస్మీతి వేదజానాతీతి.

కథమస్మిన్ కోశపంచకసాక్షిణి ఉక్త లక్షణ సమన్వయ ఇతిచేత్ - రజ్వాదౌ సర్పాదికమివసాక్షి చైతన్యేకోశ పంచకస్యా విద్యాధ్యస్తస్య- నాయంసర్ప ఇతివత్ - నాహం దేహో నేంద్రియాణీత్యేవం మిథ్యాభూతకోశపంచక నిషేధే పరిశిష్యమాణస్య సాక్షిచైతన్యస్య రజ్వాదేరివా బాధ్యత్వరూపం సత్యత్వం సుజ్ఞేయం.

ఉపాధిసర్వస్వ నిషేధాదేవ శుద్ధస్య చిన్మాత్రస్య ఉపాధికల్పిత ద్రష్టృత్వ భోక్తృత్వాద్యసంభవే ప్రాతిపదికార్థమాత్ర జ్ఞప్తిరూపతాచసుస్ఫుటా- తథాజ్ఞప్తిమాత్రరూపే సాక్షిణి- కాలపరిచ్ఛేదరూపానిత్యత్వస్య- దేశపరిచ్ఛేదరూప జాడ్యస్య- వస్తుపరిచ్ఛేదరూపభేదస్య చ స్వీయస్య స్వేనస్వస్కంధారోహణవత్ జ్ఞాతుమశక్యత్వాత్ - సాక్ష్యంతరస్యా సత్వాత్ - సాక్షివ్యాప్తిమంతరాకస్యా ప్యర్థస్యాసిద్ధేః- మిథ్యాభూతశరీరా ద్యుపాధిగతస్యైవ త్రితయస్య సాక్షిణ్యారోపిత పామరానుభవస్య స్వప్నే స్వమృతిదర్శనవత్ భ్రాంతిమాత్రత్వాత్ - అప్రామాణికస్య త్రితయస్య కల్పనారూప మౌర్ఖ్య పరిత్యాగే శ్రుతిప్రమాణసిద్ధమానంత్యమపహతదర్పైరనుసంధాతుం సుశకమేవ- జాగ్రదాద్యవస్థాత్రయ గోచరస్య సర్వస్యాపి ప్రపంచస్య సాక్షిణాజ్ఞాయమానత్వాదేవ వ్యాపకత్వరూపమానంత్యం సుస్ఫుటం.

ఏవం బ్రహ్మాది పిపీలికాంత సర్వప్రాణ్యుపజీవ్యత్వాదానందరూపతా చసుబోధ్యా- ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతానిమాత్రా ముప

జీవంతీతి శ్రుత్యంతరాత్ - వక్ష్యతి చ- మానుషానందాద్యుత్తరోత్తర శతగుణాధికానంద పరమావధిత్వేన బ్రహ్మానందస్యాకామహతశ్రోత్రియలభ్యత్వం- ఏవముక్తలక్షణ లక్షితస్యకోశ పంచకసాక్షిణ ఏవ బ్రహ్మత్వే నజ్ఞేయత్వ ప్రతిపాదనాన్న తటస్థేశ్వరాద్యర్థాంతర శంకావసరః- తత్రతదుక్తలక్షణాసంగతేః- పత్యురసామంజస్యా దితిన్యాయాచ్చ

తత్ప్రాప్తిప్రకారమాహ-బ్రహ్మణావిపశ్చితేతి -తత్త్వజ్ఞానబలాదవిద్యాధ్యస్తకోశపంచకరూపోపాధి నిరాసాదేవ స్వాభావిక నిత్యజ్ఞప్తిమాత్ర బ్రహ్మరూపేణేత్యర్థః- ఏతేనబ్రహ్మప్రాప్తిర్నాగంతుకీ- నదేశకాల నిబంధనాచేత్యుక్తం భవతి- ఉపాధిపరిచ్ఛేదాభిమాన ఏవహ్యుక్తలక్షణ స్వతస్సిద్ధ బ్రహ్మరూపతాజ్ఞాన ప్రతిబంధః- తత్త్వజ్ఞానాత్తదపగమేతదధిగమోయుక్త ఏవేతి.

ఏవం తత్ఫలస్వరూపమాహ- సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహేతి- యుగపత్సర్వ కామావాప్తిః ఫలమిత్యర్థః.

ననుసర్వోపాధి ప్రవిలాపనేన నిర్విశేషజ్ఞప్తిమాత్రరూపతయా పరిశిష్టస్య జీవన్ముక్తస్య పునస్సర్వ కామావాప్తిః ఫలమితికథముచ్యతే కామాశ్చకీదృశాః భిన్నా అభిన్నాః చిద్రూపా జడరూపావా- కథమభోక్తృతా- కథమద్వయచేతిచేత్ - సత్యం- శ్రుత్యుపదిష్టార్థే-నానూయాదికరణం సమంజసం- కింతు శ్రుత్యనుకూలైర్మననప్రకారైస్సాంప్రదాయికైరసంభావనాదికం నిరస్య దృఢనిశ్చయ సంపాదనమేవ నిత్యనిర్వికల్ప సమాధిః-పురుషార్థరూపః- అజ్ఞాననివృత్తిపూర్వకత్వాత్ నతుయోగి భిరుచ్యమానః- అజ్ఞానానివృత్తేః- వ్యుత్థానే పునర్ద్వైత ప్రసక్తేశ్చ.

శ్రుతయః కీదృశాస్తదనుకూలా యుక్తయశ్చకిం విధాఇతిచేత్ పురుషసూక్తేతావత్ - సహస్రశీర్షా పురుష ఇత్యుపక్రమ్య - ఏతావానస్య మహిమా అతోజ్యాయాగ్ శ్చపూరుషః- పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని- త్రిపాదస్యామృతం దివీత్యాదినా పురుషస్వరూపం నిర్విశేషం సవిశేషం చోపదిశ్య సవిశేషం తన్మహిమాత్వేనస్తుతం- నైతదపర

బ్రహ్మరూప మితిశంక్యం- కార్యబ్రహ్మణ స్త స్మాద్విరాడజాయత- వి రాజో అధిపూరుష ఇత్యుత్తరగ్రంథే పృథగ్వక్ష్యమాణత్వాత్ - అత ఇదం నిరంకుశమైశ్వర్యం తత్త్వజ్ఞప్రాప పరవిషయమేవ.

ఏవం-తస్యాభిధ్యానాత్తృతీయం దేహభేదే విశ్వైశ్వర్యం కేవల ఆ ప్తకామ ఇతి శ్వేతాశ్వతరోపనిషది_ జీవన్ముక్తస్య ఆతివాహిక దేహ సహితం విశ్వైశ్వర్య మస్తీత్యుక్తం.

సఏతేన ప్రజ్ఞేనాత్మనా అస్మాల్లోకా దుత్క్రమ్యా ముష్మిం త్స్వర్గేలోకే సర్వాన్ కామానాప్త్వా అమృతస్స మభవత్సమభవత్ యత్రజ్యోతి రజస్రం- యస్మిన్ లోకే అభ్యహితం_ తస్మిన్మాంధేహి- ప్లవమానామృతేలోకే అక్షితే- అమృతత్వాంచ గచ్ఛత్యోం నమ ఇ త్యాత్మబోధోపనిషది తత్త్వజ్ఞానాత్ ప్రజ్ఞామాత్రరూపస్య జీవన్ముక్త స్య- దేహాదిబాధోత్తరం స్వర్గేదుఃఖవార్తా విరహితే _ లోకేవిశ్వ రూపే- అక్షితేభావ వికార షట్క రహితే - సర్వాన్ కామానాప్త్వా అమృతో భవతీతి ప్రతిపాదితం.

ఏవం కైవల్యోపనిషది వేదాంత విజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాః స్స న్యాసయోగా ద్యతయశ్శుద్ధసత్వాః- తేబ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే పరామృతా త్పరిముచ్యంతి సర్వేఇత్యాదినా- వేదాంతవిజ్ఞాన సన్యా సాది ముఖ్యసాధన సంపన్నస్య తత్త్వజ్ఞస్య శుద్ధసత్వ పరిశేషం - తేన బ్రహ్మలోకేషు- ఏషబ్రహ్మలోకస్సమ్రాడితివత్ - బ్రహ్మస్వరూపభూత విశ్వరూపేషు భోగానంతరం పరాంతకాలే పరస్యశుద్ధసత్వరూపస్యాతి వాహిక దేహస్యాంతకాలే- పరామృతాత్ విశ్వరూపవైభవా న్మా యకాత్ స్వేచ్ఛయా పరిముచ్యంతీతి ప్రతిపాదితం- యోయముక్తః పురుషః నామరూపజ్ఞానాగోచరం సంసారిణామతి దుర్విజ్ఞేయం విష యం విహాయక్లేశాదిభిస్సంక్లిష్టదేవాది జిహీర్షయా సహస్రకలావయ వకల్యాణం దృష్టమాత్రేణమోక్షదం వేషమాదదే ఇత్యాద్యాదిముద్గలోప నిషది తత్త్వజ్ఞగమ్యం సవిశేషరూపం సమర్థితం.

మోక్షోపాయ కథావిస్తృత వాసిష్ఠమననశీలానాంచ ముముక్షూణాం నకాశ్చన విప్రతిపత్తయశ్శిష్యంతే- అశ్రద్ధాళోరవిశ్వాసోనోదాహరణ మర్హతీతి సర్వంసమంజసం.

వాశిష్ఠేతు- చిన్మాత్రసత్తా సామాన్యే విశ్రాంతస్య నిరంతరం- సర్వేశస్యేహ సర్వత్వం సర్వాత్మత్వంచ సర్వదా- తథా దూరమదూరంచ నిమేషః కల్పఏవచ- స్వరూపమజహత్యేవ సామాన్యేతాని సర్వదా- సర్వాత్మనిష్ఠితాన్యేవపశ్య మాయావిజృంభిత మిత్యాది బహ్వేవ వ్యుత్పాదితం- నిర్విశేషచిన్మాత్రతా పరిశేషఏవ పరమముక్తిరితి సిద్ధాంతస్యా నతిలంఘనా న్నాగ్రహావసర ఇత్యలం.

శ్రు॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః - ఆకాశాద్వాయుః- వాయోరగ్నిః- అగ్నేరాపః- అద్భ్యఃపృథివీ - పృథివ్యా ఓషధయః- ఓషధీభ్యోన్నం- అన్నాత్పురుషః- సవాఏష పురుషోన్నరసమయః- తస్యేదమేవ శిరః, అయం దక్షిణఃపక్షః- అయ ముత్తరఃపక్షః- అయమాత్మా- ఇదం పుచ్ఛంప్రతిష్ఠా - తదప్యేష శ్లోకోభవతి - ఇతి ప్రథమోనువాకః- ౨౧.

ఏవం వేద్యత్వేనోపలక్షిత బ్రహ్మపరిచయాయ శాఖా చంద్రన్యాయేనోపదర్శితగుహా శబ్దితకోశ పంచకస్వరూప నిరూపణోపయోగితయా ఆకాశాది భూతభౌతికసృష్టిప్రకార ఉపవర్ణ్యతే - తస్మాద్వేత్యాదినా.

అధ్యారోపాపవాదాభ్యాం హీంహాద్వితీయం బ్రహ్మోపదిదిక్షితం- ఏవం బ్రహ్మణి ప్రపంచాధ్యారోప ప్రదర్శనాయ శ్రుతిషు సృష్టివాక్యై రాకాశాదిసృష్టిః బ్రహ్మణఏవేతి ప్రతిపాదయంతీషు - అన్యతోపి సృష్టిస్సంభవతీతి శంకాసర్వస్య నివృత్తయే- మహద్భిర్బ్రహ్మవిద్భిరపి కపిలాద్యై ఋషిభిః పూర్వపక్షతయా ప్రధానపరమాణుశూన్యకాలస్వభావ కర్మతటస్థేశ్వర భూతాదికారణవాదేషు యథా బుద్ధిబల మనుమానాది ప్రమాణాంతరై రుపస్థాపితేషు- శ్రీమద్భగవద్భా

దరాయణాచార్యై ర్బ్రహ్మమీమాంసాయాం శ్రుతిప్రామాణ్య ప్రాబల్యసమర్థన పురస్సరం శ్రుతివాక్యై స్తదనుకూల యుక్తిభిశ్చ రచనానుపపత్త్యాదిభి స్సర్వానపి పక్షాన్ వ్యుదస్య బ్రహ్మకారణవాద స్సిద్ధాంతితః.

ఏవం నిర్ధారితో౽పి తత్త్వనిశ్చయః పురుషార్థఫలో౽భవతి - కాల స్స్వభావో నియతిర్యదృచ్ఛాభూతాని యోనిః పురుష ఇతి చింత్యమితి శ్రుతిరప్యేవమేవ చింతన మనుజానాతీతి.

నను బ్రహ్మకారణవాదో ప్యసంగతఏవ లక్ష్యతే - నిరవయవ కూటస్థా న్నిరాకారా న్నిర్గుణాచ్చ బ్రహ్మాత్మనః కథ మాకాశస్య శబ్దగుణస్యోత్పత్తిః- తథావిధా దేవాకాశా త్కథం స్పర్శవతః క్రియావతశ్చవాయోః- నీరూపా త్తస్మా ద్రూపవత స్తేజసో- నీరసా త్తస్మా ద్రసాత్మకానామపాం- నిర్గంధా జ్జలాద్గంధవత్యాః పృథివ్యాశ్చోత్పత్తిః కథం శ్రుత్యావా ప్రతిపాద్యతే- ఆరంభేణ- పరిణామేనవా- కారణగుణాహి కార్యగుణానారభంతే- నచోత్త రోత్తరకార్యగుణా స్తత్కారణేషు సంతి- పరిపాకేనహి పరిణామస్స్యాత్ - నచ ప్రాగుత్పత్తే స్తేజస ఆకాశాదిషు తత్సంభవః- నహ్యవ్యాప్రియమాణం నిరవయవంచ కించి దారబ్ధుం వికర్తుంవా శక్నోతి- కించ- యదికృత్స్నం విక్రియేత- తదా ఆత్మన ఆకాశస్యచా భావప్రసంగః- కార్యాణాం నిరాత్మకత్వం నిరవకాశశ్చ ప్రసజ్యేత-యద్యర్థం కల్పోల్పంవా- తర్హ్యాత్మాకాశయోరపి సావయవత్వ ప్రసంగః- అస్తు సావయవమపీతిచేత్ - తదేవ శబ్దవత్స్పర్శాదిమచ్చస్యాదితి వాయ్వాదిజనన వైయర్థ్యం- అపూర్వమనపరమిత్యాది శ్రుత్యంతరేషు బ్రహ్మణః కారణత్వం నిషిధ్యతే చేతి చేత్ - సత్యం.

నాత్ర శ్రుత్యా ఆరంభప్రక్రియా పరిణామవాదోవా ఆశ్రీయతే తయో స్సృష్ట్యుత్తరకాలే అజ్ఞానప్రాబల్యా జ్జగత్సత్యతా భ్రాంత్యా- క్షీరదధితంతుపటాది పూర్వోత్తరభావదర్శన మనుసృత్యజీవై రాశ్రిత

త్వేన పరతత్త్వవ్యుత్పాదనా నుపయోగాత్- కింతు అద్వితీయబ్రహ్మా
త్మనిశ్చయపర్యంతం- తదుపాయతయా వివర్తప్రక్రియా మవలంబ్య
మృద్ఘటాదిదృష్టాంతై స్స్వప్నాదిదృష్టాంతైశ్చ విద్యావిద్యాప్రపంచ
ద్వయాధ్యారోప అనూద్యతే- అనువాదమంతరా అపవాదా నవతా
రాత్- అధ్యారోప స్తు మాయావిద్యాభ్యాం పూర్వసిద్ధఏవ- నాపూ
ర్వతయా శ్రుతిప్రతిపాద్యః- అతో న శ్రుత్యుపదిష్టార్థే ష్వసంగతత్వ
శంకావసరఇతి.

తస్మాదితి- తస్మాత్- ఆదౌసూత్రవాక్య నిర్దిష్టాత్-ఏతస్మాత్ స
త్యంజ్ఞానమనంతమితిలక్షణలక్షితాత్-ఆత్మనఃసర్వస్యజగతశ్చరాచరాత్మ
కస్యఆత్మభూతాత్- తత్రైవహి కల్పితః ప్రపంచస్సర్వోపి అత స్తం ప్ర
త్యాత్మత్వం యుక్తమేవ- ఏవంవిధా ద్బ్రహ్మణ ఆకాశాదిభూతపంచకం
తత్కార్యమోషధ్యాదికం- అన్నమయాద్యానందమయాంతవ్యష్టి సమ
ష్టికోశ పంచకరూపం దేహజాతంచ పరాగ్దృష్ట్యవలంబన మాత్రేణ
తరంగ బుద్బుదాదివత్ మరుజలద్వి చంద్రాదివచ్చ సంభూతం- నాత్ర
సంభూతిశబ్దేన ఆరంభ పరిణామాది ప్రక్రియయా ఉత్పత్తిరుచ్యతే-
కూటస్థే అసంభవాదేవ- కింత్వావిర్భావమాత్రం సత్తార్థకస్య భూ
ధాతో స్సంపూర్వస్య ప్రకటీభావమాత్ర పరత్వాత్- ఏవం ప్రత్యగ్దృ
ష్ట్యవలంబనమాత్రేణ స్వరూపసత్తామాత్ర పరిశేషేణ సర్వంజగత్తి
రో భవతిచేతివిజ్ఞేయం- అత్రపరమాత్మనా సాక్షాద్బుద్ధిపూర్వ సృష్టం
చిన్మయం విద్యా ప్రపంచం- తత్రజీవా విద్యాధ్యస్తం జడదుఃఖాదిరూ
పమవిద్యా ప్రపంచం చైకీకృత్య సంముగ్ధాకారేణోచ్యతే తద్వివేక
స్తూత్తరత్రభవిష్యతి- నాప్యత్రాకాశాదీనాం వాయ్వాది కారణత్వము
చ్యతే- స్వయంకల్పితత్వేనాన్య కారణత్వాయోగాత్ - బహుస్యామి
త్యుత్తరత్ర బ్రహ్మణఏవ బహుభవనకామనాది ప్రతిపాదనాచ్చ-

లోకబుధ్యనుసారేణాన్నాత్పురుష ఇత్యుక్తం- అన్న భావాపన్నాద్బ్ర
హ్మణ ఇత్యర్థః-సవాఏషపురుషవిధఇతి-పూర్వోక్తప్రకారేణసూత్రలక్ష
ణ వాక్యాభ్యాం లక్షితః పురుష అన్నరసమయోఽనుభూయతే భ్రాం
త్యా- అత స్తస్యైవ వేషాంతరమితి నకార్యకారణభావాదికల్పనావసర

ఇతిభావః- తస్యేదమేవశిర ఇత్యాదికం పంచావయవసంక్లృప్త్యా పురుషాకారత్వాత్పురుషశబ్దవాచ్యతేతి హస్తనిర్దేశే నావయవపంచక ప్రదర్శనం బోధసౌకర్యార్థం- సవా ఏషః పురుష ఇతిశ్రుతేః- తదప్యేష శ్లోకోభవతీతి- తత్తత్ర ప్రకృతస్య బ్రహ్మణ అవిద్యయా అన్నవేషేణ స్థితస్యాపి జగజ్జన్మాది కారణత్వరూపం తటస్థలక్షణం నాపగతమిత్యస్మిన్నర్థే సంవాదభూత ఏషవక్ష్యమాణః శ్లోకోభవతీత్యర్థః- ౧.

శ్రు॥ అన్నాద్వైప్రజాః ప్రజాయంతే యాః కాశ్చపృథివీగ్ శ్రితాః- అథోఅన్నేనైవజీవంతి- అథైనదపియంత్యంతతః- అన్నగ్ంహిభూతానాం జ్యేష్ఠం- తస్మాత్సర్వౌషధ ముచ్యతే- సర్వం వై తేన్న మాప్నువంతి- యేన్నం బ్రహ్మోపాసతే- అన్నగ్ంహిభూతానాం జ్యేష్ఠం- తస్మాత్సర్వౌషధముచ్యతే- ౧. అన్నాద్భూతానిజాయంతే- జాతాన్యన్నేనవర్థంతే- అద్యతేత్తిచభూతాని- తస్మాదన్నంత దుచ్యత ఇతి- తస్మాద్వా ఏతస్మాదన్నరసమయాత్- అన్యోంతర ఆత్మాప్రాణమయః- తేనైషపూర్ణః సవాఏషపురుషవిధఏవ తస్యపురుషవిధతాం- అన్వయం పురుషవిధః- ౨. తస్యప్రాణఏవశిరః- వ్యానోదక్షిణః పక్షః అపానఉత్తరః పక్షః- ఆకాశఆత్మా పృథివీపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా- తదప్యేష శ్లోకోభవతి- ౨౬.

ఇతి ద్వితీయోనువాకః- ౨.

అన్నాద్వాఇతి- యాఃకాశ్చప్రజాః శరీరాణిపృథివీం లోకంశ్రితా ఆశ్రితాః- లోకే సందృశ్యమానాని జరాయుజాదిభేదేన చతుర్విధాని సర్వాణి శరీరాణీత్యర్థః- తాని అన్నాద్వై ప్రజాయంతే- అథో అపి- అన్నేనైవ అద్యమానేనతాని జీవంతి- అథ అంతతః ఆయురవసానే ఏతత్ ప్రకృతం అన్నం ప్రత్యేవఅపియంతి- లయం ప్రాప్నువంతి అతో న్నమేవభూతానాం శరీరాణాం జ్యేష్ఠం ఉత్పత్తికారణతయా పూర్వసిద్ధం- తస్మాద్ధేతో రన్నం సర్వౌషధం సర్వోజీవ్య మిత్యుచ్యతే అతస్సర్వ శరీరకారణత్వేన బ్రహ్మలక్షణస్యాన్నే దృశ్యమానత్వాత్-

బ్రహ్మైవాన్న వేషేణ స్థితమితిజ్ఞాత్వాయే ఉపాసతే తేషాం సర్వమన్నం భోగ్యత్వేనోపనతం భవతీతి ఫలకథనం. అన్నగ్ంహిభూతానాం జ్యేష్ఠ మిత్యాదిపురరుక్తి రుక్తస్యైవ నిగమనార్థా తస్మాత్సర్వ శరీర కార ణత్వాదన్నం బ్రహ్మేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః. ఏవం నిత్య శుద్ధస్య బ్రహ్మ ణ అవిద్యయా అన్నరూపత్వ మివప్రాణరూపతాప్యజ్ఞై రనుభూయత ఇతి దర్శయన్నాహ. తస్మాదితి - తస్మాత్పూర్వోక్తవాక్యాదినిర్దిష్టాత్ ఏతస్మాత్ స ర్వశరీరకారణత్వేనోపపాదితాత్ అన్నరసమయాదాత్మ న అన్య ఆంతర ఆత్మాప్రాణమయః ప్రసిద్ధః. తేనప్రాణమయే నాత్మ నా ఏష అన్నమయః పూర్ణః. సర్వత్రవ్యాప్తః. సఏషప్రాణమయో ప్యాత్మా పురుషవిధఏవ. కథం. తస్యాన్నమయస్య పురుషవిధతామను అనుసృత్య అయమపిమూషా నిషిక్తద్రుతతామ్రాది ప్రతిమావత్పురు షవిధ ఏవద్రష్టవ్యః. కథమిత్యా కాంక్షాయాం ప్రాణస్య పంచవృ త్త్యాత్మకత్వా త్పంచావయవసంక్ల్ప్త్యా పురుషవిధత్వం సిధ్యతీతి దర్శ యతి. తస్యప్రాణఏవ శిరఇత్యాదినా - తదప్యేషశ్లోకోభవతీతి పూ ర్వవత్ - ౨.

శ్రు॥ ప్రాణందేవా అనుప్రాణంతి. మనుష్యాః పశవశ్చయే. ప్రా ణోహి భూతానామాయుః. తస్మాత్సర్వాయుషముచ్యతే సర్వమేవత ఆయుర్యంతి. యేప్రాణం బ్రహ్మోపాసతే. ప్రాణోహి భూతానామా యుః. తస్మాత్సర్వాయుష ముచ్యతఇతి. తస్యైషఏవశారీరఆత్మా. యః పూర్వస్య. ౧. తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ప్రాణమయాత్ - అన్యోంతర ఆ త్మామనోమయః. తేనైషపూర్ణః. సవాఏషపురుషవిధఏవ. తస్యపురు షవిధతాం. అన్వయంపురుషవిధః. తస్యయజురేవశిరః. ఋగ్దక్షిణః ప క్షః. సామోత్తరఃపక్షః. ఆదేశఆత్మా. ౨. అథర్వాంగిరసః పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా. తదప్యేష శ్లోకోభవతి. ౨౨. ఇతి తృతీయోనువాకః.

ప్రాణందేవా ఇత్యాది. దేవమనుష్య పశ్వాదయ స్సర్వేజీవాః ప్రాణమేవ అను అను సృత్య ప్రాణంతి. జీవంతి. అతోభూతానాం స ర్వేషామాయుః ప్రాణఏవహి. తస్మాత్ప్రాణః సర్వాయుష మిత్యుచ్య

తే- యేప్రాణం ప్రాణరూపేణాను భూయమానం బ్రహ్మజ్ఞాత్వా ఉపా సతే ధ్యాయంతి- తేసర్వం పూర్ణం ఆయుర్యంతి ప్రాప్నువంత్యేవ- ఇతిఫలం- ప్రాణోహిభూతానా మిత్యాది తస్యైవనిగమనం - తస్యాన్న మయస్య ఏషప్రాణమయ ఏవశరీరే భవశారీరఆత్మా- యః ప్రాణమ యః పూర్వస్యాన్నమయ స్యాంతరత్వేనో క్తః- కించ - తస్మాత్పూర్వత్ర వాక్యాది నిర్దిష్టాత్- ఏతస్మాత్ అన్నమయస్యాంతరత్వే నానుభూ యమానాత్ ప్రాణమయాదాత్మన అన్యోప్యాంతరో మనోమయఆత్మా స్తీతివిజ్ఞేయః- తేనమనోమయేనాత్మనా ఏషప్రాణమయః పూర్ణః పూర్వవత్ సఏషమనోమయోపి పూర్వవత్పురుష విధఏవభవతి_ కథం- మనోమయస్యకరణ రూపత్వాత్- యజురాదిమంత్రా స్సర్వకర్మణాం కరణభూతాః మనసా అధ్యయనాదినాధారితాః- అతోమనోమయస్యా త్మనశ్శిరఆదిరూపేణభావనీయాః_తావతాపంచావయవసంక్లప్త్యా పురుష విధత్వం సిధ్యతీతి- ఆదేశః_ కర్మవిధయఉపాసనావిధయ స్తత్వ మస్యాది మహావాక్యానిచ ఆత్మామథ్యకాయ ఇత్యర్థః - తదప్యేష ఇత్యాది పూర్వవత్ - 3.

శ్రు॥ యతోవాచోనివర్తంతే- అప్రాప్యమనసాసహ- ఆనందంబ్ర హ్మణోవిద్వాన్_ నబిభేతి కదాచనేతి- తస్యైషఏవ శారీర ఆ త్మా- యఃపూర్వస్య- తస్మాద్వాఏతస్మా న్మనోమయాత్ - అ న్యోంతర ఆత్మా విజ్ఞానమయః- తేనైషపూర్ణః- సవాఏష పురు షవిధఏవ_ ౧. తస్య పురుషవిధతాం - అన్వయం పురుషవిధః- తస్య శ్రద్ధైవశిరః- ఋతందక్షిణఃపక్షః _ సత్య ముత్తరఃపక్షః - యోగఆత్మా- మహఃపుచ్ఛంప్రతిష్ఠా-తదప్యేషశ్లోకోభవతి- ౧౮ ఇతి చతుర్థోనువాకః.

యతోవాచ ఇత్యాది_ ఉక్తమనోమయబ్రహ్మణ ఋగాదిమం త్ర తదర్థాభిజ్ఞానాది పాండిత్యోత్కర్షకృతోయ ఆనంద స్సవిద్యానం దః - వాఙ్మనోభిఃపరిచ్ఛేత్తుమశక్యోభవతి- తాదృశమానందంవిద్వాన్ కదాచన రాజసభాదిషు నబిభేతీతి విద్యాస్తుతిః- తస్య ప్రాణమయస్య

ఏవ మనోమయఏవ శారీరఆత్మా- యోమనోమయః పూర్వస్యాంతర త్వేనోక్తః- తస్మాద్వేత్యాది పూర్వవత్ విజ్ఞానమయోప్యన్య అంతరః కర్తృరూప ఆత్మాస్తీతివిజ్ఞేయః- తేన ఏష మనోమయఃపూర్ణః - సోపి విజ్ఞానమయః పురుషవిధఏవేతి చింతనీయః- కథమితిచేత్ - తస్య శ్రద్ధైవశిరః- సర్వస్య కర్మాద్యనుష్ఠానస్య శ్రద్ధాపూర్వకత్వాత్ - శిరఇవప్రధానా- ఋతం వైధం జ్ఞానం దక్షిణపక్షఇవ- సత్యం అనృతవర్జన ముత్తరఃపక్షః- యోగఅష్టాంగరూపః సర్వోపనిషత్ప్రసిద్ధః - తదధీనత్వాద్బ్రహ్మ ద్యుత్తమపదప్రాప్తేః- తదభావే ఉత్తరమార్గరూప సుషుమ్నా పరిచయాసిద్ధేః- ఆత్మా నుధ్యకాయః- మహః కార్యంబ్రహ్మ- పుచ్ఛంప్రతిష్ఠా - సమష్టిరూపత్వాత్ - తదప్యేష శ్లోకోభవతీతి పూర్వవత్ - ౪.

శ్రు॥ విజ్ఞానం యజ్ఞంతనుతే- కర్మాణితనుతేపిచ- విజ్ఞానం దేవాస్సర్వే- బ్రహ్మజ్యేష్ఠ ముపాసతే- విజ్ఞానం బ్రహ్మచేద్వేద - తస్మాచ్చేన్న ప్రమాద్యతి- శరీరేపాప్మనోహిత్వా- సర్వాన్కామాన్ సమశ్నుతఇతి- తస్యైషఏవ శారీరఆత్మా- యః పూర్వస్య- ౧- తస్మాద్వాఏతస్మా ద్విజ్ఞానమయాత్ - అన్యోంతర ఆత్మానందమయః- తేనైషపూర్ణః- సవాఏషపురుషవిధఏవ- తస్య పురుషవిధతాం- అన్వయం పురుషవిధః- తస్య ప్రియమేవశిరః- మోదో దక్షిణఃపక్షః- ప్రమోద ఉత్తరఃపక్షః- ఆనందఆత్మా- ౨- బ్రహ్మపుచ్ఛంప్రతిష్ఠా- తదప్యేష శ్లోకోభవతి- ౨౨.

ఇతి పంచమోనువాకః.

విజ్ఞానం యజ్ఞమిత్యాది- విజ్ఞానం బుద్ధిరేవ యజ్ఞంతనుతే - సర్వాణి కర్మాణ్యపి లౌకికాని వైదికానిచ తనుతే- బుధ్ధ్యుపహితఏవ హ్యాత్మాకర్తాభవతి- నస్వతః- సుషుప్తిసమాధ్యో ర్బుధ్యభావే కర్తృత్వాద్యదర్శనాత్ - అతోబుద్ధావేవ కర్తృత్వం నిక్షిపతి - సర్వేదేవా ఇంద్రాదయ స్స్వభోగ్యహవిః ప్రదాతృత్వేన విజ్ఞానమేవ జ్యేష్ఠం ప్రథమ

జం బ్రహ్మేతి సమష్టిరూపేణ ఉపాసతే- అతోఽధికారీ విజ్ఞానం బ్రహ్మే తి వేదచేత్- తస్మాత్ శ్రద్ధర్తసత్యయోగానుష్ఠానరూపాత్ నప్రమాద్యతి ప్రమాదం నకరోతిచేత్- శరీరే పాప్మనోహిత్వా- శరీరత్యాగసమకాలమేవ సర్వపాపవిముక్తస్సన్ బ్రహ్మలోకే పుణ్యప్రభావాత్ సర్వాన్ కామాన్ ఉత్కృష్టవిషయభోగాన్ సమశ్నుతఇత్యర్థః-తస్యైష ఏవేత్యాదిపూర్వవత్- తస్మాద్వాఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్- విజ్ఞానమయత్వే నానుభూయమానాద్బ్రహ్మణ అన్య ఆంతరో భోక్తృరూప ఆత్మా ఆనందమయోప్యస్తీతి విజ్ఞేయః తేనానందమయే నాత్మనాఏష విజ్ఞానమయః పూర్ణః- సోపి ప్రియమోదాద్యవయవైః పురుషవిధఏవ సంభావనీయః- స్వస్వరూపభూతస్యానందస్యాజ్ఞాతత్వాత్ విషయజాత దర్శనమాత్రేణప్రియం- తల్లాభే మోదస్తదనుభవే ప్రమోదః సామాన్యత అజ్ఞాతరూప ఆనందఏవ ఆత్మామధ్యకాయ ఆనందమయస్య - అత్రహ్యవిద్యామహిమ్నా అద్వితీయబ్రహ్మభావ విస్మరణేన పరిచ్ఛిన్నాహంభావకలనేనచ శుద్ధమలినసత్వోపాధిభిః సమష్టివ్యష్టిరూపేణయే జీవాః పరిదృశ్యంతే లోకేతేషాం ప్రాతిస్వికం శోధితంరూపం ఆనందశబ్దేన మధ్యకాయత్వేన- తస్య స్వరూపానందాజ్ఞానాద్విషయభోగాభిముఖ్యే తత్ర ప్రియమోదాదిలాభం శిరఆద్యవయవత్వేన చోపకల్ప్య ఆనందమయఇతి భోక్తృరూపేణ నిర్దిశతి శ్రుతిర్బోధసౌకర్యాయ- ఏతేనాభిలషిత విషయాలాభే దుఃఖతారతమ్యంచావర్జనీయ మేవేతి సంసూచితంభవతి- తస్యైవహి శోధితత్వం పదార్థరూప స్యానందస్య విస్మృతం బ్రహ్మభావం పునర్బోధయంతి తత్త్వమస్యాది మహావాక్యాని అవిస్మరణే బోధాప్రసక్తేః- ఏవం పురుస్సపక్షీభూత్వా పురః పురుష ఆవిశదితి శ్రుత్యంతరంచ- పురుషః పూర్ణః పరమాత్మాపురః అగ్రే సృష్ట్యాదికాలే పక్షీభూత్వా ఉక్తశిర ఆదిపంచావయవరూపీ సన్ పురః శరీరాణి ఆవిశత్ ప్రవిష్టవానితీమమేవార్థం సంగృహ్ణాతీ త్యతోస్యానందమయస్య ప్రస్తుతం గుహానిహితం పరంబ్రహ్మైవ పుచ్ఛంప్రతిష్ఠా- కల్పనాధిష్ఠాన మిత్యర్థః- ఏవం నిషేధ్యం సర్వం- తన్నిషేధావధిభూతం బ్రహ్మతత్త్వంచాజ్ఞాతం విజ్ఞాపయంతీశ్రుతిః ప్రమాణభావ మశ్నుతే-

ఏవమేవభృగువల్ల్యామపి- ఆనందోబ్రహ్మేతి వ్యజానాత్- సైషాభార్గవీ
వారుణీవిద్యా- పరమేవ్యోమన్ప్రతిష్ఠితేతి వక్ష్యతిఇతి నోక్తార్థే సంశ
యావసరః.

తదప్యేష శ్లోకోభవతి- ఏవం సంక్షేపవిస్తరోక్తిభి గ్గుహానిహి
తత్వా ద్వ్యాప్తైః ఆకాశా ద్యానందమయాంత దృశ్యప్రపంచాధ్యా
రోపాపవాదన్యాయేనచ ప్రబోధితేపి బ్రహ్మభావే- అవిద్యా నిద్రాం
నజహాతిచేత్ సంసారానర్థఏవ ప్రతతో భవతీత్యే తస్మిన్నర్థేఆక్రోశనప
రోమంత్రో ప్యస్తీత్యర్థః.

శ్రు॥ అసన్నేవసభవతి- అసద్బ్రహ్మేతివేదచేత్ - అస్తిబ్రహ్మేతిచే
ద్వేద- సంతమేనంతతోవిదురితి- తస్యైషఏవ శారీర ఆత్మాయః
పూర్వస్య-అథాతోనుప్రశ్నాః-ఉతావిద్వానముంలోకంప్రేత్య-౧
కశ్చనగచ్ఛతీ 3 ఆహోవిద్వానముం లోకం ప్రేత్యకశ్చి
త్సమశ్నుతా 3 ఉ - సోకామయత- బహుస్యాంప్రజాయే
యేతి- సతపోతప్యత- సతపస్తప్త్వా- ఇదగ్ం సర్వమసృజత- య
దిదంకించ- తత్సృష్ట్వాతదేవాను ప్రావిశత్ - తదనుప్రవిశ్య- ౨-
సచ్చత్యచ్చాభవత్ - నిరుక్తంచా నిరుక్తంచ - నిలయనంచా
నిలయనంచ- విజ్ఞానంచా విజ్ఞానంచ- సత్యంచా నృతంచ సత్య
మభవత్- యదిదంకించ- తత్సత్యమిత్యాచక్షతే- తదప్యేష
శ్లోకోభవతి- ౨౮- ఇతిషష్ఠోనువాకః.

అసన్నేవేత్యాది- యః కోవాఆత్మన అన్నాదినానారూపతాపి
సమ్యగితి- తత్రాపి అన్నమయె- సర్వశరీరకారణత్వస్య- ప్రాణమయే
సర్వాయుష్ట్వస్య - మనోమయే మనోవాగపరిచ్ఛేద్యవిద్యానందస్య-
అభయస్థితేశ్చ- విజ్ఞానమయె సమష్టిభావే సర్వజ్యైష్ఠ్యస్య- సర్వపాప్మ
విమోకపూర్వక సర్వకామావాప్తేః- ఆనందమయే ప్రియమోదాదేశ్చ
సత్వాదితిమోహ ప్రాబల్యాత్ వేదచేత్- సఅసన్ అజ్ఞస్సంసార్యేవ
భవతి ఉక్తం సర్వమాత్మన్య ధ్యస్తత్వాచ్ఛుక్తిరూప్యవదసత్ - స
ర్వాధిష్ఠానమద్వితీయం బ్రహ్మైవకాలత్రయే ప్యస్తీతివేదచేత్ - ఏవం

తత ఏవయథావత్తత్త్వజ్ఞానాత్ సంతం సత్పురుషం జీవన్ముక్తం విదు ర్బ్రహ్మవిద ఇత్యర్థః- తస్య విజ్ఞానమయస్య పూర్వస్యయ ఆంతర త్వేనోక్త ఆనందమయ స్సఏషఏవశరీరే భవశ్శారీర ఆత్మేతి.

ఏవమజ్ఞాతే- స్వయమచింత్యే పరమార్థవస్తునిపునః పునర్బో ధనమేవోపాయో నాక్రోశనమితి మాతృసహస్రసమాశ్రుతి ర్ముము క్షూన్ అనుకంపయంతీ కాంశ్చిత్ప్రశ్నానుద్భావ్య విస్తరతస్తన్నిరూప ణేనబోధయతి- అథాత ఇత్యాదినా- అథయథోక్త శ్రవణానంతరం- అతః బహూనాం నిరసనీయానాం సంశయానాం సంభవాత్ - అను ఉ పదిష్టార్థ మనుసృత్య ప్రశ్నాభవంతి ముముక్షూణాం.

కీదృశాఇతిచేత్ -ఉతఅవిద్వాన్ కశ్చకోపి- ప్రేత్యమృత్వాఅముం పరోక్షం లోక్యత ఇతిలోకం బ్రహ్మగచ్ఛతీ- 3- ప్లుతస్స్వారస్యాత్ కశ్చి ద్గచ్ఛతి వేతి- అవిద్యాపరాధస్యాపిబ్రహ్మణస్సర్వాత్మత్వాత్మత్వే దేహ పాతానంతరం వాకిమితికోపినప్రాప్నోతి-తథాసతి కథమాత్మత్వ మిత్యే కస్సంశయః- ఆహోస్విత్ విద్వాన్ ప్రేత్య అముంలోకం బ్రహ్మకశ్చి త్సమశ్నుతే- 3- ఉ- ప్లుతస్స్వారస్యా ద్విద్వానపికశ్చిన్న సమశ్నుతే అవిద్వద్వదితి- ద్వితీయః ప్రశ్నః- ఏవముత్తరగ్రంథ సామర్థ్యాత్ స్వయంప్రకాశే బ్రహ్మణి కథమజ్ఞానం- తదభావే అసహాయాత్తస్మా త్కథంవా అచింత్యరచనాత్మికేయం సృష్టిః అద్వితీయే తస్మిన్కథంబో బద్ధముక్తజీవభేదః- కథం సర్వప్రపంచమిథ్యాత్వం- కథంబ్రహ్మప్రాప్తి రేవ పరమపురుషార్థ ఇత్యాదయోపి సంశయా నిరసనీయత్వేనోప లక్షితాభవంతి- తన్నిర్ణయాయాహ సోకామయతేత్యాదినా.

సపరమాత్మా అచింత్యమాయా శక్తిత్వాద కామయత బహు స్యాం- ప్రజాయేయేతి- చిద్రూపత్వాదేవ- నహిజడత్వే శూన్యత్వేవా మాయయాపికామనాది సంభవః- ఏవం కామనానంతరం సఃతపః అత ప్యత- స్రష్టవ్య విషయం సర్వం పర్యాలోచితవాన్- యస్యజ్ఞానమయం తప ఇతి శ్రుత్యంతరాత్- సతపస్తప్త్వా ఏవం పర్యాలోచ్య- ఇదంచ

రాచరాత్మకం సర్వం అసృజతసృష్టవాన్- ఇదం కిమిత్యాకాంక్షాయామాహ- యదిదం కించేతి- ఇదమేవమాయికం విశ్వరూపం వేదితవ్యం- యత్రతత్వజ్ఞస్య యుగపత్సర్వ కామావాప్తిరుచ్యతే- నాత్రభేదభ్రమః- నిరస్తత్వాత్- ఆత్మైవేదం సర్వం బ్రహ్మైవేదం సర్వం- పురుషఏవేదగ్ం సర్వమిత్యాదిశ్రుతేః- వాసుదేవస్సర్వమితి స్మృతేశ్చ - విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో విశ్వతోహస్త ఉతవిశ్వతస్పాత్ ఇత్యాదిశ్రుతయః సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోక్షి శిరోముఖం- సర్వతశ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్యతిష్ఠతి సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితం- అసక్తం సర్వభృచ్చైవ నిర్గుణం గుణభోక్తృచ - బహిరంతశ్చభూతానామచరం చరమేవచేత్యాది స్మృతయశ్చ ఆత్మైవేదం సర్వమిత్యాదివాక్య గతసర్వశబ్దార్థం సమర్పయంతి - నాజ్ఞజనప్రసిద్ధం- అళీకత్వాత్- అతోయం జీవన్ముక్తప్రాప్యో విద్యాప్రపంచః పామరాణాం మనోవాగగోచరః పరమకళ్యాణ ఇతి చిదేకరసఏవ- నతు జడదుఃఖాదిరూపః సువర్ణేకల్పితస్య సువర్ణత్వమివ- ఈశసృష్టత్వాత్ బుద్ధిపూర్వకత్వాత్ అనర్థకర్తృత్వానుపపత్తేశ్చ.

ఏవమజ్ఞజన ప్రసిద్ధమవిద్యా ప్రపంచస్వరూపమాహ - తత్సృష్ట్వేతి- తత్ విశ్వరూపం సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశత్- ఆభాసరూపేణ ఏకఏవహిభూతాత్మా భూతేభూతేవ్యవస్థితః ఏకధాబహుధాచైవ దృశ్యతే జలచంద్రవ దితిశ్రుతేః- తత్ అనుప్రవిశ్యజైవేన ఆభాసరూపేణ- సచ్చత్యచ్చాభవత్- నిరుక్తంచా నిరుక్తంచ- నిలయనంచా నిలయనంచ- విజ్ఞానంచా విజ్ఞానంచ- సత్యంచానృతంచ సత్యమభవదితి - ప్రచండమార్తాండమండలేపేచకాను భవసిద్ధాంధకారవత్ చిదాభాసరూప జీవదృష్ట్యామలినసత్వోపాధి దోషాత్ మనోవికల్పరూపేణ చిన్మయ విశ్వరూపమేవ తథాతథా అనుభూయత ఇత్యర్థః- సత్ - పృథివ్యప్తేజాంసి- త్యత్ ఆకాశవాయు తమోదేశకాలాది. నిరుక్తం నిర్వచనార్హం జాగ్రత్స్వప్నాది- అనిరుక్తం సుషుప్తిమూర్ఛా ప్రళయాది నిలయనం ఆశ్రయభూతం ఘటాది- అనిలయనంరూపరసాది - విజ్ఞానం చేతనం అవిజ్ఞానమచేతనం - సత్యంవ్యవహారక్షమం ఆపణస్థరజతాది -

అనృతం శుక్తిరజతాది ఏతత్సర్వం కాలత్రయాబాధ్య సత్యం పరం బ్రహ్మైవాభవత్ రజ్వాదికమివ సర్పాదిరూపం- తస్మాత్ - యదిదం కించ- ఇదం అజ్ఞపరిదృశ్యమానం జగత్ యత్కించి దస్తి తత్సర్వం సత్యమిత్యాచక్షతే- పరం బ్రహ్మైవేత్యాచక్షతే - బాధాసామానాధికరణ్యేన తత్త్వవిదః- తదప్యేష శ్లోకోభవతి- అజ్ఞానుభవసిద్ధం సర్వంజగదనృతం- తదధిష్ఠానభూతం విశ్వరూపం బ్రహ్మైవ అజ్ఞదృష్టా ఉపాధిదోషాత్ స్వప్నవత్తథా జడదుఃఖాదిరూపేణభాతీ త్యస్మిన్నర్థే ఏషవక్ష్యమాణో మంత్రోప్యస్తీత్యర్థః.

శ్రు॥ అసద్వాఇదమగ్రఆసీత్ - తతోవై సదజాయత- తదాత్మానగ్ స్వయమకురుత- తస్మాత్తత్సుకృతముచ్యతఇతి-యద్వై తత్సుకృతం- రసోవై సః- రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతి- కోహ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ - యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్- ఏష హ్యేవానందయాతి- ౧ యదా హ్యేవైషఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యే ఽనిరుక్తేఽనిలయనే ఽభయం ప్రతిష్ఠాం విందతే - అథసోభయంగతోభవతి- యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నుదరమంతరం కురుతే- అథతస్యభయం భవతి - తత్త్వేవభయం విదుషోఽమన్వానస్య- తదప్యేషశ్లోకోభవతి- ౧౬.

ఇతి సప్తమోనువాకః.

అసద్వాఇదమిత్యాది- ఇదం అజ్ఞజన పరిదృశ్యమానం జడస్థూలదుఃఖాదిరూపం సర్వం జగత్ అగ్రేసృష్టేః పూర్వం అసత్ శూన్యమేవాసీత్- స్వప్నాదివత్ కథం సత్కార్యవాద సిద్ధాంతవిరుద్ధం శూన్యమాసీ దితివ్యాఖ్యాన మితిచేత్- అసంభవాదేవ- తత్త్వజ్ఞానే- నాసీదస్తిభవిష్యతీతి త్రైకాలికనిషేధప్రతియోగినః పూర్వమాసీదితిబోధానౌచిత్యాత్- తద్వాసనాపరిశేషే పురుషార్థవిఘాతప్రసంగాత్ - వక్ష్యతేహి- ఉదరమంతరం కురుతే- అథతస్యభయం భవతీతి- స్వసత్తయానాస్తికారణ సత్తయా విద్యతఇతి శబ్దమాత్రత్వాత్ కారణమేవాస్తినకార్యమితి పర్యవసానాత్ - ప్రళయే సూక్ష్మరూపేణవా

జడప్రపంచసద్భావకథనే- సదేవసోమ్యేద మగ్రఆసీత్ - ఆత్మైవేదమగ్ర ఆసీత్ - బ్రహ్మైవేదమగ్రఆసీత్ - ఏకమేవాద్వితీయ మిత్యఖండైకరస్య శ్రుతివిరోధాత్ - తదనన్యత్వ న్యాయస్య తద్వ్యతిరేకేణా భావపరత్వాత్ - కథం సత్కార్యవాదఇతిచేత్ - పూర్వోక్త విద్యాప్రపంచదృష్ట్యేతి గృహాణ- చిదేకరసత్వాత్ - సవేదైతత్పరమం బ్రహ్మధామయత్ర విశ్వం నిహితం భాతిశుభ్రం- ఉపాసతే పురుషంయేహ్యకామా స్తేశుక్రమేతదతివర్తంతిధీరా ఇతిశ్రుతౌ శుభ్రశబ్దేన చిన్మయ విద్యాప్రపంచసూచనాత్ - ఉపాస్యత్వ ప్రతిపాదనాచ్చ- తేశుక్రమేతదతివర్తంతీతి శుక్రశబ్దేన భూతసూక్ష్మాత్మకావిద్యాప్రపంచం గృహీత్వా అతివర్తంతీతి ప్రవిలాపనీయత్వ బోధనాచ్చ- అసద్వా ఇద మిత్యాది మంత్రస్తు అజ్ఞజనప్రసిద్ధ జడప్రపంచాభావపర ఇతి సుస్పష్టం- తథాచ ఉక్తం వాసిష్ఠే- నక్వచిత్సంతిభూతాని పంచకుడ్యాదయోనవా- అసంత్యేవ్యను భూతాని ననుస్వప్నదశాస్వివేతి.

నను భగవతా భాష్యకృతా- అసద్వా ఇదమిత్యత్ర - అనభివ్యక్త నామరూపాత్మకతయా ప్రళయే జగదస్తీతి వ్యాఖ్యాత మితిచేత్ - విద్యావిద్యాప్రపంచ విభాగాకరణా త్తథా వ్యాఖ్యాతం - చిద్రూపం విశ్వరూపమేవ ఆవృతత్వాత్ అనభివ్యక్త నామరూపాత్మక మిత్యుచ్యతే.

వస్తుతస్తు- యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవా భూదితిశ్రుతే ర్విద్యాదశాయాం ప్రత్యగ్దృష్టౌ నిర్విశేషచిన్మాత్రరూపం బ్రహ్మైవ- పరాగ్దృష్టౌ విశ్వరూపం సద్విలసతి అవిద్యావరణాపగమాత్ - భ్రాంత్యభావాత్ - యుగపత్సర్వకామావాప్తిరూపత్వాచ్చ తదపి పురుషార్థరూపమేవ- ఏతావానస్యమహిమేతి స్తుతత్వాత్ - అవిద్యాదశాయాంతు తదుభయమేవ- నిద్రాదశాయాం సుషుప్తిస్వప్నోభయరూపమివ - సృష్టిప్రళయోభయరూపం సద్విభాతి- ఆవృతత్వాత్ - భ్రాంతిపూర్వకత్వాచ్చా నర్థరూప మిత్యుచ్యతే- యత్రహి ద్వైతమివ భవతీత్యాది శ్రుతేః- ముక్తేరుభయరూపతాతు- ద్వాదశాహవ దుభయవిధం బాదరాయణోత ఇత్యాది సూత్రసిద్ధైవ.

తతోవై సదజాయత- తతోవై ప్రకృతాద్బ్రహ్మణ ఏవ ఆభాస రూపాణాం జీవానాం ఔపాధికదృష్టిదోషాత్ తైమిరిక ద్విచంద్రాది వత్ సదివావిర్భూతం- ఏతేన జీవావచ్ఛేదేనైవ అవిద్యాభ్రమాదికం న బ్రహ్మణీత్యుక్తంభవతి- తావతానాసతో విద్యతే భావఇతి శాస్త్రాను సారేణ జడప్రపంచ మిథ్యాత్వంచ సిధ్యతి- తదుక్తం వాశిష్ఠే- బ్రహ్మా దీనాం తృణాంతానాం ద్విధాభవతిసంభవః- ఏకో బ్రహ్మమయోన్యస్తు భ్రాంతిజస్తావిమౌశృణు- అభాతాయాం జగద్భ్రాంతౌ భూతభావస్వ యంభవన్- యస్స బ్రహ్మమయః ప్రోక్తస్సంభవో నసయోనిజః- పూ ర్వరూఢజగద్భ్రాంతి భూతతన్మాత్రరంజనాత్ - భూతానాం సంభవః ప్రోక్తో భ్రాంతిజోదృశ్య సంగతఇతి.

తదాత్మానగ్ స్వయమకురుత- తత్ ప్రకృతంబ్రహ్మఆత్మానం స్వస్వరూపం చిదేకరసం స్వయమేవ తథా విచిత్రప్రపంచద్వయరూ పేణ అకురుతకృతవత్- పరమార్థదశాయాం ద్వితీయాభావాత్- చితి శ్చింతామణిరివ కల్పద్రుమ ఇవేప్సితం- ఆశుసంపాదయత్యంతరాత్మనా త్మనిఖాత్మికేతి- కథమిద మనర్థకరణమితి పర్యనుయోగోనయుక్తః- అ న్యసద్భావేహిపర్యనుయోగోయుజ్యేత- తస్మాత్తత్సుకృతముచ్యతఇతి- తస్మాత్స్వస్మిన్నేవ స్వయమేవచ కృతత్వాత్ తద్బ్రహ్మ సుకృతమితి పరోక్షేణోచ్యతే విద్వద్భిః- పరోక్షప్రియా ఇవహిదేవాఇతి- యద్వైత త్సుకృతం- యదేవతద్బ్రహ్మ సుకృతమిత్యుక్తం- రసోవైసః - సఏ వాత్మాసర్వేషాంరసః- ఆనందరూపః- కథం- రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వా నందీభవతి- అయంజీవ ఆవృతప్రత్యగ్దృష్టౌ అజ్ఞాతమాత్మభూతంచ ఆ నందరసమేవలబ్ధ్వా ఆనందీభవతి- నతుతత్తద్విషయలాభాత్- తేషా మానందస్వరూపత్వాభావాత్- యథాజ్ఞోమనుతే-అశ్వారోహణాత్సు ఖీజాతశ్శర్కరాభక్షణాత్సుఖీజాతఇతి- పరమార్థస్థితౌ ఆనందప్రాప్తి స్తథాత్విష్టతునామ- కోహ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్- యదేషఆకాశ ఆనందోనస్యాత్ ఆత్మరూప ఆనందోనస్యాద్యది కోవా అన్యాజ్జీవేత్ కః ప్రాణ్యాత్ విశేషేణ ఉచ్ఛ్వసనం నిశ్వసనంచకుర్యాద్ధి- ఏషహ్యే వానందయాతి- ఆనందయతి- స్వసత్తాస్ఫూర్తిః సుఖానాం సంక్రమణేన

ఏవంస్థితేపి- యదాహ్యేవైష ఇత్యాది- యదాహివిద్యాదశాయాం ఏ
షజీవఏతస్మిన్ ప్రకృతే బ్రహ్మణి- కీదృశే- అదృశ్యే సర్వదృశ్య ప్రపం
చశూన్యే- తర్హి ద్రష్టృరూపే కిమితిప్రాప్తం- ద్వివిధఏవహ్యవిద్యా
ప్రపంచో ద్రష్టృదృశ్యాత్మనా- తత్రాహ- అనాత్మ్యే ఇతి- ఆత్మన ఇద
మాత్మ్యం- ద్రష్టృరూపేయదాత్మ్యం దేహేంద్రియమనః ప్రాణాదితద్ర
హితే- తదుభయస్యా విద్యాకల్పితత్వాత్ త్ప్రవిలాపనే తత్సారభూ
తజ్ఞప్తిమాత్రరూపే ఉక్తంహి- అహమిత్యగ్రిమబోధే చిదచిద్రూపేయ
దస్తి చిద్రూపం- తత్సాక్షాదపరోక్షం సూక్ష్మం బ్రహ్మాస్మిసూక్ష్మదృ
గ్వేద్యం ఇతి- అతఏవ అనిరుక్తే- మనోవాగగోచరత్వాత్ - అనిలయనే
నిలయనంనీడం ఆశ్రయస్తద్రహితే- స్వప్రతిష్ఠే- అభయం యథాస్యా
త్తథాప్రతిష్ఠాంస్థితిం- అఖండైకరస్యాంవిందతే ప్రాప్నోతి- అథతదానీ
మేవసః అభయంగతోభవతి- అద్వయత్వాత్ భయకారణస్య ద్వితీ
యస్యైవాభావాత్- ద్వితీయాద్వైభయం భవతీతిశ్రుతేః- యదా
హ్యేవఏషజీవఉదరం అరముత్ ఈషదపి అంతరంభేదం కురుతేమనుతే
అథతదానీమేవ తస్యజీవస్య సంసారభయంభవతి- కుతః - తత్త్వేవ త
దేవతు బ్రహ్మ- విదుషోపి అమన్వానస్య- బ్రహ్మైవాహమితి నిశ్చయ
రహితస్య భయం సంసారభయహేతుర్భవతి - ఉక్తంహివాసిష్ఠే- స
ర్గాదౌప్రాక్తనం కర్మవిద్యతేనేహ కస్యచిత్- సర్గాదౌ సర్గరూ
పేణ బ్రహ్మైవేత్థం విజృంభతే- యథా బ్రహ్మాదయో భ్రాంతిసర్గాదౌ
బ్రహ్మరూపిణః భ్రాంతిజీవాస్తథాన్యేపి శతశోథసహస్రశః- కింతు యే
బ్రహ్మణోన్యత్వం బుధ్యంతేఽసాత్వికోద్భవాః - అబోధాయే త్వచిదా
ఖ్యం బుధ్వాద్వైతమిదంస్వయం- తేషాముత్తరకాలం తత్కర్మభిర్జ
న్మదృశ్యతే- స్వయమేవతథాభూతైస్తైరవస్తుత్వమాశ్రితం - యైస్తున
బ్రహ్మణోన్యత్వం బుద్ధం బోధమహాత్మని- నిరవద్యాస్త ఏతేత్రబ్రహ్మవి
ష్ణుహరాదయః- సర్వాత్మ సంవిదోచ్ఛ్రత్వం బ్రహ్మాత్మన్యేవసంస్థితం- త
త్క్వచిజ్జీవవద్భావం స్వయమాత్మనిపశ్యతి- యత్రవేత్తితు జీవత్వం
తత్రానిద్యేతితిష్ఠతి- తత్రసంసృతినామ్నాత్మా ధత్తేరూపం తథాస్థితం
స్వయమేవహికాలేన బుధ్వాస్వం రూపమాత్మనః- స్వయమేవస్వరూపం

స్థం బ్రహ్మైవభవతి స్వయమిత్యాది- తథాచశ్రుతిః_ బ్రహ్మవాఇదమగ్ర ఆసీత్ - తదాత్మానమేవావేత్ - అహంబ్రహ్మాస్మీతి- తస్మాత్తత్సర్వమభవదితి- తదప్యేషశ్లోకోభవతి_ తత్రత్ర- స్వీయబ్రహ్మభావ విస్మరణేన స్వాత్మభూతం బ్రహ్మైవమహతామపి సంసారభయహేతుర్భవతీత్యస్మిన్నర్థే ఏషవక్ష్యమాణ శ్లోకోపి భవతీత్యర్థః.

శ్రు॥ భీషాస్మాద్వాతః పవతే- భీషోదేతిసూర్యః- భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ- మృత్యుర్ధావతి పంచమఇతి - సైషానందస్య మీమాగ్ంసాభవతి- యువాస్యాత్సాధుయువాధ్యాయకః_ ఆశిష్ఠోద్రఢిష్ఠోబలిష్ఠః_ తస్యేయం పృథివీ సర్వావిత్తస్య పూర్ణాస్యాత్ - సఏకోమానుషఆనందః - తేయేశతంమానుషా ఆనందాః-౧-సఏకోమనుష్య గంధర్వాణామానందః- శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్య-

తేయేశతం మనుష్యగంధర్వాణామానందాః-సఏకో దేవగంధర్వాణా మానందః- శ్రోత్రియస్యచా కామహతస్య- తే యే శతం దేవ గంధర్వాణా మానందాః - సఏకః పితౄణాం చిరలోక లోకానా మానందః శ్రోత్రియస్యచా కామహతస్య - తే యేశతం పితౄణాం చిరలోకలోకానా మానందాః - సఏకఆజానజానాం దేవానా మానందః- ౨- శ్రోత్రియస్యచాకామహతస్య- తేయేశత మాజానజానాం దేవానా మానందాః - సఏకః కర్మదేవానాం దేవానా మానందః- యేకర్మణా దేవానపియంతి- శ్రోత్రియస్యచా కామహతస్య- తేయేశతం కర్మదేవానాం దేవానా మానందాః- సఏకో దేవానా మానందః_ శ్రోత్రియస్యచా కామహతస్య- తేయేశతం దేవానామానందాః- సఏక ఇంద్రస్యానందః- 3. శ్రోత్రియస్యచా కామహతస్య- తేయే శత మింద్రస్యానందాః- సఏకో బృహస్పతేరానందః_ శ్రోత్రియస్యచాకామహతస్య- తేయేశతం బృహస్పతేరానందాః_ సఏకః ప్రజాపతేరానందః- శ్రోత్రియస్యచాకామహతస్య- తేయేశతం

ప్రజాపతేరానందాః- సఏకో బ్రహ్మణఆనందః- శ్రోత్రియస్యచా కామహతస్య- ౮. సయశ్చాయంపురుషే - యశ్చాసావాదిత్యే సఏకః- సయఏవంవిత్ -అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్య- ఏతమన్నమయమాత్మాన ముపసంక్రామతి- ఏతం ప్రాణమయమాత్మాన ముపసంక్రామతి- ఏతం మనోమయమాత్మాన ముపసంక్రామతి- ఏతం విజ్ఞానమయమాత్మాన ముపసంక్రామతి- ఏత మానందమయమాత్మాన ముపసంక్రామతి- ౯- తదప్యేష శ్లోకోభవతి- ౧౦.

ఇత్యష్టమోనువాకః.

భీషేత్యాది- అస్మాత్పరమేశ్వరాత్ భీషాభీతస్సన్ వాతఃపవతే- వాతి- సూర్యఉదేతి ప్రత్యహం- అగ్నిర్దహతి- ఇంద్ర స్త్రైలోక్యాధిపతిరపి సన్ ద్విజన్మనాం సంబంధి యజ్ఞాదికర్మసుస్వల్పం ఆజ్యాది హావిర్భుఙ్క్తే- ఏతచ్చతుష్టయాపేక్షయా పంచమః- పంచసంఖ్యాపూరకో మృత్యుర్యమోపిధావతి ప్రాణినా మాయురవసాన మభిలక్ష్య తత్తత్ప్రదేశం ప్రతి- ఏవం మహాప్రభావానామపి భేదదర్శనాపరాధమాత్రేణ భయహేతుర్భవతి ప్రకృతం బ్రహ్మ- భయాభావే నియతప్రవృత్తే రసంభవాత్- కిముప క్తవ్య మితరేషా మస్మదాదీనాం- అతో భయనివృత్త్యే బ్రహ్మభేదనిశ్చయఏవ మహావాక్యై రోపేక్ష్యమానశ్శ్రవణాది ప్రయత్నై స్సంపాదనీయ ఇతి తాత్పర్యార్థః.

ఏవం బ్రహ్మత్మైకత్వదర్శనం సంసారభయనివృత్తి హేతు రిత్యేవన- కింతు నిరతిశయానందావాప్తి హేతురపి- యదుక్తం లక్షణవాక్యేసో శ్నుతే సర్వాన్కామాన్ సహేతి - ఉభయస్యాపి పురుషార్థరూపత్వాదితి- తన్నిరతిశయత్వం ప్రదర్శయన్నాహ- సైషానందస్యేత్యాదినా- లోకే ఆనందాః కతివిధాస్సంతి - యదపేక్షయా బ్రహ్మనందస్య నిరతిశయత్వం స్యాదిత్యత్ర- సైషావక్ష్యమాణా ఆనందతారతమ్యవిమీమాంసావిచారణా- భవతి- మనోవాగగోచరస్య బ్రహ్మనందస్య ప్రకారాంతరేణ బోధయితు మశక్యత్వాదితి- తత్రయఃకోవా మనుష్యః యువాస్యాత్- తత్రాపి సాధుయువా- సాధుశ్చాసౌయువాచేతి - తథా

ఆధ్యాయికః వేదశాస్త్రాధ్యయనసంపన్నః విద్వానిత్యర్థః- ఆశిష్ఠఃశీఘ్రకారీ- నతుదీర్ఘసూత్రీ- ఏవం ద్రఢిష్ఠః దృఢతరః- బలిష్ఠశ్చ-తస్యైవం ఆధ్యాత్మిక సర్వసంపత్సంపన్నస్య- ఇయంపృథివీ- సర్వా- ససముద్రా విత్తస్య పూర్ణాచ భోగ్యత్వే నోపనతా యదిస్యాత్ ఇతి బాహ్యసర్వసంపత్ప్రదర్శనం- ఏవంవిధస్య అనుభూయమాన ఆనందః- ఏకోముఖ్యో మానుషానందఇతి విజ్ఞేయః- తేయథోక్తా మానుషానందాయే శతంభవంతి సః తత్పరిమితఏకో విలక్షణో మనుష్యగంధర్వాణాం - మనుష్యభావా త్పుణ్యాతిశయేన గంధర్వత్వం ప్రాప్తానా మానందోభవతి - ఏవముత్తరోత్తరం శతగుణాధికో దేవగంధర్వాదీనా మానందోస్తీతి విజ్ఞేయః- జాత్యైవ దేవేషు యేగంధర్వా స్తే దేవగంధర్వాః - పితృలోకవాసినాం మధ్యే యే చిరకాలస్థాయినః- తే చిరలోకలోకాః - పరమాత్మపదా త్ప్రథమతఏవ యేదేవత్వం ప్రాప్తా జాతిమాత్రసారా స్తే ఆజానజాః- యేతు శ్రౌతేన స్మార్తేనచ కర్మణాదేవత్వం ప్రాప్తా స్తే కర్మదేవాః- దేవేషు జ్ఞానైశ్వర్యాదినా ఉత్కృష్టా అగ్న్యాదయోదేవాః - ఇంద్రో దేవరాట్ - తద్గురు ర్బృహస్పతిః- ప్రజాపతిర్విరాడ్ - బ్రహ్మ హిరణ్యగర్భఇతిభేదః- యద్యపీంద్రబృహస్పత్యాదీనాం తత్త్వజ్ఞానం తత్కృత నిరతిశయానందలాభశ్చ విద్యతే- తథా ప్యౌపాధికసుఖ తారతమ్యప్రదర్శనార్థం ఉపాధిమాత్ర వివక్షయా తారతమ్యముచ్యతే ఇతి విజ్ఞేయం- అత్ర యథా గాఢాంధకారస్థితానాం దీపనక్షత్ర విద్యుచ్చంద్రాది ప్రకాశై స్తారతమ్యేన వస్తుప్రాకట్యం తథా అవిద్యావృతస్వరూపానందానాం సంసారిణాం పుణ్యవిశేషలబ్ధ తత్తదుపాధిశుద్ధ్యశుద్ధిస్థౌల్యసౌక్ష్మ్యతారతమ్యేన- జ్ఞానైశ్వర్య భోగ్యవిషయతారతమ్యేనచ అంతఃకరణవృత్త్యంతర్ముఖతాదశాయా మనుభూయమానా ఆనందా స్తారతమ్యవిశిష్టాభవంతి- అకామహత శ్రోత్రియస్య జీవన్ముక్తస్యతు- సూర్యోదయానంతరం సామాన్యతః సర్వవస్తుప్రాకట్యవత్ తత్త్వజ్ఞానమహిమ్నా అవిద్యావరణసర్వస్వనివృత్తౌ - సమాధికాలే నిర్విశేష చిన్మాత్ర స్వరూపేణ వ్యుత్థానకాలే విశ్వరూపేణచ అనుభూయమాన ఆనందో నిరవధికఇతి- తస్మి న్పూర్వోక్తా మనుష్యగంధర్వా

ద్వ్యానందా స్సర్వే అంతర్భూతా ఏవేతి యుగపత్సర్వకామావాప్తి రి
త్యుచ్యత ఇతిభావః- శ్రోత్రియ శ్శ్రుత్యేకశరణః- తత్సమర్పితాద్వైతా
నంద చిద్ఘనస్వరూపనిశ్చయవా నిత్యర్థః- నహి ప్రమాణాంతరై రేతా
దృశంరూపం సమర్ప్యతే- ఏవమకామహతశ్చ- తారతమ్యేన ప్రదర్శి
తాః కామా అవిద్యాకల్పితోఽపా ధ్యభిభూతత్వా న్మిథ్యాభూతా ఏవహి-
అతస్తత్సక్తి శ్శుక్తి రజతసక్తి వదుపహతి రేవేతి తత్త్వజ్ఞానేన తస్మా న్ని
వృత్త అకామహత ఇత్యుచ్యతే- ఉక్తంహి - అకృత్రిమ మనాత్యంత
మద్వితీయమఖండితం- అబహిస్సాధనాసాధ్యం సుఖం తస్మా దవాప్యత
ఇతి- ఏవం భూతానందవిత్ ఆవిద్యక పరిచ్ఛిన్నానందోపహతో నభ
వతీతి.

బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితి సూత్రవాక్య నిర్దిష్టం పరప్రాప్తి సాధనం వేదనం- యో వేదనిహితం గుహాయామితి సంక్షేపతో వ్యాఖ్యాతమపి విస్తరేణ పునరాహ మహావాక్యేన- సమ్యక్ప్రతిపత్తయే- సయశ్చాయం పురుష ఇత్యాదినా- సయఏవం విదిత్యంతేన- సంక్షేపవ్యాఖ్యానరూప మంత్రవాక్యే- కోశపంచక మధ్యాత్మమాత్ర మేవోపదిష్టమితి నభ్రమితవ్యం- తథాసతి పరిచ్ఛిన్నత్వా భ్రాంత్య నపగమాత్. కింత్వధ్యాత్మ మధిభూతం చోభయం వివక్షితం - అధిభూతేపి విద్యతేహి కోశపంచకం - స్థూలం వైరాజం రూప మన్నమయః కోశః - సూత్ర హిరణ్యగర్భాంతర్యామిణః ప్రాణమనో విజ్ఞానమయ కోశాస్త్రయః - అవ్యాకృత మానందమయ కోశ ఇతి - అధిదైవతం తూపాధిద్వయ నిరసనే అఖండ మేక రసంచ చిన్మాత్రం పరిశిష్యత ఇతి - కథం - సయశ్చాయం పురుషే - పురుషాకారే శరీరే - విశిష్య చక్షుర్మఖే- యఏషోఽక్షిణి పురుషోదృశ్యత ఇతిశ్రుతేః- అయం అపరోక్షః- సర్వప్రపంచ దర్శనసాధ కశ్చిత్ప్రకాశోయస్సచ- యశ్చాసౌ పరోక్ష ఆదిత్యమండలే- సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిశ్చ శ్రూయమాణః- సఉభయత్రవిద్యమానః-పురుషఏక ఏవకుతః-అధ్యాత్మాధిభూత స్వరూపోపాధిద్వయకృతఏవహి భేదావభాసః- ఘటమఠాకాశయోరివ- ఉపాధిద్వయ నిరసనే తూపహితయోరఖండైక్యమేవ- సాలక్షణ్యాత్ - ఏవమేవోపది

ష్టం బృహదారణ్యకే చతుర్థాధ్యాయే - ద్వేవావ బ్రహ్మణోరూపే- మూర్తంచైవా మూర్తంచేత్యుపక్రమ్య - అధ్యాత్మమధిభూతం చో పాధిద్వయముపప్రదర్శ్య- అథాత ఆదేశో నేతినేతీత్యా విద్యకం తదు భయం నిరస్య- నహ్యేతస్మా దితినేత్యన్యత్పరమస్తీతి- ఏతస్మాదుపదర్శి తాదావిద్యకా ద్రూపద్వయాదన్యచ్చిన్మయం రూపద్వయంనేతిన- కిం తు పరం చిన్మయం రూపద్వయమస్తీతి ప్రతిజ్ఞాయ - అథనామధే యగ్ం సత్యస్యసత్యమితి- నామనిర్వచనవ్యాజేన- ప్రాణావై సత్యం తే షామేషసత్యమితి- ప్రాణానామింద్రియాణాం ముఖ్యస్యచప్రాణస్య- ఉప లక్షణ యాతత్కారణానా మాకాశాదీనాంచ విద్యాప్రపంచగతా నాం చిన్మయానాం- ఆవిద్యకభూతభౌతికాపేక్షయా సత్యత్వం- తదపే క్షయాపి పరమాత్మన స్సత్యత్వం నిరతిశయం కాలత్రయాబాధ్య మితి దర్శితం- అత్రాప్యాధ్యావిద్యా ప్రపంచమవిద్యా ప్రపంచంచైకీకృత్య సంముగ్ధాకారేణ- ఆత్మనఆకాశ స్సంభూతఇత్యాదినా సంభూతిశబ్దేనావి ర్భావమాత్ర ముపవర్ణ్య- ఉత్తరత్రసోకామయతే త్యాదినా- చిన్మ యవిద్యా ప్రపంచస్య పరమాత్మనాకామనాతప ఆదిపూర్వకం సాక్షా త్సృష్టత్వమిదగ్ం సర్వమసృజతేతి దర్శితం అతస్సత్యత్వందుర్వారం నహి మిథ్యావస్తు బుద్ధిపూర్వసృష్టం క్వచిద్దృష్టం అవిద్యాప్రపంచస్య తు పంచవిధభేదభిన్నస్య- తత్సృష్ట్వాత దేవానుప్రావిశదిత్యాదినా- స్వ సృష్టోపాధిషు స్వస్యాభాసరూపేణ ప్రవేశానంతర మాభాసానామ వి ద్యాముగ్ధదృష్టౌ తదేవ చిన్మయం విశ్వరూపం - సచ్చత్యచ్చా భవది త్యాదినా జడస్థూల దుఃఖాదిరూప మభవదితి కర్మణఏవ కర్తృత్వం ద ర్శితమతో మిథ్యాత్వం దుర్వారమిత్యపి బోధ్యం- అతస్తత్వజ్ఞానా దు పాధిద్వయనిరసనం యుక్తమేవ.

ఏవం బ్రహ్మాత్మైకత్వవిత్- కింకుర్యాదిత్యాకాంక్షాయాం ఆదా స్వభావసిద్ధమాకాశాది పంచీకృత భూతభౌతికాధ్యా సంతత్సత్యతా భ్రాంతించ పరిత్యజేదితి- అద్వైతానంద చిత్ప్రకాశమాత్రస్వరూప ప రిశేషోపయోగితయా అపూర్వమపవాదప్రకారం సవిస్తర ముపదర్శ యతి- సయఏవం విదిత్యాదినా- యఃఏవ మాత్మైకత్వవిత్- సః - అస్మా

ల్లోకాత్ అజ్ఞజనప్రసిద్ధ ప్రపంచసత్యతాబుద్ధేః ప్రేత్య పర్యావృత్య-విముఖీభూయేత్యర్థః- ఏతం ఉపదర్శితం అధ్యాత్మమధిభూతంచ- అన్నమయం ప్రాణమయం- మనోమయం విజ్ఞానమయ మానందమయంచ మిథ్యాభూత మాత్మాన మవిద్యా.

పరిగృహీతం ఉపసంక్రామతి- ప్రవిలాపయతీతి- తావతాశుద్ధం చిన్మాత్ర మద్వితీయం పరిశిష్యత ఇతిభావః.

నాత్రోపసంక్రమణం క్రియారూపం-అశక్యత్వాత్ అనర్థరూపత్వాచ్చకింతు నాత్ర రజతం నేదంరజతమితివత్ నిషేధమాత్రరూపం-జ్ఞానసాధ్యత్వాత్- అత్రాన్నమయం ఆత్మాన ముపసంక్రామతీతి హ్యుక్తం నపునరన్న మేవోప సంక్రామతీతి- తథాచ అన్నాదిషు స్వరూపపర్యాయాత్మతా బుద్ధిపరిత్యాగే తేషాం నిస్స్వరూపతా సిధ్యతీతి- శ్రూయతే హి- దృశ్యాసంభవబోధేన రాగద్వేషాదితానవే - రతిర్బలోదితాయాసా సమాధిరభిధీయత ఇతి- వాసిష్ఠేచ- దృశ్యం నాస్తీతిబోధేన మనసో దృశ్యమార్జనం- సంపన్నంచేత్తదుత్పన్నా పరా నిర్వాణనిర్వృతిః- నేదం నేదమితి వ్యర్థప్రలాపై ర్నోపశామ్యతి- సంస్కారజనకై ర్దృశ్య వ్యాధిః ప్రత్యుతవర్ధత ఇత్యాది.

అతస్తత్త్వజ్ఞానా త్కూలంకషాత్ అవిద్యాపరికల్పితస్య భేదభ్రమజనకస్య రాగద్వేషాది దోషాపాదకస్య- సుకృతదుష్కృతపరతంత్రస్య జడస్య స్థూలస్య కఠినస్య పరిచ్ఛిన్నస్య వికారిణో జన్మమరణాదిదుఃఖరూపస్యచ సమష్టివ్యష్టి కోశపంచకరూపస్యా విద్యాప్రపంచస్య దోషాంశస్య ప్రవిలాపనే- పరమకల్యాణం చిదేకరసం విశ్వరూపం తదధిష్ఠాన నిర్వికల్పచిన్మాత్రంచ విద్వద్గమ్యం ఆత్మైవేదంసర్వం- బ్రహ్మైవేదం సర్వమిత్యాది శ్రుతిసిద్ధం పరిశిష్యతే- నవృథా నిషేధమాత్రేణేతిభావః- నాప్రతీతి స్తయో ర్బాధః కింతు మిథ్యాత్వనిశ్చయ ఇత్యభియుక్తోక్తేః.

కీదృశం తత్త్వజ్ఞానస్య కూలంకషత్వ మితిచేత్- బ్రహ్మణ శ్చిదేకరసత్వేన తత్ర జడ జగద్బీజశక్త్యయోగాత్- ఆదిసర్గే సమష్టిజీవా

విద్యాతిరిక్త సామగ్ర్యా మూర్వచత్వాత్ - భ్రాంతిమాత్రత్వే అవశ్యం వక్తవ్యే- సంప్రత్యపి తథైవ వాచ్యమితి- వ్యవహారమాత్రా విసంవాదేన చరితార్థాని లౌకికాని ప్రత్యక్షాదీని తత్త్వగోచరయుక్తిభిశ్శ్రుతిభిశ్చ బాధ్యంతఇతిచ శ్రవణమననాదిభి స్సమ్యగ్దృఢనిశ్చయ సంపాదనరూపం తథాచోక్తం వాసిష్ఠే.

స్వప్నార్థమృగతృష్ణాంబు ద్విందుసంకల్పితార్థవత్ - మిథ్యాజగదహంత్వంచ భాతి కేశోండ్రకంయథా - కారణాజ్జాయతే కార్యం నాన్యథేత్యేవ నిశ్చయః- సర్వోపశాంతౌ జగతాముత్పత్తౌ నాస్తి కారణం యదస్తి కారణే కార్యంతత్తస్మాత్సంప్రవర్తతే- నత్వసజ్జాయతే రామన ఘటాజ్జాయతే పటఇత్యాది- తదప్యేష శ్లోకోభవతి- తత్రత విద్వానావిద్యకద్వైతప్రవిలాపనేన- అవ్యవహార్య చిన్మాత్రపరమార్థస్వరూపే అభయప్రతిష్ఠితో భవతీత్యస్మిన్నర్థే ఏష వక్ష్యమాణో మంత్రోప్యస్తీత్యర్థః- ౮.

శ్రు॥ యతోవాచోనివర్తంతే- అప్రాప్యమనసాసహ_ఆనందంబ్రహ్మణోవిద్వాన్- నబిభేతికుతశ్చనేతి- ఏతగ్ంహవావనతపతి_కిమహగ్ం సాధునాకరవం- కిమహం పాపమకరవమితి- సయఏవం విద్వానేతే ఆత్మానగ్ంస్పృణుతే- ఉభేహ్యేవైషఏతే ఆత్మానగ్ంస్పృణుతే- యఏవంవేద- ఇత్యుపనిషత్ - ౧౧.

ఇతి నవమోనువాకః.

ఆనందవల్లీసమాప్తా.

యతోవాచఇత్యాది- యతః నిర్వికల్పకూటస్థచిద్రూపాత్ బ్రహ్మణః_ తన్మహిమారూపా ద్విశ్వరూపవైభవాచ్చ- అవ్యవహార్యాత్ మనసాసహవాచః అభిధానాని సర్వాణి ఆవిద్యకాని - అప్రాప్య నివర్తంతే- అభిధా వృత్త్యాన ప్రకాశయంతి- తాదృశం బ్రహ్మణ ఆనందం- రాహోశ్శిర ఇతివత్ - బ్రహ్మస్వరూపమానందం ఆత్మత్వేనవిద్వాన్ జీవన్ముక్తః కుతశ్చనద్వైతాత్- సమష్టివ్యష్టిరూపాత్ ఆవిద్య

కాత్ నబిభేతి- భయం న ప్రాప్నోతి - ద్వైతస్యసర్వస్య మిథ్యాత్వేన బాధితత్వాదేవ- అన్యథామిథ్యాభూతమపి రజ్జుసర్పాదివత్ భయహేతుర్భవత్యేవేతి- తద్బాధనమభయస్థితి హేతురితిభావః-

ఏతగ్ంహవావ ఏత మేవ- హకిల సర్వద్వైత మిథ్యాత్వదర్శినమేవ- నతపతి వక్ష్యమాణముభయం- తదుభయమేవాహ- కిమహమిత్యాదినా- అహంసాధుకర్మకింనాకరవం- కిమర్థంనకృతవానస్మి- అహంపాపం కర్మ కిమిత్యకరవం కృతవానస్మీతి- అజ్ఞానాంతదుభయం నరకాదిప్రాపకత్వాత్తాపహేతుర్భవతిలోకే- తత్సత్యతానిశ్చయాత్- ఆత్మనిశ్చయాభావాచ్చ- విదుషస్తుతదుభయంతాపకంనభవతి- అకర్తృతానిశ్చయాత్ అభయప్రతిష్ఠత్వాచ్చ- నకర్మణావర్ధతేనోకనీయానితి శ్రుత్యంతరాత్- యఃఏవమాత్మైకత్వం- ద్వైతమిథ్యాత్వంచవేద- సవిద్వాన్- ఏతే పాపపుణ్యయోః కరణాకరణే ఆత్మానం స్పృణుతే- బలయతి- ఆత్మరూపమేవ పశ్యతీత్యర్థః- యతః ఏషవిద్వాన్ ఏతేఉభే ద్వంద్వమోహరూపే సుకృతదుష్కృతే- తత్ఫలేచసుఖదుఃఖే- అవిద్యకత్వేనబాధిత్వా సర్వమాత్మరూప మేవపశ్యతి యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూదితిశ్రుతేః- అతోఽభయ ప్రతిష్ఠితోఽభవతీతిభావః.

నన్వనర్థమిదం- సాధ్వకరణమసాధుకరణంచ విదుష అభ్యనుజానాతిశాస్త్రమితి- న- ఆత్మని అకర్తృతాబోధనపరత్వాత్ అవిద్యాదశాధ్యస్తకర్తృతాభయ నిరాకరణ పరత్వాచ్చశాస్త్రస్య నతు తత్వజ్ఞానోత్తరం కించిత్కర్తవ్యతా మనుజానాతి - అతోనయథేష్టాచరణ ప్రసంగఇతి సర్వం సమంజసం- ఇతి ఉపనిషత్ వేదరహస్య మిత్యర్థః.

శ్రు॥ బ్రహ్మవిదిదమయమిదమేకవిగ్ం శతిరన్నాదన్నరసమయా దన్నాత్ప్రాణో వ్యానోపాన ఆకాశః పృథివీపుచ్ఛగ్ం షడ్విగ్ంశతిః ప్రాణం యజుఋక్సామాదేశో థర్వాంగిరసః పుచ్ఛం ద్వావిగ్ంశతిర్యత శ్రద్ధర్తగ్ం సత్యంయోగోమహోష్టాదశవిజ్ఞానం ప్రియంమోదః ప్రమోద ఆనందో బ్రహ్మపుచ్ఛం

ద్వావిగ్ంశతీ రసన్నే వాష్టావిగ్ం శతిరసత్ షోడశ భీషా స్మా న్మనుష్య గంధర్వాణాం దేవ గంధర్వాణాం పితౄణాం చిరలోకలోకానామా జానజానాం కర్మదేవానాం యేకర్మణా దేవానామింద్రస్య బృహస్పతేః ప్రజాపతే బ్రహ్మణస్సయశ్చ సంక్రామత్యేక పంచాశద్వతః కుతశ్చనైతమే కాదశనవ.

ఓం సహనావవతు - సహనౌభువనక్తు - సహవీర్యంకరవా వహై - తేజస్వినావధీతమస్తు మావిద్విషావహై

ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః

హరిః - ఓంతత్సత్

శ్రీ

శ్రీమదుమామహేశ్వరాభ్యాంనమః.

శ్రీలక్ష్మీనారాయణాభ్యాంనమః.

శ్రీమహాగణాధిపతయేనమః.

శ్రీమద్గురుభ్యోనమోనమః.

శివరామసదానంద తీర్థాన్ గౌరీరమాధవౌ-

భృగువల్ల్యాశ్చతాత్పర్యం నత్వావిద్రియతేముదా.

ఓం సహనావవతు- సహనౌభునక్తు- సహవీర్యం కరవావహై- తేజస్వినావధీతమస్తుమా విద్విషావహై - ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

హరిః ఓం- భృగుర్వైవారుణిః - వరుణంపితరముపససార - అధీహి భగవోబ్రహ్మేతి- తస్మాఏతత్ప్రోవాచ- అన్నం ప్రాణం చక్షుశ్శ్రోత్రం మనోవాచమితి - తగ్ంహోవాచ- యతోవా ఇమానిభూతాని జాయంతే- యేనజాతాని జీవంతి- యత్ప్రయం త్యభిసంవిశంతి- తద్విజిజ్ఞాసస్వ- ౧- తద్బ్రహ్మేతి- సతపోతప్య త- సతపస్తప్త్వా- ౧౩- ఇతిప్రథమోనువాకః.

ఏవం పూర్వాధ్యాయే- ఆనందవల్ల్యాం- బ్రహ్మవిదాప్నోతి పర మితి సంక్షేపతః ప్రతిజ్ఞాయ- ప్రతిజ్ఞాగతం- బ్రహ్మ- తద్జ్ఞానం- తత్ప్రా ప్తిః- తత్ఫలం చేత్యేతచ్చతుష్టయం లోకవిలక్షణం తర్కాగమ్యంచ- సంక్షేపవిస్తరోక్తి భిరధ్యారోపాపవాదన్యాయ మనుసృత్యముఖ్యాధి కారిణాం సద్యఏవయథా అనాద్యవిద్యా నివృత్తిస్స్వరూపానందావా ప్తిశ్చసిధ్యేత్తథా ప్రతిపాదితం- సమాప్తాచ బ్రహ్మవిద్యా - నకించి

ద్వక్తవ్య మవశేషితం- తథాపి- మందమధ్యమాధికారిణాం సద్యస్సా-
తే అనుభవపథా ఽనారోహణాత్ - పరోక్ష రూపం శ్రుతం
తత్త్వజ్ఞానం కదాచి దసంభావనా విపరీతభావనాభ్యాం కలుషితం -
సత్- యద్యపి శుద్ధం లోకవిరుద్ధం నాదరణీయం నాచరణీయమి
తి శిష్టప్రవాదోఽపి భవతి- యథోక్తం తత్త్వజ్ఞానం యైః కైశ్చిచ్ఛి
ష్టై ర్గృహీతంనవా- సంక్షేపవ్యాఖ్యానరూప మంత్రవర్ణోఽపి- వరశాపాది
వత్- హఠాద్గ్రాహ్యమేవ పదార్థజాతం సమర్పయతి- నలోకానుభవ
సిద్ధం- కోశపంచకప్రవిలాపనే కిం భోగ్యమవశిష్యతే- యేన జీవన్ముక్త
స్య యుగపత్సర్వకామావాప్తిస్స్యాత్ - జ్ఞానమాత్రేణ సార్వాత్మ్యం
వా కథం సిధ్యతి- కథంవా కృతాకృతే ఆత్మతాదర్శనమాత్రేణ జన్మ
ప్రదే సుఖదుఃఖజనకేచ నభవేతామిత్యాది సంశయావిష్టమేవ భవేత్ -
తన్మాభూదిత్యస్యాం భృగువల్ల్యాం- బ్రహ్మవిద్యా సర్వశిష్టజనపరిగృహీ
తా- భృగుణాగురుం నిమిత్తీకృత్య స్వబుధ్యభ్యూహనేనైవ లబ్ధా- న
వరశాపవద్ధఠాల్లబ్ధా- అవిద్యాకల్పిత జడదుఃఖాత్మక కోశపంచక ప్రవి
లాపనేఽపి- భగవన్మహిమారూపం చిన్మయం అత ఏవ పరమకళ్యాణం
భోగ్యజాత మలౌకికం పరిశిష్యతే- తద్రూపేణ సార్వాత్మ్యంచ తత్త్వ
జ్ఞానగమ్యం సిధ్యతి- కృతాకృతేచ తత్త్వజ్ఞానబాధితత్వా న్నకార్యక్షమే
భవత ఇత్యాది నిర్ణయజాతం దర్శయంతీ భగవతీశ్రుతిరాహ- భృగు
ర్వై ఇత్యాదినా. భృగుర్వై- వైశబ్దేన మహర్షిత్వేన లోకప్రసి
ద్ధిం స్మారయతి- వారుణిః వరుణస్యాపత్యం- వరుణం పితరంప్రతి- ఉప
ససార- ఉపసరణంకృతవాన్- యథాశాస్త్రం- కిమితి- అధీహి భగవో
బ్రహ్మేతి- హేభగవః భగవన్ సర్వజ్ఞ- సర్వవేదాంతప్రతిపాద్యం స
ర్వవిద్వదనుభవసిద్ధంచ బ్రహ్మ- మహ్యమధీహి- ఉపదిశేతి- తస్మై పృ
ష్టవతే పుత్రాయ భక్త్యాదిసంపన్నాయ సవరుణఏతత్ వక్ష్యమాణం
వచఃప్రోవాచ- కిమితి- అన్నంప్రాణంచక్షుశ్శ్రోత్రం మనోవాచ మితి
సమష్టివ్యష్టి కార్యకరణసంఘాతముపప్రదర్శ్య- తంహ భృగుమువాచ
వరుణః- యతోవా ఇమానీత్యాది- ఇమాని పరిదృశ్యమానాని - భూ
తాని సమష్టివ్యష్టిశరీరాణి- అన్నం ప్రాణమిత్యాదినా మయా నిర్దిష్ట

స్వరూపాణి- తావతా సర్వమేవజగత్ నిర్దిష్టంభవతి- యతోవాకా రణాత్ జాయంతే- ఆవిర్భవంతి- జాతానిచ తానియేనజీవంతి - సత్తా స్ఫూర్తీ లభంతే- ప్రయంతిమ్రియమాణానిచతానియత్ అభిసంవిశం తి- అభిలక్ష్యలయం ప్రాప్నువంతి- తత్ సర్వజగదుత్పత్తిస్థితి భంగకా రణం విజిజ్ఞాసస్వవిచారేణ జ్ఞాతు మన్విచ్ఛ- కుతః- తద్బ్రహ్మేతి - త్వ త్పృష్టం బ్రహ్మతదేవేతి- ఏవం తటస్థలక్షణ మేవోపదిష్టవాన్ వరుణః నస్వరూపలక్షణం బ్రహ్మవల్యామివ- సత్యజ్ఞానాదిరూపం ప్రథమమేవ తదుపదేశనే హానాదుక్తమితి శంకాపూర్వ వత్స్యేదితి- అతస్త్వమేవ తటస్థలక్షణపురస్కారేణాలోచయ-త్వమేవజ్ఞాస్యసీత్యభిప్రాయేణ-అనం తరం సభృగుస్తపః అతప్యత- ఆలోచనమేవ కృతవా నేకాంతఉపవిశ్య. సతపస్తప్త్వా ఆలోచ్య- పండితో మేధావీగంధారా నేవోపసంపద్యేత ఇత్యాది శ్రుత్యంతరంచ మేధావిశబ్దేన స్వబుధ్యభ్యూహనం ప్రశంసతీతి.

శ్రు॥ అన్నంబ్రహ్మేతి వ్యజానాత్ - అన్నాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూ తానిజాయంతే- అన్నేన జాతానిజీవంతి- అన్నంప్రయంత్యభిసం విశంతీతి- తద్విజ్ఞాయ- పునరేవ వరుణంపితర ముపససార- అధీ హి భగవో బ్రహ్మేతి- తగ్ంహోవాచ - తపసా బ్రహ్మవిజి జ్ఞాసస్వ- తపోబ్రహ్మేతి- ౧. సతపోతప్యత- సతపస్తప్త్వా-౧౨

ఇతి ద్వితీయోనువాకః.

శ్రు॥ ప్రాణోబ్రహ్మేతి వ్యజానాత్ - ప్రాణాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూ తాని జాయంతే- ప్రాణేన జాతానిజీవంతి- ప్రాణంప్రయంత్యభి సంవిశంతీతి- తద్విజ్ఞాయ - పునరేవ వరుణంపితర ముపససార - అధీహి భగవోబ్రహ్మేతి- తగ్ంహోవాచతపసా బ్రహ్మవిజి జ్ఞాసస్వ- తపోబ్రహ్మేతి- ౧- సతపోతప్యత- సతపస్తప్త్వా-౧౨.

ఇతి తృతీయోనువాకః.

శ్రు॥ మనోబ్రహ్మేతి వ్యజానాత్ - మనసో హ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే - మనసా జాతాని జీవంతి - మనః ప్ర

యంత్యభిసంవిశంతీతి- తద్విజ్ఞాయ- పునరేవవరుణంపితరముపస సార- అధీహిభగవ్రో బ్రహ్మేతి- తగ్ంహోవాచ- తపసా బ్రహ్మవిజిజ్ఞాసస్వ- తపోబ్రహ్మేతి- ౧ సతపోతప్యత - సతపస్తప్త్వా- ౧౨- ఇతిచతుర్థోఽనువాకః.

శ్రు॥ విజ్ఞానం బ్రహ్మేతివ్యజానాత్- విజ్ఞానాద్ధ్యేవ ఖల్విమానిభూతాని జాయంతే- విజ్ఞానేనజాతానిజీవంతి- విజ్ఞానం ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి- తద్విజ్ఞాయ - పునరేవవరుణంపితరముపస సార అధీహి భగవోబ్రహ్మేతి- తగ్ంహోవాచ- తపసాబ్రహ్మవిజిజ్ఞాసస్వ-తపోబ్రహ్మేతి-౧ సతపోతప్యత-సతపస్తప్త్వా- ౧౨ ఇతి పంచమోఽనువాకః.

ఏవమధీహి భగవ్రో బ్రహ్మేతి బహుపర్యాయైః పృష్టోపి స్వరూపలక్షణం నోక్త్వానేవవరుణః- కింతు తపసా బ్రహ్మవిజిజ్ఞాసస్వ- తపో బ్రహ్మేత్యేవపునః పునరుక్తవాన్- తపః ఆలోచనమేవబ్రహ్మ- బ్రహ్మజ్ఞానసాధనం- అతస్తపసైవ బ్రహ్మవిజిజ్ఞాసస్వ- విశేషేణస్వయమేవ జ్ఞాతుమన్విచ్ఛేతి- గురుణాఏవం ఉచ్యమానోభృగుః ప్రథమంలోకవదేవ అన్నప్రాణాదీన్ బ్రహ్మత్వేన బుద్ధవాన్ ఉక్తతటస్థలక్షణాభాస దర్శనాత్- అన్నాదిషు స్వయంవాచారంభణమాత్ర రూపేషు దృశ్యమానమన్య జన్మాదికారణత్వమాభాసఏవహి- కింతు తదధిష్ఠానబ్రహ్మగతమేవ- తథాప్యజ్ఞత్వాదితి తథాజ్ఞాతుమశక్యత్వా దన్నాదీనేవ బ్రహ్మత్వేన ప్రథమం బుద్ధ్వాపి- బుద్ధిశుద్ధిక్రమేణతేష్వ ప్యుత్పత్త్యాదిభావ వికారానభిలక్ష్య బ్రహ్మత్వం స్వయమేవాపోద్య- వస్తుసద్బ్రహ్మ నిశ్చయాయ పునఃపున ర్గురుమేవానుసృతవాన్ భృగుః- గురుస్తు అంతతోపి తపసాబ్రహ్మవిజిజ్ఞాసస్వేత్యేవోపదిష్టవాన్.

ఏతేన- బుద్ధ్యశుద్ధిరేవ అవిమర్శనదోషా దవిద్యాకామ కర్మజన్మమనః ప్రాణదేహాది వికల్పైరసద్భిరావిర్భవతి- సర్వాణిరూపాణివిచిత్యధీరః- నామానికృత్వాభివదన్యదాస్తే- ఇతిశ్రుతేః- తచ్ఛుద్ధిరేవ విమర్శజనితాయథావత్ జ్ఞానసాధనత్వాత్తత్త్వజ్ఞాన ముచ్యతే తదానీం

సర్వవికల్పానామాత్మన్యేవ కల్పితత్వాదాత్మభూతా ఏవ భవంతీతి - నిశ్చీయతే.

అత్రసమష్టౌ- అన్నంవిరాట్ - ప్రాణస్సూత్రాత్మా- మనోహిరణ్యగర్భః విజ్ఞానమంతర్యామీ- వ్యష్టౌతుప్రసిద్ధా ఏవ - సతప స్తప్త్వా- పునరప్యాలోచ్య,

శ్రు॥ ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్ - ఆనందాద్ధ్యేవఖల్విమానిభూతానిజాయంతే- ఆనందేనజాతానిజీవంతి - ఆనందంప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి - సైషాభార్గవీవారుణీవిద్యా - పరమేవ్యోమ న్ప్రతిష్ఠితా- యఏవంవేదప్రతితిష్ఠతి - అన్నవానన్నాదోభవతి- మహాన్ భవతి ప్రజయాపశుభిర్బ్రహ్మవర్చసేన- మహాన్ కీర్త్యా-౧. ఇతి షష్ఠోనువాకః.

అథభాగ్యోదయేన సత్వశుద్ధ్యతిశయవశాత్ స్వయమేవానందో బ్రహ్మేతివ్యజానాత్ భృగుర్మహర్షిః- జ్ఞానమప్రతిఘుంయస్యేతి స్మృత్యా ప్రథమశరీరిణస్స్వయమేవ జ్ఞానముత్పన్నమితిజ్ఞాయతేహి- భృగోస్తుగురుణా తటస్థలక్షణోపదేశమాత్రేణ స్వబుద్ధ్యైవానందో బ్రహ్మేతి తత్వజ్ఞానం స్వరూపవిషయ ముత్పన్నం - ఏతేనాన్యేషా మప్యుత్తమాధికారిణాం గురుర్నిమిత్తమాత్రమేవేతి సూచితం.

యఆనందో బ్రహ్మవల్ల్యా మానందమయకోశ మధ్యకాయత్వేనోపతిష్టః ఉత్తరగ్రంథేరసోవైసః - రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతీతి- ఆనందం బ్రహ్మణోవిద్వానితిచపరామృష్టః - విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మేత్యాది శ్రుత్యంతర ప్రసిద్ధశ్చ - సఏవానందో బ్రహ్మేతి భృగుణానిశ్చితః - తత్రగురూపదిష్టం తటస్థలక్షణం పరమార్థతోస్తీతి జ్ఞాతమితి - ఇతిశబ్దే నాలోచనో పరమం దర్శయతి - స్ఫురంతి సీకరా యస్మా దానందస్యాంబరేఽవనౌ - సర్వేషాం జీవనం తస్మై బ్రహ్మానందాత్మనేనమ ఇతి వాల్మీకిమహర్షివచనాత్ - అంబరే అవనౌచ లోకత్రయే జాయమానానాం భూతసంఘానా మాహా మాతా

పిత్రో స్సంభోగాకారాంత ర్ముఖాంతఃకరణవృత్తౌ యస్యానందస్యలేశ స్ఫురణమాత్రేణోత్పత్తిః- ఏవ ముత్పన్నేషు శరీరేంద్రియాదిషు మి థ్యాభూతేష్వపి సహజా ప్రతిహతప్రీతిః- తేషాం కంచిత్కాలం జీవనం చ సిధ్యతి- సఏవ సర్వప్రత్యగ్భూత ఆనందో బ్రహ్మేతి- భృగుణాజ్ఞాత స్సత్యజ్ఞానాది లక్షణఇతి.

ఏవం భృగుణాజ్ఞాతస్యానందస్య ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మస్వరూప త్వేపి- లౌకికానందవ ద్ధర్మమాత్రరూపఇతి తద్వానస్య ఇతిచ- భ్రాంతిం నిరాకుర్వతీ భగవతీ శ్రుతి ర్గురుశిష్యసంవాదా న్నివర్త్య సంవాద ని ష్పన్నమర్థం స్వయమేవాహ- సైషేతి- సైషా ఉదాహృతా భార్గవీ భృగుణాలబ్ధా వారుణీ వరుణేనోపదిష్టా విద్యా బ్రహ్మవిద్యా- అన్నా దిక్రమేణాలోచితా పరమే వ్యోమన్ వ్యోమ్ని చిదాకాశే- ఆనందవ ల్ల్యాం గుహానిహితత్వే నోపదిష్టే ఏవప్రతిష్ఠితా- యఏవంవేద ప్రతితిష్ఠ తి- లోకేయఃకోవా ఏవం గురుముఖాత్- స్వబుద్ధికౌశలేనచ కోశపంచ క ప్రత్యగ్భూత మానందం బ్రహ్మేతి జానాతిసోపి జ్ఞాత బ్రహ్మస్వరూ పేణ ప్రతిష్ఠితః కృతకృత్యోభవతి- కించ - అన్నవాన్ సమృద్ధాన్నః- అన్నాదో దీప్తాగ్నిః- ప్రజయా సంతానేనపశుభిర్గవాశ్వాదిభిః- బ్రహ్మ వర్చసేన వైదికేన తేజసాకీర్త్యాచ మహాన్ భవతీతి దృష్టఫలప్రతిపాద నం విద్యాస్తుతయే- ప్రాయశో గృహస్థేషు బ్రహ్మవిదో రైక్వనిదాఘ జనకాదివ త్సంభవంతీతి తాత్పర్యేణ- పరమహంస పరివ్రాజకాశ్చే ద్దే వ్నః పరమామోదఏవ- కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోపసంహార ఇతి న్యాయాత్.

శ్రు॥ అన్నం ననింద్యాత్- తద్వ్రతం- ప్రాణోవాఅన్నం - శరీర మ న్నాదం- ప్రాణే శరీరంప్రతిష్ఠితం- శరీరే ప్రాణఃప్రతిష్ఠితః- తదే తదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం- సయఏత దన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం వేద ప్రతితిష్ఠతి- అన్నవా నన్నాదోభవతి- మహాన్భవతి ప్రజయా పశుభిర్బ్రహ్మవర్చసేన- మహాన్కీర్త్యా- ౧౧- ౭.

శ్రు॥ అన్నం న పరిచక్షీత- తద్వ్రతం- ఆపో వా అన్నం- జ్యోతిరన్నాదం- అప్సు జ్యోతిః ప్రతిష్ఠితం- జ్యోతిష్యాపః ప్రతిష్ఠితాః- తదేతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం- సయఏతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం వేద ప్రతితిష్ఠతి- అన్నవా నన్నాదో భవతి- మహాన్ భవతి ప్రజయా పశుభి ర్బ్రహ్మవర్చసేన- ౧- మహాన్ కీర్త్యా- ౧౧. ఇత్యష్టమోనువాకః.

శ్రు॥ అన్నం బహుకుర్వీత- తద్వ్రతం - పృథివీ వా అన్నం - ఆకాశోన్నాదః- పృథివ్యామాకాశః ప్రతిష్ఠితః - ఆకాశే పృథివీ ప్రతిష్ఠితా- తదేతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం- సయఏతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం వేద ప్రతితిష్ఠతి- అన్నవా నన్నాదో భవతి - మహాన్ భవతి ప్రజయా పశుభి ర్బ్రహ్మవర్చసేన- ౧- మహాన్ కీర్త్యా- ౧౧.
ఇతి నవమోనువాకః.

ఏవం బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితి పూర్వాధ్యాయ సూత్రవాక్యగత బ్రహ్మ- తజ్జ్ఞాన- తత్ప్రాప్తి ప్రకారా భృగువరుణసంవాద నిదర్శనే నాపి ప్రపంచితాః- ఫలప్రకారస్తు విద్యా ప్రపంచగతో యుగపత్సర్వకామావాప్తిరూపః- అధ్యాత్మాధిభూత కోశపంచకరూపా విద్యా ప్రపంచాధ్యారోపాపవాద ముఖేనైవోపపాదనీయ ఇత్యుత్తరో గ్రంథ ఆరభ్యతే- అన్నం ననింద్యాదిత్యాదినా - యోఽన్నసమృద్ధికామ అన్నాదకామశ్చ- సఅన్నం ననింద్యాత్ తస్య తద్వ్రతం- నియమః- కుత ఇతిచేత్ - ప్రాణో వా అన్నం- ప్రాణస్య శరీరాంతః ప్రతిష్ఠితత్వాత్- యోయస్యాంతర్భవతి- సతస్యాన్నం భవతి- యస్త్వన్న మంతః కృత్వా సుఖీభవతి- సోఽన్నాదఉచ్యతే- అతశ్శరీరమన్నాదం- ఏవం వ్యత్యయేన ప్రాణస్యాన్నాదత్వం శరీరస్యాన్నత్వంచ సుప్రసిద్ధం - ప్రాణాధీనత్వా చ్ఛరీరస్థితేః- యత్ యదధీనం తత్తస్యాన్నం గుణభూతమితి- తదేవాహ- ప్రాణేశరీరం ప్రతిష్ఠితం- శరీరే ప్రాణః ప్రతిష్ఠితఇతి- ఏవం ప్రాణ శరీరయోః ప్రత్యేకమన్నత్వ మన్నాదత్వంచ యతః - తతస్తదేత దన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం ద్రష్టవ్యం- ఏవమన్నాదో ఽన్నాదే ప్రతిష్ఠితఇతిచ-

ఏవ మనో‌ఽన్యాశ్రయత్వ మాత్మాశ్రయత్వం చావిద్యకప్రపంచస్యాలం కార ఇతి గూఢాభిసంధిః - సయః కశ్చిదేత దన్నమన్నే ప్రతిష్ఠిత మి త్యాది వేదజానాతి- సప్రతితిష్ఠతి- ప్రతిష్ఠాప్రకార మేవాహ- అన్నవా నిత్యాదినా పూర్వవత్.

కించ- అన్నాన్నాదకామ అన్నం నపరిచక్షీత - నపరిహరేత్. తత్తస్యవ్రతం- కుతః- ఆపోవాఅన్నం- జ్యోతిరన్నాదం-వ్యత్యయేనా ప్య న్నాన్నాదభావో ద్రష్టవ్యః- కథం- అప్సు సముద్రేషు జ్యోతిర్బడబాగ్ని రూపేణ ప్రతిష్ఠితం చంద్రే సౌరం తేజః ప్రతిష్ఠితం - ఏవం జ్యోతిషి సూర్యకిరణేషు వృష్టిరూపా ఆపః ప్రతిష్ఠితాః- కార్యభూతత్వాచ్చ- అ భిసంధిః పూర్వవదేవ- తదేతదన్న మిత్యాదిచ పూర్వవత్.

కించ- అన్నాన్నాదకామ అన్నంబహు-సమృద్ధం కుర్వీత-యే న కేన చిత్ప్రయత్నే నానిషిద్ధేన- తస్య తద్వ్రతం- కుతః- పృథివీవా అ న్నం- ఆకాశగర్భస్తత్వాత్- ఆకాశోఽన్నాదః- వ్యాపకత్వాత్ - వ్య త్యయేనాపి దృష్టిస్సంభవతీతి- కథం- పృథివ్యామాకాశః ప్రతిష్ఠితః- పృథివ్యాక్రాంతప్రదేశే అవకాశాదర్శనాత్ ఆకాశస్థితిస్తత్ర నసంభా వ్యత ఇతి తథోక్తం- ఆకాశే పృథివీప్రతిష్ఠితా - అవకాశాభావే పృథ వ్యాః స్థిత్యయోగాత్ - తత్తస్మాదేతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం - అన్నాదో ఽన్నాదే ప్రతిష్ఠిత ఇత్యభిసంధిః పూర్వవత్ - సయఏతదన్న మిత్యా ద్యపి పూర్వవద్ద్రష్టవ్యం.

శ్రు॥ నకంచనవసతౌ ప్రత్యాచక్షీత- తద్వ్రతం - తస్మాద్య యాకయాచవిధయా బహ్వన్నం ప్రాప్నుయాత్ - అరాధ్యస్మా అన్నమిత్యాచక్షతే- ఏతద్వైముఖతోఽన్నగ్ం రాద్ధం- ముఖతో స్మా అన్నగ్ంరాధ్యతే- ఏతద్వైమధ్యతోఽన్నగ్ంరార్ధం మధ్య తోస్మా అన్నగ్ంరాధ్యతే - ఏతద్వా అంతతోఽన్నగ్ంరాద్ధం అంతతోస్మా అన్నగ్ంరాధ్యతే- ౧.

యఇహపరలోకయోరన్నాన్నాదకామః - నకంచనేత్యాది- కంచనఅతిథిం- అభ్యాగతంవా- వసతౌస్వగృహేనివాస విషయే- నప్ర

త్యాచక్షీత- ప్రత్యాఖ్యానం నకుర్యాత్ - తద్వ్రతం- తస్మాత్ - అతిథ్యాది సత్కారస్యావశ్యకర్తవ్యత్వాత్ తదర్థం యయాకయాచవిధయా ప్రయత్నేనానిషిద్ధేన - బహు- సమృద్ధం- అన్నం ప్రాప్నుయాత్ సంపాదయేత్ - అరాధ్యస్మా అన్నమితి- అస్మాఅతిథయే - అతిథ్యర్థమేవ- అన్నమరాధిసిద్ధవత్కృతం - నతుస్వకుక్షిభరణా యేత్యాచక్షతే సాధవః.

ఏతదన్నం వై ముఖతః ముఖ్యయావృత్యా సత్కారపూర్వయా అతిథిభ్యోరాద్ధం దత్తం యది- అస్మాఅన్నదాత్రే - ఇహపరలోకేషు- సమృద్ధమన్నం ముఖతో ముఖ్యయైవవృత్యా - నతుదైన్యాదినా - రాధ్యతే ప్రాప్తంభవతి- ఏతద్వైమధ్యతః- మధ్యమయావృత్యా ఏతదన్నమతిథిభ్యోరాద్ధంయది- అస్మై దాత్రే మధ్యతః మధ్యమయైవవృత్యా అన్నంరాధ్యతే లబ్ధంభవతి- ఏతద్వా అంతతో ఽన్నగ్ంరాద్ధం- ఏతదన్నమంతతః జఘన్యయావృత్యా అసత్కారాదిపూర్వకం అతిథిభ్యోరాధ్యతేయది- అంతతోస్మా అన్నగ్ంరాధ్యతే- తదనురూపమేవ ఫలతీతి.

శ్రు॥ యఏవంవేద - క్షేమఇతివాచి - యోగక్షేమఇతి ప్రాణాపానయోః- కర్మేతిహస్తయోః - గతిరితిపాదయోః - విముక్తిరితిపాయౌ- ఇతి మానుషీస్సమాజ్ఞాః- అథ దైవీః- తృప్తిరితివృష్టౌ- బలమితివిద్యుతి- ౨.

శ్రు॥ యశఇతి పశుషు- జ్యోతిరితి నక్షత్రేషు- ప్రజాతి రమృతమానంద ఇత్యుపస్థే- సర్వమిత్యాకాశే- తత్ప్రతిష్ఠే త్యుపాసీత-ప్రతిష్ఠావాన్ భవతి- తన్మహ ఇత్యుపాసీత- మహాన్ భవతి - తన్మన ఇత్యుపాసీత- మానవాన్ భవతి- 3- తన్నమ ఇత్యుపాసీత - నమ్యంతేస్మై కామాః- తద్బ్రహ్మేత్యుపాసీత- బ్రహ్మవాన్ భవతి-తద్బ్రహ్మణః పరిమరఇత్యుపాసీత- పర్యేణం మ్రియంతే ద్విషంతస్సపత్నాః- పర్యేప్రియా భ్రాతృవ్యాః- సయశ్చాయం పురుషే యశ్చాసావాదిత్యే- సఏకః- ౪.

యఏవమిత్యాది- యః ఏవం సర్వమన్నాధీన మితి వేదజానాతి సః- క్షేమస్సర్వోవాచి- వాగధీనఇతి- యోగక్షేమస్సర్వః ప్రాణాపాన యోః తదధీనఇతి- కర్మసర్వం హస్తయోః హస్తద్వయాధీనమితి_ గతి స్సర్వాపాదయోః పాదాధీనేతి - విముక్తిః మలవిమోచనం సర్వం పాయౌ పాయ్వధీనమితిచ జానాతి_ ఇతి మానుషీ ర్మనుష్యాధీనత్వేన జ్ఞాయమానా స్సమాజ్ఞాః నిశ్చయప్రకారా ఉక్తాః- అథ అనంతరం దైవీః దేవేష్వధీనత్వేన జ్ఞాయమానా ఉదాహ్రియంతే- తృప్తిరితివృష్టౌ- తృప్తిర్వృష్ట్యధీనేతి- బలం విద్యుదధీనమితి - యశోగవాశ్వాది పశ్వధీన మితి- జ్యోతిర్వస్తుప్రకాశో నక్షత్రేషు సూర్యచంద్రాది ష్వధీనమితి- ప్రజాతి స్త్రీపురుషసంతతిః_ అమృతం తద్వారా ఉత్తమలోకప్రాప్తిః- తత్రానందస్సుఖానుభవ ఇత్యేతత్సర్వముపస్థే- తదధీనమితి - ఇంద్రియ మాత్రస్యాధ్యాత్మాంతర్గతత్వేపి- తన్నిర్వర్త్య ప్రజాదేర్దైవాధీనత్వ దృష్ట్యా తత్రనివేశః_ సర్వంజగత్ ఆకాశేతదధీనమితిచ_ అవకాశాదా నేకస్యాపిస్థిత్యయోగాదితి జానాతీ త్యనూద్య.

ఏవం ప్రపంచస్య నానాధీనత్వదర్శనాపేక్షయా_ సర్వం బ్రహ్మాధీనమితి పరోక్షనిశ్చయేనవా బ్రహ్మోపాసనం కృతంచే ద్బహుఫలం భవతీతి ప్రరోచయన్నాహ- తత్ప్రతిష్ఠేత్యాదినా_ తం యథా యథోపాసతే తథైవ భవతీతి శ్రుత్యంతరాత్- తదితి ప్రకృతం బ్రహ్మోచ్యతే_ ఓంతత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృత ఇతి స్మృతేః- యః కోవా తద్బ్రహ్మసర్వస్య ప్రపంచస్య ప్రతిష్ఠా ఆశ్రయ ఇత్యుపాసీత ధ్యాయేచ్చేత్ సలోకే ప్రతిష్ఠావాన్ భవతి- తద్బ్రహ్మమహః మహత్ సర్వోత్కృష్టమిత్యుపాసీతచేత్ సమహాన్ భవతి - తత్ మనః సర్వాలోచనసమర్థ మిత్యుపాసీత_ సః మానవాన్ భవతి_ తత్ నమ ఇతినమ నక్రియయా నమకాధ్యాయోక్త ప్రకారేణ ఉపాసీతచేత్ - అస్మై సాధకాయ సర్వే కామా నమ్యంతే ఉపనతాభవంతి _ తద్బ్రహ్మ బృహత్ పూర్ణమిత్యుపాసీతచేత్ సబ్రహ్మవాన్ బ్రహ్మజ్ఞానీభవతి- తత్ - బ్రహ్మణఇతిపష్ఠీ అవివక్షితా_ బ్రహ్మేత్యర్థః- పరిమరః పరితోమ్రియంతే ఽస్మిన్నితి సర్వలయాధార ఇత్యుపాసీతచేత్- పర్యేణం మ్రియంతే ద్వి

షంత స్సపత్నాః - సపత్నా శ్శత్రవః ఏనం ప్రతియోద్విషంతః - పర్యే ప్రియా భ్రాతృవ్యాః- యేచ భ్రాతృవ్యా శ్శత్రవః అస్య ఉపాసకస్య అప్రియాః తే సర్వే పరిమ్రియంతే వినశ్యంతీతి.

ఏవం- యత్రహి ద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతీతి శ్రుత్యనుసారేణ- అవిద్యాదశాయా మనుభూయమానం సర్వం ద్వైతభ్రమం కామకర్మతత్ఫలాదిరూప మనూద్య తద్దశాయాం సాక్షాత్ బ్రహ్మణ్యుపాసితం అవిద్యకఫలాయైవ భవతి- నపరమపురుషార్థాయేతి సంసూచయన్- అన్నదానాది సత్కర్మభి బ్రహ్మోపాసనా ప్రభేదైశ్చ క్రమా త్సత్వశుద్ధౌతు నద్వైతగంధో ప్యవశిష్యత ఇతి దర్శయన్నాహ- సయశ్చాయమితి- పురుషే పురుషాకారే అధ్యాత్మం కోశపంచక రూపే శరీరే- విశిష్యదక్షిణాక్షిముఖే- సయః పురుషః సాధకై రనుభూయతే సర్వసాక్షీ- అ.సంచ- యశ్చాసౌ పరోక్ష అధిభూతం కోశపంచకరూపే బ్రహ్మాండశరీరే - విశిష్య ఆదిత్యమండలే - శ్రూయమాణ స్సర్వజ్ఞ స్సర్వశక్తిశ్చ సఉభయత్ర విద్యమానః పురుషఏకఏవ- పూర్ణత్వాదాకాశవత్ - యథోపక్రమే భృగుణా ఆనందో బ్రహ్మేతి నిశ్చిత స్తటస్థలక్షణ పురస్కారేణ- తత్ర భేదప్రత్యయా స్తు మిథ్యాభూత సమష్టివ్యష్టి కోశపంచకకృతఏవ- నతాత్వికః.

కోశపంచకమిథ్యాత్వంతు అద్వైతానందఘనే కూటస్థే నిరవయవే తైమిరిక ద్విచంద్రమరుజలాదివదవిద్యామాత్ర కల్పితత్వాత్ అన్యసామగ్ర్యా అత్యంతాసంభవాచ్చ.

శ్రు॥ సయఏవంవిత్ - అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్య - ఏత మన్నమయ మాత్మాన ముపసంక్రమ్య- ఏతం ప్రాణమయమాత్మాన ముపసంక్రమ్య- ఏతం మనోమయమాత్మాన ముపసంక్రమ్య - ఏతం విజ్ఞానమయమాత్మాన ముపసంక్రమ్య- ఏత మానందమయమాత్మాన ముపసంక్రమ్య - ఇమాన్ లోకాన్. కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్ - ఏతత్సామగాయన్నాస్తే - హా౩ వుహా౩ వుహా౩- వు- గి.

సయఏవమిత్యాది- యఃకశ్చిదేవమాత్మైకత్వం ద్వైతమిథ్యాత్వంచ పరమార్థతోవేద- సః- అస్మాత్- అన్నం ననిందాద్యాదిత్యాదినా సంప్రదర్శితా ల్లోకాత్ కామకర్మ తత్ఫలాదిభేద సంవ్యవహారాత్ మిథ్యాభూతాత్ ప్రేత్య పర్యావృత్య విముఖీభూయ- ఏతం పరిదృశ్యమానం అధ్యాత్మమధిభూతంచాన్నమయం ప్రాణమయం మనోమయం విజ్ఞానమయం ఆనందమయంచాత్మానమాభాసరూపం-పరమార్థసత్యాద్వైతానంద చిద్ఘనాత్మన్యుపసంక్రమ్య- ప్రవిలాప్య- స్వయంశుద్ధసత్వమాత్రరూపేణ పరిశిష్టో జీవన్ముక్తఇమాన్ లోకాన్- స్వదృష్ట్యాచిన్మాత్రరూపాన్ ఆతివాహికాన్ ఆత్మభూతాంశ్చ- నత్వాత్మనోభిన్నాన్ జడాన్ స్థూలాన్ దుఃఖరూపాంశ్చ- సంకల్పాదేవతు తచ్ఛ్రుతేరితి న్యాయసూత్రానుసారేణ సత్యకామత్వాత్సత్యసంకల్పత్వాచ్చ కామాన్నీ కామతో అన్నమస్యేతి- ఏకోవిష్ణుమహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః- త్రీన్ లోకాన్ వ్యాప్యభూతాత్మా భుఙ్క్తే విశ్వభుగవ్యయఇతి- తథాకామరూపీ- కామతోరూపాణ్యస్యేతి- కథమేకస్యయుగపదనేకరూపతేతిచేత్- ప్రదీపవదావేశఇతి విజ్ఞేయః- ఏవంభూతాన్- అను- అనుస్మృత్య అజ్ఞజనాన్- సంచరన్- స్వయమప్యజ్ఞ ఇవవిలాసమాత్రేణ విడంబయన్- లోకవత్తు లీలాకైవల్యమితి- తన్వభావేసంధ్యవత్- భావేజాగ్రద్వచ్ఛ- ఏతత్సామ- సమత్వాత్సామ- బ్రహ్మ- గాయన్నాస్తే కథం- హావు హావు హావు- అహో అహో అహో ఇత్యత్యంత విస్మయంఖ్యాపయన్ లోకానుగ్రహాయ- కథమితిచేత్-

శ్రు॥ అహమన్న మహమన్న మహమన్నం- అహమన్నాదో౩హమన్నాదో౩హమన్నాదః- అహగ్ శ్లోక కృదహగ్ శ్లోక కృదహగ్ శ్లోకకృత్- అహమస్మిప్రథమజాఋతా౩స్య పూర్వందేవేభ్యో అమృతస్యనా౩భా౩ఇ- యోమాదదాతి సఇదేవమా౩వా

౩ః-అహమన్న మన్న మదంతమా౩ద్మి-అహం విశ్వంభువనమభ్య భవాం౩- సువర్ణజ్యోతీః- యఏవంవేద- ౧- ఇత్యుపనిషత్- ౧౧-

రా। తే విద్యుతిమానవాన్ భవత్యేకో౽హా౩ వ్యయఏవం వేదైకంచ- ఇతి దశమోనువాకః- భృగువల్లీసమాప్తా - భృగు స్తస్మైన్మయతో విశంతి తద్విజిజ్ఞాసస్వ తత్రయోదశాన్నం ప్రాణంమనోవిజ్ఞాన మితి విజ్ఞాయతం తపసా ద్వాదశే ద్వాదశానంద ఇతి సైషాదశాన్నం ననింద్యా త్ప్రాణశ్శరీరమన్నం నపరిచక్షీ తాపోజ్యోతి రన్నం బహుకుర్వీత పృథవ్యామాకాశ ఏకాదశై కాదశ- నకంచనైక షష్టిరేకాన్న విగ్ంశతి రేకాన్నవిగ్ంశతిః.
ఓంతత్సత్.

విస్మయప్రకారమేవాహ- అహమన్నమిత్యాదినా అహంవికా రావర్తిణచ తథాహి స్థితిమాహేతి న్యాయానుసారేణ- త్రిపాద్విభూ త్యా నిర్వికల్ప నిరవయవనిత్యశుద్ధాద్వైతానంద చిద్ఘనఏవసన్- కల్పి తైకపాద్విభూత్యా అన్నం అన్నాదశ్చాస్మి- చమత్కారమాత్రేణ- స హస్రశీర్షా సహస్రాక్షస్సహస్రపాదశ్చ- తథాపి మమచిదేకరస్యంనా పగతం నిర్వికారత్వాత్- భేదశ్చనప్రాప్తో నిరవయవత్వాత్- నిరంజన శ్చ- అసంగత్వాత్ - అహూంచిద్విలాస ఇత్యాశ్చర్యఖ్యాపనార్థం త్రిర్వచనం- ఉక్తంహివాసిష్ఠే - సర్వత్రేక్షణశక్త్యాఢ్యం సర్వతోఘ్రా ణశక్తికం- సర్వతస్స్పర్శనమయం సర్వతోరసనాన్వితం- సర్వతశ్శ్రవ ణాకీర్ణం సర్వతోమననాన్వితం సర్వతోమననాతీతం ససర్వపరమం శివం అధఊర్ధ్వం చతుర్దిక్షు విదిక్షుచనిరంతరం- బ్రహ్మేంద్ర హరి రుద్రేశ ప్రముఖా మరమండిత మిత్యాది.

అహంశ్లోకకృత్ - వేదకృత్ - వేదాంతకృద్వేదవిదేవచాహమితి శ్రుత్యంతరాత్ - అహందేవేభ్యః పూర్వం ప్రథమజాహిరణ్యగర్భోఽస్మి - యోబ్రహ్మాణం విదధాతిపూర్వమితి_ ఋతస్య పరమార్థసత్యస్య - అమృతస్యమోక్షానందస్య నాభిమధ్యకందోహమస్మి యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్ - అశరీరంవావసంతంన ప్రియాప్రియేస్పృశతః - బ్రహ్మావాఇదమగ్రఆసీత్ - తదాత్మానమేవావేత్ - అహంబ్రహ్మాస్మీతి - తస్మాత్తత్సర్వమభవత్ ఇత్యాదిశ్రుతేః.

యోహిమామాం_ అన్నరూపం అన్నార్థిభ్యోదదాతి - సఇదేవ_ సఏవ మామాం అవాః ప్రాప్తోభవతి_ గాతిర్దాతుః పరాయణమితి శ్రుత్యంతరాత్ - అహం అన్నం భోగ్యం అన్నమదంతంచ భోక్తారం సర్వమేవజగత్_ అద్మికబళయామి_ నిమేషమాత్రేణ - అహమేవ విశ్వం భువనం సర్వంజగత్ - అభిఅభిలక్ష్య అభవం_ ఉన్మేషమాత్రేణ_ యస్యోన్మేషనిమేషాభ్యాం విదః ప్రళయసంభవావిత్యుక్తత్వాత్_ స్వయంతు సువర్ణజ్యోతిః_ యదాపశ్యః పశ్యతేరుక్మవర్ణం- జ్యోతిరివాఘూమక ఇత్యాదిశ్రుత్యంతరాత్_ శుద్ధసత్త్వప్రకాశరూపః యథా బ్రహ్మాదయః_ నక్షత్రాణిరూప మితిశ్రుతేః_ యఃఏవంవేద- సఏవసఇత్యర్థః- సబ్రాహ్మణః కేనస్యాద్యేనస్యాత్తే నేదృశఏవేతిశ్రుతేః- ఇత్యుపనిషత్ వేదరహస్యం- సర్వాత్మసంవిదోచ్ఛ్రుత్వం బ్రహ్మాత్మన్యేవ సంస్థితమితి.

నను కిమిదం ముక్తస్య శుద్ధసత్త్వరూపతా_ కామాన్నతా_ కామరూపతా అన్నాన్నాదభావః సామగానంఅజ్ఞజనాను సంచరణం చోచ్యతే_ తథైవ పునస్సంసార ప్రాప్తిశ్చ స్యాదితి నశంక్యం_ అనావృత్తిశ్శబ్దాదితి- చిన్మాత్రసత్తాసామాన్యే విశ్రాంతస్య నిరంతరం- సర్వేశస్యై

హా సర్వత్వం సర్వాత్మత్వంచ సర్వదేతి- హారిః ఓంతత్సత్.

ఓం సహనావవతు- సహనౌభునక్తు- సహవీర్యం
కరవావహై- తేజస్వినావధీతమస్తు మావిద్విషావహై
ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః-
అద్వైతానందతీర్థేన సకృతాతాత్పర్యదీపికా
తైత్తిరీయక వల్లీనాం ముముక్షుజనముక్తిదా-

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ గురుభ్యోనమః.

ఓం..

శుద్ధాపరిశుద్ధపత్రిక.

అపరిశుద్ధం.	శుద్ధం.	పుట.	పఙ్క్తి.	అపరిశుద్ధం.	శుద్ధం.	పుట.	పఙ్క్తి.
శ్రోత్రవ్య	శ్రోతవ్య	౨	౧౦	ద్యృశ్యతే	దృశ్యతే	౭౧	౧౫
చిద్రూవ	చిద్రూప	౩	౧౦	తచ్ఛబ్దేని	తచ్ఛబ్దేన	౭౫	౨౧
మనృజ	మసృజ	౩	౧౨	క్షేత్	—	౭౬	౬
తస్నైౖజతి	తస్నైఽజతి	౪	౭	ఉర్ధ్వ	ఊర్ధ్వ	౭౯	౧
సర్వదే	సర్వేదే	౫	౧౫	జ్యోతిహాం	జ్యోతిషాం	౮౨	౮
మనఃశ్చ	మనశ్చ	౫	౧౫	దస	దన	౮౪	౩
లక్షుస్యా	లక్ష్యస్యా	౭	౪	భుఙ్క్తే	ర్భుఙ్క్తే	౮౬	౨౧
షడ్భిఃస్తా	షడ్భిస్తా	౭	౯	తకె	తకి	౮౫	౨౬
ధాచ్ఛ	ధాచ్ఛ	౭	౨౨	రహస్య	రస్య	౮౮	౧౧
ఇత్యాతి	ఇత్యాది	౮	౫	లింగఃమి	లింగమి	౮౯	౧౫
వరత్వే	పరత్వే	౮	౧౫	ప్రదిశ్చ	ప్రవిశ్య	౯౦	౧౦
స్రష్ఠా	స్రష్టా	౯	౨	కృది	కృతి	౯౨	౧౨
సంపత్స్వ	సంపత్స్వి	౯	౧౩	పినవి	పివి	౯౨	౧౬
తద్ద్వ్రు	తద్ద్రు	౧౧	౧౩	ప్రకృతిగ	ప్రకృతిక	౧౦౦	౧౩
అతేచ	అంతేచ	౨౨	౨౦	సాదృచ్యం	సాదృశ్యం	౧౦౧	౧౪
శేషణాం	విశేషణా	౨౭	౭	నాళీక	ణాళీక	౧౦౬	౯
వత్తంత	వతఁంత	౩౫	౧౭	మేనషి	మేవషి	౧౦౮	౧౦
రర్పణ	దర్పణ	౩౬	౧౪	పదా	ప్రదా	౧౦౯	౬
వత్తంత	వతఁంత	౩౫	౧౭	దృష్టి	గృష్టి	౧౧౦	౬
శ్వరః	శ్వర్యః	౩౭	౯	పత్రా	పన్మాత్రా	౧౧౧	౧౦
పురితమాహా		౩౭	౨౩	రధికం	దధికం	౧౧౧	౧౩
అర్థఁ స్తు	అర్థఁస్తు	౩౮	౧	వబ్ది	వద్ధి	౧౧౨	౮
మహిలా	మఖిలా	౩౮	౧౦	మతి	మితి	౧౧౫	౧౨
మంతపు	మతఃపు	౪౧	౯	వృత్తం	వృక్తం	౧౧౫	౧౩
ప్రతీష్టితం	ప్రతిష్ఠితం	౪౨	౨౩	రినా	రిణా	౧౧౬	౯
మిద్యను	మిత్యను	౬౦	౧౦	జీహ్వా	జిహ్వా	౧౧౬	౧౦
ప్రకృతి	ప్రకృత	౬౦	౧౮	శ్రుతి	శ్రుతిః	౧౧౭	౧౦
నిర్ణేతం	నిర్ణీతం	౬౧	౯	ప్రుణ్యో	పుణ్యో	౧౧౭	౧౨
ఉపది	ఉపరి	౬౨	౧౪	విభుది	విభురి	౧౧౮	౧౧
జుత్విగా	ఋత్విగా	౬౩	౨౨	మషేతి	మష్టీతి	౧౨౨	౧౪
లభ్రు	లభ్య	౬౫	౩౫	స్నిత్య	ర్నిత్య	౧౨౩	౧౨
నూచుః	నోచుః	౬౭	౮	వస్తేతి	వసేతి	౧౨౪	౮
చస్య	దస్య	౬౮	౯	ణోవ్యసం	ణోవ్యస్సం	౧౨౬	౯
చ్ఛేదే	చ్ఛేతే	౭౧	౧౪	నివృత్తీ	నివృత్తే	౧౨౭	౩

అపరిశుద్ధం.	శుద్ధం.	పుట.	పఙ్క్తి
శిష్టే:	శిష్టైః	౧౨౭	౨౬
చత్వాది	చత్వారి	౧౨౯	౯
రాడా	రాధా	౧౩౦	౮
వణిక	క్షణిక	౧౩౪	౫
ప్రాతిభాషి	ప్రాతిభాసి	౧౩౪	౧౫
ధత్వా	సత్వా	౧౩౪	౧౬
దస్మా	తస్మా	౧౩౮	౧౬
పేర	ప్రేర	౧౩౯	౧౩
దోష్యే	దోషే	౧౩౯	౨౧
చ్ఛోత్త	చ్ఛోక్త	౧౪౧	౨౭
ప్రధి	పృధి	౧౪౯	౬
అతఏన	అతఏవ	౧౪౯	౨౪
గ్రమే	క్రమే	౧౫౦	౨౩
కరణం	కరణ	౧౫౪	౧౨
స్థిత	సితి	౧౫౭	౧౦
దుహ్యా	రుహ్యా	౧౫౮	౩
తేహ	దేహ	౧౫౮	౨౦
ప్రాజ్ఞి	ప్రాజ్ఞ	౧౫౯	౩
కర్తు	కర్తృ	౧౬౧	౬
కర్తు	కర్తృ	౧౬౧	౮
వతుర్త	వర్తత	౧౬౧	౧౦
శక్తు	శక్త్య	౧౬౧	౧౫
పరోచన	పరోన	౧౬౧	౨౩
బుద్దె	బుద్దేః	౧౬౨	౮
విపర్యాత్	విపర్యయాత్	౧౬౨	౮
కెశ్యాఖి	కేశాఖి	౧౬౬	౧౪
దార్ద	ధార్ద	౧౬౮	౧౨
దేవరన్య	దేరవ్య	౧౬౮	౧౨
యాణము	యాణాము	౧౭౦	౧౪
గ్లిచ్ఛ	గ్లిశ్చ	౧౭౨	౪
వర్తుత	వర్తత	౧౭౨	౫
పాదనాచి	పాదనాచ్ఛి	౧౭౨	౧౬
తశ్చ	తచ్చ	౧౭౨	౨౧
ఆష్టావతీ	అష్టావతి	౧౭౩	౨౦

అపరిశుద్ధం.	శుద్ధం.	పుట.	పఙ్క్తి
దయస్తు	దయస్తు	౧౭౪	౯
యాంకో	యా హాంకా	౧౭౪	౧౬
సప్తోదేశ	సప్తోద్దేశే	౧౭౪	౧౯
ఖవంతి	ఖవంతీ	౧౭౪	౨౩
శతత్వా	శతేత్వా	౧౭౫	౭
దినారి	దినా	౧౭౫	౧౫
కివేతి	కిశేతి	౧౭౬	౨౫
ప్రథగు	పృథగు	౧౭౮	౨
పస్యతీ	పశ్యతీ	౧౭౯	౨౬
యధిష్ఠా	యదధిష్ఠా	౧౮౦	౧౮
రామ్జ	రామ్జిక	౧౮౧	౧౪
అజ్ఞివ్య	అజ్ఞవ్య	౧౮౩	౧౫
హాంకె	హాంతే	౧౮౩	౧౮
తతజ్ఞ	తత్వజ్ఞ	౧౮౪	౯
త్రైః	త్రైః	౧౮౫	౧౭
తత్త	తత్వ	౧౮౭	౯
మర్భి	మద్భి	౧౯౦	౬
త్వాజల	త్వాజ్జల	౧౯౦	౧౧
ఫాక్త	భాక్త	౧౯౦	౨౪
శ్రద్దెవా	శ్రద్దేవా	౧౯౧	౧౧
రప్యా	రావ్యా	౧౯౨	౧౩
కర్మణా	కర్మిణాం	౧౯౪	౭
క్షీప్రముఖి	క్షీప్రంపి	౧౯౪	౯
చిరణ	చరణ	౧౯౫	౭
తార్భంధః	తాద్భంధః	౨౦౭	౫
భేదశ్య	భేదస్య	౨౦౮	౮
వృత్తేస్సా	వృత్తేసా	౨౦౯	౧౯
రూపతత్వాత్	రూపత్వాత్	౨౧౪	౧౫
చ్ఛర్ధ	చ్ఛద్ధ	౨౧౫	౫
సూన్య	శూన్య	౨౧౫	౧౬
భూతత్ర		౨౧౮	౯
నశ్యా	నస్యా	౨౨౦	౮
ద్యూతనా	ద్యోతనా	౨౨౧	౧౭
భూదివ్య	భూదిత్య	౨౨౨	౧౪

అపరిశుద్ధం.	శుద్ధం.	పుట.	పఙ్క్తి.	అపరిశుద్ధం.	శుద్ధం.	పుట.	పఙ్క్తి.
చ్ఛేతి	చ్ఛేతి	౨౨౨	౧౫	ప్రకణేన	ప్రకరణేన	౨౭౦	౧
నాశ్యా	నాశా	౨౨౩	౧౦	దనాతగ్ని	దనాదగ్ని	౨౭౧	౧౦
విభుదితి	విభురితి	౨౨౫	౨౧	శస్తతన్మా	శస్తన్మా	౨౭౨	౧౦
హేతంమ	హేతుమ	౨౨౯	౧౧	జ్ఞానాం	జ్ఞానం	౨౭౨	౧౨
ప్రాప్తిత	ప్రాపిత	౨౩౦	౧౯	స్యార్ది	స్యాది	౨౭౩	౬
ధర్మ్మైదేవ	ధర్మ్మైరేవ	౨౩౭	౧౦	త్రిక్తస్యా	తిరిక్తస్యా	౨౭౩	౧౩
త్వార్భ	తాద్భ	౨౩౭	౧౩	సుతేజ్యో	సుతేజో	౨౭౫	౧౧
హానిభూ	హావిభూ	౨౩౯	౮	శబ్దాధి	శబ్దాది	౨౭౫	౨౩
జన్మఃప్రా	జన్మనఃప్రా	౨౪౫	౧౬	మఃఫలం	ఫలం	౨౭౬	౮
త్మారిషు	త్మాదిషు	౨౪౬	౨౪	భావేతి	భావేపి	౨౭౮	౨౦
భూయారితి	భూయాదితి	౨౪౭	౧౮	శ్రుతేది	శ్రుతేరి	౨౭౯	౨
ధబ్బలి	ధైర్బలీ	౨౪౮	౬	సూత్రె	సూత్రె	౨౭౯	౪
శ్చుతా	శ్రుతా	౨౪౮	౨౬	త్షుజ్జం	త్షుజం	౨౮౦	౨
త్నిధా	స్నిధా	౨౪౯	౧౧	తంత్రేణ	తంత్ర్యేణ	౨౮౪	౧౨
శాఘాంత	శాఖాంత	౨౫౦	౧౨	పర్వ్యంత	పర్యంత	౨౮౪	౨౨
నిలిది	నిరితి	౨౫౧	౫	శయ	శ్రయ	౨౮౫	౧౩
తద్రేతు	తద్ధేతు	౨౫౧	౨౪	త్వస్వ	త్వస్య	౨౮౭	౧౨
పన్న స్యా	పన్న స్య	౨౫౪	౧౨	శబ్దేః	శబ్దేః	౨౯౮	౩
తిపతి	తిష్మతి	౨౫౫	౧	భేదపి	భేదః	౨౯౮	౫
చేత్యలం	చ్ఛేత్యలం	౨౫౬	౪	ము్మకత్వా	ముష్మికత్వా	౩౦౬	౨౬
కుత్యః	కుతః	౨౫౬	౧౮	యాపయ	యాపచయ	౩౦౬	౧౨
ముచ్చేతి	ముక్త్యేతి	౨౫౭	౧౭	బకారి	బకాది	౩౧౨	౨౬
కరతే	కరణే	౨౬౧	౨౨	తత్తవి	తత్త్వవి	౩౧౭	౨
తాంక్షాత్	కాంక్షాత్	౨౬౪	౭	నాచ	నాశ	౩౧౮	౧౧
నానిత్యా	నానినిత్యా	౨౬౪	౧౬	బ్రజ్ఞా	ప్రజ్ఞా	౩౨౦	౩
ధాత్మికా	ధ్యాత్మికా	౨౬౬	౧౦	దేనే	దానే	౩౨౦	౧౬
స్వారాజ్ఞా	స్వారాజ్ఞ	౨౬౬	౧౨	పూర్యశ	పూర్వ్యశ	౩౨౨	౧౬
గ్నియః	గ్నయః	౨౬౭	౧౦	కధా	తధా	౩౨౭	౨౪
బరీయ	బలీయ	౨౬౭	౧౭	ముర్ధ	మూర్ధా	౩౨౯	౨౧
అదిదే	అతిదే	౨౬౭	౧౯	రత్మ్యై	రశ్మ్యై	౩౩౦	౧
స్యతం	స్వతం	౨౬౮	౧	జెన్న	చెన్న	౩౩౦	౫
తద్రి	తఘ్ని	౨౬౮	౧౧	వ్రతా	ప్రతా	౩౩౦	౧౦
సాద్వ్యశ్యో	సాదృశ్యో	౨౬౯	౧౨	యోగినతే	యోగిన	౩౩౧	౧
సాద్వస్యా	సాదృశ్యా	౨౬౯	౧౩	ఉపదిష్టా	ఉపరిష్టా	౩౩౪	౬

అపరిశుద్ధం.	శుద్ధం.	పుట.	పఙ్క్తి	అపరిశుద్ధం.	శుద్ధం.
పరమధి	పరమభి	౩౩౬	౩	కతోల్వం	తతోల్వం
విశరూపం	విశ్వరూపం	౩౩౭	౨౨	భవశారీ	భవశ్వారీ
తతజ్ఞ	తత్త్వజ్ఞ	౩౪౧	౫	తస్యైప	తస్యైవ
సంవత్యా	సంపద్య	౩౪౧	౭	పురుస్స	పురస్స
వేలోకాః	తేలోకాః	౩౪౬	౮	జ్యేష్ఠ్య	జైష్ఠ్య
యొదితి	యురితి	౩౫౧	౧౫	దత్త	తత్త
ముధ్య	ముఖ్య	౩౫౨	౭	ప్రతిషితా	ప్రతిష్ఠితా
క్యాఖ్యాం	క్యాభ్యాం	౩౫౩	౧౫	ఉపతిష్టః	ఉపదిష్టః
				ప్రతిషా	ప్రతిష్టా
తతజ్ఞా	తత్త్వజ్ఞా	౪	౬	తత్సపత్నాః	తస్సపత్నాః
యచేతి	యతేతి	౪	౧౭	కర్మభి	కర్మభిః
ప్రాప	ప్రాప్య	౫	౩		

పుట.	పఙ్క్తి
౯	౧౯
౧౩	౪
౧౩	౧౭
౧౫	౨౨
౧౬	౨౩
౨౪	౧౩
౩౬	౯
౩౬	౧౯
౪౦	౨౧
౪౦	౨౫
౪౨	౮